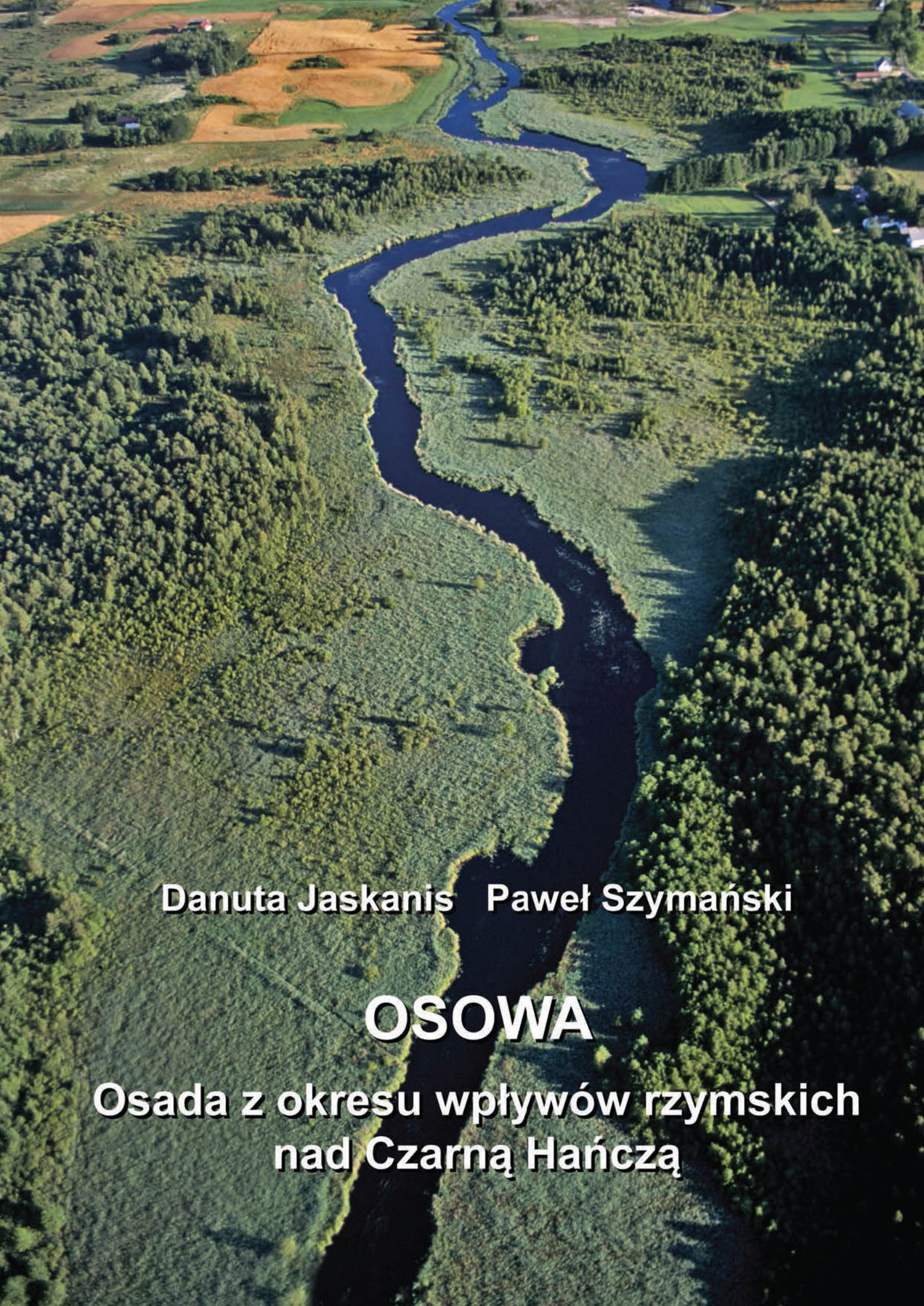

Danuta Jaskanis Paweł Szymański

OSOWA

Osada z okresu wpływów rzymskich nad Czarną Hańczą

Danuta Jaskanis Paweł Szymański

OSOWA

Osada z okresu wpływów rzymskich nad Czarną Hańczą

Muzeum Podlaskie w Białymstoku
Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego

Danuta Jaskanis Paweł Szymański

OSOWA

Osada z okresu wpływów rzymskich nad Czarną Hańczą

Białystok–Warszawa 2020

Recenzje: prof. dr hab. Wojciech Nowakowski, dr hab. Mirosław Hoffmann
Redakcja językowa, indeksy: Krzysztof Burek, **redakcja techniczna:** Paweł Szymański
Fotografie: Jan Jaskanis, Hubert Lepionka, Paweł Szymański
Rysunki zabytków: Wiesława Gawrysiak-Leszczyńska, Stefan Dembiński, Maria Curyłowa, Paweł Szymański
Fotografie na wyklejce: badania powierzchniowe na Suwalszczyźnie w 1971 r., fot. Tadeusz Biniewski
Opracowanie komputerowe materiału ilustracyjnego: Ewa Arcichowska, Paweł Szymański
Pomysł okładki: Wiesława Gawrysiak-Leszczyńska, Danuta Jaskanis**; projekt okładki:** Tomasz Szmit
Fotografia na okładce przedstawiająca rzekę Czarną Hańczę: Piotr Malczewski
Tłumaczenie na język angielski: Barbara Majchrzak**; adiustacja:** Grzegorz Żabiński
Skład i łamanie: Tomasz Szmit
Wydawcy:

© Muzeum Podlaskie w Białymstoku
Instytucja Kultury Województwa Podlaskiego
współprowadzona przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
Ratusz, Rynek Kościuszki 10, 15-426 Białystok
www.muzeum.bialystok.pl

© Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego
Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa
www.archeologia.uw.edu.pl

ISBN (MPB) 978-83-954471-6-7
ISBN (WAUW) 978-83-66210-09-7

Dofinansowano ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z „Funduszu Promocji Kultury” oraz Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego

Druk i oprawa:
druk-24h.com.pl
15-523 Białystok, Grabówka
ul. Szosa Baranowicka 77
tel. 85 653-78-04
e-mail: biuro@partnerpoligrafia.pl

Spis treści

Wprowadzenie 7

I. Zespół osadniczy w Osowej 9

I.1. Historia badań osady 14

II. Stan rozpoznania osad bałtyjskich z okresu wpływów rzymskich w Polsce północno-wschodniej 23

III. Analiza uzyskanych materiałów z osady 27

III.1. Zabytki wydzielone 27

III.2. Ceramika naczyniowa 36

IV. Elementy zabudowy osady 61

IV.1. Półziemianki 61

IV.2. Dołki posłupowe 65

IV.3. Jamy 66

V. Podstawy gospodarcze osady w świetle uzyskanych źródeł 85

V.1. Uprawa ziemi 85

V.2. Hodowla 88

V.3. Inne zajęcia 90

VI. Układ przestrzenny zabudowy osady 95

VII. Chronologia i przynależność kulturowa osady 99

VIII. Związek kulturowo-chronologiczny osady z sąsiednim cmentarzyskiem 103

IX. Zakończenie 107

X. Katalog źródeł 109

XI. Summary 171

XII. Badania specjalistyczne 183
Jadwiga Stasiakowa, *Wyniki badań palinologicznych w Osowej i Czarnakowiźnie* . . 183
Wiesława Kossacka, *Nasiona roślin uprawnych i chwastów z osady (stan. II) okresu rzymskiego we wsi Osowa w pow. suwalskm* 191
Joanna Piątkowska-Małecka, Alicja Lasota-Moskalewska, Stanisław Serwatka, *Gospodarowanie zwierzętami na osadzie w Osowej, gm. Suwałki, woj. podlaskie* . . . 199

XIII. Aneksy 217
Danuta Jaskanis, *Materiały z badań rozpoznawczych przeprowadzonych w 1957 roku na cmentarzysku kurhanowym w Osowej, stan. III* 217
Paweł Szymański, Wiesław Kapla, *Nowe znaleziska z cmentarzyska w Osowej, stan. I, pozyskane w 2019 roku* 229

XIV. Indeksy 235

XV. Bibliografia 239

XVI. Tablice 249

Wprowadzenie

Prezentacja wyników badań wykopaliskowych przeprowadzonych przez Jana Jaskanisa na osadzie w Osowej w powiecie suwalskim w latach 1962–1965 oraz w 1971 r. została zakończona i przygotowana do druku już po śmierci Badacza w 2016 r. Choroba nie pozwoliła Mu na ukończenie opracowania, które wcześniej przygotował w roboczej, wstępnej formie tekstowej i graficznej.

Uwagi i spostrzeżenia ogólne Jana Jaskanisa o stanowisku w Osowej zostały przez nas zaczerpnięte z Jego autorskich rocznych sprawozdań, które obejmowały poszczególne sezony badawcze, a także z artykułów syntetycznych, dotyczących osadnictwa zachodnich Bałtów. Intencją naszą było, aby niniejsze opracowanie w jak największym stopniu odzwierciedlało osobistą ocenę odkrytych przez Niego źródeł. Z drugiej zaś strony niezbędna była potrzeba skonfrontowania tejże oceny ze współczesną wiedzą oraz większymi możliwościami badawczymi wynikającymi ze znacznego powiększenia porównawczej bazy materiałowej i postępu nauki. Dotyczyło to zwłaszcza nowych koncepcji naukowych korygujących dotychczas przyjmowaną chronologię oraz wyodrębniających dla Suwalszczyzny i wschodnich Mazur kultury archeologiczne bogaczewską oraz sudowską wraz z podziałem tej ostatniej na mniejsze grupy (M. Kaczyński 1976, s. 253–289; J. Jaskanis, J. Okulicz 1981, s. 216–248; A. Bitner-Wróblewska 1994, s. 219–241; P. Szymański 2007, s. 267–187; 2013, s. 9–76).

Jan Jaskanis miał szerokie plany wydawnicze dotyczące całego zespołu osadniczego w Osowej. Mimo, że cmentarzysko kurhanowe (stan. I) zostało przed laty w całości partiami opublikowane, jego Badacz widział potrzebę ponownego opracowania i scalenia dotychczasowych wyników zawartych w różnych publikacjach, które ukazywały się sukcesywnie wedle rytmu sezonów badawczych. Planował przygotowanie edycji książkowej całego zdefiniowanego zespołu osadniczego w celu porównania materiałów pochodzących z różnych funkcjonalnie obiektów, użytkowanych równocześnie przez jedną społeczność. Zamierzenie to sygnalizował w formie przyczynkarskiej w artykule przygotowanym na Międzynarodowy Kongres Pre- i Protohistoryczny, który odbył się w Pradze w 1966 r. (D. Jaskanis, J. Jaskanis 1966, s. 109–150).

Pracowite życie zawodowe Jana Jaskanisa, trwające ponad 60 lat, wypełnione było działalnością naukową, konserwatorską, muzealną, redaktorską i administracyjno-organizacyjną. Rozliczne obowiązki wynikające z pełnionych funkcji nie zawsze pozwalały na znalezienie czasu, aby ująć publikacją wyniki bieżących autorskich badań prowadzonych na stanowiskach wielokulturowego regionu północno-wschodniej Polski (J. Jaskanis 1965, s. 97–125).

Już jako pensjonowany archeolog, dysponujący większym zasobem czasu, przygotował do druku wyniki swoich badań nad problematyką kurhanów typu rostołckiego (*Kurhany wodzowskie kultury wielbarskiej na Podlasiu*, Białystok 2012). Ponadto dokonał wyboru pomiędzy pracą nad swoimi materiałami z osady w Osowej, a nieopracowanymi od ponad pół wieku rezultatami badań nad ważnym, sztandarowym stanowiskiem w Szwajcarii pod Suwałkami, gdzie prace wykopaliskowe powierzył jako wojewódzki konserwator zabytków archeologicznych Jerzemu Antoniewiczowi. Obszerna publikacja tego stanowiska autorstwa Jana Jaskanisa ukazała się drukiem w 2013 r. (*Szwajcaria. Cmentarzysko bałtyjskie kultury sudowskiej w północno-wschodniej Polsce*, Warszawa 2013). Na dokończenie zamierzeń naukowych dotyczących zespołu osadniczego w Osowej zabrakło już czasu.

Pozostawiony autorski katalog źródeł z Osowej oraz zasób zarchiwizowanej dokumentacji z badań wykopaliskowych, podobnie jak zbiór zabytków zinwentaryzowanych w Dziale Archeologii Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, był podstawą obecnych prac analitycznych i przygotowawczych do druku. Walorem niniejszego tomu są zainspirowane przed laty przez Jana Jaskanisa opracowania specjalistyczne materiałów archeozoologicznych oraz przyrodniczych w postaci szczątków kostnych i roślinnych (z lat 1964, 1974, uzupełnione w 2016 r.).

Podejmując decyzję o kontynuowaniu pracy nad materiałami z osady w Osowej, jesteśmy wdzięczni zespołowi Działu Archeologicznego Muzeum Podlaskiego w Białymstoku za udostępnienie materiałów, a jego Kierowniczce, Pani mgr Halinie Karwowskiej za niezmienną życzliwość w wieloletniej, owocnej współpracy oraz pomoc w doprowadzeniu do edytorskiej formy niniejszego tomu.

Słowa wdzięczności kierujemy do Pani Wiesławy Gawrysiak-Leszczyńskiej za wnikliwe i pracowite przejrzenie materiałów zabytkowych i odwzorowanie ich w formie graficznej. Podziękowania składamy także Pani Ewie Arcichowskiej za pracochłonne przeniesienie całości dokumentacji w system komputerowy.

Autorzy

I. Zespół osadniczy w Osowej

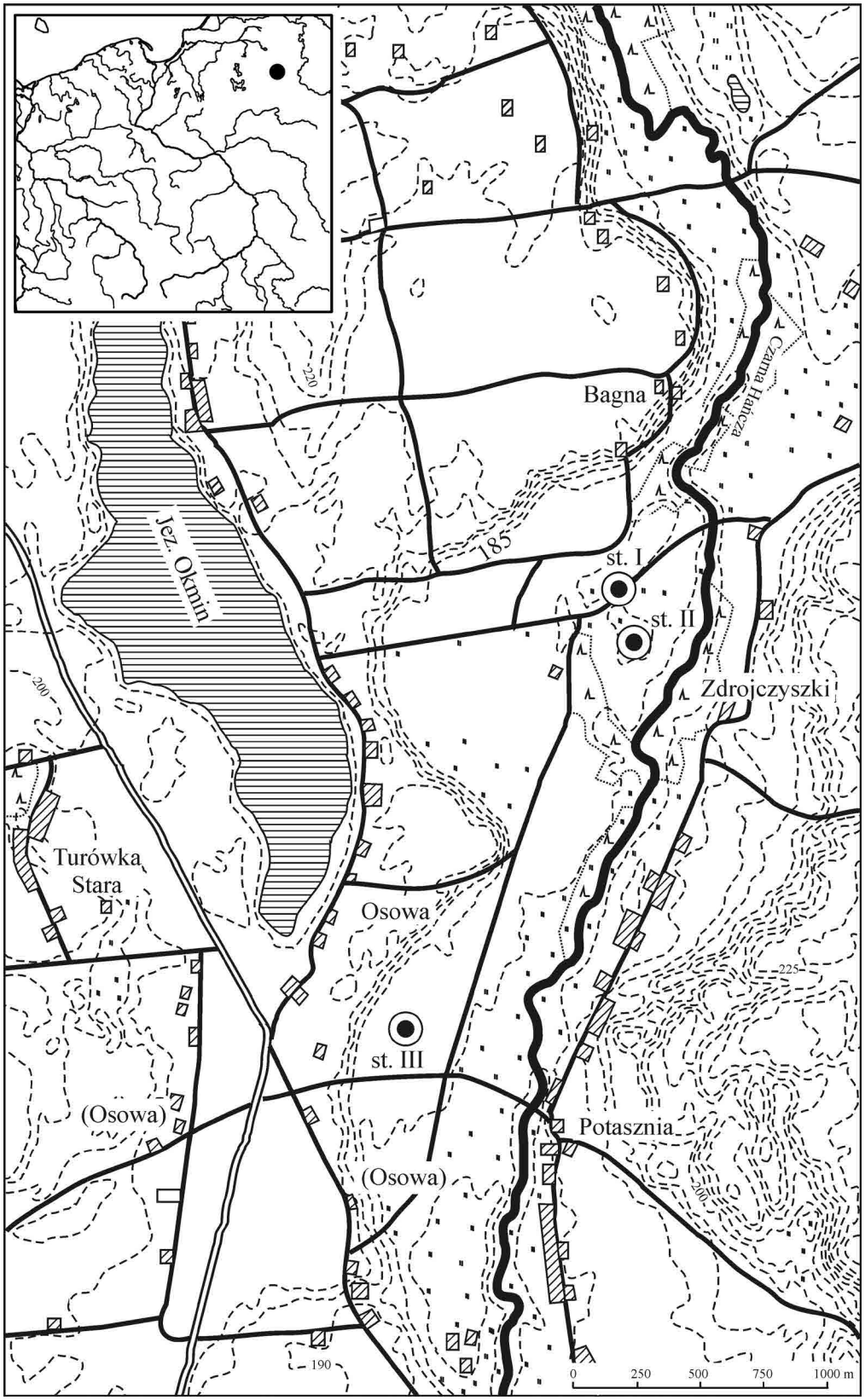
W obrębie datowanego na I tysiąclecie n.e. skupienia osadniczego kultury sudowskiej, położonego w międzyrzeczu górnego i środkowego biegu rzek Rospudy na zachodzie i Marychy na wschodzie, określanego jako grupa suwalska, niewątpliwie wyróżnia się zespół osadniczy w Osowej (stan. I-II na obszarze AZP 16–83), pow. suwalski. Wpłynęło na to dobre rozpoznanie archeologiczne dwóch współczesnych sobie elementów: osady i nekropoli kurhanowej. Poświadczają one celową działalność lokalnej społeczności przez wybór miejsca pod zasiedlenie (osada na stan. II) oraz pod nekropolę, która uzewnętrznia sferę kultury duchowej (cmentarzysko na stan. I).

Zespół w Osowej wyróżnia się zwłaszcza na tle najbliżej usytuowanych współczesnych mu archeologicznie stanowisk: odległego o 6 km na południe cmentarzyska i osady w Krzywólce, zlokalizowanych o 3 km na północny-wschód kopców w Żywej Wodzie, położonych o 8 km na południowy-wschód kurhanów w Szwajcarii i Osinkach oraz usytuowanych o około 7 km na południowy-zachód mogił w Korklinach (ryc. 1).

Cmentarzysko w Osowej znane było od dawna w literaturze przedmiotu. W połowie XIX w. Alfons Budziński, jeden z pierwszych polskich badaczy starożytności tej części Polski, zlokalizował je i przeprowadził wstępną penetrację wykopaliskową (A. Budziński 1871, s. 242–243; M. Engel 2001, s. 77–84). Jeszcze wcześniej, bo w początku XVIII w., przy opisie granic dóbr kamedułów wigierskich, cmentarzysko zostało wspominane parokrotnie jako „pogańskie mogiłki" (J. Wiśniewski 1965, s. 59).

Obiektem systematycznych badań cmentarzysko stało się w latach 1956–1961. Podjął je Jan Jaskanis w celach ratowniczych w związku z dokonywaną na dużą skalę dewastacją nasypów kurhanowych. Masowe wydobywanie kamieni przez miejscową ludność powodował skup tego surowca przez przedsiębiorstwa robót drogowych oraz przez przedsiębiorstwo państwowe „Suwalskie Kamieniołomy" w związku z podjętą budową nowych, trwałych nawierzchni dróg lokalnych.

Zniszczenia, obejmujące blisko 50% kurhanów w Osowej, uszkodziły jedynie partie naziemne tych obiektów, pozostawiając w stanie prawie nienaruszonym większość pochówków znajdujących się pod powierzchnią terenu. Przebadany obszar cmentarzyska ujawnił 123 kurhany, które stanowiły zapewne znaczną część, o ile nie całość, tej nekropoli (J. Jaskanis 1958a, s. 75–97; 1960, s. 5–6; D. Jaskanis, J. Jaskanis 1961, s. 27–47; J. Jaskanis 1961a, s. 131–191; 1961b, s. 5; 1962, s. 233–297; 1964, s. 49–63; 1977, s. 308–309). W sumie zbadane kurhany zawierały

Ryc. 1. Osowa, gm. Suwałki. Lokalizacja stanowisk: I – cmentarzysko kurhanowe, II – osada, III – relikty drugiego cmentarzyska kurhanowego

Fig. 1. Osowa, Suwałki Commune. Location of sites: I – barrow cemetery, II – settlement, III – relics of another barrow cemetery

205 pochówków (T. Dzierżykray-Rogalski 1958, s.131–139; 1962, s. 299–336; 1963, s. 309–321; 1965, s. 127–135; T. Dzierżykray-Rogalski, E. Promińska 1961, s. 281–308; 1962, s. 47–64).

Zespół w Osowej (oba stanowiska) usytuowany był[1] na podłużnym, dwutarasowym garbie morenowym pomiędzy dawnymi zakolami rzeki Czarna Hańcza a bagnami utworzonymi w jej starorzeczach, obecnie położonymi na zachód od jej koryta. Ich szerokość wynosi od kilkudziesięciu metrów do blisko pół kilometra. Na zachód, za płaskim terenem dna pradoliny, za wyniesieniem, znajduje się rynnowy zbiornik mezotroficzny jeziora Okmin o wysokości lustra wody ok. 191,6 m n.p.m. (wyraźnie opadającego w ostatnich dekadach) oraz głębokości do ok. 40 m (ryc. 1, 2).

Obszar naturalnego wyniesienia, na którym położony był zespół osadniczy, w dzisiejszym ukształtowaniu fizjograficznym, obserwowanym w zdjęciach lotniczych, miał w przybliżeniu trójkątny zarys o podstawie odchylonej o ok. 20° ku północnemu-wschodowi i długości ok. 380 m od strony rzeki z (ryc. 3). Bok południowo-zachodni, odchylony o ok. 10° ku północnemu-zachodowi o długości ok. 280 m biegł wzdłuż wywyższającej się ku północy krawędzi bagna. Natomiast bok północno–zachodni, odchylony ku wschodowi o ok. 45° i długości ok. 290 m, wyznaczyła wysoka krawędź bagna. Wzdłuż tej krawędzi usytuowane były kurhany. Różnica wysokości między powierzchnią terenu a bagniskami wynosi dziś ok. 6–10 m, przy czym zbocza, zwłaszcza w części zachodniej i południowej, odznaczają się znacznymi stromiznami.

Przy zachodnim wierzchołku przez bagna prowadziła grobla z drogą. W okresie badań wykopaliskowych poziom wód gruntowych był wyższy niż obecnie. W pradziejach poziom ten mógł być okresowo znacznie wyższy, co zawężało warunki bytowe na wyniesieniu. Podane długości mają zatem charakter względny, dają jednak wyobrażenie o potencjalnie maksymalnym obszarze zespołu osadniczego. Ważną cechą wyniesienia była, widoczna również na zdjęciach lotniczych, prosta linia niedużego uskoku terenu, będącego najpewniej pozostałością aktywności człowieka, co nie zostało jednak potwierdzone. Na południe od niej, na niższym tarasie, zlokalizowane zostały wykopy archeologiczne. Z obserwacji znalezisk powierzchniowych Jan Jaskanis przypuszczał, że osada we wszystkich okresach użytkowania mogła objąć obszar o powierzchni do 2,5 ha.

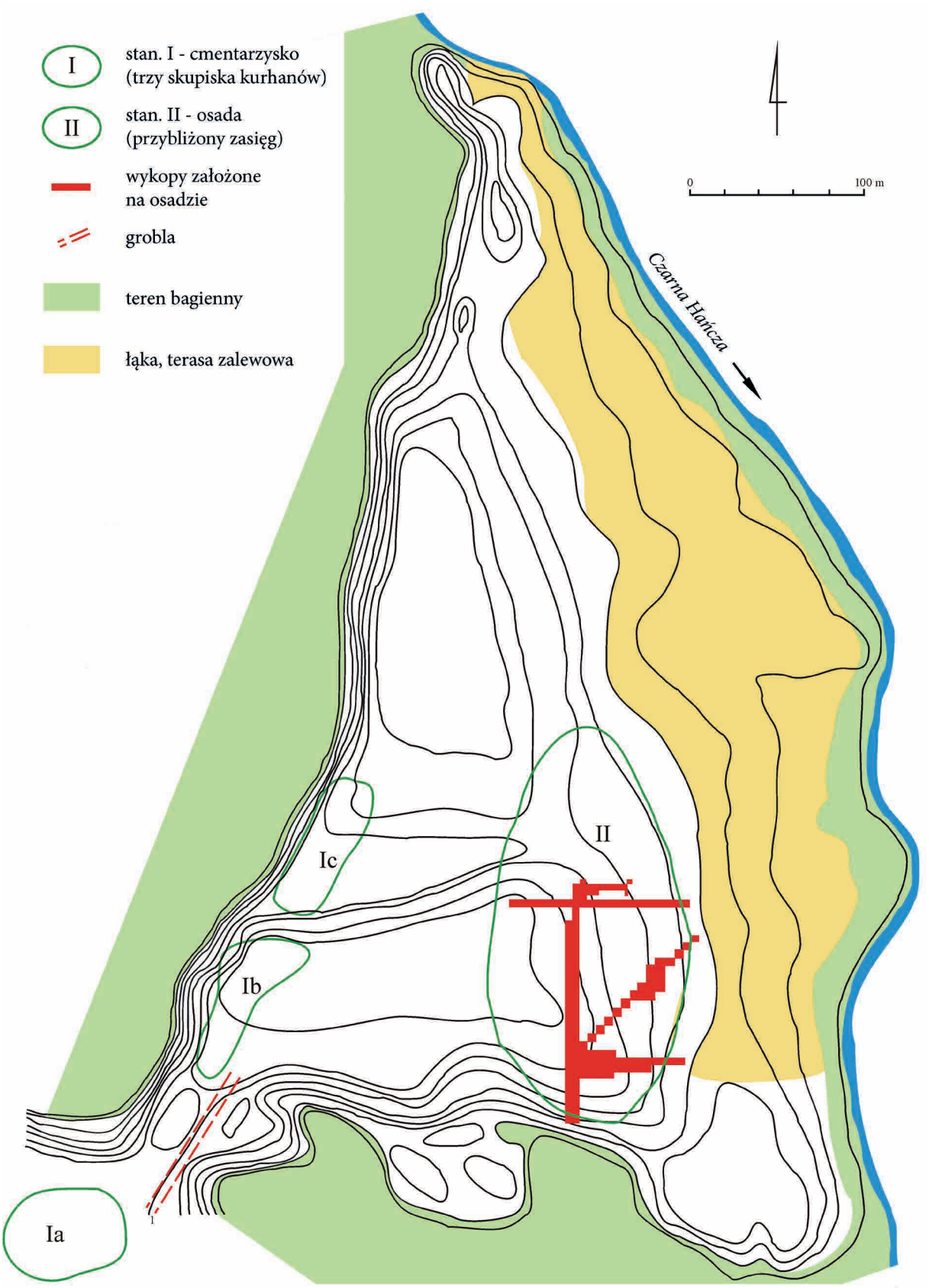
Wysokie położenie terenu oraz właściwości podłoża (ziemia żwirowa) o znacznej przepuszczalności wody, gwarantowały, nawet w przypadku okresów dużego nawilgocenia, suche podłoże dogodne dla bytowania.

Innym ważnym czynnikiem były naturalne warunki obronne, utrudniające dostęp zarówno do cmentarzyska, jak i na osadę. Dogodne dojście na teren tej „wyspy" okolonej zewsząd wodą i bagnami znajduje się jedynie w południowo-zachodniej części za pośrednictwem wąskiego przesmyku o charakterze naturalnej grobli (por. opr. J. Stasiakowej 1964 r. w tym tomie). Trudno orzec, czy grobla ta była umocniona prymitywnymi zagrodzeniami. Niewątpliwie ułatwiała sprawowanie kontroli nad dostępem i obroną przed ewentualną ingerencją z zewnątrz.

Oba stanowiska usytuowane zostały w południowej partii wyspy: cmentarzysko wzdłuż krawędzi zachodniej, zaś osada na przeciwległej – wschodniej.

Kurhany na cmentarzysku rozmieszczone były wąskim pasem ciągnącym się w kierunku północ-południe (z lekkim odchyleniem na SW-NE), długości blisko 200 m i zmiennej szerokości od 30 m w części północnej, do 70 m w środkowej i 10 m w części południowej. Dwutarasowość terenu była zapewne przyczyną rozczłonkowania obiektu na poszczególne części (skupienia): jedną (środkową) położoną wyżej i północną położoną na dolnym tarasie. Trzecie, południowe

1 Jego współrzędne geograficzne to 54°16' N oraz 22°84' E.

Ryc. 2. Osowa gm. Suwałki. Położenie zespołu osadniczego (stan. I i II). Oprac. Jan Jaskanis

Fig. 2. Osowa, Suwałki Commune. Location of the settlement complex (Sites I and II). Author: Jan Jaskanis

A

B

Ryc. 3. Osowa gm. Suwałki. Dokumentacja lotnicza terenu zespołu osadniczego: A – widok od strony zachodniej; B – widok od stron wschodniej

Fig. 3. Osowa, Suwałki Commune. Aerial view documentation of the settlement complex: A – views from the west; B – views from the east

skupienie znajdowało się u nasady grobli od strony zewnętrznej, tworząc kolejne ugrupowanie w obrębie nekropoli (ryc. 2, 4, 5).

Część południowa dwudziestu kilku kurhanów stanowiła partię inicjalną cmentarzyska, pochodziła z fazy B_2/C_1–C_1 (ryc. 2.1a)[2]. Druga, nieco późniejsza grupa (ryc. 2.1b, 4) w liczbie 30 mogił datowana jest na późny okres rzymski; pośród nich były mogiły zawierające pochówki z bronią. Na obrzeżach tego skupiska ujawniono pojedyncze groby w kurhanach z wczesnego okresu wędrówek ludów (np. kh. 15).

W niewielkiej odległości od tego skupienia posadowione było skupienie północne w liczbie 70 kurhanów (ryc. 2.1c, 4). Ta część cmentarzyska datowana została również na okres późnorzymski (przede wszystkim jego centralna część), choć na jego obrzeżach również występują tu znaleziska z okresu wędrówek ludów (np. kh. 37, 93 i 95).

Taki podział kurhanów na ugrupowania starsze – południowe oraz późniejsze – północne odpowiada podobnemu podziałowi na cmentarzysku w Szwajcarii (J. Jaskanis 2013, s. 239).

Osada zajmowała przestrzeń we wschodniej części tego obronnego z natury wzgórza morenowego. Rozlokowana była na jego kulminacji oraz na wschodnim stoku schodzącym łagodnie w kierunku płaskiego cypla otoczonego bagniskami starorzecza Czarnej Hańczy (ryc. 2.II).

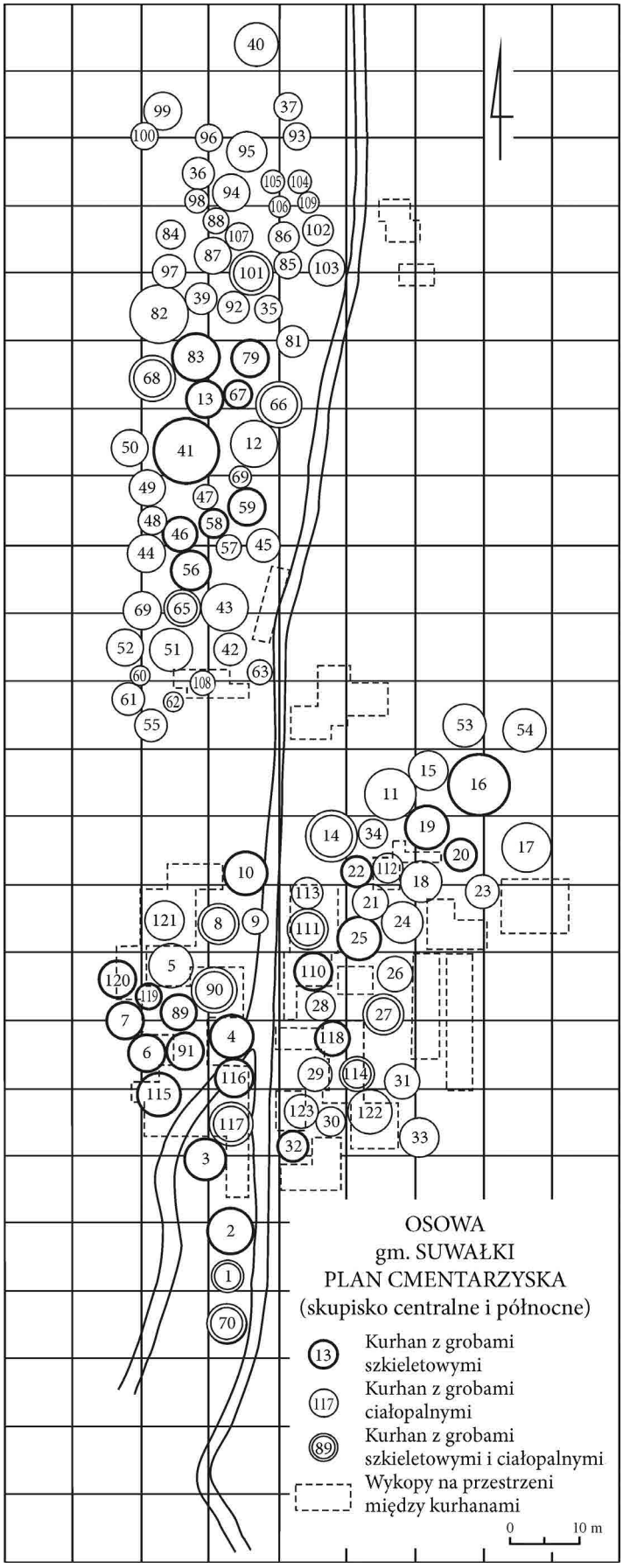
W stosunku do zespołu osadniczego nierozpoznaną do końca rolę odgrywa posadowione na południe od niego w odległości kilkuset metrów, w granicach gruntów wsi Osowa, drugie, mniejsze cmentarzysko kurhanowe (stan. III; ryc. 1). Usytuowane na wzniesieniu otoczonym torfowiskami i wałem wyniesienia morenowego, na którym rozłożyła się wieś, zostało odkryte w 1957 r. (nie uwzględnione w trakcie badań AZP w 1982 r.). Silnie zdewastowane przez pobór kamieni, reprezentowane było przez kilka zniszczonych kopców, których pierwotna liczba, jak przypuszczał ich odkrywca, mogła dochodzić do 20–25. W roku ich odkrycia przebadano wykopaliskowo cztery reliktowo zachowane kopce, a wyniki badań dołączone zostały w formie aneksu do niniejszej pracy.

I.1. Historia badań osady

Teren osady (stan. II) objęto badaniami wykopaliskowymi w latach 1962–1965 oraz w roku 1971 (ryc. 6). Poprzedziła je prospekcja terenowa przeprowadzona w 1955 oraz w 1957 r. Artefakty wydobyte wtedy z kretowisk na łące i częściowo na polu ornym zdaniem J. Jaskanisa wykazywały podobieństwo do ceramiki III-V wieku z cmentarzyska kurhanowego, a kilka ułamków ceramiki z ornamentem „pseudosznurowym" do ceramiki wczesnego okresu żelaza (J.Jaskanis 1958b, s. 152; por. także podobne datowanie ceramiki z osady w Krzywólce przez J. Okulicza – 1955, s. 366–367). Ich błędną chronologię skomentował po latach J. Antoniewicz (1979, s. 132, przypis 500) stwierdzając, że w latach pięćdziesiątych badacze Suwalszczyzny nie dysponowali jeszcze odpowiednio szerokim materiałem porównawczym. Regularne prace wykopaliskowe poprzedzono wykopem sondażowym założonym w 1961 r.

Badania rozpoczęto od wykonania warstwicowego planu terenu, na którym położony był zespół osadniczy (ryc. 1) oraz od wytyczenia w obrębie osady magistrali północ-południe o długości ok. 170 m, stanowiącej oparcie dla całości siatki arowej. Oprócz odrębnej numeracji arów,

2 Na temat rozplanowania i chronologii cmentarzyska w Osowej – patrz rozdział Chronologia i przynależność kulturowa osady.

Ryc. 4. Osowa, gm. Suwałki. Plan przebadanego wykopaliskowo cmentarzyska kurhanowego stan I. Oprac. Jan Jaskanis

Fig. 4. Osowa, Suwałki Commune. Plan of the excavated barrow cemetery at site I. Author: Jan Jaskanis

A

B

Ryc. 5. Osowa, gm. Suwałki. A – widok na cmentarzysko kurhanowe; B – kamienny nasyp kurhanu 37, w tle stożki suszącego się na opał torfu

Fig. 5. Osowa, Suwałki Commune. A – view of the barrow cemetery; B – stone mound of Barrow 37, piles of peat dried for fuel in the background

A

B

Ryc. 6. Osowa, gm. Suwałki. A – ogólny widok na teren badanej osady; B – osada w trakcie badań
Fig. 6. Osowa, Suwałki Commune. A – general view of the settlement; B – settlement in the course of exploration

która stosowana jest w niniejszym opracowaniu, dodatkowo wprowadzono współrzędne w układzie alfanumerycznym (ryc. 7).

Kolejność zakładanych wykopów badawczych w obrębie siatki arowej była podyktowana potrzebą ustalenia zasięgu osady. W pierwszym sezonie w 1962 r. pracami wykopaliskowymi objęto jej południowy skraj w obrębie odcinka I o powierzchni około 650 m^2. Ujawniono tu stosunkowo cienką warstwę kulturową grub. do 0,4 m z ułamkami ceramicznymi, kośćmi zwierzęcymi oraz nielicznymi bryłkami żużla żelaznego.

W następnym, 1963 r. w obrębie odcinka II zbadano przestrzeń o łącznej powierzchni 950 m^2, w obrębie której uchwycono wschodni skraj osady sięgający podnóża stoku wzgórza oraz jego część środkową. Warstwa kulturowa miąższości 0,20–0,7 m zawierała ciemną, miejscami czarną ziemię nasyconą fragmentami rozdrobnionej ceramiki, kości zwierzęcych oraz kilkoma przedmiotami metalowymi. Przy krańcu wschodnim tegoż odcinka natrafiono na ślady okopu wojskowego z czasów pierwszej (?) wojny światowej dł. ok. 7 m i szer. 2–2,5 m z resztkami drewnianej konstrukcji (ary 10/D, 11/C, 15/B, 16/A).

Kontynuując badania w 1964 r., odkryto na odcinku III przestrzeń wielkości ok. 700 m^2 w obrębie wierzchołkowej części wzniesienia. Także w tej partii zalegała warstwa kulturowa przeciętnej miąższości 0,2–0,4 m, wyjątkowo i punktowo sięgając do 0,8 m. Warstwa była jednolicie zabarwiona na kolor szaro-czarny i zawierała głównie ułamki ceramiki, kości zwierzęcych oraz nieliczne przedmioty użytku codziennego.

W 1965 r. w obrębie nowego wykopu na odcinku IV przebadano przestrzeń o powierzchni 512 m^2. Wykop zorientowany na osi południowy zachód – północny wschód, położony był na łagodnym skłonie wzgórza opadającym ku łące nad rzeką Czarną Hańczą.

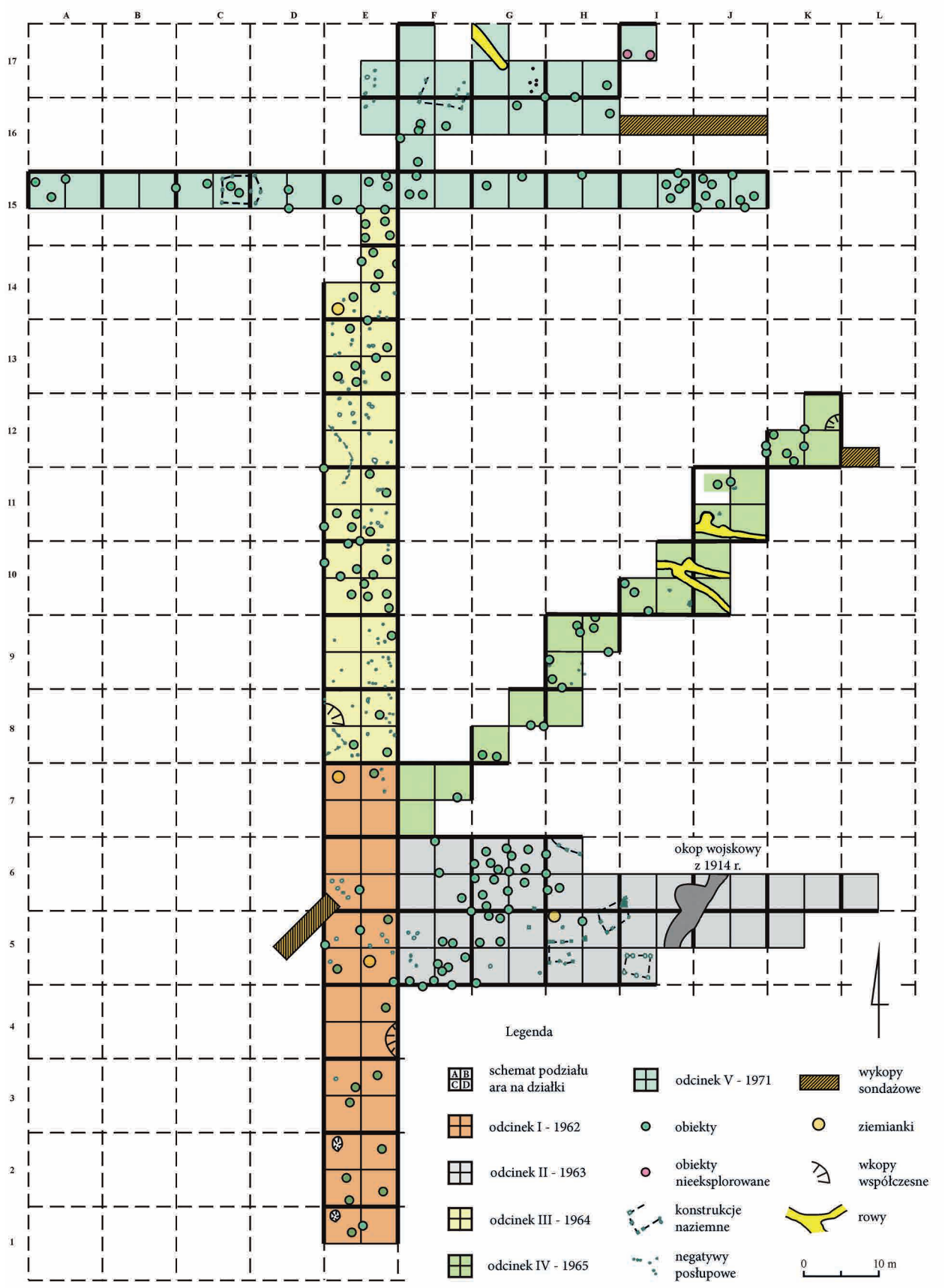
Prace wykopaliskowe wznowione w 1971 r. koncentrowały się wyłącznie na odcinku V. Obejmował on północny, nierozpoznany dotąd skraj stanowiska z jego północno-wschodnim i północno-zachodnim rubieżami w obrębie działek szerokości 5 m (D. Jaskanis 1974, s. 421–427). Założono je na przedłużeniu odcinka N magistrali oraz w trzech odgałęzieniach prostopadłych do niej w kierunku zachodnim (wykop długości 50 m) i w kierunku wschodnim (dwa wykopy jeden długości 50 m, drugi – 35 m). Łącznie objęto nimi około 800 m^2. Podobnie jak w latach poprzednich warstwa kulturowa odznaczała się małą miąższością – średnio ok. 0,30 m.

Na przedłużeniu odcinków IV oraz V wykonano od strony wschodniej dodatkowe wąskie, 2,5 m szerokości, wykopy kontrolne w celu sprawdzenia zasięgu osady. W obu wypadkach stwierdzono wyłącznie zalegające na żwirowym calcu kamienie podłoża.

Położenie osady w tak specyficznych warunkach topograficznych determinowało duże zróżnicowanie poziomów eksplorowanych odcinków, które w obrębie jednego aru na linii W-E czy N-S dochodziło do 1–1,5 m.

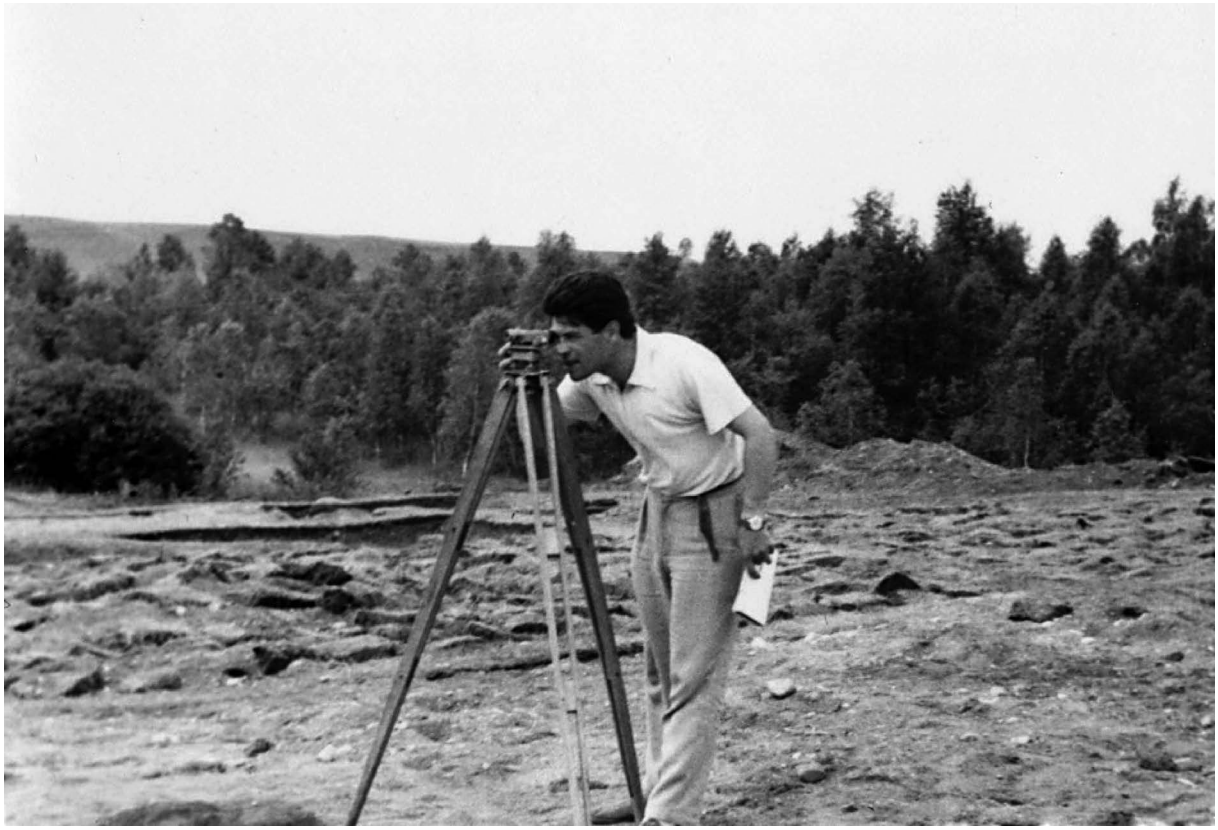
Reasumując, na przebadanym terenie o łącznej powierzchni około 0,36 ha, stan zachowania osady był zły. Przyczyn tego zjawiska, oprócz zachodzących tu naturalnych procesów erozyjnych degradujących powierzchnię, należy dopatrywać się w ingerencji ludzkiej, zwłaszcza w użytkowaniu rolniczym niszczącym warstwę kulturową, która zachowała się na przebadanym terenie nierównomiernie, miejscami kumulując się lub zanikając. Największą jej miąższość w granicach 0,6–0,8 m odnotowano głównie u podnóża morenowych zboczy w wyniku zsuwów i zrywów lub w miejscach dawnych fałd i zagłębień terenowych. Zadziwiającym było stwierdzenie punktowego występowania tej warstwy także w rejonie części wierzchołkowej.

Z tych powodów śledzenie zabudowy przestrzennej w obrębie warstwy kulturowej okazało się niemożliwe. Ze względu na przemieszanie ziemi orką do głębokości 0,35 m dodatkowe utrud-

Ryc. 7. Osowa, gm. Suwałki. Układ eksplorowanych arów w latach 1962-1965 i 1971

Fig. 7. Osowa, Suwałki Commune. Plan of ares explored in 1962-1965 and 1971

Ryc. 8. Osowa, gm. Suwałki. Kierownik ekspedycji wykopaliskowej Jan Jaskanis przy teodolicie
Fig. 8. Osowa, Suwałki Commune. Jan Jaskanis, head of the excavation mission, at the theodolite

nienia sprawiały także warunki glebowe, na które składała się górą warstewka żwirowatego humusu, a od 0,3–0,4 m żwir z licznymi kamieniami, u stropu którego widoczne były zacieki orsztynowe. Dopiero w jasnym żwirowym lub żwirowo-piaskowym calcu, niekiedy z wkładkami gliny, ujawniały się zarysy obiektów zagłębionych. Jedyną ewentualną wskazówką obecności obiektów wydrążonych w podłożu mogło być większe nagromadzenie fragmentów ceramiki oraz większa intensywność szaro-czarnej barwy nakrywającej je ziemi.

Eksploracja na tym stanowisku była niezwykle utrudniona i wymagała dużej ostrożności ze względu na brak stabilności ścian odsłanianych obiektów zagłębionych w niespójnej strukturze podłoża. Wypełniska ich podlegały przesiewaniu i szlamowaniu. W tych dość trudnych pracach polowych sprawdzała się po przeszkoleniu dorosła młodzież oraz starsi mieszkańcy Osowej i pobliskiej Czarnakowizny. Sekundowali im jako dokumentaliści studenci-praktykanci uniwersytetów z Warszawy i Torunia.

Od drugiego sezonu badań dla wyróżnionych i przebadanych obiektów wziemnych zastosowano numeracje ciągłą, niezależnie od ich typów, czy rozpoznanych funkcji. Dlatego przy obecnym opracowaniu materiałów powstała konieczność przenumerowania obiektów na odcinku I i nadania im numeracji końcowej w miejsce zastosowanych na początku badań polowych oznaczeń cyfrowych, rozpoczynanych od nr. 1 w obrębie każdej działki ara. Jamę z wykopu sondażowego z 1961 r., określono jako obiekt A.

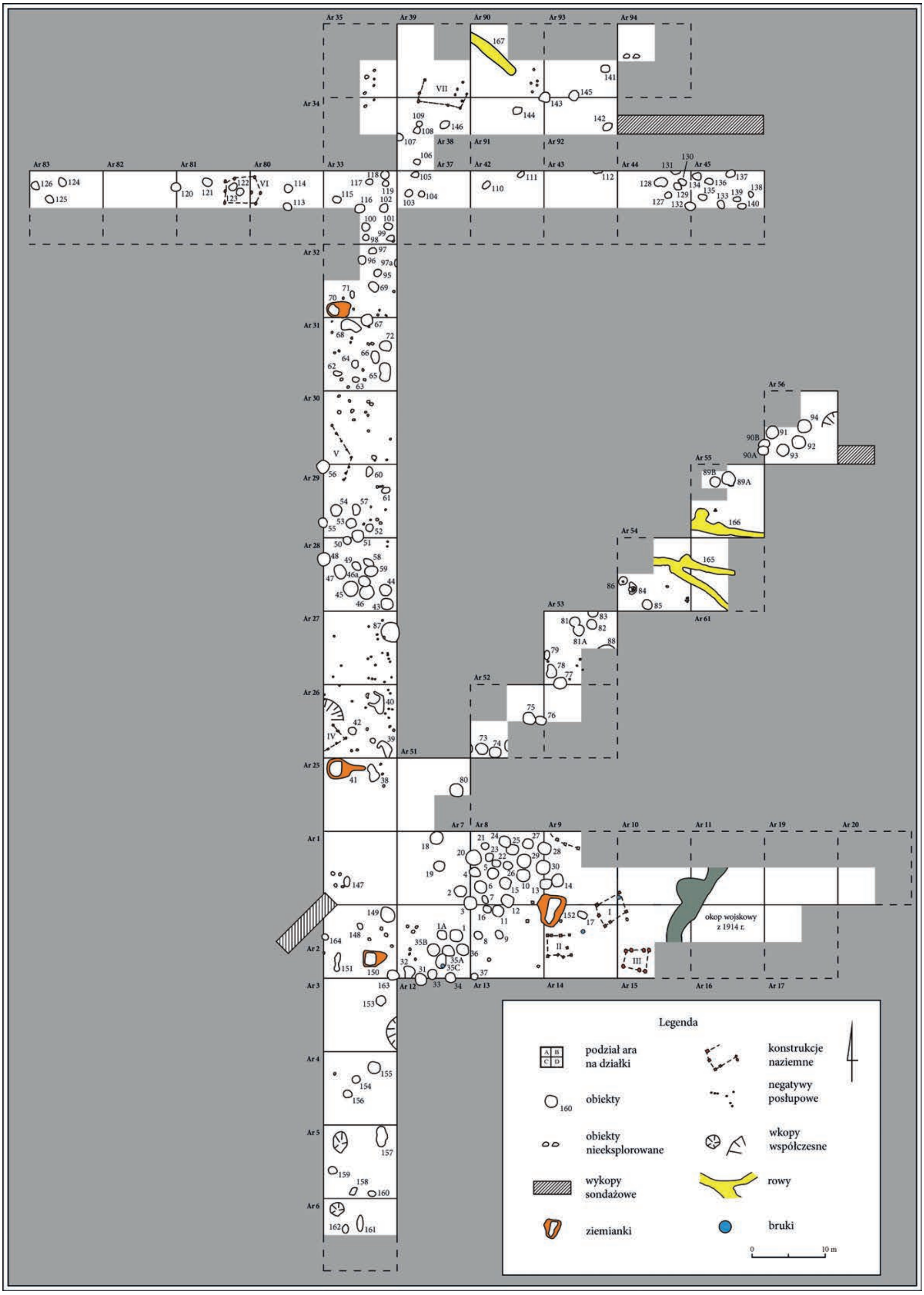
Reliktom wyróżnionego budownictwa naziemnego nadano natomiast nazwę konstrukcji z numeracją rzymską (np. konstrukcja I). W przypadku pozostałych śladów negatywów posłupowych

bez możliwości ustalenia ich wzajemnych relacji, zastosowano numerację indywidualną w obrębie działek.

Dokumentacja polowa oraz opracowania specjalistyczne zostały po badaniach terenowych włączone do zbiorów archiwalnych Działu Archeologicznego Muzeum Podlaskiego (ówczesnego Muzeum Okręgowego) w Białymstoku. Podobnie zabytki ruchome po konserwacji zostały w tejże placówce skatalogowane i zinwentaryzowane sezonami badań polowych pod nr. inwentarza muzealnego: MB/A/ 145, 269, 271, 272, 6328.

Osada oddalona była od cmentarzyska ok. 150–200 m na wschód. W świetle badań ustalono, że zajmowała ona zbocze górnej terasy wyspy, dość łagodnie opadające ku wschodowi i południowi. Lokowała się na podłużno-owalnej w planie przestrzeni długości 280 m na osi N-S i 140 m szerokości po linii W-Z. Jak stwierdzono, wschodni brzeg osady dochodził do krawędzi doliny zalewowej Czarnej Hańczy, zaś południowa do krawędzi bagna. Północny jej zasięg wyznaczało obniżenie terenu z podmokłym ongiś gruntem, natomiast zasięg zachodni osady obejmował część wierzchołkowej partii terenu.

Usytuowanie części osady na wschodnim zboczu wzgórza nie było dziełem przypadku. Dziś jeszcze obszar ten stanowi dogodnie położone miejsce, na którym dokuczliwość wiatrów zachodnich jako przeważających w okolicy, jest znacznie łagodniejsza. Badania nad starożytnym krajobrazem niedalekiej Szwajcarii i Osinek wykazały, że w okresie późnorzymskim i wędrówek ludów w warunkach klimatu subatlantyckiego II panowała analogicznie do czasów współczesnych cyrkulacja zachodnia i południowo-zachodnia (J. Stasiak 1965, s. 30). Odkrycie w Osowej czterech półziemianek usytuowanych wejściem od strony wschodniej potwierdzałoby tę tezę.

Ryc. 9. Osowa, gm. Suwałki. Plan rozmieszczenia obiektów na osadzie

Fig. 9. Osowa, Suwałki Commune. Distribution of features at the settlement

II. Stan rozpoznania osad bałtyjskich z okresu wpływów rzymskich w Polsce północno-wschodniej

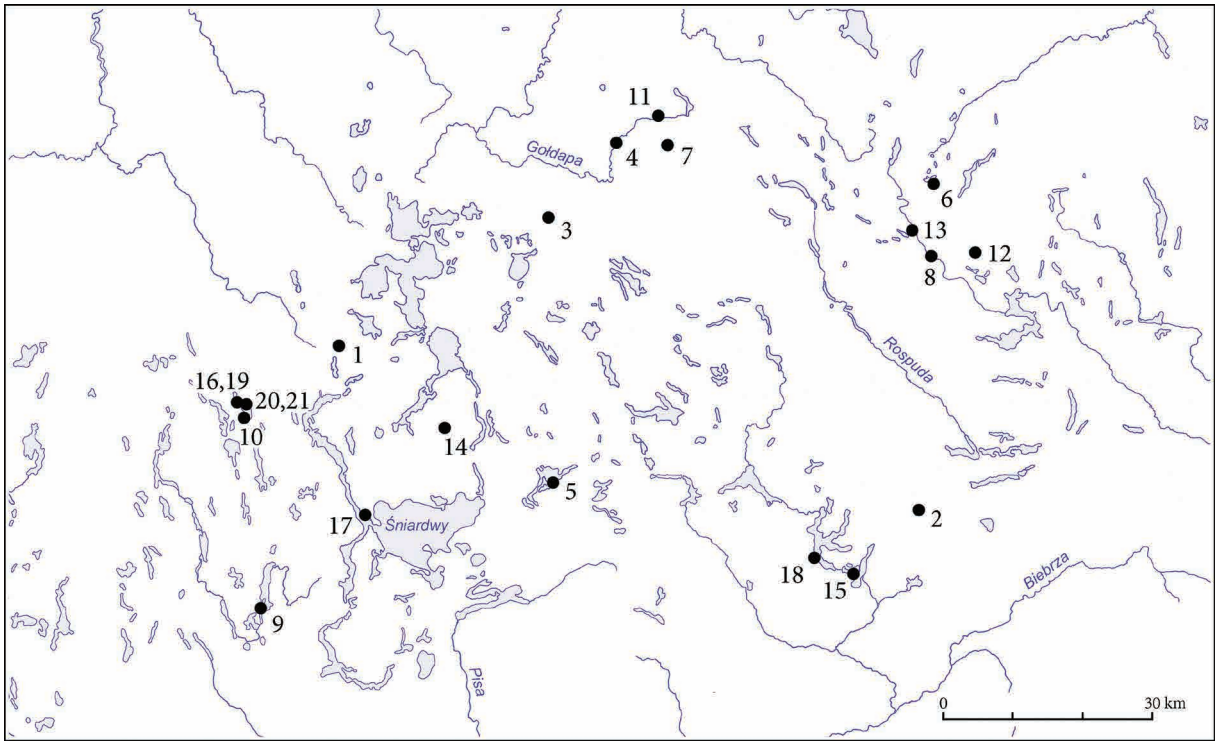
Omawiając rezultaty badań na osadzie grupy suwalskiej kultury sudowskiej w Osowej, warto ukazać je na porównawczym tle materiałów uzyskanych w toku badań innych osiedli o zbieżnej chronologii i cechach kulturowych (ryc. 10). Choć na terenach bałtyjskich przebadano znacznie więcej cmentarzysk z okresu wpływów rzymskich niż osiedli, to przecież materiał z osad, jakim obecne dysponujemy, możemy uznać za dobry do dokonywania analiz porównawczych.

Podczas opracowywania osady z Osowej najlepszy materiał porównawczy dotyczący późnorzymskiej kultury sudowskiej przyniosły rezultaty badań pobliskiej, odległej tylko o 5 km, osady w Krzywólce, położonej także nad Czarną Hańczą, ostatnio dogłębnie opracowane i opublikowane przez C. Sobczaka (2017). Przedstawione przez autora tezy dotyczące rozwoju ceramiki suwalskiej (por. C. Sobczak 2017, s. 211–215), należy uznać za w pełni aktualne.

Drugą osadą z grupy suwalskiej, a właściwie całym kompleksem, jest zespół osadniczy w Osinkach, badany w latach sześćdziesiątych XX wieku przez J. Okulicza (1961; 1963). Niestety, rezultaty prac wykopaliskowych zostały tylko częściowo opracowane i opublikowane przez A. Rek i (1998) I. Reka (1998; 1999). Podobnie osada w Kazimierówce, gdzie prace wykopaliskowe przeprowadziła A. Bitner-Wróblewska (1991), nie doczekała się także do tej pory pełnego opracowania, przy czym wydaje się, że większość uzyskanych materiałów pochodzi z okresu wędrówek ludów.

Kilka osiedli przebadano również w zachodniej strefie kultury sudowskiej, określanej jako grupa gołdapska. Na czoło wysuwa się tu osada w Niedrzwicy koło Gołdapi. Przeprowadzone tam na dużą skalę badania ratownicze dostarczyły bardzo bogatego materiału porównawczego z okresu wpływów rzymskich, opublikowanego jedynie w części (P. Iwanicki 2015; 2019; por. M. Zielonka 2019; I. Lewoc 2019). Nieliczne materiały z osad z okresu wpływów rzymskich odkryto również u podnóża grodziska w Konikowie-Rostku (M. Engel, P. Iwanicki 2001), na grodzisku w miejscowości Grodzisko (P. Iwanicki 2009b) oraz na osiedlu w Juchnajciach[3].

3 Niepublikowane badania A.Rzeszotarskiej-Nowakiewicz (Instytut Archeologii i Etnologii PAN).

Ryc. 10. Osady kultury bogaczewskiej i sudowskiej wymienione w tekście. Oprac. Paweł Szymański

Fig. 10. Bogaczewo and Sudovian culture settlements listed in the volume. Author: Paweł Szymański

1 – Bałowo, 2 – Bargłów Dworny, 3 – Grodzisko, 4 – Juchnajcie, 5 – Kamieńskie, 6 – Kazimierówka, 7 – Konikowo, 8 – Krzywólka, 9 – Ławny Lasek, 10 – Muntowo, 11 – Niedrzwica, 12 – Osinki, 13 – Osowa, 14 – Paprotki Kolonia, 15 – Rybczyzna, 16 – Szestno „Ptasia Wyspa", 17 – Tałty, 18 – Tworki Skrodzkie, 19 – Wyszembork, stan. I, 20 – Wyszembork, stan. IVa, 21 – Wyszembork, stan. V

Bardzo cennego materiału porównawczego dostarczyła osada w Tworkach Skrodzkich, położona w najdalej wysuniętej na południe strefie kultury sudowskiej określanej jako grupa augustowska. Rezultaty badań nie zostały opublikowane, ale dla badań porównawczych dostępne jest ich pełne opracowanie (A. Bucholc 2019). Niedaleko położona osada w Rybczyźnie przebadana została tylko sondażowo przez J.M. Łapo (2007).

Dla rezultatów badawczych osady w Osowej istotne było porównanie jej treści kulturowych z osiedlami kultury bogaczewskiej. Genezę kultury sudowskiej można bowiem wiązać z osiedleniem się na Suwalszczyźnie i wschodnich Mazurach ludności pochodzącej z centralnych Mazur. W wyniku tego procesu, przez cały młodszy okres wpływów rzymskich ceramika obu tych kultur – mimo, że nie była identyczna – wykazuje duże podobieństwo. Szczególnie widać to na przykładzie stanowisk grupy augustowskiej kultury sudowskiej. W przypadku wspomnianej osady w Tworkach Skrodzkich, trudno jednoznacznie stwierdzić, czy mamy do czynienia z osiedlem kultury bogaczewskiej czy sudowskiej.

Stan badań nad osadami kultury bogaczewskiej kilkakrotnie już omawiano w literaturze (por. W. Nowakowski 1991; P. Szymański 2007), niemniej od czasu wydania drukiem tych tekstów, ukazały się kolejne publikacje materiałowe z osad. Pozwalają one zwrócić uwagę przede wszystkim na dwie strefy reprezentowane przez osiedle w Paprotkach Kolonii oraz stanowiska położone w rejonie jeziora Salęt.

Do najlepiej przebadanych stanowisk należy osada w Paprotkach Kolonii (M. Karczewska, M. Karczewski 2002[4]). W obszernym dwutomowym opracowaniu zawarto nie tylko analizę materiału zabytkowego i odkrytych obiektów, ale także liczne opracowania specjalistyczne, przede wszystkim paleoekologiczne (M. Karczewska, M. Karczewski, E. Pirożnikow 2002).

Opracowano ponadto materiały z kilku przebadanych osiedli położonych na terenach wokół jeziora Salęt na Pojezierzu Mrągowskim: dwie wczesnorzymskie osady w Wyszemborku na stanowisku I (J. Antoniewicz 1977; W Nowakowski 1994) i na stanowisku V (P. Szymański 2003; Piątkowska-Małecka 2003) oraz późnorzymską osadę w Muntowie (I. Rogala 2000). Pojedyncze późnorzymskie materiały bogaczewskie z osad odkryto też przy cmentarzysku w Wyszemborku (por. P. Szymański 2001) oraz na Ptasiej Wyspie na jeziorze Salęt (Szestno, stanowisko II – por. M. Nowakowska 2004). Wszystkie wymienione stanowiska – na co należy zwrócić uwagę – wchodziły w skład rozpoznanego archeologicznie mikroregionu osadniczego i określona została ich chronologiczna zależność (P. Szymański 2005).

Mniej liczne materiały kultury bogaczewskiej odkryto także na innych osadach: w Bałowie (W. Nowakowski 1995b), w Ławnym Lasku (I. Mellin-Wyczółkowska 2007), Kamieńskich (J.M. Łapo 2004), a także w położonym dalej na wschód Bargłowie Dwornym (M. Kaczyński 1998).

Na koniec należy wymienić wielokulturową osadę w Tałtach koło Mikołajek. Przebadano tu bardzo duży obszar 220 arów[5], odkrywając ponad 1240 obiektów z różnych okresów: wczesnej epoki żelaza, okresu wpływów rzymskich oraz okresu wędrówek ludów a także pojedyncze znaleziska neolityczne, być może z epoki brązu i z okresu późnego średniowiecza. Dużą część obiektów i materiałów zabytkowych należy wiązać z osadnictwem ludności kultury bogaczewskiej. Mimo, że materiały te nie zostały do tej pory opracowane, to jako materiał porównawczy są obecnie dostępne do analizy[6].

Niniejsze zestawienie przebadanych osiedli bałtyjskich z północno-wschodniej Polski obrazuje, że dysponujemy dość obfitym materiałem porównawczym, zarówno kultury sudowskiej jak i związanej z nią ściśle kultury bogaczewskiej. Umożliwia to dokonanie analizy chronologicznej materiałów z Osowej, wydzielenie faz rozwojowych ceramiki, oraz – choć w mniejszym stopniu – rozpoznanie charakteru stanowiska.

4 Por. także wcześniejsze publikacje: M. Karczewska, M. Karczewski 1998; M. Karczewski 1998.

5 Badania A. Mackiewicza z 2011 roku (por. A. Dymowski, M. Orzechowska, M. Rudnicki 2012).

6 Obecnie dokumentacja i materiały z badań przechowywane są w magazynach Wydziału Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

III. Analiza uzyskanych materiałów z osady[7]

III.1. Zabytki wydzielone

Zapinki

Jedyna, dobrze zachowana na osadzie zapinka pochodzi z obiektu 99/1. Jest to brązowy, trójgrzebykowy okaz z cylindrem i z żelazną osią o lśniącej, srebrzystej powierzchni. Analiza metaloznawcza wykazała, że fibula została z wierzchu pokryta związkami cyny (tabela 1)[8]; zabieg taki, mający zapewne na celu upodobnienie przedmiotu do wykonanego ze srebra, był niekiedy stosowany w starożytności (por. K. Żołędziowski 2015, s. 56). Widać, że w miejscach zagłębionych (w rowkach) cyny było nieco więcej, co można tłumaczyć jej wytarciem podczas używania w miejscach najbardziej wystających. Pod względem formalnym należy zapinkę uznać za zbliżoną do typu Almgren 96. Fibule takie datowane są na terenach *Barbaricum*, w tym w strefie bałtyjskiej, na fazę B_2/C_1 (W. Nowakowski 1998, s. 49). Uwagę zwracają jednak dwa nietypowe elementy fibuli: zawiaskowa konstrukcja oraz głęboki ornament rowków na powierzchni. Dodatkowo nietypowy jest tu zredukowany grzebyk na zakończeniu nóżki.

---

7 W rozdziale poświęconym analizie zabytków wydzielonych oraz ceramiki z uwagi na skomplikowany system odsyłaczy do tablic uproszczono go: zamieszczono jedynie odnośniki do numerów obiektów (w przypadku zabytków luźnych – do numerów ara) i do numerów zabytków w obrębie zespołów, np. zapinka z obiektu 99/1. Numery zabytków w obrębie każdego obiektu w katalogu odpowiadają bowiem numerom na tablicach.

8 Analizie poddano pięć próbek pochodzących z różnych miejsc zapinki. Na powierzchni kabłąka (szczególnie w zagłębieniach – próbka 5) oraz na cylindrze (próbka 3) odkryto podwyższoną (do 33%) zawartość cyny (tabela 1). Z kolei na spodniej części zapinki, tj. na pochewce (próbka 1) zawartość ta była niewielka (2,68%). W analizie wykorzystano spektrometr Artax, czas pomiaru 100 sekund, ewaluacja w oparciu o kalibrację wzorców BCS i BB. Analizę metaloznawczą wykonał Paweł Gan (Laboratorium Bio- i Archeometrii IAiE PAN).

	1	2	3	4	5
Fe	0,38	0,54	0,70	1,08	0,38
Ni	0,12	0,07	0,07	0,09	0,03
Cu	89,57	85,50	75,53	79,70	60,84
Zn	6,77	5,90	4,53	6,51	4,47
As	0,04	0,06	0,02	0,08	0,04
Sn	2,68	7,18	18,53	10,98	33,00
Sb	0,20	0,24	0,31	0,61	0,80
Pb	0,25	0,51	0,32	0,95	0,45
Lokalizacja pobranej próbki	pochewka	wierzch nóżki	osłona sprężyny (cylinder)	grzbiet kabłąka (powierzchnia ponad rowkami)	grzbiet kabłąka (rowek)
Uwagi				liczne chlorki	liczne chlorki

Tabela 1. Wyniki analizy metaloznawczej zapinki z obiektu 99/1. Wyniki w % wagowych (opracowanie Paweł Gan)
Table 1. Results of metallurgical analysis of the fibula from Feature 99/1 (wt%; Author: Paweł Gan)

Należy zastanowić się, czy mamy tu do czynienia z jednostkowym pomysłem wytwórcy, czy też wzorowaniem się na innym typie ozdób. Zawiaskową konstrukcję mają dosyć często tzw. zapinki trójgrzebykowe odmiany mazurskiej. Dodatkowo ich grzebienie (choć już nie kabłąki) zdobione są poziomymi lub skośnymi zgrubieniami, niekiedy poprzecznie nacinanymi (por. I. Szter 2010, s. 214–218, ryc. 9–13). Sugerowałoby to, że naszą zapinkę należałoby widzieć jako zabytek nieco późniejszy, bowiem fibule trójgrzebykowe odmiany mazurskiej są młodszym wariantem, datowanym już na rozwiniętą fazę C_1 (P. Szymański 2009c, s. 468). Jednak w przypadku fibuli z Osowej wzorzec mógł być nieco inny. Zawiaskową konstrukcję zapięcia mają bowiem często spotykane na terenie kultury bogaczewskiej, a w mniejszym stopniu w innych rejonach zachodniobałtyjskich, zapinki typu Almgren 133 (W. Nowakowski 1995a, s. 38–41; por. A. Bliujienė, D. Butkus 2017, ryc. 1). Posiadają one również bardziej podobny ornament, mianowicie głębokie rowki na kabłąku i grzebieniu, a ponadto ich powierzchnia jest niekiedy pokryta srebrzystym metalem, zapewne srebrzona lub cynowana? (por. A. Juga-Szymańska 2004, s. 108)[9]. To pokazuje, że w przypadku omawianego znaleziska mamy najpewniej

9 Jako przykłady można tu podać odkryte w XIX w. zapinki: z Turwągów, grób J (G. Voss 1886, s. 61–62), którą M. Schmiedehelm określiła jako pokrytą metalem szlachetnym (Wertmetall; M. Schmiedehelm 2011, s. 95) oraz z Grunajek. Tę drugą H. Jankuhn opisał jako *aus sog. Weißmetall* (*verzinnte Bronze*?) (W. Nowakowski 2013, s. 53). Posrebrzana była również fibula znaleziona na terenie Berlina (W. Nowakowski 1995, s. 38). Po II wojnie światowej zapinki takie odkryto na osadach w Muntowie (I. Rogala 2000; por. P. Szymański 2007, s. 171) i Szurpiłach na „Targowisku" (uprzejma informacja mgr Ludwiki Jończyk, za którą autorzy bardzo dziękują) oraz na cmentarzysku w Paprotkach Kolonii, grób 58 (M. Karczewska 1998, s. 220, tabl. 10:c). Określono je jako posrebrzane, nie przeprowadzono jednak analiz metaloznawczych, stąd trudno mieć pewność jakim metalem w rzeczywistości powleczono ich powierzchnie.

do czynienia z hybrydą: rzemieślnik, wykonując zapinkę trójgrzebykową, wzorował się na zdobieniu i konstrukcji fibul Almgren 133, które być może sam wytwarzał. Zapinki te reprezentują nieco szerszy horyzont chronologiczny, wiązać je bowiem trzeba z samym schyłkiem fazy B i fazą B_2/C_1 (W. Nowakowski 1995a, s. 40), niemniej w tym przypadku należy omawiany egzemplarz datować podobnie jak pozostałe fibule Almgren 96 na fazę B_2/C_1.

Fragmentem drugiej zapinki jest brązowy, profilowany guz z otworkiem stanowiący pierwotnie najpewniej element sprężyny fibuli (osadzony mógł być na osi) lub też umieszczony centralnie na trzpieniu nad sprężyną. Stosunkowo niewielkie rozmiary guza sugerują, że wchodził w skład fibuli późnorzymskiej, należącej zapewne do pierwszej serii VI grupy Almgrena (zapinek z podwiniętą nóżką), ewentualnie do rzadko spotykanych w Polsce północno-wschodniej egzemplarzy VII grupy (z wysoką pochewką). Guz odkryty w obrębie jamy 50/1 wchodził najpewniej w skład zespołu paciorków szklanych tworząc z nimi kolię. Sam obiekt 50 nie ma dobrze określonej chronologii, niemniej obecność paciorka kubooktaedrycznego wskazuje niezbyt pewnie na fazę C_2.

Fragment kolejnej zapinki stanowi igła wraz z częścią środkowego zwoju sprężyny (obiekt 73/1). Jako element fibuli należy traktować zapewne także igłę z ara 31/1. Brak cech charakterystycznych nie pozwala na określenie ani typów zapinek, których część stanowiły, ani ich chronologii.

Szpile

Z Osowej pochodzi 12 szpil metalowych, oraz pięć przedmiotów, być może będących pozostałościami zniszczonych kolejnych egzemplarzy.

Za najwcześniejszą szpilę należy uznać uszkodzony, brązowy egzemplarz znaleziony luźno (ar 39/1). Posiada rozklepaną główkę, pierwotnie zapewne zrolowaną na końcu i zdobienie w formie wybijanych dołeczków. Ze względu na formę, można ją włączyć do typu A, natomiast ze względu na materiał z którego została wykonana i zdobienie – do jednego z wariantów 1–3 (A. Juga-Szymańska 2014, s. 52). Z obszaru Suwalszczyzny nieznane są szpile tych wariantów, natomiast często występują one na terenie kultury bogaczewskiej, gdzie ogólnie można je datować na wczesny okres wpływów rzymskich, po fazę B_2. Zważywszy na fakt, że prawie wszystkie materiały z Osowej są nieco późniejsze, można założyć, że omawiana szpila pochodzi ze schyłku okresu wczesnorzymskiego.

Jako szpile typu A należy zapewne uznać dwa, źle zachowane żelazne zabytki z obiektów 2/1 i 81B/1[10]. Ze względu na materiał z którego zostały wykonane można je włączyć do wariantu 5 (A. Juga-Szymańska 2014, s. 52). Szpile takie są jednymi z najpóźniejszych w obrębie typu A, datować je można przede wszystkim na koniec okresu wczesnorzymskiego, lecz mogą się przeżywać aż do początków młodszego okresu rzymskiego (A. Juga-Szymańska 2014, s. 58–59, 177). Dwa omawiane egzemplarze wystąpiły razem z ceramiką typową dla fazy C, zatem można założyć, że pochodzą z jej początku.

Pozostałe szpile reprezentują formy typowe już dla fazy B_2/C_1 lub młodszego okresu wpływów rzymskich.

10 Obecnie szpila z obiektu 81B/1 ma zniszczoną główkę. Na tablicach przedstawiono rysunek wykonany jeszcze przed konserwacją z widocznymi wykwitami korozji.

Trzy (cztery?) egzemplarze mają główki wykonane z zagiętego koliście drutu (grupa 2 według A. Juga-Szymańskiej 2014, s. 60–84). Pierwszy z nich, z obiektu 46A/1, to szpila z pastorałowatą główką zakręconą w niezamknięte uszko typu B, odmiany III. Tego typu egzemplarze występowały zarówno na terenie kultury bogaczewskiej jak i innych kultur południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej, w tym w kulturze sudowskiej (A. Juga-Szymańska 2014, s. 149). Mają dość szeroką chronologię, najwięcej dobrze datowanych egzemplarzy pochodzi z fazy C_{1a}, choć pojawiły się już w fazie B_2/C_1 a przeżywały zapewne do fazy C_2 młodszego okresu wpływów rzymskich (A. Juga-Szymańska 2014, s. 71–72).

Szpila znaleziona luźno (ar 37/1) wykonana jest z drutu i ma uszko zwinięte w kółko, z końcem zaczepionym o trzpień, można ją zatem włączyć do odmiany III typu C (A. Juga-Szymańska 2014, s. 82). Te typowo bogaczewskie szpile datować można ogólne na młodszy okres wpływów rzymskich, bez możliwości zawężenia tej chronologii (A. Juga-Szymańska 2014, s. 83).

Zachowany we fragmencie egzemplarz z obiektu 20/3, to przypuszczalnie szpila wykonana z zagiętego koliście drutu. Zarówno charakterystyczny czworokątny przekrój drutu jak i łukowate zagięcie nakazuje sądzić, że mamy do czynienia z główką szpili typu B lub C (A. Juga-Szymańska 2014, s. 60–84), co niestety nie pozwala na uściślenie jej chronologii. Sam obiekt datowany jest obecnością szpili typu I na fazę B_2/C_1.

Ostatnia domniemana szpila wykonana z zagiętego koliście drutu jest zabytkiem luźnym (ar 8/1). Jest to żelazny drut na końcu zwinięty w tarczkę. Nie udało się znaleźć dokładnych analogii do tego zabytku. Jeśli przyjąć, że mamy do czynienia ze szpilą, to należy ją uznać zapewne za wariant egzemplarzy typu E (A. Juga-Szymańska 2014, s. 74–75). Odróżnia się od nich surowcem z którego ją wykonano (szpile tego typu są zwykle brązowe) oraz mocno zredukowanym zwojem. Szpile typu E są nieliczne, na podstawie niepewnych przesłanek należy je datować na fazę C_1 (A. Juga-Szymańska 2014, s. 75). Pozostałe szpile mają profilowaną, odlewaną główkę (grupy 3 i 4 według A. Juga-Szymańskiej 2014, s. 84–122).

W obiekcie 20/1 i luźno (ar 9/1) znaleziono dwa egzemplarze posiadające w przybliżeniu kulistą główkę z otworkiem ograniczoną od góry i dołu tarczkami. Można je włączyć do typu I, odmiany klasycznej (A. Juga-Szymańska 2014, s. 84–86), datowanej na schyłek wczesnego okresu wpływów rzymskich i fazę B_2/C_1.

Szpilę z dwustożkowatą główką, z ara 4/1, można włączyć do typu L, formy klasycznej (A. Juga-Szymańska 2014, s. 100–102). Egzemplarze takie występują przede wszystkim na terenie kultury bogaczewskiej i datowane są na fazy B_2/C_1–C_1 (A. Juga-Szymańska 2014, s. 101–102, ryc. 65, 109).

Z obiektu 122 oraz ara 38/1 pochodzą dwie szpile z główką w kształcie dwóch poziomych wałeczków oraz umieszczonym poniżej z boku uszkiem, można je zatem zakwalifikować do typu H (A. Juga-Szymańska 2014, s. 112–114). Szpile takie są rzadko spotykane w północno-wschodniej Polsce, natomiast największe ich zagęszczenie widoczne jest na terenach Litwy i Łotwy (A. Juga-Szymańska 2014, ryc. 74, 113). Należy je uznać zatem za wpływ z terenów północnych, choć trudno stwierdzić, czy mamy w tym przypadku do czynienia z importem czy naśladownictwem. Szpile typu H mają dość szeroką chronologię, datowane są od fazy B_2 po C_{1a}, jednak na terenach Polski północno-wschodniej datowanie to można zawęzić do fazy C_{1a} (A. Juga-Szymańska 2014, s. 114, 167–170).

Szpilę z walcowatą główką zdobioną poprzecznymi liniami i umieszczonym pod nią uszkiem z obiektu 89A/1, można włączyć ją do typu Szwajcaria odmiany II (A. Juga-Szymańska 2014, s. 93–96). Szpile takie, spotykane zarówno w kulturze bogaczewskiej jak i na Suwalsz-

czyźnie, datować można na fazy B_2/C_1–C_{1a}, ewentualnie C_{1b} (A. Juga-Szymańska 2014, s. 93–96, 162–164).

Ostatni, dość „topornie" wykonany egzemplarz szpili, który jest zabytkiem luźnym (ar 56/1), trudno jednoznacznie zaklasyfikować: tektonika główki i uszko w jej dolnej części pozwalają włączyć ją do wcześniej opisanego typu Szwajcaria odmiany II, natomiast dwie charakterystyczne poziome tarczki upodobniają ją do, również już wymienionych, szpil typu H (A. Juga-Szymańska 2014, s. 93–96, 112–114, tabl. XXII, XXIII, XXXIV). Wydaje się zatem, że w tym przypadku mamy do czynienia z hybrydą: wytwórca szpilę posiadającą kształt typu Szwajcaria, często występującego na Suwalszczyźnie, wyposażył w dwie tarczki, co należy uznać za wpływ ze strefy północnej, z terenów Litwy (por. A. Juga-Szymańska 2014, ryc. 113). Szpile typu H mają dość szeroką chronologię, zatem omawiany egzemplarz należy datować najpewniej na fazę C_1, zgodnie z występowaniem typu Szwajcaria (A. Juga-Szymańska 2014, s. 94–96).

Oprócz szpil metalowych, w Osowej znaleziono również dwa egzemplarze wykonane z poroża (obiekty 35B/1 i 122/2). Mają płaską główkę, zatem można je włączyć do typu I (A. Juga-Szymańska 2014, s. 124). Szpila z obiektu 122/2 ma stosunkowo często spotykaną formę (rozszerzająca się główka z otworkiem), w zasadzie nieczułą chronologicznie, choć znalezioną w obiekcie z fazy C_{1a}. Natomiast szpila z obiektu 35B/1 posiada nietypowy kształt główki: płaską, kolistą tarczkę. Być może należy ją uznać za naśladownictwo metalowych szpil typu G datowanych na terenie kultury bogaczewskiej na fazę B_2/C_1 (A. Juga-Szymańska 2014, s. 60, 142).

Elementy pasa

Dwie dwudzielne sprzączki zostały odkryte jako zabytki luźne (ary 26/7 i 27/3). Zdobiona sprzączka żelazna z ara 26/7 ma w przybliżeniu D-kształtną ramę, jednak silnie przewężoną od strony osi, można ją zatem uznać za zbliżoną do typu D26 (R. Madyda-Legutko 1987, 160, tabl. 10:30). Podobne sprzączki występują w dość szerokim rozrzucie na terenach *Barbaricum* (R. Madyda-Legutko 1987, mapa 23). Pojedyncze egzemplarze znaleziono w kulturze sudowskiej na cmentarzyskach w Netcie, grób 19 (A. Bitner-Wróblewska 2007, tabl. XI:19.2) i w Osowej, kurhan 39 (D. Jaskanis, J. Jaskanis 1961, s. 39, tabl. X:2), gdzie datować je można na początek młodszego okresu wpływów rzymskich (por. A. Bitner-Wróblewska 2007, s. 68). Mają jednak o wiele szerszą chronologię obejmującą przedział od faz B_1 po fazę C (R. Madyda-Legutko 1987, s. 32).

Z kolei z drugiej sprzączki brązowej (ar 27/3) zachowała się jedynie nieco zdeformowana (lekko rozgięta) rama, niemniej można ją uznać za zbliżoną do sprzączek omegowatych typów E12–14, choć podobny kształt mają niektóre sprzączki D-kształtne, np. typu D-29 (R. Madyda-Legutko 1987, s. 160, tabl. 10:29, 11:12–14). Egzemplarze typów E12–14 spotykane są przede wszystkim w północnej i północno-wschodniej Polsce na terenie osadnictwa kultury wielbarskiej oraz kultur bałtyjskich (R. Madyda-Legutko 1987, mapa 27). Na Suwalszczyźnie podobne okazy znaleziono na cmentarzysku w Szwajcarii, kurhan 25, grób 1 oraz kurhan 29 (J. Jaskanis 2013, tabl. CLXII:1.2,3, CLXX:3). Dawniej uważano, że takie sprzączki mają stosunkowo wąską chronologię, obejmującą fazę C_{1b}. Pogląd taki był spowodowany niezbyt dobrym stanem źródeł (R. Madyda-Legutko 1987, s. 40). Obecnie wydaje się, że na terenach bałtyjskich należy je datować nieco szerzej, bo przynajmniej na fazy B_2/C_1–C_{1b}, a być może również później (P. Szymański 2005, s. 34).

Żelazne, smukłe okucie końca pasa z uszkodzonym zakończeniem jest znaleziskiem luźnym (ar 26/4). Trudno przyporządkować je do określonego typu z uwagi na stopień zniszczenia,

można jednak przypuszczać, że posiadało ono na końcu przynajmniej jeden pierścień lub nieco bardziej rozbudowane zdobienia, np. języczek lub kolejne pierścienie. Tym samym należy je włączyć do grupy J.II według K. Raddatza (1957, s. 93–99) lub do grup II.2–II.4 według R. Madydy (1977, s. 383–387)[11]. Tego typu płaskie okucia zakończone jednym lub większą liczbą pierścieni, czasami z języczkiem, datowane są w *Barbaricum*, w tym na trenach zachodniobałtyjskich, przede wszystkim na fazy B_2/C_1–C_{1b}. Pojawiają się jednak już u schyłku fazy B_2 i mogą przeżywać się do fazy C_2, zatem mają dość szeroką chronologię (R. Madyda-Legutko 2011, s. 52–66).

Na arze 27/2 znaleziono fragment brązowego przedmiotu w formie podłużnej, półkoliście zwiniętej fasetowanej blaszki, zdobionej poprzecznymi rowkami. Nie zachowały się niestety jego zakończenia, można jednak przypuszczać, że mamy do czynienia z okuciem pasa o zakończeniach rozszerzonych lub zwężających się (tzw. okucie łódeczkowate). Ozdoby takie charakterystyczne są przede wszystkim dla tzw. pasa sambijskiego występującego w kulturze Dollkeim-Kovrovo, spotykane są niekiedy również w północno-wschodniej Polsce (A. Chilińska-Drapella 2010, s. 3, 15). Wydaje się, że można je datować podobnie jak pas sambijski, czyli na fazy B_2–B_2/C_1. Na Suwalszyźnie podobne okucia znaleziono w Szwajcarii, kurhany XVII oraz XX, grób 2 (J. Jaskanis 2013, tabl. XXIV:1, XXXI:9a) razem z zabytkami z początku młodszego okresu wpływów rzymskich.

W obiekcie 28/1 oraz na arach 8/2 i 26/2,3 znaleziono cztery prostokątne okucia żelazne. Należy uznać, że mamy tu do czynienia z okuciami środkowej części pasa. Tego typu „nakładki" na pas występowały często w północno-wschodniej Polsce i nie można ich uznać za wyznacznik chronologiczny (por. A. Juga-Szymańska 2004, s. 115; P. Szymański 2005, s. 29).

Paciorki i zawieszki

Z obrębu osady uzyskano stosunkowo duży zbiór 24 paciorków szklanych (ryc. 11). Pośród nich znajdowało się pięć jednobarwnych egzemplarzy wykonanych niestarannie z nieprzejrzystego szkła, tzw. opakowego, należących do grupy TM-I. Pochodzą z obiektów 22/1,2 (paciorek czerwony typu TM-12 i pomarańczowo-brązowy – TM-26), 35b/2 (zielony – TM-4a), 48/1 (zielony – TM-4) oraz 50/12 (czerwony – TM-12). Egzemplarze ze szkła opakowego, przede wszystkim barwy czerwonej, ale też i innych kolorów, są jednymi z najbardziej pospolitych paciorków w Polsce północno-wschodniej (por. P. Szymański 2005, 43–44). Prawdopodobnie nie są to importy prowincjonalnorzymskie, ale mogły być wytwarzane w warsztatach miejscowych (por. Jaskanis 2013, 159). Trudno je uznać za dobre wyznaczniki chronologiczne, należą bowiem do form długotrwałych (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 27–29, tab. 8). Dużą ich serię odkryto np. na nieodległym od osady w Osowej cmentarzysku w Szwajcarii (J. Jaskanis 2013, ryc. 18).

Z obiektu 18/1 pochodzi mały krążkowaty paciorek ze szkła nieprzejrzystego, barwy pomarańczowo-ceglastej typu TM-54. Tego typu małe, płaskie paciorki, wchodzące ogólnie do grupy TM-III, datowane są dość szeroko od schyłku wczesnego okresu wpływów rzymskich po fazę D (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 31).

11 Według ostatnio powstałego opracowania okuć kultury przeworskiej odpowiadają one typom 5–7, należącym do grupy III (R. Madyda-Legutko 2011, s. 48–66).

Ryc. 11. Osowa, gm. Suwałki. Paciorki szklane. Rys. Wiesława Gawrysiak-Leszczyńska

Fig. 11. Osowa, Suwałki Commune. Glass beads. Drawing: Wiesława Gawrysiak-Leszczyńska

Spośród paciorków swym kształtem najbardziej wyróżnia się kubooktaedryczny egzemplarz z obiektu 50/15 należący do typu TM 128. Paciorki tego typu spotykane są najliczniej w rozwiniętym młodszym okresie rzymskim (por. M. Tempelmann-Mączyńska 1985, tab. 8). Należy jednak zaznaczyć, że niektóre znaleziska z Mazur wskazują, że pojawiły się już od początku fazy C (P. Szymański 2005, s. 45–46). Dlatego też datowanie paciorka z Osowej jest niepewne: można przyjąć, że pochodzi z rozwiniętego młodszego okresu wpływów rzymskich, niemniej nie ma pewności czy nie jest wcześniejszy. Na Suwalszczyźnie serię podobnych paciorków odkryto na cmentarzysku w Szurpiłach (kurhan XVIII, grób D1), którym towarzyszyła zachowana we fragmentach zapinka z lirowatą cięciwą z fazy C_2 (T. Żurowski 1961, s. 65–66, tabl. XV:8,12–15), co może potwierdzać stosunkowo późne datowanie takich paciorków w kulturze sudowskiej.

Kilka paciorków nie ma swoich odpowiedników w klasyfikacji M. Tempelmann-Mączyńskiej. Należą do nich: prostokątny paciorek szklany mozaikowy ze szkła przejrzystego, jasnozielony z jasnożółtymi oczkami (obiekt 46/1) oraz dwa dwustożkowate paciorki ze szkła przejrzystego barwy żółtawej (obiekt 47/1,2).

Największa seria 14 paciorków pochodzi z obiektu 50/2-15. Oprócz wymienionego paciorka kuboootaedrycznego (50/15) i czerwonego ze szkła opakowego (50/12), należy wymienić tu przede wszystkim dziewięć egzemplarzy paciorków z tzw. złotą wkładką, zarówno pojedynczych (typu TM-387), jak i dwusegmentowych (TM-387a). Paciorki tego typu często występują na cmentarzyskach bałtyjskich (por. np. I. Szter 2010, s. 230). Według M. Tempelmann-Mączyńskiej (1985, s. 64–65, tab. 8), paciorki ze złotą wkładką występują w największym natężeniu w fazie B_2, choć spotykane są po fazę C_{1b}. Jednak na cmentarzyskach bałtyjskich występują często aż po fazę C_2 (P. Szymański 2005, s. 44).

Z obiektu 50 pochodzą także dwa paciorki wielobarwne: zbliżony do typu TM 291f, z bezbarwnym rdzeniem i z pasami czerwonymi, żółtymi i niebieskimi (50/11) oraz sześcioboczny zbliżony do typu TM 368b z ornamentem szachownicowym, barwy czerwonej, zielonej, czarnej i żółtej (50/14). Ponadto towarzyszył im płaski paciorek szklany barwy zielonej zbliżony do TM-105 (50/13).

Jako paciorek należy też traktować guz od fibuli z obiektu 50/1, który omówiony został w rozdziale poświęconym zapinkom.

Z Osowej pochodzi również paciorek wykonany z gliny ewentualnie z niskiej jakości szkła, które uległo erozji (obiekt 37/1) oraz dwie zawieszki. Jedna, kościana, pochodzi z obiektu 115/2, druga, kamienna, z obiektu 153/1. Wykonano je w możliwie prosty sposób, bez ich dalszej obróbki i zaopatrzone w przewiercone otworki.

Pierścionek

Brązowy, wykonany z taśmy pierścionek znaleziony luźno (ar 4/2) był jedynym egzemplarzem tego rodzaju. Jego forma pozwala zaliczyć go do grupy V według Ch. Beckmann (1969, tabl. 2). Podobne pierścionki nie są często spotykane na terenach zachodniobałtyjskich, występują jednak w szerokich ramach chronologicznych, zarówno w młodszym okresie wpływów rzymskich (przykładem mogą być tu znaleziska z Żywej Wody, kurhan XV, grób 5; W. Ziemlińska-Odojowa 1961, s. 211, tabl. XI:8,9), jak i w okresie wędrówek ludów (por. P. Szymański 2018, s. 37, tabl. XIX/127d:2, XXXIX:5).

Narzędzia

Z obrębu osady uzyskano osiem glinianych przęślików (obiekty 2/3, 19/1, 35B/3, 81A/1, 149/1, ary 8/3, 26/1,8). Zabytki te są dosyć powszechne (por. P. Szymański 2005, s. 65) i w przypadku mało charakterystycznych, najczęściej niezdobionych egzemplarzy, nie można uszczegółowić ich datowania.

W obiekcie 8/2 odkryto pogiętą blaszkę brązową z przewężonym środkiem. Najbardziej prawdopodobne jest, że mamy do czynienia z rozgiętymi szczypczykami. W tym kontekście cienka taśma brązowa, którą znaleziono w tej samej jamie (8/1), a która grubością dokładnie odpowiada domniemanym szczypczykom, mogła być pierwotnie obejmą na kabłąk (patrz rysunek rekonstrukcji). Podobne szczypczyki z obejmami występują dość powszechnie na cmentarzyskach bałtyjskich w Polsce północno-wschodniej (por. np. I. Szter 2010, s. 236). Pozostają jednak wątpliwości co do poprawności interpretacji zabytku, który ma nietypowe proporcje, tj. stosunkowo szerokie i masywne cęgi w porównaniu z krótkim kabłąkiem oraz zbyt długą taśmę obejmy (zazwyczaj taśmy te są krótsze, dwu- lub trzyzwojowe). Uwagę zwraca też nietypowy, asymetryczny ornament w postaci linii rytych wzdłuż jednej krawędzi cęgów.

W obiekcie 28/2 odkryto fragment rozszerzającej się blaszki brązowej. Nie można wykluczyć, że również jest to pozostałość po cęgach szczypczyków.

Dwa żelazne haczyki do połowu ryb z obiektu 24/2 i z aru 90/1 należą do zabytków nie często spotykanych na terenach zachodniobałtyjskich, niemniej występują w różnych epokach bez większych zmian stylistycznych (por. A. Juga-Szymańska, P. Szymański 2014).

Trudno wyjaśnić funkcję przedmiotu żelaznego w formie zagiętej na końcu sztabki (obiekt 137/1). Przypomina on klucze do szkatułek, dość popularne w *Barbaricum* (por. A. Kokowski 1997), choć na terenach bałtyjskich w północno-wschodniej Polsce spotykane sporadycznie (K. Czarnecka 2017, s. 142). Przeciwko tezie, że omawiany przedmiot jest kluczem przemawia słabe profilowanie zakończenia (por. A. Kokowski 1997, ryc. 18), które utrudniałoby włożenie go do otworu zamka i podważenie sprężyny.

Do pozostałych znalezionych w Osowej narzędzi mało diagnostycznych chronologicznie należą igły (obiekty 24/1, 71/1, być może obiekty 29/1, 71/1, 103/1, 115/1, 120/1, 135/1), noże zachowane w całości (ar 26/5) lub we fragmentach (ar 12/2, 26/6, 38/2), nóż sierpikowaty (ar 31/2), szydła żelazne (obiekt 2/2?, ar 93/1) lub kościane (obiekt 47/3).

Elementy uzbrojenia

Jedynymi zabytkami, które można uznać za elementy uzbrojenia są dwie ostrogi żelazne znalezione w warstwie humusu (ar 30/1 i 54/1). Obie mają podobne formy, tj. masywne, dość długie bodźce i stosunkowo słabo wysklepione kabłąki, można je zatem włączyć do wydzielonego przez J. Ginalskiego typu E6 (J. Ginalski 1991, s. 63, ryc. 11:22–22). Na podstawie analogii z innych ziem bałtyjskich, przede wszystkim z kultury bogaczewskiej, można je datować na fazy B_{2b}-B_2/C_1 (B. Kontny 2019, s. 140). Z Suwalszczyzny znamy do tej pory tylko dwie takie ostrogi, znalezione w Szwajcarii, kurhan III (J. Jaskanis 2013, tabl. IV:1,2; por. B. Kontny, I. Lewoc 2018, s. 334).

III.2. Ceramika naczyniowa

Ceramika stanowi najliczniejszy materiał zabytkowy z osady w Osowej. Analizując pochodzące z niej naczynia od razu rzuca się w oczy bardzo duże ich podobieństwo do ceramiki z osad kultury bogaczewskiej (por. P. Szymański 2001), przede wszystkim pod kątem cech drugorzędnych: sposobu opracowania powierzchni, gliny użytej do ich wyrobu wraz z użytą domieszką granitowego tłucznia, zdobień, a w dużej mierze również form naczyń. To porównanie pozwoliło na dokonanie na potrzeby niniejszego opracowania podstawowego podziału ceramiki z Osowej na dwie bardzo czytelne grupy określone jako grupy I i II. Odpowiadają dokładnie wydzielonym dla kultury bogaczewskiej grupom określonym jako „stołowa" i „kuchenna" (P. Szymański 2001, s. 187–188). Podział ten opiera się przede wszystkim na korelacji dwóch cech: charakteru opracowania powierzchni oraz rodzaju zdobienia i jego umiejscowienia.

Grupa I (odpowiada grupie naczyń „stołowych" w kulturze bogaczewskiej) to naczynia posiadające powierzchnię górnej części zawsze gładzoną, natomiast dolnej części brzuśca zwykle chropowaconą lub nieopracowaną. Czasami spotyka się również naczynia w całości gładzone. Ornamenty były wykonywane narzędziem (np. patyczkiem), natomiast nigdy bezpośrednio palcami. Ponadto zdobienie to nie jest umiejscowione na wylewie i szyjce a jedynie w niższych partiach, głównie na różnych poziomach brzuśca.

Z kolei **grupa II** (bogaczewska grupa naczyń „kuchennych") to naczynia w całości, aż po wylew, chropowacone (czasami pod wylewem nieco słabiej) lub o nieopracowanej powierzchni; nigdy natomiast nie są gładzone. Są zwykle zdobione bezpośrednio palcami (najczęściej zaszczypywania, rzadziej dołki palcowe) na brzuścu lub na wylewie. Spotyka się tu również zdobienia narzędziem (linie ryte), choć są one sporadyczne. W odróżnieniu od naczyń grupy I zdobienia widoczne są także na szyjkach i wylewach.

Barwa naczyń nie stanowi ścisłego wyróżnika, choć naczynia grupy I są najczęściej ciemne (ciemnobrunatne, czasami prawie czarne), natomiast naczynia grupy II są najczęściej jaśniejsze (jasnobrunatne lub brunatne).

Należy jednak wyjaśnić, co należy rozumieć poprzez określenia powierzchni: „gładzona", „chropowacona" i „nieopracowana". Gładzenie to wyłącznie opracowanie powierzchni twardym przedmiotem (być może kością, deszczułką lub gładzikiem kamiennym). Taka powierzchnia jest bardzo gładka, choć niekiedy widoczne są na niej poziome smugi po narzędziu, z reguły na powierzchniach wklęsłych (załomie brzuśca i szyjki), trudniejszych w dostępie. Zwykle na powierzchni nie są widoczne ziarna tłucznia znajdującego się w ściance

Chropowacenie to celowe nadanie powierzchni chropowatości (ryc. 12). W Osowej (jak również na innych stanowiskach kultury sudowskiej i bogaczewskiej) najczęściej wykonywano je poprzez narzucenie na powierzchnię warstwy rzadkiej glinki. Następnie uderzano po niej palcami, co dawało efekt charakterystycznych gwiazdek lub też przecierano palcami, powodując delikatne smugi; ten ostatni sposób widoczny jest często w partiach podwylewowych. Na innych stanowiskach sporadycznie stosowano odmienne techniki (por. np. P. Iwanicki, P. Szymański 2007, s. 373; P. Szymański 2000, s. 134), choć w Osowej ich nie zarejestrowano.

Natomiast powierzchnia nieopracowana powstała podczas wylepiania ścianki naczynia; jej wyglądu później nie zmieniano. Często jest nierówna, z widocznymi lekkimi, przypadkowymi wgłębieniami po formowaniu ścianki palcami, niekiedy na powierzchnię wystają ziarna tłucznia.

W literaturze dotyczącej ceramiki grupy suwalskiej podobne powierzchnie interpretowano i opisywano różnie. Pojawiało się np. pojęcie powierzchni „zagładzonej" (A. Rek 1998, s. 196;

Ryc. 12. Osowa, gm. Suwałki. Wybór fragmentów ceramiki ze śladami opracowania powierzchni – chropowacenia
Fig. 12. Osowa, Suwałki Commune. Selected fragments of pottery bearing processing marks – rugged surfaces

I. Rek 1998, s. 319), które najpewniej dotyczy powierzchni chropowaconej stosunkowo delikatnie (widoczne są często delikatne, poziome smugi po przesunięciach mokrych palców). Pojawił się również dodatkowy podział ceramiki gładzonej na „gładzoną i polerowaną" („lśniącą") (I. Rek 1998, s. 319–320). W istocie, niektóre powierzchnie naczyń z Osowej noszą ślady intensywniejszego gładzenia, są wręcz połyskliwe, trudno jednak postawić ścisłą granicę pomiędzy tak ujętymi pojęciami, odnieść można wrażenie, że jest to podział nieco intuicyjny. Dlatego w niniejszej pracy zaproponowano podział charakteru powierzchni ceramiki jedynie na trzy opisane wcześniej sposoby. Jako jedyny znajduje ścisłą korelację ze sposobem zdobienia, a więc jest związany z podstawowym podziałem ceramiki na ceramikę „stołową" i „kuchenną".

Porównanie tych cech (opracowania powierzchni i zdobienia) stanowi pierwszy stopień podziału ceramiki, ponieważ naczynia należące do obu grup mają nieco inne formy i kierują się zwykle odmiennym ciągiem rozwojowym. Na stanowiskach bogaczewskich (zarówno na osiedlach jak i na cmentarzyskach) podział na dwie grupy był bardzo czytelny i rygorystycznie przestrzegany: wśród tysięcy znanych naczyń i dalszych dziesiątek tysięcy ich fragmentów, nie pojawiły się naczynia o cechach pośrednich, łączących obie grupy. Dotyczy to również stanowisk Suwalszczyzny z okresu wpływów rzymskich, w tym Osowej. Wśród zabytków z tego stanowiska znaleziono jedynie dwa pochodzące z ziemi ornej fragmenty naczyń, które stanowią wyjątek, tj. posiadają cechy pośrednie. Pierwszy z nich (ar 45/3) to fragment brzuśca w dolnej części chropowaconego, w górnej gładzonego, co jest charakterystyczne dla grupy I, jednak zdobionego poziomym pasem zaszczypywań (cecha grupy II). Drugi fragment (ar 45/6) pochodzi z dolnej części brzuśca naczynia o powierzchni gładzonej (grupa I), również zdobionego pasami zaszczypywań (cecha grupy II).

Grupy I i II ceramiki, jak powiedziano wcześniej, nawiązują do podziału ceramiki kultury bogaczewskiej, gdzie określone zostały jako ceramika „stołowa" i „kuchenna". Nazwy te sugerują ich funkcję, nie ma jednak pewności czy rzeczywiście pełniły taką rolę. Trudno bowiem przypuścić, że niekiedy bardzo duże egzemplarze grupy I używano jako zastawę stołową. Warto jednak stwierdzić, że w różnych pracach analitycznych poświęconych ceramice bałtyjskiej widać różną wizję podziału na ceramikę „stołową" i „kuchenną". Przykładowo, C. Sobczak (2017, s. 192–210) zaprezentował podejście w dużej mierze funkcjonalne, związane przede wszystkim z określeniem domniemanej roli naczynia na podstawie jego formy. Jest to podejście teoretycznie słuszne, ale „uznaniowe" i obarczone dużym ryzykiem błędnej interpretacji. Dlatego też w niniejszej pracy autorzy starają się unikać pojęć „ceramika kuchenna" i „stołowa", traktując interpretację funkcji naczyń jako zbyt niepewną.

Podział naczyń

Grupa I, odpowiadająca naczyniom „stołowym" kultury bogaczewskiej (ryc. 13).

Grupa I.1. garnki z zaokrąglonym lub dwustożkowatym brzuścem i wyodrębnioną szyjką (kołnierzem), odpowiadające ogólnie bogaczewskiemu typowi I.

Grupa I.2. misy,

a. misy z wyodrębnioną szyjką (kołnierzem), odpowiadające bogaczewskiemu typowi II.A,
b. misy jednodzielne (doniczkowe), odpowiadające bogaczewskiemu typowi II.B,
c. misy o brzuścu dwustożkowym.

Grupa I.3. wazy, odpowiadające bogaczewskiemu typowi III.

Grupa I.4. kubki, odpowiadające bogaczewskiemu typowi IV,
a. kubki bez szyjki, odpowiadające bogaczewskiemu typowi IVa,
b. kubki z szyjką, odpowiadające bogaczewskiemu typowi IVb.
Grupa I.5. puchary.
Grupa II. odpowiadająca bogaczewskim naczyniom „kuchennym" (ryc. 14).
Grupa II.1. Naczynia garnkowate, z przewężoną szyjką, nawiązujące do bogaczewskich typów Wyszembork i Muntowo,
a. naczynia niezdobione na brzuścu i z szyjką oddzieloną od brzuśca załomem, odpowiadające bogaczewskiemu typowi Wyszembork,
b. naczynia niezdobione na brzuścu i z szyjką płynnie przechodzącą w brzusiec,
c. naczynia z pasem zaszczypywań na załomie brzuśca lub nad nim i z zaokrąglonym brzuścem z wysoko umieszczonym załomem, odpowiadające bogaczewskiemu typowi Muntowo,
d. naczynia z pasem zaszczypywań na załomie dwustożkowatego brzuśca i z niżej umieszczonym załomem (mniej więcej w 2/3 wysokości naczynia).
Grupa II.2. Naczynia jednodzielne, o kształcie doniczkowym,
a. naczynia misowate, jednodzielne,
b. naczynia workowate (czarki) z brzuścem zdobionym strefami zaszczypywań,
c. naczynia workowate bez zdobień na brzuścu, odpowiadające bogaczewskiemu typowi Cierzpięty.
Grupa II.3. Naczynia misowate z szyjką o dwustożkowym brzuścu.
Grupa II.4. Naczynia miniaturowe.
Grupa II.5. Naczynia sitowate.

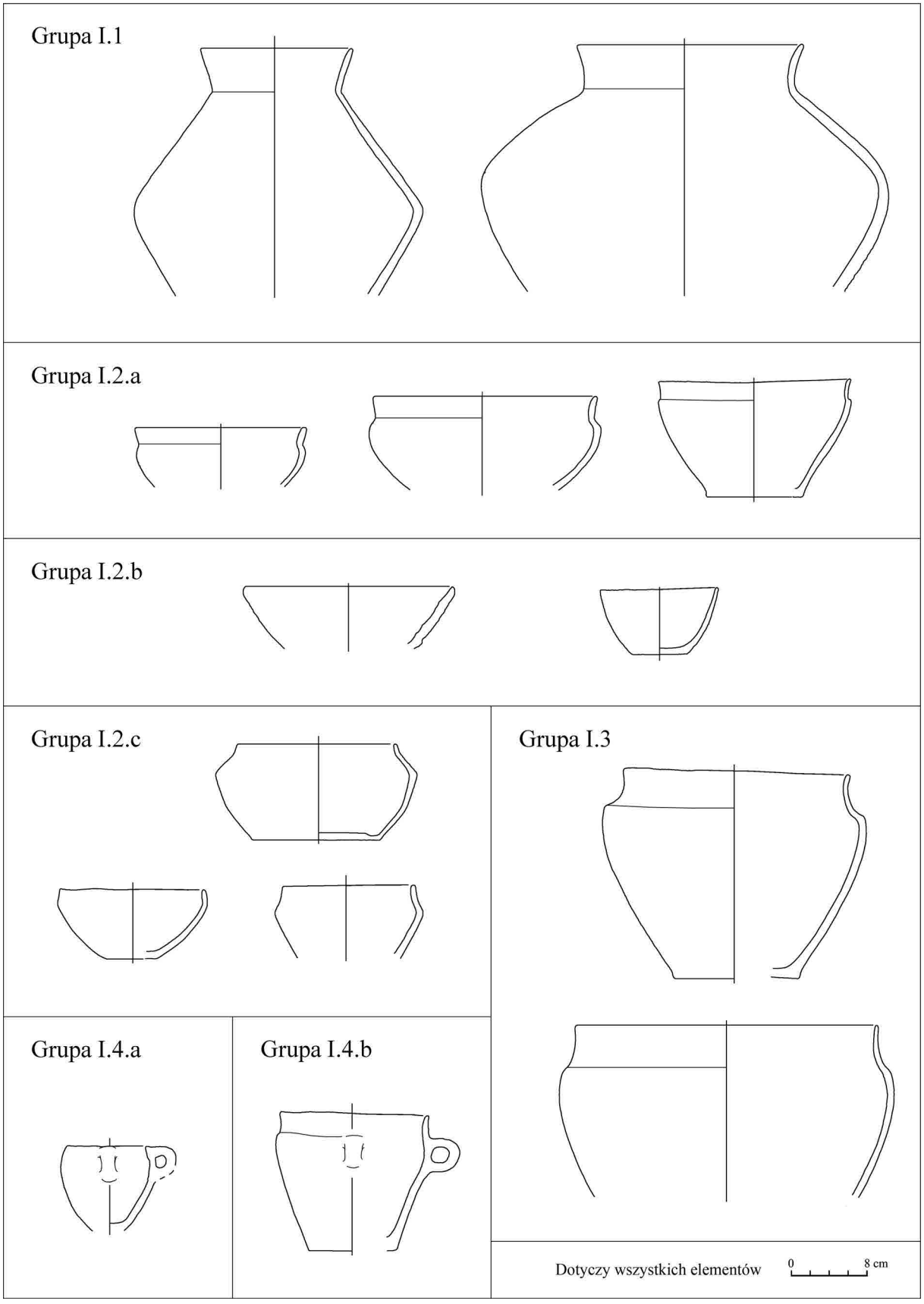
Analiza naczyń

Grupa I

Głównym punktem wyjścia do analizy chronologicznej materiałów z Osowej są naczynia grupy I. Jak powiedziano wcześniej, odpowiadają w większości przypadków ceramice kultury bogaczewskiej (bogaczewska grupa naczyń stołowych), często znajdywanej na cmentarzyskach w dobrze datowanych zespołach (por. P. Szymański 2000, s. 112–113). Podział w obrębie grupy I przeprowadzono w oparciu o ogólną formę naczyń.

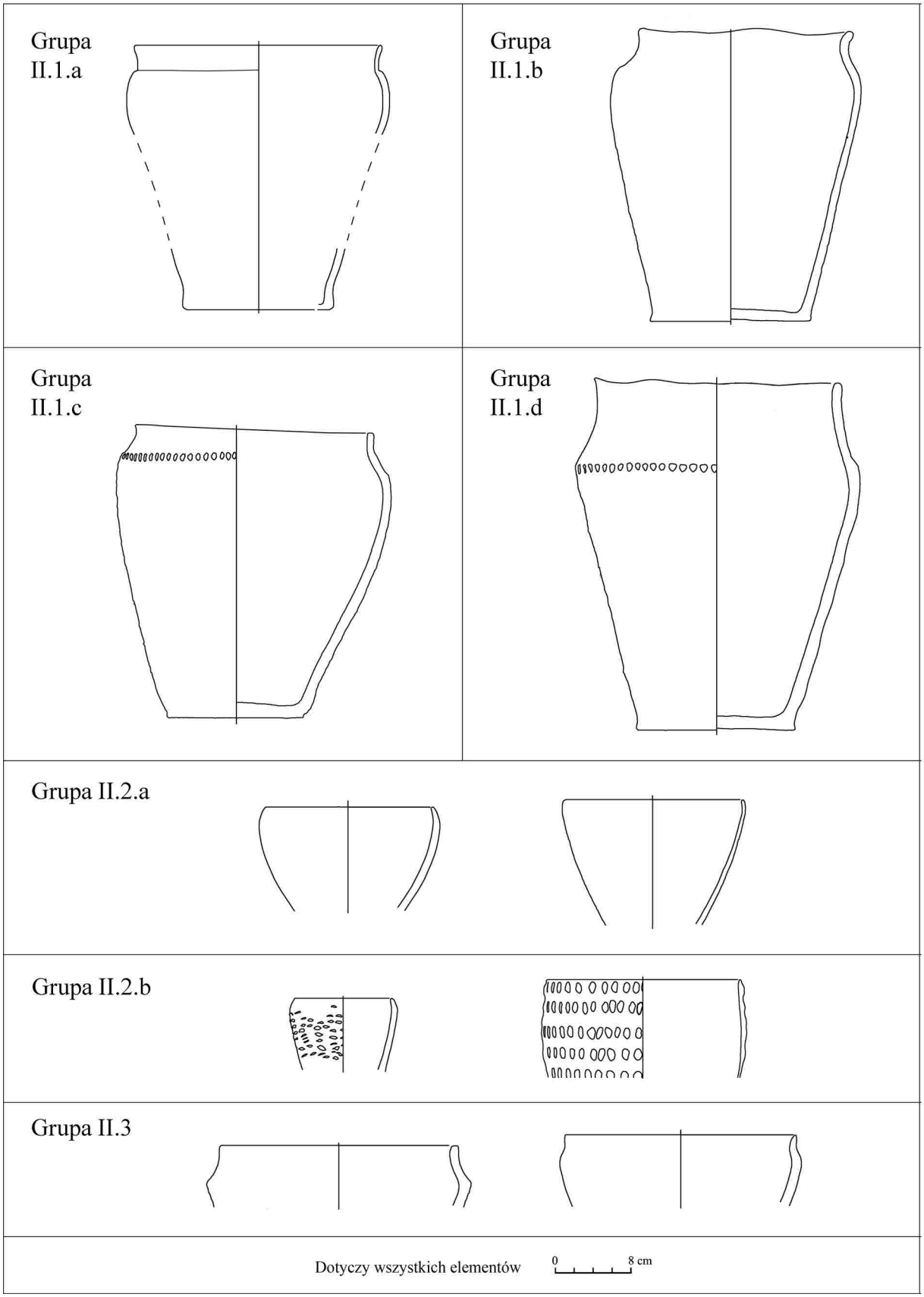
Do **naczyń grupy I.1** włączono naczynia garnkowate o zaokrąglonym lub dwustożkowatym brzuścu oraz szyjce oddzielonej od brzuśca załomem. Nie jest to grupa jednorodna, poszczególne naczynia różnią się nieco kształtem brzuśca oraz wysokością szyjki, niemniej z powodu niezbyt dużej liczby egzemplarzy nie zdecydowano się na wydzielenie dodatkowych odmian. Wszystkie naczynia odpowiadają pod względem formy naczyniom grupy I z cmentarzysk bogaczewskich (P. Szymański 2000, s. 115–119).

Spośród zbioru z Osowej formalnie najwcześniejsze wydaje się być naczynie z obiektu 20/5. Ma stosunkowo krótką szyjkę i wysoko umieszczony załom brzuśca, tym samym wyraźnie nawiązuje do naczyń grupy I.A z cmentarzysk kultury bogaczewskiej (P. Szymański 2000, s. 115). Garnki takie datowane są przede wszystkim na wczesny okres wpływów rzymskich, głównie na jego początek, choć przeżywają się do końca fazy B. Omawianemu egzemplarzowi towarzyszyła brązowa szpila typu I, datowana ogólnie na schyłek wczesnego okresu wpływów rzymskich i sam

Ryc. 13. Osowa, gm. Suwałki. Typologia naczyń – grupa I. Oprac. Paweł Szymański

Fig. 13. Osowa, Suwałki Commune. Vessel typology – group I. Author: Paweł Szymański

Ryc. 14. Osowa, gm. Suwałki. Typologia naczyń – grupa II. Oprac. Paweł Szymański

Fig. 14. Osowa, Suwałki Commune. Vessel typology – group II. Author: Paweł Szymański

początek młodszego (20:1), a ponadto zestaw naczyń, między innymi waza grupy I.3, którą można wiązać już z młodszym okresem wpływów rzymskich. W tej sytuacji obiekt 20 należałoby datować na fazę B_2/C_1, ewentualnie C_{1a}.

Podobną chronologię należy przyjąć dla egzemplarzy z zaokrąglonym brzuścem z obiektów 73/7) i 74/1) oraz dużego garnka z pasem zakreskowanych trójkątów pod szyjką (obiekt 140/3; ryc. 16/140.3). Tu również garnki o cechach wczesnorzymskich (baniasty lub zaokrąglony brzusiec i niekiedy stosunkowo niewysoka szyjka – P. Szymański 2000, s. 130) zalegały razem z fragmentami naczyń (obiekty 73/3-5, 74/4,5,9, 140/4) datowanych najwcześniej na początek młodszego okresu wpływów rzymskich.

Górną część podobnego, wczesnorzymskiego naczynia odkryto w obiekcie 104/1. W jamie tej nie znaleziono jednak, w odróżnieniu od wcześniej opisanych znalezisk, późnorzymskich naczyń, zatem można dopuścić możliwość, że mamy do czynienia z naczyniem (obiektem) ze schyłku wczesnego okresu rzymskiego.

Stosunkowo wczesną formę ma również bogato zdobione naczynie znalezione luźno (ar 13/1; ryc. 16/13.1). Bardzo krótka szyjka dwustożkowatego garnka (grupa IDa wśród naczyń z cmentarzysk bogaczewskich – P. Szymański 2000, s. 117), wskazuje, że można go datować ogólnie na wczesny okres wpływów rzymskich (por. P. Szymański 2000, s. 130). Chronologię tę przesuwa na później (schyłek fazy B lub początek fazy C?) obecność pionowej listwy plastycznej ze zgrubieniami (patrz rozdział Zdobienia naczyń).

Fragmenty górnej partii naczynia grupy I.1 znaleziono w obiekcie 11/3. Stosunkowo długa szyjka może sugerować, że egzemplarz należy datować już na młodszy okres wpływów rzymskich. Jest to bowiem cecha charakterystyczna zarówno dla późnych naczyń z kultury bogaczewskiej (por. P. Szymański 2000, s. 130) jak i sudowskiej (por. J. Jaskanis 2013, tabl. CLXXXI:1, CCII:4, CCXXVI:82.1). Jednak w przypadku tego znaleziska trudno określić istotną dla chronologii cechę, czyli proporcje naczynia (zależność wysokości szyjki do wysokości naczynia).

Do dwustożkowatych naczyń grupy I.1 zaliczyć można zachowane we fragmentach egzemplarze z obiektu 1A/3, 62/1 i 144/5 oraz zapewne 140/9. Z kolei lekko zaokrąglone brzuśce mają naczynia z obiektów 1A/4, 148/2 oraz z aru 61/2. Jednak sam kształt brzuśca w tych przypadkach nie jest elementem chronologicznie diagnostycznym, trudno zatem egzemplarze te datować dokładniej niż na okres wpływów rzymskich. Szyjki od naczyń grupy I.1 znaleziono między innymi w obiektach 2/10, 108/3, 121/1, oraz na arze 54/5. Również i one nie są dobrze datowalne.

Do **naczyń grupy I.2** włączono misy. Ze względu na ukształtowanie górnej części w ich obrębie wydzielono trzy podgrupy.

Misy **grupy I.2.a** to zwykle dość starannie wykonane naczynia, w górnej części gładzone, w dolnej najczęściej chropowacone, posiadające kołnierzowatą szyjkę, oddzieloną od brzuśca dość wyraźnym załomem, niekiedy podkreślonym poziomą linią rytą. Podobnie jak wazy grupy I.3 mają starannie wygładzoną wewnętrzną część brzuśca. W Osowej znaleziono kilka naczyń zachowanych w całości lub pozwalających na prawie pełną rekonstrukcję (obiekty 1A/2, 5/3, 8/3, 19/4, 20/4, 106/4, 129/2, ar 15/2; ryc. 15/8.3) oraz dalszych kilkadziesiąt fragmentów. Naczynia takie wywodzą się z kultury bogaczewskiej, gdzie zostały określone jako grupa II.A (por. P. Szymański 2000, s. 119), spotykane są tam przez cały okres wpływów rzymskich. Na cmentarzyskach tej kultury używane były przede wszystkim jako pokrywki na popielnice, rzadziej jako urny lub przystawki, ale znajdywane były także na osadach (por. P. Szymański 2003, s. 66–67; M. Karczewska, M. Karczewski 2002, ryc. 82:1,2). Tego typu naczynia spotykane są

również na Suwalszczyźnie, na osadach kultury sudowskiej, np. w Krzywólce, gdzie zostały określone jako grupa 3 (C. Sobczak 2017, s. 197–198) czy też w Osinkach, stan. 2 (grupa A; I. Rek 1999). Nieliczne występują na cmentarzyskach suwalskich[12], co należy zapewne wiązać ze specyfiką obrządku pogrzebowego: stosunkowo rzadko występującymi grobami popielnicowymi, które nie są przykrywane innymi naczyniami. Natomiast takie groby niekiedy spotykane są na cmentarzyskach grupy gołdapskiej kultury sudowskiej, ściślej związanej z kulturą bogaczewską (P. Szymański 2009b, s. 76). Z powyższego wynika, że nie można ich uznać za wyznacznik chronologiczny, ponieważ występują przez cały okres wpływów rzymskich.

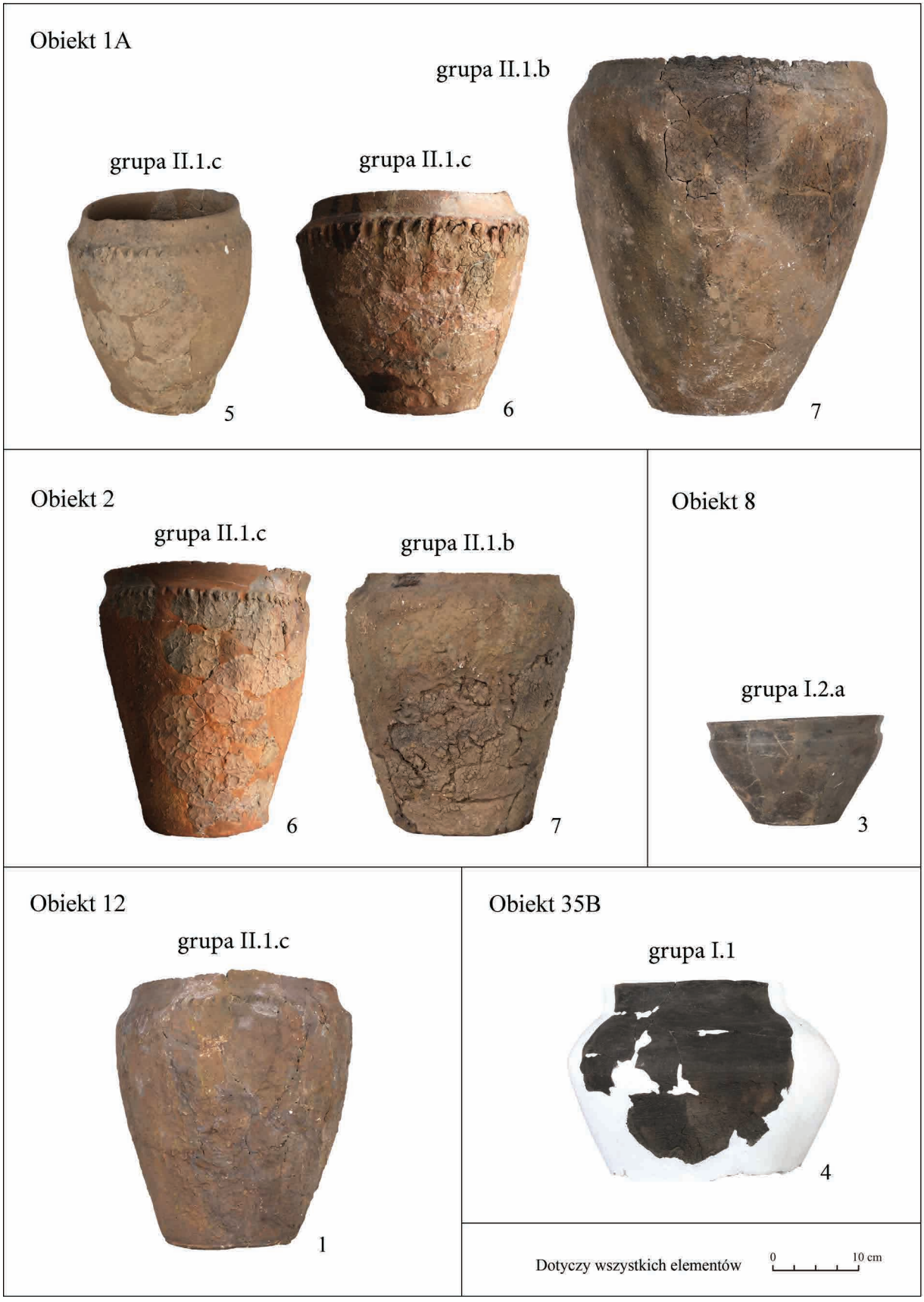
Misy **grupy I.2.b** to o wiele rzadziej spotykane w Osowej naczynia jednodzielne, bez wydzielonej szyjki. Wydaje się, że podobnie jak wcześniej wymienione misy I.2.a, można je wywodzić z kultury bogaczewskiej, gdzie zostały określone jako grupa II.b i datowane są ogólnie na młodszy okres wpływów rzymskich (P. Szymański 2000, s. 119). Nie są zbyt liczne, na osadzie znaleziono je m.in. w obiektach 1/10,11, 19/16, 62/4, 80/3, 81B/8,10. Niekiedy występują także na późnorzymskich cmentarzyskach suwalskich, np. w Szwajcarii (J. Jaskanis 2013, tabl. IX:nasyp.1).

Misy **grupy I.2.c**, mają dwustożkowaty brzusiec oraz szyjkę zwężającą się ku górze lub bardziej wypionowaną, nie oddzieloną od brzuśca załomem. Jako jedne z nielicznych naczyń grupy I nie znajdują analogii na klasycznych cmentarzyskach kultury bogaczewskiej. Występują natomiast na nekropolach i osiedlach kultury sudowskiej lub stanowiskach z nią związanych. Taką obserwację poczyniono już wcześniej (A. Bitner-Wróblewska, P. Iwanicki 2002, s. 132; por. C. Sobczak 2017, s. 197–198), a obecna analiza w pełni ją potwierdza. Misy dwustożkowe charakterystyczne są przede wszystkim dla okresu wędrówek ludów dla fazy prudziskiej (por. np. M. Kaczyński 1958, tabl. XXXV:11, XXXVII:6-8, XXXIX:3, XL:5, XLIV:8; por. P. Szymański 2009b, s. 77). Wywodzą się jednak bezpośrednio z młodszego okresu wpływów rzymskich (por. A. Bitner-Wróblewska, P. Iwanicki 2002, s. 132), czego przykładem są materiały z cmentarzyska w Szwajcarii (J. Jaskanis 2013, tabl. XLII:XXXI.2.3, CXCI:2, CCIX:58.4) lub z osiedla w Krzywólce, gdzie zostały określone jako grupa 3.B (C. Sobczak 2018, s. 197). Znaleziono je także na cmentarzysku w Osowej (J. Jaskanis 1961a, s. 136, tabl. I:7; 1962, s. 252–253, 277, tabl. III:2, VIII:6). Wpisują się dobrze w tendencję do nadawania dwustożkowatości naczyniom, widoczną w kulturze sudowskiej już w okresie późnorzymskim, a najbardziej czytelną w okresie wędrówek ludów.

Na osadzie w Osowej znaleziono kilkadziesiąt tego typu mis, zachowanych w całości i większych partiach (np. obiekty 24/3, 29/2, 35B/36, 50/16, 81A/2, 81B/2, 146/1) lub we fragmentach (np. obiekty 51/2, 53/1). Dla datowania tego typu form ważne wydają się znaleziska z obiektu 81B. Zachowaną w całości dwustożkowatą misę (81B/2) odkryto razem z żelazną szpilą typu A, wariant 5, co wskazuje, że jamę można datować na fazę B_2/C_1. Świadczy to o tym, że naczynia dwustożkowe pojawiają się już od początku trwania kultury sudowskiej na Suwalszczyźnie, a więc od początku młodszego okresu wpływów rzymskich, a ich użytkowanie trwało przez młodszy okres wpływów rzymskich.

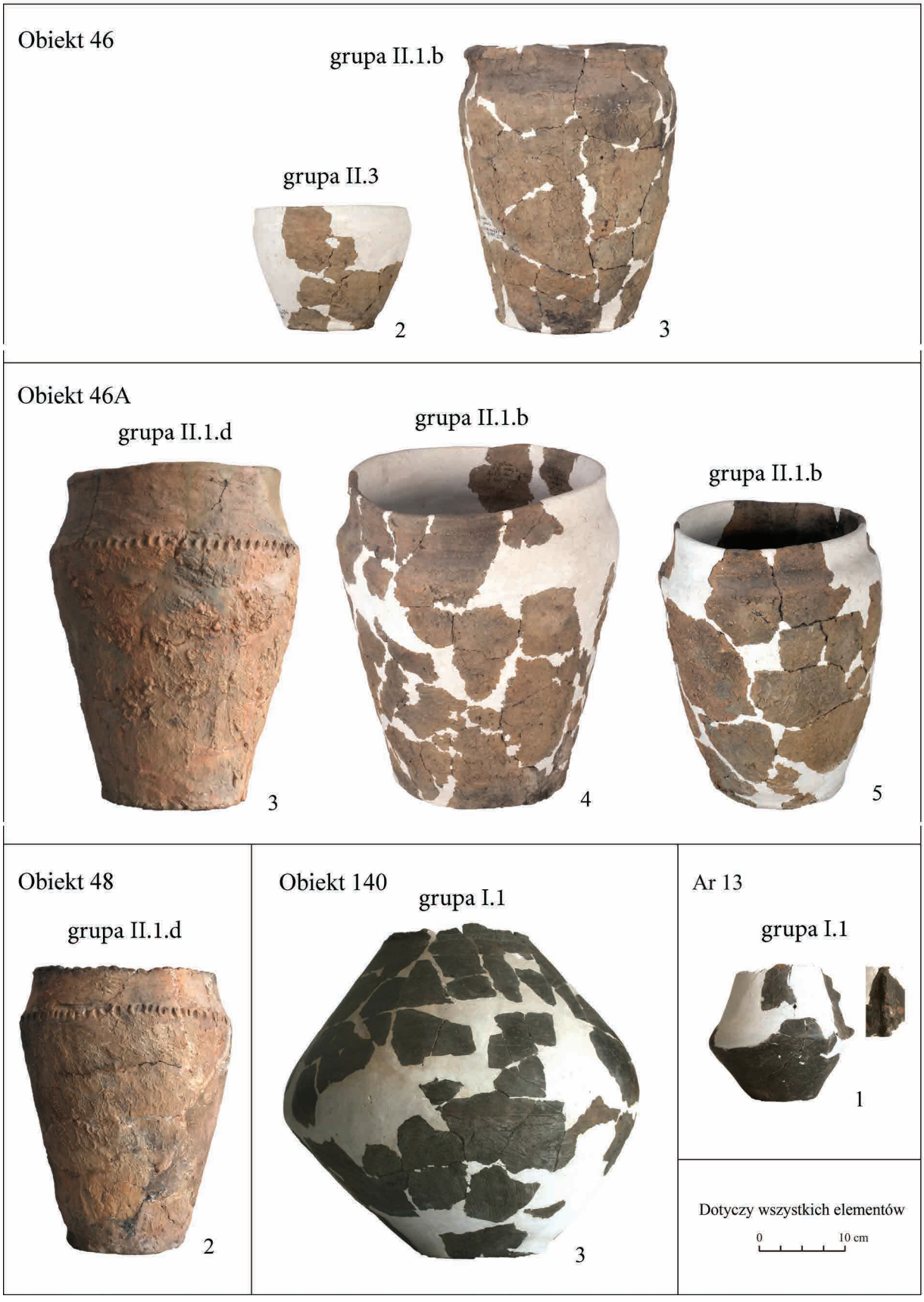
Do **grupy I.3** włączono szerokootworowe wazy z przewężoną szyjką oddzieloną od brzuśca nieznacznym załomem, niekiedy podkreślonym poziomą linią rytą. Przypominają nieco misy grupy I.2, jednak szyjka nie jest jak w ich przypadku prosta, tylko w dolnej części rozszerza się i płynniej przechodzi w brzusiec. Wazy są ponadto nieco większe niż misy oraz mają inne

12 Osowa, kurhan 8, grób 2 (J. Jaskanis 1958a, 84–86, tabl. VII:5).

Ryc. 15. Osowa, gm. Suwałki. Wybór naczyń z obiektów

Fig. 15. Osowa, Suwałki Commune. Selected vessels from features

Ryc. 16. Osowa, gm. Suwałki. Wybór naczyń z obiektów i ara

Fig. 16. Osowa, Suwałki Commune. Selected vessels from features and are

proporcje – są bardziej smukłe. Podobnie natomiast jak misy mają gładzoną wewnętrzną część brzuśca (pozostałe naczynia grup I i II mają tę strefę najczęściej nieopracowaną lub przecierane były na mokro). Znajdują one ścisłe analogie na terenie kultury bogaczewskiej, określone zostały jako grupa III w obrębie ceramiki z cmentarzysk (P. Szymański 2000, s. 119–120). Stanowią dosyć dobry wyróżnik chronologiczny, ponieważ w kulturze bogaczewskiej pojawiają się dopiero w młodszym okresie wpływów rzymskich (P. Szymański 2000, s. 120).

Zachowane we fragmentach lub w większych partiach wazy grupy I.3 występowały na osadzie w Osowej dość licznie. Znaleziono je w dużej liczbie odkrytych obiektów. Wynika to głównie z faktu, że ze względu na gładzoną powierzchnię wewnętrzną i charakterystyczne ukształtowanie górnych partii, można je identyfikować nawet na podstawie niewielkich zachowanych fragmentów. Jest to o tyle istotne, że – jak powiedziano wcześniej – na podstawie analogii z kultury bogaczewskiej stanowią wyznacznik młodszego okresu wpływów rzymskich. Co ciekawe, mimo licznej obecności na osadzie nie występowały właściwie na cmentarzyskach kultury sudowskiej, gdzie znaleziono jedynie pojedyncze, nawiązujące do nich egzemplarze (por. J. Jaskanis 2013, tabl. CI:1, CVI:15.1).

Do **grupy I.4** włączono kubki. Ich wyróżnikiem jest przede wszystkim ucho umieszczone w górnej części brzuśca oraz zwykle staranne wykonanie (gładzona powierzchnia). W przypadku niektórych fragmentów naczyń możemy domyślać się, że mamy do czynienia z kubkiem (np. obiekt 8/9, ar 9/3), mimo niezachowanego ucha, ze względu na charakterystyczną, dość smukłą formę.

Kubki można podzielić na dwie podgrupy ze względu na ukształtowanie górnej części:

– **grupa I.4.a**. Do grupy tej włączono naczynia jednodzielne bez wyraźnie wydzielonej szyjki, o wylewie zwykle pionowym lub delikatnie nachylonym do środka. Znaleziono je np. w obiektach 9/6, 18/3, 20/24, 21/18, 105/1, 144/1, 161/7. Odpowiadają naczyniom bogaczewskim grupy IV.b (por. P. Szymański 2000, s. 120) i nie są dobrym datownikiem, ponieważ występują przez cały okres wpływów rzymskich. Na Suwalszczyźnie odkryto je np. na cmentarzysku w Szwajcarii, kurhan V (omawiany egzemplarz wystąpił razem z kubkiem grupy I.4.b; J. Jaskanis 2013, tabl. VII:6,7) oraz na osadzie w Krzywólce, gdzie określone zostały jako grupa 6B (C. Sobczak 2017, s. 201).
– **grupa I.4.b**. Do grupy tej włączono występujące w Osowej (obiekty 2/4, 18/2, 74/4,5, ar 45/2) kubki z przewężoną szyjką, wydzieloną mniej lub bardziej wyraźnym załomem, czym nieco przypominają misy grupy I.2. Kubki grupy I.4.b odpowiadają grupie IVA w obrębie naczyń kultury bogaczewskiej (P. Szymański 2000, s. 120) i zostały określone w literaturze jako kubki typu Szwajcaria (P. Iwanicki 2004; por. P. Iwanicki 2009a). Ich genezą była zapewne kultura bogaczewska, z której rozpowszechniły się w kulturze sudowskiej. Ich występowanie w dobrze datowanych zespołach grobowych z cmentarzysk wskazuje, że pochodzą z młodszego okresu rzymskiego, przede wszystkim z jego początku (P. Iwanicki 2004, 27). Należy wszakże zastrzec, że chronologia ta nie jest zupełnie pewna, być może kubki takie przeżywają się w głąb fazy C, podobnie jak wiele innych form naczyń, a wczesne datowanie może wynikać jedynie z cech obrządku pogrzebowego, tj. z nieumieszczania ich w grobach w rozwiniętym młodszym okresie rzymskim.

Puchary (misy) **grupy I.5** zostały odkryte w Osowej jedynie w postaci nielicznych, niewielkich fragmentów dolnych części z wyodrębnioną nóżką (obiekty 2/8, 80/1, 144/7). Trudno na tej podstawie określić kształt górnych partii naczyń. Misy na pustych od spodu nóżkach pojawiły się w końcu wczesnego okresu wpływów rzymskich w kulturze bogaczewskiej i niezbyt

licznie występowały jeszcze w młodszym okresie wpływów rzymskich (P. Szymański 2009a, s. 60). Należy sądzić, że podobne formy pojawiły się również w kulturze sudowskiej, zarówno w okresie wpływów rzymskich jak i wędrówek ludów (por. Iwanicki 2001, s. 92; P. Szymański 2009b, s. 78). Spotykane są bowiem np. na cmentarzyku w Osowej (J. Jaskanis 1958a, s. 84–86, tabl. XVII:3; 1961a, s. 137, tabl. I:10).

Grupa II

Podział grupy II i zarejestrowanie cech świadczących o chronologii nastręcza pewnych problemów. Naczynia tej grupy nie znajdują bowiem zupełnie analogii na stosunkowo dobrze datowanych cmentarzyskach bogaczewskich, a jedynie na osadach, rzadko też występują na cmentarzyskach kultury sudowskiej, dlatego nie znamy egzemplarzy o dobrze określonej chronologii. Stanowią odpowiednik grupy tzw. naczyń kuchennych, wydzielonej dla kultury bogaczewskiej (P. Szymański 2001, s. 187–188).

Najwięcej problemów w przypadku materiałów ceramicznych z Osowej nasuwa dokładniejszy podział i wnioski chronologiczne dotyczące garnków **grupy II.1**, dość dużych, smukłych naczyń ze zwężoną szyjką, najczęściej w całości chropowaconych lub o nieopracowanej powierzchni. Jakkolwiek spotyka się egzemplarze, które mają dolną część chropowaconą, a szyjkę chropowaconą słabiej lub wręcz nieopracowaną, czym niewątpliwie nawiązują nieco do stylistyki grupy I. W Osowej znaleziono 30 egzemplarzy garnków zachowanych w całości lub możliwych do rekonstrukcji w większych partiach oraz dalszych kilkadziesiąt zachowanych we fragmentach umożliwiających identyfikację.

Podział tych naczyń jest o tyle istotny, ponieważ stanowią największą serię wśród materiałów ceramicznych z Osowej (występują też licznie na innych osiedlach suwalskich i mazurskich). Ponadto można wśród nich zaobserwować cechy, które, jak wskazują na to porównania z innymi osiedlami (patrz – dalsza analiza), mogą świadczyć o chronologii.

Główną zmienną cechą tych naczyń jest obecność lub brak zdobień. Duża część egzemplarzy posiada bowiem poziomy pas zaszczypywań umieszczony na załomie brzuśca (rzadziej są to dwa równoległe pasy), natomiast niektóre są niezdobione.

Drugą zmienną cechą, która może skłaniać do podziałów naczyń grupy I.1, jest sposób ukształtowania górnej części brzuśca i jego „przejście" do szyjki i wylewu. W niektórych egzemplarzach szyjka jest wyraźnie wyodrębniona od brzuśca załomem, natomiast w innych – płynnie przechodzi w brzusiec.

Trzecią wreszcie zmienną cechą jest charakter załomu brzuśca. Niektóre egzemplarze mają brzusiec zaokrąglony, natomiast pojedyncze mniej lub bardziej wyraźnie dwustożkowaty. Należy jednak zaznaczyć, że obie zmienne cechy, zarówno druga jak i trzecia, są nieco „uznaniowe" i trudno przeprowadzić ostrą granicę pomiędzy ewentualnymi wydzielonymi grupami. Dlatego w niniejszej analizie zaproponowano podział na cztery warianty, przede wszystkim oparty na zdobieniu, ale również do pewnego stopnia uwzględniający kształt brzuśca i szyjki.

Za najwcześniejsze formalnie można uznać nieliczne garnki **grupy II.1.a**[13]. Mają prostą lub lekko wklęsłą w połowie szyjkę oddzieloną wyraźnym załomem od niezdobionego brzuśca. Tym samym odpowiadają naczyniom typu Wyszembork, który jest charakterystyczny dla

13 W Osowej z fragmentów wyrekonstruowano w większych partiach zaledwie cztery egzemplarze pochodzące z obiektów 3 /3, 19 /2, 20 /6, 111 /1.

wczesnorzymskich osad kultury bogaczewskiej. Na Suwalszczyźnie podobnych naczyń nie znaleziono na późnorzymskiej osadzie w Krzywólce (por. C. Sobczak 2017), natomiast występują licznie na wczesnorzymskim osiedlu w Osinkach, stan. 2 (np. obiekty 7a, 8a, 14a – I. Rek 1999) oraz na położonej nieco dalej na południe osadzie w Bargłowie Dwornym (M. Kaczyński 1998, tabl. II: 1, 10, 15), co potwierdza ich stosunkowo wczesną chronologię.

W Osowej naczynia tej grupy nie są liczne, znaleziono je w obiektach 3/3, 19/2, 20/6, 111/1, 136/4. Współwystępują tu najczęściej już z naczyniami o formach późniejszych, np. z wazami grupy I.3 (obiekty 3, 19, 20) co sugeruje, że należy je datować zapewne na fazę przejściową B_2/C_1 (C_1?). Taką chronologię potwierdza dodatkowo znalezienie w obiekcie 20 szpili typu I. Jednak za najbardziej klasyczny egzemplarz, dokładnie odpowiadający „wzorcowym" naczyniom pochodzącym z osady na stanowisku V w Wyszemborku (por. P. Szymański 2003, tabl. V:d,f, V:a-c, XV:h,i), należy uznać garnek z obiektu 111/1. z Osowej. W jamie tej nie odkryto naczyń o cechach późniejszych, nie można zatem wykluczyć, że może być ona nieco starsza i pochodzić jeszcze ze schyłku wczesnego okresu wpływów rzymskich.

Garnki **grupy II.1.b** również nie posiadają zdobień na brzuścu, szyjka jednak płynnie przechodzi w brzusiec i nie jest tak wyraźnie wyodrębniona jak w egzemplarzach grupy II.1.a. Ukształtowaniem tego miejsca garnki te nawiązują zatem do naczyń typu Muntowo, które można wiązać z późniejszymi, późnorzymskimi fazami kultury bogaczewskiej. Należy je zatem uznać za formę pośrednią pomiędzy obydwoma wymienionymi typami[14]. Biorąc pod uwagę ten hipotetyczny ciąg rozwojowy, należałoby datować je na rozwinięty okres wczesnorzymski lub starsze podfazy późnego okresu wpływów rzymskich. Jest to oczywiście określenie chronologii bardzo niepewne, zatem w przypadku Osowej należy powstrzymać się od dokładniejszych ustaleń. W Osowej występują dosyć często, znaleziono je np. w obiektach 1A/7, 2/7, 7/1, 46/3, 46A/4,5, 108/6, 116/1 (ryc. 15/1A.7, 15/2.7, 16/46A.4,5).

Garnki **grupy II.1.c** to naczynia, które posiadają poziomy pas zaszczypywań na półkulistym załomie brzuśca lub nieco powyżej niego. Przewężona szyjka najczęściej płynnie przechodzi w brzusiec, ale niekiedy jest nieco silniej zaznaczona załomem. Cechy te odpowiadają bogaczewskiemu typowi Muntowo. Naczynia tego typu datowane są ogólnie na młodszy okres wpływów rzymskich i występują dosyć licznie na osiedlach kultury sudowskiej, np. w Krzywólce (C. Sobczak 2017, tabl. VI:4, X:1), Niedrzwicy (P. Iwanicki 2019, s. 194, tabl. VIII:1), czy Osinkach stan. 1a (A. Rek 1998, ryc. 10:a, 12:c)

Do **grupy II.1.d** włączono garnki zdobione zaszczypywaniami na załomie brzuśca, posiadające w przybliżeniu dwustożkowaty brzusiec. Nawiązują nieco do typu Muntowo, charakterystycznego dla kultury bogaczewskiej oraz do wcześniej opisanej grupy II.1.c, są jednak o wiele silniej profilowane i mają załom brzuśca umieszczony nieco niżej. Podobne egzemplarze zostały wydzielone przez C. Sobczaka jako osobny typ Osinki (C. Sobczak 2017, s. 212). Dwustożkowate naczynia zdobione zaszczypywaniem charakterystyczne są w kulturze sudowskiej przede wszystkim dla okresu wędrówek ludów (por. np. M. Kaczyński 1958, tabl. XXXVI: 3, XXXVII: 2, 4). Pojawiają się jednak już w młodszym okresie rzymskim (por. C. Sobczak 2017, s. 212–213), czego przykładem są egzemplarze z Krzywólki (C. Sobczak 2017, tabl. XI: 5) czy z Osinek stan. 1a (J. Okulicz 1961, tabl. XXXIII: 1), gdzie wystąpiły z naczyniami grupy II.1.b i II.1.c.

14 Nieco podobne formy zostały wydzielone przez P. Iwanickiego jako typ Niedrzwica (P. Iwanicki 2019, s. 193).

W Osowej naczynia grupy II.1.d wystąpiły jedynie w pojedynczych jamach (obiekty 35b/23, 46A/3 i 48/2) razem z ceramiką z młodszego okresu wpływów rzymskich. Zważywszy jednak na fakt, że nawiązują wyraźnie do form z okresu wędrówek ludów, należałoby je teoretycznie widzieć pod koniec fazy C. Znaleziono jej jednak z zabytkami wydzielonymi, tj. szpilą kościaną typu I (obiekt 35b/1) oraz szpilą żelazną typu BIII (obiekt 46A/1), które datują obiekty na fazę B_2/C_1. Nie są to jednak zabytki o dobrze ustalonej chronologii, nie można zatem wykluczyć, że są nieco późniejsze. Wiadomo zatem, że ostroprofilowane garnki grupy II.1.d pojawiają się w młodszym okresie rzymskim, jednak trudno jednoznacznie określić, czy na początku tego okresu, czy nieco później.

Grupa II.2. Do grupy tej włączono naczynia jednodzielne, o kształcie doniczkowym (workowatym). Mają zwykle lekko zaokrąglony brzusiec, krawędź wylewu pionową lub delikatnie zagiętą do wnętrza oraz jednolicie chropowaconą lub nieopracowaną powierzchnię. Większe naczynia swoją formą wyraźnie nawiązują do typu Cierzpięty (por. P. Szymański 2001, s. 189), wydzielonego dla ceramiki z osad kultury bogaczewskiej, charakterystycznego przede wszystkim dla młodszego okresu wpływów rzymskich, mniejsze przybierają formy mis. Podział pomiędzy wydzielonymi trzema wariantami jest dość płynny (szczególnie pomiędzy II.2.a i II.2.c), jednak zauważalny.

Grupa II.2.a. Do grupy tej włączono bardzo liczne naczynia jednodzielne o formie szerokootworowych mis (np. obiekty A/2,3, 1/8, 11/2, 15/4, 31/1, 33/3, 51/6). Brzusiec tuż pod wylewem jest zwykle zachylony do wewnątrz, rzadziej pionowy lub wychylony na zewnątrz. Powierzchnia brzuśca jest nieopracowana, niekiedy chropowacona, czasami pod wylewem słabiej. Nawiązują wyraźnie do naczyń grupy I.2.b o podobnej formie, jednak innej powierzchni. Wydaje się że to zjawisko podobieństwa można wiązać z – widocznym w kulturze sudowskiej – stopniowym odchodzeniem od charakterystycznego dla kultury bogaczewskiej ścisłego rozdziału między „ceramiką stołową" a „kuchenną". Misy jednodzielne grupy I.2.b są datowane na młodszy okres wpływów rzymskich, podobne ramy czasowe należy przyjąć dla omawianych tu mis grupy II.2.a.

Grupa II.2.b. W obrębie grupy II wyróżnia się dość charakterystyczna seria czarek o brzuścach pokrytych zaszczypywaniem (obiekty 1/3, 20/29, 32/1, 81A/7, 103/7, 105/106/1, ar 13/6, 15/22 oraz zbliżony egzemplarz z obiektu 81B/4). Czasami są to bezładne zaszczypywania, ale spotyka się również zdobienia umieszczone w poziomych pasach. Zdobienie polami zaszczypywań, w obrębie ceramiki z Osowej spotykane jest prawie wyłącznie na opisywanych tu naczyniach doniczkowych, sporadycznie na innych formach. Naczynia takie nie są znane z kultury bogaczewskiej, spotykane są natomiast na stanowiskach kultury sudowskiej, stąd można przypuszczać, że stanowią formę miejscową. Znaleziono je przede wszystkim na osadzie w niedalekiej Krzywólce, gdzie określono je jako grupa 5b (C. Sobczak 2017, s. 199–200). Pojedyncze egzemplarze pochodzą także z osad w Osinkach, stan. 1a, skupisko 70 (A. Rek 1998, ryc. 11:j) i Niedrzwicy, obiekt 29 (I. Lewoc 2019, tabl. VII:4) oraz z cmentarzysk w Szwajcarii, kurhan 20, grób 1 (J. Jaskanis 2013, tabl. CLIII:20.1.5) i w Szurpiłach, kurhan XXI (egzemplarz z uszkiem – T. Żurowski 1961, s. 70, tabl. XVII:11).

Omawiane czarki można datować ogólnie na młodszy okres wpływów rzymskich, dla ich datowania istotne jest znalezisko z obiektu 81B/4, gdzie zbliżony egzemplarz znaleziono razem ze szpilą typu A, wariantu 5 co wskazuje, że jamę można datować na fazę B_2/C_1. To świadczy o tym, że naczynia takie pojawiają się już od początku trwania kultury sudowskiej.

Grupa II.2.c. W Osowej znaleziono pojedyncze fragmenty dużych naczyń workowatych, znacznie smuklejszych niż misy grupy II.2.a (obiekty 18/21, 19/23, 73/2, 74/15, 100/1, 117/1, 118/3,8, ary 12/11, 44/45/1, 93/3). Mają zaszczypywany wylew, jednak zdobienie to

często nie jest widoczne na krawędzi lecz nieco niżej, tuż pod nią, choć nie jest to ścisła reguła. Nawiązują do wydzielonego dla osiedli bogaczewskich typu Cierzpięty (por. P. Szymański 2001, s. 189), datowanego na młodszy okres wpływów rzymskich. Na Suwalszczyźnie nie są częste, znaleziono je na niedalekiej osadzie w Krzywólce, gdzie określono je jako grupa 1B (C. Sobczak 2017, s. 195) oraz w Osinkach, stan. 1a, obiekt 48 (A. Rek 1998, ryc. 8:c).

Grupa II.3. Grupę tworzą silnie ostroprofilowane misy o chropowaconej lub nieopracowanej powierzchni (np. obiekty 1/12, 6/2, 15/5, 43/1,2). Pod kątem formy wyraźnie nawiązują one do podobnie ukształtowanych, lecz o wiele staranniej wykonanych naczyń grupy I.2.c. Stanowią świadectwo widocznej w kulturze sudowskiej tendencji do nadawania naczyniom dwustożkowatości. Z drugiej strony, podobnie jak w przypadku mis jednodzielnych grupy II.2.a, mamy do czynienia z odchodzeniem od charakterystycznego dla kultury bogaczewskiej ścisłego rozdziału między „ceramiką stołową" a „kuchenną". Misy dwustożkowe I.2.c datowane są na młodszy okres wpływów rzymskich, podobne ramy czasowe należy przyjąć dla omawianych tu mis grupy II.3.

Grupa II.4. Do grupy tej włączono kilka znalezionych w Osowej naczyń miniaturowych (obiekty 45/2, 46A/2, 102/1, ar 9/2). Są to niewielkie, kilkucentymetrowej wysokości naczynia o nieskomplikowanych formach mis lub czarek. Wylepiane były z jednego kawałka gliny, zwykle w sposób niestaranny. Widoczne są bowiem na nich ślady ugniatania palcami lub – jak w przypadku naczynka z obiektu 102/1 – odciski paznokci na wewnętrznej stronie brzuśca[15].

Grupa II.5. W Osowej wystąpiły pozostałości trzech naczyń sitowatych (obiekty 18/18, 20/27, ar 7/5). Posiadają otworki na ściankach, wykonywane poprzez gęste nakłuwanie patyczkiem od strony zewnętrznej (po stronie wewnętrznej brzuśca widoczne są „nadlewy" gliny). Naczynia te znaleziono jedynie w postaci niewielkich fragmentów, trudno zatem określić ich pełną formę, niemniej można przypuszczać, że miały kształt jednodzielnych czarek z lekko zaokrąglonym brzuścem i wypionowanym wylewem. Nie wiadomo jednak, jaki był sposób ukształtowania dna i czy było ono również perforowane. Tego typu naczynia spotykane są w różnych epokach, począwszy od neolitu po okres wczesnego średniowiecza, a w Polsce północno-wschodniej – zwykle w kulturze kurhanów zachodniobałtyjskich we wczesnej epoce żelaza (M. Hoffmann 1998, s. 14, 19, 23, ryc. 8). Materiały z Osowej pokazują, że naczynia takie spotykane są również w okresie wpływów rzymskich[16]. Być może używane były do wytwarzania sera, choć ich funkcje określano różnie, co zresztą związane było z ich nieco zróżnicowanym kształtem[17].

Zdobienia

Zdobienia naczyń z Osowej podzielono na trzy grupy: zdobienia wykonywane narzędziami (linie ryte, nacięcia), zdobienia wykonywane bezpośrednio palcami (zaszczypywania, rzadziej załuskiwania paznokciowe) oraz zdobienia plastyczne.

15 Na temat naczyń miniaturowych, patrz – C. Sobczak 2017, s. 202–203.

16 Fragment naczynia sitowatego odkryto także na osadzie w Tałtach w obiekcie 269, pochodzącym z okresu wpływów rzymskich (niepublikowane badania mgr. A. Mackiewicza)

17 Na ten temat patrz : M. Mogielnicka-Urban, J. Urban 2013, s. 507–509.

Zdobienia wykonane narzędziami

Zdobienia ryte często występują przede wszystkim na niektórych naczyniach grupy I. Przede wszystkim są to poziome linie, oddzielające szyjkę od brzuśca na garnkach grupy I.1 (np. obiekty 2/10, 121/3), misach grupy I.2.2 (np. obiekty 1A/2, 20/4, 33/9) oraz wazach grupy I.3 (np. obiekt 18/8), a także linie oddzielające w dolnej części brzuśca strefę gładzoną od chropowaconej (np. obiekt 20/4, 137/4). Bogatsze ornamenty pojawiły się rzadziej, są to przede wszystkim strefy ornamentacyjne w dolnej części brzuśca, umieszczone często na powierzchni chropowaconej[18] a rzadziej obecne w górnej części brzuśca (obiekty 62/2, 150/1,3, ar 25/2, 93/8). Wszystkie te zdobienia, zarówno ich umiejscowienie jak i charakter, typowe są dla ceramiki kultury bogaczewskiej. Uderza jedynie duża niestaranność i jednorodność bogatszych ornamentów, w większości przypadków jest to jedynie pokrycie powierzchni różnokierunkowymi kreskami, choć mieści się to ogólnie w ówczesnym stylu. Być może mamy do czynienia z pewną degeneracją zdobień w późnorzymskiej kulturze sudowskiej w porównaniu z wzorcami bogaczewskimi.

Bardziej regularne i staranne zdobienie ryte pojawiło się tylko na kilku naczyniach. Na dużym garnku dwustożkowym grupy I.1 z obiektu 140 (3) widać tuż pod szyjką pas zakreskowanych trójkątów. Zdobienie to, czasami występujące w tym miejscu na naczyniach bogaczewskich, miało zapewne na celu pokreślenie wydzielenia szyjki od brzuśca. Zarówno sam garnek jak i ornament mają cechy wczesnorzymskie (P. Szymański 2000, s. 125), jednak znaleziono go razem z późnorzymską wazą grupy I.3 (140/3), zatem obiekt ten należy datować na sam początek fazy C. W podobnym miejscu ozdobiono pasem wątku krokwiowego, zachowaną we fragmencie, znalezioną luźno misę (ar 10/20). Z kolei naczynie znalezione luźno (ar 26/12) ozdobiono na przejściu pomiędzy powierzchnią chropowaconą a gładzoną poziomym pasem nacięć, ograniczonych dwoma liniami. Identyczny motyw zarejestrowano np. na naczyniu z cmentarzyska Wyszemborku, grób 152 (P. Szymański 2005, tabl. XVII: 6).

Najbardziej rozbudowany ornament widoczny jest na naczyniu znalezionym luźno (ar 13/1). Górną część brzuśca ozdobiono pionowymi pasami wątku jodełkowego, stanowiącym uzupełnienie zdobionej zygzakami pionowej listwy plastycznej. Z kolei pod szyjką widoczny jest poziomy pas wątku krokwiowego. Taki rozbudowany sposób zdobnictwa nie jest zbyt częsty, jednak wpisuje się dobrze w stylistykę naczyń kultury bogaczewskiej[19]. Forma garnka należącego do grupy I.1, posiadającego dodatkowo krótką szyjkę i pionową listwę plastyczną wskazuje, że nie jest on późniejszy niż początek młodszego okresu rzymskiego.

Zdobienia liniami rytymi pojawiają się też sporadycznie na naczyniach grupy II (obiekt 21/19, 47/6, 26/11, 27/10, 33/15, 93/5). Widoczne są właściwie tylko w jednym miejscu: na szyjce, bezpośrednio pod wylewem lub nieco niżej, w łuku górnej części brzuśca. Są to linie skośne tworzące wątek krokwiowy lub zygzak. Naczynia omawianej grupy z tak umiejscowionymi

18 Np. obiekty 5/9, 8/10, 25/11, 26/3, 29/3, 67/5, 73/6, 93/1, 106/4, 114/3, 115/3, 116/5, 118/11, 144/6, 158/1, ary 7/3, 15/2, 26/14, 39/3, 45/4.

19 Podobne naczynia posiadające ucha wielootworowe lub listwy plastyczne uzupełnione bogatym ornamentem rytym znaleziono na cmentarzyskach w Czerwonym Dworze, grób 7 (P. Iwanicki, P. Szymański 2007, 374), Babiętach (Babienten) (W. Nowakowski 1998, tabl. 24:451), Stręglu II (Gross Stręgiel), grób 53, Sterławkach Małych (Klein Stürlack), grób 168 (zdobienie nie w górnej a w dolnej części brzuśca) (Schmiedehelm, Archiwum) oraz w Paprotkach Kolonii, grób 72 (A. Bitner-Wróblewska, M. Karczewska, M. Karczewski 2001, ryc. 11).

podobnymi wątkami są nieliczne, niemniej spotykane na różnych osiedlach kultury bogaczewskiej i sudowskiej, zarówno we wczesnym jak i młodszym okresie wpływów rzymskich, np. w Grodzisku (P. Iwanicki 2015, tabl. II.4), Niedrzwicy, obiekt 28 (P. Iwanicki 2019, tabl. XI:1), Osinkach, stan. 1a (A. Rek 1998, ryc. 6:b) czy Wyszemborku, stan. V, obiekt 24a (P. Szymański 2003, tabl. XI:d).

Jako zdobienia ryte na naczyniach grupy II można też zakwalifikować nacięcia na krawędziach wylewów (np. obiekt 1A/6, 2/6, 3/8). Miejsce to bywało ornamentowane przede wszystkim zaszczypywaniami, choć spotyka się również mniej licznie zdobienia wykonane narzędziem, występujące również na innych osiedlach bogaczewskich i sudowskich (por. np. P. Szymański 2001, s. 188). Wydaje się, że nacięcia nieco częściej występują na osadach wczesnorzymskich niż późniejszych, problem ten jednak wymaga analizy na większym materiale porównawczym.

Zdobienia plastyczne

Wśród zdobień zaobserwowanych na ceramice z Osowej poza wątkami rytymi i zaszczypywanami należy wymienić przede wszystkim zdobienia plastyczne w formie pionowych listew z wybrzuszeniami, nalepianych na powierzchnię górnych partii naczyń (obiekt 16/2, 52/3, 66/1, ar 5/1, 10/21, 13/1, 15/33). Niekiedy posiadają z boku lekkie wgłębienia na kształt otworków, które jednak nie są przebite na wylot (ar 5/1, 10/21), co może być związane nie tyle z ich celowym ukształtowaniem, a jedynie z niestarannością wykonania. Tego typu listwy stanowią wyraźne nawiązanie do pionowych uch wielootworowych (kastetowych), charakterystycznych przede wszystkim dla wczesnego okresu wpływów rzymskich w kulturze bogaczewskiej (por. P. Szymański 2000, s. 123–124). Co ciekawe, na rdzennych terenach tej kultury takie listwy praktycznie nie są spotykane. Występują wprawdzie ucha zdegenerowane w formie różnego rodzaju listew[20], nie przybierają jednak form znanych z Osowej. Podobne listwy ze zgrubieniami można natomiast znaleźć na terenach wschodnich, tj. na Suwalszczyźnie, czego przykładem jest Osowa, co należy uznać zapewne za specyfikę regionalną.

Trudno określić dokładniejszą chronologię listew z Osowej, ponieważ znaleziono je głównie jako zabytki luźne, w formie niewielkich fragmentów (ar 5/1, 10/21, 15/33), pojedyncze w obiektach (obiekty 16/2, 52/3, 66/1), a w jednym przypadku jako element znalezionego luźno całego garnka (ar 13/1). Forma tego ostatniego naczynia należącego do grupy I.1, posiadającego stosunkowo krótką szyjkę, wskazuje, że można go wiązać ze schyłkiem wczesnego lub najpóźniej z początkiem późnego okresu wpływów rzymskich. Również obiekt nr 52 zawierał naczynie nawiązujące do stosunkowo wczesnej grupy II.1.b (4), a więc do form wczesnorzymskich, choć spotykanych również później. Na Suwalszczyźnie podobne listwy występują zarówno na cmentarzyskach bogaczewskich jak i na późniejszych, sudowskich[21]. Naczynie z listwami

20 Np. Babięta, grób nieznany oraz Nikutowo, grób 207 (pionowe listwy z karbowaniami z trzema uszkami – jedno po środku i dwa po brzegach; M. Schmiedehelm, Archiwum), Gąsior, grób 256, Machary, grób 49, Sterławki Małe, groby 44 i 168 (pionowe listwy z dwoma uszkami lub zgrubieniami na końcach; M. Schmiedehelm 2011, s. 51, tabl. XXVII:5), Judziki, pow. augustowski (gładka listwa plastyczna; J. Marciniak 1950, s. 57, tabl. XVI:3).

21 Np. Przebród, pow. suwalski, grób 5 (M. Klewek 2017, tabl. VII:1), Szwajcaria, pow. suwalski, (J. Jaskanis 2013, tabl. LXXV:2, CXXVII:1, CXLIV:1). Naczynie z takimi listwami pochodzi również ze strefy południowo-wschodnich cmentarzysk bogaczewskich/sudowskich w okolicy Rajgrodu – z Dręstwa, pow. augustowski, grób 2 (J. Brzozowski, P. Szymański 1999, s. 27, ryc. 9:i).

z Przebrodu, grób 5, należy zapewne datować nie później niż na początek późnego okresu wpływów rzymskich. Z podobną chronologią należy wiązać popielnicę z położonego dalej na południu Dręstwa, grób 2. Można zatem przyjąć, że na wschodnich terenach kultury bogaczewskiej wykształcił się pewien kształt listew plastycznych, będących swoistą formą zdegenerowanych uch wielootworowych, spotykanych również później w obrębie kultury sudowskiej. Datować je można na schyłek wczesnego okresu wpływów rzymskich i przynajmniej na początek późnego okresu rzymskiego, choć trudno stwierdzić kiedy zanikają.

Drugim rodzajem zdobień plastycznych były poziome listwy, których znaleziono trzy fragmenty (obiekty 62/1, 121/3, ar 9/18). Należy sądzić, że pochodziły od garnków grupy I.1. Pogłębiały tektonikę naczynia: podkreślały załom widoczny pomiędzy szyjką a górną częścią brzuśca. Tego typu listwy spotyka się niekiedy na naczyniach kultury bogaczewskiej, datuje się je przede wszystkim na rozwinięty wczesny okres wpływów rzymskich i początek młodszego okresu wpływów rzymskich (P. Szymański 2000, s. 124). Na Suwalszczynie odkryto je zarówno na bogaczewskim cmentarzysku w Przebrodzie, obiekt 5 (M. Klewek 2017, tabl. VII:1) jak i sudowskiej, późnorzymskiej nekropoli w Szwajcarii, nasyp w kurhanie VIIA, kurhan 29, kurhan 54, grób 2 (J. Jaskanis 2013, tabl. XII: nasyp.1, CLXX:12, CCII:54.4,5). Widać zatem, że mają one dość długą chronologię, w Osowej można je wiązać zarówno ze schyłkiem wczesnego okresu wpływów rzymskich jak i z młodszym okresem rzymskim.

Zdobienia wykonane bezpośrednio palcami

Naczynia z Osowej bardzo często ozdabiano bezpośrednio palcami, tworząc przede wszystkim poziome pasy zaszczypywań. W ten sposób ornamentowano prawie wyłącznie naczynia grupy II. Jednym z tak zdobionych miejsc była krawędź wylewu; jest to typowe głównie dla naczyń z okresu wpływów rzymskich. Jak słusznie zauważył C. Sobczak (2017, s. 214), zdobienie wylewów stało się o wiele rzadsze w okresie wędrówek ludów. W Osowej, przede wszystkim na garnkach grupy II.1, krawędzie wylewów zaszczypywano od góry[22], jednak na czarkach grupy II.2.b lub na naczyniach workowatych grupy II.2.c zdobiono w ten sposób zwykle zewnętrzną część wylewu (np. naczynia z obiektów 2/5, 19/23 lub z arów 44/45/1).

Drugim miejscem zdobionym zaszczypywaniami były okolice załomu brzuśca. Widoczne jest to przede wszystkim na naczyniach grup II.1.c i II.1.d, gdzie zarejestrowano poziome pasy pojedyncze (np. obiekty 1A/5,6, 12/1), a rzadziej podwójne (np. obiekt 6/1). Zaszczypywanie brzuśców naczyń jest typowe dla ceramiki kuchennej kultury bogaczewskiej (tzw. typ Muntowo) i datowane przede wszystkim na młodszy okres wpływów rzymskich (P. Szymański 2001, s. 191). Na Suwalszczyźnie mamy do czynienia z podobnym zjawiskiem, chronologia ta bowiem jest dość czytelna, gdy porównamy materiały z poszczególnych osiedli. Na wczesnorzymskiej osadzie w Osinkach, stan. 2, zdobienie brzuśców naczyń praktycznie nie występuje (por. I. Rek 1999), natomiast jest częste na późnorzymskich osiedlach w Krzywólce (por. C. Sobczak 2017) i omawianej tu Osowej. Zwyczaj takiego ornamentowania naczyń kontynuowany był również później, w okresie wędrówek ludów (por. P. Szymański 2009b, s. 79).

22 Na ceramice z Osowej nie zaobserwowano natomiast wywijania wylewów charakterystycznego dla wczesnych faz kultury bogaczewskiej. Takie zaszczypywanie, tworzące efekt charakterystycznej fali (patrząc od góry) znane jest np. z wczesnobogaczewskich osad w Wyszemborku, stanowisko V (P. Szymański 2003, 68, tabl. X:a-c) czy też w Kośmidrach (P. Szymański 2013, 81, ryc. 43:2).

Wśród naczyń z Osowej znajduje się kilkadziesiąt egzemplarzy o brzuścach pokrytych polami zaszczypywań (obiekt 1/3-5, 14/5, 20/29, 21/17, 32/1, 33/15, 35B/19, 45/1, 73/3, 81A/7, 81B/4, 101/5, 103/7, 105/106/1, ary 7/4, 13/6, 15/22, 26/11, 93/21). Przynajmniej w jednym przypadku, jest to zaszczypywanie różnokierunkowe (obiekt 33/19). Naczynia to przede wszystkim jednodzielne czarki grupy II.2.b (np. obiekty 1/3, 20/29, 25/10, 32/1, 81A/7, 103/7, 105/106/1, ar 13/6), ale również pojedyncze naczynia zbliżone do garnków grupy II.1, jednak zwykle o stosunkowo niewielkich rozmiarach (obiekty 33/15, 81B/4, ar 26/11).

Naczynia dwustożkowate o powierzchni pokrytej zaszczypywaniem charakterystyczne są przede wszystkim dla okresu wędrówek ludów w kulturze sudowskiej, tj. dla fazy prudziskiej (por. A. Bitner-Wróblewska 1994). Już dawniej jednak wysuwano sugestię, że tego typu zdobnictwo pojawia się znacznie wcześniej (M. Karczewski 2000, s. 96). Opracowanie materiałów z osady w Krzywólce również pokazuje, że w jamach z młodszego okresu rzymskiego występują podobne znaleziska (C. Sobczak 2017, s. 203–205, 213). Analiza materiałów z Osowej zdaje się to potwierdzać. Większość tego typu naczyń współwystępuje z ceramiką typową dla młodszego okresu wpływów rzymskich (np. obiekty 5, 19, 21). Szczególnie istotny dla chronologii tych znalezisk wydaje się jednak obiekt 20, w którym znaleziono fragmenty czarki pokrytej zaszczypywaniem (20/29). Jamę należy datować nie później, niż na początek młodszego okresu rzymskiego (najpewniej na fazę B_2/C_1) obecnością szpili typu I (20/1) oraz stosunkowo wczesnych garnków grupy I.1 (20/5) i II.1.a (20/6). Te znaleziska pokazują, że naczynia zdobione zaszczypywaniem charakterystyczne są nie tylko dla okresu wędrówek ludów, ale także dla młodszego okresu wpływów rzymskich. Trudno oczywiście stwierdzić, czy z podobną częstotliwością wytwarzane były w różnych podfazach młodszego okresu rzymskiego – tego znaleziska z Osowej, mało czułe chronologicznie, nie są w stanie pokazać.

Dość ciekawie wygląda zdobienie na dolnej części naczynia z obiektu 33/19. O ile pola zaszczypywań na pozostałych naczyniach są jednolite, to na tym egzemplarzu czytelny jest układ strefowy: w jednym miejscu zaszczypywania są w układzie poziomym a obok w pionowym. Tego typu naprzemienny sposób zdobienia jest charakterystyczny dla naczyń z okresu wędrówek ludów, dla fazy prudziskiej (por. A. Bitner-Wróblewska 1994, ryc. 1:6, 2:2, 3:1,3). Wprawdzie w obiekcie 33 wystąpił materiał typowy dla młodszego okresu rzymskiego, można jednak przyjąć tezę, że pochodzi w rzeczywistości ze schyłku tego odcinka czasowego. Warto tu zauważyć, że w jamie wystąpiło również nietypowe naczynie posiadające głębokie rzędy zaszczypywań w układzie skośnym. Być może stanowi również wyraz odchodzenia od późnorzymskich wzorów. Podobne naczynie zdobione w układzie strefowym zanotowano na niedalekiej osadzie w Krzywólce, obiekt 44 w jamie również datowanej na późny okres wpływów rzymskich (C. Sobczak 2017, s. 204, tabl. XXXV:11).

Na naczyniach kultury bogaczewskiej, do której ceramika z Osowej bardzo wyraźnie nawiązuje, spotykane są często pionowe pasy wygładzeń umieszczone na dolnej, chropowaconej części brzuśca. Zdobienia te datowane są na młodszy okres wpływów rzymskich. Pasów takich nie znaleziono na ceramice z osady w Osowej oraz na ceramice grupy z rejonu Suwalszczyzny z tego czasu. Wydaje się, że jest to jeden z przejawów odchodzenia od bogaczewskich wzorców.

Ceramika z osady. Podsumowanie

Przy okazji analizy materiałów z osady w Krzywólce, C. Sobczak wydzielił trzy fazy rozwojowe ceramiki z Suwalszczyzny, obejmujące wczesny okres wpływów rzymskich, młodszy okres wpływów rzymskich oraz okres wędrówek ludów (C. Sobczak 2017, s. 211–215). Należy zgodzić

się ogólnie z takim twierdzeniem. Warto tu zatem określić przynależność ceramiki z Osowej do tych faz i ogólnie do faz chronologii względnej. Pomóc w tym może z jednej strony obecność w Osowej obiektów dobrze datowanych zabytkami wydzielonymi, a z drugiej – porównanie z materiałami z niedalekich osiedli z Suwalszczyzny.

Szczególnie ciekawie może wyglądać porównanie materiału ceramicznego z Osowej ze znaleziskami z osiedli w Krzywólce i Osinkach, stan. 2. Są to na tyle blisko położone stanowiska, że nie powinny pomiędzy nimi zachodzić różnice terytorialne. Materiał ceramiczny z tych osad jest w swojej masie bardzo podobny, jednak różnice pojawiają się w szczegółach. Na naczyniach z Osinek nie występują w zasadzie zaszczypywania na brzuścach tak częste w Krzywólce i Osowej (grupa II.1.c/d ceramiki z Osowej). Z kolei na osadzie w Krzywólce mało jest naczyń o nawiązaniach wczesnorzymskich (grupa I.1 ceramiki z Osowej). Obserwacje takie mogą świadczyć o tym, że osada w Osinkach, stan. 2, była użytkowana wyłącznie w okresie wczesnorzymskim, w okresie istnienia tu kultury bogaczewskiej, a więc jest wcześniejsza niż pozostałe dwie. Osada w Krzywólce użytkowana była natomiast przede wszystkim w rozwiniętym młodszym okresie rzymskim, a więc później niż uważał C. Sobczak, który chciał ją widzieć na początku fazy C (C. Sobczak 2017, s. 230). Z kolei osada w Osowej zawierająca dużo naczyń o cechach wczesnorzymskich (zalegających jednak głównie z zabytkami z fazy C), miała bardzo wyraźny etap użytkowania w fazie B_2/C_1 i na początku młodszego okresu wpływów rzymskich. Widać zatem, że za najstarsze należy uznać osiedle w Osinkach, stan. 2, następnie założono Osowę a najpóźniej Krzywólkę. Niemniej te dwie ostatnie osady były zapewne przez pewien czas użytkowane równocześnie.

Porównanie z materiałami z Krzywólki pokazuje dodatkowo bardzo istotne zjawisko, świadczące o rozwoju ceramiki z Osowej. Silna reprezentacja naczyń o cechach wczesnorzymskich w Osowej (grupa I.1 oraz II.1.a, zdobienia pionowymi listwami plastycznymi) oraz zauważalny brak tego typu form w Krzywólce, świadczy o tym, że użytkowanie takich naczyń w młodszym okresie rzymskim nie trwało długo, ograniczało się zapewne do fazy $C_{1,}$ następnie tego rodzaju naczynia zanikały, ustępując miejsca klasycznej ceramice późnorzymskiej.

Powyższe uwagi, podparte dodatkowo datowaniem obiektów zabytkami wydzielonymi oraz analizą współwystępowania poszczególnych form naczyń, prowadzą do następujących wniosków dotyczących ceramiki z Osowej:

1. Najwcześniejszy etap jej rozwoju stanowią naczynia o cechach wczesnorzymskich, związane silnie z kulturą bogaczewską (horyzont pierwszy według C. Sobczaka – 2017, s. 111–112). Jest to część garnków grupy I.1 posiadających krótkie szyjki (np. obiekt 20/5, ar 13/1, ewentualnie 140/3), garnki grupy II.1.a nawiązujące do bogaczewskiego typu Wyszembork (np. obiekty 19/2, 20/6, 111/1) oraz pionowe listwy plastyczne. Należy jednak stwierdzić, że większość tego typu naczyń występowała razem z formami typowymi dla młodszego okresu rzymskiego lub też z tak datowanymi zabytkami wydzielonymi, zatem można je wiązać z fazą B_2/C_1 lub początkiem fazy C (np. obiekty 19, 20). Nieco wcześniejszy może być jedynie klasyczny garnek typu Wyszembork (grupa II.1.a) z obiektu 111/1. Można zaryzykować twierdzenie, że pochodzi on z samego końca wczesnego okresu rzymskiego.
2. Na początku młodszego okresu rzymskiego pojawiły się naczynia wciąż silnie związane z kulturą bogaczewską, jednak posiadające już cechy typowe dla fazy C (horyzont drugi według C. Sobczaka – 2017, s. 212–213). Należą do nich przede wszystkim wazy (grupa I.3), kubki typu Szwajcaria (grupa I.4.b), misy jednodzielne (grupa I.2.b), garnki z zaszczypywanym załomem brzuśca, nawiązujące do bogaczewskiego typu Muntowo (grupa II.1.c) oraz garnki workowate, nawiązujące do typu Cierzpięty (grupa II.2.c).

3. Obok naczyń znajdujących analogie na terenie kultury bogaczewskiej, na początku młodszego okresu wpływów rzymskich pojawiły się w Osowej formy, które wydają się bardziej typowe tylko dla rejonów kultury sudowskiej, przede wszystkim Suwalszczyzny. Należą do nich ostroprofilowane misy (grupa I.2.c), czarki pokryte zaszczypywaniem (grupa II.2.b) oraz ostroprofilowane naczynia typu Osinki (grupa II.1.d).
4. Obok nich, na początku młodszego okresu wpływów rzymskich pojawiły się naczynia świadczące o stopniowym upodobnianiu się do siebie na Suwalszczyźnie dwóch grup ceramiki określanej na terenie kultury bogaczewskiej jako „stołowa" i „kuchenna". Należą do nich niegładzone jednodzielne misy (grupa II.2.a) oraz niegładzone misy ostroprofilowane (grupa II.3).
5. W ciągu młodszego okresu wpływów rzymskich, zapewne pod koniec fazy C_1 lub na początku C_2, zanikły w Osowej naczynia opisane w p.1, tj. formy nawiązujące do wczesnego okresu wpływów rzymskich. Używane były w dalszym ciągu naczynia opisane w p. 2–4, typowe dla fazy C. Wyjątek należy zrobić dla kubków typu Szwajcaria (grupa I.4.b), które w tym czasie zanikają na cmentarzyskach, choć może to wynikać jedynie z cech obrządku pogrzebowego.
6. Należy sądzić, że osada w Osowej użytkowana była w rozwiniętym, młodszym okresie wpływów rzymskich, przynajmniej do początku fazy C_2. Wydaje się, że mamy tu do czynienia z kontynuacją form naczyń z początku fazy C, opisanych w p. 2–4. Inwentarz ceramiczny nie poddaje się jednak w odniesieniu do fazy C podziałom chronologicznym. Wynikać to może ze stanu badań (brak dobrze datowanych obiektów z rozwiniętej fazy C) lub też – co bardziej prawdopodobne – z faktu, że ceramika ta rzeczywiście jest niezmienna. Jedyną formą, która może pojawić się w rozwiniętym młodszym okresie rzymskim są naczynia pokryte strefowym zaszczypywaniem (obiekt 33/19), które są już bardziej typowe dla okresu wędrówek ludów.
7. W Osowej nie zarejestrowano form naczyń typowych dla okresu wędrówek ludów (horyzont trzeci według C. Sobczaka – 2017, s. 212–214). Nie ma tu np. naczyń typu Juchnajcie (por. P. Szymański 2009b, s. 77, 79–80)[23], dwustożkowatych naczyń zdobionych zaszczypywaniem, czy guzków nalepianych na załom brzuśca.

Ceramika z osady a ceramika z sąsiadującego z nią cmentarzyska

Na zakończenie analizy ceramiki z osady warto porównać ją z ceramika z sąsiedniego cmentarzyska, przede wszystkim sprawdzić, czy mamy do czynienia z podobnymi formami naczyń i zdobień. Takie porównanie jest jednak utrudnione z dwóch przyczyn. Po pierwsze, z cmentarzyska w Osowej pochodzi stosunkowo niewiele naczyń, bowiem szeroko stosowany obrządek szkieletowy w młodszym okresie rzymskim w dużej mierze eliminował naczynia z wyposażenia grobowego. Po drugie, naczynia na cmentarzysku nie są dobrze datowane. Były to w większości przypadków popielnice stosunkowo ubogo wyposażonych pochówków ciałopalnych lub też przystawki w grobach szkieletowych. Pewną pomocą w datowaniu może być tu analiza stosowanego

23 Naczynia typu Juchnajcie zostały wydzielone dla grupy gołdapskiej kultury sudowskiej. Identyczne naczynia występują jednak szeroko również na cmentarzyskach suwalskich w okresie wędrówek ludów i w niniejszym tekście będą tak samo nazywane.

obrządku pogrzebowego i jego zmienności w czasie, skorelowana z analizą rozplanowania cmentarzyska w Osowej: wcześniejsze obiekty z faz B_2/C_1–C_1 były lokowane w południowej części nekropoli a późniejsze – w północnej (patrz rozdział Chronologia i przynależność kulturowa osady).

Można zatem stwierdzić, że tylko niewielką część naczyń z cmentarzyska należy uznać za współczesną użytkowaniu osady. Należy do nich przede wszystkim seria kubków typu Szwajcaria[24], występujących również na osiedlu. Na cmentarzysku naczynia te znalezione z zabytkami wydzielonymi można datować na fazy B_2/C_1–C_1, współwystąpiły bowiem ze szpilą typu H (kurhan 123), sprzączkami z prostokątną ramą (kurhany 112 i 123).

Do najciekawszych naczyń z tego samego okresu należy górna część lekko przepalonego garnka z kurhanu 114, grób 2 z fazy B_2/C_1. Można go włączyć do bogaczewskiej grupy IDa (P. Szymański 2000, s. 115), co odpowiada naczyniom grupy I.1 w klasyfikacji dla ceramiki z osady. Naczynie to zdobione jest w górnej części brzuśca poziomymi pasami ornamentu krokwiowego oraz zapewne pionowym uchem wielootworowym (zachowała się jedynie górna część, jednak na brzuścu widoczne są ślady niższych zaczepów). Można zatem uznać je za klasyczne naczynie wczesnorzymskiej kultury bogaczewskiej.

Do tej samej grupy IDa naczyń bogaczewskich należy włączyć rekonstruowane z drobnych fragmentów dwa naczynia dwustożkowe z kurhanu 14, grób 1 i kurhanu 102 (J. Jaskanis 1958a, 92, tabl. XIX:5, XX:1; 1962, s. 260). Oba mają ornament ryty dolnej części brzuśców, natomiast pierwsze z nich – zapewne pionową listwę plastyczną, czym przypomina naczynia pochodzące z osady.

Dwa dalsze naczynia pochodzące z wcześniej wymienionego kurhanu 114, grób 2 oraz kurhanu 90, grób 4 (J. Jaskanis 1962, s. 245, 247, tabl. II:4, VII:3) należy zapewne uznać za zdegenerowane odmiany urn flaszowatych charakterystycznych dla późnorzymskiej kultury bogaczewskiej (grupa I.E; por. P. Szymański 2000, s. 118). Co ciekawe, naczynia takie nie wystąpiły na osadzie a nieliczne nawiązujące do nich egzemplarze spotykane są jedynie na innych cmentarzyskach suwalskich, przede wszystkim w Szwajcarii, kurhany XLIV, kurhan 15, kurhan 54, grób 2 (J. Jaskanis 2013, s. 225, tabl. XLIX:1, CXLVI: wkop.1, CCII:4). Można zatem założyć, że w grupie suwalskiej kultury sudowskiej (w tym na osadzie w Osowej) pojawiły się tylko niektóre odmiany późnorzymskich naczyń bogaczewskich, przede wszystkim wazy grupy III (por. P. Szymański 2000, s. 119–120) a inne, w tym opisane tu naczynia flaszowate, spotykane są sporadycznie jedynie na cmentarzyskach[25].

Do form z cmentarzyska znajdujących analogie na osadzie należy jeszcze kilka innych naczyń. Są to trzy misy na stopkach (nóżkach)[26] oraz misa z wydzieloną szyjką z kurhanu 8, grób 2 (J. Jaskanis 1958a, s. 84–86, tabl. VII:5). Te dwie pierwsze określone zostały na osiedlu jako grupa I.5, natomiast ostatnia jako grupa I.2.a. Znajdują zresztą również analogie na cmentarzyskach bogaczewskich. Misę z szyjką można włączyć do licznie spotykanej grupy IIa

24 Kurhan 76 (J. Jaskanis 1961a, 172, ryc. 30), 110, 112 i 123 (J. Jaskanis 1962, s. 269–270, 272, 281, tabl. VI:8,12, VIII:12).

25 Co ciekawe, klasyczne naczynia flaszowate spotykane są w zachodniej strefie kultury sudowskiej, tj. w grupie gołdapskiej, ściślej związanej z kulturą bogaczewską (por. P. Szymański 2009b, s. 76).

26 Kurhan 8, grób 2 (J. Jaskanis 1958a, s. 84–86, tabl. VII:3) oraz kurhany 45 i 57 (J. Jaskanis 1961a, s. 137, 150–151, tabl. I:10, III:15).

(P. Szymański 2000, s. 119), natomiast misy na nóżkach, choć rzadkie, na Mazurach są również spotykane w młodszym okresie rzymskim (por. P. Szymański 2009a).

Najwięcej naczyń z cmentarzyska, w tym większość popielnic, należy datować już na czas po porzuceniu osiedla, przede wszystkim na okres wędrówek ludów. Jest to zrozumiałe, ponieważ wcześniejsze cechy obrządku pogrzebowego (obecność grobów szkieletowych) w dużej mierze eliminowały naczynia z wyposażenia pochówków. Licznie występują wazy nawiązujące do typu Juchnajcie (por. por. P. Szymański 2009b, s. 77, 79–80)[27], niekiedy niewielkich rozmiarów lub wręcz ich miniatury[28] oraz dwustożkowate wazy zdobione na załomie brzuśca pasem zaszczypywań[29]. Większość z tych okazów nie jest datowana współwystępującymi zabytkami, niemniej na późną chronologię wskazuje ich forma oraz cechy obrządku pogrzebowego, przede wszystkim wkopanie ich zwykle jako popielnice w nasypy kurhanów, co jest jedną z charakterystycznych cech fazy prudziskiej.

Warto jednak zwrócić uwagę na wymienione tu wazy zdobione zaszczypywaniem. Znajdują bowiem analogie również na osadzie w postaci naczyń grupy II.1.d. Wprawdzie naczynia z okresu wędrówek ludów nieco różnią się sposobem potraktowania powierzchni, niemniej nie można wykluczyć, że pojedyncze okazy z nekropoli mogą być nieco wcześniejsze. Dotyczy to przede wszystkim naczynia z kurhanu 60, grób 1 (J. Jaskanis 1961a, s. 153). Ma ono lekko zaokrąglony brzusiec, czym bardziej niż inne nawiązuje do naczyń z osady.

Pewne wątpliwości można mieć również w przypadku kilku waz typu Juchnajcie, szczególnie znalezionej w kurhanie 7, grób 1 (J. Jaskanis 1958a, s. 82–84). Ma ona bowiem wydzieloną szyjkę, czym nawiązuje wyraźnie do późnorzymskich waz grupy I.3 znalezionych na osadzie. Jest to zapewne świadectwem zjawiska ewolucji tych form: wazy typu Juchnajcie mogły wywodzić się właśnie z waz późnorzymskich. Podobieństwo takie widać również w przypadku wazy z kurhanu 95, grób 3 (J. Jaskanis 1962, s. 252, tabl. IV:1). Tym samym nie można wykluczyć, że przynajmniej pierwszy z tych egzemplarzy można datować nieco wcześniej, bo na koniec młodszego okresu rzymskiego. Na przykładzie tych naczyń widać jednak nieco szersze zjawisko: pewnego doboru naczyń użytych jako ceramika grobowa. O ile bowiem klasyczne wazy grupy I.3 są na osadzie spotykane bardzo licznie, to na cmentarzysku w Osowej, a także na innych nekropolach suwalskich właściwie nie wystąpiły.

Podobne wątpliwości co do datowania powstają w przypadku kilku ostroprofilowanych mis z cmentarzyska w Osowej[30], które również znajdują analogie w fazie prudziskiej (por. P. Szymański 2009b, s. 77), niemniej pojawiają się też na osadzie we wcześniejszych kontekstach. Spotykane są także w późnorzymskich grobach na cmentarzysku w Szwajcarii (J. Jaskanis 2013,

27 Kurhan 11, grób 1 (Jaskanis 1958a, s. 88, tabl. XVIII:3), 15, grób 1 (D. Jaskanis, J. Jaskanis 1961, s. 27, tabl. VII:1), 61, grób 1 (D. Jaskanis, J. Jaskanis 1966, tabl. VI:6), 64, grób 2, (J. Jaskanis 1961a, s. 158, ryc. 18), 80, grób 1, 95, grób 3, 96, grób 1, 106, grób 2, 107, grób 2 (J. Jaskanis 1962, s. 236, 252, 253, 265, ryc. 21, tabl. I:1, IV:1,14, VI:1).

28 Kurhan 11, grób 1 (J. Jaskanis 1958a, s. 88, tabl. XVIII:4), 66, grób 2 – 2 egz. (J. Jaskanis 1961a, s. 159–160, ryc. 19), 107, grób 2 (J. Jaskanis 1962, s. 266, tabl. VI:3).

29 Kurhan 37, grób 1 (D. Jaskanis, J. Jaskanis 1961, 38, tabl. IX:15), 60, grób 1 (J. Jaskanis 1961a, s. 153), 87, grób 1, 93, groby 1 i 2, 95, grób 1, 103, grób 1 (J. Jaskanis 1962, s. 240–241, 248–250, 263, tabl. I:9, II:12, III:1,7, V:5).

30 Kurhany 43 grób 2 (J. Jaskanis 1961a, s. 136, tabl. I:7), 95, grób 4, 100 oraz 117, grób 2, (J. Jaskanis 1962, s. 252–253, 277, tabl. III:2, VIII:6).

tabl. XLII:2.3, CXCI:2, CXCV:3). Jest to – jak powiedziano wcześniej – wyrazem tendencji do nadawania naczyniom dwustożkowatości w młodszym okresie rzymskim.

Zaprezentowana krótka analiza ceramiki z cmentarzyska w Osowej oraz porównanie jej z materiałami z osiedla prowadzi do kilku wniosków.

1. Na cmentarzysku, w jego wczesnych fazach pojawiają się niektóre formy naczyń znane z osady, przede wszystkim kubki typu Szwajcaria oraz naczynia z wydzielonej na osadzie grupy I.1. Są to naczynia znajdujące analogie w kulturze bogaczewskiej. Widać tu zatem wyraźne podobieństwo ceramiki z osady i z cmentarzyska.
2. Na cmentarzysku w Osowej w młodszym okresie rzymskim pojawiają się formy, które można określić jako zdegenerowane (można tu podać przykład naczyń flaszowatych), co należy uznać za odchodzenie od bogaczewskich wzorców. Takie przemiany w ceramice są również czytelne na osadzie, choć brak tam omawianych naczyń flaszowatych.
3. Na przykładzie osady i cmentarzyska w Osowej widać pewną ewolucję form naczyń pomiędzy młodszym okresem wpływów rzymskich a okresem wędrówek ludów. Jest to czytelne w przypadku waz: późnorzymskie naczynia wydzielonej na osadzie grupy I.3 ewoluują w kierunku waz typu Juchnajcie z okresu wędrówek ludów. Podobne zjawisko jest widoczne w przypadku dwustożkowatych naczyń wydzielonej na osadzie grupy II.1.d, które spotykane są również później w okresie wędrówek ludów. To zarazem pokazuje, że formy naczyń znane z fazy prudziskiej przypuszczalnie można wywodzić z ceramiki późnorzymskiej, co do tej pory raczej nie było zauważane (por. P. Szymański 2009b, s. 82; C. Sobczak 2017, s. 214–215).
4. Porównanie w obrębie zespołu osowskiego ceramiki z osady z materiałem z cmentarzyska pokazuje również dość istotne zjawisko: w późnorzymskiej fazie funkcjonowania nekropoli (dotyczy to także innych cmentarzysk suwalskich z tego czasu) nie występują zupełnie naczynia grupy II, wydzielonej i spotykanej bardzo licznie na osadzie w Osowej i innych osiedlach Suwalszczyzny, a więc egzemplarze często zdobione zaszczypywaniami. Widać tu wyraźnie nawiązanie do tradycji kultury bogaczewskiej, gdzie zwyczaj identycznego doboru ceramiki grobowej (eliminacja pewnych form ceramiki używanej na osadach) był bardzo rygorystycznie przestrzegany (por. P. Szymański 2001, s. 188). Na cmentarzysku w Osowej, a także na innych nekropolach suwalskich, te elementy obrzędowości (tabu na używanie jako ceramiki grobowej form typowo kuchennych?) zarzucono dopiero w okresie wędrówek ludów w fazie prudziskiej, kiedy to pojawiają się liczne naczynia zdobione bezpośrednio palcami, nawiązujące do ceramiki typowej wcześniej wyłącznie dla osad.

IV. Elementy zabudowy osady

W trakcie badań osady odkryto i udokumentowano 167 obiektów zagłębionych, w tym 4 typu półziemianek, 5 palenisk, 2 piece, 1 wapiennik, 152 jam, które w obecnym opracowaniu ujęto – z racji trudnych do zinterpretowania i często nierozpoznanych funkcji – ogólnym, umownym określeniem jam gospodarczych oraz 3 wydrążone, podłużne, rynnowate w przekroju zagłębienia (rowy), przypuszczalnie współczesne funkcjonowaniu osady. Zarejestrowano ponadto ślady ok. 120 nieregularnie rozstawionych dołków posłupowych, będących pozostałością konstrukcji naziemnych, być może po części domostw. W niewielkim tylko stopniu dołki te pozwalały na rekonstrukcję układu i poziomych rzutów zabudowy.

Stan zachowania obiektów, zwłaszcza w miejscach pozbawionych warstwy kulturowej i chronionych wyłącznie cienką warstwą próchnicy współczesnej, był w dużym stopniu niedostateczny. Sądząc po zachowanych głębokościach niektórych obiektów, zwłaszcza jam o charakterze zasobowym, także po liczbie znalezisk odkrywanych poza obiektami zamkniętymi, teren osady musiał podlegać sukcesywnie silnej degradacji i niwelacji.

IV.1. Półziemianki

Cztery obiekty typu półziemianek (obiekty 41, 70, 150, 152 – tabl. 48, 67, 118, 119) stanowiły w obrębie osady wyróżniającą się pod względem wielkości, budowy i usytuowania grupę budowli zagłębionych. Ich zarysy w rzucie poziomym miały kształt zbliżony do prostokąta o wyokrąglonych narożnikach lub do owalu, co zapewne było spowodowane naturalnymi procesami destrukcyjnymi zniekształcającymi ich pierwotną, czworokątną budowę (zob. Z. Kobyliński 1988, s. 42; A. Michałowski 2011, s. 101). W trzech przypadkach (obiekty 41, 70 i 150) skierowane były dłuższymi bokami wzdłuż osi W-E, natomiast w jednym (obiekt 152) z N na S (ryc. 17).

Zasięg wyznaczony przez obwód części wziemnej określał użytkowe, stosunkowo małe, powierzchnie obiektów zagłębionych, które na poziomie odkrycia mieściły się w granicach 4,80 m^2, 6,24 m^2, 7 m^2 oraz 9 m^2. Zaliczenie ich do określonej kategorii budynków wziemnych jest – podobnie jak omówienie rozwiązań konstrukcyjnych – niezwykle utrudnione. W świetle badań nie stwierdzono przesłanek przemawiających za tym, aby obiekty te uznać za zachowane partie spągowe o charakterze piwniczek funkcjonujące w obrębie zniszczonych częściowo obiektów o zrębowej konstrukcji. W obwodzie zagłębienia trzech półziemianek (obiekty 41, 70 i 152) stwierdzono

A

B

Ryc. 17. Osowa, gm. Suwałki. A, B – zarys obiektu 152 na pierwszym i drugim poziomie
Fig. 17. Osowa, Suwałki Commune. A, B – Outline of Feature 152 at the first and second level

natomiast słabo czytelne i nieregularne zarysy po pojedynczych słupach, które jednak nie dały podstaw do powiązania ich w czytelny układ. W obiekcie 41 relikt pojedynczego dołka posłupowego znajdował się od strony południowej, a analogiczny w obiekcie 150 od strony zachodniej. Przy ścianie zachodniej obiektu 70 lokowały się trzy ślady po słupach. Przypuszczalnie związek z tym ostatnim obiektem mógł mieć odległy od niego o ok. 0,5 m na wschód pojedynczy, uszczelniony kamieniami, dobrze zachowany dołek posłupowy śr. 25 cm, zagłębiony do 40 cm.

Nasycenie spalenizną warstwy wyznaczającej granice obiektu 152 sugerowało, że jego konstrukcja musiała ulec spaleniu. Nawęglenie było intensywne, zwłaszcza od strony wschodniej, gdzie odnotowano nieregularne przekroje negatywów posłupowych, śr. 30 cm, zachowane do głębokości 40 cm. Przypuszczalnie pełniły funkcje nośne przy bocznej ścianie wschodniej, która miała związek z wejściem do obiektu. Biorąc pod uwagę niekorzystne warunki podłoża o niespoistej strukturze oraz poziom użytkowy obiektów na głębokości 0,65–0,80 m, wydaje się, że pomimo słabo zachowanych śladów słupów, wspierających zapewne konstrukcję obiektu, wnętrze tej jamy mogło być pierwotnie zabezpieczone rodzajem szalunku.

Wszystkie te obiekty w przekroju były lekko nieckowate, o spłaszczonym dnie, a ich poziom użytkowy określała warstewka czarnej ziemi z drobnymi bryłkami węgli drzewnych, co sugerowało śladowy dowód moszczenia dna jamy drewnem.

Strukturę wypełnisk tworzyła jednowarstwowa, jednorodna, pozbawiona znalezisk ziemia zasypiskowa jasnego oraz brązowego żwiru, barwą i konsystencją zbliżona do calca. Jednorodność wypełnisk przypominała sytuację zaobserwowaną na osadzie w Krzywólce, gdzie niewielkie budowle wziemne sprawiały wrażenie wypełnionych warstwą kulturową w dość krótkim czasie (C. Sobczak 2017, s. 224).

W trzech obiektach osowskich ich wschodnie partie rozszerzały się o śladowo zachowane aneksy, które pierwotnie mogły pełnić funkcję nieco wypłycających się nisz wejściowych. Silnie naruszone i zdeformowane nie zostały dokładnie rozpoznane w trakcie badań. Nakryte były zasypiskową warstwą intensywnie ciemnej ziemi zmieszanej z warstwą próchniczą z bryłkami polepy i fragmentami rozdrobnionej ceramiki. Krawędź zasypiska obiektu 41 była powierzchniowo rozwleczona pasmem nikłej miąższości w kierunku wschodnim na długości 1,5 m (tabl. 48; ryc. 18A). Nie był to element pierwotnie związany z obiektem, powstał w wyniku współczesnego, mechanicznego naruszenia jego struktury (orka ?).

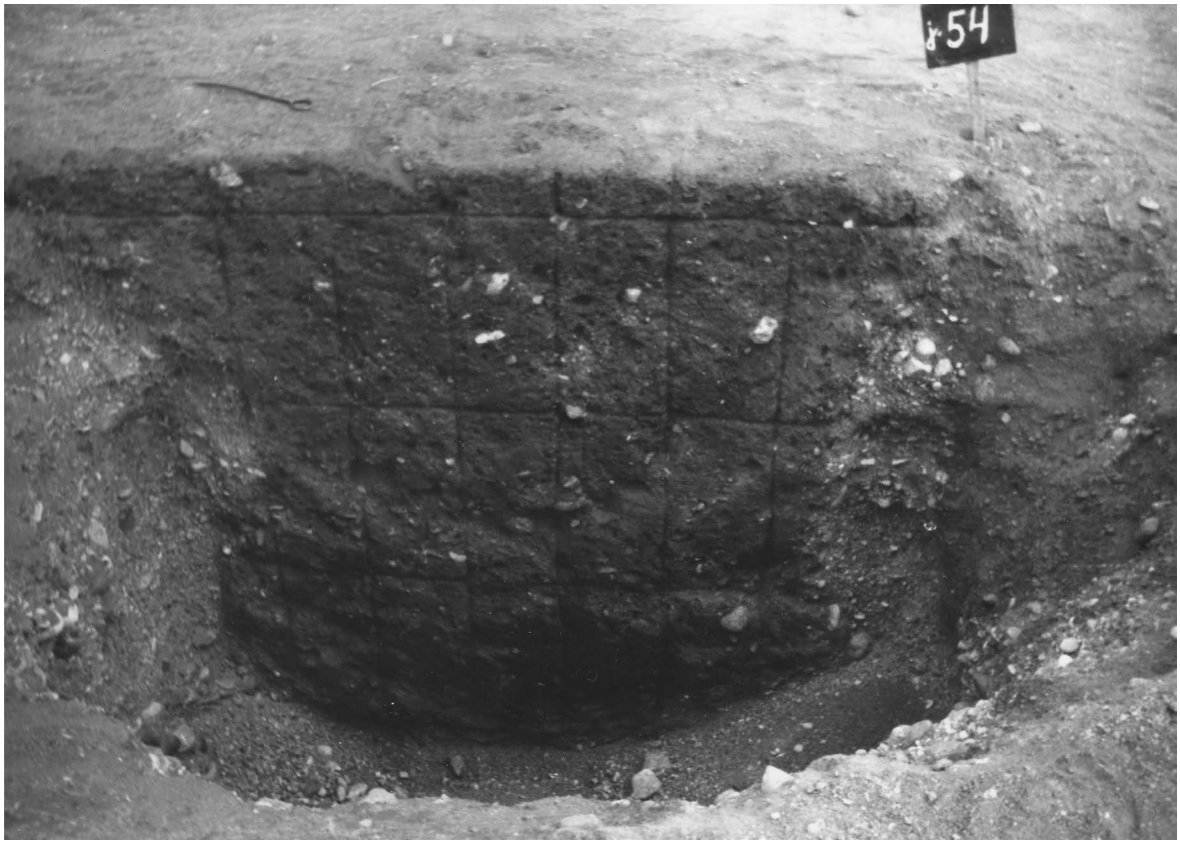
Lokowanie otworów wejściowych od strony wschodniej – w świetle badań palinologicznych (J. Stasiak 1965, s. 30) – mogło być uzasadnione ówczesną zachodnią i południowo-zachodnią cyrkulacją wiatrów. W żadnym z tych czterech obiektów nie odkryto palenisk.

Według wnikliwie przeprowadzonej przez A. Michałowskiego (2011, s. 101–102) analizy obiektów w obrębie osad kultury przeworskiej, wziemne budynki słupowe znane były w różnych regionalnych odmianach i szeroko rozpowszechnione w okresach przedrzymskim, wpływów rzymskich oraz wędrówek ludów. Jednak z obszaru kultury sudowskiej, podobnie jak i bogaczewskiej, dysponujemy o nich niewieloma informacjami, co jest wynikiem nie tylko stanu badań osad i małego przyrostu źródeł, ale także brakiem publikacji. Większość opracowań dołków posłupowych dotyczy z reguły budynków naziemnych (P. Szymański 2007, s. 172–174).

W centrum osadnictwa sudowskiego nad Czarną Hańczą najbliższą analogią do słupowych budynków zagłębionych jest stanowisko w Krzywólce datowane głównie na okres późnorzymski. Obecność słupów stwierdzono tam w obiektach 5 i 6 uznanych za wziemne budowle niemieszkalne z uwagi na ich małe rozmiary, wynoszące ok. 8 m^2 przy miąższości 1,2 m (C. Sobczak 2017, s. 224–225).

A

B

Ryc. 18. Osowa, gm. Suwałki. A – zarys obiektu 41; B – profil obiektu 54

Fig. 18. Osowa, Suwałki Commune. A – outline of Feature 41; B – section of Feature 54

Wzmianka o odkrytej w Kazimierówce półziemiance o wymiarach 2,5x4,3 m i miąższości 0,50 m w obrębie osady z młodszej fazy późnego okresu wpływów rzymskich (drugie ćwierćwiecze III w. po drugą połowę V w. i początki VI w.) nie zawiera informacji o znalezieniu pozostałości konstrukcji drewnianych (A. Bitner-Wróblewska 1991, s. 366).

Nie uzyskujemy także pełniejszego opisu z badań osady stan. 41 w Paprotkach Kolonii, gdzie odsłonięto „w wykopie IX środkową część półziemianki kultury kurhanów zachodniobałtyjskich wraz z dołkiem posłupowym w jej wschodnim krańcu" (M. Karczewska, M. Karczewski 2002, s. 12).

Rozmiary budynków zagłębionych w Osowej kwalifikują je do typu ziemiankowych obiektów małopowierzchniowych, co nie wyklucza ich formy mieszkalnej. W literaturze przedmiotu znajdujemy przykłady małych budowli ziemiankowych o charakterze mieszkalnym, choć częściej przypisuje im się funkcje gospodarcze i magazynowe. Przyjmuje się, że mogły być zasiedlane krótkotrwale, pełniąc rolę domostw sezonowych (A. Michałowski 2011, s. 163–165 i nast.).

W Osowej półziemianki musiały na pewno pełnić ważną rolę w układzie przestrzennym osady założonej – według zaobserwowanych pewnych prawidłowości – w systemie zagrodowym, skoro na przebadanym wykopaliskowo obszarze lokowały się pojedynczo w każdym z czterech wyodrębniających się kompleksów jam gospodarczych (zob. ryc. 9).

IV.2. Dołki posłupowe

Konstrukcje naziemne wyznaczały wyłącznie ślady po słupach, które słabo lub bardziej wyraźnie rysowały się w calcu (tabl. 128–132). W jednym tylko przypadku (konstrukcja IV – tabl. 129) nikły pas ciemnej ziemi szer. 15–20 cm, łączący przestrzeń między dwoma słupami, mógłby sugerować śladową obecność elementu wypełniającego ścianę. Ten pojedynczy przypadek nie miał jednak odpowiedników i nie mógł stanowić podstawy dla odtworzenia sposobu budowy ścian.

Stopień rozpoznawalności słupów oraz ich stan zachowania był zróżnicowany, czego dowodem może być dokonana w toku prac terenowych mylna kwalifikacja obiektów 42 i 86, które zostały zaliczone w ciąg numeryczny jam (por. jamy 24 i 25 w Osinkach – J. Okulicz 1963, s. 206). W Osowej wpływ na to miało miękkie, piaskowo-żwirowe podłoże, ingerencja prac rolnych, a także pierwotne osadzenie słupa. Jeśli było płytkie, to i ślad po nim był mało charakterystyczny. Można nawet przypuszczać, że w trakcie badań część słabo widocznych negatywów posłupowych oraz kołków mogła nie być zauważona (por. A. Michałowski, 2011, s. 172–174).

Z tych przyczyn układy śladów posłupowych nie zawsze były pełne, niekiedy silnie zakłócone, a nakładając się na siebie nie dawały podstaw do rekonstrukcji poziomego rzutu poszczególnych budowli. Jedynie w obrębie odcinków II oraz V małe zagęszczenie słupów pozwoliło na wyodrębnienie rzutów poziomych czterech domostw (konstrukcje I, II, III, VII – tabl. 128, 130), wzniesionych na planie prostokąta i trapezu. Trzy z nich o powierzchniach 14,6 m^2, 10,3 m^2 i 9,4 m^2 należały do kategorii małych budynków usytuowanych stosunkowo blisko siebie na obrzeżach dużego zgrupowania jam gospodarczych towarzyszących półziemiance oznaczonej jako obiekt nr 152. Rzut poziomy czwartego, większego budynku ze śladem dobudówki lub podcienia o łącznej powierzchni ok. 22,5 m^2 uchwycono w obrębie północnej części osady (odcinek V). Ze względu na brak przesłanek wyróżniających przeznaczenie obiektów słupowych, określenie ich budowlami czy budynkami dotyczy zarówno obiektów mieszkalnych jak i gospodarczych.

Większość słupów dobrze osadzonych w gruncie sięgała w calec do głęb. 45–50 cm, czasem do 75 cm. W planie odznaczały się na ogół kolistym, rzadko owalnym, kształtem o śr. ok. 35–45 cm. Słupy o rzutach w planie kwadratowych należały do mniejszości (np. ar 14A,C) i wiązały się głównie

ze skrajem południowej części osady; pojedynczo odnotowano je na krańcu N (ary 38A,B – 39C,D, konstrukcja VII; tabl. 130).

Dobrze zachowane i czytelne w przekrojach negatywy posłupowe świadczyły o starannej obróbce lekko zawężonych i wyokrąglonych ich zakończeń. Jedynie pojedynczy słup nr 1 na arze 32/B wyróżniał się słabym zwężeniem i płasko ściętym końcem osadzonym na głęb. 0,30 m, co wskazywałoby na inną technikę mocowania w podłożu.

Część słupów, zwłaszcza większych rozmiarów, była stabilizowana kamieniami-otoczakami zalegającymi w dołkach przysłupowych na różnych poziomach, niekiedy także ułamkami naczyń, co stwierdzono w 27 przypadkach, głównie w obrębie odcinków IV i V. Elementem uszczelniającym słup 1 w konstrukcji IV (ar 26C; tabl. 129) wkopany w calec do głęb. 30 cm, był fragment żarna kamiennego (ryc. 30/1), w przypadku słupa 9 w konstrukcji VII (ar 38A/39C – tabl. 130), fragment małej osełki z piaskowca wraz z częścią dużego naczynia grubościennego (tabl. 146/1,2). Wzmacnianie słupów złomem ceramicznym można uznać za zabieg natury technicznej, natomiast jednostkowa obecność małej osełki oraz fragmentu żarna sugeruje, że mógł to być wyraz zabiegu symbolicznego w formie ofiary zakładzinowej. Podobną symbolikę przypisano znaleziskom naczynek miniaturowych, które odkryto w dołach posłupowych w Osinkach w obiekcie 25 oraz w Wyszemborku w jamie 27 (W. Nowakowski 1991, s. 40; 1994, s. 107).

Zniekształcenia pionowych profili świadczyły o możliwości klinowania słupów także kawałkami drewna, w tym kołkami, które, podobnie jak słupy, uległy zbutwieniu. Wypełniska dołków posłupowych wykazywały często silne nawęglenie i spaleniznę. Przypuszczalnie końce słupów konserwowano przez opalanie w celu zabezpieczenia ich przed wpływem wilgoci. Niektóre słupy osadzane głębiej i silniej stabilizowane kamieniami lub innymi uszczelkami, mogły w obrębie szkieletu budowli pełnić funkcję elementów nośnych.

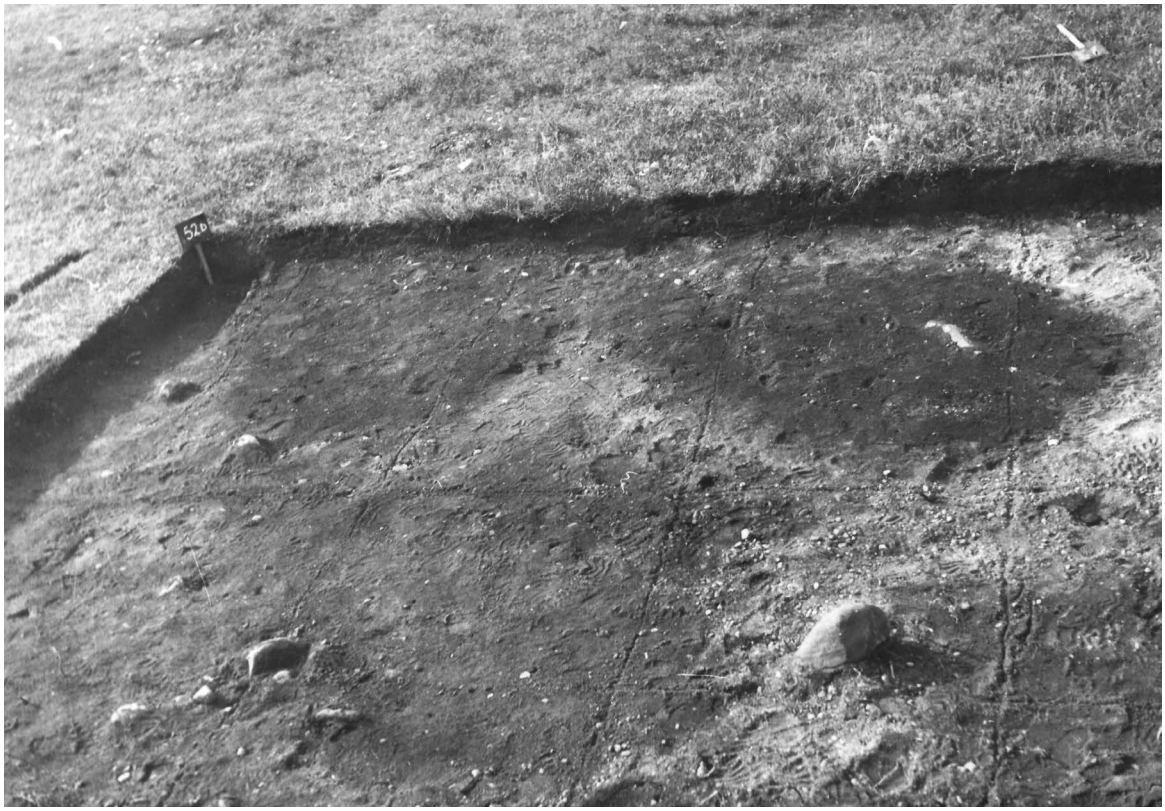
Sądząc po obecności dołków posłupowych na innych badanych osadach, podobna konstrukcja słupowa domostw była rozpowszechniona na obszarze Pojezierza Mazurskiego oraz Suwalszczyzny od I do VII w. n.e. (W. Nowakowski 1994, s. 107, przypis 17). Różnice dotyczyły głównie rozstawu słupów oraz możliwości odczytania wielkości domostw i ich usytuowania w obrębie osady. Stopień zachowania detali konstrukcyjnych, takich jak bryły polepy (w tym o wielościennym przekroju) z odciśniętymi śladami drewnianych elementów, dawał niekiedy podstawy do przybliżonej oceny wykonania wypełniska ścian (W. Nowakowski 1991, s. 39).

Kilkadziesiąt bryłek polepy barwy ceglasto-szarej zalegających w Osowej na calcu pomiędzy jamą 67 (ar 31B), a stroną zewnętrzną obiektu 70 – półziemianki (ar 32C) mogło stanowić pozostałość materiału wypełniającego ściany.

IV.3. Jamy

Do najliczniejszych i zarazem najtrudniej poddających się klasyfikacji obiektów należały rozmieszczone gniazdowo jamy w postaci zagłębień wypełnionych treścią kulturową. Ich rozpoznanie, zdefiniowanie oraz zinterpretowanie często jest niemożliwe. Natomiast klasyfikacja funkcjonalna jam sprowadza się do oceny kształtu, konstrukcji wnętrza oraz zawartości wypełniska, czasem do określenia (także w ograniczonym zakresie) charakteru i chronologii, jeśli mamy ku temu podstawy (ryc. 19, 20).

Mimo braku z reguły relacji stratygraficznych między jamami, obraz skartowanych obiektów wskazuje, że były wynikiem sukcesywnego, a nie jednoczesnego procesu ich zakładania, przy czym nasycenie nimi w poszczególnych skupiskach nie było równomierne.

A

B

Ryc. 19. Osowa, gm. Suwałki. A, B – odsłonięte zarysy obiektów na arach 32B i 33C

Fig. 19. Osowa, Suwałki Commune. A, B – unearthed outlines of features in Ares 32B and 33C

A

B

Ryc. 20. Osowa, gm. Suwałki A, B – rzuty poziome obiektów 1A i 2

Fig. 20. Osowa, Suwałki Commune. A, B – horizontal projection of Features 1A and 2

Pośród 152 obiektów ujętych wspólną nazwą jam o charakterze gospodarczym przeważały w planie koliste oraz mniej lub bardziej owalne, ich średnice mieściły się w granicach 1,2–2 m, w przypadku mniejszych wielkość wahała się od 0,5 m do 1,0 m. Zróżnicowanie głębokości jam nie było ściśle podporządkowane wielkościom ich średnic na poziomie stropów Trzy jamy o zgeometryzowanych w planie zarysach (obiekty 9, 16, 27 – tabl. 13, 19, 33), na niższym poziomie przybrały kształt kolisty.

Większość obiektów była wyraźnie nieckowato, czasem lejowato zagłębiona w podłoże ze ścianami mniej lub bardziej szeroko rozwartymi na zewnątrz. Tworzyły grupę jam różniących się między sobą rysunkiem kolistych lub owalnych rzutów poziomych, ich wielkością, głębokością oraz czytelnością zarysów. Określenie ich obiektami o przekrojach nieckowatych należy uznać za umowne ze względu na fakt, że przypuszczalnie nie odzwierciedlały bezpośrednio pierwotnego wyglądu jam, które odkształcały się z powodu długotrwałego, samoistnego procesu destrukcji. Silnie zróżnicowana miąższość ich wypełnisk mieściła się w granicach od 0,4–0,5 do 1,0–1,10 m głębokości (ryc. 16B, 21).

Wariantem takich jam były obiekty nieregularne, nieforemnie wydłużone w planie do 2,5 m, przy zróżnicowanych szerokościach i głębokościach. Usytuowane głównie w obrębie odcinka III, zorientowane były w różnych kierunkach, głównie wzdłuż osi N-S (19 jam) oraz NW-SE (10 jam). Należy sądzić, że tak silnie zdeformowane obiekty położone w pobliżu styku krawędzi wyniesienia z jego zboczem, w miejscu z punktowym a nie ciągłym występowaniem warstwy kulturowej, ulegały w większym stopniu zniszczeniu przez erozję gleby spowodowaną uprawą ziemi i jej sukcesywnym odhumusowaniem.

Natomiast bardzo płytkie jamy z tej grupy, niekiedy miąższości tylko 0,10–0,22 m[31], mogły mieć charakter antropogeniczny w formie reliktu przydennej części zniszczonego obiektu, choć nie można wykluczyć, że niektóre z nich były naturalnymi zaklęśnięciami terenowymi z nikłą, przypadkową zawartością kulturową lub zupełnym jej brakiem (np. jamy 59, 60 – tabl. 62). Obecność pozostałości węgli drzewnych lub śladów spalenizny mogła świadczyć o krótkotrwałym wykorzystywaniu takich lekko zagłębionych miejsc bez obudowy kamiennej na ogniska (np. obiekt 61 – tabl. 62), inne, z ułamkami ceramiki, zwierzęcymi szczątkami kostnymi zapewne spełniały rolę miejsc składowania odpadków (np. obiekty 38, 77 – tabl. 46, 72).

Grupę niewiele mniejszą liczebnie od obiektów nieckowatych tworzył zespół najwyraźniej wyodrębniających się 77 jam workowatych o pionowych ścianach, niekiedy górą lekko rozchylonych na zewnątrz oraz o płaskich lub kolebkowatych dnach. Największa ich głębokość w 34 jamach wynosiła 1,20–1, 55 m (1,80 m od powierzchni terenu). Płytsze jamy dnem sięgały głębokości ok 0,80–1,10 m (np. obiekty 13, 22, 26, 27, 28, 29, 30 – tabl. 17, 30, 33–35), sporadycznie do 0,5 m.

W grupie tej znajdowały się trzy starannie wykonane obiekty (jamy 19, 85, 94 – tabl. 22, 78, 82), o nietypowych proporcjach, wynikających ze stosunku dużych średnic powierzchni stropu i den w stosunku do małych głębokości, tworząc obraz jakby spłaszczonych jam, górą zniwelowanych.

W trakcie badań stwierdzono, że typ jam workowatych wykazywał dużo lepszy stan zachowania i stopień trwałości od pozostałych obiektów zagłębionych (ryc. 22, 23).

31 Np. obiekty 36, 49, 60, 72, 95, 162 – tabl. 45, 56, 62, 67, 83, 125.

A

B

Ryc. 21. Osowa, gm. Suwałki. A, B – profile obiektów 81 i 91

Fig. 21. Osowa, Suwałki Commune. A, B – sections of Features 81 and 91

A

B

Ryc. 22. Osowa, gm. Suwałki. A, B – profile obiektów 26 i 22

Fig. 22. Osowa, Suwałki Commune. A, B – sections of Features 26 and 22

A

B

Ryc. 23. Osowa, gm. Suwałki. A – profil obiektu 102; B – poziom przydenny obiektu 158

Fig. 23. Osowa, Suwałki Commune. A – section of Feature 102; B – level adjacent to the bottom of Feature 158

Na całym obszarze badanej osady występowały rozrzucone bezładnie kamienie, większej i średniej wielkości, zapewne wcześniej wydobyte z kamienistego podłoża przy drążeniu jam. Niektóre z nich znajdowały się na powierzchniach obiektów (np. obiekty 20, 131, 138, 139, 140 – tabl. 26, 107, 111, 112), najczęściej nie mając z nimi jednak funkcjonalnego powiązania. Wykorzystywanie kamieni jako elementów konstrukcyjnych stwierdzono natomiast kilkakrotnie w warstwach podstropowych jam. W obiekcie 15 (tabl. 18) ze szczątkami zwierzęcymi i ułamkami ceramiki, kamienie starannie ułożone jednowarstwowo i koliście wokół krawędzi, zabezpieczały wlot jamy. Z kolei trójrzędowy, zwarty układ kamieni na warstwie polepy tworzył regularną obudowę obiektu 3, pełniącego funkcję paleniska (tabl. 7; ryc. 25A).

Trudno określić przeznaczenie dwóch kolistych kamiennych skupisk o średnicach 1 m zalegających na powierzchniach południowych krawędzi dwóch obiektów. Nie miały charakteru bruków (ryc. 24B). Starannie, zwarcie ułożone, w obu przypadkach znajdowały się w obrębie jam, które tworzyły zespół z sąsiadującymi bezpośrednio obiektami: dwoma w przypadku jamy 89A (z 89B – tabl. 80) i trzema w przypadku 35C (z 35A, 35B – tabl. 40). Skupisko kamieni w jamie 35C przypuszczalnie mogło mieć związek z pobliskim kolistym płatem polepy o tej samej średnicy. Zaobserwowana sytuacja wskazywałaby na etap przygotowawczy budowania paleniska w obrębie struktury starszej jamy.

Kilkakrotnie odnotowano współwystępowanie w bliskim sobie sąsiedztwie obiektów podwójnych lub ich kompleksów w formie dużych i głębokich jam połączonych na poziomie stropowym z obiektami mniejszymi i płytszymi. Jakie były między nimi współzależności w zakresie pełnionych przez nie funkcji, trudno rozstrzygnąć, gdyż zawartość wypełnisk nie sugeruje konkretnych rozwiązań. Sytuowały się w różnych częściach osady (w obrębie odcinków II, IV, V). Relacje te dotyczyły wymienionego już zgrupowania trzech jam 35A, 35B oraz 35C, w którym dwóm głębszym obiektom (jamie 35B datowanej szpilą grupy AJS.I na fazę B_2/C_1, ceramiką na młodszy okres rzymski, z największą na osadzie liczbą makroszczątków roślinnych oraz jamie 35C z mniej liczebnymi ziarniakami) towarzyszyła płytsza jama 35A miąższości 0,40 m z najmniejszą ilością ziaren.

Jama 89A głęb. 1,40 m z wypełniskiem nasyconym w dolnej partii ziarnami, wyżej z zawartością rozproszonych kości zwierzęcych i ułamków ceramiki oraz szpilą brązową typu Szwajcaria II odm. 2 datowaną na fazy B_2/C_1–C_{1a} (C_{1b}?), sąsiadowała z mniejszą i o połowę płytszą, (głęb. 0.7 m) jamą 89B bez inwentarza.

Podobne relacje zachodziły między jamą 90A głęb. 1,10 m oraz lokującą się obok mniejszą i płytszą, miąższości 0,8 m, jamą 90B z dużą ilością fragmentów ceramiki, z ziarnami, kośćmi zwierzęcymi i węglami drzewnymi (tabl. 81).

Bliskie sąsiedztwo wykazywał obiekt 140, przypuszczalnie relikt pieca, datowany na fazę B_2/C_1 lub początek młodszego okresu wpływów rzymskich, o głęb. 1,10 m, zawierający dużą liczbę bryłek polepy, węgli drzewnych, makroszczątków roślinnych oraz fragmentów ceramiki, z płytszą o połowę jamą 139 (głęb. 0,40 m) z kośćmi zwierzęcymi, kilkoma ziarniakami i grudkami polepy.

Zespół położonych blisko siebie jam 13 oraz 14 (datowana na młodszy okres wpływów rzymskich) nie wykazywał różnic metrycznych (tabl. 17; ryc. 25B), podobnie jak zespół jam 81A i 81B (z których ostatnia datowana żelazną szpilą typu AJS-A, wariant 5 na fazę B_2/C_1). Z kolei obiekty 129 i 130 o podobnych parametrach i głębokości 1 m musiały powstać w różnym czasie o czym świadczyło uszkodzenie przez pierwszy obiekt ściany NW jamy 130 (tabl. 106).

A

B

Ryc. 24. Osowa, gm. Suwałki. A – bruk w obrębie konstrukcji I; B – skupisko kamieni na stropie obiektu 35/C
Fig. 24. Osowa, Suwałki Commune. A – pavement in Structure I; B – cluster of stones on the top of Feature 35/C

A

B

Ryc. 25. Osowa, gm. Suwałki. A – rzut poziomy obiektu 3 z obstawą kamienną; B – profile obiektów 13 i 14

Fig. 25. Osowa, Suwałki Commune. A – horizontal projection of Feature 3 with stone framing; B – sections of Features 13 and 14

Powiązania funkcjonalne mogły mieć także jamy 122 i 123, które choć nie położone bezpośrednio przy sobie, otoczone były wspólnie słupami wchodzącymi w skład konstrukcji VI (tabl. 102, 129). Pierwsza z nich o głęb. 0,60 m, datowana dwoma szpilami, brązową typu AJS H i kościaną AJS I na fazę C_{1a}, zawierająca przy dnie ziarniaki i rozproszone kości zwierzęce, sąsiadowała z płytszym zagłębieniem drugiej jamy z zawartością ceramiki i węgli drzewnych.

Bliskie sytuowanie takich zespolonych względem siebie obiektów należałoby uznać za wyraz celowej realizacji określonego wspólnego zadania w sferze gospodarczej. Współzależność taka nie była przypadkowa. Poświadcza ją podobny sposób lokowania jam głębszych w połączeniu z jamami podobnej wielkości, ale płytszymi w obrębie osady kultury bogaczewskiej i grupy olsztyńskiej w Starych Kiełbonkach (Ławnym Lasku), stan III, datowanej od fazy B_2/C_1 lub C_1 okresu wpływów rzymskich po fazę E (I. Mellin-Wyczółkowska 2007, s. 438–439).

W Osowej jamy charakteryzowały się albo jednorodną strukturą wypełnisk (np. obiekty 1, 4, 26, 90B, 126, 153 – tabl. 2, 8, 33, 81, 103, 120), albo zasypiskowym najczęściej uwarstwieniem uformowanym przez kolejne zachodzące procesy stratyfikacyjne związane z powtórnym użytkowaniem obiektu, wykorzystywaniem go na śmietnisko lub sukcesywnym obsypywaniem się ziemi w wyniku naturalnych procesów.

Powtórne wykorzystywanie jam naruszające pierwotną strukturę poświadczały nawarstwienia sięgające często połowy lub jednej trzeciej głębokości wypełniska. W przypadku ponownego wykorzystywania jam, czasami wtórne dno wzmacniano poziomą płaską wykładką z gliny, niekiedy z fragmentów ceramiki (np. obiekt 74 – tabl. 69). Procesy stratyfikacyjne w jamach wielowarstwowych czytelne były dzięki nakładającym się nieckowato warstewkom ciemnej lub intensywnej czarnej przesyconej szczątkami organicznymi ziemi lub wkładkami ciemno- i jasnoszarymi na przemian ze stosunkowo częstymi przewarstwieniami jasnego żwiru, powstałymi przez mechaniczne obsypywanie się sypkich ścianek na skutek niespojonego podłoża pozbawionego jakiegokolwiek wzmocnienia.

Sytuacja ta była odmienna niż na osadzie w Osinkach, gdzie „odkryte zostały jamy ze ściankami wykładanymi skorupami naczyń lub wylepianymi polepą, później wypalaną. W tego rodzaju jamach można było przechowywać zboże bezpośrednio" (J. Okulicz 1961, s. 88, przypis 12; A. Rek 1998, s. 195). W Osowej w trakcie eksploracji nie zaobserwowano trwałej formy zabezpieczania ścian. Brak zabiegów wzmacniających i uszczelniających ściany mógł wynikać albo z przyczyn technicznych polegających na małej w pionie przyczepności gliny do granulowanych warstw żwiru, albo mógł być świadectwem krótkotrwałego użytkowania obiektów (por. Wyszembork, stan. IVb – W. Nowakowski 1991, s. 41).

Natomiast podobnie jak w Osinkach dna jam były zabezpieczane przez wylepianie polepą, niekiedy z udziałem konstrukcji kamiennych. Formowanie dna przy pomocy kamieni stwierdzono przede wszystkim w południowej części osady na odcinku II (np. obiekty 8, 9, 11, 19, 34, 37 – tabl. 12, 13, 15, 22, 39, 46). Wykorzystywane z podłoża naturalnego większej i średniej wielkości kamienie zalegające *in situ,* spajano naturalną gliną, niekiedy dodatkowo uzupełniając wykładką z ułamków grubościennych naczyń.

Intensywne nasycenie struktury niektórych wypełnisk zagęszczonymi, łukowato opadającymi warstewkami silnie nawęglonymi z obecnością węgli drzewnych nasuwa przypuszczenie, że mogły prezentować najprostszą formę osieci wielokrotnie służącą do suszenia snopów zbóż.

Niektóre jamy nasycone silnie węglem i spalenizną mogły pełnić funkcję mielerzy, w których uzyskiwano węgiel drzewny potrzebny do wytopu żelaza, wypalania wapna, a także niezbędny w obróbce i uzdatnianiu skór zwierzęcych. Taką pierwotną funkcję mogła pełnić jama 157

(tabl. 123) o zarysie nieregularnie owalnym wielkości 2,9 x 1,6–1,0 m, niesymetrycznie nieckowata w przekroju. Jej wypełnisko dużo głębsze od strony S (do 0,80 m) tworzyła jednolicie szara ziemia nasycona, zwłaszcza pośrodku, węglami drzewnymi zalegającymi w regularnym czytelnym układzie włókien, stanowiących pozostałości gałęzi oraz grubszych bierwion.

Trudno określić, jakie funkcje gospodarcze pełniły dwie nieforemne jamy 39 oraz 110 (tabl. 47, 94) o miąższości 0,30–0,40 m z zachowanymi wewnątrz śladami drewnianych elementów. Mogły stanowić pozostałość płytkich piwniczek. Ślady po kołku śr. 0,20 m umocnionym pojedynczym kamieniem stwierdzono w narożu NW pierwszej wymienionej tu jamy (z małymi fragmentami ceramiki i bryłkami węgli drzewnych), w drugiej natomiast (z rozdrobnioną ceramiką) ślad po kołku wbitym na głęb. 0,15 m zachował się na środku dna jamy. Pojedynczy ślad po kołku zagłębionym do 0,50 m zlokalizowano ponadto w części przydennej obiektu 27.

Jamy o określonych funkcjach

Jamy zasobowe

Pośród jam gospodarczych udało się wyróżnić tylko pojedyncze obiekty o określonych funkcjach. Sklasyfikowano je na podstawie charakteru wypełnisk i ich elementów konstrukcyjnych, które stwarzały przesłanki do określenia ich pierwotnego przeznaczenia.

Podstawą wydzielenia z ogółu urządzeń gospodarczych jam zasobowych przeznaczonych do gromadzenia i przechowywania produktów żywnościowych, była obecność przede wszystkim makroskopowych szczątków roślinnych zachowanych w stosunkowo dużych ilościach. Ziarna odkryto w 88 jamach w większości workowatych, przy czym nie wszystkie miały charakter jam zasobowych. Na potrzeby analizy nie wzięto pod uwagę 29 jam, w obrębie których pojedyncze ziarna mogły się znaleźć przypadkowo, najczęściej w warstwach zasypiskowych (od 1 do 10 ziaren – łącznie 96 ziarniaków). Makroszczątki uwzględniono natomiast w ogólnej liczbie 4505 wszystkich odkrytych ziaren zbóż i chwastów oraz roślin motylkowych poddanych badaniom identyfikujących gatunek (B. Czeczuga, W. Kossacka 1971, s. 386–387; 1973, s. 151–164; 1974, s. 427–429; 1981, s. 217–222).

Liczba jam z ziarnami i nasionami roślin uprawnych stanowiła ponad 56% wszystkich obiektów gospodarczych na przebadanej części osady. Po odliczeniu jam, w których obecność ziaren uznano za zjawisko wtórne i przypadkowe, procent jam z makroskopowymi szczątkami roślinnymi pozostał nadal duży i wynosił 37,34%.

Proporcje te obliczone dla całej osady były porównywalne z procentem jam zbożowych (ok. 40%) skupionych koło półziemianki 152, zakładając hipotetycznie, że 27 odkrytych tu obiektów tworzyło jedno gospodarstwo.

Ziarna z wyjątkiem calcowych przewarstwień zalegały na różnych poziomach wypełnisk, najczęściej w ich partiach przydennych (w 32 jamach) lub rozproszone były w warstwach wypełniskowych na całej głębokości (ryc. 26).

Piece

Pozostałością pieca był przypuszczalnie obiekt 140 (tabl. 112) położony w obrębie wschodniej, najniżej położonej peryferii odcinka V. Zagłębiony w podłoże do 1,10 m, wypełniony był w dolnej części horyzontalnie zdeponowaną warstwą, miąższości 0,6 m, silnie nawęglonej ziemi z dużą liczbą węgli drzewnych (ok. 600 szt.), ułamków polepy (ponad 100 szt.), między

A

B

Ryc. 26. Osowa, gm. Suwałki. A, B – prace przy przesiewaniu i szlamowaniu wypełnisk obiektów
Fig. 26. Osowa, Suwałki Commune. A, B – work on sieving and flotation of fills of features

którymi zalegały ziarna zbóż. Duża liczba fragmentów polepy pozwala przypuszczać, że obiekt mógł być zakrytym od góry piecem służącym do termicznej obróbki ziarna. Obiekt datowany ceramiką, w tym dużym naczyniem z grupy I.1 oraz wazą z grupy I.3 na fazę B_2/C_1 lub początek młodszego okresu wpływów rzymskich (cechy ceramiki bogaczewskiej?), nakrywała zsunięta po stoku gruba warstwa zasypiskowa w której odkryto cztery bryłki stopionego brązu oraz przedmiot żelazny.

Cechy pieca wykazywały pozostałości obiektu 45 (tabl. 51) zbudowanego w obrębie struktury wypełniska wcześniejszej jamy, zawierającej przy dnie na głęb. 0,8 m fragmenty naczyń, w tym małe naczynko z grupy II.4. Wypełnisko pieca tworzyła intensywnie czarna ziemia miąższości 0,40 m z bryłkami węgli drzewnych oraz rumoszem polepy barwy ceglasto-szarej (250 drobnych i średniej wielkości fragmentów, w tym kilka ułamków z opracowaną, płaską jedną powierzchnią oraz jej większymi płatami pochodzącymi ze zniszczonej konstrukcji pieca – kopułki?). Na jego dnie zalegał poziomo duży płat polepy wielkości 40 x 70 cm i grub. 20 cm, którego południowa krawędź obłożona była kilkoma kamieniami.

Paleniska

Pięć palenisk zagłębionych, rozmieszczonych w różnych częściach osady, być może mogło pełnić jednocześnie funkcje o charakterze gospodarczym oraz produkcyjnym.

Dwa z nich wchodziły w skład zespołu jam skupionych przy półziemiance – obiekcie 152. Charakterystyczną obudową kamienną wyróżniał się wspomniany obiekt 3 (tabl. 7), nieckowato zagłębiony do 0,40 m w strukturę wypełniska pierwotnej jamy, wielkości 1,3 x 1,4 m. Był wypełniony intensywnie czarną ziemią i zachowaną miejscami warstwą litej polepy otoczonej, z wyjątkiem odcinka SE, trzema rzędami starannie ułożonych kamieni (ryc. 25A). W ich obrębie znajdowały się szczątki zwierzęce oraz rozdrobnione ułamki ceramiki, natomiast przy palenisku od strony E stało naczynie z grupy 1.1., które można datować na okres B_2/C_1.

Owalny pokład polepy wielkości 1,2 x 0,7 m i grub. 0,10 m budował drugie palenisko – obiekt 7 (tabl. 11), Niżej do głęb. 0,5 m polepa zachowała się w formie rozkruszonych bryłek w nieckowato zagłębionym wypełnisku ciemnoszarej, spopielałej ziemi. W jej części zachodniej zalegały w formie wykładki większe i rozdrobnione części naczyń w tym dużego garnka z grupy II.1.b.

Funkcję paleniska zagłębionego pełniła także górna część obiektu 73 (tabl. 68) położonego na stoku. Owalne w planie, założone zostało w obrębie pierwotnej jamy, naruszając strukturę jej wypełniska do głęb. 0,4 m. Reliktami paleniska była intensywnie czarna ziemia ze spalenizną i węglami oraz zalegające w niej centralnie duże kamienienie (śr. 40 cm), w tym jeden z wygładzoną częściowo powierzchnią (gładzik?). W jego obrębie odkryto szpilę zapinki brązowej z zachowanym zwojem oraz drobne ułamki ceramiki (nr 8) i kości zwierzęcych.

Dwa obiekty o cechach palenisk zagłębionych zlokalizowano ponadto w północnej części osady. Obiekt 146 (tabl. 116) położony pod warstwą zasypiskową na zapleczu konstrukcji VII w rzucie poziomym był owalnie wydłużony z N-S, wielkości 1,5 x 1,2 m. Zbudowany był z grubej ok. 0,5 m warstwy polepy nieckowato zagłębionej w ciemnoszarą ziemię być może wcześniejszego obiektu. Zawierał fragmenty ceramiki w tym misy dwustożkowej grupy I. 2. c.

Natomiast drugi, obiekt 144 (tabl. 115), kolisty w planie, o śr. 1,20 m wypełniony był intensywnie czarną, sypką ziemia miąższości 0,70 m, nasyconą bryłkami węgli drzewnych oraz przepalonymi i połupanymi kamieniami zalegającymi przy dnie oraz ceramiką i kośćmi.

Na osadzie nie zarejestrowano natomiast typowych, wolnostojących palenisk otoczonych wieńcem kamieni.

Zdefiniowanie funkcji dwóch wspomnianych już kwadratowych bruków kamiennych o długości boku około 1 m jest trudne. Z jednej strony zachowują konstrukcję typową dla niektórych form palenisk, z drugiej zaś strony były całkowicie pozbawione śladów węgli i spalenizny (zostały wypłukane ?). Zbudowane zostały bezpośrednio na płaskim podłożu calcowym, jedno w obrębie naziemnej konstrukcji I (ryc. 24A), drugie wolno- stojące na zewnątrz konstrukcji II.

Wapiennik

Na zboczu południowej peryferii odcinka II i na obrzeżu jam gospodarczych skupionych przy półziemiance nr 150 odkryto piecowisko (obiekt 34 – tabl. 39, ryc. 27) pełniące zapewne funkcję wapiennika, a raczej warsztatu związanego z wypalaniem wapna. Był to obiekt w planie w przybliżeniu kolisty śr. 1,5 m, zachowany tylko w części wziemnej do głęb. 1,40 m, ze ścianami górą lejowato rozchylonymi, dołem lekko w dolnej części uformowanymi pionowo. Na płaskim, wypoziomowanym dnie śr. 1,2 m zalegały w wieńcowym układzie dwa, miejscami trzy, poziomy kamieni obrzeżonych grubą warstwą polepy. Otaczały one kilkucentymetrową warstwę intensywnie czarnej ziemi nakrytej rumoszem krzemionkowo-wapiennym z bryłkami węgli drzewnych oraz dużą bryłę zlepieńca wapiennego stanowiących ślady odpadów poprodukcyjnych.

Piecowisko stwierdzone na osadzie osowskiej stanowiło jedyny odnotowany dowód miejscowego wykorzystywanie złóż wapiennych, zapewne pochodzących z margli jeziornych, powszechnie stosowanych na potrzeby gospodarcze, a zwłaszcza jako topnika przy dymarkowym wysięku żelaza (W. Nowakowski 1991, s. 44), a także przy obróbce skór zwierzęcych.

W porównaniu z piecem wapienniczym odkrytym na osadzie z późnego okresu wpływów rzymskich w Konikowie (Rostku) na stan. 2 i szeroko omówionym w publikacji (M. Engel 2002, s. 321–330), piecowisko w Osowej może być jego nieco uproszczoną wersją. Nie zmienia to w każdym razie faktu, że oba obiekty są jedynymi opublikowanymi wapiennikami na stanowiskach zachodniobałtyjskiego kręgu kulturowego (M. Engel 2002, s. 223).

Żużle

Reliktami działalności produkcyjnej były amorficzne bryłki żużli żelaznych o strukturze porowatej odkryte w niewielkiej liczbie (ok. 20 szt.) w warstwie kulturowej oraz we współczesnej próchnicy (ary 1C, 6A,B, 26A, 27B, 28A, 37A), poza obiektami zamkniętymi. Do tej grupy znalezisk luźnych zostały także zaliczone bryłki żużli mechanicznie przemieszczone na powierzchnie stropowe kilku jam, nie stanowiące jednak zawartości ich wypełnisk (jamy 48, 30, 62, 47, 89A). Jedyna bryłka żużla pochodząca z głęb. 0,40 m z obrębu obiektu 75 najpewniej dostała się tam wraz z warstwą zasypiskową. Żużle będące produktem odpadkowym w procesie dymarkowym zalegały w rozproszeniu, jednak rozkład ich występowania – z wyjątkiem pojedynczej bryłki ze stropu jamy 89A na wschodniej peryferii odcinka IV – skupiał się głównie w obrębie arów położonych wzdłuż głównej magistrali N-S, czyli na krawędzi wschodniego stoku wyniesienia. Pomimo tego, że na badanej przestrzeni nie odkryto świadectw lokalnego wytopu żelaza w postaci kotlinek dymarskich, ani jam-palenisk sygnalizujących miejscową obróbkę kowalską, to obecność żużli oraz pojedynczych wyrobów żelaznych przemawia za istnieniem tej sfery zajęć uprawianych przez mieszkańców, przynajmniej na lokalną skalę. W świetle licznych grobowych znalezisk żelaznych i z metali kolorowych na sąsiadującym z osadą cmentarzysku, można sądzić, że pracownie poświadczające hutnictwo, obróbkę metali oraz odlewnictwo lokowano zapewne poza terenem osady zbadanym wykopaliskowo.

A

B

Ryc. 27. Osowa, gm. Suwałki. Profil oraz poziom przydenny obiektu 34

Fig. 27. Osowa, Suwałki Commune. Section and level adjacent to the bottom of Feature 34

A

B

Ryc. 28. Osowa, gm. Suwałki. A – wypełnisko zachodniej części rowu 2 – obiektu 166; B – fragment rowu 1 – obiektu 165

Fig. 28. Osowa, Suwałki Commune. A – fill of the western part of Ditch 2 – Feature 166; B – fragment of Ditch 1 – Feature 165

W trakcie prac eksploracyjnych zastanawiano się, czy koliste w planie obiekty 42 oraz 86 z silnie nawęglonymi wypełniskami i węglami nie były kotlinkami pieców dymarskich jednorazowego użytku. Brak jednak bezpośrednich dowodów w postaci żużli, czy bryłek ożużlonej polepy ze ścianek tych jam przesądził o interpretacji. Przypisano im jednak mylnie funkcję jam gospodarczych zamiast dołków posłupowych.

Rowy

Trudno jednoznaczne określić funkcję nietypowych rowów zlokalizowanych na wschodniej peryferii osady (obiekty 165, 166 i 167; tabl. 126, 127, ryc. 28). Z dużą ostrożnością można się zastanowić, czy miały związek z gospodarką hodowlaną, a ściślej z przetwórstwem surowców zwierzęcych. Zawartość ich wypełnisk z największą koncentracją kamieni głównie w obrębie ich zachodnich, wyżej położonych odcinków, nie sugeruje żadnych rozstrzygnięć, poza funkcjami gospodarczymi.

Wyniki badań archeozoologicznych materiału z osady w Osowej wyraźnie wskazują na przewagę zajęć hodowlanych z udziałem przede wszystkim małych przeżuwaczy – owiec i kóz, z wyraźną przewagą nad drugim gatunkiem – bydłem. (zob. J. Piątkowska-Małecka i in. w tymże tomie). Zajęcia związane z hodowlą w surowym klimacie tego regionu o krótkim okresie wegetacji roślin, były zapewne podstawą bytu mieszkańców osady. Jedną z hipotez może być przypuszczenie, że w rowach z wypełniskami czarnej ziemi nasyconej spalenizną, popiołem, przepalonymi i spękanymi kamieniami mogły odbywać się czynności związane z etapowym wyprawianiem skór zwierzęcych. Może temu celowi służyły skupiska intencjonalnie ułożonych kamieni (obiekt 166 – rów 2). Na taką interpretację wskazywałoby usytuowanie rowów na krańcach osady oraz bezpośrednie sąsiedztwo rzeki dostarczającej wodę niezbędną w technicznym procesie garbowania. Nie odkryto jednak w ich obrębie żadnych potwierdzających tę hipotezę znalezisk, które byłyby związane z obróbką runa owczego, służyły do czyszczenia skór etc.

V. Podstawy gospodarcze osady w świetle uzyskanych źródeł

V.1. Uprawa ziemi

Badania osady ujawniły jedną tylko kategorię źródeł archeologicznych poświadczających uprawę ziemi, a mianowicie szczątki roślin uprawnych. Nie odkryto żadnych narzędzi związanych z techniką uprawy roli. Jedynie na podstawie znaleziska radlicy łopatkowej z grobu płaskiego z cmentarzyska w Szwajcarii (J. Antoniewicz 1962a, s. 205–223; 1962b, s. 595–599) położonego w obrębie grupy stanowisk kultury sudowskiej można przypuszczać, że w okresie późnorzymskim uprawa ziemi odbywała się przy pomocy upowszechniającego się w użytkowaniu radła okutego.

Najbogatszy zbiór makroskopowych szczątków roślinnych odkryto na poziomie przydennym w jamie 35B (477 szt.), datowanej na fazę B_2/C_1, w obiekcie 89A (439 szt.) z fazy B_2/C_1–C_{1a} (C_{1b}?) oraz obiekcie 33 (243 szt.), datowanym na podstawie ceramiki na młodszy okres wpływów rzymskich, zawężony do rozwiniętej fazy C. Jamy te wraz z innymi tworzyły grupę 13 obiektów zawierających ponad 100 ziarniaków[32]. Spośród nich jama 54 była najbardziej zagłębiona w podłoże do 1,55 m (1,80 m od powierzchni). Inne dnem sięgały do 1,0–1,25 m głębokości a nawet płycej, do 0,50 m (np. jama 33 z 243 ziarnami).

Mniejszą liczbę ziaren w przedziale od 50 do 100 szt. zawierało 14 jam[33], także o zróżnicowanych głębokościach od 1,35 m do głęb. 0,90 m, w jednym przypadku do 0,30 m W pozostałych 32 jamach odkryto najmniejszą liczbę ziarniaków mieszczącą się w granicach 50 do 10 sztuk[34]. W jamie 114 odkryto ponadto dwa fragmenty kamieni żarnowych (ryc. 30:2,3).

---

32 Jamy 22, 25, 26, 35C, 50, 54, 90A, 91, 119 z początku młodszego okresu wpływów rzymskich oraz 140 z fazy B_2/C_1 lub z początku młodszego okresu wpływów rzymskich.

33 Jamy 13, 20 z fazy B_2/C_1 ewentualnie C_{1a}, 24, 29, 44, 48, 52 z fazy B_2/C_1 lub początku młodszego okresu wpływów rzymskich, 53, 74, 96, 103, 115, 120 i 135.

34 Jamy 1, 9, 21 z fazy B_2/C_1, 27, 30, 35A, 43, 46A z fazy B_2/C_1–C_1 (C_2?), 51,55, 69, 73 78,80, 81B z fazy B_2/C_1, 82,92, 94 z fazy B_2/C_1, 98, 99 z fazy B_2/C_1, 100,101, 113. 114, 116, 128, 131,132, 134, 136 z początku młodszego okresu wpływów rzymskich, 141 i 142.

Hipotetycznie można założyć, że najgłębsze jamy zasobowe służyły dłuższemu przechowywaniu ziaren przez okres zimowy na potrzeby siewu wiosennego, natomiast jamy płycej wydrążone w podłożu mogły pełnić funkcje magazynu produktów na potrzeby doraźne, codzienne.

Jamy funkcjonalnie związane z przechowywaniem głównie produktów zbożowych ulegały częściowemu zasypaniu przy wydobywaniu zawartości, niekiedy wykorzystywano je powtórnie do tych samych lub innych celów, w tym także do gromadzenia odpadów. Tym też należy tłumaczyć występowanie w nich ułamków ceramicznych oraz odpadków pokonsumpcyjnych w postaci kości zwierzęcych i szczątków rybich.

Stan zachowania ziaren był różny, niekiedy ich struktura była uszkodzona**.** W trakcie analizy zwrócono uwagę, że część z nich, o powierzchniach czarnych i błyszczących, uległa spaleniu w ogniu i była silnie zwęglona. Niektóre z kolei miały powierzchnie matowe o jaśniejszej barwie, co było świadectwem ich powolnego zwęglania pod wpływem różnych czynników chemicznych i biofizycznych, m.in. zalegania w warunkach małego dostępu powietrza. Uszkodzenia ziaren mogły być wynikiem mechanicznego naruszania struktury wypelnisk, w których zalegały, a także mogły powstać wskutek zarażenia pleśnią i grzybami. Częste znaleziska bryłek węgli drzewnych towarzyszące ziarnom lub ślady opalania nieumacnianych ścian w jamach, jak to miało także miejsce w Wyszemborku na stan. IVb w okresie wpływów rzymskich, przypisuje się zabiegom higienicznym, oczyszczającym jamę przed jej powtórnym wykorzystaniem (W. Nowakowski 1991, s. 41). Można także zadać sobie pytanie, czy właściwości węgla drzewnego, tak często wykorzystywanego ówcześnie w różnych działach gospodarki, mogły być znane jako materiału absorbujący wilgoć i celowo umieszczanego w jamach zbożowych.

Analiza szczątków makroskopowych odkrytych na osadzie w Osowej st. II wykazała ogromną przewagę ziaren jęczmienia zwyczajnego *Hordeum vulgare* (37,36%) oraz pszenicy zwyczajnej *Triticum vulgare* (30,70%), które łącznie stanowiły 68,06% całości odkrytego zbioru.

Można zatem przyjąć wniosek, że w Osowej dominowały w uprawach zbożowych jęczmień zwyczajny i pszenica zwyczajna. Znajduje to potwierdzenie w wynikach badań palinologicznych J. Stasiakowej (1965, s. 5–42), która stwierdziła na terenach Pojezierza Suwalskiego stopniowe zmniejszanie się ilości pyłków pszenicy na korzyść jęczmienia i żyta, co było spowodowane zmianami klimatycznymi pod koniec późnego okr**e**su wpływów rzymskich.

W dużo mniejszych proporcjach plasowało się żyto *Secale cereale* (6,73%), następnie w zbliżonych do siebie ilościach inne rodzaje pszenic: orkiszowa *Triticum spelta* (3,22%), płaskórka *Triticum dicoccum* (2,95%) i zbitokłosa *Triticum compactum* S. (1,69%), oraz owies siewny *Avena sativa* (1,04%). W nikłych ilościach występowała wyka *Vicia sp*. (0,42%) komosa C*henopodium album*. (0,02%), rdest powojowy *Polygonum convolvulus* (0,2%), gorczyca *Sinapis avensis* (0,02%), fragmenty łupiny orzecha leszczyny *Corylus avellana* (0,51%) oraz sklerotki grzybie *Cenococcum geophilum* (0,02%) (W.Kossaka, tabela 1, w tym tomie). Z roślin strączkowych czwarte miejsce pod względem ilościowym zajmowały ziarna grochu *Pisum sativum* (5,06%), w minimalnej ilości natomiast bobu (bobiku) *Vicia faba* (0,40%). Zbożom towarzyszyły chwasty w stosunkowo dużych ilościach: stokłosy żytniej *Bromus secalinus* (4,93%) oraz życicy rocznej *Lolium temulantum* (4,73%). Można nadmienić, że jeden egzemplarz mógł być przypuszczalnie ziarnem soczewicy *Lens culinaris.*

W szczegółowych opracowaniach nie stwierdzono obecności ziaren prosa (*Panicum miliaceum L.*), natomiast ten gatunek zboża został w kilku próbkach przypisany Osowej przez tychże autorów w artykule podsumowującym znaleziska roślin uprawnych w dorzeczu Czarnej Hańczy (B. Czeczuga, W. Kossacka 1981, s. 219).

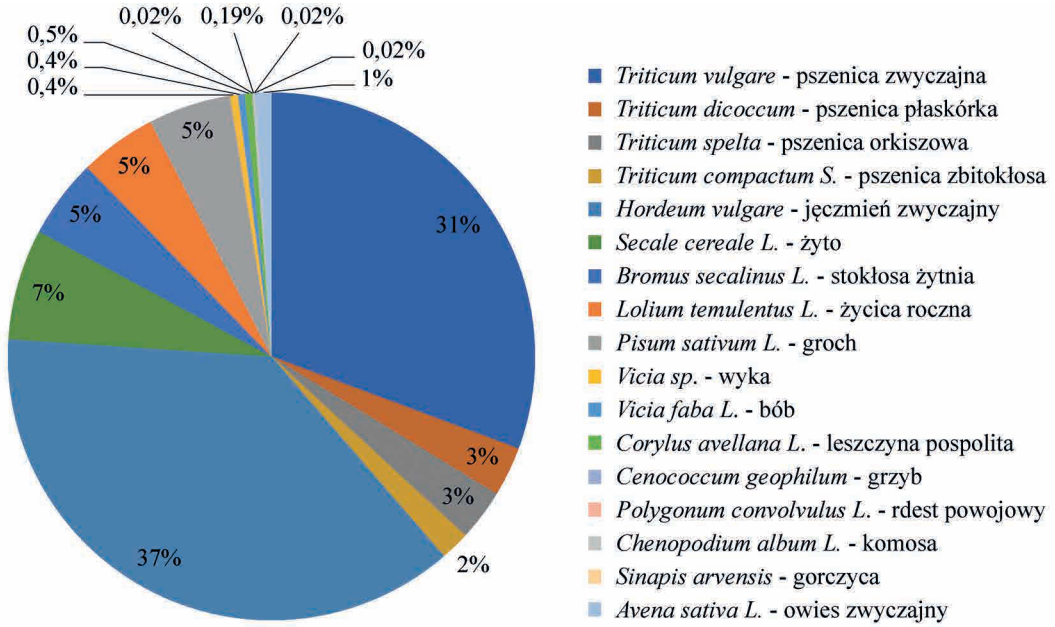

Diagram 1. Osowa, gm. Suwałki. Procentowy udział ziaren zbóż i chwastów w obiektach
Diagram 1. Osowa, Suwałki Commune. Percentages of cereal and weed seeds in features

Z kolei w opracowaniu makroskopowych szczątków roślinnych M. Lityńskiej-Zając (1997, s. 86) jest wzmianka o znalezisku w Osowej także nasion maliny właściwej (*Robus idaeus*), której w opracowaniach szczegółowych nie uwzględniono.

Szczegółową i porównawczą analizę występujących znalezisk makroszczątków roślin uprawnych i chwastów z wypełnisk jam gospodarczych kultury sudowskiej (Osinki, st. Ia, st. II, Osowa, st. II i Szurpiły – Góra Zamkowa), kultury bogaczewskiej (Paprotki Kolonia st. 41), bogaczewskiej i grupy olsztyńskiej (Wyszembork, st. I, IVb, Stare Kiełbonki, st. III) omówił M. Karczewski (2011, s. 99–140). Konfrontując ją z wynikami badań palinologicznych zawartymi w diagramach pyłkowych, potwierdził duży zakres podobieństwa wyników tych dwóch metod badawczych, które wykazały intensywną działalność rolniczą w późnym podokresie wpływów rzymskich i we wczesnej oraz rozwiniętej fazie okresu wędrówek na obszarach Pojezierzy Mazurskiego i Suwalskiego.

Trudno jest określić przy tak niesprzyjających warunkach glebowych o niespojonym podłożu, w jaki sposób przechowywano w Osowej ziarno, by zachowało się w odpowiednim stanie i nie utraciło wartości i zdolności kiełkowania.

W literaturze przedmiotu często spotyka się opinie – niekiedy potwierdzone znaleziskami – o magazynowaniu ziaren w pojemnikach sporządzonych z różnych organicznych materiałów. Na stanowisku IVb w Wyszemborku w odkrytych ok. 200 jamach, pochodzących przede wszystkim z okresu wędrówek ludów, które w większości zawierały szczątki ziaren zbóż, natrafiono na relikty pojemników wyplecionych ze słomy (W. Nowakowski 1991, s. 41). Zbiorniki wykonywane z innych surowców, na przykład wyplatane z wikliny i oblepiane gliną, mogłyby z powodzeniem pełnić podobną funkcję, chroniąc ziarna także przed polnymi gryzoniami. Z braku wyraźnych znalezisk tego typu można tylko przez analogie dopuścić przypuszczenie, że również w Osowej mogły być stosowane podobne sposoby zabezpieczające ziarna.

Jednak znaczący udział w jamach osowskich dużych, grubościennych naczyń, częściowo zrekonstruowanych, częściowo zachowanych w wielu fragmentach, pozwala sądzić, że mogły być one wykorzystywane do magazynowania ziaren, a nawet innych produktów żywnościowych. Przemawia za tym ich pojemność i duże rozmiary sięgające wysokości do 40 cm[35], a także niekiedy przylegające do ułamków ceramiki pojedyncze ziarna. Zjawisko pojawienia się dużych naczyń zasobowych koresponduje z sytuacją osadniczą znaną w południowej i środkowej Polsce, gdzie użytkowanie naczyń podobnej wielkości lub nawet większych (choć na inną skalę) w ciągu późnego okresu rzymskiego wiązane jest z postępem w zakresie gospodarki rolnej i wzrostem wielkości plonów wymagających udoskonalenia sposobów ich przechowywania (K. Godłowski 1985, s. 131, tam dalsza literatura).

Przykładów magazynowania żywności w zasobowych naczyniach dostarczyło w Osowej kilka jam. Najdobitniej obrazuje to charakterystyczne wnętrze workowatej jamy zasobowej 46A o głęb. 1,27 m z trzema na dnie zgniecionymi garnkami *in situ* (tabl. 53; ryc. 29). Jeden leżący na boku wys. 38–39 cm z grupy II.1.d. wypełniony był kośćmi i łuskami rybimi, dwa pozostałe grupy II.1.b zachowały kilkanaście ziarniaków.

V.2. Hodowla

Zajęcia hodowlane mieszkańców zamieszkujących osadę w Osowej określono na podstawie badań serii szczątków kostnych. Materiał ten odkryto zarówno w jamach zasobowych, jak i odpadkowych oraz poza nimi.

Przypuszczalnie duże naczynia mogły być podobnie jak ziarna używane do przechowywania w jamach innych produktów, zwłaszcza mięsa, choć w tym przypadku trudno rozgraniczyć szczątki kostne postkonsupcyjne od pozostałości magazynowanych tuszy.

Niektóre jamy z dnami wyłożonymi kamieniami spojonymi i wylepionymi gliną zawierały pozostałości naczyń zasobowych w towarzystwie kości zwierzęcych. W jamie 1A (tabl. 4) miąższości 0,55 m na dnie znajdowały się części dwóch naczyń grupy II.1.c oraz garnek z grupy II.1.b wraz ze szczątkami zwierzęcymi. Analogiczną sytuację stwierdzono w jamie nr 2, głęb. 0,80 m (tabl. 6), gdzie między innymi formami naczyń znajdowały się dwa garnki wysokości do 30 cm grupy II.1.c oraz grupy II.1.b, zwarcie zalegające na dnie wraz z kośćmi zwierzęcymi. Także jama 116 zawierała przy dnie fragmenty dużego naczynia zasobowego z nacinaną krawędzią z grupy II.1.b (tabl. 97.116/1) oraz szczątki zwierzęce, natomiast obok obiektu nr 3 – paleniska z ułamkiem kości stało naczynie z grupy I.1 o zachowanej wysokości 24 cm (tabl. 7.3/1).

Gospodarka zwierzętami na osadzie była jednorodna i jak wykazała analiza archeozoologiczna pierwszoplanową rolę odgrywała hodowla (J. Piątkowska-Małecka 2006, s. 141–148; zob. J. Piątkowska-Małecka i in. w tym tomie). Na podstawie oznaczeń szczątków kostnych z 93 obiektów oraz niewielkiej liczby odkrytych poza ich obrębem, stwierdzono, że wiodącymi gatunkami pośród zwierząt udomowionych, których szczątki stanowiły 93,5%, były małe przeżuwacze oraz bydło, a następnie świnie. Podstawą żywienia było zatem mięso zwierząt hodowlanych.

35 Np obiekty 1A, 2, 7, 12, 20, 21, 35B, 46, 46A, 48, 52, 108, 116 – tabl. 5.1A/7, tabl. 6.6,7, tabl. 11.1, 16.1, 25.5, 28.3, 43.24, 45.35B/39, 52.3, 54.3–5, 56.2, 58.52/4, 93.6, 97.1.

A

B

Ryc. 29. Osowa, gm. Suwałki. A, B – zawartość wypełniska obiektu 46

Fig. 29. Osowa, Suwałki Commune. A, B – contents of the fill of Feature 46

Dominacja małych przeżuwaczy owcy i kozy, z przewagą owcy, wyrażająca się w prawie 53%, wyraźnie wskazuje na prymat pasterstwa. Hodowla podyktowana była zapewne łatwością dostosowania się tych zwierząt do gorszych terenów wypasowych oraz do surowych warunków środowiska (zob. J. Piątkowska-Małecka i in. w tym tomie). Jak zauważa J. Stasiak (1971 s. 90–91), niszczenie przyrody wypasem owiec, rzadziej bydła, nie było duże i ograniczało się do terenu bliskiego osadom.

Z kolei szczątki kostne konia odkryte w siedmiu jamach (1, 5, 44, 118, 135, 143 i 151) stanowiły tylko 1,2%. Potwierdzałoby to tezę, że w późnym okresie rzymskim hodowla koni sukcesywnie zmieniała swój charakter. Zamiast celów konsumpcyjnych, hodowlę zaczęto prowadzić na potrzeby wykorzystywania siły konia, szybkiego sposobu przemieszczania się oraz dla prestiżu jego właściciela.

Znaczenie hodowli znajdowało swój wyraz w symbolice obrzędów pogrzebowych, czego dowodem było umieszczanie kości zwierząt przy pochówkach ciałopalnych i szkieletowych na cmentarzyskach górnego dorzecza Czarnej Hańczy. Zjawisko to znane w okresie późnorzymskim i wczesnej fazie okresu wędrówek ludów z nekropoli kultury sudowskiej w Osowej, stan. I, Szwajcarii i Żywej Wodzie obejmowało głównie kończyny i czaszki owiec oraz świń. Stwierdzony cząstkowy pochówek konia w kurhanie 76 w Osowej, stan. I, można podobnie jak pochówki z całymi szkieletami końskimi na terenach bałtyjskich interpretować jako odzwierciedlenie w rytuale pogrzebowym roli tego zwierzęcia w zajęciach gospodarczych ówczesnych mieszkańców, u których koń pełnił ważną i użyteczną rolę (J. Antoniewicz 1968, s. 181–184; J. Jaskanis 1961a, s. 178; 1966, s. 29–65; 1968, s. 77–199; 1974, s. 169–172).

V.3. Inne zajęcia

Zajęciom hodowlanym oraz związanych z uprawą ziemi w Osowej towarzyszyły inne sposoby zdobywania żywności, czego dowodem były szczątki zwierząt dzikich oraz pozostałości ichtiologiczne. W dużo mniejszym procencie 6,5% reprezentowane były szczątki ssaków dzikich, głównie jelenia, sarny, rzadziej bobra i zająca, w małym stopniu łosia i tura (zob. J. Piątkowska i in. diagram 3 w niniejszym tomie). Nie odkryto jednak żadnych narzędzi łowieckich być może wytwarzanych z materiałów organicznych.

Szczątki ryb odkryte w 15 jamach stanowiły 8,5%, co nie dziwi przy tak korzystnych warunkach siedliskowych sprzyjających możliwościom eksploatacji wód pobliskiej rzeki Czarnej Hańczy oraz nieodległego jeziora Okmin – dzisiaj z sielawą szczupakiem, leszczem i okoniem. Ten dział zajęć mieszkańców osady potwierdziły narzędzia do połowu ryb. Odkryto jeden masywny, żelazny haczyk z zadziorem w obiekcie 24 (tabl. 31.2), dwa inne mniejsze poza zespołami: haczyk brązowy, zniszczony (tabl. 142.25/1) oraz haczyk żelazny z zadziorem (tabl. 148.90/1). Wykorzystywanie wód potwierdzają także muszle małży odkryte w jamach 51, 32, 79 oraz pancerz raka z jamy 84.

Podstawowym zabiegom zapewniającym mieszkańcom osady wyżywienie, towarzyszyło zbieractwo, czego dowodem są orzechy laskowe odkryte w 9 jamach.

Pełną ocenę możliwości i sposobów gospodarowania na osadzie dopełniały wyniki analiz materiału kopalnego – węgli drzewnych. Z uzyskanych z obrębu osady węgli w liczbie 234 z jam gospodarczych oraz 8450 z pobliskiego cmentarzyska, uzyskano uzupełniający materiał do rekonstrukcji obrazu zalesienia terenu, na którym dominował dąb szypułkowy, klon zwyczajny, jesion wyniosły, brzoza brodawkowata, świerk oraz sosna, która w Osowej w okresie borealnym zajmowała około 70% ogólnej powierzchni (J. Stasiak 1971, s. 82). Badania węgli drzewnych z szeregu innych badanych wykopaliskowo stanowisk: Osinek, Szurpił, Szwajcarii, Netty,

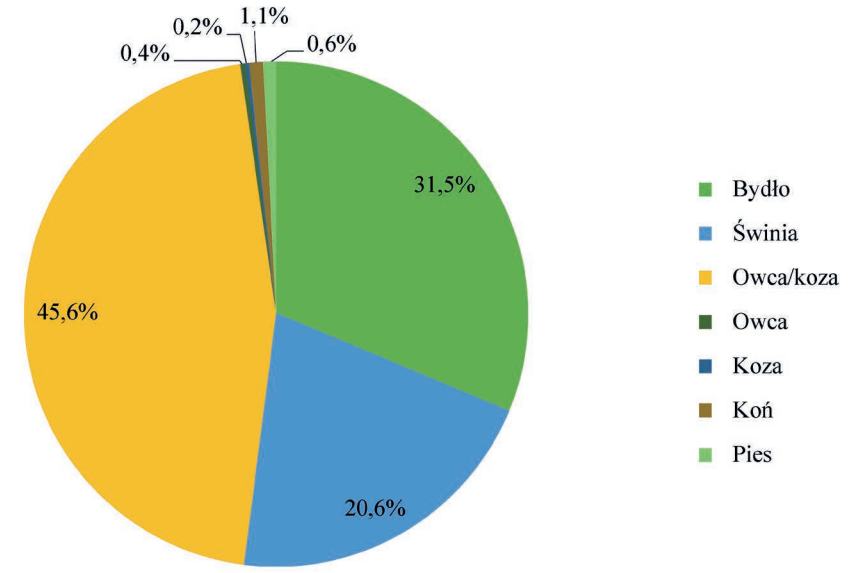

Diagram 2. Osowa, gm. Suwałki. Rozkład gatunkowy szczątków ssaków udomowionych w obiektach
Diagram 2. Osowa, Suwałki Commune. Species distribution of domestic mammal remains in features

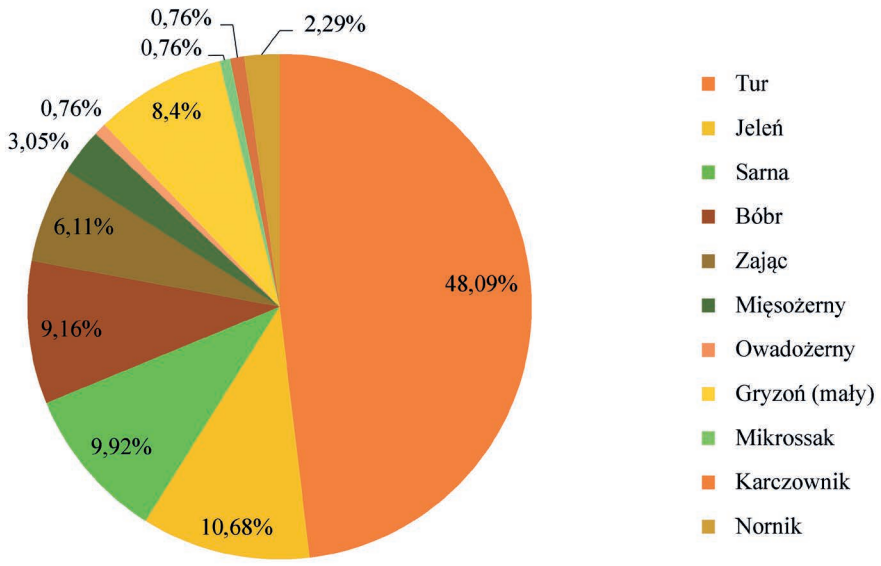

Diagram 3. Osowa, gm. Suwałki. Rozkład gatunkowy szczątków ssaków dzikich oraz niełownych w obiektach
Diagram 3. Osowa, Suwałki Commune. Species distribution of wild and non-game mammals in features

Bargłowa, Wyszemborka i Paprotek Kolonii oraz wyniki badań palinologicznych pozwoliły na rekonstrukcję paleokrajobrazu zmieniającego się pod wpływem zmian klimatycznych, kształtujących warunki osadnictwa w interesującym nas okresie (M. Gierasimow 1963, s. 214–215; B. Czeczuga, E. Kłyszejko 1981, s. 209–215; zob. M. Karczewski 2011)[36].

36 Rekonstrukcja pokrywy roślinnej uzupełniona została niepublikowanymi dotąd danymi palinologicznymi uzyskanymi z odwiertów w Osowej i Czarnakowiźnie na Pojezierzu Suwalskim w 1964 r (zob. J. Stasiak w niniejszym tomie).

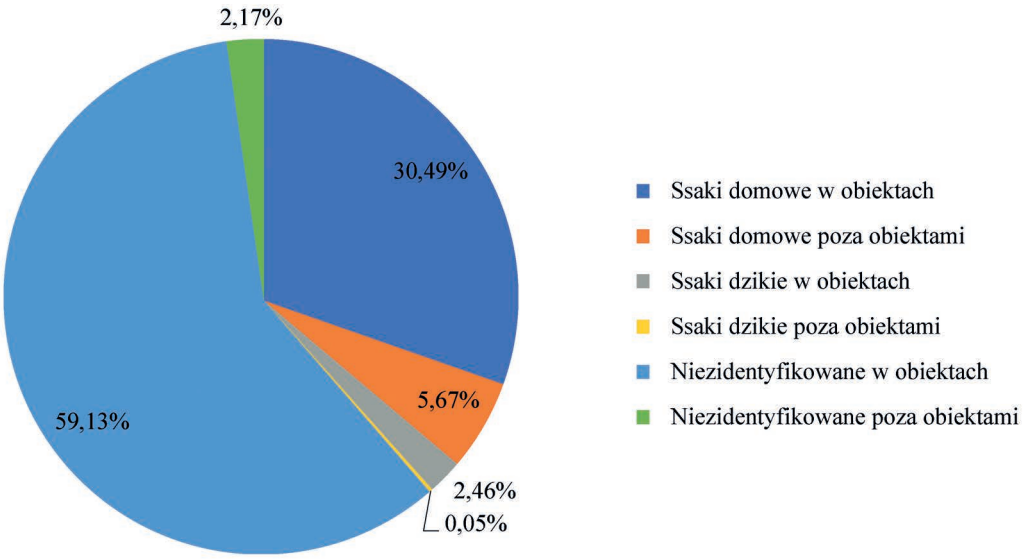

Diagram 4. Osowa, gm. Suwałki. Udział szczątków kostnych odkrytych w obrębie obiektów oraz poza nimi
Diagram 4. Osowa, Suwałki Commune. Percentages of animal remains discovered in and outside features

Liczba węgli drzewnych oraz liczne ślady po słupach stwarzają przesłanki do stwierdzenia, że drewno jako łatwo dostępny surowiec było powszechnie wykorzystywane dla różnych celów oraz podlegało obróbce.

Poddanie opracowaniom specjalistycznym bogatej zawartości szczątków przyrodniczych, poszerzyło znacząco *spectrum* archeologicznych wyników badawczych, tworząc jeden z kontekstów dla zagadnień osadniczych.

Natomiast nie mamy odkrytych artefaktów, aby podjąć dalszą próbę szerszej rekonstrukcji zajęć mieszkańców osady. Na pewno masowe występowanie w obiektach i poza nimi ceramiki naczyniowej pozwala na stwierdzenie, że wyrób naczyń należał do niezbędnych zajęć życia codziennego, a ich formy były uzależnione od potrzeb. Można stwierdzić, że obfitość fragmentów ręcznie lepionej ceramiki – częściowo z zauważalnymi cechami oddziaływania kultury bogaczewskiej – pochodzących z naczyń o zróżnicowanej morfologii, cechach metrycznych oraz sposobach zdobienia i opracowania w charakterystyczny sposób ich powierzchni, równoważyła ilościowe występowanie w jamach znalezisk botanicznych.

Nasycenie ceramiką poszczególnych obiektów nie było jednak równomierne, niekiedy stwierdzano w jamach jej całkowity brak. Zapewne wynikało to albo z funkcji samych jam, albo z zakresu i sposobów użytkowania naczyń. Uwagę przy tym zwraca przewaga występowania naczyń dużych rozmiarów w południowo-wschodniej części osady.

Inne gałęzie rękodzielnictwa rozwijane na miejscu reprezentowały pojedyncze znaleziska wiążące się z wykorzystywaniem runa owczego, a więc z przędzalnictwem (przęśliki) i zapewne z tkactwem, sporządzaniem skór i wyrobem z nich odzieży i obuwia (szydła, igły). Zauważone ślady obróbki na kościach zwierzęcych, podobnie jak kilka wyrobów z poroża (szydła) wskazują na umiejętności wykorzystywania tego surowca O obróbce kamienia świadczą fragmenty żaren (ryc. 30) przypuszczalnie rotacyjnych (?) oraz osełka z piaskowca i jeden z wisiorków.

Pozostałe znaleziska, a przede wszystkim wyroby z brązu i szkła nie znajdują umocowania w produkcji lokalnych warsztatów z braku jakichkolwiek przesłanek w obrębie przebadanej wykopaliskowo części osady.

Ryc. 30. Osowa gm. Suwałki. Fragmenty kamieni żarnowych: 1 – z dołka posłupowego konstrukcji VII; 2, 3 – z wypełniska obiektu 114

Fig. 30. Osowa, Suwałki Commune. Fragments of grinding stones: 1 – from the posthole of Structure VII; 2, 3 – from the fill of Feature 114

VI. Układ przestrzenny zabudowy osady

Usytuowanie osady w określonych, dogodnych warunkach środowiskowych na wyniosłej formie terenowej z ekspozycją wschodnią i południową oraz w bezpośrednim sąsiedztwie cieku wodnego, jakim jest Czarna Hańcza, wskazuje na zabieg intencjonalny i wyraźnie racjonalnie zmotywowany.

Miejscem i formą eksploatacji terenu osada wpisuje się na listę osiedli z okresu wpływów rzymskich i wędrówek ludów zakładanych w najbardziej korzystnych dla bytowania miejscach pojeziernej strefy zachodniobałtyjskiego kręgu kulturowego. Studia nad zasięgiem terytorialnym kultur sudowskiej i bogaczewskiej oraz grupy olsztyńskiej (M. Karczewski 2011, s. 89) ukazują preferencję zasiedlania zbliżonych do siebie charakterem paleośrodowisk, w których stałą cechą są morenowe wyniesienia i ich zbocza oraz bliskość zbiorników wodnych.

Charakter przebadanej części osady osowskiej określiły podporządkowane przestrzeni (J. Woźny 1999, s. 56) relikty obiektów wziemnych o różnym charakterze i funkcji, w tym także znajdujące się w ich sąsiedztwie ślady budowli napowierzchniowych w formie negatywów posłupowych. Posiłkując się przyjętym dla osad późnego okresu rzymskiego strefowym podziałem przestrzeni na część mieszkalną i gospodarczo-produkcyjną (Z. Kobyliński 2005, s. 294), można z dużym prawdopodobieństwem przyjąć, że eksploracji w Osowej poddano głównie część gospodarczą (gospodarczo-mieszkalną?), ulokowaną liniowo wzdłuż krawędzi stoku wzniesienia morenowego i na jego zboczu.

Pomimo wycinkowej przestrzeni objętej badaniami, w rozmieszczeniu obiektów stwierdzono celowe ich rozplanowanie, pozwalające przyjąć pogląd o istnieniu systemu zagrodowego. Wnioskowanie o równoczesnej egzystencji kilku zagród, trwale tworzących osadę, jest równoważne z wnioskiem o istnieniu zagród w różnym czasie, nie wyróżnionym jednak szczegółową datacją materiału zabytkowego.

Obiekty głównie koncentrowały się gniazdowo w czterech najwyraźniej czytelnych ugrupowaniach obejmujących zespoły jam gospodarczych. Każdemu zespołowi towarzyszyło zagłębienie typu półziemianki (obiekty 152, 150, 41, 70). Według obserwacji Jana Jaskanisa, układ taki wskazywał na gospodarowanie przestrzenią według ustalonego porządku polegającego na rejonizacji poszczególnych gospodarstw rodzinnych (D. Jaskanis, J. Jaskanis 1966, s. 144). Na podstawie

fragmentarycznie odkrytych miejsc z zagęszczonymi obiektami w północno-wschodniej części (np. ary 44–45) należy sądzić, że w obrębie osady mogło się znajdować więcej podobnych skupień. Uzyskany obraz pozwala – jak się wydaje – po raz pierwszy w obrębie grupy suwalskiej kręgu kultury sudowskiej na podjęcie tematu dotyczącego charakteru układu zabudowy osady.

Lokalizacja jam w obrębie każdego ze zgrupowań wykazywała ponadto pewien porządek w ich pasmowym układzie, czym – według hipotezy J. Jaskanisa – nawiązywała do zasady sytuowania kurhanów na cmentarzysku. Taką tendencję w drążeniu jam można było odczytać mimo tego, że mogły nie funkcjonować jednocześnie w tym samym czasie. Podobnie uporządkowany układ jam regularnymi rzędami zaobserwował J. Okulicz (1963, s. 206–207) w Osinkach na zbadanym w 1958 r. odcinku osady, wiążąc je ogólnie z drugą fazą osadniczą datowaną na V–VI w.

Dla analizy przestrzennego układu zabudowy fundamentalne znaczenie miało wyróżnienie stref występowania obiektów wziemnych oraz uchwycenie ich relacji z negatywami posłupowymi stanowiącymi ślady zabudowy napowierzchniowej, bowiem rozmieszczenie dołków posłupowych było zróżnicowane. Przykładowo w obrębie wschodniego odcinka IV nie stwierdzono w calcu ich obecności, poza kilkoma wątpliwymi śladami w postaci małych i płytkich przebarwień ziemi.

W obrębie trzech odcinków (I, II, III) zespoły jam, które można by objąć nazwą zagród, czy gospodarstw (D. Jaskanis, J. Jaskanis 1966, s. 144), oddzielone były od siebie wolnymi, niezabudowanymi przestrzeniami (placami?), w obrębie których z zasady grupowały się ślady po domostwach słupowych lub innych urządzeniach gospodarczych.

Wypada wspomnieć, że okres badań osady osowskiej dzieli już ponad pół wieku od współcześnie rozwijanych studiów osadniczych oraz prezentowanych interesujących poglądów na temat możliwości interpretacyjnych rozpoznawanych przestrzeni, a w tym także od metodycznych prac nad strukturą i rekonstrukcją wielkości działów pierwotnego rozplanowania osad posługujących się modelem zagrody (m.in. T. Gralak 2009, s. 73–97, tam dalsza literatura). Na zastosowanie metod analizy pomiarowej pozwalają jednak wyłącznie terenowe prace szerokopłaszczyznowe z dużą liczbą elementów porównawczych. Ten rodzaj prac eksploracyjnych rozwinął się współcześnie na dużą skalę, głównie w wyniku badań ratowniczych przy budowie autostrad obejmujących rozległe przestrzenie. Dzięki nim uzyskano możliwości dokonywania analiz rekonstruujących zastosowanie miary długości oraz odtwarzania niektórych rozwiązań konstrukcyjnych poszczególnych budynków, a nawet prób określania ich położenia w obrębie osady.

W Osowej występowanie dołków posłupowych na wolnych od jam gospodarczych placach było nierównomierne, a ich największe nasycenie na badanym obszarze przypadało na odcinek III, w obrębie którego odnotowano dwie przerwy pozbawione zabudowy wziemnej. Usytuowane tu słupy sprawiały wrażenie bezplanowego rozlokowania, co zapewne wynikało z ich czasowego zróżnicowania, a co za tym idzie, nakładania się na siebie elementów o różnych rzutach poziomych. W trakcie analizy starano się wyróżnić dołki posłupowe tworzące linie proste lub narożnikowe domniemanych budowli (konstrukcje IV, V), choć ślady po słupach nie zawsze musiały być świadectwem istnienia w tym miejscu naziemnej zabudowy w formie domostw.

Z racji odsłoniętej w badaniach większej przestrzeni w obrębie odcinka II najbardziej czytelny (pełny) był zespół skupiony przy obiekcie-półziemiance 152, w skład którego wchodziło w dużym zagęszczeniu 27 jam gospodarczych oraz trzy budynki naziemne oparte na słupach, o formie szeroko rozpowszechnionej na terenie *Barbaricum* (W.H. Zimmermann 1992, s. 229–230; A. Michałowski 2011, s. 171 i nast.)

Układy dołków posłupowych w tym rejonie pozwoliły, dzięki ich wyizolowaniu od otoczenia, na określenie rzutów poziomych, trzech budynków (konstrukcje I, II, III) o najprostszej

konstrukcji słupowej wzniesionych na planie prostokąta i trapezu. Usytuowanie słupów zachowało się najbardziej regularnie w konstrukcji II, w której każdą ze ścian północną i południową budowały po cztery słupy. Jeden słup (dziewiąty) cofnięty z obwodu do wnętrza był zapewne związany z konstrukcją dachową. Wszystkie konstrukcje należały do kategorii małych budynków o powierzchniach od 9,4 m^2 do 14,6 m^2. W jednym z nich (konstrukcja I) znajdował się w narożniku NE kamienny płaski bruk długości boku około 1,2 m zapewne palenisko, pozbawiony całkowicie spalenizny i węgli drzewnych (wypłukane?) (ryc. 24A).

Podobny formą bruk długości boku 1 m, także bez śladów wykorzystywania go jako paleniska, zalegał na calcu, na wschód od budynku – konstrukcji II.

Relikty naziemnych budynków słupowych stwarzają ograniczone możliwości interpretacyjne w zakresie pełnionych przez nie funkcji. Ich małe rozmiary budzą wątpliwości co do ich charakteru mieszkalnego, choć nie pozwalają całkowicie wykluczyć rozważań o budynkach jednoizbowych. Na podstawie przebadanej metodą szeroko-płaszczyznową osady kultury przeworskiej w Konarzewie ten typ małych budynków naziemnych w obrębie kompleksowej zabudowy uznano za budynki pomocnicze lub gospodarcze (J. Schuster 2012, s. 431). Ocena taka znajdowałaby odpowiednik w budownictwie XIX-wiecznym wschodniej Polski w formach drewnianych budynków – spichlerzy, najmniejszej wielkości podstawy od 2,8 m do 3,5 m (I. Tłoczek 1971, s. 141).

Niezakłócony, także wyizolowany układ negatywów posłupowych zlokalizowano ponadto w obrębie północnego krańca osady (ary 38/A,B i 39/C,D – konstrukcja VII). Wyznaczał on rzut poziomy większego, przypuszczalnie mieszkalnego budynku o kształcie w przybliżeniu prostokątnym i przestrzeni ok. 22,5 m^2. W odległości ok. 1,20 od jego ściany wschodniej przebiegał równoległy ciąg słupów, które mogły stanowić pozostałość przedsionka, ewentualnie podcienia.

Ze względu na małą liczbę przebadanych osad, a ponadto braku pełnego ich udostępnienia w piśmiennictwie, ograniczone są możliwości porównawcze z zakresu rekonstrukcji domostw słupowych w kręgu kultury sudowskiej. Obecność dołków posłupowych sygnalizowana była na paru stanowiskach. Znamy je z osady 1a w Osinkach, m.in. przy prostokątnym bruku wyznaczającym obiekt przypuszczalnie mieszkalny (budynek 1), być może przy palenisku 23 (J. Okulicz 1961, s. 82–89; 1963, s. 195, 206). Lakoniczna wzmianka z 1968 r. informuje o ośmiu budynkach (?) z paleniskami i piecami na stan. 2 (J. Okulicz 1968, s. 194–195). Zwielokrotniona liczba słupów odkryta została na osadzie w Krzywólce, nie dając jednak podstaw do określenia zarysów zabudowy naziemnej (C. Sobczak 2017, s. 226).

Oprócz słupów usytuowanych na wolnych przestrzeniach (placach), niektóre z nich występowały wokół jam gospodarczych, jak w przypadku obiektów 122 i 123 (ar 81/B – konstrukcja VI) lub łukowato tylko z jednej strony, jak to miało miejsce w przypadku obiektu 52 (ar 51/B) osłanianego od strony północnej czterema słupami, czy jamy 147 (ar 1/C) ze śladami czterech słupów od strony zachodniej. Musiały zapewne być to pozostałości lekkich konstrukcji, które zabezpieczały funkcje jam przez ich zadaszenie od góry, czy też stanowiły częściową ich osłonę boczną. Dlatego ich odległości od jam mogły być zróżnicowane i zdeterminowane określonymi potrzebami.

Związek lekkich konstrukcji słupowych z jamami znajduje częściowo analogie w materiale etnograficznym dotyczącym północno-wschodnich Słowian, zachodnich Bałtów i wschodnich Finów zamieszkujących tereny o surowym klimacie skracającym okres wegetacji uprawianych roślin (K. Moszyński 1967, s. 212–213, 547). Taka klimatyczna sytuacja wymagała dosuszania zboża jeszcze w snopach, w specjalnych pomieszczeniach o różnych kształtach określanych pojęciem „osieć". Spełniały one bardzo ważną rolę w czasie sprzętu zbóż z pól. Proces dosuszania ziarna w snopach był niezbędny przed ich zmagazynowaniem. Motywowany był zarówno potrzebami bieżącej

konsumpcji oraz koniecznością zachowania ziaren w dobrym stanie do ozimego, czy jarego wysiewu. Prostą formą osieci była jama, w której żarzono ogień ogrzewający snopy leżące na wzniesionej nad poziomem gruntu konstrukcji zbudowanej ze slupów i żerdzi. Uwarstwienie wypełnisk niektórych jam w Osowej oraz znajdowane w nich najczęściej zwęglone lub spalone ziarna wraz z bryłkami węgli drzewnych potwierdzałyby stosowanie takich zabiegów (ryc. 23a).

Już przed laty J. Antoniewicz (1979, s. 182–184) interpretując charakter wypełnisk jam na przykładzie obiektów odkrytych w Osinkach, wyraził sceptycyzm w stosunku do określania jam ze spalonymi ziarnami zbóż oraz częstą domieszką chwastów za pomieszczenia magazynowe, czyli jamy zasobowe. Był on zdania, że nawarstwienia takich jam mogą poświadczać wielokrotne ich użytkowanie jako suszarni, natomiast domieszka chwastów przemawiałaby za dosuszaniem zbóż jeszcze przed ich oczyszczeniem.

W osadzie osowskiej zamieszkałej przez społeczność zajmującą się uprawą gleby o niskiej wydajności (mimo dowodów w tym czasie na stosowanie w kulturze sudowskiej sprzężaju – zob. J. Antoniewicz 1962a, s. 205–223; 1962b, s. 595–599; 1968, s. 179–189; 1979 s. 178–184; J. Jaskanis 2013, s. 221) hodowla zwierząt domowych odgrywała ważną rolę. Niezbędna więc musiała być dbałość o żywy inwentarz, zwłaszcza w klimacie o dużej amplitudzie temperatur. Można zatem założyć, że także z tą dziedziną zajęć związane były ślady posłupowe pomieszczeń lub zadaszeń dla ochrony zwierząt, dla gromadzonej paszy, niezbędnych zwłaszcza w okresie zim, a ponadto także pozostałością stelaży przy zabiegach związanych z pracami gospodarczymi: suszeniem mięsa, suszeniem skór zwierzęcych w trakcie ich wyprawiania, etc. Nie można też wykluczyć, że dołki posłupowe mogły stanowić pozostałości po ogrodzeniach, płotach, czy innych konstrukcjach wymagających pionowego mocowania w gruncie.

Na przebadanym obszarze osady nie stwierdzono wyodrębnionej strefy występowania palenisk przeznaczonych do wspólnego użytkowania. Nieliczne obiekty o specjalnym przeznaczeniu, których funkcje określono jako paleniska, piece lub miejsca palenia otwartego ognia, mielerz (?), czy wapiennik, wchodziły w obręb poszczególnych, określonych jednostek gospodarczych skupionych przy czterech półziemiankach. Uwagę jednak zwracał brak na osadzie większej liczby typowych palenisk z obudową kamienną. Podobną sytuację zaobserwowano na osadzie w Krzywólce, gdzie odnotowano tylko jedno domniemane palenisko w obiekcie 2 (C. Sobczak 2017, s. 229).

Przypuszczalnie elementem pierwotnej struktury przestrzennej osady były współczesne jej trzy podłużne rowy o zagadkowym charakterze (obiekty 165–167). Dwa z nich, nakryte warstwą kulturową, zlokalizowano we wschodniej części osady (odcinek IV). Usytuowane równolegle do siebie w odległości ok. 5 m, przecinały teren zbocza wysoczyzny skośnym przebiegiem z NW na SE, ku rzece Czarnej Hańczy. Jeden z nich (obiekt 165) był dwuczłonowy. Między rowami nie występowały żadne inne obiekty. Trzeci rów (obiekt 167), identycznie zorientowany, znajdował się w partii północnej osady (odcinek V).

Trudno zinterpretować przeznaczenie tych podłużnych zagłębień-rowów o zbliżonych do siebie długościach 10–11 m (nieznacznie wychodzących od strony wschodniej poza granice wykopu), na niektórych odcinkach starannie wykopanych do głębokości 0,60–0,80 m. Odznaczały się nieckowatym przekrojem poprzecznym, miejscami z lekko spłaszczonym dnem.

Ich równoległe do siebie położenie nie sugeruje, aby mogły być elementami systemu obronnego osady, ani wyznacznikami wewnętrznego jej podziału. Uwzględniona w trakcie analizy lokalizacja rowów przypadająca na peryferie osady, a także zawartość ich wypełnisk z największą koncentracją kamieni głównie w obrębie ich zachodnich, wyżej położonych odcinków, nie przyniosły ostatecznych rozstrzygnięć, choć pozwoliły upatrywać w nich funkcji gospodarczych (ryc. 28; tabl. 126–127).

VII. Chronologia i przynależność kulturowa osady

Na podstawie analizy zabytków wydzielonych oraz materiałów ceramicznych można pokusić się o określenie chronologii i przynależności kulturowej osady w Osowej. Wnioski dotyczące tego drugiego wątku są jednak dosyć problematyczne z uwagi na to, że przemiany kulturowe Suwalszczyzny pod koniec wczesnego i w ciągu młodszego okresu wpływów rzymskich nie zostały do końca rozpoznane.

Na stanowisku najbardziej czytelna jest faza B_2/C_1 i C_1, a więc początek młodszego okresu wpływów rzymskich. Z tego okresu pochodzi większość zabytków wydzielonych o możliwej do ustalenia chronologii. Tak datować można dużą serię szpil brązowych, jedyną odkrytą zachowaną w całości zapinkę oraz ostrogi żelazne. Na taką chronologię wskazuje zestaw naczyń glinianych tworzących zespoły oraz znalezionych luźno. Są to często naczynia nawiązujące swoimi cechami do wczesnego okresu wpływów rzymskich, a ujawnione już razem z formami charakterystycznymi dla młodszego okresu rzymskiego. Zatem taki skład zespołów wskazuje na początek młodszego okresu wpływów rzymskich.

Należy jednak zauważyć, że pewne znaleziska wskazują na nieco wcześniejszą chronologię. Należy do nich przede wszystkim szpila typu A, znaleziona luźno (ar 39/1) oraz pojedyncze naczynia grupy II.1.a z niektórych obiektów, przede wszystkim z jamy 111/1. Oczywiście należy podkreślić, że niektóre przedmioty mogły być stosunkowo długo użytkowane, niemniej mogą sugerować, że osiedle zostało założone w rzeczywistości w końcu wczesnego okresu wpływów rzymskich.

O wiele bardziej problematyczny jest dalszy rozwój osiedla i chronologia jego schyłku. Z tego czasu nie mamy bowiem dobrze datowanych zabytków. W tym przypadku materiał ceramiczny nie może stanowić podstawy do szczegółowych analiz chronologicznych, bowiem przy obecnym stanie wiedzy o ceramice może być datowany ogólnie na młodszy okres wpływów rzymskich. Owszem, pewne pojedyncze formy naczyń lub zdobień, przede wszystkim fragmenty naczynia zdobionego strefowym zaszczypywaniem z obiektu 33/19, wskazują na rozwinięty okres wpływów rzymskich, jest to jednak tylko domniemanie. Inną przesłanką może być obecność kilku zabytków wydzielonych, przede wszystkim paciorka kubookteadrycznego z obiektu 50/15 i dwudzielnej sprzączki z ziemi ornej (ar 27/3). Na tej podstawie można przypuszczać,

że osiedle funkcjonowało jeszcze w rozwiniętym młodszym okresie wpływów rzymskich (początek fazy C_2?), choć brak podstaw do rozciągania chronologii osiedla do końca fazy C. Nie ma tu również zupełnie zabytków charakterystycznych dla okresu wędrówek ludów, dla fazy prudziskiej.

W zasadzie nie ma możliwości określenia stratygrafii horyzontalnej stanowiska. Obiekty z początku młodszego okresu wpływów rzymskich, a więc z czasu największego rozwoju osady, rozmieszczone są równomiernie na całym przebadanym obszarze (ryc. 31). Wprawdzie pojedyncze jamy mogące pochodzić ze schyłku wczesnego okresu wpływów rzymskich koncentrują się w północnej części stanowiska, natomiast obiekt datowany zapewne na rozwinięty młodszy okres wpływów rzymskich położony jest w części południowej, jednak znalezisk tych jest proporcjonalnie mało. Ponadto ich chronologia nie jest ustalona na tyle precyzyjnie by wyciągać z tego daleko idące wnioski.

Początek młodszego okresu wpływów rzymskich na Suwalszczyźnie, to czas, gdy na ewidentnym podłożu kultury bogaczewskiej zaczyna formować się i rozwijać nowa jednostka kulturowa określona jako kultura sudowska (por. M. Kaczyński 1976). To z tą kulturą można wiązać użytkowanie osiedla w Osowej. Niemniej obecność zabytków wcześniejszych wskazuje, że mogło być założone jeszcze przez ludność kultury bogaczewskiej.

Podsumowując zatem powyższe uwagi dotyczące chronologii i przynależności kulturowej należy stwierdzić, że osiedle w Osowej funkcjonowało przede wszystkim na początku młodszego okresu wpływów rzymskich, w fazie B_2/C_1–C_1. Jednak założone zostało chyba jeszcze u samego schyłku fazy B wczesnego okresu wpływów rzymskich, a porzucone mogło zostać dopiero w ciągu fazy C_2 młodszego okresu wpływów rzymskich. Należy je włączyć do tzw. grupy suwalskiej kultury sudowskiej. Niemniej powstało w okresie przemian kulturowych widocznych na Suwalszczyźnie na przełomie wczesnego i młodszego okresu wpływów rzymskich i zostało zapewne założone przez ludność, którą można określić jako przynależną do kultury bogaczewskiej.

Ryc. 31. Osowa, gmina Suwałki. Plan stanowiska z zaznaczeniem zróżnicowania chronologicznego obiektów. 1. Obiekty prawdopodobnie ze schyłku wczesnego okresu rzymskiego; 2. obiekty z fazy B_2/C_1 i początku młodszego okresu rzymskiego (faza C_1); 3. obiekty prawdopodobnie z rozwiniętego młodszego okresu rzymskiego (faza C_2?) (oprac. Paweł Szymański)

Fig. 31. Osowa, Suwałki Commune. Site map with indicated chronology of the features.
1. Features probably from the end of the Early Roman Period; 2. features from Phase B_2/C_1 and the beginning of the Late Roman Period (Phase C_1); 3. features probably from the High Late Roman Period (Phase C_2?) (Author: Paweł Szymański)

Legenda
1
2
3
0
10 m

VIII. Związek kulturowo-chronologiczny osady z sąsiednim cmentarzyskiem

Dla kwestii osadniczych warto w obrębie zdefiniowanego zespołu porównać chronologię osady w Osowej stanowisko II do sąsiedniego cmentarzyska na stanowisku I. Jak powiedziano wcześniej, położone są one w bezpośrednim sąsiedztwie, stąd można mieć pewność, że stanowiły kompleks osadniczy: mieszkańcy osiedla w jego sąsiedztwie chowali swoich zmarłych. Potwierdza to konfiguracja terenu. Oba stanowiska położone są na płaskowyżu otoczonym właściwie ze wszystkich stron przez rzekę lub tereny podmokłe.

Cmentarzysko w Osowej użytkowane było ogólnie w młodszym okresie wpływów rzymskich i we wczesnym okresie wędrówek ludów. Na podstawie zabytków wydzielonych można stwierdzić, że – podobnie jak inne cmentarzyska suwalskie w Szwajcarii i Żywej Wodzie – zostało założone zapewne w fazie B_2/C_1. Z tej fazy pochodzi najbogatszy na stanowisku zespół z kurhanu 114, grób 2, zawierający m.in. sprzączkę z podwójnym kolcem, dwa okucia końca pasa typu I.5 oraz II.6 według R. Madydy oraz szpilę z dwustożkowatą główką typu L (J. Jaskanis 1962, s. 274–275, tabl. VII:5,8–10). Podobnie należy datować sprzączkę z prostokątną ramą i ażurowym zdobieniem skuwki z kurhanu 22 (D. Jaskanis, J. Jaskanis 1961, s. 31, tabl. VIII:2), czym nawiązuje wyraźnie do tzw. pasa sambijskiego (por. J. Okulicz 1976; A. Chilińska-Drapella 2010), a wpisuje się w styl ornamentyki ażurowej czytelnej w omawianym okresie (por. R. Madyda-Legutko 2009). Za wczesne należy również uznać umbo typu Jahn 6 z kurhanu 8, grób 1 (J. Jaskanis 1958a, tabl. XVI:2; por. B. Kontny 2019, s. 134) oraz fragmentarycznie zachowaną zapinkę kolankowatą Almgren 137 z kurhanu 78 (J. Jaskanis 1961a, s. 172, tabl. VI:15; por. W. Nowakowski 1995a, s. 41–42).

Stosunkowo dobrze reprezentowany jest rozwinięty młodszy okres wpływów rzymskich. Na cmentarzysku w Osowej znaleziono bowiem serię zapinek Almgren 162 i 168 z ostro zgiętymi kabłąkami i niekiedy profilowanymi cięciwami[37] oraz umba nawiązujące do typu Zieling L[38] (por. B. Kontny 2019, s. 134).

37 Kurhan 27, grób 1 (D. Jaskanis, J. Jaskanis 1961, s. 35, tabl. IX:7), kurhan 65, grób 3 (J. Jaskanis 1961a, s. 158, tabl. IV:12), kurhan 66, grób 1 (J. Jaskanis 1961a, s. 158, tabl. IV:15), kurhan 90, grób 3 (J. Jaskanis 1962, s. 245, tabl. II:3).

38 Kurhan 41 (D. Jaskanis, J. Jaskanis 1961, tabl. X:7), kurhan 88, grób 1 (J. Jaskanis 1962, s. 243, tabl. I:10).

Schyłek użytkowania cmentarzyska należy wiązać z początkiem fazy prudziskiej kultury sudowskiej, a więc z początkiem wczesnego okresu wędrówek ludów, być może nawet z fazą D_2. Z tego etapu pochodzi zapinka nawiązująca do typu Schönwarling/Skowarcz z kurhanu 53 (J. Jaskanis 1961a, tabl. III:6; por. M. Schulze-Dörrlamm 1986, s. 650–652, ryc. 72–74), sprzączki z owalną, pogrubioną na stronie zewnętrznej ramą[39], seria zapinek nawiązujących do typu Praga[40] (por. M. Schulze-Dörrlamm 1986, s. 600–605), które w różnych odmianach spotykane są na terenie Suwalszczyzny i Litwy (A. Bitner-Wróblewska 2005, 40; A. Bliujienė 2002, s. 148–149) oraz półkuliste paciorki bursztynowe, tzw. *Paukenperle*[41] (por. P. Szymański 2018, s. 92).

Za element datujący można uznać niektóre cechy obrządku pogrzebowego, przede wszystkim formę grobów centralnych w kurhanach oraz obecność pochówków popielnicowych wkopanych w nasypy. Chowanie zmarłych w obrządku szkieletowym było częste na początku młodszego okresu wpływów rzymskich i stopniowo było wypierane przez ciałopalenie, które niepodzielnie panowało już w okresie wędrówek ludów. Również za późne należy uznać zjawisko wkopywania w nasypy wtórnych pochówków popielnicowych; pojedyncze pojawiają się w rozwiniętym młodszym okresie rzymskim, ale najczęściej występują w okresie wędrówek ludów. Interesujący jest uchwycony w badaniach obraz rozplanowania na cmentarzysku tych elementów obrządku pogrzebowego. Kurhany z grobami centralnymi szkieletowymi (a więc wczesnymi), położone są przede wszystkim w skupieniu południowym, częściowo w skupisku centralnym (głównie w jego centrum) i nieliczne w skupisku północnym (również w jego centrum). Z kolei wkopywanie popielnic w nasypy spotykane było najczęściej w skupisku północnym, przede wszystkim na jego północnych obrzeżach.

Na podstawie odkrytych dobrze datowanych zabytków i cech obrządku pogrzebowego, można pokusić się o określenie stratygrafii horyzontalnej stanowiska (por. K. Godłowski 1974, ryc. 5). Najwcześniejsze kurhany lokalizowane były w południowej części nekropoli, a także w centralnej (w centrum tej części), natomiast młodsze, w tym te z fazy prudziskiej – z reguły w części północnej (na obrzeżach tej części).

Ta chronologia oraz cechy obrządku pogrzebowego pokazują, że cmentarzysko można wiązać z kulturą sudowską, w zasadzie od początku jej wydzielania na Suwalszczyźnie w młodszym okresie rzymskim, aż po początek fazy prudziskiej w okresie wędrówek ludów.

Przy określaniu przynależności kulturowej cmentarzyska warto jednak zwrócić uwagę na grób w kurhanie 78 z początku funkcjonowania nekropoli (J. Jaskanis 1962, s. 172, tabl. VI:15). Zawierał on zapinkę Almgren 137, jedyne takie znalezisko na Suwalszczyźnie, natomiast o bardzo wyraźnych nawiązaniach na terenie m.in. kultury bogaczewskiej (W. Nowakowski 1995a, s. 41–42). Pochówek ma nietypową cechę dla tak wczesnych grobów centralnych na cmentarzysku, jest bowiem ciałopalny. Jeżeli wziąć pod uwagę, że nie znaleziono nad nim pozostałości nasypu kurhanu, warto zastanowić się, czy nie mamy tu do czynienia z pochówkiem płaskim, co w połączeniu z genezą zapinki sugeruje, że być może należy go uznać za grób ludności kultury bogaczewskiej a nie sudowskiej.

---

39 Kurhan 11, grób koński (J. Jaskanis 1958a, s. 88, tabl. XVIII:6,7).

40 Kurhan 15, grób 4 (D. Jaskanis, J. Jaskanis. 1961, tabl. VII:4), kurhan 50 (J. Jaskanis 1961a, s. 142 tabl. II:4), kurhan 55, grób 1 (J. Jaskanis 1961a, s. 148, tabl. III:1), kurhan 66, grób 3 (J. Jaskanis 1961a, s. 159, tabl. IV:16).

41 Kurhan 25, grób 2 (J. Jaskanis 1961a, s. 146, tabl. III:4b), kurhan 66, grób 3 (J. Jaskanis 1961a, s. 160. tabl. IV:11).

Dopiero takie przedstawienie chronologii i przynależności kulturowej cmentarzyska w Osowej, pozwala na jego porównanie z towarzyszącym mu osiedlem. Wydaje się, że to drugie założone zostało przypuszczalnie nieco wcześniej. Stało się to zapewne u samego schyłku wczesnego okresu wpływów rzymskich. Różnica pomiędzy rozpoczęciem użytkowania obu stanowisk nie jest jednak duża, być może było to kilka lub kilkanaście lat, a więc nie dłużej niż życie jednego pokolenia[42]. Różnica ta wydaje się zresztą zrozumiała, minął pewien czas od momentu założenia osiedla do śmierci i pochowania pierwszego zmarłego mieszkańca.

Osiedle założyła zapewne społeczność, którą można identyfikować z ludnością kultury bogaczewskiej, choć był to już czas powstania kultury sudowskiej. Dalszy rozwój osiedla należy łączyć z tym ugrupowaniem kulturowym.

Nieco bardziej skomplikowane jest porównanie chronologii dalszych etapów użytkowania obu stanowisk w okresie rozwoju kultury sudowskiej. Jak powiedziano wcześniej, trudno dokładnie ustalić moment porzucenia osiedla. Wydaje się, że mimo dużej liczby odkrytych obiektów, jego funkcjonowanie nie było długotrwałe; zostało opuszczone w ciągu młodszego okresu wpływów rzymskich, być może na początku fazy C_2. Tym samym należy założyć, że nekropola była użytkowana jeszcze długi czas po opuszczeniu osady. Oczywiście nie można wykluczyć, że osiedle było zamieszkałe dłużej, a brak późniejszych znalezisk wynika z faktu, że podczas badań nie odsłonięto strefy najmłodszych obiektów. Wydaje się to jednak mało prawdopodobne, zapewne ówcześni mieszkańcy z jakiś przyczyn porzucili tak dogodne dla bytowania miejsce i założyli nową siedzibę lub siedziby gdzieś w okolicy, przypuszczalnie niedaleko, by mieć dobry dostęp do nekropoli.

Taki system osadnictwa był zapewne typowy dla plemion bałtyjskich w Polsce północno-wschodniej (P. Szymański 2005, s. 157), a na Suwalszczyźnie jest to niewątpliwie najlepiej przebadany kompleks tego typu z młodszego okresu wpływów rzymskich, zawierający zarówno cmentarzysko jak i towarzyszącą mu osadę. Na podstawie obserwacji czynionych w pokrewnej kulturze bogaczewskiej i grupie olsztyńskiej, można przypuszczać, że dana społeczność (grupka ludności) liczyła kilkanaście lub kilkadziesiąt osób[43] i była zapewne kilkupokoleniową rodziną (por. P. Szymański 2005, s. 153–157, 160–162). Mieszkała zapewne w stosunkowo niewielkich osiedlach składających się z jednego lub – jak w przypadku Osowej – z kilku gospodarstw i po pewnym czasie przenosiła się w inne miejsce. Mogło tak być na skutek wielu czynników: wyjałowienia pól, wymiany pokoleń, powstawiania nowych rodzin lub rodów i wymierania starych. Dlatego też w pobliżu długo istniejących cmentarzysk odkrywane są zwykle pozostałości kilku-kilkunastu o wiele krócej użytkowanych osiedli (por. P. Szymański 2005, tabl. XLIX). Przykładem jednego z takich osiedli jest osada w Osowej, której towarzyszyło cmentarzysko.

42 Na ten temat patrz: P. Szymański 2005, s. 108.

43 J. Jaskanis wyliczał, że grupa użytkująca cmentarzysko w Osowej w młodszym okresie rzymskim mogła liczyć około 10–12 osób, natomiast w okresie wędrówek ludów 15–20 (J. Jaskanis 1974, s. 50).

IX. Zakończenie

W niniejszym tomie zaprezentowano pełne opracowanie wyników prac wykopaliskowych na badanej przez Jana Jaskanisa osadzie w Osowej, jednym z najpełniej przebadanych osiedli zachodniobałtyjskich w Polsce północno-wschodniej. Dokonana analiza materiałów zabytkowych, a szczególnie ich porównanie z rezultatami badań na innych osadach kultury sudowskiej i bogaczewskiej, pozwoliła określić ramy czasowe użytkowania osady. Powstała u schyłku wczesnego okresu wpływów rzymskich, największy rozwój przeżywała na początku młodszego okresu wpływów rzymskich, porzucono ją w bliżej nieokreślonym momencie w ciągu okresu późnorzymskiego. Została założona zapewne przez ludność kultury bogaczewskiej, ale użytkowano ją w okresie, w którym wydzielamy kulturę sudowską.

Tak dokładne określenie chronologii stanowiska było możliwe między innymi dzięki pozyskaniu wyjątkowo dużej, jak na osady, ilości metalowych zabytków wydzielonych. Miało to miejsce – co trzeba podkreślić – przed okresem stosowania podczas prac terenowych wykrywaczy metali. Należy też zauważyć dużą dokładność i staranność prac prowadzonych na stanowisku, a zwłaszcza przesiewanie wypełnisk obiektów (ryc. 26), co obecnie, szczególnie przy pospiesznych badaniach przedinwestycyjnych, często nie jest praktykowane. Metodyka ta była bez wątpienia zasługą badacza osady, Jana Jaskanisa.

Doprecyzowanie chronologii rozwoju osady stało się również możliwe dzięki dużemu rozwojowi w ostatnich latach badań nad ceramiką zachodniobałtyjską. Niemniej, jak to już zostało zaznaczone we wprowadzeniu do niniejszej pracy, w końcowych wnioskach wykorzystano poczynione wcześniej obserwacje Jana Jaskanisa. Sugerował on, wraz ze Współautorką tego tekstu, że osadę należy datować od przełomu II i III wieku po III i ewentualnie IV wiek oraz stwierdził – co było znaczące dla określenia chronologii osady – brak na niej materiałów z ostatniej fazy użytkowania sąsiedniego cmentarzyska (D. Jaskanis, J. Jaskanis 1966, s. 146, 148). Uwagi te, przedstawione ponad pół wieku temu, są zaskakująco zbieżne z wynikami obecnej analizy. Ciekawe były również obserwacje dotyczące różnic materiału ceramicznego pomiędzy tymi dwoma stanowiskami (por. D. Jaskanis, J. Jaskanis 1966, s. 147), które obecnie znajdują wytłumaczenie w zróżnicowanych zwyczajach pogrzebowych kultur bogaczewskiej i sudowskiej.

Przy ustaleniu datowania osady pomocne były także opracowania licznych materiałów źródłowych z osad sudowskich, przede wszystkim w Krzywólce, Osinkach i Tworkach Skrodzkich. Całościowe spojrzenie na ich rezultaty pozwoliło na doprecyzowanie chronologii i następstwa

czasowego użytkowania niektórych z tych osiedli. Wydaje się, że jako pierwszą założono osadę w Osinkach, następnie w Osowej i dopiero potem w Krzywólce.

Po raz pierwszy w badaniach nad osadami zachodniobałtyjskimi w Polsce północno-wschodniej osada w Osowej dała interesujące przyczynkarskie podstawy do rozważań nad rozplanowaniem wewnętrznym osiedla. Stało się to możliwe dzięki przebadaniu dużego terenu osady i odkryciu dużej ilości obiektów przestrzennych różnorakich typów, w tym charakterystycznych półziemianek. Niestety, Autorzy musieli zmierzyć się z problemem, w zasadzie nierozwiązywalnym: czy obiekty te są współczesne sobie, czy też mamy do czynienia z ich następstwem czasowym? Podczas analizy rozplanowania również wykorzystano wcześniejsze uwagi J. Jaskanisa (D. Jaskanis, J. Jaskanis 1966, s. 144).

Osada w Osowej stanowi część kompleksu osadniczego. Część druga to cmentarzysko – stanowisko Osowa I. Mimo, że cały uzyskany w toku badań materiał zabytkowy został opublikowany w licznych sprawozdaniach z poszczególnych sezonów badawczych oraz omówiony w podsumowaniach, warto go na powrót przeanalizować w oparciu o współczesną wiedzę. Należałoby zweryfikować dokonane wcześniej obserwacje dotyczące rozwoju cmentarzyska, jego rozplanowania i faz użytkowania. To zadanie na przyszłość, które pozwoli zakończyć prace przy kompleksie osadniczym w Osowej, jednym z głównych zespołów kultury sudowskiej w okresie wpływów rzymskich i wczesnym okresie wędrówek ludów.

X. Katalog źródeł

W katalogu uwzględniono wszystkie złożone z graficznej i opisowej formy zasoby dokumentacyjne z badań terenowych przeprowadzonych w latach 1962–1965 i 1971. Rysunki i opisy zabytków przygotowane przed wieloma laty, skonfrontowano i uzupełniono obecnie na potrzeby analizy w trakcie prac studyjnych nad materiałami przechowywanymi w magazynie zbiorów Działu Archeologicznego Muzeum Podlaskiego w Białymstoku.

W obrębie tablic wszystkie obiekty nieruchome zostały opracowane w jednej skali (patrz – legenda), natomiast dla zabytków ruchomych zarówno z jam, jak i spoza obiektów zamkniętych, wprowadzano skale indywidualizowane.

Kolejność zabytków opisanych w inwentarzu w poszczególnych obiektach lub arach (w przypadku zabytków „luźnych") zgodna jest z ich numerami na tablicach.

W wersji tekstowej katalogu w miarę możliwości ujednolicono zwięzły opis ceramiki. Każde naczynie starano się zakwalifikować do konkretnej grupy i opisano:

– sposób zdobienia,
– charakter opracowania powierzchni wydzielając trzy sposoby jej potraktowania: chropowacenie, gładzenie i nieopracowanie (patrz uwagi na ten temat w analizie materiałów zabytkowych),
– barwę,
– wymiary naczynia, o ile możliwa była jego rekonstrukcja.

Zrezygnowano natomiast z przedstawiania charakteru użytej domieszki, bowiem wszystkie naczynia zostały schudzone domieszką czerwonawego lub różowawego tłucznia granitowego.

Podobnie zrezygnowano także z informacji o sposobie chropowacenia naczyń. Chropowacenie wykonywano bowiem zawsze poprzez narzucenie na powierzchnię rzadkiej glinki i uderzanie po niej palcami, względnie przecieranie palcami.

Chronologię obiektów opisano tylko w przypadku, gdy było możliwe jej określenie dokładniejsze niż ogólnie na czas funkcjonowania osady.

W katalogu zastosowano następujące klasyfikacje zabytków:

– dla zapinek – O. Almgren 1897 (skrót A);
– dla szpil – A. Juga-Szymańska 2014 (skrót AJS);
– dla paciorków – M. Tempelmann-Mączyńska 1985 (skrót TM);
– dla sprzączek – R. Madyda-Legutko 1987 (skrót ML);

– dla okuć końca pasa – R. Madyda 1977 (skrót RM);
– dla ostróg – J. Ginalski 1991 (skrót Gi);
– dla pierścionków – Ch. Beckmann 1969 (skrót Ch.Beck.);
– dla ceramiki – klasyfikacja w niniejszym tomie.

Obiekt A[44] (Ary 1C, 2A; tabl. 1)

Obiekt, na poziomie stropowym śr. ok. 1 m, zalegał pod warstwą ziemi ornej grub. 0,30 m. W profilu W-E workowaty, ściany pionowe rozchylone górą, dno płaskie śr. 0,70 m. Wypełnisko miąższości 0,70 m tworzyła w przydennej partii warstwa intensywnie ciemnej ziemi grub. 0,10 m, nakryta warstwą brunatną miąższości 0,40 m z dużą liczbą ułamków ceramiki, nad nimi nieckowato zagłębione warstwy zasypiskowe.

Inwentarz (MB/A/127; tabl. 1): 1) trzy fragmenty brzuśca naczynia grupy I, zapewne dwustożkowatego garnka grupy I.1, powierzchnia brzuśca poniżej załomu chropowacona, powyżej gładzona, barwa ciemnobrunatna; 2) fragment misy jednodzielnej grupy II.2.a, powierzchnia nieopracowana, barwa brunatna; 3) fragment misy jednodzielnej grupy II.2.a, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 4) fragmenty górnej partii naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.b, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. wylewu i brzuśca ok. 34–35 cm; 5) fragment partii przydennej naczynia ze stopką grupy II, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. dna 4,5 cm; 6) ok. 170 drobnych fragmentów ceramiki.

Obiekt 1 (Ar 12B; tabl. 1–3)

Pod humusem oraz pokładem ciemnobrunatnej warstwy kulturowej łącznej miąższości 0,50 m, obiekt nieregularnie kolisty w planie, śr. ok. 1,5 m, z zakłóconą i nieczytelną krawędzią od strony S. W warstwie stropowej zalegało kilka pojedynczych kamieni o wymiarach do 0,30 m,

Wypełnisko jednolite barwą ciemnoszarej ziemi, miąższości 0,65 m, dno nieckowate lekko spłaszczone, w części przydennej bruczek z małych otoczaków. Wypełnisko nasycone było na całej głębokości dużą ilością rozdrobnionych fragmentów ceramiki, małą liczbą węgli oraz kośćmi zwierzęcymi bydła, świni, owcy/kozy, konia, nornika i żaby. Z partii przydennej uzyskano ziarna kilku odmian pszenicy: zwyczajnej, orkiszowej, zbitokłosej oraz jęczmienia zwyczajnego, żyta i stokłosy żytniej.

Inwentarz (MB/A/145: 671; tabl. 1–3): 1) fragment górnej partii naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1 lub misy grupy II.4, powierzchnia chropowacona, pod wylewem słabiej, barwa jasnobrunatna; 2) dwa fragmenty górnej części naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, na krawędzi wylewu również zaszczypywania, barwa jasnobrunatna; 3) fragmenty górnej części czarki grupy II.2.b, powierzchnia lekko chropowacona, zdobiona zaszczypywaniami, barwa jasnobrunatna; 4, 5) dwa fragmenty dwóch naczyń grupy II, powierzchnia zdobiona zaszczypywaniami, barwa jasnobrunatna; 6) fragment wylewu naczynia grupy II, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 7) fragment wylewu naczynia grupy II, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 8) fragment misy jednodzielnej grupy II.2.a, powierzchnia chropowacona, barwa szarobrunatna, śr. wylewu 21–22 cm; 9) fragment wylewu niedużego naczynia grupy II, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna; 10) fragment misy grupy I.2.b, powierzchnia chropowacona, pod wylewem gładzona, barwa jasnobrunatna, śr. wylewu ok. 25 cm; 11) fragment misy grupy I.2.b, powierzchnia starannie gładzona, barwa szarobrunatna, śr. wylewu ok. 22 cm; 12) fragment misy grupy II.3, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatno-ceglasta, śr. ok. 24–25 cm; 13) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne wazy grupy I.3, powierzchnia starannie gładzona, barwa szarobrunatna; 14) fragment misy dwustożkowej grupy I.2.c, powierzchnia powyżej załomu brzuśca gładzona, poniżej nieopracowana, ewentualnie słabo chropowacona, barwa szara; 15) fragment wylewu misy dwustożkowej grupy I.2.c, powierzchnia gładzona, barwa szarobrunatna; 16, 17) dwa małe ułamki wylewów naczyń grupy I, powierzchnia gładzona, barwa szarobrunatna; 18) fragment dolnej części naczynia grupy I ze śladami zlepiania od wewnątrz płatów gliny

44 Obiekt odkryty został w wykopie sondażowym w 1961 r. w początkowym etapie badań na stanowisku i nie otrzymał wówczas numeru. Na potrzeby niniejszej pracy został określony jako „obiekt A".

(tworzy to poziome wałki), powierzchnia gładzona, barwa jasnobrunatna; 19) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 20) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa brunatno-ceglasta; 21) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 22) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa brunatno-szara; 23) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia gładzona, barwa brunatna; 24) ok. 460 fragmentów ceramiki.

Obiekt 1A (Ar 12B; tabl. 4, 5, ryc. 20A)

Pod warstwą próchnicy współczesnej oraz warstwą kulturową o łącznej grub. ok. 0,50 m zarys obiektu owalny, wydłużony z NE na SW, wielkości 1,10 x 0,90 m. Na poziomie stropowym zalegało kilka niedużych kamieni. W przekroju N-S obiekt workowaty z płaskim dnem śr. 0,85 m, z pionowymi, lekko górą rozchylonymi ścianami. Wypełnisko miąższości 0,55 m warstwowane, w górnej części ciemnoszare z pojedynczym ziarnem pszenicy zwyczajnej, głębiej jaśniejsze. W połowie głębokości obiekt przybrał w rzucie poziomym kształt kolisty, a wypełnisko nasycone było dużymi fragmentami kilku naczyń (5–7). W połowie E fragmenty ceramiki zalegały zwarcie, w części W natomiast luźniej i nieco głębiej nad samym dnem, obok pojedynczego, dużego kamienia. Ceramice towarzyszyło kilkanaście bryłek węgli drzewnych.

Inwentarz (MB/A/145: 680–682; tabl. 4, 5): 1) fragment wylewu wazy grupy I.3, powierzchnia starannie gładzona, barwa szarobrunatna; 2) fragment górnej części misy grupy I.2.a, szyjka oddzielona od brzuśca załomem, podkreślonym niestarannie wykonaną linią rytą, powierzchnia starannie gładzona, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna; śr. wylewu i brzuśca ok. 12–13 cm; 3) fragmenty górnej części garnka dwustożkowatego grupy I.1, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna; śr. brzuśca ok. 28–29 cm; 4) fragmenty brzuśca garnka grupy I.1, powierzchnia dolnej części brzuśca chropowacona, powyżej gładzona, barwa ciemnobrunatna, śr. brzuśca ok. 35 cm; 5) zachowany prawie w całości garnek grupy II.1.c (ubytki uzupełnione pomalowanym gipsem), na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, powierzchnia chropowacona, nieco słabiej powyżej załomu brzuśca, barwa brunatna, śr. dna 10 cm, śr. brzuśca 17 cm, śr. wylewu 15 cm, wys. 23 cm; 6) zachowany prawie w całości garnek grupy II.1.c (zachowane ok. 80–90% powierzchni, reszta uzupełniona pomalowanym gipsem), na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, krawędź wylewu zdobiona nacięciami lub zaszczypywaniami, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. dna 12 cm, śr. brzuśca 24 cm, śr. wylewu 22 cm, wys. 25 cm; 7) zachowany częściowo garnek grupy II.1.b (zachowane ok. 30% powierzchni, reszta uzupełniona pomalowanym gipsem), krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniami, powierzchnia chropowacona, barwa brunatno-szara, śr. dna 17 cm, śr. brzuśca 40 cm, śr. wylewu 33 cm, wys. 40 cm; 8) ok. 45 fragmentów naczyń;

Obiekt 2 (Ar 7D; tabl. 5, 6, ryc. 20B)

Pod warstwą humusu współczesnego obiekt nieregularnie owalny, wielkości 1,3 x 1,1 m, wydłużony po osi NW-SE, wkopany w otoczenie brunatnego żwiru oraz piasku do głęb. 0,80 m. W przekroju nieckowaty, ze ścianami rozwartymi ku górze, wypełniony był w górnej części jednolicie ciemnoszarą ziemią z drobnymi ułamkami ceramiki. Poniżej poziomu stropu, od głęb. ok. 0,50 m, wyodrębniał się w przybliżeniu kolisty w planie zarys intensywnie czarnej ziemi śr. 0,60–0,70 m ze skupiskiem zwarcie zalegających fragmentów naczyń. Towarzyszyły im kości zwierzęce bydła, świni, owcy/kozy i karczownika zimnowodnego. W części przydennej znajdowały się dwa przedmioty żelazne (1 i 2).

Inwentarz (MB/A/145: 673, 674, 676–678; tabl. 5, 6): 1) silnie skorodowany przedmiot żelazny, zapewne górna część żelaznej szpili typu AJS-A, wariant 5, główka rozklepana i zwinięta w uszko, dł. 3 cm; 2) fragment rylca (szydła?) żelaznego o przekroju prostokątnym i ostro uformowanych końcach, dł. 5,2 cm; 3) niewielki fragment kulistego przedmiotu z gliny o gładkiej powierzchni, zapewne przęślika, brak możliwości rekonstrukcji rysunkowej; 4) kubek z szyjką grupy I.4.b (zachowane ok. 25% powierzchni, reszta uzupełniona pomalowanym gipsem), szyjka oddzielona od brzuśca załomem, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna, śr. dna 9 cm, śr. brzuśca i wylewu 14 cm, wys. 14–15 cm; 5) naczynie grupy II, zbliżone do naczyń workowatych grupy II.2.c, pod krawędzią wylewu poziomy pas zaszczypywań, śr. dna 9 cm, śr. wylewu 16 cm, wys. 13 cm; 6) częściowo zachowany garnek grupy II.1.c (zachowane ok. 20% powierzchni, reszta uzupełniona pomalowanym gipsem), krawędź wylewu nacinana, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, powierzchnia chropowacona, barwa

jasnobrunatna, śr. dna 16 cm, śr. brzuśca i wylewu 28 cm, wys. 30 cm; 7) zachowany częściowo garnek grupy II.1.b (zachowane w 50% powierzchni, reszta uzupełniona pomalowanym gipsem), powierzchnia zewnętrzna grubo chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. dna 16 cm, śr. brzuśca 23–24 cm, śr. wylewu 22–23 cm, wys. 30 cm; 8) nóżka pucharka grupy I.5, powierzchnia nieopracowana, barwa szarobrunatna, śr. podstawy 5,5 cm; 9) fragment wylewu wazy grupy I.3, powierzchnia starannie gładzona, barwa brunatna; 10) fragment szyjki garnka grupy I.1, u podstawy pozioma linia oddzielająca szyjkę od brzuśca, powierzchnia starannie gładzona, barwa brunatna; 11) ok. 670 silnie rozdrobnionych fragmentów naczyń.
Chronologia: obecność szpili (?) żelaznej (1) typu AJS-A, wariant 5 wskazuje na fazę B_2/C_1.

Obiekt 3 (Ary 7D, 8C, 12B, 13A; tabl. 7, 8, ryc. 25A)

Zarys obiektu w przybliżeniu kolisty, wielkości ok. 1,7–1,8 m wyznaczał na poziomie podpróchniczym pokład jasnoszarej ziemi. W profilu W-E obiekt w przybliżeniu workowaty, z wyraźnie spłaszczonym dnem śr. do 0,80 m, sięgającym na głęb. 1,10 m od poziomu stropowego. Wypełnisko tworzyła jasnoszara, przewarstwowana ziemia nasycona licznymi fragmentami naczyń. W jego pierwotną strukturę zagłębiony był nieckowato wtórny obiekt śr. ok. 1,3–1,4 m, wkopany na głęb. 0,40 m. Wypełniony intensywnie czarną ziemią, otoczony był z wyjątkiem odcinka SE trzema rzędami kamieni zwarcie zalegających na częściowo zachowanej warstwie litej polepy. Oddzielony warstewką zasypiskową żwiru od pierwotnej fazy użytkowania obiektu, był pozostałością paleniska, na powierzchni którego znajdowały się silnie rozdrobnione ułamki ceramiki oraz szczątki kości bydła, świni i owcy/kozy, natomiast przy jego krawędzi E stało częściowo zachowane naczynie (1) z ułamkiem kości.
Inwentarz (MB/A/145: 675; tabl. 7, 8): 1) częściowo zrekonstruowany garnek grupy I.1, brak wylewu, poniżej załomu brzuśca powierzchnia nieopracowana, miejscami chropowacona, powyżej załomu gładzona, barwa jasnobrunatna, śr. dna 13 cm, śr. brzuśca 22 cm, zachowana wys. 24 cm; 2) fragmenty wazy grupy I.3, powierzchnia dolnej części brzuśca delikatnie chropowacona, powierzchnia powyżej starannie gładzona, barwa brunatna, śr. brzuśca 30–31 cm; 3) fragmenty garnka z wydzieloną szyjką grupy II.1.a, powierzchnia grubo chropowacona, wtórnie spękana, barwa jasnobrunatna, śr. brzuśca ok. 30 cm, śr. wylewu ok. 28 cm; 4) fragment górnej części wazy grupy I.3, szyjka oddzielona od brzuśca załomem, powierzchnia starannie gładzona, barwa brunatna, śr. brzuśca ok. 32 cm; 5) fragment górnej partii naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, powierzchnia poniżej chropowacona, powierzchnia powyżej nieopracowana, z bardzo niestarannie ukształtowanym wylewem, barwa jasnobrunatna, śr. brzuśca ok. 18–20 cm; 6) fragment dolnej części brzuśca, powierzchnia silnie chropowacona, na niej widoczne wtórnie wykonane pionowe pasy wykonane palcami, barwa szarobrunatna; 7) fragment brzuśca kubka z uchem zapewne grupy I.4.b, powierzchnia starannie gładzona, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna; 8) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na krawędzi wylewu skośne nacięcia, na załomie brzuśca rząd zaszczypywań, powierzchnia powyżej nieopracowana, powierzchnia poniżej delikatnie chropowacona, barwa jasnobrunatna; 9) ok. 600 fragmentów naczyń.
Chronologia: współwystępowanie garnków grupy II.1.a (3) i smukłego egzemplarza grupy I.1 (1) oraz waz grupy I.3 (2, 4) wskazuje na fazę B_2/C_1.

Obiekt 4 (Ary 7D, 8C; tabl. 8)

Pod warstwą humusu grub. 0,30 m zarys obiektu nieregularny, wielkości 0,90 x 1,2–1,3 m, silnie wydłużony po osi N-S. Przy krawędzi E zalegały pojedyncze, drobne kamienie. Na niższym o 0,20 m poziomie obiekt przybrał kształt kolisty śr. 1,3 m z wypełniskiem jednolicie ciemnoszarej ziemi miąższości 1,10 m. W profilu N-S workowaty, z płaskim dnem, przy czym na głęb. 0,80 m ściany wyraźnie nieregularnie uformowane na tle żwirowatego pokładu podłoża. Wypełnisko zawierało stosunkowo niewielką liczbę ułamków ceramiki oraz zarejestrowano jedno ziarenko jęczmienia zwyczajnego.
Inwentarz (MB/A/145; tabl. 8): 1) fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź nacinana, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna; 2) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa szarobeżowa, śr. dna ok. 19 cm; 3) ok. 60 fragmentów ceramiki.

Obiekt 5 (Ar 8C; tabl. 8, 9)

Pod warstwa humusu grub. 0,25 m kolisty w rzucie poziomym obiekt śr. 1,50 m, w profilu N-S workowaty, z rozchylonymi lekko górnymi odcinkami pionowych ścian miejscami o zakłóconych zarysach. Wypełnisko miąższości ok. 1,0 m stanowiła dołem

jasnoszara ziemia przewarstwowana cienkimi, łukowato zagłębionymi ciemniejszymi warstewkami osypiskowymi, natomiast przy dnie warstwa intensywnie ciemnej ziemi zawierająca ułamki ceramiki.

Górną partię obiektu do głęb. 0,50 m zajmowało wypłycające się ku N lejowato uformowane wgłębienie, wypełnione zasypiskową ziemią próchniczą. W niej zalegały kości zwierzęce bydła, świni, owcy/kozy, konia i sarny oraz drobne kamienie.

Inwentarz (MB/A/145; tabl. 8, 9): 1) fragmenty garnka zbliżonego do grupy II.1.b, krawędź wylewu zdobiona dołkami (wykonanymi narzędziem?, palcami?), powierzchnia chropowacona, barwa szarobrunatna, śr. brzuśca ok. 28 cm, śr. wylewu ok. 24 cm; 2) fragmenty wazy I.3, szyjka oddzielona od brzuśca poziomą linią rytą, powierzchnia dolnej części brzuśca chropowacona, powyżej gładzona, barwa jasnoszarobrunatna, śr. brzuśca ok. 20 cm, śr. wylewu ok. 22 cm; 3) fragmenty misy grupy I.2.a, powierzchnia starannie gładzona, barwa ciemnobrunatna, śr. brzuśca ok. 17 cm, śr. wylewu ok. 18 cm; 4) fragment brzuśca naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, niżej na brzuścu również zaszczypywania, powierzchnia delikatnie chropowacona, barwa brunatna; 5, 6) pojedyncze fragmenty górnych partii dwóch naczyń grupy II, zapewne garnków grupy II.1.b, krawędzie wylewów zdobione zaszczypywaniami, powierzchnia chropowacona, pod wylewem słabiej, barwa jasnobrunatna; 7) fragment brzuśca naczynia (grupy II?), powierzchnia nieopracowana, z widocznymi płytkimi dołkami wykonanymi palcem (zdobienie?, pozostałość niestarannego formowania ścianki?); 8) fragment dolnej części naczynia (grupy II), powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. dna ok. 9 cm; 9) pojedyncze fragmenty dolnej części naczynia (grupy I?), powierzchnia lekko chropowacona, zdobiona pionowymi i skośnymi, niekiedy przecinającymi się liniami rytymi, barwa jasnobrunatna, śr. dna ok. 8 cm; 10) pojedyncze fragmenty naczynia grupy II, powierzchnia nieopracowana, ze śladami ugniatania palcami, barwa brunatna; 11) fragment brzuśca naczynia grupy II, powierzchnia delikatnie chropowacona, zdobiona zaszczypywaniami, barwa jasnobrunatna; 12) ok. 320 fragmentów naczyń.

Obiekt 6 (Ar 8C; tabl. 10)

Pod warstwą próchnicy współczesnej grub. do 0,25 m owalny zarys obiektu wielkości 1,6 x 1,5 m, wydłużony nieznacznie na osi N-S. Pierwotnie w przekroju workowaty, ściany boczne rozchylone ku górze, nieregularne, dno płaskie śr. 1,10 m na głęb. 1.20 m, wypełnisko warstwowane, silnie naruszone warstwami osypiskowymi. Na poziomie przydennym w obrębie intensywnie ciemnej ziemi na głęb. ok. 1,0 m wystąpiły liczne ułamki ceramiki wraz z małą liczbą kości bydła, świni i owcy/kozy.

Część podstropowa z wtórnym lejowato uformowanym zagłębieniem głęb. do 0,40 m z ciemnoszarą, zasypiskową ziemią z zalegającymi w niej w nieregularnym układzie drobnymi kamieniami, bryłkami polepy.

Inwentarz (MB/A/145; tabl. 10): 1) dwa duże fragmenty z górnej partii garnka grupy II.1.c, nad załomem brzuśca dwa poziome pasy zaszczypywań, zaszczypywania również tuż pod krawędzią wylewu, poniżej załomu brzuśca powierzchnia grubo chropowacona, powyżej nieopracowana, barwa jasnobrunatna, śr. brzuśca ok. 48 cm, śr. wylewu ok. 38–40 cm; 2) fragment górnej partii misy grupy II.3, powierzchnia poniżej załomu brzuśca chropowacona, powyżej nieopracowana, barwa jasnobrunatna, śr. brzuśca i wylewu 12 cm; 3) fragment górnej części naczynia grupy II, na krawędzi skośne nacięcia; 4) dwa fragmenty brzuśca naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, powierzchnia delikatnie chropowacona, barwa jasnobrunatna; 5) fragment dolnej partii naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 6, 7) dwa fragmenty dolnych partii dwóch naczyń, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 8) ok. 300 fragmentów naczyń, z czego ok. 40 o powierzchniach gładzonych, pozostałe chropowacone lub nieopracowane; 9) pięć bryłek polepy dobrze wypalonej.

Obiekt 7 (Ar 8C; tabl. 11)

Pod warstwą humusu grub. 0,30 m obiekt w planie owalny, wydłużony z NW na SE wielkości 1,2 x 0,7 m, zachował już na poziomie stropowym pokład zwartej polepy grub. 0,10 m, która nieckowato zagłębiona była w wypełnisku szarej ziemi. Fragmenty polepy występowały na całej głęb. do 0,60 m wraz z ułamkami ceramiki, zwłaszcza w części W oraz bryłkami węgli drzewnych. Między nimi znajdowały się zwierzęce szczątki kostne owcy/kozy. Obiekt pełnił funkcję paleniska.

Inwentarz (MB/A/145; tabl. 11): 1) kilkanaście fragmentów garnka grupy II.1.b (zachowane ok. 20% powierzchni, rekonstrukcja rysunkowa górnych partii niepewna), powierzchnia silnie chropowacona,

spękana, barwa jasnobrunatna, śr. dna 16 cm, śr. brzuśca ok. 36 cm, śr. wylewu ok. 33 cm, wys. ok. 36 cm; 2) fragment górnej części naczynia grupy II, być może misy grupy II.3, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 3) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. dna ok. 10 cm; 4) fragment dolnej części naczynia; 5) ok. 70 fragmentów ceramiki.

Obiekt 8 (Ar 13A; tabl. 12)

Obiekt położony pod warstwą grub. 0,25 m współczesnej próchnicy, na lekkim skłonie terenowym opadającym ku S, nieregularnie kolisty przez rozwleczenie warstwy stropowej od strony N, śr. ok. 1,40 m. W przekroju NW-SE workowaty o pionowych ścianach, z wypełniskiem jasnoszarej ziemi miąższości 0,9–1,0 m, dno płaskie śr. 1,1 m, niewypoziomowane, umocnione zwarcie zalegającymi dużymi kamieniami z podłoża (0,40 m), umocnionymi surową i wysuszoną gliną.

Część środkową górnego poziomu obiektu naruszało nieckowate zagłębienie śr. 0,80 m powstałe w wyniku jego wtórnego użytkowania. Wypełnione intensywnie czarną ziemią ze spalenizną miąższości 0,40 m, zawierało kółko brązowe (1), zdeformowane szczypczyki (2), sporą ilość ułamków ceramiki, w tym naczynia gładkościennego, pojedyncze ziarenko pszenicy zwyczajnej oraz szczątki kostne bydła, świni, owcy/kozy. Na krawędzi od strony E zalegało poroże jelenia.

Inwentarz (MB/A/145: 672, 683, 684; tabl. 12): 1) zdeformowane kółko (obejma od szczypczyków nr 2, ewentualnie pierścionek?), zwinięte z wąskiej blaszki brązowej, śr. kółka ca 1,3 cm; 2) zdeformowane i rozgięte szczypczyki brązowe, na powierzchni niesymetryczny ornament, wzdłuż jednej z krawędzi cęgów podwójne linie ryte, dł. zachowana 7,9 cm; 3) fragmenty misy grupy I.2.a (zachowane ok. 20% powierzchni), szyjka wydzielona od brzuśca załomem, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna, śr. dna 10 cm, śr. brzuśca i wylewu 20 cm, wys. 12 cm; 4) fragmenty górnej części wazy grupy I.3, powierzchnia gładzona, barwa brunatno-szara, śr. brzuśca ok. 26 cm, śr. wylewu ok. 25 cm; 5, 6) drobne fragmenty wylewów naczyń grupy I, powierzchnia gładzona, barwa brunatna; 7) fragment wylewu naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, zaszczypywana krawędź wylewu, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna; 8) fragmenty dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa szara, śr. dna ok. 15 cm; 9) fragmenty dolnej części naczynia grupy I, zapewne kubka grupy I.4, powierzchnia starannie gładzona, barwa szara, śr. brzuśca ok. 5 cm; 10) dolna część brzuśca naczynia grupy I, powierzchnia dolnej partii gładzona, wyżej gładzona, na powierzchni chropowaconej skośne linie ryte, barwa jasnobrunatna; 11) ok. 160 fragmentów naczyń.

Obiekt 9 (Ar 13A; tabl. 13, 14)

Pod warstwą humusu obiekt w planie zbliżony do czworoboku, niżej kolisty, śr. 1,60 m. W przekroju NW-SE nieckowaty, wypełniony na poziomie przydennym intensywnie czarną ziemią oraz pośrodku płatem polepy grub. 0,25 m. Dno śr. 1,4 m, na głęb. 1 m wypełniała warstwa kamieni (ubytki w część E) ze śladami spojenia surową gliną. Na tym poziomie zalegały w luźnym układzie ułamki ceramiki (forma wykładki?) oraz ziarniaki pszenicy zwyczajnej, pszenicy płaskurki, jęczmienia zwyczajnego, żyta, stokłosy żytniej życicy rocznej. Tą część przydenną obiektu nakrywała warstwa żwiru osypiskowego ze ścian grub. ok. 0,20 m. Treść górnej części tworzyła nieckowato zagłębiona ciemnoszara ziemia zasypiskowa miąższości 0,50 m, z grudkami polepy, kośćmi bydła i owcy/kozy.

Inwentarz (MB/A/145; tabl. 13, 14): 1) fragmenty dolnej partii naczynia zapewne grupy II, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatno-ceglasta, śr. 12,5 cm, śr. brzuśca 16 cm; 2) dolna część naczynia zapewne grupy II, powierzchnia nierówna, nieopracowana, barwa jasnobrunatno-ceglasta, śr. dna 13 cm; 3) dolna część naczynia, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna, śr. dna 13 cm; 4) dolna część naczynia, powierzchnia chropowacona, obmazywana, barwa brunatna, śr. dna 10 cm; 5) dolna część naczynia, powierzchnia nieopracowana, barwa brunatna, śr. dna 15 cm; 6) fragmenty kubka grupy I.4.a (zachowane ok. 20% powierzchni), ślady po uchu zapewne mocowanym na czop, powierzchnia gładzona, barwa brunatna, śr. brzuśca 6,5 cm, śr. wylewu ok. 6 cm; 7) fragment górnej części naczynia grupy I, szyjka oddzielona od brzuśca poziomą linia rytą, powierzchnia gładzona, barwa brunatna; 8) fragment wylewu naczynia grupy I, powierzchnia gładzona, barwa jasnobrunatna; 9) fragment górnej części naczynia zbliżonego do naczynia workowatego grupy II.2.c, wylew i brzusiec zdobiony zaszczypywaniami, powierzchnia nieopracowana, barwa brunatna; 10) fragment wylewu naczynia grupy II, wylew zdobiony dołkami wykonanymi narzędziem, powierzchnia nieopracowana, barwa

brunatna; 11) ok. 220 fragmentów naczyń, w tym ok. 13 o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone lub nieopracowane.

Obiekt 10 (Ar 8D; tabl. 14)

Pod warstwą humusu współczesnego i pokładem warstwy kulturowej o łącznej grub. ok. 0,80 m, obiekt nieregularnie kolisty śr. 1,4 m. W profilu NW-SE workowaty, ze ścianami lekko rozchylonymi na zewnątrz i dnem kolebkowato uformowanym na głęb. 1 m i wypełnionym intensywnie czarną ziemią z węglami drzewnymi, rozdrobnionymi ułamkami ceramiki oraz pojedynczym ziarenkiem pszenicy płaskurki. Nad nią zalegała kolebkowato zagłębiona warstwa brunatnej ziemi. Wypełnisko górnej części jamy tworzyła gruba do 0,70 m warstwa zasypiskowa ciemnoszarej ziemi.

Inwentarz (MB/A/145): 1) ok. 10 fragmentów naczyń, w tym dwa o powierzchni chropowaconej, pozostałe gładzone.

Obiekt 11 (Ar 13A; tabl. 15)

Pod warstwą humusu grub. 0,35 m, obiekt kolisty w planie śr. 1,5–1,6 m, w przekroju W-E workowaty, o ścianach asymetrycznie rozwartych. Na głęb. 0,70–0,80 m od stropu, zachowała się, zwłaszcza od strony N, warstewka grub. 0,10–0,20 m intensywnie czarnej ziemi wyznaczająca pierwotny poziom spłaszczonego dna śr. ok. 1 m obudowanego na obrzeżu kamieniami większych rozmiarów (do 0,30 m).

Wyżej wypełnisko tworzyła silnie warstwowana jasnoszara ziemia, w strukturze której na poziomie podstropowym wyodrębniało się do głęb. 0,20 m nieckowate zagłębienie z ciemnoszarą, shumusowaną ziemią zasypiskową śr. 1 m. W warstwie stropowej zalegały ułamki ceramiczne w luźnym układzie.

Inwentarz (MB/A/145; tabl. 15): 1) fragment wylewu naczynia grupy I, zapewne wazy I.3, powierzchnia gładzona, barwa brunatna; 2) fragment misy jednodzielnej grupy II.2.a, powierzchnia nieopracowana, ze śladami ugniatania palcami, barwa brunatna, śr. wylewu ok. 26 cm; 3) ok. 30 dużych fragmentów pozwalających na rekonstrukcję górnej części garnka dwustożkowatego grupy I.1, powierzchnia niestarannie gładzona (widoczne miejscami poziome smugi po narzędziu), barwa brunatnoszara, śr. wylewu ok. 20 cm; zapewne od tego naczynia pochodzi duży fragment dolnej części brzuśca o powierzchni delikatnie chropowaconej; 4) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 5) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 6) mały fragment brzuśca naczynia grupy II, z widocznymi przynajmniej dwoma rzędami zaszczypywań, barwa brunatna; 6) ok. 55 fragmentów naczyń.

Chronologia: naczynia grup I.1 (3) i I.3 (1) wskazują ogólnie na młodszy okres wpływów rzymskich.

Obiekt 12 (Ary 8C,D oraz 13A,B; tabl. 16)

Pod warstwą humusu grub. 0,30 m, obiekt w przybliżeniu kolisty, śr. ok. 1,20–1,30 m. W profilu N-S workowaty, o rozwartych ku górze ścianach i spłaszczonym dnie śr. 0,85 m. Wypełnisko miąższości 1 m tworzyła jasnoszara ziemia ze śladami spalenizny i z wkładkami osypiskowymi ze ścian nakrywająca pierwotną, grub. 0,20 m, warstwę spągową jamy. Tworzyła ją intensywnie czarna ziemia zawierająca fragmenty dużego naczynia (1), zalegające zwarcie w połowie W jamy.

Inwentarz (MB/A/145: 679; tabl. 16): 1) częściowo zachowany garnek grupy II.1.c (zachowany w ok. 50% powierzchni, reszta uzupełniona pomalowanym gipsem), na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, na krawędzi wylewu nacięcia, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. dna 13–14 cm, śr. brzuśca 28 cm, śr. wylewu 24 cm, wys. 31 cm; 2) drobne ułamki ceramiki.

Chronologia: naczynie grupy II.1 (1) wskazuje ogólnie na młodszy okres wpływów rzymskich.

Obiekt 13 (Ary 8D, 9C; tabl. 17, ryc. 25B)

Pod próchnicą współczesną obiekt w planie kolisty, w przybliżeniu śr. 1,30 m, od strony NE stykał się na poziomie odkrycia z krawędzią obiektu 14. Wkopany w podłoże na głęb. 1 m, workowaty, charakteryzował się pionowymi ścianami górą nieznacznie rozchylonymi na zewnątrz. Wypełnisko tworzyła jasnoszara ziemia z zalegającym w niej dużym rozkruszonym kamieniem i kilkoma mniejszymi, przewarstwowana dołem smugami ciemniejszej ziemi oraz wkładką zsypanego ze ścian żwiru calcowego. Dno płaskie, śr. 1 m, zaznaczone warstewką intensywnie czarnej ziemi grub. 0,10 m. Z tego poziomu pochodziła spora liczba ziarniaków pszenicy zwyczajnej, pszenicy orkiszowej, pszenicy zbitokłosej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, stokłosy żytniej, życicy rocznej, grochu.

Warstwę przystropową miąższości do 0,45 m, na całej jej średnicy tworzyła łukowato zagłębiona ciemnoszara ziemia z cechami silnego nasycenia spalenizną i przepaloną gliną, zawierającą szczątki kostne bydła i owcy.

Obiekt 14 (Ar 9C; tabl. 17, ryc. 25B)

Pod humusem współczesnym obiekt kolisty w planie śr. 1,3 m, od strony SW stykał się na poziomie odkrycia z krawędzią obiektu 13. W przekroju workowaty, ze ścianami lekko skośne rozwartymi, dno śr. 0,95 m na głęb. 0,85 m. Pierwotny poziom dna wyznaczała intensywnie czarna warstwa ziemi ze spalenizną grub. 0,15 m, z fragmentami naczyń i kawałkami polepy, w tym plackowato spłaszczonymi.

Wyżej zalegała grubsza warstwa obsypiskowa oraz jasnoszara warstwowana licznymi wkładkami spalenizny. Strukturę podstropową wypełniało nieckowate asymetryczne zagłębienie do głęb. 0,40 m. Wypełnisko stanowiła ciemnoszara ziemia z wkładkami spalenizny oraz ze źle zachowanymi kilkoma ziarnami pszenicy zwyczajnej, jęczmienia zwyczajnego oraz fragmentem łupiny orzecha.

Inwentarz (MB/A/145; tabl. 17): 1) fragment górnej partii naczynia grupy I, zapewne misy dwustożkowej grupy I.2.c, powierzchnia poniżej załomu brzuśca chropowacona, powyżej niestarannie gładzona, barwa jasnobrunatna, miejscami ciemnobrunatna, śr. brzuśca 32 cm; 2) pojedyncze fragmenty niestarannie wykonanego małego naczynka, poniżej wylewu pozioma linia ryta, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna, śr. brzuśca 9 cm, śr. wylewu 8 cm; 3) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna; 4) fragment górnej partii misy grupy I.2.a, szyjka oddzielona od brzuśca poziomą linią rytą, powierzchnia niestarannie gładzona, barwa ciemnobrunatna; 5) fragmenty dolnej części naczynia grupy II pokrytej zaszczypywaniem, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna, śr. dna 14 cm; 6) ok. 50 fragmentów naczyń.

Chronologia: zestaw naczyń, przede wszystkim 1, 3 i 5 wskazuje ogólnie na młodszy okres wpływów rzymskich.

Obiekt 15 (Ar 8C,D; tabl. 18)

Pod warstwą humusową grub. 0,20–0,25 m, obiekt w planie kolisty śr. 0,90 m, zagłębiony był w podłoże do 0,80 m. W profilu S-N workowaty z płaskim dnem. Krawędź wypełniska wypełnionego szarą ziemia była obrzeżona wieńcem kamieni. Poniżej połowy głębokości w treść wypełniska ingerowały wkładki ciemniejszej ziemi o łukowato-nieckowatym układzie, natomiast dno wyznaczała warstewka brunatnej ziemi. W górnej części obiektu znajdowały się rozdrobione szczątki kostne bydła, świni i owcy/kozy.

Inwentarz (MB/A/145; tabl. 18): 1) fragment górnej partii naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.b, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, powierzchnia chropowacona, silnie spękana, barwa brunatna; 2, 3) fragmenty górnych części dwóch naczyń grupy II, zapewne garnków grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywania, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 4) fragment górnej części misy jednodzielnej grupy II.2.a, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. wylewu 23–25 cm; 5) fragment górnej części misy grupy II.3, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, powierzchnia chropowacona, w górnej części delikatniej, barwa jasnobrunatna; 6) dolna część naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna, śr. dna 13 cm; 7) dolna część naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. dna 12 cm; 8) ok. 195 fragmentów naczyń.

Obiekt 16 (Ar 13A; tabl. 19)

W planie obiekt nieregularnie kwadratowy, zdeformowany od strony NW, wystąpił na poziomie 0,35 m od powierzchni. Dwa silnie zarysowane w rzucie poziomym boki obiektu osiągały po 1,5 m długości, niżej przybierając kształt kolisty. Wypełnisko miąższości do 0,60 m tworzyła ciemna ziemia bez spalenizny, z pojedynczymi ułamkami ceramiki głównie w górnej części. Dno uformowane w formie szerokiej niecki o nieregularnej linii spągu.

Inwentarz (MB/A/145; tabl. 19): 1) fragment dolnej części naczynia grupy I, powierzchnia niestarannie gładzona, barwa ciemnobrunatna, śr. dna 9 cm; 2) fragment pionowej listwy plastycznej z dwoma zachowanymi zgrubieniami, nalepionej pierwotnie na powierzchnię naczynia grupy I, zapewne garnka grupy I.1, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna; 3) ok. 30 fragmentów naczyń.

Chronologia: obecność fragmentu naczynia z pionową listwą plastyczną wskazuje zapewne na fazę B_2/C_1 lub początek młodszego okresu wpływów rzymskich (być może schyłek wczesnego okresu wpływów rzymskich?).

Obiekt 17 (Ar 14A,B; tabl. 19)

Pod darnią i warstwą kulturową grub. łącznej 0,56 m zarys obiektu kolisty, śr. ok. 1,2 m z wypełniskiem ciemnoszarej ziemi. Wkopany był na głęb. 0,27 m w calcowe podłoże utworzone przez ziemię

jasnobrunatną z ciemnymi plamkami i nieregularnymi smugami (nory?). W wypełnisku odkryto kilkanaście drobnych ułamków ceramiki, drobne węgielki drzewne, ułamek spalonej kostki.

Inwentarz (MB/A/269; tabl. 19): 1) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne misy grupy I.2.a, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna; 2) fragment wylewu naczynia grupy II, powierzchnia chropowacona, barwa ciemnobrunatna; 3) górna część dużego naczynia grupy II.1, powierzchnia chropowacona, barwa ciemnobrunatna; 4) ok. 220 drobnych fragmentów naczyń.

Obiekt 18 (Ar 7A,B; tabl. 20, 21)

Pod humusem współczesnym i warstwą kulturową o łącznej grub. 0,50 m obiekt owalny w planie wielkości 1,3 x 1 m, wydłużony po osi E-W. W przekroju workowaty z lekko rozchylonymi na zewnątrz górnymi odcinkami ścian, dno płaskie śr. 0,90 m, nieco głębsze od strony E, gdzie zalegały kamienie podłoża. Wypełnisko tworzyła ziemia jednolicie intensywnie czarna, nasycona spalenizną, drobnymi ułamkami ceramiki i kośćmi ryby, ptaka, bydła, świni owcy/kozy. Na poziomie przydennym zalegały w części S ułamki naczyń, w tym ułamki naczynia leżącego dnem do góry (32).

Z poziomu podstropowego obiektu uzyskano mały paciorek (1), pojedyncze ziarno jęczmienia zwyczajnego, dwa ziarna grochu oraz kości bydła, świni, owcy/kozy, jelenia ryby i ptaka.

Inwentarz (MB/A/269: 2035; tabl. 20, 21): 1) mały krążkowaty paciorek ze szkła nieprzejrzystego, barwy pomarańczowo-ceglastej typu TM-54, wys. 0,1 cm, śr. 0,4 cm; 2) fragment górnej części kubka grupy I.4.a,, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna; 3) fragment górnej części kubka grupy I.4.a, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna; 4) fragment górnej części wazy grupy I.3, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna; 5 fragment górnej części naczynia grupy I, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna; 6) fragment górnej części naczynia grupy II, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 7) fragment górnej części naczynia, zapewne grupy II; 8) fragmenty górnej części wazy grupy I.3, szyjka oddzielona od brzuśca poziomą linią rytą, powierzchnia gładzona w dolnych partiach delikatnie chropowacona (na przejściu pomiędzy tymi powierzchniami pozioma linia ryta), barwa jasnobrunatna, śr. brzuśca 22 cm, śr. wylewu 20–21 cm; 9) fragment wylewu naczynia grupy I, zapewne wazy grupy I.3, powierzchnia gładzona, barwa brunatna; 10–12) fragmenty wylewów naczyń grupy I, powierzchnia gładzona; 13) fragment wylewu naczynia grupy I, powierzchnia gładzona, barwa brunatna; 14–16) fragmenty wylewów naczyń grupy I, powierzchnia gładzona; 17) fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź wylewu nacinana; 18) mały fragment wylewu naczynia sitowatego grupy II.5; 19) fragment brzuśca naczynia grupy I, zapewne misy dwustożkowej grupy I.2.c, powierzchnia gładzona; 20) fragment brzuśca naczynia grupy II.1, zapewne garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, powierzchnia chropowacona; 21) fragment górnej części dużego naczynia workowatego grupy II.2.c, krawędź wylewu zaszczypywana, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 22) fragment górnej części naczynia grupy II, krawędź wylewu nacinana, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 23) fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem lub dołkami wykonanymi narzędziem; 24, 25) dwa fragmenty wylewów naczyń grupy II, krawędzie wylewów nacinane; 26) fragment brzuśca naczynia grupy II, na załomie brzuśca zaszczypywania; 27, 28) fragmenty dolnych części naczyń, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 29) fragment dolnej części naczynia, nad dnem zaszczypywania, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 30, 31) fragmenty dolnych części naczyń, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 32) fragmenty dolnej części wazy grupy I.3, powierzchnia dolnej partii chropowacona, wyżej starannie gładzona, śr. dna 12 cm, śr. brzuśca 24 cm; 33) ok. 65 fragmentów naczyń.

Obiekt 19 (Ar 7B; tabl. 22–24)

Obiekt na poziomie 0,45 m od powierzchni gruntu kolisty śr. 1,5 m. Przy krawędzi SE zalegał na poziomie stropu pojedynczy kamień. W profilu W-E obiekt workowaty z szerokim, spłaszczonym dnem śr. 1,2 m. Wypełnisko miąższości 0,58 m stanowiła jednolicie intensywnie czarna ziemia ze spalenizną nasycona dużą liczbą ułamków ceramiki, kośćmi bydła, świni, owcy/kozy i psa. Przy dnie wyłożonym kilkoma kamieniami oblepionymi na krawędzi surową gliną, na głęb. ok. 0,50 m od stropu leżał przęślik (1).

Inwentarz (MB/A/269: 6328, 6677; tabl. 22–24): 1) przęślik gliniany zdobiony na załomie pojedynczym pasmem skośnych nakłuć, powierzchnia częściowo

zniszczona, śr. 3,4 cm, wys. 2,3 cm; 2) liczne fragmenty górnej i dolnej części garnka z wydzieloną szyjką grupy II.1.a, powierzchnia chropowacona, na szyjce słabiej, barwa jasnobrunatna, śr. dna 16 cm, śr. brzuśca 25 cm, śr. wylewu 24 cm, przypuszczalna wys. 25–27 cm; 3) fragment górnej części niewielkiej misy grupy I.2.a, powierzchnia gładzona, barwa brunatna, śr. brzuśca i wylewu 9 cm; 4) fragmenty górnej części misy grupy I.2.a, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, śr. brzuśca i wylewu 13 cm; 5) fragment górnej części naczynia zbliżonego do mis grupy I.2.a, powierzchnia gładzona, barwa brunatna, śr. brzuśca i wylewu 12 cm; 6) fragment górnej części misy grupy I.2.a, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna, śr. brzuśca i wylewu 16 cm; 7) fragment górnej części misy grupy I.2.a, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna; 8) fragment górnej części naczynia grupy II, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna; 9) fragment naczynia grupy I, powierzchnia niestarannie gładzona (widoczne smugi po narzędziu), barwa szarobrunatna, śr. brzuśca 32 cm, śr. wylewu 32 cm; 10) fragmenty górnej części naczynia zbliżonego do wazy grupy I.3, powierzchnia niestarannie gładzona, barwa brunatna, śr. brzuśca 26 cm, śr. wylewu 24 cm; 11) fragmenty naczynia grupy II zbliżonego do garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna; 12) fragmenty naczynia grupy II zbliżonego do garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 13) fragment brzuśca naczynia grupy II, na powierzchni różnokierunkowe zaszczypywania, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 14) fragment dolnej części brzuśca, powierzchnia chropowacona z pionowymi smugami wykonanymi palcem, barwa jasnobrunatna; 15) fragment brzuśca naczynia grupy II z poziomym pasem zaszczypywań, zapewne garnka grupy II.1.c; 16) fragment górnej części misy grupy I.2.b, powierzchnia gładzona, barwa brunatna, śr. wylewu 11 cm; 17) fragment brzuśca naczynia grupy II, powierzchnia nieopracowana, barwa ciemnobrunatna, śr. brzuśca 9 cm; 18) fragmenty dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. dna 9 cm; 19) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 20) fragment dolnej części naczynia grupy I, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna, śr. dna 7 cm; 21) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 22) fragment górnej części wazy grupy I.3, powierzchnia gładzona, barwa szarobrunatna; 23) fragment górnej części naczynia workowatego grupy II.2.c, tuż pod krawędzią wylewu poziomy pas zaszczypywań, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 24) ok. 590 fragmentów ceramiki.

Chronologia: współwystępowanie garnka grupy II.1.a (2) oraz wazy grupy I.3 (22) wskazuje na fazę B_2/C_1.

Obiekt 20 (Ary 7B, 8A; tabl. 25–27)

Pod próchnicą grub. 0.30 m, nasyconą sporą liczbą rozdrobnionych ułamków ceramiki, zarys obiektu nieregularnie owalny, wydłużony na osi W-E, wielkości 2,0 x 1,80 m. Od strony E na jego krawędzi zalegały większe kamienie, przy których na głęb. 0,40 m odkryto dobrze zachowaną szpilę brązową (1). Poniżej, obiekt w rzucie poziomym przybrał formę kolistą, w przekroju W-E workowatą, o pionowo uformowanych ścianach i płaskim dnie śr. 0,80 m na głęb. 1,20 m. Wypełnisko tworzyła przy dnie ziemia ciemnobrunatna, miąższości ok. 0,20–0,40 m z fragmentami ceramiki, wyżej jasnoszara przewarstwowana ziemią osypiskową. Przy ścianie E w połowie głębokości zalegał duży kamień, obok kilka ułamków ceramiki i ziarenko grochu.

Pierwotna struktura obiektu naruszona została lejowatym zagłębieniem, z ostro zawężonym dnem na głęb. 0,70 m od stropu. Wypełniała go intensywnie czarna ziemia ze spalenizną grub. 10 cm w warstwie stropowej. W niej rozproszone były na głęb. 0,45–0,70 m ziarenka czterech odmian pszenicy oraz jęczmienia zwyczajnego, stokłosy żytniej i życicy rocznej, ułamki ceramiki oraz kości bydła, świni, owcy/kozy, zająca, ryby i ptaka. Między nimi znajdowały się fragment igły (2) oraz fragment drutu brązowego (3).

Inwentarz (MB/A/269: 2036, 2037, 2039, 2040; tabl. 25–27): 1) szpila brązowa typu AJS-I, z główką owalną z otworem, na górze i na dole główki zgrubienia, dł. 7 cm, śr. główki 0,5 cm, śr. szpuli u nasady 0,2 cm; 2) fragment druciku żelaznego (fragment igły?), zachowana dł. 2 cm; 3) fragment półkoliście wygiętego drutu brązowego w przekroju czterościennego, być może fragment główki szpili typu AJS-B lub C, grub. drutu 0,3 cm; 4) fragmenty misy grupy I.2.a (zachowane ok. 25% powierzchni), szyjka oddzielona od brzuśca pozioma linią rytą, dolna część brzuśca chropowacona, powyżej gładzona, pomiędzy tymi powierzchniami pozioma linia ryta, barwa

ciemnobrunatna, śr. dna 9 cm, śr. brzuśca 20 cm, śr. wylewu 17 cm, wys. 11 cm; 5) zachowany we fragmentach garnek grupy I.1 z krótką szyjką i wysoko umieszczonym załomem brzuśca, (zachowane ok. 15–20% powierzchni), dolna część brzuśca chropowacona, górna (barki) gładzona, barwa brunatna, miejscami ciemnobrunatna, śr. brzuśca 45 cm, śr. wylewu 20 cm, wys. ok. 42–45 cm; 6) zachowany we fragmentach garnek z wydzieloną szyjką grupy II.1.a., powierzchnia chropowacona, barwa brunatna, śr. dna 13 cm, śr. brzuśca 25–26 cm, śr. wylewu ok. 31 cm, wys. ok. 25–26 cm; 7) wylew naczynia grupy I, powierzchnia gładzona, barwa szarobrunatna; 8) wylew naczynia grupy I, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna; 9) wylew naczynia grupy I, powierzchnia gładzona; 10) wylew naczynia grupy I, zapewne misy grupy I.2.a, powierzchnia gładzona, barwa szarobrunatna; 11) wylew naczynia grupy I, zapewne misy grupy I.2.a, powierzchnia gładzona, barwa brunatna; 12) wylew naczynia grupy I, powierzchnia gładzona, barwa brunatna; 13) wylew naczynia grupy I, powierzchnia gładzona, barwa jasnobrunatna; 14) wylew naczynia grupy I, zapewne wazy grupy I.3, u podstawy szyjki pozioma linia ryta, powierzchnia gładzona, barwa szarobrunatna; 15) wylew naczynia grupy I, zapewne wazy grupy I.3, powierzchnia gładzona, barwa jasnobrunatna; 16) wylew naczynia grupy I, powierzchnia gładzona; 17) wylew naczynia grupy I, powierzchnia gładzona, barwa brunatna; 18) wylew naczynia grupy II, krawędź wylewu zaszczypywana, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 19) górna część naczynia grupy II, powierzchnia chropowacona, barwa ciemnobrunatna; 20) fragmenty górnej części zbliżonego garnka grupy II.1.b, krawędź wylewu zdobiona nacięciami, powierzchnia chropowacona, barwa ciemnobrunatna, śr. brzuśca ok. 33 cm, śr. wylewu ok. 30 cm; 21) fragmenty górnej części wazy grupy I.3, powierzchnia dolnej części brzuśca chropowacona, powyżej gładzona, barwa jasnobrunatna, śr. brzuśca ok. 36 cm, śr. wylewu ok. 30 cm; 22) górna część wazy grupy I.3, powierzchnia gładzona, barwa jasnobrunatna; 23–25) fragmenty trzech uch naczyń, zapewne kubków grupy I.4, jedno z zachowanym fragmentem wylewu (24 – grupa I.4.a), powierzchnia gładzona, barwa brunatna; 26) fragment brzuśca naczynia grupy II, z dwoma poziomymi pasami zaszczypywań; 27) dwa fragmenty naczynia sitowatego grupy II.5, powierzchnia nieopracowana, barwa brunatna; 28) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne czarki grupy II.2.b, na brzuścu poziome rzędy zaszczypywań, krawędź wylewu nacinana narzędziem, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 29) dziewięć fragmentów górnej części czarki grupy II.2.b, na brzuścu poziome pasy zaszczypywań, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna, śr. brzuśca 22 cm, śr. wylewu 21 cm; 30) fragment naczynia grupy II, krawędź wylewu nacinana narzędziem, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 31) fragment wylewu naczynia grupy II; 32) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna; 33) fragment wylewu naczynia grupy II; 34) 360 fragmentów naczyń.

Chronologia: obecność szpili typu AJS-I (1) datuje obiekt na fazę B_2/C_1. Chronologię tę potwierdza współwystępowanie ze sobą garnków grupy I.1 (5), II.1.a (6) oraz wazy grupy I.3 (21).

Obiekt 21 (Ar 8A; tabl. 28, 29)

Obiekt posadowiony na opadającym ku E zboczu wysoczyzny, w planie kolisty, śr. 1,3 m. W dolnej pierwotnej części obiektu o lekko rozchylonych na zewnątrz ścianach i lekko kolebkowato uformowanym dnie śr. 0,60 m, wypełnisko tworzyła ciemnobrunatna ziemia przewarstwiona na poziomie przydennym ciemnymi i jasnymi żwirowatymi warstewkami osypiskowanymi. Do poziomu 0,82 m występowały węgle drzewne i nikła liczba ceramiki. Dno pierwotne znajdowało się na głęb. ok. 1,50 m od stropu.

Na poziomie stropu ziemia jednolicie intensywnie czarna ze śladami spalenizny stanowiąca pozostałość wtórnego wkopu w pierwotną treść obiektu. W profilu W-E wkop miąższości 0,75 m niesymetrycznie nieckowato zagłębiony do głęb. 0,75 m w strukturę pierwotnej jamy. Zawierał ziarna czterech odmian pszenicy, jęczmienia zwyczajnego, stokłosy żytniej, życicy rocznej i grochu, ułamki kości zwierzęcych bydła, świni owcy/kozy, psa, zająca oraz kości rybie. Drobne ułamki ceramiki leżały w luźnym układzie. Duża liczba ceramiki zalegała natomiast w skupisku przy dnie na głęb. 0,53–0,75 m od stropu (wykładka?), w tym większe fragmenty dużego naczynia.

Inwentarz (MB/A/269: 2041–2043; tabl. 28, 29): 1) zachowana we fragmentach waza grupy I.3 (zachowane ok. 30% powierzchni), powierzchnia dolnej części brzuśca nieopracowana, powyżej gładzona, barwa ciemnobrunatna, śr. dna 14 cm, śr. brzuśca 26 cm, śr. wylewu 24, wys. 22 cm; 2) fragmenty

górnej partii garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, na wylewie nacięcia wykonane narzędziem, powierzchnia chropowacona ze śladami lekko skośnego przeciągania palcami, na szyjce chropowacona słabiej, barwa szarobrunatna, śr. brzuśca 32 cm, śr. wylewu 26– 27 cm; 3) fragmenty dolnej części garnka grupy I.1 (zachowane ok. 15–20% powierzchni), powierzchnia dolnej części brzuśca silnie chropowacona, powierzchnia powyżej gładzona, barwa brunatna, miejscami ciemnobrunatna, śr. dna 16–17 cm, śr. brzuśca 38 cm; 4) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne wazy grupy I.3, powierzchnia gładzona, barwa szarobrunatna; 5) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne wazy grupy I.3, powierzchnia gładzona, barwa jasnobrunatna; 6) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne misy grupy I.2.a, powierzchnia gładzona, barwa brunatna; 7) fragment górnej części wazy grupy I.3, powierzchnia gładzona, barwa brunatna; 8) fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź wylewu nacinana narzędziem, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 9) fragment wylewu naczynia grupy II, pod wylewem poziomy pas zaszczypywań, na krawędzi wylewu zaszczypywania, powierzchnia nieopracowana, barwa brunatna; 10) fragment wylewu naczynia grupy II, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 11) fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź wylewu zaszczypywana, powierzchnia nieopracowana, barwa brunatna; 12) fragment wylewu naczynia grupy II, na krawędzi wylewu nacięcia wykonane narzędziem, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 13) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, na krawędzi wylewu nacięcia wykonane narzędziem, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 14) fragment górnej części naczynia grupy II, krawędź wylewu zaszczypywana, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 15) fragment górnej części naczynia grupy II, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, na krawędzi wylewu nacięcia wykonane narzędziem, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 16) fragment brzuśca naczynia grupy II, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 17) fragmenty brzuśca naczynia grupy II, na powierzchni poziome pasy zaszczypywań, barwa jasnobrunatna; 18) kilka fragmentów górnych części kubka grupy I.4.a, powierzchnia starannie gładzona, barwa pomarańczowa; 19) kilka fragmentów górnej części naczynia grupy II, na krawędzi wylewu nacięcia, na brzuścu skośne, krzyżujące się linie ryte, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 20) ok. 655 fragmentów ceramiki.

Obiekt 22 (Ar 8A,B; tabl. 30)

Pod grubą ok. 0,40 m warstwą humusu obiekt w planie regularnie kolisty śr. 1,2 m wypełniony ziemią jasnoszarą z drobnymi kamieniami i bryłkami polepy. W przekroju N-S workowaty o prostych pionowych ścianach i lekko kolebkowato zagłębionym dnie na głęb. 1 m, z warstewką osypiskową i uwarstwieniem z ciemnoszarej ziemi grub. 0,10 m. W połowie głębokości zalegał duży pojedynczy kamień. Węgle drzewne występowały na różnych poziomach, podobnie jak rozproszone ułamki ceramiki oraz ziarna czterech rodzajów pszenicy, jęczmienia zwyczajnego, żyta, stokłosy żytniej, życicy rocznej i grochu, natomiast paciorki (1 i 2) bliżej dna.

Inwentarz (MB/A/269: 2044, 2045; tabl. 30): 1) kulisty paciorek, z nieprzejrzystego szkła, barwy czerwonej typu TM-12, wys. 1,2 cm, śr. 1,3 cm; 2) mały kulisty paciorek z nieprzejrzystego szkła, barwy pomarańczowej/jasnobrązowej, typu TM-26?, wys. 0,5 cm, śr. 0,6 cm; 3, 4) dwa fragmenty brzuśców naczyń grupy II, zapewne garnków grupy II.1.c, na załomie brzuśców poziome pasy zaszczypywań, poniżej powierzchnia chropowacona, powyżej nieopracowana; 5) ok. 400 fragmentów naczyń.

Obiekt 23 (ar 8A; tabl. 30)

Pod warstwą humusu grub. ok. 0,25 m słabo zarysowany na tle żwirowatego podłoża kontur w przybliżeniu kolistego obiektu, śr. 0,80 m, otoczony od strony S drobnymi kamieniami. W przekroju W-E nieckowaty, dno płaskie, śr. ok. 0,60 m. znajdowało się na głęb. 0,30 m od poziomu stropowego. Wypełnisko tworzyła górą jasnoszara ziemia, dołem o zabarwieniu brunatnym o tej samej konsystencji.

Inwentarz (MB/A/269; tabl. 30): 1) fragment górnej części misy grupy I.2.a, powierzchnia gładzona, barwa brunatna; 2) dziesięć drobnych fragmentów naczyń.

Obiekt 24 (Ar 8A,B; tabl. 30, 31)

Pod humusem grub. 0,30 m i warstwą kulturową grub. ok. 0,40 m obiekt w rzucie poziomym kolisty, śr. 1,50 m, z warstwą stropową silnie nawęgloną grub. ok. 0,20 m. Warstwa ta pochodziła z wtórnego,

ingerującego w pierwotną treść obiektu zagłębienia, którego lejowate w przybliżeniu wypełnisko stanowiła intensywnie ciemna ziemia nasycona węglami. Zagłębienie zalegało na grubej warstwie ziemi osypiskowej rudego żwiru, która z kolei nakrywała dolną część pierwotnego obiektu, zachowaną w formie szerokiej niecki ze spłaszczonym na głęb. 1,0 m dnem, śr. 1,10 m, Wypełnisko tworzyła ziemia brunatna nasycona ziarnami pszenicy w czterech odmianach, jęczmienia zwyczajnego, stokłosy żytniej, życicy rocznej, grochu, wyki, grzyba i gorczycy oraz drobnymi i większymi fragmentami kości bydła, świni, owcy/kozy, sarny, bobra, zająca i ryby, ponadto drobnymi okruchami węgli drzewnych. Przy krawędzi obiektu znaleziono fragment igły (1) i haczyk na ryby (2).

Inwentarz (MB/A/269: 2046, 2047; tabl. 31): 1) fragment igły żelaznej o przekroju okrągłym, część górna z uszkiem częściowo zniszczona i zdeformowana, dł. zachowana 7,7 cm; 2) żelazny haczyk na ryby ze sztabki w przekroju prostokątnej, przy obu końcach okrągłej, z górnym końcem uformowanym w pętlę, dolnym w wygiętym łukowato zaopatrzonym w zadzior (rys. przed konserwacją – w trakcie konserwacji zniszczono zadzior i część uszka), dł. 8,5 cm; 3) fragmenty misy dwustożkowej grupy I.2.c, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, śr. dna 5 cm, śr. brzuśca 16 cm, śr. wylewu 15 cm, wys. 7 cm; 4) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne kubka grupy I.4.a, powierzchnia gładzona, barwa szarobrunatna; 5) fragment górnej części wazy grupy I.3, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna, śr. wylewu 17 cm; 6) fragment wylewu naczynia grupy I, zapewne misy dwustożkowej grupy I.2.c, powierzchnia gładzona; 7) fragment górnej części misy grupy I.2.a, u nasady szyjki pozioma linia ryta, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna; 8, 9) dwa fragmenty wylewów naczyń grupy II, powierzchnia chropowacona; 10) fragment wylewu naczynia grupy II, zapewne misy grupy II.2.a, powierzchnia nieopracowana ze śladem po zlepieniu wałeczków z gliny, barwa jasnobrunatna; 11) fragment brzuśca naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, powierzchnia chropowacona; 12) fragment brzuśca naczynia grupy I, zdobiony krzyżującymi się liniami rytymi, powierzchnia gładzona, barwa szara; 13) dolna część naczynia, powierzchnia chropowacona, śr. dna 7 cm; 14) dolna część naczynia grupy I, zapewne garnka grupy I.1, powierzchnia starannie gładzona, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, śr. dna 8 cm; 15) mały fragment ucha, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna; 16) ok. 260 fragmentów naczyń.

Obiekt 25 (Ar 8B; tabl. 32)

Obiekt zalegał na zboczu płaskowyżu pod warstwa humusu oraz pokładem warstwy kulturowej o łącznej grub. ok. 0,40 m. Jego nawęglona powierzchnia stropowa opadała skosem w kierunku E. Obiekt kolisty w rzucie poziomym, śr. 1,20 m, wkopany w podłoże piaskowo-żwirowe na głęb. ok. 1,25 m. W profilu W-E workowaty ze ścianami pierwotnie pionowymi, zakłóconymi w swej strukturze. Płaskie dno śr. 1,1 m było wypoziomowane. Wypełnisko z pierwotnej fazy użytkowania obiektu zachowane w partiach przyściennych oraz przydennej miało odcień ciemnobrunatny i było nasycone ziarnami pszenicy czterech odmian, jęczmienia zwyczajnego, stokłosy żytniej, życicy rocznej, grochu, wyki i leszczyny pospolitej oraz drobnymi ułamkami ceramiki.

Pierwotna treść obiektu została naruszona wtórnym wkopem z nieregularnie uformowanym dnem ingerującym do głęb. ca 1 m. Wypełniony intensywnie czarną ziemią nasyconą drobnymi ułamkami ceramiki, kośćmi zwierzęcymi bydła, świni, owcy/kozy, karczownika i ryby.

Inwentarz (MB/A/269; tabl. 32): 1) fragment wylewu naczynia grupy I, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna; 2) fragment wylewu naczynia grupy I, powierzchnia gładzona, barwa brunatna; 3) fragment wylewu naczynia grupy II, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 4) fragment brzuśca naczynia grupy I, zapewne misy dwustożkowej grupy I.2.c, powierzchnia gładzona, barwa szarobrunatna; 5) fragment brzuśca naczynia zapewne grupy I, zdobionego pionową linią rytą, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna; 6) fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, powierzchnia chropowacona, barwa ciemnobrunatna; 7) fragment górnej części wazy grupy I.3, powierzchnia gładzona, barwa brunatna; 8) fragment brzuśca naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, poniżej powierzchnia chropowacona, powyżej nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 9) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 10) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne czarki grupy II.2.b, na brzuścu

poziome pasy zaszczypywań, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 11) fragment brzuśca naczynia grupy I, zdobionego krzyżującymi się liniami rytymi, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 12) ok. 250 fragmentów naczyń.

Obiekt 26 (Ar 8A,B; tabl. 33)

Pod pokładem humusu i warstwy kulturowej o łącznej grub. do 0,70 m opadających w kierunku N, obiekt kolisty w planie śr. 1 m z silnie nawęgloną grub. 0,10 m powierzchnią stropu zalegającego równolegle do zbocza. Obiekt w przekroju N-S workowaty z regularnie pionowymi ścianami oraz na głęb. 0,70 m od stropu z płaskim, zaznaczonym intensywnie ciemną warstewką dnie wypoziomowanym w stosunku do pochyłego stropu. Wypełnisko silnie spiaszczone, barwy jednolicie szarej, zawierało na różnych głębokościach ułamki ceramiki, polepy, kości zwierzęcych, rozdrobionych bryłek węgli drzewnych oraz ziarniaki pszenicy zwyczajnej, płaskurki, zbitokłosej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, stokłosy żytniej, grochu i wyki.

Inwentarz (MB/A/269; tabl. 33): 1) fragment wylewu naczynia grupy II.1, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, powierzchnia delikatnie chropowacona, barwa jasnobrunatna; 2) fragment wylewu misy grupy I.2.a, u podstawy szyjki pozioma linia ryta, powierzchnia gładzona, barwa jasnobrunatna; 3) dolna część brzuśca naczynia grupy I, zdobionego pionowymi liniami rytymi, powierzchnia chropowacona, barwa, jasnobrunatna; 4) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna, śr. dna 12 cm; 5) fragment górnej części naczynia grupy II, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 6) ok. 240 fragmentów naczyń.

Obiekt 27 (Ar 8B; tabl. 33, 34)

Zgeometryzowany w rzucie poziomym zarys obiektu, w przybliżeniu kwadratowy o bokach długości ok. 1,20 m nakrywała warstwa humusu i pokład warstwy kulturowej łącznej grubości do 0,60 m. Obiekt posadowiony na zboczu płaskowyżu opadającego ku E, warstwą stropową pochylony był równolegle do niego, narożnikami zaś skierowany wzdłuż osi N-S oraz W-E. Niżej w planie kolisty. Krawędź SE zniekształcona płytkim rozwleczeniem na dł. 0,70 m. Na poziomie stropu zalegały dwa duże kamienie. W profilu W-E obiekt workowaty o prostych, pionowych ścianach i płaskim, wypoziomowanym dnie śr. 1 m na głęb. 1,10 m od stropu. Dno tworzyła cienka, intensywnie czarna warstewka nasycona węgielkami, wyżej treść obiektu stanowiła brunatna ziemia z wkładkami ziemi jaśniejszej, w której zachował się ślad po ostro zakończonym kołku dł. ok. 0,50 m. Treść wypełniska na poziomie podstropowym tworzyło nieckowate zagłębienie wypełnione ciemnoszarą ziemią miąższości ca 0,30– 0,40 m. W nim skupiały się ułamki ceramiki oraz pojedyncze ziarenka pszenicy zwyczajnej, płaskurki, zbitokłosej, jęczmienia zwyczajnego, żyta i wyki oraz węgielki.

Inwentarz (MB/A/269; tabl. 34): 1) dziesięć fragmentów górnej partii wazy grupy I.3, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna, śr. brzuśca ok. 20 cm, śr. wylewu ok. 18 cm; 2) fragment brzuśca naczynia grupy II, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 3) dolna część naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. dna 14–15 cm; 4) fragmenty dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. dna 13 cm; 5) ok. 155 fragmentów naczyń.

Obiekt 28 (Ary 8B, 9A; tabl. 34)

Pod humusem grub. 0,25 m oraz warstwą kulturową miąższości 0,30 m, obiekt w rzucie poziomym owalny, wielkości ok. 1,6 x 0,8–1 m, wydłużony po osi W-E. W przekroju N-S workowaty. Na poziomie dna na głęb. 1,10 m od stropu wypełnisko było przewarstwowane ciemną ziemią, w której odkryto fragment szczypczyków żelaznych (2) i okucie żelazne (1). Nad nią zalegał pokład grub. ok. 0,54 m ziemi barwy ciemnobrunatnej z małą liczbą węgli drzewnych. Górną część jamy wypełniała warstwa ziemi ciemnoszarej, miąższości 0,50 m, nasycona spalenizną, przy dnie z nielicznymi ziarniakami pszenicy zwyczajnej, orkiszowej i zbitokłosej, grochu oraz małą liczbą rozdrobnionych fragmentów ceramiki i nielicznymi szczątkami kostnymi ryb i owcy/kozy.

Inwentarz (MB/A/269: 2049, 2050; tabl. 34): 1) prostokątne okucie żelazne z dwoma nitami przy obu końcach, silnie skorodowane, wymiary 5 x 1,9 cm; 2) fragment przedmiotu żelaznego, być może zakończenie szczypczyków, zach. dł. 2,3 cm, szerokość 2 cm; 3) ok. 185 drobnych fragmentów naczyń.

Obiekt 29 (Ar 8B; tabl. 35)

Obiekt owalny w planie, wydłużony na osi N-S, wielkości 1,4 x 1,1 m zalegał pod warstwą humusu grub. 0,20 m. Wydrążony był w podłożu żwirowo-piaszczystym na głęb. 1 m. W profilu N-S workowaty

z pionowymi ścianami i silnie spłaszczonym dnem śr. 1,10 m. Zachowana przydenna część pierwotnego wypełniska brunatnej barwy miąższości 0,40 m, zawierała ułamki ceramiki oraz ziarna pszenicy zwyczajnej, płaskurki, orkiszowej, jęczmienia zwyczajnego, stokłosy żytniej, życicy rocznej i grochu. Nakrywała ją warstwa osuwiskowa rdzawego żwiru grub. 0,15–0,20 m.

W strukturę obiektu była zagłębiona nieckowato podstropowa warstwa ziemi intensywnie ciemnej, miąższości 0,65 m, w obrębie której znajdowała się igła żelazna (1).

Inwentarz (MB/A/271: 2061; tabl. 35): 1) fragment zapewne igły żelaznej zachowanej w partii ostrza, bez uszka, zachowana dł. 3,6 cm; 2) fragmenty górnej części misy dwustożkowej grupy I.2.c, powierzchnia gładzona, barwa brunatna, śr. brzuśca 16 cm, śr. wylewu 14 cm; 3) fragment dolnej części brzuśca naczynia grupy I, zdobionej liniami rytymi, powierzchnia gładzona, barwa brunatna; 4) fragment górnej części wylewu naczynia grupy II.1, na krawędzi wylewu zaszczypywania, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna; 5) ok. 240 fragmentów naczyń.

Obiekt 30 (Ary 8B,D oraz 9A,C; tabl. 35)

Pod warstwą humusu grub. 0,20 m oraz warstwą kulturową grub. 0,40 m, kolisty w planie obiekt śr. ok. 1,40 m, położony na skłonie terenu. Jego warstwy stropowa i spągowa były wyraźnie wypoziomowane. W przekroju N-S obiekt był nieckowato zagłębiony w podłoże do głęb. 0,70 m, z silnie rozchylonymi na zewnątrz ścianami oraz lekko spłaszczonym dnem śr. 0,70 m. Wypełnisko części przydennej tworzyła ziemia ciemnobrunatna grub. 0,30 m, z zalegającymi w niej dwoma kamieniami i kośćmi tura, górą szara, miejscami przewarstwowana spalenizną i wkładkami żwiru.

Eksploracja według zalegania stratygraficznego wykazała na wszystkich poziomach wypełniska obecność pojedynczych ziaren pszenicy zwyczajnej i zbitokłosej, jęczmienia zwyczajnego, stokłosy żytniej i grochu oraz ceramiki, węgli drzewnych.

Inwentarz (MB/A/271; tabl. 35): 1) fragment wylewu naczynia grupy I, powierzchnia starannie gładzona, barwa szarobrunatna; 2) ok. 110 fragmentów naczyń.

Obiekt 31 (Ar 12C; tabl. 36)

Zarys obiektu w planie kolistego śr. 1,7 m nakrywała warstwa humusu grub. 0,25 m oraz pokład warstwy kulturowej z kamieniami, miąższości średnio 0,40 m. Poziom stropowy obiektu opadał skośnie ku E. Jama workowata, z pionowymi ścianami górą, szeroko rozchylonymi na zewnątrz, dno płaskie śr. ok. 0,90 m. Wypełnisko miąższości 0,95 m tworzyła na całej głębokości jednolita ziemia barwy ciemnoszarej, przerwana od strony W żwirowym brunatno-rudym osypiskiem z kilkoma otoczakami. Przy dnie małe wkładki ziemi brunatnej.

Z głęb. 0,70 m od powierzchni stropu uzyskano węgielki drzewne oraz pojedyncze kości bydła i jelenia.

Inwentarz (MB/A/271; tabl. 36): 1) fragmenty niestarannie wykonanej misy jednodzielnej grupy II.2.a, powierzchnia nieopracowana, barwa ciemnobrunatna, śr. wylewu 13 cm; 2) fragment górnej części naczynia grupy II, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna; 3) ok. 50 fragmentów naczyń.

Obiekt 32 (Ar 12C; tabl. 36)

Pod humusem współczesnym i warstwą kulturową o łącznej grubości 0,40–0,45 m jama w rzucie poziomym odkształcona, nieregularna, o nieczytelnym zarysie, silnie wydłużona do 2 m po osi S-N przy zmiennej szer. 0,50–0,70 m. W przekroju S-N w przybliżeniu nieckowata o nierównej linii dna. Wypełnisko miąższości 0,85 m stanowiła ziemia barwy intensywnie czarnej i szaroczarnej z wkładkami rudego żwiru i z kilkoma otoczakami pośrodku.

Fragmenty drobnych ułamków ceramiki i skamielin muszelek małży (?) zalegały w połowie E jamy.

Inwentarz (MB/A/271; tabl. 36): 1) fragment górnej części czarki grupy II.2.b, na powierzchnia poziome rzędy zaszczypywań, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 2) ok. 485 drobnych fragmentów ceramiki.

Obiekt 33 (Ar 12C,D; tabl. 37, 38)

Pod warstwą humusu i warstwą kulturową łącznej grub. 0,60 m owalny obiekt wydłużony na osi W-E w rzucie poziomym 1,4 x 1,2 m. Wkopany został w żwirowate podłoże na głęb. ok. 0,50 m. W profilu N-S nieckowaty, wypełniony ~~był~~ w górnej partii intensywnie czarną ziemią, przechodzącą niżej w półkoliście układającą się warstwę ciemnobrunatnej ziemi, nasyconej dużą ilością ceramiki, kości zwierzęcych bydła, owcy/kozy i sarny oraz węgli drzewnych. Na całej głębokości jamy, bardziej skupiając się na poziomie przydennym, występowały ziarna pszenicy zwyczajnej, zbitokłosej, jęczmienia zwyczajnego, życicy rocznej i grochu.

Inwentarz (MB/A/271; tabl. 37, 38): 1) zachowana we fragmentach niestarannie wykonana misa grupy

I.2.a (zachowane ok. 20% powierzchni), powierzchnia nieopracowana, ewentualnie bardzo niestarannie gładzona (szczególnie w górnych partiach), barwa ciemnobrunatna, śr. dna 8 cm, śr. brzuśca 16 cm, śr. wylewu 14–15 cm, wys. 8,5 cm; 2) fragment górnej części misy dwustożkowej grupy I.2.c, powierzchnia niestarannie gładzona, barwa ciemnobrunatna; 3) fragment górnej części misy jednodzielnej grupy II.2.a, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 4) fragment wylewu naczynia grupy I, powierzchnia gładzona, barwa jasnobrunatna; 5) fragment górnej części misy grupy I.2.a, nasada szyjki podkreślona silnym załomem, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, śr. brzuśca ok. 18 cm, śr. wylewu ok. 17 cm; 6) fragment górnej części naczynia grupy I; 7) fragment brzuśca naczynia grupy II; 8) fragment górnej części wazy grupy I.3, powierzchnia gładzona, barwa brunatna; 9) fragment górnej części misy grupy I.2.a, nasada szyjki podkreślona poziomą linią rytą, powierzchnia gładzona, barwa jasnobrunatna; 10) fragment górnej części misy grupy I.2.a, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna; 11) fragment górnej części naczynia grupy II, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 12) fragment górnej części naczynia grupy II, na brzuścu widoczne dwa poziome pasy zaszczypywań, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniami, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 13) fragment górnej części naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona nacięciami (zaszczypywaniami?), powierzchnia chropowacona, barwa szarobrunatna; 14) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.b, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniami, powierzchnia chropowacona, barwa szarobrunatna; 15) kilka fragmentów górnej i środkowej części garnka zbliżonego do grupy II.1.c, na szyjce skośne linie ryte (wątek krokwiowy), na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, niżej skośne pasy zaszczypywań, krawędź wylewu zaszczypywana, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 16) fragment dolnej części naczynia grupy I, powierzchnia niestarannie gładzona, nad dnem nieopracowana, barwa brunatna, śr. dna 8 cm; 17) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia nieopracowana, barwa ciemnobrunatna, śr. dna 8 cm; 18) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna; 19) trzy fragmenty dolnej części naczynia grupy II, na powierzchni ornament zaszczypywań w układzie poziomych i pionowych pasów, barwa jasnobrunatna, śr. dna 9 cm; 20) fragment ucha od naczynia grupy I (1.4?), powierzchnia gładzona, barwa jasnobrunatna; 21) ok. 240 fragmentów naczyń.

Chronologia: wazy grupy I.3 (6, 8) wskazują na młodszy okres wpływów rzymskich. Fragmenty naczyń z różnokierunkowym zaszczypywaniem (15, 19) mogą zawężać tę chronologię do rozwiniętej fazy C.

Obiekt 34 (Ar 12D; tabl. 39, ryc. 27)

Pod warstwą humusu współczesnego oraz warstwą kulturową o łącznej grub. 0,50 m obiekt w planie kolisty, śr. 1,5 m, posadowiony na skosie terenu opadającego na S. Obiekt wkopany w podłoże na głęb. ok. 1,4 m w przekroju odznaczał się szeroko rozwartymi ścianami, przy dnie lekko spionowanymi. Dno płaskie śr. 1,2 m, wypoziomowane, wyłożone było wieńcem zwarcie zalegającymi w trzech warstwach kamieni oblepionych warstwą polepy. Otaczały grubą (do kilkunastu cm), o nieregularnym zarysie warstwę spalenizny i pylącego rumoszu krzemionkowo-wapiennego oraz dużą bryłę zlepieńca wapiennego. Obiekt zapewne o funkcji wapiennika górą był zasypany jednolitą warstwą jasnoszarej ziemi z kilkoma ułamkami ceramiki.

Inwentarz (MB/A/271): 1) ok. 35 drobnych fragmentów naczyń.

Obiekty 35A, 35B i 35C (Ar 12C,D; tabl. 40–45)

Pod warstwą próchnicy i pokładzie warstwy kulturowej łącznej grub. 0,40–0,58 m zalegał kompleks blisko siebie położonych trzech jam oznaczonych jako 35A, 35B i 35C. Brak możliwości określenia relacji stratygraficznej pomiędzy obiektami. Na tym samym poziomie, na styku z krawędzią S jamy 35C, zalegało napowierzchniowo zwarte, koliste, jednowarstwowe skupisko kamieni śr. 0,70 x 0,70 m, natomiast od strony N okrągła w planie warstwa polepy podobnych rozmiarów. Z wierzchniej warstwy z przemywania uzyskano kilka ziarniaków.

Obiekt 35A (Ar 12D; tabl. 40)

Obiekt nieregularnie kolisty w rzucie poziomym, śr. do 1 m, w profilu SW-NE nieckowaty o stosunkowo małej głębokości do 0,40 m. Dno lekko spłaszczone, śr. 0,50 m. Wypełnisko stanowiła jednolicie jasnoszara ziemia, w której przypowierzchniowo znajdowały się kości bydła, świni i owcy/kozy, pojedyncze ziarenka pszenicy zwyczajnej, płaskurki, zbitokłosej i jęczmienia zwyczajnego, życicy rocznej i leszczyny pospolitej oraz ułamki ceramiki.

Inwentarz (MB/A/269): 1) pojedyncze, drobne fragmenty naczyń.

Obiekt 35B (Ar 12C,D; tabl. 40–45)

Obiekt nieregularnie owalny w planie wielkości 1,5x1,7 m, z poziomem warstwy stropowej pochylonym lekko ku S, wkopany w podłoże drobnoziarnistego żwiru na głęb. 0,8–1,0 m. Workowaty w przekroju N-S, ściany pionowe, dno śr. 1,2 m, lekko kolebkowato uformowane, głębsze od strony S. Wypełnisko tworzyła ziemia jednolicie szara z dwiema skośnymi smugami twardej, ciemnoszarej ziemi. Na poziomie od 0,37–0,57 m od stropu zalegały przy krawędzi E części jednego naczynia (5), kości bydła, owcy/kozy, świni i gryzonia małego oraz fragment szpili kościanej (1), bryłka stopionego brązu, połowa paciorka szklanego (2) i drobne węgle drzewne.

Na najniższym poziomie przydennym odkryto przęślik gliniany (3), fragment małego naczynka (6) oraz duże, rozrzucone luźno liczne ułamki ceramiki (rodzaj wykładki?) przy małej ilości węgli drzewnych. Dużą liczbę reprezentowały ziarniaki pszenicy zwyczajnej, płaskurki, orkiszowej, zbitokłosej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, stokłosy żytniej, życicy rocznej, grochu, wyki i rdestu powojowego.

Inwentarz (MB/A/269: 2053–2057; tabl. 41–45): 1) fragment górnej części szpili kościanej typu AJS-I w stylistyce metalowych szpil typu G, główka w formie okrągłej, płaskiej tarczki, śr. tarczki 1 cm, dł. zachowana 2,1 cm; 2) połowa kulistego, nieznacznie spłaszczonego paciorka ze szkła nieprzezroczystego barwy zielonej typu TM-4a, śr. 1,3 cm, wys. 1,1 cm; 3) przęślik gliniany z zaokrąglonymi krawędziami, powierzchnia wygładzona, wys. 1,7 cm, śr. 3,2 cm; 4) fragmenty górnej części niestarannie wykonanego garnka grupy I.1 (zachowane 15–20% powierzchni), powierzchnia dolnej części brzuśca grubo chropowacona z licznymi spękaniami, powierzchnia powyżej niestarannie gładzona (widoczne liczne smugi po narzędziu), barwa ciemnobrunatna, śr. brzuśca ok. 35 cm, śr. wylewu ok. 22 cm; 5) kilkanaście dużych fragmentów dolnej części naczynia grupy I, zapewne wazy grupy I.3, powierzchnia dolnej części nieopracowana, powyżej gładzona, barwa brunatna, miejscami jasnobrunatna, śr. dna 12, śr. brzuśca ok. 28 cm; 6) fragment górnej części misy grupy I.2.a, powierzchnia gładzona, barwa brunatna, śr. brzuśca 20 cm, śr. wylewu 18 cm; 7) fragment wylewu naczynia grupy II, zapewne garnka grupy I.1, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 8) dwa fragmenty naczynia grupy I, zapewne misy grupy I.2.a, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna; 9) fragment wylewu naczynia grupy I, powierzchnia gładzona, barwa jasnobrunatna; 10) fragment wylewu naczynia grupy II, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 11) fragment górnej części naczynia grupy I, powierzchnia gładzona; 12, 13) dwa fragmenty wylewów naczyń grupy I, zapewne mis grupy I.2.a, powierzchnie gładzone, barwa szarobrunatna; 14) fragment wylewu naczynia grupy II, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 15) fragment górnej części garnka grupy II.1.b, powierzchnia nieopracowana, barwa brunatna; 16) fragment wylewu naczynia grupy II, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 17) fragment górnej części naczynia grupy II, powierzchnia chropowacona (z poziomymi smugami po palcach), barwa brunatna; 18) fragment górnej części naczynia grupy II, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 19) dwa fragmenty brzuśca naczynia grupy II, na powierzchni zaszczypywania, barwa jasnobrunatna; 20) fragment brzuśca naczynia grupy II, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna; 21) dolna część naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna, śr. dna 12 cm; 22) dolna część naczynia, powierzchnia chropowacona ze skośnymi smugami, silnie spękana, barwa jasnobrunatna; śr. dna 18 cm; 23) zachowany we fragmentach garnek grupy II.1.d (rekonstrukcja niepewna), na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, krawędź wylewu od zewnątrz nacinana, powierzchnia poniżej załomu chropowacona, powyżej nieopracowana, barwa jasnobrunatna, śr. brzuśca ok. 34 cm, śr. wylewu ok. 31–32 cm; 24) fragmenty garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, na krawędzi wylewu nacięcia wykonane narzędziem, powierzchnia chropowacona, na szyjce słabiej, barwa jasnobrunatna, śr. brzuśca ok. 46–48 cm, śr. wylewu ok. 41–43 cm; 25) fragmenty górnej części garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, na krawędzi wylewu nacięcia wykonane narzędziem, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. brzuśca ok. 19 cm, śr. wylewu ok. 17–18 cm; 26) fragment górnej części garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, na krawędzi wylewu nacięcia wykonane narzędziem; 27) fragment wylewu garnka grupy II.1, na krawędzi wylewu zaszczypywania, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna;

28) fragment górnej części garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań; 29) fragment brzuśca naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 30) fragmenty górnej części garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, na krawędzi wylewu nacięcia wykonane narzędziem, powierzchnia chropowacona, na szyjce słabiej, barwa jasnobrunatna; 31) fragment górnej części garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca dwa poziome rzędy zaszczypywań, na krawędzi wylewu nacięcia wykonane narzędziem, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 32–34) fragmenty trzech dolnych części naczyń, fragmenty den, śr. den 9–11 cm; 35) fragmenty górnej części wazy grupy I.3, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna, śr. brzuśca 26 cm, śr. wylewu 24 cm; 36) fragment górnej części misy dwustożkowej grupy I.2.c, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna, śr. brzuśca i wylewu ok. 26 cm; 37) fragment górnej części naczynia grupy I (misy I.2.a?), u nasady szyjki pozioma linia ryta, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna; 38) fragment górnej części wazy grupy I.3, powierzchnia gładzona, barwa jasnobrunatna; 39) zachowany we fragmentach garnek grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, na krawędzi wylewu od strony zewnętrznej nacięcia wykonane narzędziem, powierzchnia chropowacona, słabiej pod wylewem, barwa brunatna, śr. dna 10 cm, śr. brzuśca 25 cm, śr. wylewu 24 cm, wys. 25–26 cm; 40) ok. 850 fragmentów naczyń.

Chronologia: szpila kościana AJS-grupy I (1) o niezbyt dobrze ustalonej chronologii, może wskazywać na fazę B_2/C_1, pozostały materiał ceramiczny (zwłaszcza naczynia 5, 35, 38) typowy jest ogólnie dla młodszego okresu rzymskiego.

Obiekt 35C (Ar 12D; tabl. 40, 45, ryc. 24B)

Do obiektu 35A od strony SW przylegała bezpośrednio nieregularnie owalna jama obiektu 35C wielkości ok. 1,6 x 1,2 m. W profilu SW-NE workowata o rozchylonych na zewnątrz ścianach, dno płaskie, śr. ok. 1 m na głęb. 1,2 m. W części warstwy stropowej jamy zalegała polepa grub. 0,20 m kolista w planie, śr.1 m, w której zlokalizowano część naczynka (1). Polepa zalegała na warstwie ciemnoszarej ziemi z drobnymi ułamkami ceramiki i rozproszonymi ziarniakami pszenicy zwyczajnej, orkiszowej, zbitokłosej, jęczmienia zwyczajnego, stokłosy żytniej, życicy rocznej i grochu oraz kilkoma kośćmi owcy/kozy. Niżej wypełnisko tworzyła jasnoszara ziemia przewarstwowana jałowymi jasnobrunatnymi osypiskami ze ścian. Ciemnym intensywnie konturem wyodrębniała się cieniutka warstewka na samym dnie, odcinająca wypełnisko jamy od calcowego żwiru z kamieniami.

Inwentarz (MB/A/269; tabl. 45): 1) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne misy II.3, powierzchnia chropowacona; 2) ok. 40 fragmentów naczyń.

Obiekt 36 (Ar 12D; tabl. 45, 46)

Pod warstwa humusu grub. 0,15 m owalna jama wielkości 0,80 x 1 m, wydłużona na osi W-E o nikłym, mało czytelnym zarysie w rzucie poziomym. W profilu N-S nieckowata, bardzo płytka, głęb. 0,10 m z wypełniskiem jasnobrązowej ziemi. Zawierała kilka ziarniaków pszenicy zwyczajnej i rdestu powojowego, nieliczne fragmenty ceramiki oraz kilka kości bydła i owcy/kozy.

Inwentarz (MB/A/271; tabl. 45, 46): 1) fragment górnej części wazy grupy I.3, powierzchnia gładzona, śr. wylewu ok. 17 cm; 2) fragment górnej części naczynia grupy I, powierzchnia gładzona; 3) fragment brzuśca naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań; 4) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, na krawędzi wylewu zaszczypywania, powierzchnia chropowacona, na szyjce słabiej, barwa brunatna, śr. brzuśca 32 cm, śr. wylewu 26 cm; 5–7) fragmenty dolnych części naczyń, śr. den 5–10 cm; ok. 40 fragmentów naczyń.

Obiekt 37 (Ar 13C; tabl. 46)

Pod warstwą humusu oraz pokładem warstwy kulturowej o łącznej miąższości 0,50 m jama kolista w rzucie poziomym, śr. ok. 1 m. W przekroju W-E workowata, o pionowo uformowanych ścianach. Dno płaskie, śr. 0,90 m, wyłożone kamieniami stabilizowanymi surową gliną na głęb. 1,20 od stropu. Wypełnisko tworzyła ziemia ciemnobrunatna z wkładkami ciemnoszarej. Na poziomie do głęb. 30 cm od stropu zalegały pojedyncze ziarniaki pszenicy zwyczajnej i jęczmienia zwyczajnego oraz paciorek, zapewne gliniany (1), natomiast z dolnej części jamy pochodziły fragmenty ceramiki, kości owcy/kozy oraz nieliczne węgle.

Inwentarz (MB/A/269; tabl. 46): 1) nieregularny, niestarannie wykonany, zniszczony paciorek, zapewne wykonany z gliny lub z niskiej jakości szkła, które uległo erozji, śr. 1,5 cm, wys. 0,6 cm; 2) ok. 140 drobnych fragmentów naczyń.

Obiekt 38 (Ar 25B; tabl. 46)

Pod humusem grub. 0,25 m, zarys w rzucie poziomym, nieregularny, wydłużony do 2 m na osi NW-SE, szerokości zmiennej 0,40–0,80 m. W profilu NW-SE zagłębiony nieckowato w podłoże do głęb. ok. 0,30 m o nierównej linii spągu. Wypełnisko tworzyła szara, shumusowana ziemia zasypiskowa z zawartością kilku rozdrobnionych ułamków ceramiki i drobin węgli drzewnych. W pobliżu wschodniego boku zarysu zachowały się ślady po trzech negatywach posłupowych. Charakter tego zagłębienia nieustalony. Zarys położony był w pobliżu niszy wejściowej obiektu 41 (ziemianki).

Inwentarz (MB/A/271): 1) ok. 20 rozdrobnionych ułamków naczyń o powierzchniach chropowaconych.

Obiekt 39 (Ar 26D; tabl. 47)

Pod warstwą darniowa grub. 0,38 m w calcowym żwirku ujawnił się nieregularny w planie, w przybliżeniu prostokątny zarys stropu obiektu wydłużonego na osi N-S. Jego dł. wynosiła 2 m, przy zmiennej szerokości do 1 m. W przekroju W-E w postaci szerokiej niecki zagłębiony był dnem w calec na głęb. 0,40 m. Wypełnisko stanowiła ziemia ciemnoszara z fragmentami ceramiki i drobnymi węglami drzewnymi. Około naroża NW ślad śr. 0,20 m po kołku umocnionym kamieniem.

Inwentarz (MB/A/271; tabl. 47): 1) fragment brzuśca naczynia grupy II, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, powierzchnia chropowacona, barwa jasnoszarobrunatna; 2) ok. 20 fragmentów naczyń.

Obiekt 40 (Ar 26B; tabl. 47)

Na głęb. 0,40 m od powierzchni gruntu słabo czytelny zarys obiektu, rozwłóczony ku N oraz W. Nieco niżej przybrał w poziomie kształt w przybliżeniu kolisty śr. ok. 1 m. W przekroju NW-SE nieckowaty, przy czym dno od strony SE wypłycało się znacznie w stosunku do strony przeciwległej. Uformowane pionowo ściany wyłącznie w warstwie przystropowej, poniżej zdeformowane. Wypełnisko miąższości do 0,60 m tworzyła jednolicie szara ziemia z rozproszonymi na różnych poziomach ułamkami ceramiki.

Inwentarz (MB/A/271; tabl. 47): 1) fragment brzuśca naczynia grupy II, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 2) ok. 70 rozdrobnionych ułamków naczyń.

Obiekt 41 (Ar 25A; tabl. 48, ryc. 18A)

Pod warstwa humusu współczesnego grub. 0,35–0,40 m zarys obiektu typu półziemianki, owalny, przypuszczalnie pierwotnie czworoboczny, lekko wydłużony na osi N-S o wymiarach 2,4 x 2,6 m. W planie poziomym przebieg obrzeża obiektu wyznaczała warstwa intensywnie ciemnej ziemi, szer. 0,10–0,20 m, okalająca wypełnisko o niejednorodnym charakterze. Część W wypełniska tworzyła piaskowo-żwirowa ziemia zbliżona konsystencją i barwą do podłoża calcowego. Natomiast od strony E, w miejscu przypuszczalnej zniszczonej niszy wejściowej do ziemianki, zalegała grubym do 0,5 m pokładem warstwa ciemnej, próchniczej ziemi zasypiskowej. Od strony E była rozwleczona powierzchniowo (zapewne orką) pasmem na przestrzeni 1,5 m i szer. 0,20 m. Na obrzeżu od strony S słabo zachował się ślad dołka posłupowego, z dwoma kamieniami pierwotnie stabilizującymi słup.

Obiekt w formie szerokiej niecki zagłębiony był w podłoże do ok. 0,65– 0,70 m. Jego poziom użytkowy wyznaczała częściowo zachowana cienka warstewka intensywnie ciemnej ziemi. Tylko w części wschodniej ciemna zasypiskowa warstwa próchnicza zawierała rozdrobnioną ceramikę.

Inwentarz (MB/A/271): 1) ok. 40 drobnych fragmentów naczyń.

Obiekt 42 (Ar 26C; tabl. 49)

Na głęb. 0,38 m od powierzchni, pod warstwą humusu, mały, kolisty w planie obiekt, śr. 0,70 m, wypełniony intensywnie czarną, nawęgloną ziemią. W przekroju N-S (dołek posłupowy) nieckowato zagłębiony w podłoże na głęb. 0,60 m od poziomu stropu.

Inwentarz (MB/A/271): 1) kilkadziesiąt silnie rozdrobnionych ułamków naczyń.

Obiekt 43 (Ar 28D; tabl. 49)

Pod warstwą próchnicy na głęb. 0,35 m jama kolista w planie, śr. 1,45 m, w przekroju nieckowata, z dnem na głęb. 0,85 m. Wypełnisko tworzyła ciemnoszara ziemia nasycona bryłkami węgli, fragmentami ceramiki oraz ziarniakami pszenicy zwyczajnej, płaskurki, orkiszowej, zbitokłosej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, stokłosy żytniej i komosy. Struktura pierwotnej jamy została naruszona nieckowatym zagłębieniem do głęb. 0,60 m wypełnionym warstwą jasnoszarej, żwirowatej ziemi, przy dnie z grudkami polepy i fragmentami szczątków kostnych bydła, świni, owcy/kozy i ryby.

Inwentarz (MB/A/271; tabl. 49): 1) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne misy grupy II.3, na krawędzi wylewu zaszczypywania, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. brzuśca 26 cm, śr. wylewu 24 cm; 2) fragment górnej części misy grupy II.3, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. brzuśca i wylewu 22 cm; 3) ok. 240 fragmentów naczyń, w tym jeden przepalony.

Obiekt 44 (Ar 28D; tabl. 50)

Obiekt pod liczącą 0,30 m grubości warstwą próchnicy współczesnej w rzucie poziomym nieregularnie kolisty, śr. 1,4 m. W przekroju W-E w przybliżeniu workowato-wydłużony, z rozchylonymi na zewnątrz górnymi odcinkami ścian zniekształconych przez obsypisko żwiru. Wypełnisko warstwowane przemiennie jasno- i ciemnoszarą ziemią, z wkładkami intensywnie czarnych smug, zwłaszcza w części W, z której pochodziły fragmenty ceramiki, ziarniaki pszenicy zwyczajnej, płaskurki, orkiszowej, zbitokłosej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, stokłosy żytniej, życicy rocznej i grochu, ponadto kości zwierzęce bydła, świni, owcy/kozy konia i jelenia oraz bryłki węgli i polepy. Przy samym dnie zalegał paciorek szklany (1). Dno śr. 0,80 m zaznaczała na głęb. 1,30 m od stropu cienka warstewka czarnej ziemi z węglami drzewnymi dł. 0,50 m.

Inwentarz (MB/A/271: 2074; tabl. 50): 1) płaski paciorek ze szkła nieprzejrzystego barwy jasnobrunatnej (gliniany?) typu TM-38/54?, wys. 0,2 cm, śr. 0,6 cm; 2) fragment wylewu naczynia grupy II, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 3) trzy fragmenty górnej części naczynia grupy II, zapewne misy grupy II.3, powierzchnia chropowacona, na szyjce delikatniej, barwa jasnobrunatna, śr. brzuśca 28 26 cm, śr. wylewu 28 cm; 4) ok. 300 fragmentów naczyń.

Obiekt 45 (Ar 28C; tabl. 51)

Pod humusem grub. 0,30 m obiekt w rzucie poziomym nieregularnie kolisty, śr. 1,5 m. W profilu W-E workowaty, z płaskim, lekko wyokrąglonym dnem, śr. 0,70 m na głęb. 1,10 m od poziomu stropu. Wypełnisko tworzyła jednolicie ciemnoszara ziemia z dużą zawartością ceramiki, bryłkami polepy i pojedynczymi kamieniami. Na głęb. 0,80 m odkryto dno naczynia (5) oraz małe naczynko (2).

Obiekt został częściowo zniszczony i zniekształcony przez wtórne założenie w jego obrębie pieca zbudowanego na dużym (ok. 0,40 x 0,70 m), zwartym płacie słabo wypalonej polepy grub. ok. 0,20 m zalegającej poziomo na przestrzeni jamy. Krawędź polepy od strony S obłożona była kilkoma kamieniami. Jego wypełnisko tworzyła intensywnie czarna nasycona węglami drzewnymi żwirowata ziemia z rumoszem polepy (ok. 250 fragmentów) i jej płatów, w tym kilka z opracowaną jedną, płaską powierzchnią oraz ze szczątkami kostnymi ryby, ptaka bydła, świni, owcy/kozy i tura. Pośród rozłożonych szczątków organicznych (?) wyodrębniono ziarno jęczmienia zwyczajnego oraz kilka ziaren grochu.

Inwentarz (MB/A/271: 2075; tabl. 51): 1) fragment brzuśca naczynia grupy II, powierzchnia okryta zaszczypywaniem (załuskiwaniem paznokciowym), nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 2) naczynie miniaturowe grupy II.4, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna, śr. dna 2,5 cm, śr. wylewu 6 cm, wys. 2,5 cm; 3) fragment górnej części garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, na krawędzi wylewu zaszczypywania, powierzchnia chropowacona z poziomymi smugami, barwa jasnobrunatna, śr. brzuśca ok. 40 cm, śr. wylewu 32 cm; 4) fragmenty dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna; 5) fragmenty dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna, śr. dna 16 cm; ok. 40 fragmentów naczyń.

Obiekt 46 (Ar 28D; tabl. 52, ryc. 11)

Obiekt owalny w planie, silnie odkształcony od strony S, odkryty pod warstwą próchnicy współczesnej grub. do 0,40 m. Niżej kolisty, śr. 1,35 m, nieckowato zagłębiony w żwirowate podłoże, do głęb. 0,55 m, wypełniony szarą jednolicie ziemią z wkładkami płatów i grudek polepy.

Począwszy od poziomu stropowego na całej głębokości wystąpiły fragmenty ceramiki, bryłki węgli, natomiast w partii przydennej pojedyncze ziarniaki pszenicy zwyczajnej, żyta oraz paciorek szklany (1).

Inwentarz (MB/A/271: 2076–2079; tabl. 52, ryc. 11): 1) prostokątny paciorek szklany mozaikowy ze szkła przejrzystego, jasnozielony z jasnożółtymi oczkami, powierzchnia zniszczona z nalotem, brak odpowiednika w klasyfikacji TM, wys. 0,4 cm, dł. 1 cm, szer. 0,7 cm; 2) częściowo zachowane, niestarannie wykonane naczynie zbliżone do misy grupy II.3 (zachowane ok. 40% powierzchni, reszta uzupełniona gipsem), powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. dna 11 cm, śr. brzuśca 20 cm, śr. wylewu 18–19 cm, wys. 14–15 cm; 3) garnek grupy II.1.b (zachowane ok. 80–90% powierzchni, reszta

uzupełniona gipsem), powierzchnia silnie chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. dna 15 cm, śr. brzuśca 24 cm, śr. wylewu 22–23 cm, wys. 32 cm; ok. 10 fragmentów naczyń; 4) fragment górnej części garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, powierzchnia nieopracowana, poniżej załomu chropowacona, barwa brunatna, śr. brzuśca 22 cm, śr. wylewu 18 cm;

Obiekt 46A (Ar 28D; tabl. 53, 54, ryc. 29)

Obiekt owalny, wydłużony na osi W-E o wymiarach 1,35 x 0,90 m, na poziomie stropu zarysował się pod warstwą próchnicy współczesnej grub. 0,40 m, w której zlokalizowano już ułamki ceramiki i węgle drzewne. W wypełnisku jamy na głęb. 0,55–0,85 m w części W odkryto zgniecione trzy naczynia (3–5) oraz fragment czwartego (6) z których jedno (3), leżące na boku, zawierało łuski i ości rybie, a pod nim większe fragmenty wypalonej polepy (ryc. 29). Z wypełniska tej części obiektu pochodziły także kości i łuski ryby, szczątki kostne bydła, świni, owcy/kozy, owcy, sarny, gryzonia małego i owadożernego. Obok naczynia (6) leżała żelazna szpila (1) oraz ziarniak żyta.

W profilu NE-SW obiekt miał kształt workowaty, ściany pionowe, dno śr. ok. 0,70 m zaznaczone warstewką czarnej ziemi, natomiast w profilu W-E, wytyczonym na skraju zarysu, profil zbliżony do lejowatego, z rozchylonymi górą ścianami. Uwarstwienie wypełniska z szarej jednolicie ziemi z wkładkami grudek polepy i drobnych kamieni zakłócały obrywy rudego żwiru opadające w skosem w dół. Dno znajdowało się na głęb. 1,27 m. W partii przydennej obok drobnych ułamków ceramiki występowały grudki polepy, węgle i ziarenka pszenicy zwyczajnej i jęczmienia zwyczajnego.

Inwentarz (MB/A/271: 2076, 2080–2083; tabl. 53, 54): 1) szpila żelazna z pastorałowatą główką, typu AJS-BIII, dł. 8,9 cm, śr. główki 1,2 cm: 2) niestaranie wykonane naczynie miniaturowe grupy II.4, powierzchnia nieopracowana ze śladami ugniatania palcami, wewnątrz ślady po paznokciach powstałe podczas wylepiania, barwa jasnobrunatna, śr. dna 3 cm, śr. wylewu 5,5 cm, wys. 4,5 cm; 3) zachowany prawie w całości garnek grupy II.1.d, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, powierzchnia chropowacona, w górnej partii nieco delikatniej, barwa jasnobrunatna, śr. dna 16 cm, śr. brzuśca 30 cm, śr. wylewu 25 cm, wys. 38–39 cm; 4) zachowany prawie w całości garnek grupy II.1.b (zachowane ok. 80% powierzchni), powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. dna 19 cm, śr. brzuśca 30 cm, śr. wylewu 26 cm, wys. 35–36 cm; 5) zachowany prawie w całości garnek grupy II.1.b, powierzchnia silnie chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. dna 20 cm, śr. brzuśca 30 cm, śr. wylewu 26 cm, wys. 32 cm; 7) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna.

Chronologia: obecność szpili żelaznej typu AJS-BIII (1) wskazuje na fazę B_2/C_1-C_1 (C_2?).

Obiekt 47 (Ar 28A,C; tabl. 55)

Obiekt nieregularnie kolisty w planie, śr. 1,20 m, zalegał pod współczesną próchnicą grub. 0,30 m. W profilu W-E workowaty, odznaczał się lekko rozchylonymi ku górze ścianami oraz płaskim dnem śr. 0,70 m. Wypełnisko miąższości 0,80 m tworzyła jednolicie ciemnoszara ziemia, przy dnie, zwłaszcza w części centralnej, intensywniej ciemna. Już w warstwie stropowej znajdowały się fragmenty ceramiki, spora ilość ułamków kości bydła, świni, owcy/kozy oraz ziarna. Na głęb. 0,75–0,80 m przy dnie znaleziono fragment opracowanej kości, dwa paciorki szklane (1 i 2), skupisko polepy, ceramikę, węgle drzewne oraz łuski rybie i ziarno pszenicy zwyczajnej, pszenicy orkiszowej oraz jęczmienia zwyczajnego.

Inwentarz (MB/A/271: 2084, 2085; tabl. 55): 1, 2) dwa dwustożkowe paciorki ze szkła przejrzystego barwy żółtawej, brak odpowiednika w klasyfikacji TM, wys. 0,6 cm, śr. 0,7 cm; 3) szydło (?) kościane z uszkodzonym końcem, powierzchnia wygładzona, oba końce spłaszczone, przy czym jeden z nich szerszy, drugi zawężony, dł. 7,7 cm, szer. 0,7 cm; 4) fragment górnej części naczynia grupy I (misy dwustożkowej grupy I.2.c?), powierzchnia gładzona, barwa szarobrunatna; 5) fragment brzuśca naczynia grupy II, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna; 6) fragment górnej partii naczynia grupy II, nad załomem brzuśca zapewne poziomy pas zaszczypywań, pod wylewem słabo zaznaczony ryty ornament zygzaka, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 7) ok. 500 rozdrobnionych ułamków naczyń, w tym m.in. 450 o powierzchniach chropowaconych i siedem gładzonych.

Obiekt 48 (Ar 28A; tabl. 56)

Obiekt kolisty w planie śr. ok. 1,50 m ujawnił się pod warstwą współczesnej próchnicy grub. 0,25 cm. W profilu N-S workowaty, z wypełniskiem jednolicie ciemnoszarej ziemi przewarstwionej w dolnej części

osypiskiem brunatnego żwiru ze ścian. Dno płaskie, nieco kolebkowato wyokrąglone, zaznaczała wąska warstewka czarnej ziemi na głęb. 1,35 m. W wypełnisku znajdowały się w rozproszeniu kości zwierzęce świni, owcy/kozy, małego gryzonia i ryby, ponadto bryłki polepy i węgli drzewnych oraz drobne kamienie. Przy krawędzi NE jamy natomiast na głęb. 0,55 m zalegało skupisko ceramiki, paciorek szklany (1) oraz ziarniaki pszenicy zwyczajnej, płaskurki, orkiszowej, zbitokłosej, jęczmienia zwyczajnego, stokłosy żytniej, życicy rocznej, grochu, wyki. W partii stropowej bryłka żużla.

Inwentarz (MB/A/271: 2086, 2087; tabl. 56): 1) kulisty paciorek szklany barwy zielonej typu TM 4, lekko niesymetryczny, z widocznymi smugami z procesu formowania przez nawijanie, spatynowany na powierzchni, wys. 1,1 cm, śr. 1,4 cm; 2) zachowany we fragmentach garnek grupy II.1.d (zachowane ok. 20–30% powierzchni, ubytki uzupełnione pomalowanym gipsem), na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, na krawędzi wylewu zaszczypywania, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. dna 15 cm, śr. brzuśca 26 cm, śr. wylewu 21–23 cm, wys. 33 cm; 3) fragmenty dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. dna ok. 15 cm; 4) ok. 100 fragmentów naczyń.

Obiekt 49 (Ar 28A; tabl. 56)

W rzucie poziomym obiekt nieregularnie kolisty, śr. ok. 0,70 m, z poziomem stropowym rozwleczonym w kierunku E. Wypełnisko tworzyła szara ziemia o małej miąższości 0,20 m, z kilkoma pojedynczymi kamieniami i ułamkami ceramiki.

Inwentarz (MB/A/271): 1) pojedyncze, drobne fragmenty naczyń.

Obiekt 50 (Ary 28A, 29C; tabl. 57, ryc. 11)

Obiekt w rzucie poziomym regularnie kolisty, śr. 1,30 m, ujawnił się pod współczesną próchnicą grub. ok. 0,20 m. Warstwę stropową tworzyła ciemnoszara ziemia, w której już występowały fragmenty ceramiki. W profilu W-E kształtu workowatego o pionowych ścianach zakłóconych osypiskiem brunatnego żwiru orsztynowego, z dnem na głęb. 1,20 m. Wypełnisko w górnej partii tworzyła ciemnoszara ziemia, w dolnej połowie przecięta dwukrotnie opadającymi łukowato smugami intensywnie czarnej ziemi, która także cienką warstewką zalegała na płaskim dnie śr. 0,9 m. Ceramika, kości zwierzęce w tym bydła, świni, owcy/kozy, węgle oraz ziarna pszenicy zwyczajnej, płaskurki, orkiszowej, zbitokłosej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, stokłosy żytniej, życicy rocznej, grochu i bobu (bobiku) występowały na całej głębokości, z przewagą w górnej części wypełniska.

Na głęb. 1,05 m od powierzchni stropu, przy NE krawędzi wypełniska znajdowało się małe skupisko paciorków (kolia? – ryc. 11), w tym ze złotą wkładką i ich złom z kilku egzemplarzy oraz guzek od zapinki z otworkiem na oś, zapewne pełniący także funkcję paciorka (1–15).

Inwentarz (MB/A/271: 2089–2093; tabl. 57, ryc. 11): 1) brązowy guzek zapinki, profilowany, zaopatrzony w otworek, dł. 0,5 cm, śr. 0,6 cm; 2–10) dziewięć małych paciorków ze złotą wkładką, w tym cztery dwusegmentowe (obecnie większość z nich uległa rozkruszeniu); 11) paciorek szklany zbliżony do typu TM-291f, z korpusem z niebieskiego szkła z zabarwieniami, pokryty na powierzchni cienką warstwa szkła barwy czerwonej, wys. 0,6 cm, śr. 1 cm; 12) kulisty paciorek szklany matowy, barwy czerwonej typu TM-12, silnie spatynowany, śr. 0.8 cm, wys. 0,6 cm; 13) wydłużony, plaski paciorek szklany barwy zielonej, brak odpowiednika w klasyfikacji TM, zbliżony do typu TM-105, wys. 0,3 cm, dł. 1,3 cm, szer. 1 cm; 14) sześcioboczny paciorek szklany, brak odpowiednika w klasyfikacji TM, zbliżony do typu TM-368b z ornamentem szachownicowym, barwy czerwonej, zielonej, czarnej i żółtej, wykonany z pałeczek ciętych poprzecznie techniką millefiori, wys. 0,6 cm, dł. 1 cm, śr. 0,8 cm, śr. 0,1 cm; 15) kubooktaedryczny paciorek szklany przejrzysty, barwy granatowej typu TM-128, wys. 0,7 cm, dł. 1,3 cm, śr. 0,7 cm; 16) fragment górnej części misy dwustożkowej grupy I.2.c, powierzchnia gładzona, barwa szarobrunatna, śr. brzuśca ok. 24 cm, śr. wylewu ok. 22 cm; 17) ok. 200 fragmentów naczyń.

Obiekt 51 (Ary 28A,B oraz 29C,D; tabl. 57, 58)

Owalny w rzucie poziomym obiekt, wydłużony na osi N-S, wielkości 1,9 x 1,4 m, nakrywała współczesna próchnica grub. 0,25 m. W profilu N-S asymetryczny, wypłycał się ku N, od strony S sięgał lejowato uformowanym dnem do głęb. 0,90 m od stropu. Wypełnisko tworzyła szara ziemia przewarstwowana ciemnymi wkładkami. W górnej części jamy znajdowały się fragmenty ceramiki, kości bydła, świni, owcy/kozy i jelenia, węgle, także ziarna pszenicy zwyczajnej, orkiszowej, jęczmienia zwyczajnego, stokłosy żytniej, grochu oraz muszle małży.

Inwentarz (MB/A/271; tabl. 58): 1) fragment górnej części garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 2) fragment górnej części misy dwustożkowej grupy I.2.c, barwa brunatna, powierzchnia niestarannie gładzona; 3) fragment wylewu naczynia grupy I, barwa brunatna, powierzchnia starannie gładzona; 4) fragment górnej części naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia delikatnie chropowacona; 5) fragment wylewu naczynia grupy I, na powierzchni pozioma linia ryta, barwa brunatna, powierzchnia gładzona; 6) fragment wylewu misy jednodzielnej grupy II.2.a, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona; 7) ok. 250 fragmentów naczyń.

Obiekt 52 (Ar 29D; tabl. 58)

Nakryty próchnicą współczesną grub. 0,20 m, owalny w planie obiekt, wielkości 0,9 x 1,10 m, wydłużony na osi NE-SW. Wypełnisko miąższości 0,30 m tworzyła ciemnoszara ziemia, intensywnie nawęglona w miejscu zalegania dużych fragmentów ceramiki oraz ziaren pszenicy zwyczajnej, płaskurki, zbitokłosej, jęczmienia zwyczajnego i grochu oraz pojedyncza kość owcy/kozy. Pośrodku odnotowano pojedyncze drobne kamienie. W pobliżu obiektu zachowały się od strony N ślady czterech negatywów posłupowych.
Inwentarz (MB/A/: 271; tabl. 58): 1) fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona dołkami (palcowymi?), barwa brunatna, powierzchnia nieopracowana; 2) fragment wylewu naczynia grupy I, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; 3) fragment brzuśca naczynia grupy I, zapewne garnka grupy I.1, z nalepioną pionową listwą plastyczną z guzkami, barwa szarobrunatna, powierzchnia gładzona; 4) zachowany we fragmentach garnek grupy II.1.b, zbliżony do II.1.a (zachowane ok. 50% powierzchni), krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona, na szyjce nieopracowana, śr. dna 13 cm, śr. brzuśca 38 cm, śr. wylewu 36 cm, wys. ok. 37 cm; 5) fragment dolnej partii naczynia zapewne grupy II, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. dna 16 cm; 6) ok. 100 fragmentów ceramiki, w tym kilka ułamków brzuśców z ornamentem palcowych zaszczypywań.
Chronologia: garnek nawiązujący do grupy II.1.a (4) oraz fragment naczynia z listwą plastyczna sugerują niezbyt pewnie fazę B_2/C_1 lub początek młodszego okresu wpływów rzymskich.

Obiekt 53 (Ar 29C; tabl. 59)

Obiekt śr. 1,4 m, nieregularnie kolisty w rzucie poziomym, uszkodzony od strony S, nakryty cienką warstwą próchniczą grub. 0,20 m. W profilu NW-SE wypełnisko nieckowato zagłębione w podłoże wypełniała przemiennie jasno- i ciemnoszara ziemia miąższości 0,7 m. W połowie głębokości od strony SE przewarstwowana była osypiskiem brunatnego żwiru. W centralnej części przyspągowej zalegało skupisko drobnych kamieni oraz cienka warstewka intensywnie ciemnej ziemi. Wypełnisko zawierało rozproszone fragmenty ceramiki, kilka kości zwierzęcych nierozpoznanych gatunkowo, bryłki węgli drzewnych oraz ziarna pszenicy zwyczajnej, płaskurki, orkiszowej, zbitokłosej, jęczmienia zwyczajnego, grochu, wyki, bobu.
Inwentarz (MB/A/271; tabl. 59): 1) fragment górnej części misy dwustożkowej grupy I.2.c, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; 2) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne misy grupy I.2.a, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 3) fragment dolnej części naczynia zapewne grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona, śr. dna 12 cm; 4) ok. 120 fragmentów ceramiki przede wszystkim o powierzchni chropowaconej.

Obiekt 54 (Ar 29C; tabl. 59, 60, ryc. 18B)

Pod warstwą próchnicy grub. 0,30 m, obiekt na poziomie stropu kolisty śr. 1,6 m. Wypełnisko górnej części tworzyła szara ziemia z grudkami polepy, ułamkami ceramiki, dwoma paciorkami (1, 2) i drobnymi, luźno zalegającymi kamieniami, w tym jeden z płasko wygładzaną powierzchnią (podstawka?). Wypełnisko to miąższości 0,75 m stanowiło pozostałość wtórnego zagłębienia w treść pierwotnego obiektu, który zachował się szczątkowo w dolnej swej części z dnem na głęb. ok. 1,40–1,50 m od stropu. Śladami pierwotnego wypełniska były pasmowe czterokrotne nawarstwienia ziemi intensywnie czarnej z brunatnym odcieniem, przemiennie układające się łukowato na tle osypiskowego żwiru. Na tym poziomie stwierdzono obecność drobnych ułamków kości bydła, świni, owcy/kozy i ryby, bryłek węgli drzewnych oraz ziarniaków pszenicy zwyczajnej, płaskurki, orkiszowej, zbitokłosej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, stokłosy żytniej, życicy rocznej, grochu i wyki.
Inwentarz (MB/A/271: 2094; tabl. 60): 1, 2) dwa koliste, płaskie, szklane paciorki o wym. 0,1 x 0,3 oraz 0,1 x 0,5 cm; 3) fragment górnej części misy

jednodzielnej grupy II.2.a, pod wylewem poziomy rząd zaszczypywań, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona; 4) fragment wylewu naczynia grupy II, na krawędzi wylewu rząd zaszczypywań, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona; 5) fragment górnej części dużego garnka grupy II.1., barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona, śr. wylewu ok. 40 cm; 6) ok. 300 fragmentów naczyń o przede wszystkim chropowaconych powierzchniach.

Obiekt 55 (Ar 29C; tabl. 60)

Nakryty warstwą darniową grub. 0,24 m, w rzucie poziomym w przybliżeniu owalny, wielkości 1,1 x 1,4 m. W profilu N-S pierwotnie workowaty, z płaskim dnem śr. 1,1 m na głęb. 1,4 m. Wypełnisko tworzyła brunatna ziemia w dolnej części przewarstwowana trzykrotnie intensywnie ciemną ziemią na przemian z rudym żwirem osypiskowym. W strukturze tej uformowane było górą nieckowate zagłębienie do głęb. 1 m, wypełnione jasnoszarą ziemią z grudkami polepy, fragmentami ceramiki i pojedynczymi ziarniakami pszenicy zwyczajnej, płaskurki, jęczmienia zwyczajnego i owsa zwyczajnego.

Inwentarz (MB/A/271; tabl. 60): 1) fragment górnej części misy dwustożkowej grupy II.3, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 2) fragment brzuśca naczynia grupy I, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; 3) fragment brzuśca naczynia grupy II, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 4) fragment dolnej części naczynia grupy II, barwa brunatna, powierzchnia nieopracowana; 5) ok. 260 fragmentów ceramiki grubościennej głównie o powierzchniach chropowaconych, pojedyncze gładzone.

Obiekt 56 (Ary 29A, 30C; tabl. 61)

Pod humusem grub. 0,33 m, obiekt w rzucie poziomym kolisty śr. 1,80 m, w przekroju S-N nieckowaty. Wypełnisko miąższości 0,80 m tworzyła jednolicie jasnoszara ziemia, od strony N naruszona grubą warstwą osypiskową rudego żwiru. Na poziomie przydennym drobne fragmenty ceramiki i węgli oraz rozdrobnione szczątki kostne bydła, świni, owcy/kozy i bobra.

Inwentarz (MB/A/271): 1) 24 drobne fragmenty naczyń o powierzchniach chropowaconych.

Obiekt 57 (Ar 29C; tabl. 61)

Obiekt nieforemnie owalny w planie, wydłużony z N na S, wielkości 0,75 x1,40 m, nakryty darnią grub. 0,23 m. W profilu S-N nieckowaty, częściowo od strony S zniszczony. Wypełnisko miąższości 0,60 m tworzyła szara ziemia z nielicznymi przy dnie ułamkami ceramiki oraz pojedynczym ziarnem jęczmienia zwyczajnego.

Inwentarz (MB/A/271): 1) pojedyncze, bardzo drobne fragmenty naczyń.

Obiekt 58 (Ar 28B; tabl. 61)

Obiekt nieregularnie owalny w planie, wydłużony z NW na SE, wielkości 1,25 x 0,70 m, znajdował się pod warstwą humusu współczesnego grub. 0,30 m. Zarys rozwleczony w kierunku N. W przekroju W-E nieckowaty z wypełniskiem szarej jednolicie ziemi miąższości 0,40 m, pozbawionej inwentarza.

Obiekt 59 (Ar 28B; tabl. 62)

Obiekt nieregularnie owalny wielkości 1,5 x 0,9 m w planie, wydłużony na osi NW-SE, znajdował się pod warstwą próchnicy grub. 0,33 m. W profilu N-S nieckowaty, dość płytki, miąższości 0,4 m. Wypełnisko wkopane w piaskowo-żwirowe podłoże tworzyła jednolicie szara ziemia pozbawiona inwentarza.

Obiekt 60 (Ar 29B; tabl. 62)

Obiekt w przybliżeniu owalny, wydłużony na osi N-S, o nieregularnej krawędzi W, zarysował się pod próchnicą współczesną jasno szarym konturem wielkości 1,00 x 0,45 m. W profilu płytki, z wypełniskiem jasnoszarej ziemi, zagłębiony nieckowato w żwirowate podłoże na głęb. 0,20 m. W obrębie jamy znajdowało się kilka ułamków ceramiki.

Inwentarz (MB/A/271): 1) cztery drobne fragmenty naczyń.

Obiekt 61 (Ar 29B; tabl. 62)

Obiekt na głęb. 0,21 m od powierzchni gruntu, nieregularnie owalny (nerkoidalny), usytuowany na osi NE-SW, o wymiarach 1,00 x 0,45 m. W profilu W-E kształt jamy mało czytelny. Górą zalegała pasmem jasnoszara ziemia, grub. 0,15–0,20 m, nawarstwiająca się na cienką warstewkę ciemniejszej ziemi z bryłkami węgli drzewnych. Miąższość wypełniska ok. 0,30 m.

Obiekt 62 (Ar 31C; tabl. 62)

Pod humusem grub. 0,33 m obiekt nieregularnie wydłużony w planie (nerkoidalny) na osi W-E, wielkości ok. 1,3 x 0,5 m. W profilu płytki, o nierównej linii spągu, wypełniony szarą ziemią miąższości

0,25 m, z grudkami polepy oraz ułamkami ceramiki. Przy krawędzi W bryłka żużla.
Inwentarz (MB/A/271; tabl. 62): 1) fragmenty górnej części niestarannie wykonanego garnka grupy I.1, na powierzchni brzuśca poziome listwy plastyczne zapewne nalepione, barwa jasnobrunatna, powierzchnia niestarannie gładzona; 2) fragment brzuśca naczynia grupy I (I.1?), na powierzchni różnokierunkowe linie ryte, barwa szarobrunatna, powierzchnia gładzona; 3) fragment brzuśca naczynia grupy II, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, powierzchnia dolnej części chropowacona, powyżej nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 4) mały fragment misy jednodzielnej grupy I.2.b, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 5) ok. 80 fragmentów naczyń o powierzchni głównie chropowaconej, kilka zdobionych ornamentem zaszczypywań.

Obiekt 63 (Ar 31C; tabl. 63)

Na głęb. 0,25–0,30 m od powierzchni zarys obiektu w przybliżeniu owalny wielkości 0,9 x 0,6 m. W przekroju poprzecznym niesymetrycznie lejowato zagłębiony w podłoże. Wypełnisko miąższości ok. 0,50 m zawierało rozdrobnione ułamki ceramiki oraz bryłki węgli drzewnych.
Inwentarz (MB/A/271): 1) pojedyncze, drobne fragmenty ceramiki.

Obiekt 64 (Ar 31C; tabl. 63)

Pod współczesną próchnicą grub. 0,20 m obiekt owalnie wydłużony wzdłuż osi N-S, wielkości 1.00 x 0,6 m. W przekroju wzdłużnym zagłębiony nieckowato, z nierówną linią spągu. Wypełnisko miąższości 0,50 m stanowiła szara ziemia z rozdrobnionymi ułamkami ceramiki i bryłkami węgli drzewnych.
Inwentarz (MB/A/271): 1) ok. 100 fragmentów naczyń o powierzchni przede wszystkim chropowaconej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 65 (Ar 31D; tabl. 63, 64)

Pod humusem współczesnym grub. ok. 0,35 m, obiekt w przybliżeniu owalny, wydłużony na osi N-S, wielkości 2,4 x 1,4 m. W przekroju wzdłużnym w formie szerokiej niecki, z płaskim dnem śr. 0,9 m i ścianami na zewnątrz rozchylonymi ku górze. Wypełnisko tworzyła szara ziemia i wkładka zwartej intensywnie czarnej ziemi skupiająca się w partii przydennej. Poniżej stropu w rozproszeniu kilka kamieni. Z wypełniska miąższości 0,45 m pochodziły ułamki ceramiki, bryłki polepy, kości bydła, świni, owcy/kozy i jelenia oraz bryłki węgli drzewnych.
Inwentarz (MB/A/271: 2097; tabl. 63, 64): 1) fragmenty górnej części naczynia grupy I, zbliżonego do misy grupy I.2.a, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 2) fragment górnej części naczynia grupy II, barwa brunatna; 3) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne wazy grupy I.3, barwa brunatna, powierzchnia gładzona; 4) fragment górnej części misy dwustożkowej grupy II.3, krawędź wylewu zdobiona nacięciami, barwa szarobrunatna; 5) fragment górnej części naczynia grupy II, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona, pod wylewem słabiej; 6) fragment górnej części naczynia grupy II, barwa szara; 7) fragment górnej części misy jednodzielnej grupy II.2.a; 8) niestaranne wykonane naczynko miniaturowe grupy II.4, barwa jasnobrunatna, śr. dna 2,5 cm, śr. wylewu 3,7 cm, wys. 2,6 cm; 9) ok. 180 fragmentów naczyń o powierzchniach przede wszystkim chropowaconych, pojedyncze gładzone.

Obiekt 66 (Ar 31D; tabl. 64)

Pod humusem grub. 0,38 m obiekt w przybliżeniu owalny (nerkoidalny), o wymiarach 2,0 x 1,0 m na poziomie stropowym. W profilu wzdłużny w przybliżeniu nieckowaty o nieregularnej linii spągu, z największą głębokością dochodzącą do 0,65 m od strony S, a wypłycającą się od N do 0,4 m. Wypełnisko szarej, miejscami czarnej ziemi, zawierało na całej głębokości fragmenty ceramiki, polepy oraz kilka ułamków kości owcy/kozy.
Inwentarz (MB/A/271; tabl. 64): 1) fragment brzuśca naczynia grupy I, zapewne garnka grupy I.1, na powierzchni guzek, zapewne wchodzący w skład pionowej listwy, barwa brunatna, powierzchnia gładzona; 2, 3) dwa fragmenty wylewów naczyń grupy II, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona; 4) ok. 170 rozdrobnionych ułamków naczyń, przede wszystkim o powierzchni chropowaconej.
Chronologia: fragment naczynia z pionową listwą (1) plastyczną sugeruje niezbyt pewnie początek młodszego okresu wpływów rzymskich.

Obiekt 67 (Ary 31B, 32D; tabl. 65)

Obiekt nakryty współczesną próchnicą grub. 0,25 m, w przybliżeniu kolisty w planie, śr. ok. 1,5 m, zniszczony od strony S. W profilu NW-SE nieckowaty, wypełniony w górnej części ziemią ciemnoszarą, w dolnej brunatną. Na poziomie przystropowym zalegało kilka średniej wielkości kamieni. Wypełnisko

miąższości ok. 0,70 m zawierało rozproszone grudki polepy, kości bydła, świni, owcy/kozy, przy czym drobne kostki ryby (60 szt.) i duże kości zwierzęce koncentrowały się w dolnej części warstwy brunatnej.

Obok krawędzi SE obiektu odkryto skupisko ceramiki oraz polepy zwarcie zalegające w płytkim zagłębieniu wypełnionym szarą ziemią miąższości 0,30 m. Sąsiadowało z trzema negatywami posłupowymi.

Inwentarz (MB/A/271; tabl. 65): 1) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1, na krawędzi wylewu nacięcia wykonane narzędziem lub paznokciem, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 2) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne garnka grupy I.1.b lub misy dwustożkowej grupy II.3, na krawędzi wylewu zdobienie, zapewne dołki palcowe, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 3) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne misy grupy I.2.a, pod szyjką pozioma linia ryta, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 4) fragment górnej części garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, poniżej powierzchnia chropowacona, wyżej nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 5) fragment dolnej części naczynia grupy I, na powierzchni zdobienie różnokierunkowych linii rytych, barwa brunatna, powierzchnia gładzona, śr. dna 9 cm; 6) ok. 50 fragmentów naczyń o powierzchniach przede wszystkim chropowaconych, pojedynczych gładzonych.

Obiekt 68 (Ar 31A; tabl. 66)

Obiekt owalny w planie wielkości 1,2 x 0,7 m nakrywała warstwa humusu grub. 0,24–0,31 m. Poziom stropu nachylony był minimalnie ku W. W przekroju W-E asymetrycznie nieckowaty, płytszy od strony E, wypełniony warstwą jednolicie szarej ziemi miąższości do 0,30 m. Na poziomie podstropowym zalegały fragmenty ceramiki, grudki polepy, bryłki węgli drzewnych oraz kości zwierzęce bydła, świni, owcy/kozy.

Inwentarz (MB/A/271; tabl. 66): 1) fragment brzuśca naczynia grupy II, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, barwa szarobrunatna, powierzchnia chropowacona; 2) ok. 120 rozdrobnionych ułamków naczyń o powierzchniach przede wszystkim chropowaconych, pojedyncze gładzone.

Obiekt 69 (Ar 32D; tabl. 66)

Kolisty w planie obiekt śr. 1,30 m wystąpił pod warstwą humusu współczesnego grub. 0,27 m. W profilu N-S górną jego część do głęb. 0,60 m od stropu tworzyło nieckowate zagłębienie z wypełniskiem szarej ziemi wkopane w pierwotną strukturę zniszczonego obiektu. Oddzielone było od dolnej, pierwotnej części jamy, łukowato zalegającą warstwą osypiskową rudego i białawego żwiru grub. do 0,30 m. Jej reliktem było zachowane przy dnie od strony N nawarstwienie czarnej ziemi miąższości 0,20 m. Uwarstwienie na tym poziomie świadczyło o workowatym pierwotnie kształcie obiektu, którego głębokość wynosiła 1,10 m. Z obu poziomów wypełniska pochodziły mało charakterystyczne ułamki ceramiki, bryłka polepy, kości świni i owcy/kozy, przy czym w warstwie przydennej zalegała większość bryłek węgla drzewnego, a warstwie górnej nieliczne ziarniaki pszenicy zwyczajnej, płaskurki i orkiszowej.

Inwentarz (MB/A/271; tabl. 66): 1) fragment wylewu naczynia grupy II, na krawędzi wylewu zdobienie, zapewne wykonane palcami, barwa brunatna, powierzchnia nieopracowana; 2) fragment wylewu naczynia grupy I, powierzchnia gładzona; 3) ok. 50 ułamków naczyń przede wszystkim o powierzchni chropowaconej.

Obiekt 70 (Ar 32C; tabl. 67)

Na głęb. 0,23 m od powierzchni gruntu obiekt typu półziemianki rysował się w planie jako owalny w przybliżeniu, pierwotnie zapewne prostokątny zarys o zaokrąglonych narożach, wielkości ok 3 x 2,2 m. Dłuższym bokiem zorientowany był z W na E. Zasięg przestrzenny półziemianki wyznaczał obwód jej części wziemnej zaznaczony pasem brunatnoszarej ziemi o szer. 0,30 m. Otaczał część zachodnią obiektu z jednorodnym wypełniskiem jasnego żwiru zasypiskowego, zbliżonego konsystencją i barwą do żwiru calcowego. Poziom użytkowy obiektu był dobrze czytelny na głęb. 0,80 m Część wschodnia z przypuszczalną niszą wejściową na dł. 1,10 m w planie zasypana była do dna przemiennie ciemno- i jasnoszarą ziemią próchniczą, miejscami z wkładkami intensywnie czarnej ziemi. Tu gromadziły się fragmenty ceramiki oraz bryłki węgli drzewnych. Od strony zachodniej w obwodzie części wziemnej zagłębienia zaznaczały się słabo czytelne ślady po trzech słupach. Natomiast w odległości 0,5 m na E od obiektu zachował się dobrze negatyw posłupowy śr. 0,3 m, zagłębiony na 0,4 m, umocniony dwoma kamieniami. Konstrukcyjnie mógł być związany z obiektem.

Inwentarz (MB/A/271; tabl. 67): 1) fragment wylewu naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 2) fragment górnej części

naczynia grupy I, zapewne misy grupy I.2.a, pod szyjką pozioma linia ryta, barwa brunatna, powierzchnia gładzona; 3) dwa fragmenty górnej części misy grupy I.2.a, pod szyjką pozioma linia ryta, barwa jasnobrunatna, powierzchnia niestarannie gładzona, w dolnej części chropowacona; 4) fragment dolnej części naczynia, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 5) ok. 200 fragmentów naczyń o powierzchni przede wszystkim chropowaconej, pojedyncze gładzone w tym fragment ucha.

Obiekt 71 (Ar 32C; tabl. 66)

Pod humusem grub. 0,20 m obiekt w planie nieregularnie podłużno-owalny wielkości 0,9 x 0,45 m, usytuowany wzdłużnym profilem na osi N-S. Wypełnisko nieckowate o ostro zawężonej części spągowej tworzyła intensywnie ciemna ziemia miąższości 0,3 m zawierająca fragment końca igły (1), kilka drobnych ułamków ceramiki i węgielków.

Inwentarz (MB/A/271: 2098; tabl. 66): 1) fragment zakończenia zapewne igły lub szpili żelaznej, zachowana dł. 2,5 cm; 2) pojedyncze fragmenty naczyń o powierzchni chropowaconej.

Obiekt 72 (Ar 31B; tabl. 67)

Warstwa humusu współczesnego grub. 0,32 m nakrywała silnie zniszczony i słabo czytelny zarys obiektu nieregularnego w planie, wielkości przybliżonej 1,3 x 1,0 m. Zarówno na powierzchni stropu, jak i w nikłym wypełnisku miąższości 0,10–0,15 m nierównomiernie nieckowato zagłębionym w podłoże, widoczne były w profilu N-S liczne wkładki rudego żwiru osypiskowego. W górnej części ceramika, polepa, ułamek nieokreślonej gatunkowo kości zwierzęcej.

Inwentarz (MB/A/271): 1) pojedyncze, drobne fragmenty naczyń.

Obiekt 73 (Ar 52C; tabl. 68)

Pod warstwą humusu grub. 0,27–0,42 m widoczny w planie obiekt kolisty śr. 1,4 m, ślad wtórnego, nieckowatego zagłębienia w strukturę pierwotnej jamy i jej częściowego zasypiska. Wypełniała go intensywnie czarna ziemia miąższości ok. 0,40 m, w której centralnie na poziomie podstropowym zalegało skupisko dużych (śr. 40 cm) i średniej wielkości kamieni. Jeden z egzemplarzy o wklęsłej i wygładzonej powierzchni był przypuszczalnie fragmentem żarna. W wypełnisku znajdowały się kości bydła, świni, owcy/kozy i ryby, ułamki ceramiki w liczbie ok. 80 (w tym nr 8) oraz bryłki węgli drzewnych. W części N między węglami i kośćmi odkryto szpilę od zapinki brązowej (1).

W części przydennej zachowała się część jamy pierwotnej, workowatej w przekroju, ze ścianami rozchylonymi ku górze. Dno płaskie, śr. 1 m, znajdowało się na głęb. 1,10 m. W tej części zalegało ok. 200 fragmentów ceramiki (w tym 2–7, 9).

Wypełnisko poziomu przydennego i części przyściennych stanowiła brunatno-żółtawa ziemia częściowo nakryta ciemnoszarą zasypiskową warstwą żwiru z domieszką spalenizny i węgli o największej miąższości 0,30 m od strony SE.

Inwentarz (MB/A/272: 2104; tabl. 68): 1) brązowa szpila zapinki z zachowanym zwojem sprężyny, zachowana dł. 4.5 cm, śr. spirali 0,5 cm; 2) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne workowatego grupy II.2.c, barwa szarobrunatna, powierzchnia ze śladami ugniatania palcami i delikatnie chropowacona; 3) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne czarki grupy II.2.b, na brzuścu poziome rzędy zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 4) fragment górnej części garnka grupy II.1.c, na krawędzi wylewu zaszczypywania, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, barwa brunatna, powierzchnia nieopracowana; 5) fragment górnej części garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań wtórnie schropowacony, barwa brunatna, powierzchnia silnie chropowacona, spękana; 6) fragment dolnej części naczynia grupy I, na powierzchni różnokierunkowe linie ryte, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 7) duże fragmenty górnej części garnka grupy I.1, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona, w dolnej części chropowacona, śr. brzuśca ok. 31 cm, śr. wylewu ok. 25 cm; 8) ok. 80 drobnych ułamków naczyń, przede wszystkim o powierzchni chropowaconej, pojedyncze gładzone; 9) ok. 200 fragmentów naczyń, przede wszystkim o powierzchni chropowaconej.

Obiekt 74 (Ar 52C; tabl. 69–71)

Pod humusem grub. 0,28 m poziomy, kolisty zarys obiektu, śr. ok. 1,4 m, nieco niżej śr. 1,10 m. W przekroju N-S workowaty o płaskim dnie śr. 0,9 m, na głęb. 1,20 m od stropu. Ściany pierwotnie pionowe naruszone, z ubytkami nad dnem. Poziom przydenny wypełniała intensywnie czarna ziemia zmieszana z brązowym żwirem, zawierająca węgielki drzewne i drobne ułamki ceramiki gładkościennej, w tym jeden fragment z zachowanym uchem, drugi ze śladem po odłamanym uchu oraz ziarenka pszenicy płaskurki,

orkiszowej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, stokłosy żytniej, życicy rocznej, grochu, leszczyny pospolitej oraz kości bydła, świni, owcy/kozy i zająca. Wypełnisko na poziomie przydennym nakrywał pokład litego brązowego żwirku osypiskowego, oddzielający wtórny wkop zagłębiony nieckowato od góry w pierwotną strukturę jamy o miąższości 0,7 m. Wypełniony ciemnoszarą ziemią, której spąg wymoszczony był misowato polepą grub. 15 cm, a krawędź jamy na tym poziomie otoczona była wieńcem kamieni, ułożonym na styku wypełniska ze żwirem calcowym, głównie od strony N.

Z dolnej partii zebrano ceramikę 1–7, 23, natomiast z górnej (z wkopu) ceramikę 8–22, 24.

Inwentarz (MB/A/272; tabl. 69–71): 1) fragmenty górnej partii garnka grupy I.1, barwa szarobrunatna, powierzchnia gładzona, brzuśca ok. 47 cm; śr. brzuśca ok. 46 cm, śr. wylewu ok. 38 cm; 2) fragmenty brzuśca naczynia grupy I, zapewne garnka grupy I.1, barwa szarobrunatna, powierzchnia gładzona; 3) fragmenty górnej części misy dwustożkowej grupy I.2.c, powierzchnia gładzona, śr. brzuśca i wylewu ok. 36 cm; 4) fragmenty górnej części kubka grupy I.4.b, na brzuścu pozostałości ucha, powierzchnia gładzona, śr. brzuśca ok. 16–17 cm, śr. wylewu ok. 15–16 cm; 5) fragment górnej części kubka grupy I.4.b, na brzuścu ucho, powierzchnia gładzona, śr. brzuśca i wylewu ok. 16 cm; 6) fragmenty górnej części naczynia grupy II, barwa szara; 7) fragment górnej części misy dwustożkowej grupy II.3, na krawędzi wylewu zaszczypywania, powierzchnia chropowacona, śr. brzuśca ok. 26 cm, śr. wylewu ok. 24 cm; 8) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne misy dwustożkowej grupy II.3, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem; 9) fragment górnej części garnka grupy II.1.c/d, krawędź wylewu zdobiona nacinaniem, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań; 10–14) fragmenty wylewów naczyń grupy I, powierzchnie gładzone; 15) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne naczynia workowatego grupy II.2.c, barwa ceglasta, powierzchnia chropowacona; 16–18) fragmenty dolnych części naczyń, powierzchnie chropowacone, śr. den 4–6 cm; 19) mały fragment brzuśca naczynia grupy II, na powierzchni poziomy pas załuskiwań paznokciowych; 20) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, śr. dna 11 cm; 21) fragmenty dolnej części naczynia grupy I, barwa ceglasta, powierzchnia gładzona, śr. dna 8 cm; 22) fragment płaskiego dna naczynia, śr. 12 cm; 23) ok. 100 fragmentów naczyń; 24) ok. 200 bryłek polepy i 50 ułamków naczyń.

Obiekt 75 (Ar 52B; tabl. 71)

Pod warstwą humusu grub. 0,30 m obiekt owalny w planie wielkości 1,3 x 1,10 m skierowany osią dłuższą z NW na SE, stykał się krawędzią E z jamą nr 76. Cienka warstwa napowierzchniowa wypełniska miąższości 0,03–0,20 m nakrywała w profilu W-E wypełnienie jamy brunatną, żwirowatą ziemią miąższości 0,7 m. W profilu jama asymetryczna, ściana W silnie rozchylona ku górze, od strony E pionowa. Dno w przybliżeniu lejowate. Na różnych głębokościach rozproszone drobne ułamki ceramiki, pojedyncza kość bydła i pojedyncze ziarno jęczmienia zwyczajnego oraz kilka bryłek węgli drzewnych. Na głęb. 0,4 m w jamie zalegała bryłka żużla.

Inwentarz (MB/A/272): 1) ok. 20 drobnych fragmentów naczyń, większość o powierzchni chropowaconej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 76 (Ar 52B; tabl. 71)

Pod próchnica współczesną głęb. 0,26 m, obiekt kolisty w planie, śr. 1 m, zagłębiony nieckowato w podłoże do głęb. 1 m. Wypełnisko stanowiła ziemia intensywnie czarna z ułamkami ceramiki i kośćmi świni, owcy/kozy, na poziomie przydennym poprzecinana warstewkami brunatnego żwiru. Od strony W duża część naczynia o chropowaconej powierzchni.

Inwentarz (MB/A/272): 1) ok. 40 drobnych fragmentów naczyń o powierzchni chropowaconej, w tym kilka zdobionych zaszczypywaniami.

Obiekt 77 (Ar 53C; tabl. 72)

Obiekt nieregularnie wydłużony na osi NE-SW, wielkości 1,25 x 0,40 m, zarysowany słabym konturem na głęb. 0,32 m od powierzchni gruntu. Wypełnisko tworzyła górą warstewka szarej ziemi nierównej miąższości do 0,20 m, z pojedynczą kością bydła. Pod nią osypiskowa ziemia żwirowata zalegała na cieniutkiej, łukowato zagłębionej warstwie ciemnej ziemi wyznaczającej nieckowate dno jamy na głęb. 0,40 m od stropu otoczone orsztynowymi zaciekami.

Na wschód od jamy w odległości 0,2 m negatyw posłupowy śr. 0,20 m zagłębiony na 0,30 m w calec.

Inwentarz (MB/A/272): 1) ok. 15 ułamków naczyń, głównie o powierzchni chropowaconej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 78 (Ar 53C; tabl. 72)

Obiekt nieregularnie w planie wydłużony na osi N-S, stropem pochylony ku S, z krawędzią N rozwleczoną i nieczytelną. Jego wielkość pod warstwą humusu

grub. 0,37 m, wynosiła ok. 1,6 x 1 m. W przekroju N-S obiekt nieckowaty z wypełniskiem miąższości 0,5 m czarnej ziemi z drobnymi kamieniami w partii górnej, brązowawej przy dnie. Ściany nierównomiernie rozchylone ku górze.

Największe nasycenie inwentarzem odnotowano na poziomie przystropowym. Stanowiły go ziarniaki pszenicy zwyczajnej, płaskurki, stokłosy żytniej, grochu i owsa zwyczajnego oraz kości bydła, owcy/kozy, sarny i bryłki węgli drzewnych, polepy i ułamki ceramiki.

Inwentarz (MB/A/272; tabl. 72): 1) fragment wylewu naczynia grupy I, barwa brunatna, powierzchnia gładzona; 2) fragment górnej części garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, powierzchnia poniżej chropowacona, powyżej nieopracowana, barwa jasnobrunatna, śr. brzuśca ok. 30 cm, śr. wylewu ok. 29 cm; 3) fragment wylewu naczynia grupy II, na krawędzi zaszczypywania, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona; 4) fragment brzuśca naczynia grupy II, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 5) ok. 100 fragmentów naczyń o powierzchni głównie chropowaconej w kilku przypadkach zdobionych zaszczypywaniem, pojedyncze gładzone.

Obiekt 79 (Ar 53C; tabl. 73)

Pod warstwą próchnicy grub. 0,20 m podłużno-owalny zarys czarnej ziemi wielkości 1,2 x 0,6 m, usytuowany na osi N-S. W przekroju poprzecznym obiekt charakteryzował się kształtem asymetrycznie nieckowatym, z największą głębokością od strony N, sięgającą 0,5 m od stropu. Ściany nierównomiernie rozchylone ku górze. Wypełnisko czarnej ziemi dołem obrzeżała warstewka brunatnej ziemi ze żwirkiem. W części S gromadziły się nieliczne fragmenty ceramiki, małe muszle małży oraz bryłki węgli drzewnych.

Na S od krawędzi obiektu znajdował się negatyw posłupowy śr. 0,20 m zagłębiony do 0,50 m.

Inwentarz (MB/A/272): 1) drobne fragmenty naczyń o powierzchni chropowaconej.

Obiekt 80 (Ar 51B; tabl. 73)

Obiekt położony na skłonie terenu opadającym ku E. Pod humusem grub. 0,2–0,35 m. obiekt w planie nieregularnie kolisty, śr. 1,5 m. W profilu workowaty z wypełniskiem brunatnej, żwirowatej ziemi poprzecinanej łukowato opadającymi w dół ciemnoszarymi warstewkami. Ściany jamy pionowe, lekko rozchylone ku górze, dno płaskie śr. 1,10 m na głęb. ok. 1,0 m od stropu. W górnej części obiektu warstwa zasypiskowa ciemnoszara miąższości 0,45 m z węglami drzewnymi.

Przy dnie zalegały drobne kości zwierzęce bydła, świni, owcy/kozy oraz pojedyncze ziarna pszenicy zwyczajnej, jęczmienia zwyczajnego, grochu.

Inwentarz (MB/A/272; tabl. 73): 1) dolna część pucharka grupy I.5, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana, śr. podstawy 4,7 cm; 2) fragment wylewu misy jednodzielnej grupy I.2.b, barwa szarobrunatna, powierzchnia gładzona; 3) fragment górnej części naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana, śr. wylewu 15 cm; 4) fragment dolnej części naczynia, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona, śr. dna 14 cm; 5, 6) fragmenty dolnych części naczyń grupy I, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona, śr. den 9 cm; 7) ok. 400 silnie rozdrobnionych ułamków naczyń w tym ok. 350 o powierzchniach chropowaconych i ok. 50 gładzonych.

Obiekty 81A i 81B (Ar 53A,B; tabl. 74–76, ryc. 21A)

Na głęb. 0,40–0,65 m od powierzchni sytuowały się wyraźne zarysy dwóch jam, kolistych w przybliżeniu, stykających się ze sobą. Łączna ich średnica wynosiła na poziomie stropu ok. 3,1 m, przy czym od strony S zarys był rozwleczony. Większa nieco w planie jama śr. ok. 1,6 m oznaczona nr 81A, położona była przy S krawędzi mniejszej jamy śr. ok. 1,5 m z numeracją 81B.

Obiekt 81A (Ar 53A,B; tabl. 74, 75)

Wypełnisko obiektu w górnej, podstropowej partii tworzył pokład czarnej ziemi z drobnymi węgielkami drzewnymi, nieckowato zagłębiony do głęb. ok. 0,60 m w grubą, osypiskową ze ścian, warstwę drobnoziarnistego, ciemnordzawego żwiru. Warstwa ta nakrywała szczątkowo zachowane na głęb. 1,20 m dno pierwotnej jamy zaznaczone warstewką szarobrunatnej ziemi, kolebkowato zagłębione w calcowe podłoże.

Na tym poziomie skupiały się ułamki ceramiki gładkościennej. Fragmenty części naczyń o chropowaconych powierzchniach, przęślika (1) oraz bardzo drobnych bryłek węgli drzewnych i polepy znajdowały się głównie na poziomie spągu warstwy przypowierzchniowej, na głęb. ok. 0,50 m od stropu.

Inwentarz (MB/A/272: 2105; tabl. 75): 1) połowa przęślika dwustożkowatego obtłuczonego na krawędziach,

powierzchnia gładzona, śr. 5 cm, wys. 2,4 cm; 2) fragmenty górnej części misy dwustożkowej grupy I.2.c, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona, śr. brzuśca 18,5 cm, śr. wylewu 17 cm; 3) fragment górnej części misy dwustożkowej grupy I.2.c, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona, śr. brzuśca i wylewu ok. 16 cm; 4) fragment wylewu naczynia grupy II, barwa brunatna, powierzchnia nieopracowana; 5) fragment wylewu naczynia grupy II.1, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 6) fragment dolnej części naczynia, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona, śr. dna 16 cm; 7) fragmenty górnej części czarki grupy II.2.b, na powierzchni poniżej załomu brzuśca zaszczypywania, barwa brunatna, powierzchnia nieopracowana, śr. brzuśca ok. 12 cm, śr. wylewu ok. 12 cm; 8) fragmenty górnej części misy jednodzielnej grupy II.2.a, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 9) ok. 700 fragmentów naczyń, z czego ok. 650 o powierzchniach chropowaconych i ok. 50 gładzonych.

Obiekt 81B (Ar 53A,B; tabl. 74–76)

Uwarstwienie górnej, podstropowej części obiektu tworzył pokład czarnej ziemi, analogiczny jak w obiekcie 81A. Nasycony był ceramiką i węglami drzewnymi. Na jego poziomie spągowym (głęb. 0,5–0,8 m) grupowała się większość (ok. 150 egz.) fragmentów ceramiki, w tym naczynia gładkościennego (2) odwróconego dnem do góry. Obok leżała szpila żelazna (1).

Obiekt pierwotnie workowaty o pionowych ścianach i płaskim dnie śr. 0,8 m, na głęb. 1,30 m. Miąższość jego wypełniska w dolnej części tworzyły łukowato zagłębione warstewki ciemnoszarej ziemi o zróżnicowanej grubości, oddzielone od siebie (na odcinku ok. 0,80 m) warstewkami osypiskowymi. Dno zaznaczała zwarta, lita warstewka ciemnobrunatnej ziemi. Na głęb. 0,80–1,06 m ceramika gładka, barwy jasnobrunatnej, fragmenty te podchodziły przypuszczalnie z trzech naczyń różniących się uformowaniem wylewów.

W połowie głębokości obiektu zalegał duży płat polepy, natomiast na różnych poziomach w luźnym układzie większe (do 40 cm) i mniejsze kamienie, między nimi znajdowały się ułamki ceramiki (ok. 200 egz.) w przewadze o chropowaconej powierzchni oraz nieliczne ziarniaki pszenicy zwyczajnej, orkiszowej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, życicy rocznej i grochu.

Inwentarz (MB/A/272: 2107, 2106; tabl. 74–76): 1) szpila żelazna typu AJS-A, wariant B, z główką rozklepaną i zwiniętą rurkowato, dł. 8 cm; 2) dobrze zachowana misa dwustożkowa grupy I.2.c, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona, śr. dna 13 cm, śr. brzuśca 21 cm, śr. wylewu 17 cm, wys.10 cm; 3) fragment górnej części garnka grupy I.1, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; 4) 13 fragmentów górnej części naczynia zbliżonego do czarki grupy II.2.b, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, poniżej pionowe pasy zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana, śr. brzuśca ok. 14–16 cm, śr. wylewu 13–14 cm; 5) fragment górnej części naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona nacinaniem, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, poniżej niego powierzchnia chropowacona, powyżej nieopracowana, barwa brunatna; 6) fragmenty górnej części naczynia zbliżonego do garnka grupy II.1.a, krawędź wylewu zdobiona nacinaniem, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna; 7) fragment górnej części misy jednodzielnej grupy II.2.a, krawędź wylewu zdobiona nacinaniem, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 8) fragment górnej części misy jednodzielnej grupy I.2.b, powierzchnia gładzona, barwa jasnobrunatna; 9) fragment brzuśca naczynia grupy I, na powierzchni różnokierunkowe linie ryte, powierzchnia delikatnie chropowacona, barwa brunatna; 10) fragment górnej części misy jednodzielnej grupy I.2.b, powierzchnia starannie gładzona, barwa ciemno brunatna, prawie czarna; 11) fragment górnej części garnka grupy II.1.c, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, poniżej niego powierzchnia chropowacona, powyżej nieopracowana, barwa szaro brunatna; 12) ok. 350 fragmentów naczyń przede wszystkim o powierzchni chropowaconej.

Chronologia: obecność szpili typu AJS-A wariant 5 (1) wskazuje na fazę B_2-C_1.

Obiekt 82 (Ar 53B; tabl. 77)

Pod humusem grub. 0,25 m obiekt w rzucie poziomym w przybliżeniu owalny, śr. 1,20x1,0 m. Wypełnisko jego górnej części tworzyła pozioma warstwa intensywnie czarnej ziemi o nierównej miąższości od 0,25 m do 0,10 m, w której na poziomie stropu zalegały dwa kamienie. W warstwie tej znajdowały się fragmenty ceramiki i polepy oraz ziarna pszenicy zwyczajnej, płaskurki, jęczmienia zwyczajnego, stokłosy żytniej, życicy rocznej i grochu. Poniżej wypełnisko tworzył pokład piasku i rdzawego osypiskowego żwiru grub. ok. 0,5 m, nakrywający relikty

pierwotnej jamy o profilu workowatym z wypełniskiem brunatnej ziemi. Pod nią cienka warstewka czarnej ziemi zaznaczała dno jamy śr. ok. 0,6 m. Łączna głęb. jamy 1,10 m.

Inwentarz (MB/A/272; tabl. 77): 1) fragment górnej części naczynia grupy II, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 2) pojedyncze fragmenty górnej części naczynia grupy I, zapewne misy grupy I.2.a, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 3) pojedyncze fragmenty górnej części naczynia grupy I, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 4) fragment górnej części misy jednodzielnej grupy II.2.a, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 5) dwa małe fragmenty brzuśców dwóch (?) naczyń z poziomym pasem zaszczypywania, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 6) ok. 200 drobnych ułamków w większości ceramiki chropowaconej.

Obiekt 83 (Ar 53B; tabl. 77)

Zarys obiektu kolistego w planie o śr. 1,6 m wystąpił na terenie opadającym skośnie na E, pod warstwą humusu grub. 0,20 m. W profilu W-E obiekt w kształcie szerokiej niecki charakteryzował się wypełniskiem miąższości 0,80 m, utworzonym przez jednolicie czarną ziemię nasyconą spalenizną, z małą zawartością ułamków ceramiki oraz rozdrobnionych kości zwierzęcych nie dających się określić.

Inwentarz (MB/A/272): 1) ok. 10 drobnych fragmentów naczyń.

Obiekt 84 (Ar 54D; tabl. 77)

Obiekt usytuowany na terenie opadającym ku SE. Pod humusem grub. 0,25 m zarys nieregularny, nerkoidalny, wydłużony z N na S, wielkości 1,4 x 0,9 m. W profilu NW-SE zawężony lejowato z dnem na głęb. 0,55 od stropu. Górną część wypełniska stanowiła czarna ziemia żwirowa (bardzo drobny żwir) z bryłkami węgli drzewnych oraz pośrodku z niewielką liczbą bryłek polepy. Część NW wypełniska jamy, przemieszana nieco z ziemią osypiskową z drobnymi kamykami, zawierała pancerz raka i kilka ułamków ceramiki.

Inwentarz (MB/A/272; tabl. 77): 1) fragment górnej części naczynia grupy II, misy dwustożkowej grupy II.3 lub garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona, w górnej części słabiej; 2) pojedyncze drobne fragmenty naczyń.

Obiekt 85 (Ar 54D; tabl. 78)

Obiekt usytuowany na pochyłym ku E terenie. Pod darnią grub. 0,35 m zarys w planie kolisty śr. 1,80 m z intensywnie czarną ziemią wypełniska na poziomie stropu. Konsystencja ziemi oraz barwa jednakowa na całej głębokości wypełniska miąższości 0,60 m. Występowała w niej niewielka liczba rozdrobnionych ułamków ceramiki. W profilu N-S obiekt nieckowato zagłębiony o nieregularnej wypłyconej pośrodku linii spągu. Na dnie zalegały drobne kamienie oraz krzemienie.

Inwentarz (MB/A/272; tabl. 78): 1) pojedyncze fragmenty górnej części garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań; 2, 3) dwa fragmenty wylewów naczyń grupy II, powierzchnia gładzona; 4) ok. 40 fragmentów naczyń o powierzchni chropowaconej.

Obiekt 86 (Ar 54D; tabl. 78)

Mały obiekt kolisty (relikt posłupowy?), śr. 0,5 m odsłonięto pod warstwą humusu grub. 0,28 m, usytuowany był częściowo w podłożu żwirowym a częściowo w brunatnej ziemi. W profilu silnie wydłużony, z wyokrąglonym dnem, wypełniony ziemią smoliście czarną z niewielką liczbą grudek węgli drzewnych o miąższości 0,90 m Inwentarza nie stwierdzono.

Obiekt 87 (d. nr II na działce; ar 27B; tabl. 78)

Pod warstwą próchnicy współczesnej grub. 0,15 m oraz ciemnobrunatną warstwą kulturową grub. 0,29 m, obiekt w planie kolisty, śr. 1,1 m. Ściany jamy rozwarte ku górze. W profilu N-S na poziomie przystropowym wypełnisko tworzyła jasnoszara ziemia z drobnymi kamieniami. Zalegała na cienkiej, grub. 0,15 m, warstwie spalenizny z drobnymi kamieniami, zwłaszcza od strony E. Relikty pierwotnej jamy dobrze zachowane były w partii przydennej w formie warstwy brunatnej ziemi, z dnem płaskim śr. 0,65 m. Miąższość jamy 0,7 m.

W pewnej odległości od strony W obiektu ślady po pięciu negatywach posłupowych.w nieregularnym układzie.

Obiekt 88 (Ar 53B; tabl. 79)

Obiekt usytuowany na terenie opadającym ku E zarysował się pod warstwą próchnicy współczesnej grub. 0,4–0,5 m. Jego średnica w planie wynosiła 1,40 m. W profilu E-W odznaczał się w przybliżeniu lejowatym, asymetrycznym kształtem. Ściana

W pionowa, natomiast E silnie rozwarta ku górze, dno lekko spłaszczone, śr. 0,5 m na głęb. 1,30 m od poziomu stropowego. Wypełnisko warstwowane ciemnoszarą ziemią ze spalenizną, poprzecinane brunatnymi warstewkami opadającymi skosem ku E. Na głęb. 0,70 m przy E krawędzi zalegał fragment płaskiej polepy.

W części E na głęb. 0,4 m zalegały rozdrobnione fragmenty kości świni, owcy/kozy i sarny oraz drobne ułamki ceramiki.

Inwentarz (MB/A/272): 1) mały fragment brzuśca naczynia grupy II, na powierzchni zaszczypywanie, barwa jasnobrunatna; 2) ok. 100 bardzo drobnych naczyń o powierzchniach głównie chropowaconych.

Obiekty 89A i 89B (Ar 55A,B; tabl. 79, 80)

Pod darnią grub. 0,4 m oraz pokładem szarej warstwy kulturowej grub. 0,2–0,3 m o „falującym" poziomie spągu, na poziomie odkrycia zarys był wspólny dla obu obiektów o łącznej śr. ok. 2,7 m. Kontury ich wyodrębniały się niżej: od strony E jama 89A, od strony W jama 89B.

Obiekt 89A (Ar 55A,B; tabl. 79, 80)

W rzucie poziomym kolisty o śr. ok. 1,8 m, w profilu S-N workowaty ze ścianami pionowymi, a w profilu NS rozchylonymi ku górze. Dno o nierównej linii spągu, miejscami lekko spłaszczone, śr. 1,10 m, zagłębione w piaszczysto-żwirowe podłoże na głęb. 1,40 m. Przy krawędzi S na warstwie stropowej zalegało skupisko kamieni oraz bryłka żużla. Wypełnisko obiektu tworzyła zachowana w części przydennej ziemia intensywnie czarna miąższości ok. 0,45 m, w którą zagłębiony był pokład warstwy brunatnej z wkładkami ciemnoszarej. Na pograniczu obu warstw zalegał pojedynczy kamień.

W górnej partii wypełniska znajdowała się szpila brązowa (1), natomiast na całej głębokości w rozproszeniu zalegały fragmenty ceramiki oraz pojedyncze kości bydła, owcy-kozy i psa. Ziarniaki znajdowały się tylko w dolnej części jamy. Wyróżniono ziarna pszenicy zwyczajnej, płaskurki, orkiszowej, zbitokłosej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, stokłosy żytniej, życicy rocznej, grochu, bobu (bobiku), leszczyny pospolitej i owsa zwyczajnego.

Inwentarz (MB/A/272: 2110; tabl. 79): 1) dobrze zachowana szpila brązowa typu AJS-Szwajcaria II, główka profilowana, w górnej części cylindryczna z trzema poziomymi liniami, w dolnej koliste uszko ograniczone od dołu i góry wypukłymi wałeczkami, dł. 8,5 cm; 2) niewielki kubek grupy I.4.a, lekko przepalony o spękanej powierzchni, ślad po oderwanym uchu, śr. wylewu 6,2, wys. 5,5 cm; 3) fragment wylewu naczynia grupy I, zapewne misy grupy I.2.a, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 4) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne misy jednodzielnej grupy II.2.a, krawędź wylewu zdobiona nacięciami, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna; 5, 6) fragmenty wylewów dwóch naczyń grupy I, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 8) mały fragment brzuśca naczynia grupy I, zdobienie poziomych linii rytych pomiędzy którymi widoczny rodzaj intencjonalnych wgłębień (nacięć? stempelków?), barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 9) fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, powierzchnia chropowacona, barwa szarobrunatna; 10) fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona dołkami palcowymi, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 11) fragment brzuśca naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona; 12) ok. 600 fragmentów naczyń w tym ok. 20 o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone.

Chronologia: obecność szpili brązowej typu AJS-Szwajcaria II (1) wskazuje na fazy B_2/C_1-C_{1a} (C_{1b}?).

Obiekt 89B (Ar 55A; tabl. 80)

Obiekt mniejszy i płytszy od sąsiedniego obiektu 89A, śr. 1 m i głęb. 0,7 m. W profilu W-E workowaty, ze ścianami pionowymi, z płaskim dnem śr. 0,8 m. Wypełniała go ciemnoszara ziemia miejscami przemiennie z wkładkami jasnego piasku żwirowatego oraz z warstewkami brunatnej ziem o łukowatym układzie Na samym dnie cienka warstewka intensywnie ciemnej ziemi. Inwentarza nie stwierdzono.

Obiekty 90B i 90A (Ar 56C; tabl. 81)

Pod warstwą humusu oraz warstwą kulturową o łącznej grub. 0,65 m, zarys czarnej ziemi nieregularnie owalny wielkości ok. 2,10 x 1,40 m, wspólny był dla dwóch obiektów. Na tym poziomie znaleziono ziarniaki i bryłki węgli drzewnych. Przy krawędzi N zalegało jednowarstwowe skupisko dużej i średniej wielkości kamieni. Zarysy obu jam usytuowanych blisko siebie wyodrębniły się niżej na głęb. ok. 1 m od powierzchni: jama 90 A od strony S i 90 B od strony N.

Obiekt 90A (Ar 56C; tabl. 81)

Jama nieznacznie wydłużona w planie, śr. 1,10 m, w profilu S-N workowata, ze ścianami pionowymi oraz z płaskim dnem, śr. ok. 1,15 m na głęb. ok. 1,10 m. Górą wypełnisko stanowiła ciemnoszara ziemia, natomiast w partii przydennej warstwowana, poprzedzielana „strefowanymi" warstewkami ciemniejszymi barwy brunatnej. Z tego poziomu pochodziła pojedyncza kość owcy/kozy i kilkanaście kości nie dających się określić oraz ziarna pszenicy zwyczajnej, płaskurki, orkiszowej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, stokłosy żytniej, życicy rocznej, grochu, bobu (bobiku), rdestu powojowego. Towarzyszyły im bryłki węgli drzewnych oraz rozdrobniona ceramika.

Inwentarz (MB/A/272): 1) drobne ułamki naczyń o powierzchniach chropowaconych.

Obiekt 90B (Ar 56C; tabl. 81)

Płytszy i mniejszy od poprzedniej jamy 90A, śr. 0,85 m, odznaczał się wypełniskiem jednolitej ciemnoszarej, „tłustej" ziemi. Na poziomie podstropowym w części N zalegało skupisko kamieni dużych rozmiarów. W profilu S-N głębokość jamy wynosiła 0,9 m. Fragmenty ceramiki były rozproszone na całej głębokości.

Inwentarz (MB/A/272; tabl. 81): 1) fragment górnej części naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 2) fragment dolnej części naczynia grupy I, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia tuż nad dnem gładzona, wyżej chropowacona; śr. dna ok. 9 cm; 3) ok. 400 fragmentów naczyń, w tym ok. 15 o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone.

Obiekt 91 (Ar 56C; tabl. 81, ryc. 21B)

Obiekt usytuowany na pochyłym ku E terenie (narożniki działki na odcinku W-E różniły się od siebie w poziomie o 0,40 m). Jego zarys pod warstwą humusu oraz warstwą kulturową o łącznej grub. 0,7 m, w przybliżeniu kolisty, śr. 1,4 m. W profilu W-E miąższość jamy wynosiła 1,28 m. Pierwotna jej struktura zachowała się w dolnej partii wypełniska z intensywnie czarną ziemią miąższości 0,4–0,55 m, naruszoną wkładką osypiskowego rdzawego żwiru oraz kamieniem. Z dna obiektu śr. 1,10 m uzyskano techniką szlamowania ziarniaki pszenicy płaskurki, orkiszowej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, stokłosy żytniej, życicy rocznej, grochu. Warstwę tę nakrywała warstwa zasypiskowa ciemnoszarej ziemi zawierająca wkładkę spalenizny grub. ok. 0,15 m z węglami drzewnymi. W niej znajdowały się pojedyncze szczątki kostne bydła i owcy/kozy oraz fragmenty ceramiki.

Inwentarz (MB/A/272; tabl. 81): 1) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne misy grupy I.2.a, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia niestarannie gładzona, z widocznymi poziomymi smugami od narzędzia; 2) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne misy grupy I.2.a, pod szyjką pozioma linia ryta, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 3) mały fragment załomu brzuśca naczynia grupy II, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 4) ok. 20 fragmentów naczyń, w tym pojedyncze o gładzonych powierzchniach, pozostałe chropowacone.

Obiekt 92 (Ar 56C,D; tabl. 82)

Obiekt położony na terenie opadającym ku E nakryty był warstwą humusu grub. 0,20–0,40 m oraz warstwą kulturową grub. 0,30 m. W planie nieregularnie kolisty śr. 0,9 m, w przekroju N-S pierwotnie workowaty, z prostymi, pionowymi ścianami i dnem prawie płaskim śr. 0,90 m na głęb. 0,75 m od stropu. Wypełnisko pierwotne jamy tworzyła jednolicie brunatna ziemia. Część górną, podstropową, wypełniała nieckowato zagłębiona warstwa zasypiskowa ciemnoszarej ziemi z kilkoma kośćmi bydła i owcy/kozy. Ze szlamowania pochodziły drobne ułamki ceramiki.

Inwentarz (MB/A/272): 1) drobne, niecharakterystyczne fragmenty naczyń.

Obiekt 93 (Ar 56C; tabl. 82)

Obiekt usytuowany na terenie opadającym ku E, nakryty humusem i warstwą kulturową o łącznej miąższości 0,60–0,70 m. Na poziomie stropu nieregularnie kolisty w planie, o zdeformowanych krawędziach, śr. 1,40 m. W profilu N-S pierwotnie workowaty z pionowymi ścianami silnie naruszonymi, dno płaskie, śr. 0,8 m na głęb. ok. 0,9 m. Wypełnisko silnie warstwowane tworzyła od góry silnie wypoziomowana warstwa grub. 0,20–0,30 m ciemnoszarej ziemi o nierównym spągu, zagłębiona w pas osypiska żółtego sypkiego piasku z żelazistymi zaciekami, grub. do 0,20 m. Osypisko z kolei nakrywało przydenną część obiektu wypełnioną brunatną ziemią miąższości 0,3 m oraz warstewką czarnej ziemi, zalegającą na dnie 0,8 m. Fragmenty ceramiki zalegały na poziomie podstropowym.

Inwentarz (MB/A/272; tabl. 82): 1) fragment brzuśca (dolnej części?) naczynia grupy I, na powierzchni

linie ryte w wątku jodełkowym, powierzchnia delikatnie chropowacona, barwa brunatna; 2) ok. 130 fragmentów naczyń, w tym 13 fragmentów o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacona.

Obiekt 94 (Ar 56B,D; tabl. 83)

Usytuowany na pochyłym ku E terenie obiekt, nakryty warstwą humusu grub. 0,30 m oraz grubą warstwą kulturową miąższości do 0,40 m. W planie kolisty, śr. ok. 2 m, w profilu W-E workowaty o pionowych, ścianach, z płaskim, wypoziomowanym dnem, śr. 1,8 m, zaznaczonym warstewką intensywnie czarnej ziemi na głęb. ok. 0,7 m. Wypełnisko tworzyła jednolita ciemnoszara ziemia ze spalenizną i węglami drzewnymi, z ziarniakami pszenicy zwyczajnej, płaskurki, jęczmienia zwyczajnego żyta, stokłosy żytniej, życicy rocznej, grochu, pojedynczymi kośćmi owcy/kozy i bobra oraz w większości nie dającymi się określić. W ziemi zalegało kilka drobnych kamieni. Największe zagęszczenie fragmentów ceramiki znajdowało się przy dnie.

Inwentarz (MB/A/272; tabl. 83): 1) fragment górnej części garnka grupy II.1.a, krawędź wylewu zdobiona nacięciami, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia chropowacona, na szyjce słabiej; 2) fragment wylewu naczynia grupy I, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 3) fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona nacięciami; 4) fragment górnej części naczynia grupy I, powierzchnia gładzona; 5) fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, barwa szarobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 6) fragment brzuśca naczynia grupy II, zapewne garnka rupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, powierzchnia nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 7) ok. 200 fragmentów naczyń, w tym 17 fragmentów o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone.

Chronologia: fragment garnka grupy II.1.a wskazuje niezbyt pewnie na fazę B_2/C_1.

Obiekt 95 (Ar 32B; tabl. 83)

Jama mała, kolista w planie, śr. 0,9 m zachowała się pod humusem w części przydennej na głęb. 0,15–0,20 m. Zagłębiona w podłoże ciemnego żwiru charakteryzowała się nieckowatym wypełniskiem ciemnoszarej ziemi z zawartością nielicznych ułamków ceramiki, w profilu W-E nierówną linią spągową dna.

Inwentarz (MB/A/272; tabl. 83): 1) fragment wylewu naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 2) fragment dolnej części naczynia, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 3) ok. 25 drobnych fragmentów naczyń, przede wszystkim o powierzchniach chropowaconych, pojedyncze gładzone.

Obiekt 96 (Ar 32B; tabl. 84)

Pod darnią grub. 0,20 m obiekt w przybliżeniu kolisty w planie, śr. 1,1 m. Wypełnisko, łącznie ze ścianami pierwotnie pionowymi, silnie naruszone przez warstwy osypiskowe żwiru. W przekroju N-S obiekt przypuszczalnie pierwotnie workowaty, z dnem płaskim, śr. 0,8 m, zaznaczonym dwoma cienkimi warstewkami czarnej ziemi. Wypełnisko miąższości ok. 1,30 m tworzyła od stropu do głęb. 0,5 m lita warstwa czarnej ziemi, głębiej zachowana szczątkowo w formie łukowatych warstewek przedzielonych na przemian ciemnoszarą ziemią oraz żwirem osypiskowym.

W połowie głębokości natrafiono na fragment sztabki żelaznej (1), ułamki ceramiki, ziarniaki pszenicy zwyczajnej, płaskurki, orkiszowej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, stokłosy żytniej, życicy rocznej, grochu oraz kości bydła, owcy/kozy, bobra, jelenia i sporą liczbę rozdrobnionych kości, nie dających się określić gatunkowo.

Inwentarz (MB/A/272: 2100; tabl. 84): 1) fragment silnie skorodowanej sztabki żelaznej, dł. zach. 7,5 cm; 2–4) fragmenty górnych części dwóch lub trzech naczyń grupy II, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, barwa brunatna, powierzchnia nieopracowana; 5) fragment brzuśca naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań; 6) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 7) ok. 400 fragmentów naczyń, w tym 340 o powierzchniach chropowatych, pozostałe gładzone.

Obiekt 97 (Ar 32B; tabl. 84)

Pod darnią grub. 0,27 m obiekt kolisty w planie, śr. 1,2 m, na poziomie odkrycia. W profilu W-E nieckowaty, wypełniony do głęb. 0,35 m ciemnoszarą ziemią zasypiskową, nakrywającą warstwę intensywnie czarnej ziemi z ułamkami ceramiki. zalegającą na warstwie osypiskowej rdzawego żwiru grub. do 0,20 m. W partii przydennej zachowała się, zwłaszcza od strony E, cienka warstewka brunatnej ziemi

wyznaczająca nieckowate dno pierwotnej jamy na głęb. 0,55 m od stropu, z ubogą zawartością pojedynczej kości owcy/kozy i kilku nieokreślonych gatunkowo. Na poziomie podstropowym pojedyncze ziarno pszenicy zwyczajnej.
Inwentarz (MB/A/272; tabl. 84): 1) fragment górnej części wazy grupy I.3, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; 2) kilkanaście drobnych fragmentów naczyń, przede wszystkim o powierzchni chropowaconej.

Obiekt 97A (Ar 32B; tabl. 85)

Obiekt położony przy ścianie E ara 32/B eksplorowany w połowie W. Kolisty w planie na poziomie stropowym. ok. 1 m śr. W profilu N-S nieckowato zagłębiony na głęb. 0,6 m od stropu, wypełniony ciemnoszarą ziemią przewarstwowaną łukowatymi wkładkami osypiskowego żwiru. Jego zawartość ograniczała się do kilku ułamków ceramiki.
Inwentarz (MB/A/272): 1) pojedyncze, drobne fragmenty naczyń.

Obiekt 98 (Ar 33D; tabl. 85)

Na głęb. do 0,30 m od powierzchni gruntu kolisty zarys obiektu śr. 1,2 m. W profilu N-S nieckowaty, w górnej części wypełniony ciemnoszarą ziemią zasypiskową miąższości 0,50 m, w której zalegało skupisko dużych fragmentów ceramiki o powierzchniach chropowaconych. Pod nią aż do dna na głęb. ok. 1 m, zachowało się pierwotne uwarstwienie łukowato zagłębionej intensywnie czarnej ziemi, przerwanej ingerencją pasma osypiskowego, rdzawego żwiru grub. 0,10 m.
Inwentarz (MB/A/272; tabl. 85): 1) fragment górnej części naczynia grupy II, zbliżony do garnka grupy II.1.a, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, powierzchnia chropowacona, na szyjce nieopracowana, barwa brunatna, śr. brzuśca i wylewu 12 cm; 2) ok. 90 fragmentów naczyń przede wszystkim o powierzchniach chropowaconych.
Chronologia: fragment garnka z wydzielona szyjką grupy II.1.a wskazuje na schyłek okresu wczesnorzymskiego lub początek młodszego okresu wpływów rzymskich.

Obiekt 99 (Ar 33D; tabl. 85, 86)

Pod darnią grub. 0,3 m obiekt w planie kolisty, wielkości 1,8 x 1,4 m. W przekroju workowaty, o rozchylonych górą ścianach, z dnem spłaszczonym śr. 1 m na głęb. 1,35 m. Dolną część wypełniska na głęb. 0,9 m tworzyła intensywnie ciemna ziemia ze spalenizną z kilkoma ułamkami ceramiki, bryłkami węgli drzewnych i kośćmi bydła, świni i owcy/kozy, przewarstwowana pasmami grub. do 0,15 m osypiskowego jasnego żwiru z rdzawymi naciekami orsztynowymi. Część górną jamy wypełniała zasypiskowa ciemnoszara ziemia miąższości 0,40 m z kilkoma kamieniami, zawierająca duże fragmenty ceramiki, niewielką ilość ziarniaków pszenicy orkiszowej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, stokłosy żytniej i grochu oraz sporą liczbę węgli drzewnych. W warstwie tej na głęb. 0,25 m od stropu, w części S jamy, znajdowała się zapinka (1). Układ wszystkich warstw wypełniska kolebkowaty.
Inwentarz (MB/A/272: 2101; tabl. 86): 1) brązowa, cynowana zapinka trójgrzebykowa zbliżona do typu A96, konstrukcja zapewne zawiaskowa (w bardzo wąskim cylindrze widoczne ślady żelaza, zapewne skorodowana oś), na kabłąku i grzebieniach zdobienie poziomymi i pionowymi rowkami, dł. 3 cm, szer. 2,4 cm; 2) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne misy dwustożkowej grupy I.2.c, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; 3) fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona nacinaniem, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 4) fragment górnej części misy dwustożkowej grupy II.3, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, powierzchnia chropowacona, na szyjce słabiej, barwa brunatna, śr. brzuśca ok. 34 cm, śr. wylewu 30 cm; 5) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca pas zaszczypywań, barwa brunatna, powierzchnia nieopracowana; 6) fragment górnej części naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona nacinaniem, poniżej niej poziomy rząd zaszczypywań, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 7) ok. 150 fragmentów naczyń, przede wszystkim o powierzchni chropowaconej, kilkanaście gładzonych.
Chronologia: zapinka nawiązująca do typu A.96 wskazuje na fazę B_2/C_1.

Obiekt 100 (Ar 33D; tabl. 86)

Pod darnią grub. 0,15–0,25 obiekt w planie kolisty śr. 1,2 m. W przekroju S-N workowaty o pionowych pierwotnie ścianach uszkodzonych osypiskiem. Wypełnisko tworzyła jasnoszara ziemia z drobnymi ułamkami ceramiki, bryłkami węgielków oraz ułamkami kostnymi bydła, bobra i kilkunastoma nieokreślonymi gatunkowo, przerywana ingerencją jałowych, łukowato zagłębionych warstewek rdzawego

żwiru. Dno płaskie śr. 0,8 m na głęb. 1,30 m od poziomu stropu.

Inwentarz (MB/A/272; tabl. 86): 1) fragmenty górnej części naczynia grupy II, zbliżonego do naczyń workowatych grupy II.2.c, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana, śr. wylewu ok. 16–18 cm; 2) mały fragment załomu brzuśca, na nim jeden lub dwa poziome pasy zaszczypywań, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchna nieopracowana; 3) ok. 100 fragmentów naczyń przede wszystkim o powierzchni chropowaconej.

Obiekt 101 (Ar 33D; tabl. 87)

Pod warstwą humusu współczesnego grub. 0,2 m, obiekt nieregularnie kolisty w planie, śr. 1,8 m, w profilu N-S nieckowato zagłębiony w podłoże. Wypełnisko miąższości 1 m warstwowane na przemian ziemią ciemnoszarą i brunatną, z silną ingerencją ziemi osuwiskowej ze ścian. Na głęb. 0,50–0,64 m zachowały się kolebkowato zagłębione ślady wylepienia (?) polepą. Zalegały nad warstwą intensywnie czarnej ziemi grub. do 0,40 m wypełniającej część przydenną obiektu, w której znajdowały się ziarna pszenicy zwyczajnej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, życicy rocznej, grochu. Fragment igły (1), ułamki ceramiki oraz kości ptaka, bydła, świni, owcy/kozy oraz duża liczba rozdrobnionych kości nie dających się określić gatunkowo zalegająca głównie w obrębie górnego poziomu obiektu.

Inwentarz (MB/A/272: 2102; tabl. 87): 1) górna część igły żelaznej, dł. zachowanej 5,3 cm; 2) pojedyncze fragmenty górnej partii naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, barwa szarobrunatna, powierzchnia chropowacona, na szyjce słabiej; 3) fragmenty brzuśca dużego naczynia (grupy II?), na powierzchni pionowa linia wykonana palcem, spękana, barwa jasnobrunatna, powierzchnia grubo chropowacona, spękana; 4) fragmenty górnej części naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, powierzchnia poniżej chropowacona, powyżej słabiej, barwa brunatna, śr. brzuśca 34 cm, śr. wylewu 29–30 cm; 5) fragmenty dolnej części naczynia grupy II, na powierzchni poziome pasy zaszczypywań, barwa brunatno-pomarańczowa, powierzchnia nieopracowana, śr. dna ok. 8 cm.

Obiekt 102 (Ar 33B,D; tabl. 88, ryc. 23A)

Pod próchnicą współczesną grub. 0,25 m zarys obiektu w planie owalny, wielkości 1,3 x 1,6 m. W profilu N-S workowaty, o lekko rozchylonych ku górze ścianach, dno płaskie, śr. ok. 0,9 m. Wypełnisko o miąższości 1,25 m stanowiła na całej głębokości ciemnoszara ziemia przewarstwowana łukowato zagłębionymi wkładkami jasnobrązowego i żółtawego żwiru osypiskowego.

W górnej części obiektu skupiały się węgle drzewne, fragmenty ceramiki oraz pojedyncze ziarna pszenicy zwyczajnej i jęczmienia zwyczajnego oraz kości bydła, świni, owcy/kozy oraz spora liczba rozdrobnionych kości nie dających się określić gatunkowo.

Inwentarz (MB/A/272: 2103; tabl. 88): 1) naczynie miniaturowe, wewnątrz ślady po wylepianiu palcami i zdobieniu paznokciowym, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana, śr. dna 1,5 cm, śr. wylewu 3,2 cm, wys. 3 cm; 2) fragment górnej części naczynia grupy I, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona, śr. brzuśca 11 cm, śr. wylewu 9 cm; 3) fragmenty górnej części naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona, śr. wylewu 26 cm; 4) fragment górnej części naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 5) fragment brzuśca naczynia grupy II, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona; 6) fragment górnej części naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona, pod wylewem słabiej, śr. brzuśca ok. 19 cm, śr. wylewu 17–18 cm; 7) ok. 300 fragmentów naczyń, przede wszystkim o powierzchniach chropowaconych, pojedyncze gładzone.

Obiekt 103 (Ar 37A; tabl. 89)

Na głęb. 0,25 m od powierzchni gruntu zarys obiektu kolistego w planie, śr. 1,9 m, zaznaczony na poziomie stropu ciemnoszarą ziemią. W profilu N-S workowaty, o rozchylonych ku górze ścianach, zagłębiony w podłoże do głęb. 1,2 m. W dolnej części wypełnisko o brunatnym zabarwieniu przewarstwowane przemiennie warstewkami jasnego żwiru osypiskowego i czarnej intensywnie ziemi. Dno płaskie śr. 0,7 m wypełniała czarna, spoista ziemia z dużą zawartością węgli drzewnych oraz ziarniaków pszenicy zwyczajnej, płaskurki, zbitokłosej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, grochu i leszczyny pospolitej. W obrębie górnego poziomu wypełniska oddzielonego warstwami osypiskowymi od części dolnej zachowały się

ślady wtórnego nieckowatego zagłębienia z ciemnoszarą ziemią z rozproszonymi kamieniami oraz warstewkami intensywnie czarnymi miąższości 0,70 m.

Na tym poziomie zalegały liczne ułamki ceramiki, ponadto łuski i kości rybie, kości zwierzęce bydła, świni, owcy/kozy, psa, gryzonia i spora liczba rozdrobnionych, nie dających się określić gatunkowo. **Inwentarz** (MB/A/6328: 6667; tabl. 89): 1) fragment przedmiotu żelaznego (igły lub szpili?) zachowany w dolnej części, dł. 6 cm; 2) fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona nacinaniem, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 3) fragment górnej części naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona, śr. wylewu 9 cm; 4) fragmenty naczynia grupy I (zachowane ok. 20% powierzchni) z uchem, barwa ciemnoszarobrunatna, powierzchnia niestarannie gładzona (ślady pionowego zagładzania), śr. dna ok. 4 cm, śr. brzuśca 10 cm, śr. wylewu 9 cm, wys. ok. 9 cm; 5) fragmenty górnej części naczynia grupy I, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia starannie wygładzona, w dolnej partii nieopracowana, śr. brzuśca 20 cm, śr. wylewu 19 cm; 6) fragment górnej części naczynia grupy I, szyjka podkreślona niestarannie wykonaną linią rytą, barwa ciemnoszarobrunatna, powierzchnia starannie gładzona; 7) fragment górnej części naczynia grupy II, krawędź wylewu i powierzchnia zdobione zaszczypywaniem, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 8) fragmenty dolnej części naczynia, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona, śr. dna 12 cm; 9) fragmenty dolnej części naczynia grupy I, barwa szarobrunatna, powierzchnia gładzona, śr. dna 12 cm; 10, 11) dwa fragmenty brzuśców naczyń grupy II, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, powierzchnia poniżej chropowacona, powyżej gładzona, barwa jasnobrunatna; 12) ok. 600 fragmentów naczyń, w tym ok. 430 o powierzchni chropowaconej, 50 gładzonych, kilka ułamków silnie przepalonych.

Obiekt 104 (Ar 37A; tabl. 90)

Obiekt kolisty w planie śr. 1,3 m, wyodrębniał się pod humusem grub. 0,2 m zarysem żwirowatej, intensywnie ciemnej ziemi w warstwie stropowej. W przekroju N-S workowaty, z lekko rozchylonymi ku górze ścianami. Dolna część wypełniska z licznymi przewarstwieniami i osypiskami zachowała partię przydenną zaznaczoną warstwą ciemnobrunatnej ziemi grub. 0,10–0,20 m. Dno lekko wyokrąglone o śr. 0,6 m na głęb. 0,9 m od powierzchni stropu. Część górną jamy wypełniało nieckowate zagłębienie do głęb. 0,4 m z intensywnie ciemną ziemią nasyconą ceramiką, w tym ułamkami dużego naczynia (1), ponadto bryłkami polepy oraz pojedynczym ziarniakiem pszenicy zwyczajnej.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 90): 1) zachowane w dużych partiach (ok. 40% powierzchni) górne partie naczynia grupy I, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia dolnej części brzuśca delikatnie chropowacona, powierzchnia powyżej starannie gładzona z widocznymi licznymi poziomymi śladami po wygładzaniu twardym narzędziem, śr. brzuśca 31 cm, śr. wylewu 18 cm; 2) fragment górnej partii naczynia grupy I, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia starannie gładzona; 3) fragment brzuśca naczynia grupy II, barwa jasnoszarobrunatna, powierzchnia dolnej części silnie chropowacona, powyżej nieopracowana, śr. brzuśca 15 cm; 4) ok. 50 fragmentów naczyń, przede wszystkim o powierzchni chropowaconej.

Chronologia: obecność naczynia grupy I.1 (1) o „wczesnych" cechach wskazuje na schyłek wczesnego okresu wpływów rzymskich lub początek młodszego okresu wpływów rzymskich.

Obiekty 105 i 106

W wypełnisku obiektów 105 i 106 znaleziono fragmenty zapewne tego samego naczynia (tabl. 91): 1) fragmenty górnych partii naczynia grupy II, na krawędzi wylewu i na brzuścu poziome pasy zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; śr. brzuśca 11 cm, śr. wylewu 10 cm.

Obiekt 105 (Ar 37A; tabl. 91)

Pod humusem grub. 0,26 cm zarys obiektu kolisty w planie, śr. 1,4 m., wypełniony ciemnoszarą ziemią z wkładkami jasnoszarej struktury na obrzeżu od strony N oraz intensywnie ciemnej od strony S. W profilu N-S obiekt nieregularnie workowaty, z dnem płaskim na głęb. ok. 1,10 m. Wypełnisko tworzyły przemiennie, pozbawione zawartości, warstwy szarej oraz ciemnobrunatnej ziemi przemieszanej ze żwirem osypiskowym. Górną część jamy wypełniało zagłębienie nieckowato uformowane z czarną ziemią, nasyconą silnie rozłożonymi szczątkami organicznymi miąższości ok. 0,60 m, zawierające rozdrobnioną ceramikę, grudki polepy, bryłki węgli drzewnych i pojedyncze szczątki zwierzęce bydła, świni, owcy/kozy, psa, sarny oraz w większej liczbie rozdrobnione i nie

dające się określić gatunkowo. Obecne było pojedyncze ziarenko jęczmienia zwyczajnego.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 91): 1) fragment górnej części niestarannie wykonanego naczynia grupy II z zachowaną nasadą ucha, barwa szarobrunatna, powierzchnia nieopracowana, śr. wylewu 5 cm; 2) fragment górnej części naczynia grupy I, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia niestarannie gładzona; 3) ok. 100 fragmentów naczyń, w tym 11 o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone.

Obiekt 106 (Ar 38C; tabl. 91, 92)

Na głęb. 0,25–0,30 m od współczesnej próchnicy, na tle żwirowatego podłoża obiekt w planie kolisty, śr. 1,6 m, barwy brunatnej, zachowany lepiej w części N. W profilu N-S nieckowato zagłębiony, z dnem na głęb. 0,8 m częściowo zaznaczonym warstewką intensywnie czarnej ziemi grub. 0,15 m z bryłkami węgli. Wypełnisko tworzyła ziemia ciemnobrunatna miąższości ok. 0,60 m, w dużym stopniu zniszczona grubym pokładem ziemi osypiskowej. Z górnego poziomu wypełniska pochodzą ułamki ceramiki przeważnie grubej roboty, ponadto kości bydła, świni, owcy/kozy oraz w części nie dające się określić gatunkowo.

Inwentarz (MB/A/6328: 6668; tabl. 92): 1) pojedyncze fragmenty górnej części naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona skośnymi nacięciami, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 2) fragment górnej części naczynia grupy I, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; 3) fragment górnej części naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona dołkami palcowymi, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana, poniżej załomu brzuśca zapewne chropowacona; 4) pojedyncze fragmenty niestarannie wykonanego naczynia grupy I, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia dolnej partii brzuśca delikatnie chropowacona, powyżej gładzona, na dolnej powierzchni chropowaconej ornament skośnych linii rytych w bliżej nieokreślonym układzie, śr. brzuśca 15 cm, śr. wylewu 24 cm; 5) naczynie grupy I, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona, śr. dna 6 cm, śr. brzuśca 13 cm, wys. 7 cm; 6) fragment dolnej części naczynia, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 7) ok. 150 rozdrobnionych fragmentów naczyń.

Obiekt 107 (Ar 38C; tabl. 92)

Pod warstwą humusu grub. 0,30 m obiekt kolisty w planie śr. 1,20 m, wypełniony intensywnie czarną ziemią. Wypełnisko było silnie naruszone. W profilu N-S obiekt workowaty, z pionowymi ścianami. Dno śr. ok. 0,9 m na głęb. 1,2 m od stropu, uformowane nierówno, zaznaczone śladowo zachowanymi warstewkami ziemi brunatnej i ciemnej, nakrytymi grubym pokładem warstwy osypiskowej ciemnoszarego żwiru. Górny poziom wypełniska tworzyło do głęb. 0,6 m od stropu nieckowate zagłębienie wypełnione czarną ziemią z kilkoma ułamkami ceramiki grubej roboty i bryłkami węgli drzewnych.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 92): 1) fragment dolnej części naczynia, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona, śr. dna 12 cm; 2) pojedyncze, drobne fragmenty naczyń.

Obiekt 108 (Ar 38A; tabl. 93, 94)

Na głęb. 0,34 m od powierzchni gruntu obiekt w rzucie poziomym kolisty, zaznaczony zarysem brunatnej ziemi, śr. ok. 1,4 m. W profilu S-N asymetrycznie nieckowaty z wypełniskiem brunatnej jednolicie ziemi nasyconej luźno rozmieszczonymi drobnym kamieniami. W warstwę tę na poziomie przydennym ingerował żwir osypiska. Dno znajdowało się na głęb. 0,75 m. Na głęb. 0,45 m od powierzchni stropu zalegało pasmo grub. 0,10 m intensywnie czarnej ziemi z bryłkami węgli i szczątkami organicznymi, w której tkwiły duże ułamki ceramiki grubej roboty, kości zwierzęce bydła, świni, owcy/kozy oraz ułamki nierozpoznane gatunkowo.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 93): 1) fragment górnej części naczynia grupy II, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona; 2) fragment wylewu naczynia grupy I, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna powierzchnia gładzona, śr. wylewu 17 cm; 3) fragment wylewu naczynia grupy I, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 4) fragment górnej części naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona nacinaniem, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 5) fragment górnej części naczynia grupy I, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona, śr. wylewu 12 cm; 6) fragmenty górnej części naczynia grupy II (zachowane ok. 20% powierzchni), krawędź wylewu zdobiona nacinaniem, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona, śr. brzuśca 44 cm, śr. wylewu 42 cm; 7) ok. 20 fragmentów naczyń.

Obiekt 109 (Ar 38A; tabl. 94)

Obiekt lekko owalny w planie, wielkości 1,1 x 1,3 m, wydłużony na osi N-S, znajdował się na głęb. 0,30 m

od powierzchni współczesnego humusu. W profilu N-S nieckowaty. Wypełnisko miąższości 0,6–0,7 m tworzyła do głęb. ok. 0,40 m ziemia ciemnoszara z drobnymi kamieniami, zalegająca na warstwie brunatnej ziemi z bryłkami węgli oraz wkładkami żwiru. Poziom spągu dna nierówny. W rozproszeniu znajdowała się mała liczba ceramiki oraz rozdrobnionych kości zwierzęcych nie dających się określić gatunkowo.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 94): 1) fragment brzuśca naczynia grupy II, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 2) ok. 60 drobnych fragmentów naczyń, przede wszystkim o powierzchniach chropowaconych.

Obiekt 110 (Ar 42A; tabl. 94)

Obiekt w przybliżeniu owalny, wydłużony na osi NE-WS, wielkości 1 x 0,6 m, znajdował się pod warstwą współczesnej próchnicy grub. 0,30–0,60 m. W profilu WS-NE płytki, nieckowato ukształtowany, wypełniony ciemnoszarą ziemią miąższości 0,30 m, zawierającą kilka drobnych ułamków ceramiki. Pośrodku dna negatyw po kołku wbitym w calec na głęb. 0,15 m.

Inwentarz (MB/A/6328): 1) pojedyncze, niecharakterystyczne fragmenty naczyń.

Obiekt 111 (Ar 42B; tabl. 95)

Pod darnią grub. 0,3 m obiekt owalny wielkości 1,2 x 0,7–0,8 m, wydłużony na osi N-S. Na stropie zalegało skupisko drobnych kamieni. W profilu N-S wypełnisko w formie płytkiej, nieco asymetrycznej niecki, wypełnione było ziemią brunatną przewarstwowaną osypiskowym żwirem do dna na głęb. 0,4 m. Na poziomie przystropowym znajdowały się ułamki ceramiki grubej roboty oraz kilka zębów sarny.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 95): 1) pojedyncze fragmenty zapewne jednego garnka z wydzieloną szyjką grupy II.1.a, krawędź wylewu zdobiona dołkami (palcowymi?, nacięciami?), barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona, rekonstrukcja wysokości niepewna, śr. dna 19–21 cm, śr. brzuśca 29 cm, śr. wylewu 26 cm, wys. ok. 27–30 cm; 2) ok. 65 fragmentów naczyń.

Chronologia: obecność naczynia grupy II.1.a (1) wskazuje na schyłek wczesnego okresu wpływów rzymskich ewentualnie fazę B_2/C_1.

Obiekt 112 (Ar 43B; tabl. 95)

Pod darnią grub. 0,30 m obiekt owalny w planie, wydłużony po osi W-E, wielkości 1,9 x 1,4 m. Nieco poniżej jego wymiary zmniejszały się, przybierając kolisty kształt śr. 1,2 m. W profilu N-S jama lejowata, zagłębiona w podłoże do głęb. 0,7 m od poziomu stropu. Część przydenną wypełniała brunatna ziemia z dwoma fragmentami ceramiki, wyżej ciemnoszara. Nieckowate zagłębienie podstropowe wypełniała ziemia zasypiskowa.

Inwentarz (MB/A/6328): 1) dwa fragmenty ceramiki o gładkiej powierzchni.

Obiekt 113 (Ar 80A,B; tabl. 95, 96)

Pod humusem grub. 0,25 m jama w planie kolista, śr. 1,7 m. W profilu W-E lejowata ze ścianami silnie rozchylonymi ku górze. Górną część wypełniska stanowiła ziemia ciemnoszara z drobnymi kamieniami przechodząca na poziomie spągu w intensywnie czarną, zagłębioną nieckowato na głęb. 0,9 m. Zalegała na ziemi osypiskowej, nakrywającej na głęb. 1,30 m szczątki pierwotnego dna obiektu zachowane w postaci warstewki brunatnej ziemi grub. 0,15 m. Na tym poziomie występowały ułamki ceramiki i ziarniaki pszenicy zwyczajnej, jęczmienia zwyczajnego, stokłosy żytniej oraz kości bydła, świni, owcy/kozy i część nie dających się określić gatunkowo.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 95, 96): 1) fragment górnej części wazy grupy I.3, szyjka podkreślona poziomą linią rytą, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona, śr. brzuśca 23 cm, śr. wylewu 28 cm; 2, 3) dwa fragmenty wylewów dwóch naczyń grupy I, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 4) fragment ucha naczynia, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 5) fragment dna naczynia, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 6) ok. 170 fragmentów naczyń w tym ok. 28 o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone i nieopracowane.

Obiekt 114 (Ar 80A,B; tabl. 96)

Nakryty humusem współczesnym grub. 0,30 m, obiekt kolisty w planie wyodrębniał się z podłoża zarysem ciemnoszarej ziemi śr. 1,5 m. W profilu W-E nieckowato zagłębiony do głęb. 1,25 m, był słabo czytelną strukturą wielu przewarstwień osypiskowych przemiennie z reliktami pierwotnego wypełniska.

Górną część jamy do głęb. 0,55 m naruszało wtórne zagłębienie nieckowate, wypełnione szarą ziemią o podobnej konsystencji. W jego partii przydennej zalegała warstwa kamieni, w tym dwa fragmenty żarna, na nikłej warstewce intensywnie czarnej ziemi. Z tego poziomu pochodziły ułamki

ceramiki, mała liczba ziarniaków pszenicy zwyczajnej, jęczmienia zwyczajnego i pojedynczo żyta, grochu, stokłosy żytniej.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 96): 1) fragment górnej części misy grupy I.2.a, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 2) fragment górnej części naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 3) dwa fragmenty brzuśca naczynia grupy I, na powierzchni linie ryte, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; 4) fragmenty żarna z miękkiego, kruszącego się kamienia o płaskiej, wygładzonej jednej z powierzchni; 5) ok. 80 fragmentów naczyń w większości o powierzchni chropowaconej lub nieopracowanej, pojedyncze fragmenty gładzone.

Obiekt 115 (Ar 33A; tabl. 97)

Obiekt śr. ok. 1,3 m, kolisty w rzucie poziomym, rysował się pod humusem współczesnym grub. 0,23 m. W profilu W-E dno nieckowato zagłębione w podłoże, ściany w przybliżeniu pionowe, od strony W lekko zniekształcone. Wypełnisko miąższości 1,20 m tworzyła nierównomiernie ciemnoszara ziemia, z centralnie zalegającą w połowie głębokości warstwą intensywnie czarną. Poziom przydenny tworzyła rozwarstwiona szarymi wkładkami brunatna ziemia. Na głęb. ok 0,5 m od stropu znajdowała się zawieszka kościana (2), fragment drutu żelaznego (1) oraz kości bydła, świni, owcy/kozy i ziarna pszenicy zwyczajnej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, stokłosy żytniej, grochu, wyki, leszczyny pospolitej.

Inwentarz (MB/A/6328: 6666; tabl. 97): 1) fragment zaostrzonego drutu (igły?), zachowana dł. ok. 5,8 cm; 2) zawieszka z zęba zwierzęcego zaopatrzona w otwór, wys. 2,1 cm, szer. 1,3 cm; 3) fragment dolnej części naczynia grupy I, na powierzchni ornament ryty (zakreskowane trójkąty), barwa brunatna, powierzchnia na poziomie ornamentu delikatnie chropowacona, poniżej (poziomy pas nad dnem?) niestarannie gładzona; 4, 5) fragmenty wylewów dwóch naczyń grupy I, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 6) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne misy grupy II.1, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 7) ok. 115 fragmentów naczyń w większości o powierzchni chropowaconej lub nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 116 (Ar 33A,B,D; tabl. 97, 98)

Pod humusem grub. ok. 0,20 m. obiekt kolisty w planie, śr. 1,2 m. W profilu S-N workowaty, ze ścianami lekko rozszerzającymi się ku górze, dno płaskie śr. ok. 0,7 m na głęb. 1,20 m. Uwarstwienie jamy tworzy jasnoszara ziemia zasypiskowa, w której od głęb. 0,30 m od stropu ku dołowi zachowała się pierwotna struktura wypełniska w formie soczewki smolisto-czarnej ziemi miąższości 0,7 m z dużą ilością węgli drzewnych, ułamków ceramiki i kości ryby, bydła, świni, owcy/kozy oraz ziaren pszenicy zwyczajnej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, życicy rocznej i stokłosy żytniej. Analogiczną strukturę ziemną tworzył poziom przydenny grub. ok. 0,20 m zawierający w części SW fragmenty dużego naczynia zasobowego z nacinaną krawędzią (1).

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 97): 1) zrekonstruowany z licznych fragmentów garnek grupy II.1.b (zachowane ok. 40–50% powierzchni), krawędź wylewu zdobiona dołkami palcowymi (zaszczypywaniami?), barwa brunatna, powierzchnia chropowacona, śr. dna 17 cm, śr. brzuśca 26 cm, śr. wylewu 23 cm, wys. 31 cm; 2) fragment wylewu naczynia grupy I, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; 3) fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź wylewu zaszczypywana, barwa brunatna, powierzchnia delikatnie chropowacona; 4) fragment górnej części naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona dołkami palcowymi, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona; 5) fragment brzuśca naczynia grupy I, na powierzchni ryty ornament jodełkowy, barwa brunatna, powierzchnia delikatnie chropowacona, powyżej (nad ornamentem) gładzona; 6) dolna część naczynia, powierzchnia chropowacona, złuszczona, śr. dna 12 cm; 7) ok. 340 fragmentów naczyń w większości o powierzchni chropowaconej lub nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 117 (Ar 33B; tabl. 98)

Pod humusem współczesnym grub. 0,2 m obiekt w planie kolisty śr. 1,25 m, wkopany w podglebie piaszczysto-żwirowe. W przekroju W-E workowaty o pionowych ścianach i płaskim dnie śr. 0,7 m. Wypełnisko tworzyła ziemia żwirowata o różnej frakcji ziaren, silnie przewarstwowana; górną część nieckowato zagłębioną wypełniała czarna ziemia miąższości 0,30 m z ułamkami wypalonej gliny w formie płaskiego z wierzchu placka, pod którą zalegały przemiennie kolejne przewarstwienia w układzie kolebkowatym jasnej i ciemnoszarej ziemi ze żwirem obsypiskowym. Dno określała jasnoszara warstewka grub. 0,15 m na głęb. 1,1 m od powierzchni stropu. W górnej części jamy nieliczne i na ogół drobne ułamki

ceramiki, pojedyncze ziarna pszenicy zwyczajnej, jęczmienia zwyczajnego i żyta.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 98): 1) pojedyncze fragmenty górnej części naczynia workowatego grupy II.2.c, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 2) mały fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne misy grupy I.2.a, szyjka u nasady podkreślona poziomą rytą linią, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 3) fragment górnej części misy dwustożkowej grupy I.2.c, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 4) mały fragment dolnej części naczynia grupy I, na powierzchni ornament ryty, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 5) fragment dolnej części naczynia, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia delikatnie chropowacona, śr. dna 6 cm; 6) fragment dolnej części naczynia, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona, śr. dna 8 cm; 7) mały fragment brzuśca naczynia grupy II, na załomie poziomy rząd zaszczypywań, barwa szarobrunatna, powierzchnia chropowacona; 8) pojedyncze bryłki polepy; 9) ok. 100 fragmentów naczyń, przede wszystkim chropowaconych i nieopracowanych, pojedyncze gładzone.

Obiekt 118 (Ar 33B; tabl. 99, 100)

Pod darnią grub. 0,15 m obiekt kolisty w planie, śr. 1,50 m. W profilu N-S workowaty o prostych ścianach i płaskim dnie, ślady pierwotnej jamy były nikłe, zachowane w postaci wyodrębniającej się ciemnoszarej cienkiej warstewki wyznaczającej dno śr. 0,8 m na głęb. 1,20 m od stropu oraz kolebkowato uformowanych wkładek brunatnej ziemi w grubym pokładzie żwirowatego obsypiska. Górną część wypełniska tworzyła ciemnoszara ziemia, w której od poziomu 0,35 m od stropu stwierdzono lejowate zagłębienie wypełnione czarną intensywnie ziemią miąższości 0,35 m z rozproszonymi w niej ziarniakami pszenicy zwyczajnej, jęczmienia zwyczajnego, żyta oraz ułamkami ceramiki i kośćmi bydła, świni, owcy/kozy, owcy, konia.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 99): 1) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne wazy grupy I.3, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 2) fragmenty górnej części naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 3) fragmenty górnej części naczynia workowatego grupy II.2.c, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 4, 5) dwa fragmenty wylewów naczyń grupy I, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 6, 7, 9) trzy fragmenty górnych partii naczyń grupy II, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniem, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona; 8) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne naczynia workowatego grupy II.2.c, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona; 10) fragment górnej partii naczynia grupy II, zapewne misy dwustożkowej grupy II.3, na załomie brzuśca poziomy rząd płytkich zaszczypywań, krawędź wylewu zdobiona dołkami wykonanymi narzędziem, barwa brunatna, powierzchnia nieopracowana, poniżej załomu chropowacona, śr. brzuśca ok. 40 cm, śr. wylewu ok. 36 cm; 11) fragment dolnej części brzuśca naczynia grupy I, na powierzchni pozioma linia ryta oraz linie pionowe, barwa ciemnobrunatna, powyżej linii poziomej powierzchnia gładzona, poniżej delikatnie chropowacona; 12) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona, barwa jasnobrunatna, śr. dna 9 cm; 13) fragment górnej misy jednodzielnej grupy II.2.a, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana ze śladami ugniatania palcami; 14) ok. 260 fragmentów naczyń przede wszystkim o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 119 (Ar 33B; tabl. 100)

Pod warstwa humusu współczesnego grub. 0,24 m, obiekt na planie owalno-wydłużony po osi W-E, wielkości 1,25 x 0,80 m, wkopany w ciemnoszare gliniaste podłoże. W profilu poprzecznym workowaty, miąższości 0,60 m, ze ścianami górą niesymetrycznie rozchylonymi. Dno płaskie, śr. ok. 0,80 m. Wypełnisko tworzyła ziemia ciemnoszara, w którą nieckowato zagłębiona była jasnoszara warstwa zasypiskowa miąższości, 0,30 m. W niej znajdowały się: kości bydła i owcy/kozy, sporo ziarniaków pszenicy zwyczajnej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, życicy rocznej, grochu, stokłosy żytniej oraz fragmenty ceramiki i nóż żelazny. Na całej głębokości drobne kamienie.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 100): 1) skorodowany nóż żelazny z trzonkiem jednostronnie wyodrębnionym, czubek odłamany, dł. zachowana ok. 10 cm, szer. 1,6 cm; 2) mały fragment wylewu naczynia grupy I, barwa beżowa, powierzchnia gładzona; 3) fragment górnej części misy dwustożkowej grupy I.2.c, barwa brunatna, powierzchnia gładzona; 4) fragment bardzo cienkościennej górnej części naczynia grupy II, zapewne małego garnka grupy II.2.c, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniami, na

załomie brzuśca załuskiwania paznokciowe, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona; 5) fragmenty górnej części naczynia grupy II, zapewne garnka zbliżonego do grupy II.1.a, na krawędzi wylewu nacięcia, powierzchnia chropowacona; 6) fragment brzuśca zapewne naczynia grupy II, barwa ceglasta, powierzchnia chropowacona ze śladami przecierana palcami; 7) fragmenty brzuśca dużego baniastego naczynia grupy I.1, barwa brunatna, powierzchnia gładzona, śr. ok. 40 cm, brak możliwości rekonstrukcji rysunkowej.

Chronologia: współwystępowanie garnka zbliżonego do grupy II.1.a (5) oraz garnka grupy II.1.c (4) wskazuje na początek młodszego okresu wpływów rzymskich.

Obiekt 120 (Ary 81A, 82B; tabl. 101)

Pod próchnicą współczesną grub. 0,25 m obiekt nieregularnie kolisty w planie śr. ok. 1,15–1,20 m. W profilu W-E workowaty z płaskim dnem śr. 0,9 m na głęb. ok. 1 m od stropu. Dno zaznaczała warstewka barwy brunatno-czarnej grub. 0,05–0,10 m. Z tego poziomu z połowy N wydobyto małą ilość ceramiki. Szczątkowo zachowane pierwotne wypełnisko przydenne nakrywał gruby pokład rdzawego żwiru osypiskowego, w który ingerowało zagłębienie sięgające do głęb. 0,6 m poniżej stropu, wypełnione ciemnoszarą ziemią z łukowato zagłębionymi wkładkami intensywnie czarnej ziemi. W jego wypełnisku znajdowały się ziarniaki pszenicy zwyczajnej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, życicy rocznej, grochu, leszczyny pospolitej i stokłosy żytniej oraz igła.

Inwentarz (MB/A/6328: 6673; tabl. 101): 1) igła żelazna z uszkiem, dł. 10 cm; 2) drobne ułamki naczyń.

Obiekt 121 (Ar 81A; tabl. 101)

Pod darnią grub. 0,15 m zarys obiektu w rzucie poziomym stosunkowo duży, kolisty śr. 1,6 m, utworzony z intensywnie czarnej ziemi naruszonej od strony N oraz E. W przekroju N-S lejowato zagłębiony w podłoże, z dnem na głęb. 1 m od stropu. Wypełnisko tworzyła identyczna struktura czarnej ziemi, w jego górnej i środkowej partii zachowały się wkładki polepy. Na głęb. ok. 0,85 m zalegało stosunkowo dużo drobnych ułamków naczyń oraz ok. 85 dużych bryłek polepy. Na tym samym poziomie znajdowały się ułamki kostne bydła, świni, owcy/kozy, psa i jelenia, w części nieoznaczonych gatunkowo.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 101): 1) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne garnka grupy I.1, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; 2) fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź zaszczypywana, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 3) fragment górnej części garnka grupy I.1, nasada szyjki podkreślona niestarannie wykonaną linią rytą, na powierzchni brzuśca ślad po oderwanej poziomej listwie plastycznej, barwa brunatna, powierzchnia gładzona; 4, 5) fragmenty dwóch uch naczyń grupy I (kubków?), barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; jedno ucho z zachowanym czopem do osadzenia w ściance naczynia; 6) ok. 400 fragmentów naczyń, w przeważającej części o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 122 (Ar 81B; tabl. 102)

Pod warstwą darni grub. 0,30 m na poziomie odkrycia kolisty zarys obiektu stykał się krawędzią S z konturem N jamy 123. Oba obiekty nieregularnie koliste, o śr. 1,20–130 m, były naruszone i rozwleczone na poziomie stropowym z ciemnoszarą ziemią. Wokół tych dwóch jam zachowało się 8 negatywów posłupowych śr. ca 0,4 m wbitych w calec do głęb. 0,3 m, przy czym jeden z nich znajdował się poza linią pozostałych, w bliższym sąsiedztwie obiektu 123. Zespół słupów oznaczono jako konstrukcję nr VI (tabl. 129).

W profilu NW-SE obiekt 122 w przybliżeniu workowaty, z wypełniskiem w dolnej partii intensywnie czarnej ziemi miąższości ok, 0,60 m, poprzecinany był silną ingerencją wkładek osypiskowego żwiru oraz nieregularnej miąższości warstwą brunatnej ziemi. Górną partię jamy tworzyła nieckowato zagłębiona warstwa jednolitej ciemnoszarej ziemi miąższości 0,6 m z drobnymi grudkami polepy oraz z ułamkami ceramiki, natomiast na całej głębokości rozproszone były pojedyncze kości bydła, świni i owcy/kozy. Na brzegu górnego poziomu wypełniska na głęb. 0,25 m znaleziono szpilę brązową (1), w części przydennej na głęb. 0,70 m szpilę kościaną (2).

Inwentarz (MB/A/6328: 6674, 8803, 8453; tabl. 102): 1) szpila brązowa ze szpulowatą główką typu AJS-H, boczne powierzchnie główki zdobione kratkowaniem, wierzch motywem krzyża, pod główką uszko z nacięciami, dł. 5 cm; 2) szpila kościana typu AJ-S-I z otworem, dł. 7,5 cm; 3) fragment wylewu garnka grupy I.1, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; 4) mały fragment brzuśca naczynia grupy I, zdobienie linią rytą, barwa szara, powierzchnia gładzona; 5) fragment misy jednodzielnej grupy II.2.a,

barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 6) ok. 100 fragmentów naczyń, w przeważającej części o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej, kilkanaście gładzonych.
Chronologia: obecność szpili brązowej typu AJS-H (1) oraz szpili kościanej typu AJS-I (2) wskazuje na fazę C_{1a}.

Obiekt 123 (Ar 81B; tabl. 102)

Obiekt kolisty w rzucie poziomym, śr. 1,20 m wkopany w podłoże piaszczysto-żwirowe. W profilu S-N nieckowaty o szeroko rozwartych ścianach. Wypełnisko miąższości 0,55 m stanowiła ciemnoszara ziemi z drobnymi węgielkami i małą liczbą ceramiki.
Inwentarz (MB/A/6328): 1) ok. 30 fragmentów naczyń, w przeważającej części o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 124 (Ar 83A; tabl. 103)

Pod warstwa próchnicy współczesnej grub. 0,27 m, obiekt kolisty w rzucie poziomym, śr. 1,6 m. W profilu W-E workowaty, ze ścianami lekko rozchylonymi ku górze. Dołem wypełnisko tworzył pokład ziemi barwy brunatnej przeciętej na długości ok. 1,10 m łukowatym pasmem intensywnie czarnej ziemi. Dno płaskie śr. 1,20 m, na głęb. 0,70 m od powierzchni stropu. Górną część wypełniska zajmowało nieckowate, lekko asymetryczne, zagłębienie miąższości 0,55 m, z ciemnoszarą ziemią zawierającą ułamki ceramiki i kilka ziaren pszenicy zwyczajnej oraz jęczmienia zwyczajnego.
Inwentarz (MB/A/6328): 1) ok. 120 fragmentów naczyń, w tym ok. 112 o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 125 (Ar 83A; tabl. 103)

Pod warstwą próchnicy współczesnej grub. 0,25 m, zarys obiektu kolisty w planie śr. 1,0 m. W obrębie stropu zalegał pojedynczy kamień. W profilu N-S m obiekt zagłębiony nieckowato w podłoże charakteryzował się zachowaną przydennie na głęb. 0,66 m warstwą pierwotnego wypełniska z ciemnoszarej ziemi z łukowato zagłębionymi warstewkami intensywnie czarnej ziemi. oddzielonymi od siebie pasmem osypiskowego żwiru. Wokół dna zacieki orsztynowe. Na całej głębokości wystąpiły ułamki ceramiki. W warstwie przystropowej znajdowały się pojedyncze kości zwierzęce bydła oraz owcy/kozy.
Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 103): 1) fragment górnej części naczynia grupy I, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 2) fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź zdobiona nacięciami, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 3) fragment górnej części naczynia grupy II, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 4) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 5) fragment brzuśca naczynia grupy II, na załomie poziomy rząd zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 6) fragment dolnej części naczynia, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 7) fragment dolnej części naczynia, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 8) ok. 170 fragmentów naczyń, w przeważającej części o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej, ok. 20 fragmentów gładzonych.

Obiekt 126 (Ar 83A; tabl. 103)

Pod darnią grub. 0,27 m obiekt kolisty w planie, śr. ok. 0,8 m, zarysował się konturem intensywnie czarnej ziemi. W profilu W-E na poziomie podstropowym zalegał zwarty pokład tej samej intensywnie czarnej ziemi miąższości 0,15 m. Nakrywał dolną część wypełniska nieckowato zagłębionego w podłoże, wypełnionego ziemią o zabarwieniu ciemnoszarym, z dnem na głęb. 0,5 m, przy którym odkryto pojedyncze ziarna pszenicy zwyczajnej i życicy rocznej.

Obiekt 127 (Ar 44B; tabl. 104)

Pod warstwą współczesnej próchnicy grub. 0,30 m obiekt w przybliżeniu kolisty w planie. śr. 1,10 m, wyróżniał się intensywnie brunatną ziemią wypełniska. W profilu N-S workowaty, z pionowymi ścianami, z lekko spłaszczonym dnem śr.0,6 m, na głęb. 0,8 m od powierzchni stropu. Wypełnisko stanowiła ziemia intensywnie brunatna z licznymi łukowato zagłębionymi intensywnie czarnymi oraz ciemnoszarymi przewarstwieniami z licznymi drobinami węgli drzewnych oraz fragmentami ceramiki. W rozproszeniu zalegały pojedyncze kamienie. Na poziomie stropu w części E odsłonięto ułamki jednego naczynia grubej roboty z powierzchnią chropowaconą (1) oraz kilka ułamków kostnych bydła.
Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 104): 1) fragmenty górnej części garnka grupy II.1.c, krawędź wylewu zdobiona dołkami palcowymi (zaszczypywaniami?), na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, powierzchnia delikatnie chropowacona; 2) fragmenty górnej części wazy grupy I.3, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona, śr. brzuśca

ok. 24 cm, śr. wylewu ok. 21 cm; 3) fragmenty górnej części misy jednodzielnej grupy II.2.a, barwa szarobrunatna, powierzchnia nieopracowana, ze śladami ugniatania palcami, śr. wylewu ok. 25 cm; 4) fragment brzuśca naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.b/c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona, na powierzchni wewnętrznej ślady nagaru; 5) fragmenty brzuśca naczynia, powierzchnia chropowacona, ze śladami pionowych bruzd po palcach; 6) fragment brzuśca naczynia grupy I, powierzchnia gładzona; 7) dolna część naczynia, powierzchnia chropowacona, śr. dna 22 cm; 8) ok. 50 fragmentów naczyń, w przeważającej części o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 128 (Ar 44B; tabl. 105)

Pod darnią grub. 0,30 m, zarys w przybliżeniu kolistego w planie obiektu tworzyła ciemnoszara ziemia śr. 1,9 m. W jego obrębie wyróżniało się centralnie położone nawarstwienie intensywnie czarnej ziemi. W profilu W-E obiekt workowaty, z dnem śr. ok. 0,9 m na głęb. 1,25 m od poziomu stropu. Ściany lekko górą rozchylone na zewnątrz. Struktura wypełniska z ciemnoszarą ziemią była silnie przewarstwowana wkładkami osypiskowymi łukowato zagłębionymi. Intensywnie ciemna ziemia zalegająca pośrodku poziomu stropowego zagłębiona nieckowato do głęb. 0,30 m częściowo wypełniała soczewkowato także dolną treść jamy. Z tego poziomu pochodziła ceramika, w tym ułamki naczyń grubej roboty, bryłki przepalonej gliny, ponadto kości bydła i owcy/kozy oraz ziarna pszenicy zwyczajnej, jęczmienia zwyczajnego, żyta i życicy rocznej.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 105): 1) fragment górnej partii garnka grupy II.1.c/d, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniami, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia grubo chropowacona (na szyjce widoczne poziome bruzdy po obmazywaniu), przypuszczalnie fragment tego samego naczynia znaleziono również w stropie obiektu 136 (7); 2) fragment górnej części brzuśca naczynia grupy II, na załomie brzuśca poziomy pas nacięć, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 3) fragment górnej części naczynia grupy II, być może misy dwustożkowatej grupy II.3, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 4) ok. 20 fragmentów naczyń o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej.

Obiekty 129 i 130 (Ar 44B; tabl. 105, 106)

Pod darnią na głęb. 0,33 m zalegał na lekko pochyłym ku NE terenie zwarty kompleks dwóch stykających się krawędziami obiektów: od strony SW obiekt nr 129, od strony NE nr 130. Na poziomie ich stropów na głęb. 0,4–0,6 m w rozrzucie zalegały jednowarstwowo kamienie. Jama nr 129 wkopana została z naruszeniem ściany jamy nr 130.

Obiekt 129 (Ar 44B; tabl. 105, 106)

Obiekt 129 w przybliżeniu kolisty, śr. 1,2 m, wkopany na głęb. 1,10 m. W profilu SW-NE workowaty, wypełniony ziemią ciemnoszarą, nasyconą już od poziomu stropu ułamkami ceramiki. W połowie głębokości oraz na poziomie przydennym przewarstwowany pasmami intensywnie czarnej ziemi. Dno lekko łukowato zagłębione w podłoże, zaznaczone warstewką podobnej barwy czarnej, zbitej i spoistej ziemi, zawierającej w niezbyt dużej ilości ziarniaki pszenicy zwyczajnej i jęczmienia zwyczajnego oraz kilka kości bydła i owcy/kozy.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 105): 1) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, barwa szarobrunatna, powierzchnia chropowacona; 2) pojedyncze fragmenty misy grupy I.2.a, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona, śr. brzuśca 25 cm, śr. wylewu 24 cm; 3) ok. 80 fragmentów naczyń, w przeważającej części o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 130 (Ar 44B; tabl. 106)

Obiekt w przybliżeniu kolisty, śr. ok. 1,10 m, położony w terenie nieco niżej od obiektu nr 129. W profilu SW-NE workowaty, z lekko wyokrąglonym dnem śr. ok. 1,1 m, ściana NE pionowa, przeciwległa słabo czytelna, zakłócona wkopem sąsiedniego obiektu. Górną część wypełniska tworzyła jednolicie ciemnoszara ziemia, dołem relikty intensywnie czarnej warstwy, zakłócone ingerencją ziemi osypiskowej. Na poziomie przydennym na głęb. 1,0 m wypełnisko zawierało rozdrobnione ułamki ceramiki oraz bryłki polepy i pojedyncze kości owcy/kozy oraz ptaka.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 106): 1) fragment górnej partii dużego naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniami, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 2) fragment górnej partii misy grupy I.2.a, u nasady szyjki pozioma linia ryta, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia

gładzona; 3) mały fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź zdobiona nacinaniem, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 4) dwa małe fragmenty brzuśca z ornamentem zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 5) pojedyncze, drobne fragmenty naczyń.

Obiekt 131 (Ar 44B; tabl. 107)

Pod darnią grub. 0,40 m, obiekt w przybliżeniu kolisty w planie, śr. 1,30 m. Położony był obok skupiska kamieni częściowo zalegających na jego krawędzi SW. W przekroju N-S obiekt w formie niesymetrycznej, dołem zawężonej niecki, o lekko rozwartych ku górze ścianach, wypełniała ciemnoszara ziemia, na poziomie przydennym przewarstwowana cienkimi, intensywnie czarnymi smugami. Wypełnisko miąższości 1,15 m zawierało przy dnie kilkanaście drobnych ułamków ceramiki, szczątki kostne bydła i owcy/kozy oraz niedużą liczbę ziarniaków pszenicy zwyczajnej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, życicy rocznej i stokłosy żytniej.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 107): 1) fragment brzuśca naczynia grupy II, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia poniżej załomu chropowacona, powyżej – chropowacona delikatniej; 2) kilkanaście drobnych fragmentów naczyń, w przeważającej części o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 132 (Ary 44B, 45A; tabl. 107)

Obiekt usytuowany był pod stosunkowo cienką warstwą darni grub. ok. 0,10–0,20 m oraz pod pokładem warstwy kulturowej miejscami grub. ponad 0,4 m. W rzucie poziomym obiekt śr. 1,30 m, nieregularnie kolisty, rozwleczony powierzchniowo, zwłaszcza od strony N. W profilu W-E workowaty o wyokrąglonym kolebkowato dnie śr. 0.9 m i pionowych ścianach. Struktura wypełniska miąższości 1,10 m była silnie zróżnicowana. Relikty przydenne zachowały się w postaci żyłowatych warstewek intensywnie czarnej ziemi z bryłkami polepy, przechodzącej w ciemnoszarą, w której znajdowały się ziarniaki pszenicy zwyczajnej i jęczmienia zwyczajnego. Oddzielone żwirową warstwą osypiskową grub. 0,10–0,15 m od klinowatej wkładki ziemi brunatnej w centrum jamy, wypełnisko górnej połowy tworzyła ziemia ciemnoszara z drobnymi kamieniami rozmieszczonymi na różnych głębokościach oraz drobnymi ułamkami nie dających się określić gatunkowo kości zwierzęcych.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 107): 1) fragment dolnej części naczynia, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona, śr. dna 11 cm; 2) pojedyncze, drobne fragmenty naczyń; 3) kilkadziesiąt bryłek polepy.

Obiekt 133 (Ar 45A; tabl. 108)

Pod warstwą próchnicy grub. 0,25 m oraz pokładem warstwy kulturowej grub. ok. 0,40 m obiekt na poziomie stropu kolisty śr. 1,2 m, W profilu W-E workowaty, z pionowymi ścianami oraz dnem kolebkowato wyokrąglonym, śr. 0,6 m na głęb. ok, 1 m od stropu. Wypełnisko stanowiła jednolita ciemnoszara ziemia,z wkładkami bryłek polepy, przy ścianach z udziałem ziemi brunatnej. W wypełnisku znajdowało się niewiele ceramiki, kilka kości bydła i owcy/kozy.

Inwentarz (MB/A/6328): 1) ok. 50 drobnych fragmentów naczyń, w przeważającej części o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 134 (Ar 45A; tabl. 108)

Pod warstwa humusu grub. 0,25 m obiekt w przybliżeniu owalny w planie, wielkości 1,2 x 1,3 m, wydłużony nieregularnie na osi NW-SE. W profilu N-S workowaty z lekko rozwartymi ku górze ścianami, Wypełnisko miąższości 0,80 m, silnie w dolnej części zniekształcone przez osypiskową warstwę żwiru grub. 0,25 m. Zniszczyła na tym poziomie relikty dolnej części wypełniska z brunatną ziemią, przewarstwowaną pasmem intensywnie ciemnej, silnie nawęglonej ziemi.

Górną połowę jamy wypełniała nieckowato zagłębiona jednolicie ciemnoszara ziemia z ułamkami ceramiki, z kośćmi owcy/kozy, psa i jelenia oraz z ziarniakami pszenicy zwyczajnej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, życicy rocznej. Na przystropowym poziomie zalegał pojedynczy duży kamień, natomiast pośrodku na głęb.0,35 m od stropu małe ich skupisko. Kamienie różnej wielkości dochodzącej do śr. 25 cm współwystępowały z wieloma grudami polepy.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 108): 1) fragment górnej partii naczynia grupy II, wylew zapewne zdobiony zaszczypywaniami lub dołkami palcowymi, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona; 2) fragment górnej partii naczynia grupy II, wylew zdobiony dołkami palcowymi lub nacięciami, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona; 3) mały fragment załomu brzuśca naczynia grupy II, na załomie

poziomy pas zaszczypywań, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona; 4) ponad 50 fragmentów naczyń, w przeważającej części o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 135 (Ar 45A; tabl. 108)

Obiekt w planie kolisty śr. 1,0 m, położony pod darnią grub. 0,20 m. W profilu W-E workowaty, o pionowych ścianach, płaskim zniekształconym przez warstwę osypiskową dnie śr. ok. 0,8 m, zaznaczonym warstwą intensywnie czarnej ziemi, która do połowy głębokości wypełniała dolny poziom części E jamy. Dno na głęb. 1 m od stropu umocnione dużymi, płaskimi kamieniach, śr. 30–35 cm, zalegającymi na ciemnym żwirze podłoża. Na dnie jamy znajdowały się nieliczne ułamki ceramiki, fragment igły (1), pojedyncze kości bydła, świni i konia oraz ziarniaki pszenicy zwyczajnej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, życicy rocznej, owsa zwyczajnego i stokłosy żytniej. Poziom górny wypełniała ziemia ciemnoszara miąższości ok. 0,5 m z grudkami polepy, wklinowując się przy ścianie W w dolny pokład wypełniska.

Inwentarz (MB/A/6328: 6670; tabl. 108): 1) fragment dolnej części igły (szpili?) żelaznej, zachowana dł. 4,5 cm; 2) ok. 20 drobnych fragmentów naczyń, w przeważającej części o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 136 (Ar 45A; tabl. 109)

Pod humusem współczesnym grub. 0,30 m, obiekt w planie kolisty, śr. 1,50 m. W profilu NW-SE workowaty z pionowymi ścianami, dno spłaszczone, śr. ok. 1,10 m, lekko łukowato zagłębione w podłoże. Wypełnisko miąższości 1,35 m zróżnicowane barwą. Część przydenną jamy wypełniała intensywnie czarna, pozbawiona nawęglenia ziemia, sięgająca prawie połowy jej głębokości (0,70 m od dna), naruszona w partiach przyściennych osypiskiem żwirowym. Nakrywała ją łukowato zagłębiona (do 25 cm) warstwa jasnoszarej ziemi. W warstwie podstropowej (zasypiskowej?) wypełnionej ciemnoszarą ziemią miąższości ok. 0,45 m znajdował się paciorek szklany (1), fragmenty ceramiki, ziarniaki pszenicy zwyczajnej, pszenicy płaskurki, jęczmienia zwyczajnego, żyta, życicy rocznej, wyki oraz pojedyncze kości bydła, owcy/kozy oraz nieco grudek polepy.

Inwentarz (MB/A/6328: 6671; tabl. 109): 1) paciorek walcowaty, biały, zapewne skamielina, dł. 0,4 cm, śr. 0,35 cm; 2) fragment górnej części misy jednodzielnej grupy I.2.b, powierzchnia gładzona, śr. wylewu ok. 12 cm; 3) fragment górnej części misy grupy I.2.a, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 4) dziesięć fragmentów górnej partii garnka grupy II.1.a, krawędź wylewu od strony zewnętrznej zaszczypywana, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona (w niektórych miejscach warstwa chropowacenia odpadła, ukazując powierzchnię ugniataną palcami), śr. brzuśca ok. 20 cm, śr. wylewu ok. 18 cm; 5) fragment górnej części naczynia grupy II (zapewne garnka grupy II.1.b), krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniami, powierzchnia chropowacona; 6) fragment górnej części misy jednodzielnej grupy II.2.a, krawędź wylewu po stronie zewnętrznej zdobiona zaszczypywaniami, barwa brunatna, powierzchnia nieopracowana, śr. wylewu ok. 26–28 cm; 7) fragment górnej partii garnka grupy II.1.c/d, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniami, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia grubo chropowacona (na szyjce widoczne poziome bruzdy po obmazywaniu), fragment tego naczynia znaleziono również w stropie obiektu 128 (1); 9) ok. 100 fragmentów naczyń, w przeważającej części o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Chronologia: współwystępowanie garnka zbliżonego do grupy II.1.a (4) oraz garnka grupy II.1.c/d (8) wskazuje na początek młodszego okresu wpływów rzymskich.

Obiekt 137 (Ar 45A,B; tabl. 110, 111)

Pod współczesną próchnicą grub. do 0,20 m, obiekt nieregularnie kolisty w planie, śr. ok. 1,50 m, położony na skłonie terenu w kierunku E. W profilu W-E jama nieckowata, o ścianach rozchylonych na zewnątrz. Dno na głęb. 1,10 m, kolebkowato uformowane, wypełniała warstwa intensywnie czarnej, silnie nawęglonej ziemi nasyconej węglami drzewnymi. Na tym poziomie wystąpiły ułamki kości zwierzęcych bydła, świni, owcy/kozy, kozy i jelenia i nie dających się określić gatunkowo oraz fragmenty ceramiki, w tym części naczyń o powierzchni chropowaconej. Górną połowę wypełniska stanowiła nieckowato zagłębiona zasypiskowa warstwa ciemnoszarej ziemi miąższości 0,45 m, z wkładkami osypiskowego żwiru oraz żyłkami intensywnie ciemnej ziemi. Zawierała rozdrobnioną ceramikę oraz sporą liczbę (65) bryłek polepy.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 110, 111): 1) skorodowany przedmiot żelazny ze sztabki żelaznej, być może klucz, zachowany w dwóch fragmentach, je-

den koniec zagięty pod kątem, drugi spłaszczony, rekonstruowana dł. ok. 15 cm; 2) fragment górnej części misy jednodzielnej grupy I.2.b, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona, śr. wylewu 26 cm; 3) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne wazy grupy I.3, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 4) fragment dolnej części naczynia grupy I, na brzuścu nierówna linia ryta, powyżej niej powierzchnia starannie wygładzona, poniżej delikatnie chropowacona, barwa jasnobrunatna; 5) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne zbliżonego do garnka grupy II.1.b, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona, na szyjce nieopracowana; 6) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne zbliżonego do garnka grupy II.1.b, barwa szarobrunatna powierzchnia grubo chropowacona; 7) fragment górnej części naczynia grupy II, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, powierzchnia poniżej chropowacona, wyżej nieopracowana, barwa jasnobrunatna; 8) fragment górnej części garnka grupy II.1.b, powierzchnia silnie chropowacona; 9) fragment górnej części naczynia zbliżonego do garnka grupy II.1.b, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona, pod wylewem słabiej; 10) dolna część naczynia grupy II, barwa brunatna, powierzchnia nieopracowana ze śladami ugniatania palcami, śr. dna 7 cm; 11) liczne fragmenty dolnej części naczynia, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona, śr. dna 7 cm; 12) ok. 200 fragmentów naczyń, przede wszystkim o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 138 (Ar 45B; tabl. 111)

Nakryty cienką warstwą próchnicy współczesnej grub. ok. 0,15 m obiekt w rzucie poziomym kolisty, śr. 0,8 m. Na powierzchni jego stropu w luźnym układzie zalegało kilkanaście niewielkich kamieni. W profilu N-S obiekt nieckowaty, płytki, z wypełniskiem miąższości 0,28 m ciemnoszarej ziemi przemieszanej w dolnej partii z osypiskowym żwirem. Wypełnisko zawierało niewielką liczbę ułamków ceramiki, kilka bryłek polepy oraz szczątki kości świni i pojedyncze ziarno jęczmienia zwyczajnego.

Inwentarz (MB/A/6328): 1) ok. 20 fragmentów naczyń, przede wszystkim o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 139 (Ar 45B; tabl. 111)

Pod darnią grub. 0,25 m obiekt kolisty w planie, śr. ok. 1 m. Na powierzchni stropu zalegały w luźnym układzie kamienie z tendencją do skupiania się na obrzeżu SE zarysu. Kamienie te nawiązywały do egzemplarzy leżących na warstwie stropowej sąsiedniego obiektu nr 140 od strony NW. W profilu N-S obiekt nieckowaty ze znacznie spłaszczonym dnem śr. 0,6 m oraz silnie rozwartymi ku górze ścianami. Wypełnisko miąższości 0,40 m tworzyła ciemnoszara ziemia, w partii przydennej intensywnie ciemna, w której znajdowały się ułamki ceramiki, sporo grudek polepy (48 szt.), kości świni i owcy/kozy oraz ziarniaki pszenicy zwyczajnej, jęczmienia zwyczajnego, żyta.

Inwentarz (MB/A/6328): 1) ok. 35 fragmentów naczyń, przede wszystkim o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 140 (Ar 45B; tabl. 112, 113)

Obiekt nieregularnie kolisty, śr. ok. 1,2 m, położony w bezpośrednim sąsiedztwie obiektu nr 139. Na poziomie stropu zalegały kamienie zwłaszcza od strony N, natomiast w części SE pojedynczy duży egzemplarz wielkości 0,50 m. W profilu W-E obiekt workowaty z pionowymi ścianami i płaskim dnem śr. ok. 1,1 m na głęb. 1,10 m. Relikty pierwotnego wypełniska tworzyła zachowana do połowy głębokości jamy nawęglona warstwa intensywnie czarnej ziemi z dużą liczbą bryłek węgli drzewnych (ok. 600 szt.), sporą liczbą ceramiki, w tym dużymi fragmentami jednego oryginalnego naczynia ornamentowanego oraz ze znaczną liczbą grudek polepy (ponad 100 szt.). W warstwie tej znajdowały się ponadto ziarniaki pszenicy zwyczajnej, pszenicy płaskurki, pszenicy zbitokłosej, jęczmienia zwyczajnego, żyta, stokłosy żytniej, życicy rocznej, grochu, leszczyny pospolitej, owsa zwyczajnego. W partiach przyściennych warstwa przemieszana była z osypiskowym jasnym żwirem. Górna część wypełniska do głęb. 0,60 m od stropu wypełniała jednolita barwą ciemnoszara ziemia zasypiskowa. Występowały tu niezbyt liczne, rozdrobnione fragmenty ceramiki, bryłki stopionego brązu, przedmiot żelazny oraz drobne kamienie. Spąg tej warstwy był silnie wypoziomowany.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 112, 113): 1) fragment skorodowanej sztabki żelaznej, zachowana dł. 3 cm; 2) 4 soplowate bryłki stopionego brązu; 3) liczne fragmenty dużego, baniastego naczynia grupy I.1 (ubytki uzupełnione pomalowanym gipsem), w górnej części brzuśca poziomy pas zakreskowanych trójkątów, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia dolnej części brzuśca chropowacona, wyżej gładzona,

śr. dna 15 cm, śr. brzuśca 45 cm, śr. wylewu 18 cm, wys. 39 cm; 4) fragmenty górnej części wazy grupy I.3, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona, w dolnych partiach nieopracowana, w dolnej partii brzuśca delikatna pozioma linia ryta (nie jest pewne, czy intencjonalna, czy przypadkowa), śr. brzuśca 35 cm, śr. wylewu 32 cm; 5) górna część naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana, śr. wylewu ok 16 cm; 6) fragment górnej części misy grupy I.2.a, u nasady szyjki pozioma linia ryta, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 7) fragment górnej części naczynia zapewne wazy grupy I.3, powierzchnia gładzona; 8) fragment górnej części misy grupy I.2.a, u nasady szyjki pozioma linia ryta, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona, śr. brzuśca 26 cm, śr. wylewu 22 cm; 9) 10 fragmentów częściowo wyklejonej górnej partii naczynia grupy I.1, barwa jasnobrunatna, miejscami brunatna, powierzchnia starannie gładzona; 10) mały fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź zdobiona zaszczypywaniem; 11) trzy fragmenty naczynia zbliżonego do misy grupy II.2.a i naczynia workowatego grupy II.2.c, krawędź wylewu zdobiona od zewnątrz zaszczypywaniami, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 12) fragmenty dolnej części naczynia przydenne naczynia barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona, śr. dna 18 cm, nie można wykluczyć, że jest to część naczynia 9; 13) ok. 150 fragmentów naczyń przede wszystkim o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej.

Chronologia: obecność w jamie „wczesnego" garnka grupy I.1 (3) oraz późniejszej wazy grupy I.3 (4) wskazuje na fazę B_2/C_1 lub początek młodszego okresu wpływów rzymskich.

Obiekt 141 (Ar 93D; tabl. 114)

Pod darnią oraz cienką warstwą kulturową o łącznej grub. 0,55 m, obiekt w rzucie poziomym kolisty, śr. ok. 1,2 m. W profilu N-S w formie szerokiej niecki, zagłębiony był w podłoże do głęb. 0,60 m. Wypełnisko tworzyła ciemnoszara ziemia zakłócona wkładkami brunatnej gliny. W jego obrębie znajdowały się ułamki naczyń, niewielkie ułamki kostne bydła i nieco ziaren pszenicy płaskurki, jęczmienia zwyczajnego, żyta i grochu. W części W jamy fragmenty dużego naczynia o powierzchni chropowaconej (1).

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 114): 1) ok. 40 fragmentów dużego naczynia zapewne grupy I.1, dolna część brzuśca chropowacona, wyżej gładzona, brak możliwości rekonstrukcji; 2) ok. 60 fragmentów naczyń, w tym ok. 25 fragmentów o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone i nieopracowane.

Obiekt 142 (Ar 92B; tabl. 114)

Obiekt w rzucie poziomym kolisty, śr. 1,25 m, wystąpił pod warstwą próchnicy współczesnej grub. 0,21 m. W przekroju N-S nieckowaty o wyraźnie spłaszczonym dnie z wypełniskiem jednolicie ciemnoszarej ziemi miąższości 0,4 m, z nikłą zawartością kilku fragmentów ceramiki.

Inwentarz (MB/A/6328): 1) kilka drobnych, niecharakterystycznych ułamków naczyń.

Obiekt 143 (Ary 90D, 91B, 92A, 93C; tabl. 114)

Pod warstwą humusu grub. 0,28 m i warstwą kulturową grub. 0,30 m, obiekt w planie nieregularnie kolisty, śr. 1,2 m. W profilu N-S nieckowaty, dno płaskie na głęb. 0,80 m. Wypełnisko tworzyła intensywnie czarna ziemia z nielicznymi stosunkowo ułamkami ceramiki i drobnymi, połupanymi (przepalonymi?) kamieniami występującymi na głęb. 0,7 m wraz z drobnymi grudkami polepy i węgli drzewnych. Brak przewarstwień, tylko poniżej kamieni czarna ziemia miała odcień brunatny, gdzie przy dnie śr. 0,8 m zalegały ułamki ceramiki grubej roboty, kości bydła, owcy/kozy, kozy, konia, jelenia oraz pojedynczy ziarniak jęczmienia zwyczajnego.

Inwentarz (MB/A/6328): 1) ok. 30 fragmentów naczyń o powierzchni chropowaconej.

Obiekt 144 (Ar 91B; tabl. 115)

Pod warstwą darni oraz warstwą kulturową łącznej grub. 0,50 m obiekt w planie kolisty, śr. 1,2 m, w profilu N-S nieckowaty, z pionowymi ścianami i dnem kolebkowato uformowanym na głęb. O,70 m Wypełnisko tworzyła ziemia intensywnie czarna, sypka, z ceramiką, jedną kością bydła oraz dużą liczbą drobnych, połupanych i przepalonych kamieni wraz z bryłkami węgli drzewnych.

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 115): 1) fragment kubka grupy I.4.a z uchem, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 2) fragment górnej partii naczynka grupy I (misy grupy I.2.a?), barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 3) fragment wylewu naczynia grupy I (garnka I.1?), barwa brunatna, powierzchnia gładzona; 4) fragment górnej części naczynia grupy I.1, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 5) 13 fragmentów garnka grupy I.1 ze

śladami zbyt silnego wypalenia lub lekkiego przepalenia, barwa jasnobrunatna, powierzchnia dolnej części brzuśca chropowacona, powyżej gładzona, śr. brzuśca 32 cm, śr. wylewu 16 cm; 6) fragment dolnej części brzuśca naczynia grupy I, na powierzchni pionowe i poziome linie ryte, barwa jasnobrunatna, powierzchnia delikatnie chropowacona; 7) fragment pustej nóżki pucharu grupy I.5, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona, śr. ok. 9 cm; 8) fragment dolnej części naczynia grupy I, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona, być może jest to fragment naczynia 1 lub 2; 9) niewielki fragment brzuśca z widocznymi przynajmniej dwoma, poziomymi pasami zaszczypywań, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna; 10) ok. 10 drobnych fragmentów naczyń.

Obiekt 145 (Ary 92A, 93C; tabl. 115)

Obiekt kolisty w planie, śr. ok. 0,7 m, nakrywała darń oraz cienka warstwa kulturowa łącznej grub. 0,45 m. Zagłębiony nieckowato w podłoże, w profilu W-E wypełniony był ziemią jednolicie ciemnoszarą, miąższości 0,25 m. Na poziomie stropu zalegały nieliczne fragmenty ceramiki oraz drobiny polepy.
Inwentarz (MB/A/6328): 1) kilka rozdrobnionych i mało charakterystycznych fragmentów naczyń.

Obiekt 146 (Ar 38B; tabl. 116)

Pod próchnicą współczesną na głęb. 0,46 m owalny w planie zarys wielkości 1,5 x 1,2 m, wydłużony na osi N-S, tworzyła ziemia ciemnoszara, w centrum której zalegała warstwa grub. do 0,5 m polepy, nieckowato zagłębiona w pierwotne uwarstwienie. Profil N-S ujawnił pierwotny w przybliżeniu lejowaty kształt jamy z nierównym dnem na głęb. 1,1–1,3 m od stropu. Tę dolną część wypełniał warstwowana ciemnoszara ziemia. Od góry w środek powierzchni polepy klinował się warstwa zasypiskowa na głęb. 0,35 m.
Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 116): 1) fragmenty górnej części misy dwustożkowej grupy I.2.c, barwa brunatna, powierzchnia gładzona; 2) kilkanaście rozdrobnionych ułamków naczyń.

Obiekt 147 (Ar 1C; tabl. 116)

Warstwa humusowa grub. 0,3–0,44 m nakrywała kontur podłużno-owalnego obiektu wydłużonego z N na S, wielkości 0,8 x 1,3 m. Wypełnisko ciemnoszare ze spalenizną i drobnymi węglami drzewnymi, ułamkami ceramiki oraz kilkoma bryłkami polepy. W profilu N-S jama nikłej miąższości do 0,2–0,35 m, o nierównej linii dna. Na W od jamy na poziomie jej stropu zalegało w rozrzucie kilka bryłek żużla oraz znajdowały się cztery negatywy posłupowe.
Inwentarz (MB/A/145; tabl. 116): 1) fragment górnej części naczynia, zapewne misy dwustożkowej grupy I.2.c, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 2) fragment szyjki naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 3) fragment wylewu naczynia grupy I, barwa szarobrunatna, powierzchnia gładzona; 4) kilkanaście drobnych fragmentów naczyń.

Obiekt 148 (d. nr 3 na działce; ar 2A,B; tabl. 116, 117)

Obiekt kolisty w planie, śr. ok. 0,8 m, nakryty darnią i warstwą kulturową o łącznej grub. 0,62 m. W profilu N-S lejowaty, z lekko wyokrąglonym dnem i szeroko rozwartymi ku górze ścianami. Wypełnisko miąższości 0,55 m tworzyła ziemia żwirowata barwy intensywnie czarnej, przy dnie z domieszką brunatnej, zawierająca pojedyncze ułamki ceramiki, drobne węgle drzewne oraz kości zwierzęce bydła, świni i owcy/kozy.
Inwentarz (MB/A/145; tabl. 116): 1) fragment misy jednodzielnej grupy II.2.a, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 2) dwa fragmenty brzuśca dużego naczynia grupy I.1, barwa ciemnobrunatna, w dolnej partii powierzchnia chropowacona, w górnej gładzona; 3) ok. 25 fragmentów naczyń o powierzchni chropowaconej.

Obiekt 149 (Ar 2B; tabl. 117)

Pod darnią grub. 0,25 m i warstwą kulturową grub. 0,40 m obiekt w planie owalny, wielkości 1,95 x 1,70 m. W profilu N-S nieckowaty, z rozchylonymi ku górze ścianami, zagłębiony w podłoże na głęb. 1,3 m. Uwarstwienie wypełniska tworzyła struktura łukowato zagłębionych warstewek ziemi brunatnej na przemian z warstwami osypiskowymi jasnego żwiru. Na kolebkowato uformowanym dnie zalegała warstewka grub. 0,10 m intensywnie czarnej ziemi. Górna część jamy wypełniona była ciemnoszarą warstwą zasypiskową miąższości 0,75 m, w której zalegał duży kamień wielkości ok. 0,3 x 0,6 m i dwa mniejsze. Na tym poziomie w części W jamy znajdowały się fragmenty ceramiki oraz fragmenty przęślika.
Inwentarz MB/A/145; tabl. 117): 1) mały fragment przęślika glinianego, barwa brunatna, śr. ok. 4,2 cm; 2) fragment ucha od naczynia grupy I (kubka grupy I.4?), barwa ciemnobrunatna, prawie czarna,

powierzchnia gładzona; 3) fragment górnej części naczynia grupy II, wylew zdobiony nacięciami, barwa jasnobrunatna, powierzchnia delikatnie chropowacona; 4) fragment wylewu naczynia grupy I, barwa brunatna, powierzchnia gładzona; 5) fragment brzuśca naczynia grupy I, na powierzchni poziome linie ryte, powierzchnia gładzona; 6) fragment wylewu naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 7) mały fragment górnej partii naczynia grupy I (misy grupy I.2.a?), powierzchnia gładzona; 8) fragment dolnej części naczynia, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 9) fragment dolnej części naczynia, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 10) kilkanaście drobnych, niecharakterystycznych fragmentów naczyń.

Obiekt 150 (d. nr 1 na działce; ar 2D; tabl. 118)

Pod humusem współczesnym i warstwą kulturową łącznej grub. ok. 0,7 m, prostokątny narys obiektu wielkości 3,5 x 2,4m, wyznaczał w rzucie poziomym obwód części wziemnej wyodrębniający się pasem szer. 0,20–0,30 m intensywnie czarnej ziemi nasyconej spalenizną. Obiekt skierowany był osią dłuższą z W na E.

Obiekt zagłębiony nieckowato w podłoże do głęb. 0,65 m odznaczał się silnie spłaszczonym dnem. Wypełnisko wykazywało zróżnicowany charakter. W części W na dł. ok. 2 m tworzyła go jednorodna żwirowa warstwa zasypiskowa zbliżona konsystencją i barwą do żwiru calcowego. Nakrywała śladowo zachowaną przyściennie oraz na dnie warstewkę intensywnie czarnej ziemi, która była pozostałością użytkowego poziomu ziemianki. Pozostałą część E wypełniała struktura zasypiskowej ziemi intensywnie ciemnej z licznymi wkładkami ziemi brunatnej, próchniczej z rozproszonymi grudkami polepy, zagłębiona od strony N do 0,60 m i wypłycająca się skosem w kierunku stropu. Dwuwarstwowość wschodniej części ziemianki sugeruje pierwotną obecność niszy wejściowej. Tu w rozproszeniu występowały ułamki ceramiki.

Inwentarz (MB/A/145; tabl. 118): 1) mały fragment górnej części brzuśca naczynia grupy I, na powierzchni ryte linie pozioma i skośne, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 2. Fragment wylewu naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia delikatnie chropowacona; 3. Fragment górnej części brzuśca naczynia grupy II, na powierzchni skośne linie ryte, barwa jasnobrunatna, powierzchnia delikatnie chropowacona; 4) ok. 130 silnie rozdrobnionych fragmentów naczyń, przede wszystkim o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej.

Obiekt 151 (Ar 2C; tabl. 120)

Zarys obiektu nietypowy, wąski i silnie wydłużony z N na S o nieregularnych krawędziach, wielkości 2,4 x 0,6–0,5 m. Wypełnisko tworzyła jasnoszara ziemia żwirowata miąższości do 0,27 m, przy czym w profilu W-E dno obiektu było asymetryczne, głębsze od strony E i wypłycające się ku W. Treść ziemna nasycona była drobnymi ułamkami ceramiki oraz kośćmi zwierzęcymi bydła, świni, owcy/kozy, konia i bobra. Ok. 1,5 m na W od krawędzi N obiektu znajdował się ślad po negatywie posłupowym, śr. 0,20 m i głęb. 0,30 m.

Inwentarz (MB/A; tabl. 120): 1) dwa fragmenty wylewu (narysowany jeden) naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona dołkami palcowymi (zaszczypywaniem?), barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 2) ok. 50 fragmentów naczyń, przede wszystkim o powierzchni chropowaconej lub nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 152 (Ary 8D, 9C, 13B, 14A; tabl. 119, ryc. 17)

Pod warstwą darni grub. ok. 0,35 m, obiekt zagłębiony typu półziemianki w przybliżeniu owalny w planie, pierwotnie zapewne prostokątny o zaokrąglonych narożach, wielkości 3 x 2,3 m zorientowany był wzdłuż osi N-S. Jego zasięg wyznaczał obwód części wziemnej czytelny na powierzchni odkrycia dzięki intensywnie ciemnej i silnie nawęglonej ziemi otaczającej pasmem szer. 0,20–0,30 m wypełnisko z ziemią żwirową, osypiskową, zbliżoną konsystencją i barwą do calca.

Obiekt zbudowany był w konstrukcji słupowej, której nieregularne ślady zachowały się na obwodzie. Słupy śr. ok. 0,30 m umieszczane w pewnej odległości od siebie na głęb. 0,5 m zachowały w słabo zarysowanych negatywach ślady silnego przepalenia. Można przypuszczać, że stwierdzona obecność zwęglonych słupów w przerwie obramowania od strony wschodniej, wiązała się z wejściem do ziemianki. Zagłębiona nieckowato w podłoże na głęb. 0,80 m od stropu, odznaczała się wyraźnie spłaszczonym dnem z cienką, grub. 0,10–0,15 m warstewką czarnej ziemi ze spalenizną, określającą pierwotny poziom użytkowy obiektu.

Obiekt 153 (Ar 3B; tabl. 120)

Pod darnią grub. 0,30 m, obiekt w przybliżeniu w planie owalny, wielkości 1,1 x 1,3 m, wydłużony na osi

W-E. W profilu N-S obiekt w formie niecki z silnie rozchylonymi ścianami na zewnątrz, zagłębiony w podłoże do głęb. 0,7 m. Wypełnisko na całej głębokości tworzyła ziemia intensywnie czarna ze sporą liczbą ceramiki, wisiorkiem kamiennym (1) i bryłkami polepy. W połowie głębokości jamy przy ścianie N zalegały kamienie. W pobliżu krawędzi SW ślad negatywu posłupowego.
Inwentarz (MB/A/145: 668; tabl. 120): 1) wisiorek kamienny o nieforemnym kształcie zaopatrzony w otworek, barwy jasnoszarej, dł. 3,7 cm; 2, 3) małe wylewy naczyń grupy I, powierzchnia gładzona; 4) fragment ucha naczynia grupy I (kubka grupy I.4?), barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 5) fragment wylewu niedużego naczynia grupy II (misy grupy II.2.a?), krawędź wylewu nacinana, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona; 6, 7) dwa fragmenty dolnych partii naczyń barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 8) fragment dolnej części naczynia, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona, śr. dna 8 cm; 9) ok. 380 fragmentów naczyń, przede wszystkim o powierzchni chropowaconej i nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 154 (d. nr 1 na działce; ar 4A; tabl. 121)

Słabo widoczny pod darnią grub. 0,25, kolisty zarys obiektu śr. 1,10 m, położony na pochyłym ku S terenie. W profilu N-S obiekt nieckowaty z dnem na głęb. 1,1 m Na tym poziomie zachowały się relikty pierwotnej jamy w formie warstwy miąższości 0,20 m intensywnie czarnej ziem, zalegającej na dnie śr. 1,0 m. W niej znajdowały się ułamki ceramiki. Relikty pierwotnej jamy nakrywała warstwa osypiskowego żwiru, na która się z czasem nawarstwiła warstwa zasypiskowa miąższości 0,60 m z dwoma kamieniami na poziomie jej spągu.

Na W od jamy cztery negatywy posłupowe, w tym jeden lepiej zachowany śr. 0,30 m i głęb. do 0,20 m, w planie otoczony kamieniami, w profilu ostro zakończony i uszczelniony kamieniami.
Inwentarz (MB/A/145; tabl. 121): 1) fragment górnej części misy dwustożkowej grupy I.2.c, barwa ciemnoszarobrunatna, powierzchnia gładzona; 2) fragment wylewu naczynia grupy II, misy jednodzielnej grupy II.2.a lub naczynia workowatego grupy II.2.c, krawędź wylewu od strony zewnętrznej zaszczypywana, barwa jasnobrunatna, powierzchnia lekko chropowacona; 3, 4) dwa fragmenty górnych części naczyń grupy II.1.c/d, na załomie brzuśców poziomy pas zaszczypywań, barwa jasnobrunatna i brunatna, powierzchnia chropowacona; 5) ok 65 fragmentów naczyń, przede wszystkim o chropowaconych powierzchniach, pojedyncze gładzone.

Obiekt 155 (d. nr 1 na działce; ar 4B; tabl. 122)

Pod warstwą humusu grub. 0,3 m jasnoszary zarys obiektu wydłużony na osi W-E, wielkości 1,9 x 1,5 m, z ubytkami na planie od strony W. Poziom stropu lekko opadał ku S. W jego obrębie zaznaczał się ciemnoszary kolisty zarys wtórnego wkopu, śr. 0,8–1,0 m, o przekroju nieckowatym, z wypełniskiem miąższości 0,30 m ciemnoszarej ziemi zawierającej fragmenty ceramiki. W przekroju N-S reliktowo zachowana pierwotna jama odznaczała się workowatym, lekko spłaszczonym, nieco asymetrycznym dnem, na poziomie 0,95 m od stropu. Uwarstwienie składało się z brunatnej ziemi przeciętej ciemnoszarymi łukowato zagłębionymi smugami w partii przydennej. Poniżej połowy głębokości od strony S zalegał pojedynczy kamień wielkości 0,25 m.
Inwentarz (MB/A/145; tabl. 122): 1) fragmenty górnej części dużej wazy grupy I.3, barwa jasnobrunatna, dolna część brzuśca chropowacona, powyżej gładzona, śr. brzuśca 35 cm, śr. wylewu. 31 cm; 2) pojedyncze fragmenty górnej partii naczynia grupy II.1, krawędź wylewu zdobiona dołkami palcowymi lub zaszczypywaniami, barwa szarobrunatna powierzchnia chropowacona; 3) ok. 30 fragmentów naczyń przede wszystkim o powierzchni chropowaconej lub nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 156 (d. nr 1 na działce; ar 4C; tabl. 122)

Pod darnią grub. 0,35 m poziom stropowy obiektu nieregularnie wydłużony na osi W-E, wielkości 1,2 x 0,80 m. W przekroju N-S nieckowaty, ściany szeroko rozwarte na zewnątrz. Jama wypełniona była brunatną ziemią miąższości 0,30 m. Na płaskim dnie śr. 0,6 m, zalegały przepalone kamienie z cienką warstewką gruboziarnistego żwiru. W wypełnisku nieliczne fragmenty ceramiki.
Inwentarz (MB/A/145; tabl. 122): 1) fragment górnej części naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona, śr. wylewu ok. 16–20 cm; 2) ok. 70 fragmentów naczyń przede wszystkim o powierzchni chropowaconej lub nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 157 (d. nr 1 na działce; ar 5B; tabl. 123)

Strop obiektu czytelny był na głęb. 0,20–0,30 m od powierzchni gruntu. Zarys nieregularnie owalny wielkości 2,9 x 1,6–1.0 m, w połowie długości wy-

brzuszony od strony E, charakteryzował się na poziomie warstwy stropowej jednolicie szarą ziemią z dużą zawartością węgli drzewnych ze spalonych gałęzi i bierwion. Szczególnie w części środkowej obiektu układ poziomy węgli drzewnych oraz bryłek polepy i przepalonej gliny sugerował resztki leżących poziomo gałęzi. W profilu S-N obiekt niesymetrycznie nieckowaty, głębszy od strony S do 0,8 m. Wypełnisko tworzyła ciemnoszara ziemia nasycona spalenizną i bryłkami polepy, zwłaszcza w centralnej części oraz ułamkami ceramiki.

Inwentarz (MB/A/145; tabl. 123): 1) fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź wylewu zdobiona zaszczypywaniami, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona; 2). fragment wylewu naczynia grupy II, zapewne misy jednodzielnej grupy II.2.a lub naczynia workowatego grupy II.2.c, krawędź wylewu od strony zewnętrznej zaszczypywana, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 3) fragment wylewu naczynia grupy II, krawędź wylewu nacinana, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 4) fragment górnej części garnka grupy II.1.c, krawędź wylewu zaszczypywana, na brzuścu poziomy pas zaszczypywań, barwa brunatna; 5) fragment górnej części garnka grupy II.1.c, krawędź wylewu zaszczypywana, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, powierzchnia chropowacona; 6) fragment górnej części misy grupy I.2.a, powierzchnia gładzona; 7) ok. 65 fragmentów naczyń przede wszystkim o powierzchni chropowaconej.

Obiekt 158 (d. nr 2 na działce; ar 5C; tabl. 124, ryc. 23B)

Pod darnią grub. 0,32 m obiekt w przybliżeniu kolisty w planie śr. 1,1–1,2 m. Na poziomie stropu zalegał duży kamień (śr. 0,30 m) i kilka mniejszych. W profilu N-S obiekt nieckowaty, lekko asymetryczny, wypełniony jednolicie ciemnoszarą, spopielałą ziemią, silnie nasyconą spalenizną, układającą się łukowatymi, drobnymi warstewkami. Zwłaszcza na poziomie przydennym oraz przy ścianie S spalenizna była intensywna. Miąższość wypełniska 0,60 m. W wypełnisku w luźnym układzie znajdowało się kilka drobniejszych kamieni.

Od strony SE jamy w odległości ok. 0,5 m zalegały na cienkiej warstewce zszarzałej ziemi nadcalcowej (odpowiadającej poziomowi stropu jamy) kawałki niespalonego drewna.

Inwentarz (MB/A/145; tabl. 124): 1) fragment dolnej części brzuśca naczynia grupy I, na brzuścu pozioma linia ryta, niżej linie skośne, powierzchnia powyżej linii poziomej gładzona, poniżej delikatnie chropowacona, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna; 2) ok. 65 fragmentów naczyń, przede wszystkim o powierzchni chropowaconej, pojedyncze gładzone.

Obiekt 159 (d. nr 1 na działce; ar 5C; tabl. 124)

Darń grub. 0,30 m nakrywała kolisty zarys obiektu śr. 1,10 m. W profilu N-S nieckowaty, płytki. Wypełnisko miąższości 0,4 m stanowiła brunatna górą, a dołem ciemnoszara, spopielała ziemia. Przy dnie duży kamień (0,3 m) i kilka mniejszych.

Obiekt 160 (d. nr 1 na działce; ar 5D; tabl. 124)

Pod darnią grub. 0,35 m obiekt nieforemnie owalny usytuowany był na pochyłym ku NE terenie. Jego zarys wydłużony na linii NE-SW, wielkości 2,0 x 1,6 m, tworzyła brunatna ziemia, którą centralnie naruszyło wtórne zagłębienie śr. 0,8 cm. Wypełnione było ciemnoszarą ziemią nasyconą spalenizną i polepą miąższości 0,4 m. Pierwotne wypełnisko brunatnej ziemi zalegało na cienkim pokładzie intensywnie czarnej ziemi o łącznej miąższości 0,5 m. W profilu N-S dno w formie szerokiej stosunkowo płytkiej niecki, śr. 1,5 m, o nierównym poziomie spągu.

Obiekt 161 (d. nr 1 na działce; ar 6A,B; tabl. 125)

Pod warstwą darniową grub. 0,34 m obiekt owalny w planie, wydłużony na osi NE-SW, wielkości 1,5 x 0,9 m, czytelny na lekkim skłonie terenowym ku NE. Zagłębiony nieckowato w podłoże, wypełniony od góry, zwłaszcza od strony SW, jasnoszarą, nierównej grubości warstwą, natomiast od połowy głębokości ciemną, spopielałą ziemią z węgielkami drzewnymi. Miąższość wypełniska jamy dochodziła do głęb. 0,5 m. Na styku obu warstw w części N zalegało kilka większych kamieni (śr. 0,3–0,4 m). Na głęb. 0,27 m od poziomu stropowego jamy odkryto dobrze zachowany kubeczek ze spiczastym dnem, niżej nieco fragmenty ceramiki (głęb. 0,4–0,5 m).

Inwentarz (MB/A/145: 671; tabl. 125): 1) kubek z uchem i półkulistym dnem zbliżony do grupy I.4.a, barwa brunatna, powierzchnia niestarannie gładzona, śr. wylewu. 6 cm, wys. 8 cm; 2) mały fragment brzuśca naczynia grupy I, na powierzchni krzyżujące się linie ryte, powierzchnia gładzona; 3) ok. 50 drobnych fragmentów naczyń.

Obiekt 162 (d. nr 1 na działce; ar 6A; tabl. 125)

Słabo widoczny zarys obiektu znajdował się pod darnią grub. 0,30 m. Obiekt w planie owalny, w przy-

bliżeniu, śr. 0,65 m na poziomie stropowym, obłożony wzdłuż krawędzi N częściowo zachowanymi przepalonymi i rozkruszonymi kamieniami, które w tej części jamy zalegały w wypełnisku miąższości 0,22 m do dna. Jamę wypełniała szara ziemia przemieszana z osypiskową, zawierająca drobne węgielki drzewne, pod kamieniami warstewka spalenizny o małej miąższości, grub. 0,05 m.

Inwentarza brak.

Obiekt 163 (d. nr 2 na działce; ar 2D; tabl. 125)

Pod humusem współczesnym oraz pod warstwą kulturową o łącznej grub. 0,60 m zarys obiektu w przybliżeniu owalny, o zakłóconych krawędziach od strony S i W, o wymiarach ok. 1,3 x 0,9 m. W profilu N-S nieckowaty, ze ścianami silnie rozwartymi ku górze. Na poziomie stropu, na którym zalegały fragmenty niespalonego drewna, wypełnisko odznaczało się barwą intensywnie czarną. Ten sam rodzaj ziemi wypełniał jamę na całej głębokości do dna na głęb. 0,60 m.

Inwentarz (MB/A/145): 1) ok. 35 drobnych niecharakterystycznych ułamków naczyń.

Obiekt 164 (d. nr 2 na działce; ar 2A; tabl. 125)

Pod darnią grub. 0,30 m zarys obiektu na poziomie stropu kolisty o śr. 1,2 m. W przekroju W-E odznaczał się płaskim dnem śr. 1,1 m, na głęb. 1,10 m. Część przydenną wypełniała lita ciemnoszara ziemia ze spalenizną i drobnymi węglami drzewnymi grub. 0,4 m. Nad nią zalegały w połowie głębokości łukowato zagłębione warstewki osypiskowe jasnego żwiru na przemian z brunatną i ciemnoszarą ziemią. Na poziomie podstropowym nieckowate zagłębienie głęb. ok. 0,30 m wypełnione było warstwą zasypiskową. Na tym poziomie wystąpiły pojedyncze ułamki naczyń.

Inwentarz (MB/A/6328): 1) kilkanaście drobnych, niecharakterystycznych ułamków naczyń.

Obiekt 165 – rów 1 (Ary 54B,D oraz 61A,C; tabl. 126, ryc. 28B)

Odsłonięty poziomy rzut nietypowego pasmowego rowu na arze 54B, po trzech metrach od jego krańca zachodniego (szer. 1,20 m i głęb. 0,60 m) rozdzielał się na dwie, rozwarte na boki odnogi, dł. do 10 m każda. Odnoga północna (ar 61A) o szer. górą 1,20, wypłycała się ku wschodowi, gdzie była zagłębiona do 0,40 m z wyraźnie zarysowanym, płaskim dnem. Południowa część rowu (ary 54D–61C), szer. ok. 1 m górą, zwężała się ku dołowi, w przekroju przybierając kształt niecki zagłębionej do głęb. 0,5–0,6 m.

Treścią wypełniska rowu wkopanego w żwirowato-piaskowe podłoże była intensywnie czarna, smolista, tłusta ziemia (szczątki organiczne?), nasycona spalenizną i popiołem. Z wyjątkiem odnogi południowej w wypełnisku zalegały jednowarstwowo, w luźnym układzie, duże kamienie, niektóre o zwietrzałej, łuszczącej się powierzchni. Ich rozmiary zmniejszały się w miarę obniżania się terenu osady.

Obiekt 166 – rów 2 (Ar 55C,D; tabl. 126, 127, ryc. 28A)

Zlokalizowany został w południowej partii ara 55, na działkach C i D. Był usytuowany równoległe do rowu nr 1 z NW na SE. Rów odsłonięto na długości 10 m pod stosunkowo cienką warstwą próchnicy oraz warstwą kulturową o miąższości 0,25 m. Na tle calcowego podłoża z jasnego piasku z domieszką jasno, a miejscami ciemnobrunatnego żwiru z wieloma zaciekami orsztynowymi, rów wyróżniał się pasmowym zarysem intensywnie czarnej, smolistej ziemi ze spalenizną i bryłkami węgli. Jego szerokość górą wynosiła ok. 1,2–1,3 m, w profilu zagłębiony był nieckowato w grunt, lekko spłaszczone dno sięgało głębokości 0,60–0,68 m.

Pasmowy zarys rowu na odcinku zachodnim był zniekształcony w kierunku północnym przez półkoliste wybrzuszenie, które tworzył kilkuwarstwowy bruk o śr. ok. 3 m. W części północnej bruk tworzyły kamienie, w większości duże, „bułowate", śr. 0,5–0,6 m. Na pozostałej przestrzeni były to kamienie drobniejsze, połupane, o ostrych krawędziach, często przepalone. Podobny układ kamieni odnotowano głębiej, gdzie także od strony NW zalegały nadal duże egzemplarze, często o płaskich powierzchniach, obok położonych już niżej na stoku kamieni drobnych, ciosanych. Kamienie zalegały w czarnej smolistej ziemi nasyconej węglami i popiołem. W powierzchniowej warstwie bruku wyodrębniało się pięć układów w formie kolistych, mniejszych i większych skupisk drobniejszych kamieni, zapewne celowo ułożonych. Uwagę zwracał też fragment wieńca kamiennego o śr. ok. 2 m zbudowanego z kamieni średniej wielkości. Kamienie przy jego dnie nie leżały już tak zwarcie jak w partii górnej, a wieniec kamienny miał mniejszy zasięg. Przy jego krańcu zachodnim odkryto stosunkowo duży (dł. 12 cm) kawałek spalonego drewna. Obok północnej krawędzi rowu natrafiono na małe naczynko (1).

Inwentarz (tabl. 126): 1) niewielki kubek grupy I.4.a, o powierzchni lekko przepalonej (spękanej i złuszczonej), ze zniszczonym dnem i ze śladem po

nie zachowanym uchu, barwa brunatna, śr. wylewu 6,5 cm, wys. ok. 6,3 cm.

Obiekt 167 – rów 3 (Ar 90A,C,D; tabl. 126)

Fragment końcowego odcinka trzeciego rowu o identycznym jak poprzednie, skośnym z NW na SE przebiegu ku rzece odkryto na długości 10 m w północnej części osady (odcinek V, w obrębie ara 90A,C,D).

Nakryty był warstwą próchniczą oraz cienką stosunkowo warstwą kulturową o łącznej miąższości ok. 0,50 m. Miał formę szerokiej niecki o spłaszczonym dnie, wydrążonej bezpośrednio w żwirowym podłożu na głęb. 0,60 m, a miejscami do 0,80 m. W planie o szer. 1,80 m, dołem 1,40 m, na całej długości wykazywał regularność w uformowaniu krawędzi. Strukturę wypełniska tworzyła nieckowato zagłębiona warstwa intensywnie czarnej, miejscami ciemnoszarej sypkiej ziemi ze znaczną zawartością, zwłaszcza przy dnie, drobnych ułamków połupanych i przepalonych kamieni. Między kamieniami przydennej warstwy znajdowało się kilka ułamków ceramiki.

Inwentarz: 1) kilka drobnych niecharakterystycznych ułamków naczyń.

Konstrukcja I (Ary 9D, 10C, 14B, 15A; tabl. 128. ryc. 24A)

Trapezowaty rzut poziomy obiektu naziemnego o powierzchni ok. 14,6 m^2 wyznaczało siedem negatywów posłupowych. Ich zarysy w planie były czworoboczne, w profilu końce zawężone i wyokrąglone, natomiast zakotwiczenie w podłoże sięgało do ok. 0,60 m. Być może słup nr 3 w narożniku S najpłycej wkopany (28 cm) był wzmocniony drugim słupem nr 6. Konstrukcja skierowana była osią dłuższą z SW na NE. W jej NE narożu zalegał kwadratowy bruk kamienny śr. ok.1 m, który świadczyłby o obecności paleniska. Posadowiony na żwirowatym podłożu pozbawiony był jednak spalenizny oraz węgli drzewnych (wypłukane?).

Analogiczne skupisko kamieni znajdowało się na poziomie podpróchniczym na S od narożnika konstrukcji II (przy ścianie W ara 14/B – na S od jamy 17). Zapewne było pozostałością paleniska wolnostojącego. Także i w tym przypadku bruk pozbawiony był śladów spalenizny.

Konstrukcja II (Ar 14A,C; tabl. 128)

Prostokątny rzut poziomy budowli naziemnej wyznaczał czytelnie zachowany układ ośmiu słupów rozmieszczonych proporcjonalnie po cztery wzdłuż dłuższych boków. W połowie boku wschodniego znajdował się pojedynczy, dziewiąty negatyw posłupowy lekko cofnięty do wnętrza. Nie miał odpowiednika w boku przeciwległym. Konstrukcja w planie o powierzchni ok. 10,3 m^2 skierowana była dłuższą osią z W na E. Pionowymi elementami konstrukcyjnymi były słupy w planie czworoboczne, obciosane do zawężonych i wyokrąglonych zakończeń. Ich zachowane ślady były zróżnicowane od 16 cm do 42 cm. Cztery z nich były stabilizowane kamieniami.

Konstrukcja III (Ar 15C; tabl. 128)

Układ siedmiu negatywów posłupowych sugerował trapezowaty zarys konstrukcji naziemnej o powierzchni 9,4 m^2, przy czym bok najkrótszy był od strony W. Słupy koliste w rzucie poziomym odznaczały się zróżnicowanymi wielkościami nieregularnych w zarysie przekrojów, sięgających głębokości od 25 cm do 56 cm. Cztery słupy były mocowane kamieniami.

Konstrukcja IV (Ar 26C; tabl. 129)

Część rzutu poziomego konstrukcji wyznaczało pięć dołków posłupowych dwóch ścian zbiegających się pod kątem prostym, tworząc narożnik skierowany na E. Słupy w planie nieregularnie koliste i owalne o śr. 24–40 cm sięgały głęb. do 47 cm, w trzech przypadkach stabilizowane były kamieniami, w przypadku słupa nr 1 fragmentem żarna.

W obrębie tej przestrzeni w warstwie kulturowej miąższości ok. 0,7 m. znajdowały się m.in. prostokątne okucie żelazne z otworami na nity, przy obu końcach, dobrze zachowany nóż żelazny o prostej linii grzbietowej głowni (ar 26/3,5: tabl. 142).

Konstrukcja V (Ary 29A, 30A,C; tabl. 129)

Ciąg ośmiu negatywów posłupowych tworzyło przypuszczalny układ narożnikowy większej konstrukcji (?) zwróconej narożem na E. Pięć z nich tworzyło w jednakowych odstępach ciąg linii prostej na dł. 5 m, linię drugą wytyczały trzy słupy na dł. 2 m. Większość z nich osadzona była w gruncie dość płytko od 0,20 do 0,60 m. Trudno stwierdzić, czy położony w pobliżu nich kolisty obiekt nr 56 wypełniony szarą, przesyconą węglami drzewnymi ziemią z fragmentami kości zwierzęcych i częściami naczyń był powiązany ze dołkami posłupowymi.

Konstrukcja VI (Ary 80A, 81B; tabl. 129)

Niewątpliwie związana była z zabezpieczeniem dwóch jam oznaczonych jako obiekty nr 122 i 123.

Układ siedmiu negatywów posłupowych tworzył wokół nich wspólną konstrukcję owalną lub wieloboczną. Słupy w planie koliste, zakotwiczone były do 0,70 m. Przypuszczalnie mogły być pozostałością zadaszenia w rodzaju wiaty, chroniącej zawartość jam. Ósmy słup (nr 4) znajdował się wewnątrz tego obwodu, sąsiadując od E z jamą 123.

W wypełnisku jamy 122 znajdowały się dwie szpile: na poziomie przypowierzchniowym szpila brązowa typu AJS-H, natomiast przy dnie szpila kościana typu AJS-I (tabl. 102). Na całej głębokości rozproszona była ceramika oraz kości zwierzęce i polepa. Druga jama 123 zawierała wyłącznie ułamki ceramiki oraz drobne węgle.

Konstrukcja VII (Ary 38A,B oraz 39C,D; tabl. 130)

Rzut poziomy trzech boków budynku wyznaczało 11 negatywów posłupowych śr. do 0,40 m, przy czym, od wschodu tworzyły go dwa równoległe, odległe od siebie o 1,20 m ciągi wyodrębniające przy ścianie wschodniej rodzaj przedsionka, ewentualnie podcienia. Łącznie słupy wyznaczały powierzchnię ok. 22,5 m. Słupy zakotwiczone były w gruncie do 0,50 m. Ich zarysy w planie były nieregularne, zbliżone do owalu. Pięć słupów uszczelniały drobne kamienie, natomiast słup dziewiąty osełka z piaskowca i fragment dużego naczynia (ary 38/39, tabl. 146: 1,2).

Na S od słupa 2 (ar 38B) odkryto szpilę brązową typu AJS-H, a na N od słupa 5 (ar 39D) fragment blaszanej główki szpili brązowej ornamentowanej punktowaniem typu AJS-A wariant 1 (tabl. 145.38/2, 146.39/1).

Negatywy posłupowe na arach 9A oraz 26B,D – tabl. 130

Negatywy posłupowe na arach 27B,D oraz 29B,D – tabl. 131

Negatywy posłupowe na arach 30A,B,D, 35D oraz 90D – tabl. 132

Zabytki „luźne" spoza obiektów zamkniętych

Ar 1

Inwentarz (MB/A/145): 1) ok 210 drobnych fragmentów naczyń.

Ar 2

Inwentarz (MB/A/145; tabl. 133): 1–5 na głęb. do 0,30 m – 1, 2) dwa fragmenty wylewów naczyń grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 3) fragment wylewu naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 4) fragment wylewu naczynia grupy I, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 5) fragment dolnej części naczynia, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona, śr. dna 9 cm; 6) ok. 440 fragmentów naczyń, przede wszystkim o powierzchni chropowaconej, pojedyncze gładzone.

Ar 3

Inwentarz (MB/A/145): 1) ok. 18 drobnych fragmentów naczyń, w tym ułamek ucha, trzy fragmenty wylewów, z których jeden nacinany na krawędzi, kilka części przydennych oraz fragment dna śr. 8 cm.

Ar 4

Inwentarz (MB/A/145: 669–670; tabl. 133): 1) na dz. A, na głęb. 0,3 m – górna część szpili brązowej typu AJS-L, główka dwustożkowa z otworem, trzonek w przekroju prostokątny, zachowana dł. 3,8 cm; 2) na dz. A, na głęb. 0,25 m – pierścień brązowy ze taśmy zwiniętej w okrąg grupy Ch.Beck.-VI, na końcach poprzeczne nacięcia, szer. 0,5 cm, śr. 2 cm; 3) na głęb. 0,30–0,50 m – ok. 70 fragmentów naczyń ceramiki, w tym kilka drobnych wylewów z krawędziami nacinanymi.

Ar 5

Inwentarz (MB/A/145; tabl. 133): 1) fragment górnej części naczynia grupy I.1, na powierzchni górny skraj pionowego ucha wielootworowego (listwy plastycznej), barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 2) ok. 185 fragmentów naczyń.

Ar 7

Inwentarz (MB/A/269; tabl. 133): 1) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne kubka grupy I.4.a, barwa brunatna, powierzchnia niestarannie gładzona; 2) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne zbliżonego do mis grupy I.2.a, barwa brunatna, powierzchnia gładzona; 3) fragment dolnej partii naczynia grupy I, na powierzchni fragment rytego wątku zapewne kopertowego, barwa ciemnoszara, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 4) fragment dolnej partii naczynia grupy II, powierzchnia pokryta zaszczypywaniami, nieopracowana, barwa jasnobrunatna, śr. dna

11 cm; 5) fragment górnej części naczynia sitowatego grupy II.5, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana, śr. wylewu 9–10 cm; 6) ok. 1200 fragmentów naczyń, przede wszystkim o powierzchni chropowaconej lub nieopracowanej, pojedyncze gładzone.

Ar 8

Inwentarz (MB/A/269: 2038, 2048A, 2050; tabl. 134): 1) na dz. A – skorodowana, zaostrzona sztabka żelazna z końcem zwiniętym w spiralkę – kolec sprzączki?, szpila?, trzonek zagięty pod kątem prostym, dł. 2,6 cm; 2) na dz. B – żelazna, silnie skorodowana blaszka prostokątna (okucie?), dł. 5 cm, szer. 2 cm; 3) przęślik gliniany z obtłuczoną powierzchnią, śr. 4,5–5 cm, wys. ok. 2 cm; 4) na dz. D – rdzeń wiórowy, dł. 3,8 cm; 5) fragment górnej części naczynia grupy I.1, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; 6) fragment górnej części wazy grupy I.3, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; 7) mały fragment wylewu naczynia grupy I, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; 8) mały fragment wylewu naczynia grupy I, barwa szarobrunatna, powierzchnia gładzona; 9, 10) dwa fragmenty górnych części naczyń grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 11) fragment górnej części naczynia grupy I.2.c, na załomie brzuśca przynajmniej dwa poziome pasy zaszczypywań, wylew zdobiony zaszczypywaniem, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 12–14) trzy małe fragmenty brzuśców naczyń grupy II, na powierzchni pasy zaszczypywań, barwa jasnobrunatna; 15) fragment górnej części naczynia grupy II.1.b, na krawędzi wylewu nacięcia, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 16) fragment wylewu naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana ze śladami ugniatania palcami; 17) fragment ucha naczynia grupy I, zapewne kubka grupy I.4, barwa szarobrunatna, powierzchnia gładzona; 18) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.a/b, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 19) fragment brzuśca naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.c, na powierzchni poziome pasy zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 20) ok. 1520 fragmentów naczyń, przede wszystkim o powierzchni chropowaconej lub nieopracowanej, ok. 60 gładzonych.

Ar 9

Inwentarz (MB/A/269: 2048, 2051; tabl. 135, 136): 1) na dz. A – brązowa szpila z kulistą główką z otworkiem typu AJS-I, odmiany klasycznej, główka ograniczona od dołu i od góry tarczkami, z wierzchu zdobiona krzyżującymi się liniami, dł. 7,3 cm, śr. główki 0,7 cm; 2) na dz. B – naczynko miniaturowe grupy II.5, częściowo uszkodzone, wykonane niestarannie z gliny o średnioziarnistej domieszce piasku, ścianki kielichowato rozwarte, krawędź zaokrąglona, dno prawie płaskie, powierzchnia ze śladami wygładzania, wys. 2,4 cm, śr. wylewu 4,3 cm, śr. dna 2,7 cm; 3) fragment kubka grupy I.4.a, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia starannie gładzona; 4) fragment wylewu naczynia grupy II.1, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 5) górna część wazy grupy I.3, barwa jasnobrunatna, powierzchnia niestarannie gładzona; 6) fragment brzuśca naczynia grupy I, zapewne misy dwustożkowej grupy I.2.c, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 7) fragmenty niestarannie wykonanego naczynia grupy I, zbliżonego do wazy grupy I.3, barwa jasnobrunatna, powierzchnia niestarannie gładzona; 8) fragment wylewu naczynia grupy I, powierzchnia niestarannie gładzona; 9) fragment górnej części misy grupy I.2.a, pod szyjką pozioma linia ryta, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 10) fragment naczynia grupy I (misy grupy I.2.c?), barwa szarobrunatna, powierzchnia niestarannie gładzona; 11) fragment górnej części misy grupy I.2.a, pod szyjka pozioma linia ryta, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 12) fragment górnej części misy dwustożkowej grupy II.3, barwa jasnobrunatna powierzchnia chropowacona z poziomymi smugami od przecierania palcami; 13, 14, 16) trzy fragmenty górnych części naczyń grupy I. zapewne mis grupy I.2.a, u nasady szyjki poziome linie ryte, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 15) fragment górnej części naczynia grupy II.2, zapewne naczynia workowatego grupy II.2.a, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 17) fragment ucha naczynia grupy I, zapewne kubka grupy I.4, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 18) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne garnka grupy I.1, na przejściu między szyjką a brzuścem pozioma, nacinana listwa plastyczna, poniżej listwy pozioma linia ryta, barwa brunatna, powierzchnia starannie gładzona; 19) górna część garnka grupy II.1.c/d, krawędź wylewu nacinana, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 20) fragment naczynia grupy II, na krawędzi wylewu nacięcia, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 21) fragment górnej części garnka

grupy II.1.c, na krawędzi wylewu nacięcia, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia dolnej części chropowacona, powyżej nieopracowana; 22) fragment górnej części garnka grupy II.1.c/d, na załomie brzuśca dwa poziome pasy zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia dolnej części chropowacona, powyżej nieopracowana; 23) fragment górnej części naczynia grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia dolnej części chropowacona, powyżej nieopracowana; 24) fragment górnej część garnka grupy II.1.a/b, krawędź wylewu nacinana, barwa jasnobrunatna, dolna część brzuśca chropowacona, wyżej nieopracowana; 25, 26) dwa fragmenty górnych części naczyń grupy II.1.c/d, krawędź wylewu nacinana, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia dolnej części brzuśca chropowacona, powyżej gładzona; 27) górna część garnka grupy II.1, na krawędzi wylewu dołki wykonane narzędziem, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 28) ok. 170 fragmentów naczyń.

Ar 10

Inwentarz (MB/A/269; tabl. 136, 137): 1–21 na dz. D: 1) fragment kubka grupy I.4.a bez zachowanego ucha, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona, śr. brzuśca 6 cm; 2) dwa fragmenty misy grupy I.2.a, pod szyjka pozioma linia ryta, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona, śr. brzuśca 12 cm, śr. wylewu 11 cm; 3) fragment górnej części naczynia grupy I, być może garnka grupy I.1 lub wazy grupy I.3, barwa brunatna, powierzchnia gładzona, śr. wylewu 13 cm; 4) fragment górnej części naczynia grupy II.1,c, krawędź wylewu zaszczypywana, na brzuścu poziomy pas zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana, śr. wylewu 13–14 cm; 5, 6) dwa fragmenty naczyń (naczynia?) grupy I, zbliżonego do mis grupy I.2.a, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 7) fragment górnej części naczynia grupy I, być może garnka grupy I.1 lub wazy grupy I.3, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; 8) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne misy grupy I.2, barwa brunatna, powierzchnia gładzona; 9) fragment górnej części wazy grupy I, barwa brunatna, powierzchnia gładzona; 10) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne czarki grupy II.2.b, na brzuścu zaszczypywania, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 11) fragment górnej części naczynia grupy I, pod szyjka pozioma linia ryta, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 12) fragment górnej części wazy grupy I.3, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 13) fragment dolnej części brzuśca naczynia grupy I, na powierzchni seria niestarannie wykonanych poziomych linii rytych, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 14) fragment górnej części garnka grupy II.1.a, na krawędzi wylewu dołki (zaszczypywania?) palcowe, powierzchnia chropowacona; 15) siedem fragmentów górnej części dużego garnka grupy II1.c/d, na krawędzi wylewu zaszczypywania, na załomie brzuśca poziomy rząd zaszczypywań, nieco zatarty i wtórnie chropowacony, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona w dolnej partii silniej, w górnej słabiej, śr. brzuśca 28–30 cm, śr. wylewu 24–26 cm; 16) fragment górnej części naczynia workowatego grupy I.2.c, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona, pod wylewem nieopracowana; 17) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne workowatego grupy I.2.c, krawędź wylewu po stronie zewnętrznej zaszczypywana, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 18) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne workowatego grupy I.2.c, krawędź wylewu po stronie zewnętrznej zaszczypywana, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona; 19) fragment górnej części brzuśca garnka grupy I.1, na powierzchni górny fragment nalepionej pionowej listwy plastycznej z nacięciami, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; 20) fragment górnej części misy grupy I.2.a, na górnej części brzuśca poziomy pas ornamentacyjny wątku krokwiowego, barwa jasnobrunatna, powierzchnia niestarannie gładzona; 21) fragment ucha z zalepionym otworkiem, zapewne pochodzące od garnka grupy I.1, zapewne część listwy plastycznej ze zgrubieniami, jeden koniec ucha przyklejony na powierzchnię, drugi wpuszczony w ściankę na czop, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 22) ok. 1150 fragmentów naczyń.

Ar 11

Inwentarz (MB/A/269: 2052): 1) 71 fragmentów naczyń.

Ar 12

Inwentarz (MB/A/269: 2052; tabl. 138): 1) na dz. C – fragment żelaznej igły (?), zachowana dł. 3,6 cm; 2) fragment silnie skorodowanego noża, zachowana dł. 5,3 cm, szer. do 1,7 cm; 3) fragment górnej części

naczynia grupy II.1, na krawędzi wylewu zaszczypywania, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona (jest to zapewne fragment od naczynia z obiektu 36/4); fragment górnej części naczynia grupy II.1, na krawędzi wylewu nacięcia, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 5) fragment górnej części naczynia grupy II, pod krawędzią wylewu zaszczypywania, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 6) fragment górnej części misy grupy I.2.a, pod szyjką pozioma linia ryta, barwa brunatna, powierzchnia gładzona; 7) fragment górnej części naczynia grupy II (garnka grupy II.1.a?), barwa brunatna, powierzchnia nieopracowana; 8) fragment górnej części naczynia grupy II.1, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 9) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne misy jednodzielnej grupy I.2.b, barwa brunatna, powierzchnia gładzona; 10) fragment górnej części misy jednodzielnej grupy II.2.a lub naczynia workowatego grupy II.2.c, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona, śr. wylewu ok. 22–24 cm; 11) fragment górnej części naczynia workowatego grupy II.2.c, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 12) ok. 1450 fragmentów naczyń.

Ar 13

Inwentarz (MB/A/269: 2058; tabl. 139): 1) zachowane we fragmentach starannie wykonane naczynie grupy I.1 (zachowane ok. 40–50% powierzchni), zachowany jedynie fragment wylewu (zapewne od tego naczynia), w górnej części brzuśca nalepiona pionowa listwa plastyczna z guzkami, zarówno listwa jak i górna część brzuśca zdobiona delikatnie wykonanymi (rytymi) pionowymi pasami wątku jodełkowego, tuż nad załomem brzuśca pozioma linia ryta a u podstawy szyjki zachowany jedynie w drobnych fragmentach poziomy pas zapewne wątku krokwiowego, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona, śr. dna 8 cm, śr. brzuśca 16–17 cm, śr. wylewu ok. 11 cm, wys. ok. 17 cm; 2) fragment górnej części naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 3) fragment górnej części naczynia grupy I, powierzchnia gładzona; 4) fragment górnej części garnka grupy II.1.c, krawędź wylewu zaszczypywana, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 5) fragment górnej części wazy grupy I.3, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; 6) fragment górnej części naczynia grupy II zbliżonego do czarki grupy II.2.b, na brzuścu poziome pasy zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 7) ok. 2340 fragmentów naczyń.

Ar 14

Inwentarz (MB/A/269: 2059; tabl. 139): na dz. C: 1) fragment przedmiotu żelaznego (rylca?), zachowana dł. 5,2 cm, szer. 0,3 cm; 2) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne misy dwustożkowej grupy II.3, krawędź wylewu zaszczypywana; 3) fragment górnej części naczynia grupy II, powierzchnia nieopracowana; 4) ok. 1740 fragmentów naczyń.

Ar 15

Inwentarz (MB/A/269; tabl. 140, 141): 1) fragment misy grupy I.2.a, barwa brunatna, powierzchnia gładzona, śr. brzuśca 15 cm, śr. wylewu 14 cm; 2) fragment górnej części misy grupy I.2.a, barwa brunatna, powierzchnia gładzona, śr. brzuśca 22 cm, śr. wylewu 20 cm; 3) fragmenty misy zbliżonej do grupy I.2.c, barwa brunatna, powierzchnia gładzona, śr. brzuśca 22 cm, śr. wylewu 20 cm; 4) fragment górnej części misy grupy I.2.a, pod szyjką pozioma linia ryta, barwa ciemnobrunatna, barwa brunatna, śr. brzuśca i wylewu 10 cm; 5) fragment górnej części naczynia grupy I (zapewne garnka I.1), barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; 6) fragment górnej części naczynia grupy I, powierzchnia chropowacona; 7) fragment górnej części naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 8) fragment górnej części naczynia grupy II, powierzchnia nieopracowana; 9) fragment górnej części misy grupy I.2.a, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 10–12) trzy fragmenty górnych części mis grupy I.2.a, pod szyjką pozioma lina ryta, barwa brunatna, powierzchnia gładzona; 13) fragment górnej części misy dwustożkowej grupy I.2.c, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 14) fragment górnej części wazy grupy I.3, pod szyjką pozioma lina ryta, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona; 15) fragment górnej części misy grupy I.2.a, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 16) fragment górnej części naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 17) fragment brzuśca naczynia grupy II, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 18) fragment górnej części naczynia grupy II.1.c, krawędź wylewu zaszczypywana,

na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 19) fragment górnej części naczynia grupy II.1, krawędź wylewu zaszczypywana, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 20) fragment górnej części naczynia grupy II, krawędź wylewu nacinana, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona; 21) fragment brzuśca naczynia grupy II.1, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, powierzchnia chropowacona, barwa brunatna; 22) fragment górnej części czarki grupy II.2.b, na powierzchni zaszczypywania, barwa brunatna, powierzchnia nieopracowana; 23) fragment górnej części naczynia grupy II, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 24) fragment górnej części garnka grupy II.1.c, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, 25) fragment górnej części naczynia grupy I, powierzchnia gładzona; 26) fragment brzuśca naczynia grupy I, na powierzchni linie ryte, powierzchnia gładzona; 27) fragment brzuśca naczynia grupy I, zapewne kubka grupy I.4, na powierzchni ślad po zaczepie ucha, powierzchnia gładzona; 28) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne misy jednodzielnej grupy II.2.a lub naczynia workowatego grupy II.2.c, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 29) fragment dolnej części naczynia, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona, śr. dna 18 cm; 30) fragment dolnej części naczynia, barwa brunatna, powierzchnia chropowacona, śr. dna 10 cm; 31) fragment dolnej części naczynia, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona, śr. dna 13 cm; 32) fragment dolnej części naczynia, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 33) górny fragment pionowej listwy plastycznej nalepionej pierwotnie na naczynie grupy I.1, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 34) ok. 1530 fragmentów naczyń.

Ar 25

Inwentarz (MB/A/271: 2062; tabl. 142): 1) na dz. D, na głęb. 0,30 m – fragment przedmiotu z brązu o kolistym przekroju, przewężony koniec zagięty półkoliście, zachowana dł. 6 cm; 2) na dz. B, na głęb. 0,30 m – fragment brzuśca naczynia grupy I, na powierzchni skośne linie ryte, barwa brunatno-ceglasta.

Ar 26

Inwentarz (MB/A/271: 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070; tabl. 142, 143): 1) na dz. A, na głęb. 0,39 m – fragment przęślika glinianego, śr. 3 cm, zachowana wys. 0,7–1 cm; 2) fragment prostokątnego okucia żelaznego z zachowanym jednym nitem, szer. 0,7 cm, dł. zachowana 3,8 cm; 3) prostokątne, silnie skorodowane okucie żelazne z żelaznymi nitami, szer. 1,2 cm, dł. 3,5 cm; 4) okucie żelazne końca pasa typu RM-II.2-II.4, koniec z fragmentem kółka, na obu powierzchniach wierzchniej i spodniej oraz na bokach zdobienie poprzecznymi kreskami dł. 8,4 cm, szer. 1 cm; 5) na dz. D – dobrze zachowany nóż żelazny, dł. 12,1 cm szer. 2 cm; 6) silnie skorodowany fragment ostrza żelaznego noża, zachowana dł. 4,3 cm, szer. 1,5 cm; 7) dobrze zachowana, dwudzielna sprzączka żelazna zbliżona do typu ML-D26, u nasady ramy i kolca zdobienie skośnymi krzyżami ograniczonymi z dwóch stron nacięciami, szer. i dł. 3,4 cm; 8) na dz. D – mały fragment przęślika glinianego, barwa jasnobrunatna, brak możliwości rekonstrukcji rysunkowej; 9) fragment górnej części misy dwustożkowej grupy I.2.c, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 10) fragment górnej części wazy grupy I.3, barwa ciemnobrunatna, powierzchnia gładzona; 11) fragment brzuśca garnka grupy II.1, w górnej części skośne linie ryte, w dolnej pionowe pasy zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia nieopracowana; 12) pięć fragmentów górnej części naczynia grupy I.1, w dolnej części brzuśca dwie poziome linie ryte, pomiędzy nimi niestarannie wykonane nacięcia, powierzchnia poniżej chropowacona, powyżej gładzona, barwa brunatna; 13) fragment brzuśca naczynia grupy II, na krawędzi wylewu zaszczypywania, powierzchnia chropowacona z przypadkowymi(?) śladami ugniatania palcami pod wylewem przypominającymi dołki palcowe, barwa jasnobrunatna; 14) trzy fragmenty (na rysunku dwa) dolnej części brzuśca naczynia grupy I, na powierzchni różnokierunkowe, cienkie linie ryte, powierzchnia chropowacona, powyżej linii gładzona, barwa jasnobrunatna; 15) mały fragment pionowej listwy plastycznej zapewne naczynia grupy I.1, powierzchnia gładzona, brak możliwości rekonstrukcji rysunkowej; 16) ok. 115 fragmentów naczyń.

Ar 27

Inwentarz (MB/A/271: 2071, 2072, 2073; tabl. 143, 144): 1) na dz. B, na głęb. 0,40 m – wygięty fragment drutu brązowego o przekroju okrągłym, dł. 13 cm; 2) fragment zapewne brązowego okucia łódeczkowatego pasa z uszkodzonymi końcami, na zachowanym końcu trzy poprzeczne linie, dł. zachowana 5,5 cm, szer. 0,8 cm; 3) na dz. A – rama dwudzielnej

sprzączki brązowej typu ML-E12-14, dł. 3,5 cm, szer. 3,1 cm; 4) fragment brzuśca naczynia grupy II, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, powierzchnia chropowacona; 5) fragment górnej części naczynia grupy II.1.c, na krawędzi wylewu zaszczypywania, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań; 6) fragment górnej części naczynia grupy II.1, na krawędzi wylewu nacięcia; 7) fragment wylewu naczynia grupy I, na krawędzi wylewu zaszczypywania; 8) fragment wylewu naczynia grupy II, na krawędzi wylewu nacięcia; 9) fragment górnej części naczynia (grupy I?), na załomie brzuśca poziomy pionowe nacięcia; 10) fragment górnej części naczynia grupy II, na krawędzi wylewu zaszczypywania, w górnej części brzuśca skośne linie ryte; 11–13) trzy fragmenty górnych części naczyń grupy II, powierzchnia nieopracowana; 14) fragment górnej części garnka grupy II.1, na krawędzi wylewu zaszczypywania; 15) fragment górnej części zapewne naczynia grupy II; 16) fragment górnej części naczynia grupy I, powierzchnia gładzona; 17) fragment brzuśca naczynia grupy I, zapewne kubka grupy I.4, na powierzchni ślad po oderwanym uchu, powierzchnia gładzona; 18) fragment górnej części naczynia grupy I, powierzchnia gładzona; 19) fragment górnej części naczynia grupy I, zapewne misy grupy I.2, powierzchnia gładzona; 21, 22, 24) cztery fragmenty wylewów naczyń grupy I, powierzchnia gładzona; 23) fragment ucha naczynia grupy I, powierzchnia gładzona; 25) dwa fragmenty górnych części mis jednodzielnych grupy II.2.a, powierzchnia nieopracowana; 26) ok. 65 fragmentów naczyń.

Ar 30

Inwentarz (MB/A/271: 2095; tabl. 145): 1) na dz. A, na głęb. 0,15 m – dobrze zachowana ostroga żelazna typu Gi-E6, dł. 5,1 cm, wys. 4,6 cm, dł. bodźca 2,9 cm.

Ar 31

Inwentarz (MB/A/271: 2099, 2096; tabl. 145): 1) na dz. B – żelazna? szpila hakowata lub igła od zapinki z fragmentem zwoju sprężyny, dł. 4 cm; 2) silnie skorodowany żelazny? nożyk sierpikowaty, czubek odłamany, dł. 5,9 cm, szer. do 1,2 cm; 3) ok. 35 fragmentów naczyń.

Ar 32

Inwentarz (MB/A/271): 1) na głęb. 0,30 m – ok 20 fragmentów naczyń, w tym 1 fragment o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone lub nieopracowane.

Ar 34

Inwentarz (MB/A/6328): 1) w warstwie powierzchniowej ok. 40 fragmentów naczyń, w tym 37 fragmenty o powierzchni chropowaconej lub nieopracowanej, pozostałe gładzone.

Ar 35

Inwentarz (MB/A/271): 1) 3 drobne fragmenty naczyń.

Ar 37

Inwentarz (MB/A/6328: 8802; tabl. 145): 1) na dz. A, przy jamie 103 – górna część szpili typu AJS-C, odmiany III z kolistą główką z końcem zagiętym wokół trzpienia, szer. 3,6 cm; 2) ok. 45 fragmentów naczyń, w tym 14 fragmentów o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone lub nieopracowane.

Ar 38

Inwentarz (MB/A/6328, 6328, 6669, 8453, 8802; tabl. 145): 1) w odległości 1 m na S od słupa 2 z konstrukcji VII – szpila brązowa typu AJS-H z lekko wygiętym kolcem, główka z uszkiem, na wałeczkach na główce zdobienie kratką, na wierzchu główki zdobienie krzyżującymi się liniami, na uszku i na kolcu poprzeczne linie ryte, dł. 8,5 cm; 3) fragment półkolistego, silnie skorodowanego noża żelaznego, zachowana dł. ok. 10 cm, szer. ok. 2 cm; 4) ok. 50 fragmentów naczyń, przede wszystkim o powierzchni chropowaconej lub nieopracowanej.

Ar 38/39

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 146): 1) mała osełka z piaskowca drobnokrystalicznego, dł. 3 cm; 2) fragmenty górnej części naczynia, śr. brzuśca 15 cm, śr. wylewu 16 cm.

Ar 39

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 146): 1) na dz. D – częściowo zachowana, pęknięta w dolnej części główka szpili brązowej typu AJS-A, na powierzchni wybijane dołeczki, powierzchnia silnie zniszczona, stąd układ dołeczków na rysunku niepewny, zachowana dł. ok. 5 cm, szer. 1,5 cm; 2) fragment górnej części naczynia grupy I.2.a, pod szyjką pozioma linia ryta, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 3) fragment brzuśca naczynia grupy I, na powierzchni dwie poziome linie ryte, pod nimi linie skośne, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona; 4) ok. 120 fragmentów naczyń,

w tym ok. 45 o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone i nieopracowane.

Ar 44

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 146): na dz. B, do głęb. 0,40 m: 1) fragment górnej części naczynia grupy II, powierzchnia chropowacona; 2) ok. 190 fragmentów naczyń, w tym ok. 175 o powierzchni chropowaconej lub chropowatej, pozostałe gładzone.

Ary 44 i 45

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 146): 1) pojedyncze fragmenty jednego naczynia workowatego grupy II.2.c, pod wylewem poziomy pas zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona, śr. wylewu ok. 18–19 cm; 2) ok. 160 fragmentów naczyń, w tym ok. 10 o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone lub nieopracowane.

Ar 45

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 147): 1) fragment silnie skorodowanego ostrza noża, zachowana dł. 4,5 cm; 2) fragment górnej części kubka grupy I.4.b, na powierzchni ślad po górnym zaczepie oderwanego ucha, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona, śr. brzuśca 12 cm, śr. wylewu 11 cm; 3) fragment dolnej części brzuśca naczynia łączącego cechy grupy I i II, na powierzchni poziomy pas zaszczypywań, powierzchnia poniżej chropowacona, powyżej gładzona, barwa brunatna; 4) fragment dolnej części brzuśca naczynia grupy I, na powierzchni linie ryte, barwa brunatna, powierzchnia gładzona; 5) fragment górnej części garnka grupy I.1, barwa brunatna, powierzchnia niestarannie gładzona, śr. wylewu 10 cm; 6) fragment dolnej części brzuśca naczynia łączącego cechy grupy I i II, na powierzchni dwa pasy delikatnych zaszczypywań palcowych, barwa brunatna, powierzchnia gładzona; 7) ok. 380 fragmentów naczyń, w tym ok. 38 o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone lub nieopracowane.

Ar 46

Inwentarz (MB/A/6328): 1) ok. 335 fragmentów naczyń, w tym ok. 45 o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone lub nieopracowane.

Ar 51

Inwentarz (MB/A/272): 1) ok. 40 fragmentów naczyń, w tym pięć o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone lub nieopracowane.

Ar 53

Inwentarz (MB/A/272; tabl. 147): 1) fragment dolnej części naczynia grupy I, powierzchnia gładzona, śr. dna 4 cm; 2) ok. 343 fragmentów naczyń, w tym 12 o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone lub nieopracowane.

Ar 54

Inwentarz (MB/A/272: 2108; tabl. 147): 1) fragment ostrogi żelaznej typu Gi-E6 ze stożkowatym bodźcem ozdobionym u nasady wałeczkiem, dł. zachowana 4,3 cm, dł. pierwotna ok. 6,5 cm, wys. 4,9 cm; 2) ok. 215 fragmentów naczyń, w tym ok. 20 o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone lub nieopracowane.

Ar 55

Inwentarz (MB/A/271, 272: 2109; tabl. 148): 1) fragment górnej części naczynia grupy II.1.c, na krawędzi wylewu nacięcia, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań; 2) ok. 1050 fragmentów naczyń, w tym ok. 110 o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone lub nieopracowane.

Ar 56

Inwentarz (MB/A/272: 2111; tabl. 148): 1) szpila brązowa pośrednia pomiędzy typem H a typem Szwajcaria, odmiana II, zdeformowana przez łukowate wygięcie trzonka, dł. pierwotna ok. 9 cm, śr. główki 0,9 cm; 2) fragment górnej części naczynia grupy I, na krawędzi wylewu zaszczypywania, barwa brunatna, powierzchnia nieopracowana; 3) duży fragment górnej części niestarannie wykonanego naczynia grupy II.1.a/b, krawędź wylewu zaszczypywana, barwa brunatna, powierzchnia nieopracowana ze śladami wygniatania palcami, śr. brzuśca ok. 28–32 cm, śr. wylewu 24–28 cm; 4) ok. 545 fragmentów naczyń, w tym ok. 20 o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone lub nieopracowane.

Ar 57

Inwentarz (MB/A/272: 2112): 1) silnie skorodowany mały fragment noża zachowany w partii ostrza, zachowana dł. 4,7 cm, szer. 1,3 cm; 2) ok. 560 fragmentów naczyń, w tym ok. 343 fragmentów naczyń, w tym ok. 40 o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone lub nieopracowane.

Ar 58

Inwentarz (MB/A/272): 1) ok. 75 fragmentów naczyń, w tym 13 o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone lub nieopracowane.

Ar 61

Inwentarz (MB/A/6328; tabl. 148): 1) fragment górnej części garnka grupy I.1.c, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań; 2) fragmenty górnej części naczynia grupy I, zapewne zbliżonego do wazy grupy I.3, barwa jasnobrunatna, powierzchnia gładzona, śr. brzuśca 34 cm, śr. wylewu ok. 29 cm; 3) ok. 400 fragmentów naczyń, w tym ok. 35 o powierzchni gładzonej, pozostałe chropowacone lub nieopracowane.

Ar 90

Inwentarz (MB/A/6328: 6675; tabl. 148): 1) na głęb. ok. 0,9 m – haczyk żelazny z jednym zadziorem, uszko utworzone przez zawinięcie trzonka, dł. 3,5 cm; 2) ok. 45 fragmentów naczyń.

Ar 93

Inwentarz (MB/A/6328: 8878, 6696; tabl. 149, 150): 1) przedmiot żelazny (szydło?), zwężający się przy obu końcach, w połowie w przekroju kwadratowy, dł. 9,5 cm, szer. 0,5 cm; 2) fragment kółka żelaznego, kolistego w przekroju; 3) fragment górnej części naczynia workowatego grupy II.2.c, na krawędzi wylewu zaszczypywania, na załomie brzuśca poziomy pas zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona, śr. brzuśca 27 cm, śr. wylewu 24 cm; 4) fragment górnej partii naczynia grupy II, na brzuścu poziomy pas zaszczypywań, barwa jasnobrunatna, powierzchnia chropowacona, śr. brzuśca 19 cm, śr. wylewu 17 cm; 5) fragment górnej części naczynia grupy II, zapewne garnka grupy II.1.a/b, na krawędzi wylewu zaszczypywania, na szyjce skośne linie ryte; 6, 7) dwa fragmenty górnych części naczyń grupy II, na krawędzi wylewów nacięcia; 8) fragment górnej części naczynia grupy I, na powierzchni skośne linie ryte, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 9) fragment brzuśca naczynia grupy I, na powierzchni linie ryte, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 10–13) fragmenty górnych części czterech naczyń grupy I, powierzchnia gładzona; 14) fragment górnej części misy grupy I.2.a, pod szyjką pozioma linia ryta, powierzchnia gładzona; 15, 16) dwa fragmenty dwóch naczyń grupy II, powierzchnia nieopracowana; 17) fragment górnej części misy dwustożkowej grupy I.2.c, barwa szara, powierzchnia gładzona; 18) fragment górnej części naczynia grupy I, zbliżonej do wazy grupy I.3, powierzchnia gładzona, śr. brzuśca ok. 30 cm, śr. wylewu ok. 27 cm; 19, 20) dwa fragmenty uch ze śladem osadzenia techniką na czop, barwa ciemnobrunatna, prawie czarna, powierzchnia gładzona; 21) fragmenty dolnej części naczynia grupy II, na powierzchni zaszczypywania, barwa brunatna, śr. dna 8 cm; 22) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona; 23) fragment dolnej części naczynia, barwa szara, powierzchnia chropowacona, śr. dna 12 cm; 24) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia chropowacona; 25) fragment dolnej części naczynia, powierzchnia nieopracowana ze śladami ugniatania, śr. dna 9 cm; 26) mały fragment dolnej części naczynia grupy I, barwa czarna, powierzchnia gładzona.

XI. Summary

Introduction

This book presents a comprehensive analysis of material recovered in the course of many seasons of field work conducted by Jan Jaskanis at a Balt settlement in the village of Osowa, Suwałki District, in 1962–1965 and 1971. It was prepared for publication after the death of the scholar, which took place in 2016.

The working life of Jaskanis, which lasted more than 60 years, was filled with activity in research, conservation, museum work, editor's duties, as well as administration and organisation. His many responsibilities in his different functions and resulting time constraints sometimes prevented him from publishing his current research conducted at sites in the multi-cultural region of north-eastern Poland, which he was in charge of as the voivodeship conservator of archaeological monuments.

Jaskanis had big publishing plans connected with the whole settlement complex at Osowa. Although the barrow cemetery (Site I) was completely published years ago, the researcher realised the need to analyse the material again and integrate the results published in various volumes released successively after research seasons. He planned to compile a book edition of the whole defined settlement complex in order to compare sources from features of various functions used by one society. Jaskanis indicated this intention in an article prepared for the International Pre- and Proto-historic Congress held in Prague in 1966 (D. Jaskanis, J. Jaskanis 1966, pp. 109–150).

According to the authors' intention, this book should reflect Jaskanis's personal judgement regarding the sources. Nevertheless, it is necessary to confront this point of view with the present body of knowledge and improved research methods resulting from considerable expansion of the source base and progress in the field of archaeology. The latter is mainly connected with new concepts regarding the chronology and description of archaeological cultures in the region of Suwałki and eastern Masurian Lake District, namely the Bogaczewo and Sudovian cultures, together with the division of the latter into groups.

The basis for the analytical and editorial work leading to the preparation of research results regarding the settlement at Osowa upon the Czarna Hańcza River for publication consisted of the researcher's catalogue of sources as well as the archived documentation of excavations and the artefacts in the collection of the Archaeological Division of the Podlachian Museum in Białystok. Expert analyses of bone and plant remains, initiated by Jaskanis in 1964, 1974 and supplemented in 2016, are an additional advantage of the publication.

I. Settlement at Osowa

The complex at Osowa is a part of a cluster of sites defined as the Suwałki group of the Sudovian culture. It is situated between the foreground of the Czarna Hańcza River and the mesotrophic ribbon Lake Okmin on a double-terrace moraine embankment of a triangle-like shape. It consists of a barrow cemetery (Site I) and the adjacent settlement (Site II).

Both sites are located in the southern part of the embankment: the cemetery along the western edge and the settlement is opposite – along the eastern edge.

The barrows at the cemetery stretched along a narrow strip of land, aligned N-S (slightly inclined towards SW-NE), nearly 200 m long and a width oscillating from 30 m in the northern part, to 70 m in the central portion and to 10 m at the southern end.

The settlement occupied the eastern part of the moraine embankment, which formed a natural protective barrier. It was located at its top and the eastern slope, gently inclined towards a flat promontory surrounded with swamps of the old river bed of the Czarna Hańcza River.

Another smaller barrow cemetery (Site III) plays as yet unidentified role in the whole complex. It is situated a few hundred metres south of Sites I and II within the limits of the village of Osowa, on an elevation surrounded with peat bogs and the moraine embankment. It was discovered and explored in 1957. The site was badly damaged by the sourcing of stone and consisted of a few ruined mounds, but originally there might have been 20–25 barrows. Relics of four preserved barrows were excavated and examined, and the results were included in this book as an appendix. The chronology of the site is generally comparable with the chronology of the complex.

I.1. History of research at the settlement

The area was excavated in 1962–1965 and 1971. This was preceded with a field survey (1955, 1957) and excavation of a trial trench (1961).

The sequence of excavated trenches within the are grid was determined by the need to establish the extent of the settlement. The southern part of the settlement, within Sector I, was excavated in 1962 (approx. 650 m^2). In 1963 an area of 950 m^2 within Sector II was explored and the eastern limit of the settlement was established.

An area of approx. 700 m^2 within Sector III at the top of the elevation was explored in 1964 and an area of 512 m^2 within Sector IV was examined in 1965. The trench along the southwest – northeast was situated on the gentle slope of the elevation inclined towards the Czarna Hańcza River valley.

The work in Sector V, at the northern edge of the site, was conducted in 1971 and an area of approx. 800 m^2 was explored. Just like in the previous years, the cultural layer was rather thin – approx. 0.3 m on average.

Extensions of Sectors IV and V (trenches of a width of 2.5 m) were excavated in the eastern part to verify the extent of the settlement. In both cases, only stones deposited over the pebble virgin soil were found.

The state of preservation of the settlement was poor in the whole explored area of approx. 0.36 ha. This was caused by both natural erosion processes and agricultural exploitation which destroyed the cultural layer. The cultural layer was not preserved evenly over the researched area. It was thicker in some areas, while it disappeared completely in others.

For these reasons, it was impossible to track structures within the cultural layer. The soil, which consisted of humus with pebbles, and pebbles with larger stones at a depth of 0.3–0.4 m and below, was an additional obstacle. Only at a greater depth, in the light virgin soil consisting of pebbles or pebbles and sand with occasional addition of clay, contours of in-ground features were identified. The fills of the features were sieved and floated.

The field documentation and expert analyses were included in the archives of the Archaeological Division of the Podlachian Museum (at that time the District Museum) in Białystok. The portable artefacts were registered in the inventories of the same institution according to the field seasons under museum inventory numbers as MB/A/ 145, 269, 271, 272, 6328.

II. The source base for Balt settlements from the Roman Period in north-eastern Poland

The best comparative material to approach the analysis of the sources from the settlement at Osowa from the Late Roman Period Sudovian culture comes from the settlement at Krzywólka, also located upon the Czarna Hańcza River, only 5 km away. This material was recently analysed and published by Cezary Sobczak (2017). His hypotheses on the development of pottery in the region of Suwałki (cf. Sobczak 2017, pp. 211–215) should be regarded as fully valid.

Another settlement, or actually settlement complex, in the Suwałki group is the settlement complex at Osinki, explored by Jerzy Okulicz in the 1960s (1961, 1963). The excavation results were only partially analysed and published by Anita Rek (1998) and Ireneusz Rek (1998, 1999). The settlement at Kazimierówka, where Anna Bitner-Wróblewska conducted her research (1991), has not been fully published yet. In this case, it seems that most of the unearthed sources come from the Migration Period.

A few settlements were also explored in the western zone of the Sudovian culture, defined as the Gołdap group. One of the best examples is the settlement at Niedrzwica near Gołdap. Extensive rescue excavations resulted in a discovery of abundant comparative material from the Roman Period, which was published only partially (Iwanicki 2015; forthcoming; cf. Zielonka 2019; Lewoc 2019). Sparse sources from this period were also unearthed at the foot of the hill fort at Konikowo-Rostek (Engel, Iwanicki 2001), at the hill fort at Grodzisko (Iwanicki 2009) and at the settlement at Juchnajcie.

Very valuable comparative material comes from the settlement at Tworki Skrodzkie, from the southernmost zone of the Sudovian culture defined as the Augustów group. The results have not been published but their complete analysis is available for comparative studies (Bucholc 2019). A trial pit was excavated at a nearby settlement at Rybczyzna by Jerzy Łapo (2007).

Comparison with the Bogaczewo culture settlements was crucial for the research on the settlement at Osowa. The origins of the Sudovian culture are associated with the arrival of people from the central Masurian Lake District in the Suwałki region and eastern Masurian Lake District. As a consequence of this process, throughout the Late Roman Period the pottery of both cultures was very similar, although not identical. It is especially visible at sites of the Augustów group of the Sudovian culture. In the case of the settlement at Tworki Skrodzkie, it is difficult to conclude whether it is a settlement of the Bogaczewo culture or the Sudovian culture.

The state of research on Bogaczewo culture settlements has been discussed in literature several times (cf. Nowakowski 1990; Szymański 2007). Nevertheless, new material from settlement sites has been published since the release of these works. These recent texts mainly draw attention to two zones: the settlement at Paprotki Kolonia and sites located near Lake Salęt.

Paprotki Kolonia is one of the best studied sites (Karczewska, Karczewski 2002). A two-volume publication regarding this site contains not only an analysis of the artefacts and features, but also many expert analyses, including all palaeoecological ones (Karczewska, Karczewski, Pirożnikow 2002).

Apart from that, materials from a few explored settlements situated around Lake Salęt were analysed: two Early Roman Period settlements at Wyszembork, Site I (Antoniewicz 1977; Nowakowski 1994) and Site V (Szymański 2003; Piątkowska-Małecka 2003), as well as a Late Roman Period settlement at Muntowo (Rogala 2000). Isolated Late Roman Period materials of the Bogaczewo culture from settlements were also unearthed near the cemetery at Wyszembork (cf. Szymański 2001) as well as on Ptasia Wyspa (Bird Island) on Lake Salęt (Szestno, Site II – cf. Nowakowska 2004). Importantly, all these sites are parts of a settlement micro-region which was archaeologically explored and their chronological relations were established (Szymański 2005).

Less abundant sources of the Bogaczewo culture were also discovered at other settlements: at Bałowo (Nowakowski 1995b), Ławny Lasek (Mellin-Wyczółkowska 2007), Kamieńskie (Łapo 2004) and Bargłów Dworny (Kaczyński 1998), located further east.

Finally, a multi-cultural settlement at Tałty near Mikołajki should also be mentioned. A large area of 220 ares was explored and 1240 features from different periods were unearthed: Early Iron Age, Roman Period, as well as the Migration Period. Apart from that, there were isolated Neolithic objects, as well as possibly artefacts from the Bronze Age and Late Middle Ages. A large part of the features and artefacts should be associated with settlement activity of the Bogaczewo culture. Although the sources have not been analysed yet, they are available for analysis as comparative material.

This record of explored Balt settlements from north-eastern Poland shows that we are in possession of abundant comparative material of both the Sudovian culture and Bogaczewo culture, strictly connected with the former one. As a result, it is possible to conduct an analysis of the chronology of the material from Osowa, distinguish the phases of pottery development, as well as understand the nature of the site, although to a limited degree.

III. Analysis of the material

III.1. Special finds

Fibulae

Feature 99/1 contained a bronze comb fibula (with three combs) with an iron axle and sleeve, as well as the surface covered with tin. It belongs to Almgren Type 96, but resembles Almgren Type 133 with its decoration (deep incised lines). It is dated to Phase B_2/C_1. The other fragments of bronze fibulae come from Feature 50/1 (nodule was originally situated on the axle), from Feature 73/1 (pin with a part of the spring) and pin from Are 31/1.

Pins

Twelve metal pins and probably five fragments of pins were unearthed. The earliest specimen, with a hammered head, was made of bronze and was a stray find (Are 39/1). It represented Type A (Variant 1, 2, or 3) according to Juga-Szymańska, from the Roman Period.

Type A (Variant 5) is probably represented by two badly-preserved iron pins from Features 2/1 and 81B/1. They could be dated to the end of the Early Roman Period, but might as well come from the beginning of the Late Roman Period.

The other pins represent forms typical of Phase B_2/C_1 or the Late Roman Period.

The heads of three specimens are made of twisted wire. They come from Feature 46A/1 (Type B, Variant III), Feature 20/3 (Type B or C) and from Are 37/1 (Type C, Variant III). A piece of wire from Are 8/1, bent into a semi-circular shape, might be a part of a similar pin (a variant of Type E?).

The other specimens have profiled cast heads (Groups 3 and 4): artefacts from Feature 20/1 and Are 9/1 (Type I, classical variant), Are 4/1 (Type L of the classical variant), Feature 122/1 and Are 38/1 (Type H), Feature 89A/1 (Szwajcaria Type, Variant II) and Are 56/1 (resembles Szwajcaria Type, Variant II and Type H).

There were also two pins of Type I, made of antler (Features 35B/1 and 122/2). The latter represents a relatively common form, not distinctive in terms of chronology. The pin with a plaque from Feature 35B/1 should probably be identified as a parallel for metal pins of Type G, dated to Phase B_2/C_1.

Parts of belts

Two bipartite buckles were discovered as stray finds (Ares 26/7 and 27/7). The former could be regarded as resembling Type D26. These artefacts represent broad chronology ranging from Phase B_1 to C.

A slightly deformed frame is the only part preserved of the latter; it can be considered similar to omega-shaped Types E12–14. It seems that in the Balt area they should be dated to Phases B_2/C_1–C_{1b}, or possibly also later.

A slender iron belt end fitting with a damaged tip was found in Are 26/4. It probably had a ring or a more complex ornament at the tip, e.g. a tonguelet or more rings; it should belong to Groups II.2–II.4. Fittings of this type are mainly dated to Phases B_2/C_1–C_{1b}. However, they appeared as early as the late Phase B_2 and might have survived to Phase C_2.

A fragment of a bronze boat-shaped fitting was discovered in Are 27/2. Such ornaments are mainly characteristic of the so-called Sambian belt from the Dollkeim-Kovrovo culture, and are sometimes also found in north-eastern Poland. The chronology of such artefacts is similar to the chronology of the Sambian belt: Phases B_2–B_2/C_1.

Four rectangular fittings of the middle parts of belts were found in Feature 28/1 as well as Ares 8/2 and 26/2,3. Such artefacts are common in north-eastern Poland; they cannot be regarded as distinctive in terms of chronology.

Beads and pendants

24 glass beads were discovered. There were five monochrome beads made of opaque glass, representing rather inaccurate workmanship, recovered from Features 22/1,2 (red bead of Type TM-12 and orange-brown one – TM-26), 35b/2 (green bead – TM-4a), 48/1 (green bead – TM-4) and 50/12 (red bead – TM-12). As opposed to the other beads, they were not made in Roman provinces, but in the Barbaricum.

A small disc-shaped bead made of opaque orange-brick-red glass comes from Feature 18/1. It represents Type TM-54, dated to an extensive period spanning from the Early Roman Period to Phase D.

A cubo-octahedral bead from Feature 50/15 is characterised by the most uncommon shape. It belongs to Type TM-128, which is most represented in the developed phase of the Late Roman Period.

Three specimens have no parallels in the classification according to Tempelmann-Mączyńska. One of them is a rectangular mosaic bead made of transparent glass; it is light green with light yellow nodules (Feature 46/1). The other two are biconical beads made of transparent yellowish glass (Feature 47/1,2).

The biggest assemblage of beads (14 items) comes from Feature 50/2-15. Apart from the aforementioned cubo-octahedral specimen (50/15) and the red one made of opaque glass (50/12), there were nine beads with the so-called gold insert, both single-segment type (TM-387) and consisting of two segments (TM-397a); these artefacts found at Balt cemeteries come mainly from the Late Roman Period. Two polychrome beads were also discovered in Feature 50: one with a colourless core and red, yellow and blue stripes, close to Type TM-291f (50/11), as well as a hexagonal red, green, black and yellow specimen with a chessboard ornament, close to Type TM-368b (50/14). Apart from that, there was a flat green glass bead close to Type TM-105 (50/13). The nodule of the fibula from Feature 50/1, discussed in the section on fibulae, should also be regarded as a bead.

Apart from glass beads, one clay bead (Feature 37/1) and two pendants were unearthed. The bone pendant comes from Feature 115/2 and the stone one from Feature 153/1.

Ring

A bronze ring of Group V according to Beckmann was a stray find (Are 4/2). Similar rings represent a broad chronological frame spanning from the Late Roman Period to the Migration Period.

Tools

A deformed bronze sheet with a narrowed middle part, probably a fragment of tongs, was found in Feature 8/2. A bronze band discovered in the same feature (8/1) was a part of the tool. Perhaps a fragment of tongs was also unearthed in Feature 28/2.

Two iron hooks, most likely fishing implements, were discovered in Feature 24/2 and Are 90/1. Although such artefacts are not common in the West Balt area, they do not display major stylistic changes in different periods.

An iron artefact shaped like a small bar bent at the end was found in Feature 137/1. It is probably a relic of a key, which was a relatively popular object in the Barbaricum.

Other tools, representing a low diagnostic value in terms of chronology, include eight clay spindle whorls (Features 2/3, 19/1, 35B/3, 81A/1, 149/1, Ares 8/3, 26/1,8), needles (Features 24/1, 71/1, and possibly 29/1, 71/1, 103/1, 115/1, 120/1, 135/1), a knife preserved intact (Are 26/5), or knife fragments (Ares 12/2, 26/6, 38/2), sickle-shaped knives (Are 31/2), iron awls (Feature 2/2?, Are 93/1), or a bone awl (Feature 47/3).

Weaponry elements

The only artefacts which can be regarded as weaponry elements are two iron spurs found in the humus layer (Ares 30/1 and 54/1). They belong to Type E6 according to Ginalski and are dated to Phases B_{2b}–B_2/C_1.

III.2. Pottery vessels

Pottery is the biggest assemblage in the material. Due to its considerable similarity to vessels from Bogaczewo culture settlements, it was divided into two main groups: I and II. They correspond with the groups distinguished in the Bogaczewo culture described as “tableware” and “kitchenware”. This division is mainly based on correlation of two properties: the finish of the surface (polished, rugged, unfinished) as well as the type and placement of the decoration.

Division of the vessels

Group I (corresponds with the group of "tableware" vessels in the Bogaczewo culture) consists of vessels with the surface of the upper part always polished and of the lower part usually rugged or unfinished. Some vessels are polished all over the surface. The decoration was made with a tool (e.g. a stick), but never directly with fingers. The decoration is not present on the neck or the rim, but only lower, mainly at various levels of the body.

Group I.1. pots with a rounded or biconical body and distinct neck (collar), generally corresponding with Bogaczewo Type I

Group I.2. bowls,

a. bowls with a distinct neck (collar), corresponding with Bogaczewo Type II.A,
b. unprofiled bowls (plant pot-like), corresponding with Bogaczewo Type II.B,
c. bowls with a biconical body,

Group I.3 vases, corresponding with Bogaczewo Type III,

Group I.4. mugs, corresponding with Bogaczewo Type IV,

a. mugs without a neck, corresponding with Bogaczewo Type IVa,
b. mugs with a neck, corresponding with Bogaczewo Type IVb,

Group I.5. beakers.

Group II (corresponds with the group of "kitchenware" in the Bogaczewo culture) consists of vessels with the whole surface rugged or unfinished. They are usually decorated directly with fingers, mainly by pinching, less often with concave fingerprints. In contrast to vessels of Group I, the decoration can also be seen on necks and rims.

Group II.1. Pot-like vessels, with narrowed necks, corresponding with Bogaczewo culture Types Wyszembork and Muntowo,

a. vessels with undecorated body and the neck marked with a sharp curve, corresponding with Bogaczewo culture Type Wyszembork,
b. vessels with undecorated body and without a curve between the neck and the body,
c. vessels with a band of pinched marks on the curve between the neck and the body or above it, as well as a rounded body with the curve located relatively high, corresponding with Bogaczewo culture Type Muntowo,
d. vessels with a band of pinched marks on the curve of the biconical body and with the curve located lower (approx. at the 2/3 of the height of the vessels),

Group II.2. unprofiled vessels, representing a plant pot-like shape,

a. bowl-shaped unprofiled vessels,
b. bag-shaped vessels (goblets) with the body decorated with areas of pinches,
c. bag-shaped vessels without decoration on the body, corresponding with Bogaczewo culture Type Cierzpięty,

Group II.3. bowl-shaped vessels with the neck based on the biconical body,

Group II.4. miniature vessels,

Group II.5. sieve-like vessels.

Decoration of the pottery vessels

Decoration of the pottery vessels was divided into three groups:

– made with tools (incised lines, cuts),
– made directly with fingers (pinched marks, sometimes nail prints),
– shaped cordons.

Incised decoration is often found on some vessels from Group I. They mainly include horizontal lines separating the neck from the body as well as separating the polished surface from the rugged one. More elaborate decorations were less frequent. All these decorations, both their placement and nature, are typical of the Bogaczewo culture pottery.

Vessels from Group II were often decorated directly with fingers. The main areas of decoration were rims, and the vicinity of the curve of the body, where horizontal bands of pinched marks can be identified. A few specimens were also covered with groups of pinched marks on the body.

Other decorations worth mentioning are the shaped ones in form of horizontal cordons with bulges, attached to the surface of the upper parts of the vessels. They are parallels for Early Roman Period vertical multi-hole handles, characteristic of the Bogaczewo culture.

Pottery from the settlement. Summary

The earliest phase of the development of the pottery can be seen in vessels displaying Early Roman Period features, strongly connected with the Bogaczewo culture (first horizon according to Sobczak). This category consists of some of the vessels in Group I.1, with short necks, vessels from Group II.1.a, corresponding with the Bogaczewo culture Type Wyszembork and elements such as vertical shaped cordons. Due to their presence in features with more recent artefacts, they should be dated to Phase B_2/C_1 and the beginning of Phase C, or in some cases, to the end of the Early Roman Period (Feature 111/1).

Vessels still strongly connected with the Bogaczewo culture, but already representing features typical of Phase C (second horizon according to Sobczak), emerged at the beginning of the Late Roman Period. This category mainly consists of vases (Group I.3), Szwajcaria Type mugs (Group I.4.b), unprofiled bowls (Group I.2.b), vessels with pinched marks on the curve of the body, corresponding with the Bogaczewo culture Type Muntowo (Group II.1.c), as well as bag-shaped vessels corresponding with Cierzpięty Type (Group II.2.c).

Apart from vessels which have parallels in materials of the Bogaczewo culture, forms typical rather of the Sudovian culture emerged at the beginning of the Late Roman Period. These forms include pointed-bottom bowls (Group I.2.c), goblets covered with pinched marks (Group II.2.b) and biconical vessels of Osinki Type (Group II.1.d).

In addition to that, vessels which reflected the gradual process of the "tableware" and "kitchenware" of the Bogaczewo culture becoming alike in Suwałki region appeared at the beginning of the Late Roman Period. This category consists of unprofiled unpolished bowls (Group II.2.a) and unpolished biconical bowls (Group II.3).

Vessels corresponding with the Early Roman Period ceased to be deposited at Osowa in the Late Roman Period, probably towards the end of Phase C_1 or at the beginning of Phase C_2. Nevertheless, vessels typical of Phase C_1 were still in use.

It should be assumed that the settlement at Osowa was occupied at least until the beginning of Phase C_2. It seems that vessels characteristic of the early Phase C were still made, and vessels covered with pinched marks (Feature 33/19) represented the only new form.

No vessels typical of the Migration Period were found (third horizon according to Sobczak).

Pottery from the settlement at Osowa compared with pottery from the adjacent cemetery

Several conclusions can be drawn on the basis of analysis of the pottery from the settlement at Osowa and material from the adjacent cemetery.

The early phases at the cemetery are represented by some forms of vessels known from the settlement, mainly Szwajcaria Type mugs and vessels from Group I.1 identified at the settlement. Parallels for these vessels can be found in the Bogaczewo culture. This shows a clear similarity between the pottery from the settlement and the cemetery.

The Late Roman Period brought forms which could be defined as degenerated (e.g. bottle-shaped vessels) to both the cemetery and the settlement at Osowa. This should be regarded as diversion from the patterns set by the Bogaczewo culture.

Comparison of pottery from the settlement at Osowa and from the cemetery also shows that vessels from Group II, decorated with pinched marks, are absent from the Late Roman cemetery material, as opposed to a big group found at the settlement and other sites in the Suwałki region. This corresponds with the traditions

of the Bogaczewo culture, in which the custom of identical selection of the funerary pottery (elimination of some pottery forms found at the settlement) was strictly observed.

IV. Building structures and features

167 in-ground structures and features were unearthed at the settlement (four of the semi-pit house type, five hearths, two ovens, a lime kiln, 152 pits – generally defined as household pits, 3 depressions – ditches). Approx. 120 irregularly distributed postholes were found, and they were the only relics of above-ground structures.

IV.1. In-ground features of a semi-pit house type

The four features of a semi-pit house type (Features 41, 70, 150, 152) were in-ground features, sunken in the virgin soil to a depth of 0.65–0.8 m, and had slightly flattened bottoms and moderate surface areas (4.80–9 m^2). Faint and irregular contours of isolated postholes were detected in the circumferences of three of them (Features 41, 70 and 152), but due to their irregular distribution, it was not possible to reconstruct the structures they belonged to. Badly damaged entrance openings were discovered in the east side. Hearths were not found in any of these features.

The relatively small dimensions suggest that they were occupied seasonally for short periods and were usually associated with economic purposes. They must have played an important role in the spatial plan of the settlement at Osowa – it consisted of households and these structures were distributed one in each of the four complexes of household pits.

IV.2. Postholes of above-ground features

Originally, only the postholes indicated the location of above-ground structures. Consequently, it was possible to establish the horizontal projection of four dwellings in Sectors II and V (Structures I, II, III, VII), built on rectangular and trapezoidal plans. Three of them, with surface areas of 14.6 m^2, 10.3 m^2 and 9.4 m^2, belong to the category of small buildings, situated relatively close to one another at the edge of the cluster of household pits associated with a semi-pit house (Feature 152). The horizontal projection of the fourth building with relics of an extension or roofed open area, of a surface area of 26 m^2, was established in the northern part of the settlement (Sector V).

The post cross sections are usually circular, of a diameter of approx. 35–45 cm. The posts had narrowed and rounded ends, and some were stabilised with stones or vessel shards. A fragment of a grinding stone and a small sharpening stone discovered in the postholes can be identified as foundation offerings.

IV.3. Pits

The pits were distributed in clusters and filled with cultural content. They were the most difficult to interpret in terms of their functions.

Most of the 152 household pits were circular in cross sections (diameters of 0.5–1.0 – 1.2–2 m), their thickness reached 0.4–1.35 m, or sometimes 0.10–0.25 m.

Most were pan-shaped or funnel-shaped depressions in the ground, with walls slanting outwards to a varied degree. Another type was irregular in shape and up to 2.5 m long, with diverse dimensions and orientation.

Another group consisted of 77 bag-shaped pits with vertical walls and flat or concave bottoms. The greatest depth in 34 pits reached 1.20–1.55 m, shallower ones were 0.80–1.10 m deep, or seldom 0.5 m deep.

Double features of this type or their complexes in form of large and deep pits combined with smaller and shallower ones at the level of the ceiling were unearthed. It was not accidental, but reflected an intentional collective task associated with economy (e.g. Pits 13,14, Features 35A, 35B, 35C). The walls of the pits lacked any durable facing or support, but some bottoms were formed with stones covered with clay.

Storage pits for collection and storage of food accounted for a high percentage of the in-ground features. They were distinguished on the basis of the presence of macroscopic plant remains (grains and seeds) preserved

in relatively big amounts (4505 seeds). Pits with such content accounted for more than 56% of the household features in the explored area of the settlement. 29 pits were subtracted from this number since the presence of the seeds was regarded as a secondary and random deposition, thus the percentage of pits with macroscopic plant remains reached 37.34%. The supplies of grains were stored in the pits in large storage vessels.

Sparse features connected with economic-production activity were distinguished among the household pits. They were situated within the defined clusters of pits.

Two features (45, 140) were remains of ovens filled in the lower parts with strongly charcoal-saturated soil and debris of chunks and flakes of flat cob, relics of a (dome-shaped?) structure.

Five sunken hearths were found in different parts of the settlement. Two of them belonged to the combined pits associated with the semi-pit house – Feature 152. Feature 3 (Pl. 7) had a stone facing, with a preserved layer of solid clay faced with carefully laid stones on both sides. Another hearth, Feature 7, had a thick layer of cob. In Feature 73, large stones were deposited in the charcoal-saturated soil in its central part. A similar hearth in the northern portion of the settlement, Feature 144, was situated in a pan-shaped depression and filled with burned remains as well as burned and crashed stones. A thick cob layer was present as a hearth in Feature 146.

A kiln facility (Feature 34 – Pl. 39) which functioned as a workshop for firing lime was unearthed at the edge of the pits associated with the semi-pit House 150. This was indicated by the presence of silica and lime debris and a large limestone conglomerate on the flat bottom.

The presence of iron slag suggests that iron was smelted locally at the settlement.

It is difficult to identify the role of the atypical ditches located in the eastern periphery of the settlement near the river (Features 165, 166 and 167). Their fills contain black soil saturated with burned matter, ash, burned and cracked stones. They might have served for different activities associated with animal skin tanning.

V. Economic foundations

Expert analyses indicated the nature of basic economic activities: farming and animal husbandry.

Analysis of macroscopic remains showed a significant share of barley (37.36%) and common wheat (30.70%) grains – altogether 68.06% of the whole discovered assemblage. There were much lower percentages of rye (6.73%) and other types of wheat: spelt (3.22%), emmer (2.95%) and club wheat (1.69%), as well as oat (1.04%). Remains of other plants were found in very small amounts.

Several pits contained food stored in storage vessels. The best example is the bag-shaped storage Pit 46A, which was 1.27 m deep and accommodated three crushed pots preserved in situ. One of them was filled with bones and fish scales, the other two with several grains.

The animal economy was homogeneous and animal husbandry played the most important role. Bone remains from 93 features and faunal material discovered outside the features were identified and on this basis it was concluded that the most represented species (93.5% of the remains) among the domestic animals were small ruminants and cattle, while pigs were the second most represented. This means that meat of livestock was the basis of the meat diet. The highest representation of small ruminants, sheep and goats, with a higher percentage of sheep, reaching nearly 53%, clearly indicates the dominance of pastoral farming.

Apart from animal husbandry and farming activities, food was sourced by hunting, which is reflected in the presence of remains of wild animals, mainly red deer, roe deer, with a lower number of beaver and hare bones, as well as rather few elk and aurochs remains.

Fish remains discovered in 18.5% of the pits and fishing accessories indicate that the inhabitants of the settlement exploited the resources available due to the location in the vicinity of the river and Lake Okmin.

The complete analysis of the economic possibilities and activities was supplemented with an analysis of charcoal. 234 charcoal chunks were unearthed in the pits at the settlement and 8450 chunks at the cemetery, and served as supplementary material for the reconstruction of the forestation of the area. The most represented tree species were the common oak, Norway maple, European ash, silver birch, spruce and pine.

The analysis of a relatively abundant assemblage of plant remains significantly expanded the spectrum of archaeological results and contributed to the emergence of one of the contexts for research on the settlement.

VI. Spatial organisation of the settlement

In terms of its location and exploitation of the area, the settlement at Osowa belongs to a category of settlements from the Roman Period and the Migration Period founded in the most convenient places of the lake zone of the West Balt cultural circle. Research on the territorial range of the Sudovian culture and Bogaczewo culture, as well as Olsztyn group, indicate the preference for settling palaeo-environments of similar nature, with moraine elevations and their slopes as well as close proximity to water reservoirs as recurrent features.

The establishment of the location of zones with in-ground features and their relations with the postholes which were relics of above-ground structures had a fundamental significance for the analysis of the spatial organisation of the settlement at Osowa.

The unearthed part of the settlement was sufficient to conclude that the in-ground features formed four clusters with complexes of household pits used for various functions. Each complex included one sunken feature of a semi-pit house type (Features 152, 150, 41, 70). It is possible that there were more similar complexes in the whole area of the settlement.

According to Jaskanis's observations conducted in the course of the field work, this system indicates the exploitation of the space in accordance with a pre-defined order, which involved division of the area among individual households established for different families.

The clusters of pits were separated with empty spaces devoid of building structures, where relics of post in-ground dwellings or other household facilities supported with in-ground posts were generally found. The highest number of postholes were found in Sector III. Their distribution, number and possibly chronology precluded reconstruction of horizontal projections of the structures.

A lower concentration of the postholes in the south-eastern part of the settlement helped to identify horizontal projections of three above-ground structures (Structures I, II, III) built on rectangular or trapezoid plans. They were probably a part of a cluster of 27 household pits and a semi-pit house – Feature 152. The distribution of the postholes suggested that the surface area of the structures was approx. 12–14 m^2. It is supposed that they functioned as auxiliary buildings, possibly used for economic activity.

Only the larger building, of a surface of approx. 22 m^2 and with an extension or roofed open area of 4 m^2, discovered in the northern part of the settlement, met the criteria of a dwelling. There are no parallels in the area of Sudovian settlement activity along the Czarna Hańcza River, although the presence of sparse posts was confirmed at several settlements.

The presence of posts at the settlement at Osowa, situated in a relatively severe climate of the region of Suwałki, characterised by a short vegetation period, was also detected close to the household pits. They were probably relics of light structures supporting the function of the pits by providing roofing over the top or a side barrier (Features 122, 123, 52, 147). Some of them might have been associated with the drying of cereals bound in sheaves and placed on perches above the opening of the pit, in which fire was lit.

Animal husbandry played an important role at the settlement at Osowa, inhabited by a society which farmed a territory with low-productivity soil (there exists evidence for the use of draught animals in the Sudovian culture at that time). For this reason, it can be assumed that the postholes of the buildings or open roofed areas were associated with this activity: these structures might have functioned as shelters for livestock, or storage units for fodder, especially needed in winter. They might as well be remains of frames used for certain work at the household, or relics of fences or other structures requiring vertical mounting in the ground.

Three long ditches (Features 165–167) were probably a part of the original spatial organisation of the settlement, contemporary with it. Due to their parallel alignment and inclination towards the river, it does not seem that they were elements of a defence system or markers of the internal division of the settlement. The location of the ditches in the periphery of the settlement, as well as the contents of their fills, consisting of the highest concentration of stones, mainly in their western, elevated portions, did not indicate conclusively their functions, but suggested certain roles in economic activity.

VII. Chronology and cultural pertinence of the settlement at Osowa

It seems that the settlement at Osowa functioned mainly at the beginning of the Late Roman Period, that is, in Phases B_2/C_1–C_1. This is because the highest number of items comes from this period, above all, the fibula and most pins. This chronology is also indicated by the assemblages and isolated finds of pottery vessels. However, the settlement seems to have been established at the very end of Phase B of the Early Roman Period and was probably abandoned in Phase C_2 of the Late Roman Period.

The Sudovian culture emerged in the Suwałki region and began to develop on the foundations laid by the Bogaczewo culture at the beginning of the Late Roman Period. The occupation of the settlement at Osowa can be associated with this culture. It emerged at the time of cultural transformations at the end of the Early Roman Period and the beginning of the Late Roman Period, and was perhaps established by the people of the Bogaczewo culture

VIII. Chronology of the settlement and the cemetery

The chronology of the settlement at Osowa should also be compared with the chronology of the adjacent barrow cemetery. The two formed a settlement complex: the inhabitants of the settlement probably buried their dead in immediate vicinity.

The cemetery at Osowa was founded in Phase B_2/C_1, abandoned at the beginning of the Early Migration Period, perhaps even in Phase D_2, and should be associated with the Sudovian culture.

It seems that the settlement was established slightly earlier than the cemetery. However, the difference between the initial use of the sites is relatively small – from a few years to probably below 20 years, that is, it did not exceed the lifetime of one generation.

The cemetery was used long after the settlement had been abandoned. Most likely, the inhabitants of the settlement left this convenient place for certain reasons and founded a new settlement in the vicinity, probably quite close in order to have a good access to the cemetery.

Such a settlement system was typical of the Balt tribes in north-eastern Poland. It could be guessed that such communities (groups of people) consisted of a few dozen individuals and were probably multi-generation families. They lived at small settlements formed by one or, as in the case of Osowa, a few households, and after some time moved to another place, but still used the same cemetery.

IX. Conclusions

This volume presents a complete discussion of the results of archaeological excavations conducted by Jaskanis at the settlement at Osowa. The settlement was founded at the end of the Early Roman Period, developed most intensely at the beginning of the Late Roman Period, and was abandoned in the Late Roman Period. It was probably established by people representing the Bogaczewo culture, but used by a Sudovian culture society.

Precise chronology was indicated as a consequence of several factors, including the discovery of a high number of identified metal artefacts and development of research on West Balt pottery. Apart from that, earlier conclusions drawn by Jaskanis were used in our work.

Exploration of a large area and a high number of features of various types helped to reconstruct the layout of the settlement.

Comparison with other Sudovian culture settlements helped to establish the sequence of their occupation: the settlement at Osinki was founded first, followed by the settlements at Osowa and then Krzywólka.

XII. Badania specjalistyczne

Jadwiga Stasiakowa

Wyniki badań palinologicznych w Osowej i Czarnakowiźnie

Wiercenia w zagłębieniu położonym nad Czarną Hańczą przeprowadzono w lipcu 1964 r. Do badań palinologicznych i stratygraficznych pobrano dwa profile: profil nr 1 w pobliżu miejscowości Czarnakowizna oraz na południe od niego w kierunku miejscowości Osowa, profil nr 2, wykonany w pobliżu przesmyku „grobli" prowadzącej do terenu osady Osowa, stan II, będącej przedmiotem badań wykopaliskowych.

Stratygrafia osadów

Czarnakowizna:

0,0	0,5 m	-	torf torfowcowy
0,5	0,9 m	-	torf przejściowy
0,9	1,0 m	-	torf z przebarwieniami piasku
1,0	3,0 m	-	torf silnie rozłożony, miejscami drzewny
3,0	4,7 m	-	gytia wapienna szara
4,7	4,8 m	-	ił
4,8	5,3 m	-	osad pylasty z dużą ilością nagromadzonych mchów i innych szczątków roślinnych
5,3	7,0 m	-	gytia wapienna pylasto-piaszczysta

Osowa:

0,0	0,1 m	-	torf torfowcowy o niskim stopniu rozkładu
0,1	1,0 m	-	torf przejściowy silnie rozłożony
1,0	1,5 m	-	przewarstwienie torfu drzewnego i przejściowego
1,5	4,0 m	-	torf turzycowo mszasty silnie rozłożony
4,0	5,5 m	-	gytia wapienna z mięczakami
5,5	8,7 m	-	gytia wapienna nieco pylasta

Analizy pyłkowe z wiercenia w Czarnakowiźnie sporządzono dla 41 prób, przy czym w 9 próbkach nie stwierdzono obecności pyłków lub występowały one w ilościach śladowych. W 32 próbkach, dzięki dostatecznej zawartości pyłków, wykonano pełne analizy palinologiczne. W profilu w Osowej brak pyłków odnotowano w 11 badanych próbkach, a pozytywne wyniki otrzymano w 78. Ogółem badaniom palinologicznym poddano 119 prób osadów jeziornych i torfowych. Jest rzeczą charakterystyczną, że brak pyłków w obydwu badanych profilach stwierdzono w górnych warstwach osadów, to jest w torfach.

Szczególnie interesujących materiałów dostarczyło wiercenie wykonane w Czarnakowiźnie (profil nr 1). W wierceniu tym na głębokości ok. 5 m natrafiono na nagromadzenie szczątków organicznych wydatowanych palinologicznie na okres młodszego dryasu. Szczątki te w większości składały się z łodyżek mchów, wśród których rozpoznano *Drepanocladus radius* – gatunek arktyczny w Polsce znany dotąd z flory glacjalnej w Ludwinowie (B. Szafran 1952).

Ogólnie należy stwierdzić, że badania przeprowadzone w Osowej i Czarnakowiźnie dostarczyły interesujących materiałów rzucających wiele światła na warunki klimatyczne w późnym glacjale i początkach holocenu na Pojezierzu Suwalskim. Zaznaczyć przy tym wypada, że teren ten w porównaniu z sąsiednim obszarem Pojezierza Mazurskiego o licznych opracowaniach palinologicznych w literaturze przedmiotu, nie posiadał dotąd danych o warunkach panujących tu w późnym glacjale.

Warunki klimatyczne Suwalszczyzny w świetle danych z Osowej i Czarnakowizny

Późny glacjał

Ocieplenie klimatu, jakie miało miejsce w Alleröd zie, spowodowało, podobnie jak na Pojezierzu Mazurskim, pojawienie się lasów brzozowych (Czarnakowizna, głęb. 6,8 m) a następnie brzozowo-sosnowych.

Charakterystyczny dla diagramu z Czarnakowizny jest duży udział roślinności zielonej, nie notowany w diagramach z Pojezierza Mazurskiego i innych rejonów Polski. Wśród pyłków roślin zielonych dominują przede wszystkim przedstawiciele rodzin *Composite* (*Artemisia*) i *Cyperaceae*. Dość znaczny jest także udział rodzin *Gramineae* i *Chenopodiaceae,* co wskazywałoby na istnienie na Suwalszczyźnie w Alleröd zie obok lasów brzozowo-sosnowych znacznych powierzchni stepowych. Na sąsiednich terenach Pojezierza Mazurskiego (okolice Wielkich Jezior Mazurskich) w tym samym czasie udział roślinności zielonej wskazuje na panowanie prawie zwartych zbiorowisk leśnych.

Szereg wskaźników takich jak:

1 – energiczne rozprzestrzenianie się lasów brzozowych w początku Allerödu,
2 – wzrastanie udziału elementów stepowych,
3 – zaobserwowane zjawiska występowania lodów w zagłębieniu w Czarnakowiźnie,
4 – znaczna domieszka pyłów kwarcowych w wapiennych osadach tego okresu,

pozwalają przyjąć, że klimat w Alleröd zie był ciepły, podobnie jak to zanotowano na Pojezierzu Mazurskim, ale znacznie suchszy. Suchość klimatu odzwierciedlała się skąpą pokrywą roślinną z tego okresu. Pył z powierzchni niepokrytych roślinnością był porywany przez wiatry i osadzany w zbiornikach wodnych. Domieszka pyłu kwarcowego w osadach niektórych warstw Allerödu wynosiła 40–50%.

Młodszy dryas

Na stosunki panujące w młodszym dryasie rzuca światło nagromadzenie szczątków roślinnych, wśród których rozpoznano arktyczny mech *Drepanocladus badius* (Czarnakowizna).

Mech ten wskazywałby, że na Suwalszczyźnie w okresie młodszego dryasu panowały warunki arktyczne o wiele surowsze niż podaje K. Wasylikowa dla Polski Środkowej. Średnia temperatura lipca na tym terenie nie przekraczała 10°C. Lasy – podobnie jak na Pojezierzu Mazurskim – zniknęły zupełnie, a roślinność zielona była mało zwarta. W zbiornikach osadzał się pył mineralny (kwarc), co świadczy o silnym zapyleniu atmosfery i małym zwarciu roślinności.

Holocen

Okres preborealny

Na tereny położone w okolicy Osowej ponownie wkraczają lasy brzozowe a następnie brzozowo-sosnowe. Duży jest jednak nadal udział roślinności zielonej (bylice, trawy i turzyce), występują również tereny nie pokryte roślinnością. Pyłek drzew ciepłolubnych pojawia się sporadycznie. Porównując z obszarami położonymi na zachód należałoby przyjąć, że – podobnie jak w Alleröd zie – w okresie preborealnym na Suwalszczyźnie panował klimat bardziej suchy, a w powietrzu występował pył mineralny, który, opadając na dno zbiorników, stanowi domieszkę niekiedy około 30% osadu jeziornego.

Okres borealny

W pierwszej połowie okresu borealnego panują lasy sosnowe z domieszką brzozy, wiązu i leszczyny. Inne drzewa ciepłolubne, takie jak dąb i lipa, pojawiają się sporadycznie.

W drugiej połowie okresu borealnego zwiększa się udział olchy i lipy, zmniejsza sosny, w niewielkich ilościach występuje dąb. Pyłek świerka pojawia się podobnie jak w okresie preborealnym sporadycznie, jednak u schyłku okresu borealnego ilość jego nieznacznie wzrasta. Z roślinności zielonej występują głównie trawy i turzyce w niewielkich ilościach.

Porównując okres borealny wyrażony na diagramie dla Osowej z diagramami dla Pojezierza Mazurskiego uderza niewielki udział leszczyny: w Osowej – maksymalnie 13%, podczas, gdy w diagramach z tego okresu dla Pojezierza Mazurskiego leszczyna przekraczać może 80%. Nigdy nie spotkano tak niskiego udziału leszczyny jak w Osowej. Tak więc w okresie borealnym leszczyna jest elementem wyraźnie różniącym obszar Pojezierza Mazurskiego od okolic Osowej.

Znaczna miąższość osadów wynosząca ok. 3,5 m, przypadająca na okres borealny, wskazuje na istnienie sprzyjających warunków dla sedymentacji osadów wapiennych, niewątpliwie w wyniku ciągłego i powolnego wytapiania się lodów występujących pod osadami i utrzymywanie się przez cały okres płytkiego, ale nie wysychającego zbiornika.

Na podstawie roślinności, głównie w odniesieniu do niewielkiego występowania leszczyny i olchy, klimat okresu borealnego należałoby określić na Suwalszczyźnie jako znacznie suchszy niż klimat terenów Pojezierza Mazurskiego.

Okres atlantycki

W diagramie wyrażony jest tylko początek okresu atlantyckiego zaznaczony zwiększeniem się ilości olchy. Zwiększa się także udział lipy, spada natomiast ilość sosny oraz prawie znika świerk. Brak pyłków w osadach torfowych nie pozwala odtworzyć warunków klimatycznych, jakie panowały w okresie optimum klimatycznego w okolicach Osowej.

Okres późniejszy

Zarówno wspomniany okres atlantycki, jak i okres późniejszy – subborealny i subatlantycki – nie dadzą się scharakteryzować, ponieważ pyłki występujące w osadach torfowych uległy

zniszczeniu. Z niemałym trudem udało się obliczyć pyłki w próbce powierzchniowej oraz w próbkach nr 35, 36 i 37. W profilu osadów torfowych w Osowej występują różne gatunki torfu: wysoki, przejściowy, drzewny i turzycowy. W okresie powstawania złoża w zagłębieniu panowały różnorodne warunki hydrologiczne. Nasuwa się przypuszczenie, że torf reprezentowany przez próbki nr 38 do 59 wytworzył się w okresie atlantyckim, a następnie na skutek obniżenia się poziomu wody w okresie subborealnym, torf wierzchni uległ rozkładowi, a w dolnej jego warstwie, wskutek częściowego przesuszenia i dostępu powietrza, rozkładowi uległy pyłki roślin.

Nie jest wykluczone, że próbki nr 35, 36 i 37 reprezentują fragment okresu subatlantyckiego z rozpoczętą na nowo sedymentacją torfową. Obraz tych prób z uwagi na ich małą ilość (trzy próby) nie można uważać za pewny wskaźnik okresu subatlantyckiego.

Ze stopnia zachowania pyłków w osadach torfowych wynika z całą pewnością, że istniały tu dwa okresy charakteryzujące się obniżeniem poziomu wody w zagłębieniu nad Czarną Hańczą, które były przyczyną rozłożenia się pyłków w górnych warstwach torfowych.

Inne spostrzeżenia wynikające z przeprowadzonych badań

Badania rzucają światło na genezę zagłębienia, w którym odkładały się osady oraz na uformowania się „grobli", wykorzystanej obecnie jako droga, co do której były przypuszczenia, że jest pochodzenia sztucznego, usypana przez człowieka.

Z przeprowadzonych wierceń i stratygrafii osadów wynika, że badane zagłębienie jest wytopiskiem, które pierwotnie wypełniały martwe lody. Przepływ istniał tylko w Alleröd zie, kiedy dolina wypełniona była martwym lodem, a dno cieku było wyżej niż współczesna powierzchnia osadów. O przepływie świadczy domieszka piasków w osadach środkowego i późnego Alleröd u. W osadach późniejszych nie stwierdzono przepływu, co wyklucza uznanie badanego zagłębienia jako meandra Czarnej Hańczy.

Należałoby sądzić, iż nasyp (grobla) powstał w wyniku pęknięcia bryły lodu w miejscu zmiany jej grubości. Po południowej stronie nasypu miąższość osadu wynosi 3–4 m, gdy tym czasem po stronie północnej należy się spodziewać ponad 15 m (w przewierconych 9 m osiągnięto schyłek okresu preborealnego). Pęknięcie bryły lodu w miejscu zmiany grubości spowodowało powstanie szpary, która została zasypana materiałem żwirastym i kamienistym, tworząc istniejący obecnie nasyp.

U schyłku późnego glacjału i początkach holocenu istniały tu dwa zbiorniki oddzielone nasypem. Znana jest historia zbiornika położonego na północ od nasypu. W okresie borealnym zbiornik ten koncentrował się w pobliżu nasypu, był niewielki i nie sięgał do miejsca wiercenia w Czarnakowiźnie. W płytkim zbiorniku zasilanym wodami z topniejącego w spągu lodu, intensywnie odkładały się osady gytii wapiennej.

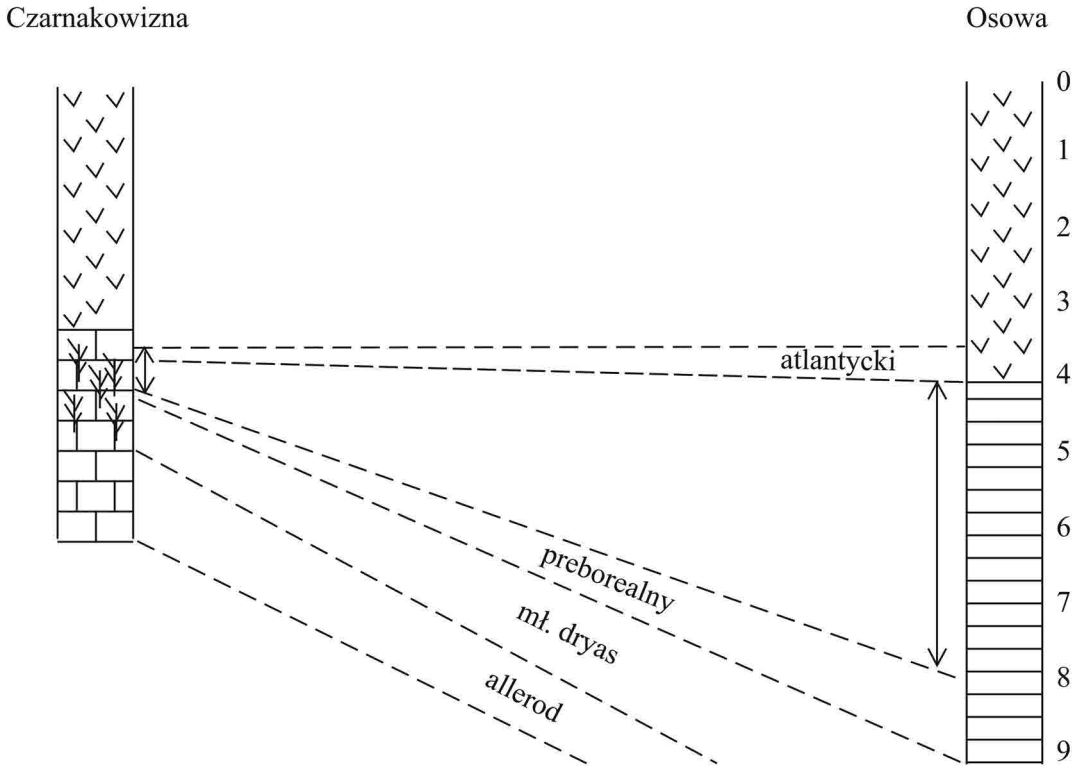
Badania w Osowej dostarczyły interesujących materiałów dotyczących późnego glacjału i holocenu na Suwalszczyźnie. Badane zagłębienie było niewielkie i wypełniło się osadami już w początkach swojego istnienia. Przy niskich stanach wody nie było już warunków do odkładania się osadów i ich zachowania w okresach młodszych.

Przyczyną zniszczenia pyłków w górnych warstwach osadów były wahania poziomu wody, które, jak należy sądzić, przekraczały 3,5 m. Można się spodziewać, że młodsze okresy będą zachowane w zbiorniku większym, którym na badanym terenie jest jezioro Okmin. Tutaj nawet znaczne wahania poziomu wody nie wpłynęły na zakłócenie procesów sedymentacji i zniszczenia pyłków, które pozwalają odtworzyć warunki panujące w otoczeniu zbiornika.

Bibliografia

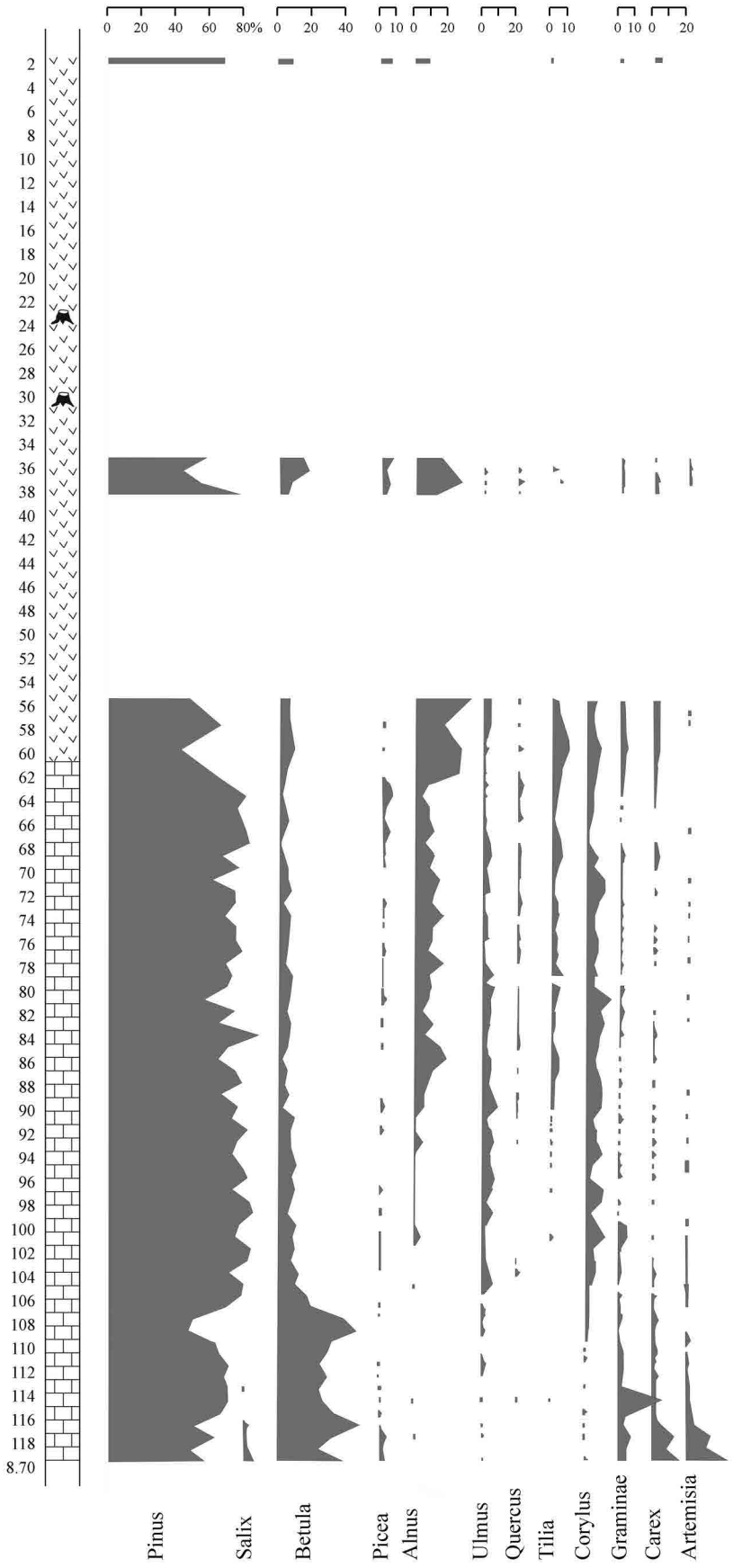
Szafran Bronisław

1952 *Mchy plejstoceńskie Polski i sąsiednich obszarów wschodnich*, Państwowy Instytut Geologiczny, Biuletyn, t. 68.

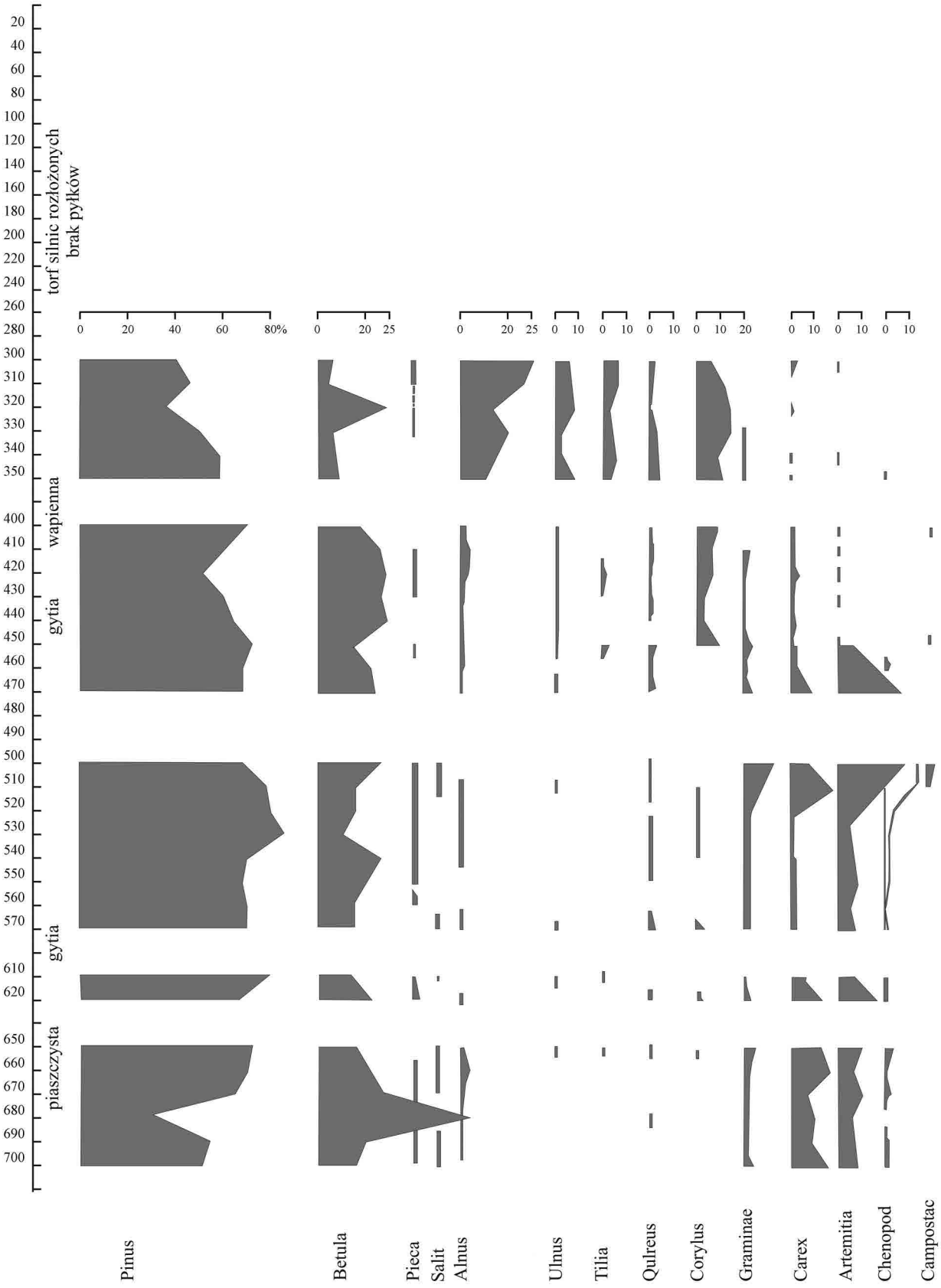
Ryc. 1. Szkic strategiczny wierceń

Fig. 1. Strategic diagram of drilled cores

Ryc. 2. Diagram pyłkowy Czarnakowizna

Fig. 2. Pollen diagram for Czarnakowizna

Ryc. 3. Diagram pyłkowy Osowa

Fig. 3. Pollen diagram for Osowa

Wiesława Kossacka

Nasiona roślin uprawnych i chwastów z osady (stan. II) okresu rzymskiego we wsi Osowa w pow. suwalskim

Opracowany materiał pochodził z obiektów odkrytych w obrębie osady z okresu wpływów rzymskich badanej przez Jana Jaskanisa w latach 1962–1965 oraz w 1971 r. Osada założona na plateau i stokach wyniesienia opadającego na wschód ku dolinie Czarnej Hańczy znajdowała się w pobliżu wcześniej badanego cmentarzyska kurhanowego, datowanego od pocz. III do pocz. VI wieku (D. Jaskanis, J. Jaskanis 1966, s. 109–150). Na przebadanym terenie osady odkryto 167 obiektów zagłębionych o różnych pierwotnie funkcjach, przy czym prawie połowa z nich zawierała szczątki botaniczne.

Materiały roślinne były wybierane na miejscu z przesiewanej, a następnie jeszcze szlamowanej ziemi wypełniającej wnętrza obiektów. Ich opracowanie specjalistyczne przeprowadzono w Katedrze Biologii Akademii Medycznej w Białymstoku. Przy oznaczaniu materiału stosowano metodę morfologiczno-porównawczą, która nie powoduje zniszczenia badanych szczątków. W pracy korzystano z atlasu roślin kopalnych oraz współczesnych, zdjęć, rysunków, a także ze zbioru nasion zbóż i chwastów. Wielkość ziaren mierzono za pomocą śruby mikrometrycznej i suwmiarki z noniuszem. Pomiary bardzo drobnych szczątków roślinnych mają wartość jedynie przybliżoną.

Materiał poddany opracowaniu analitycznemu składał się głównie ze zwęglonych nasion zbóż, wśród których występowały często nasiona chwastów, czasem roślin strączkowych. W niektórych próbkach napotykano na łupiny orzechów laskowych, na drobiny węgli drzewnych przypominające ziarna oraz kości drobnych kręgowców.

Ilość ziaren w poszczególnych próbkach wahała się od jednego do kilkudziesięciu, kilkanaście razy przekraczając liczbę stu (np. obiekt 122), a nawet kilkuset (np. obiekt 35B, zob. tabela). Ziarna odznaczały się silnym zwęgleniem i matową, chropowatą powierzchnią barwy czarnej i ciemno-szarej.

Materiał zachował się w stanie zróżnicowanym, w mniejszym lub większym stopniu ziarna były uszkodzone, niekiedy nawet o mało charakterystycznych dla danego gatunku kształtach, co w niektórych wypadkach nie pozwoliło na ich zidentyfikowanie. W większości jednak ziarna wykazywały zadowalający stan zachowania.

Niektóre ziarna były czarne i błyszczące, co wskazywałoby, że zostały spalone w ogniu. Większość miała jednak powierzchnię matową o jaśniejszej barwie. Ziarna takie prawdopodobnie uległy powolnemu zwęgleniu pod działaniem różnych czynników chemicznych i biofizycznych.

Triticum vulgare – pszenica zwyczajna była obok jęczmienia najliczniej występującym gatunkiem wśród zebranego materiału. Ziarna na ogół były uszkodzone, tylko niektóre okazy zachowały charakterystyczne kształty podobne do kształtu ziaren kawy. Miały barwę ciemno-szarą lub czarną. Kształt typowych ziaren był owalny, końce zaokrąglone lub tępe, strona grzbietowa wypukła, strona bruzdowa wklęsła lub płaska, bruzda przeważnie wyraźna. Średnia wielkość ziaren obliczona z kilkudziesięciu pomiarów: 5,30 x 3,17 x 2,39 mm, maksymalna długość ziaren wynosi 6,64 mm, minimalna 4,35 mm, maksymalna szerokość 4,41 mm, minimalna 2,46 mm, grubość maksymalna 3,38 mm, minimalna 1,64 mm. Oprócz ziaren kształtu owalnego, których szerokość w stosunku do długości jest stosunkowo duża, występowały nieliczne ziarna pszenicy nieco mniejsze i węższe, o głębokiej bruździe.

Triticum dicoccum Schrank, – pszenica płaskurka występowała wraz z pszenicą zwyczajną i drobnoziarnistą. Ziarna jej były owalne, wydłużone lub też na jednym końcu łopatkowato rozszerzone. Strona bruzdowa płaska lub lekko wklęsła, kant na grzbiecie nie zawsze dobrze zaznaczony. Ziarna były na ogół silnie zwęglone, matowe o chropowatej powierzchni, barwy ciemnoszarej. Posiadały asymetryczne wzniesienie na stronie grzbietowej przypadające tuż ponad zarodkiem. Średnia wielkość ziaren z 20 pomiarów wynosiła: 5,31 x 2,91 x 2,32 mm. Długość ziaren wahała się w granicach od 4,60 do 6,09 mm, szerokość od 2,45 do 3,45 mm, grubość 1,94 do 2,97 mm.

Triticum spelta L. – pszenica orkisz występowała w wielu próbkach łącznie z ziarnami innych pszenic. Ziarna były długie, wąskie, na końcach zaostrzone lub lekko zaokrąglone. Wypukłość grzbietowa łagodna, symetryczna, jej największe wzniesienie przypadało mniej więcej w połowie długości ziarna. Na grzbiecie występował czasem słabo zaznaczony kant. Powierzchnia ziaren była na ogół gładka, barwa ciemniejsza niż innych nasion. Wielkość średnia orkiszu obliczona z 20 pomiarów wynosiła: 5,73 x 2,61 x 206 mm. Długość ziaren wahała się w granicach 4,80–6,50 mm, szerokość 2,37–3,04 mm, grubość 1,85–2,30 mm. Z racji dużego podobieństwa do nich zaliczono tu ziarna *Triticum sp.*

Triticum compactum Host. – pszenica drobnoziarnista występowała w niewielkich ilościach. Ziarna te miały kształt owalny, prawie półkolisty, grzbiet silnie wypukły, końce tępe. Nasiona pszenicy drobnoziarnistej były silnie zwęglone, o matowej, nierównej powierzchni, barwy ciemnoszarej lub czarnej. Czasem trudno je było odróżnić od *Triticum vulgare.* Średnie ich wielkości obliczone z kilkunastu pomiarów wynosiły 4,44 x 2,89 x 2,35 mm. Długość ziarna wahała się w granicach od 3,91 do 5,0 mm, szerokość zaś od 1,81 do 3,72 mm, grubość od 1,50 do 3,18 mm.

Hordeum vulgare L. – jęczmień zwyczajny był obok pszenicy zwyczajnej najliczniej występującym gatunkiem w obiektach w Osowej. Ziarna zwęglone, część znacznie uszkodzona, barwy czarnej lub ciemnoszarej. Kształt wrzecionowaty, dwustronnie wypukły, bruzda przeważnie słabo zaznaczona. Końce ziaren zawężone, największa szerokość przypadała mniej więcej w połowie długości ziarna. Średnia wielkość ziaren obliczona z 50 pomiarów wynosiła 5,26 x 2,79 x 2,25 mm. Długość maksymalna 6,35 mm, minimalna 3,96 mm, szerokość maksymalna 3,34 mm, minimalna 2,15 mm, grubość maksymalna 2,95 mm, minimalna 1,53 mm.

Przypuszczalnie był to jęczmień wielorzędowy, gdyż tylko taki występuje w znaleziskach na terenie Polski.

Secale cereale L. – żyto znajdowało się w 46 próbkach. Ziarna silnie zwęglone o czarnej barwie i gładkiej powierzchni, wydłużone, jeden koniec zaostrzony, drugi łagodnie owalny. Strona grzbietowa wypukła, z lekko zaznaczonym kantem. Bruzda przeważnie płytka biegnąca przez całą długość ziarna. Wielkość średnia z 15 pomiarów: 6,18 x 2,33 x 2,15 mm, największa długość 7,15 mm, najmniejsza 5,50 mm, największa szerokość 3,64 mm, najmniejsza 2,13 mm, największa grubość 2,30 mm, najmniejsza 2,00 mm.

Żyto należy do najmłodszych zbóż i pojawia się w uprawie stosunkowo późno. Początkowo występowało przypuszczalnie jako chwast pszenicy.

Bromus secalinus L. – stokłosa żytnia występowała w znacznych ilościach łącznie z pszenicą i jęczmieniem. Ziarna długie, wąskie, jeden koniec miały nieco szerszy. Po stronie grzbietowej występował wyraźny kant, bruzda głęboka o wałeczkowatych brzegach. Nasiona zwęglone o barwie czarnej. Średnia wielkość ziaren z 20 pomiarów: 5,84 x 2,14 x 1,88 mm. Długość wahała się w granicach 5,04–7,16 mm, szerokość 1,98–2,44 mm, grubość 1,42–2,41 mm.

Stokłosa żytnia jest chwastem towarzyszącym, roślinom uprawnym. Niektórzy badacze uważają, że stokłosa początkowo należała do roślin uprawnych. Występowanie tego gatunku w większości obiektów wziemnych w Osowej mogłoby być potwierdzeniem tej tezy.

Lolium temulentus L. – życica roczna, pospolity chwast występował w wielu próbkach. Ziarna wydłużone, silnie spłaszczone, grzbiet prawie płaski, końce zawężone, bruzda słabo widoczna. Nasiona były zwęglone, powierzchnie matowe, barwy czarnej lub ciemnoszarej. Średnia wielkość ziaren obliczona z kilkunastu pomiarów wynosiła: 4,77 x 2,89 x 2,35 mm. Długość wahała się w granicach 4,26–5,14 mm, szerokość 2,06–2,40 mm, grubość 1,68–1,83 mm.

Pisum sativum L. – groch zwyczajny występował dość licznie, ale całe nasiona zachowały się w niewielkich ilościach. Przeważnie występowały pojedyncze liścienie, nieraz znacznie uszkodzone. Nasiona miały barwę czarną, były zwęglone, powierzchnia była matowa, kształt mniej więcej kulisty. Średnica nasion wynosiła od 2,0 do 4,7 mm, średnia wartość z 20 pomiarów 4,4 mm, długość 1,2–1,5 mm.

Vicia sp. – wyka, nasiona zachowane w 10 próbkach występowały jako małe, kuliste formy dość silnie uszkodzone, średnicy około 2,5 mm.

Jedno ziarenko okrągłe, silnie spłaszczone, barwy czarnej mogło być *Lens culinaris* – soczewicą. Oznaczenie jednak nie jest pewne.

Vicia faba L. – bób (bobik) występował w pięciu próbkach, nasiona były bardzo zniszczone, dlatego znaczenie ich nie jest pewne. Szczątki nasion miały kształt owalny, bocznie spłaszczony, barwę czarną, powierzchnię matową.

Corylus avellana L. – orzech laskowy występował w 9 próbkach w postaci kawałków łupin orzecha, silnie zwęglonych, czarnych, o matowej powierzchni.

Polygonum convolvulus L. – rdest powojowy, inaczej wilec, albo dzika hreczka, występował w Osowej tylko w trzech próbkach, przy czym jedno z nich mogło być gatunkiem *Polygonum persicaria* – rdestu plamistego. Jego nikła ilość mogła być spowodowana faktem niedostrzeżenia drobnych nasionek w procesie sortowania drobnoziarnistej żwirowatej ziemi wypełnisk jam. Owocki rdestu były zwęglone, trójkanciaste o tępych łukowatych krawędziach. Kształt na ogół symetryczny, górny koniec ostry, dolny tępy, powierzchnia matowa, drobno punktowana, barwa szara. Długość owocków wynosiła ok. 2,7 mm. Do niedawna był rośliną jadalną, z nasion jego otrzymywano mąkę i kaszę.

Chenopodium album L. – komosa biała reprezentowana była przez jedno ziarno w obiekcie nr 24. Barwy szaro-brunatnej, okrągłe, spłaszczone z jednej strony, posiadało wyraźny dziobek. Średnica ok. 1,3 mm.

Cenococcum geophilum – sklerotki grzybie odkryto tylko w próbce z obiektu nr 24, jako drobniutkie ziarenka, barwy czarnej, kuliste, średnicy około 0,65 mm.

Sumując, w badanym materiale przeważały nasiona zbóż (80,4%). Najliczniejsze były ziarniaki jęczmienia zwyczajnego (*Hordeum vulgare L.* – 37,6%), pszenicy zwyczajnej (*Triticum vulgare Vill.* – 36,81%) i żyta zwyczajnego (*Secale cereale L.* – 6,03%). Inne zboża jak pszenica płaskurka (*Triticum dicoccum Schrank*), pszenica zbitokłosa (*Triticum compactum Host*) i owies siewny (*Avena sativa L.*) występowały rzadko i w małych ilościach (około 2%).

Spośród chwastów towarzyszących roślinom uprawnym występowały w materiale z Osowej stokłosa żytnia (*Bromus secalinus* – 3,4%) i życica roczna (*Lolium temulentus L.* – 2,98%).

Nasiona grochu (*Pisum sativum L.*) oraz wyki (*Vicia sp*.) reprezentowane były w kilku próbkach w niewielkiej ilości. Podobnie rzadkimi znaleziskami były łupiny orzecha laskowego (*Corylus avellana L.*).

Na podstawie opisanego materiału można stwierdzić, że podstawowymi roślinami uprawianymi przez społeczność zamieszkującą osadę w Osowej były różne gatunki pszenicy z przewagą *Triticum vulgare* oraz jęczmień. Żyto stanowiło przypuszczalnie niewielką domieszkę do innych zbóż.

J. Stasiakowa (1965, s. 5–42) w swych badaniach panlinologicznych na podstawie pyłków zbóż i chwastów stwierdziła dominowanie na terenach Pojezierza Suwalskiego w późnym okresie rzymskim upraw pszenicy. Pod koniec tego okresu ilość pyłków *Triticum* zmniejsza się na korzyść jęczmienia i żyta, co zapewne spowodowane było zmianami klimatycznymi zachodzącymi na tym obszarze. Wyniki analizy pyłkowej osadów dennych z Osowej przemawiałyby na korzyść tego przypuszczenia.

Powyższe dane potwierdzają na ogół wyniki poprzednich badań kopalnych roślin uprawnych i chwastów na Suwalszczyźnie. W porównaniu z materiałem pochodzącym z osady protojaćwieskiej w Osinkach (B. Czeczuga, W. Kossacka 1967, s. 153-162), w Osowej stwierdzono występowanie w większej ilości żyta (*Secale cereale*), natomiast mniej pszenicy płaskurki i zbitokłosej (*T. dicoccum i T. compactum*), stokłosy żytniej (*Bromus secalinus*) i grochu (*Pisum sativum*).

Na podstawie otrzymanych wyników można przypuszczać, że głównym pożywieniem plemion protojaćwieskich na Suwalszczyźnie w okresie rzymskim był jęczmień, pszenica zwyczajna, żyto, natomiast pszenica płaskurka i zbitokłosa oraz owies stanowiły niewielka domieszkę zbóż uprawnych. Znaczny procent stokłosy żytniej i życicy rocznej oraz częste występowanie tych chwastów w wielu próbkach może świadczyć o tym, że były one stałą domieszką zbóż uprawnych, podobnie jak wyka. Z roślin strączkowatych uprawiany był groch i bób (bobik).

Bibliografia

Czeczuga Bazyli, Kossacka Wiesława

1967 *Szczątki roślinne z osady jaćwieskiej (II-VI w.n.e.) w miejscowości Osinki pow. Suwałki*, „Rocznik Białostocki", t. VII, s. 153–162.

1971 *Nasiona prosa* (*Panicum miliaceum L.*) *i owsa* (*Avena sativa L.*) *z osad jaćwieskich w pow. suwalskim*, Rocznik Białostocki, t. 10, s. 386–387.

1973 *Nasiona roślin uprawnych i chwastów z osady jaćwieskiej z Osowej, powiat Suwałki* (*III-IV w.n.e.*), Acta Baltico-Slavica, t. 8, s. 151–164.

1974 *Szczątki roślinne z osady protojaćwieskiej z okresu rzymskiego w Osowej, pow. suwalski*, Rocznik Białostocki, t. 12, s. 427–429.

1981 *Rośliny uprawne z obszaru kultury zachodniobałtyjskiej okresu rzymskiego w dorzeczu Czarnej Hańczy*, Rocznik Białostocki, t. 14, s. 217–222.

Jaskanis Danuta, Jaskanis Jan

1966 *Sudauisches Siedlungskomplex aus der spätromischen Periode und Völkerwanderungszeit in Osowa, Kreis Suwałki*, „Acta Baltico-Slavica", t. IV, s. 109–150.

Stasiakowa Jadwiga

1965 *Badania nad starożytnym krajobrazem Pojezierza Suwalskiego w rejonie Szwajcarii,* Prace Białostockiego Towarzystwa Naukowego, nr 7, Białystok, s. 5–42.

Tabela I. Ziarna zbóż i chwastów z osady stan. II w Osowej
Table 1. Seeds of cereals and weeds from the settlement at Osowa Site II

Numery obiektów	*Triticum vulgare Vill.* Pszenica zwyczajna	*Triticum dicoccum Schrank* Pszenica płaskurka	*Triticum spelta L.* Pszenica orkiszowa	*Triticum compactum Host* Pszenica zbitokłosa	*Hordeum vulgare L.* Jęczmień zwyczajny	*Secale cereale L.* Żyto	*Bromus secalinus L.* Stokłosa żytnia	*Lolium temulentum L.* Życica roczna	*Pisum sativum L.* Groch	*Vicia sp.* Wyka	*Vicia faba L.* Bób	*Corylus avellana* Leszczyna pospolita	*Cenococcum geophilum* Grzyb	*Polygonum convolvulus L.* Rdest powojowy	*Chenopodium album L.* Komosa	*Sinapis arvensis* Gorczyca	*Avena sativa L.* Owies zwyczajny	Razem
1	16		1	1	20	2	3											43
1A	1																	1
4					1													1
8	1																	1
9	8	1			2	7	2	2										22
10		1																1
13	41		10	1	29	2	3	3	10									99
14	2				2							1						5
17											1							1
18					1				2									3
20	46	3	3	7	28		4	5	1									97
21	11	4	1	4	12		1	2	3									38
22	43	7	1	7	43	6	6	4	6									123
24	9	6	6	1	20		3	3	1	1			1			1		52
25	38	8	15	3	47		9	9	6	4		1						140
26	40	4		2	41	9	10		8	1								115
27	2	1		4	6	1				1								15
28	1	1		1	3				2									8
29	26	2	2		28		4	3	3									68
30	5			1	3		3		1									13
33	111			12	115			4	1									243
35A	10	2		1	5			8				1					2	29
35B	215	11	14	10	169	6	18	2	28	3				1				477

Tabela 1. cd.

Numery obiektów	*Triticum vulgare Vill.* Pszenica zwyczajna	*Triticum dicoccum Schrank* Pszenica płaskurka	*Triticum spelta L.* Pszenica orkiszowa	*Triticum compactum Host* Pszenica zbitokłosa	*Hordeum vulgare L.* Jęczmień zwyczajny	*Secale cereale L.* Żyto	*Bromus secalinus L.* Stokłosa żytnia	*Lolium temulentum L.* Życica roczna	*Pisum sativum L.* Groch	*Vicia sp.* Wyka	*Vicia faba L.* Bób	*Corylus avellana* Leszczyna pospolita	*Cenococcum geophilum* Grzyb	*Polygonum convolvulus L.* Rdest powojowy	*Chenopodium album L.* Komosa	*Sinapis arvensis* Gorczyca	*Avena sativa L.* Owies zwyczajny	Razem
35C	79		1	2	14		3	7	5									111
36	1													9				7
37	3				4													7
43	12	1	1	4	11	2	3		2						1			37
44	34	1	2	5	38	1	6	2	1									90
45					1				3									4
46	1					1												2
46A	10				3	1	4											18
47	2		1		3													6
48	37	3	1	2	15		2	3	5	2								70
50	36	7	2	2	32	7	8	14	4		2							114
51	6		14		13		4		5									42
52	24	1		1	58				1									85
53	26	2	1	1	38	1			3	1	1							74
54	68	1	2	2	172	5	29	5	11	2								297
55	3	1			8	2											2	16
57					1													1
69	12	1	3															16
73	2		3		12	2		2										21
74		4	4		32	2	6	3	1			1						50
75					1													1
78	5	2					2		3								2	14
80	3				7				1									11
81B	1		3		5	1		1	2									13

Tabela 1. cd.

Numery obiektów	*Triticum vulgare Vill.* Pszenica zwyczajna	*Triticum dicoccum Schrank* Pszenica płaskurka	*Triticum spelta L.* Pszenica orkiszowa	*Triticum compactum Host* Pszenica zbitokłosa	*Hordeum vulgare L.* Jęczmień zwyczajny	*Secale cereale L.* Żyto	*Bromus secalinus L.* Stokłosa żytnia	*Lolium temulentum L.* Życica roczna	*Pisum sativum L.* Groch	*Vicia sp.* Wyka	*Vicia faba L.* Bób	*Corylus avellana* Leszczyna pospolita	*Cenococcum geophilum* Grzyb	*Polygonum convolvulus L.* Rdest powojowy	*Chenopodium album L.* Komosa	*Sinapis arvensis* Gorczyca	*Avena sativa L.* Owies zwyczajny	Razem
82	8	1			9		5	7	4									34
83									1									1
89A	82	16	12		157	32	20	31	45		12	1					31	439
90A	11	7	16		34	24	10	20	17		2			2			6	151
91		11	7		60	11	3	17	10									119
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
92	2	1			6	2	2	1									2	16
94	6	2			27	2	2	4	4									47
95			2															2
96	4	2	14		17	7	2	7	1									54
97	1																	1
98	5	2			6	3		1	3									20
99			3		2	1	4		2									12
100	1				3	1	5		1									11
101	4				12	1		3	2									22
102	2				2													4
103	65	3		1	18	5			3			1						96
104	1																	1
105					1													1
113	7				3		1											11
114	7				7	1	3		1									19
115	12				26	15	4		4	3		1						65
116	8				15	7	1	1										32
117	1				2	1												4

Tabela 1. cd.

Numery obiektów	*Triticum vulgare Vill.* Pszenica zwyczajna	*Triticum dicoccum Schrank* Pszenica płaskurka	*Triticum spelta L.* Pszenica orkiszowa	*Triticum compactum Host* Pszenica zbitokłosa	*Hordeum vulgare L.* Jęczmień zwyczajny	*Secale cereale L.* Żyto	*Bromus secalinus L.* Stokłosa żytnia	*Lolium temulentum L.* Życica roczna	*Pisum sativum L.* Groch	*Vicia sp.* Wyka	*Vicia faba L.* Bób	*Corylus avellana* Leszczyna pospolita	*Cenococcum geophilum* Grzyb	*Polygonum convolvulus L.* Rdest powojowy	*Chenopodium album L.* Komosa	*Sinapis arvensis* Gorczyca	*Avena sativa L.* Owies zwyczajny	Razem
118	3				5	1												9
119	10				76	15	1	9	1									112
120	22				25	16	8	5	4			15						95
124	3				1													4
126	3							2										5
128	5				3	1		2										11
129	2				7													9
131	2				5	2	1	1										11
132	5				22													27
134	6				10	4		3										23
135	29				30	14	2	6				1					2	83
136	8	2			18	7		3		1								39
138					1													1
139	2				1	1												4
140	65	2		1	13	57	15	6	5			1					4	169
141		5			7	4			1									17
142		4			7	10		2										23
143					1													1
Razem	1383 (30,70%)	133 (2,95 %)	145 (3,22 %)	76 (1,69 %)	1683 (37,36 %)	303 (6,73 %)	222 (4,93 %)	213 (4,73 %)	228 (5,06 %)	19 (0,42 %)	18 (0,40 %)	23 (0,51 %)	1 (0,02 %)	9 (0,19 %)	1 (0,02 %)	1 (0,02 %)	47 (1,04 %)	4505

Uwaga: ziarna nieokreślone z obiektów: 81 – 2 szt., 89 – 21 szt, 96 - 2 szt. (razem 25 szt)
Ponadto w tabeli dołączono do obiektu 47: 4 ziarniaki z dz.28/C oraz ziarniaki rdestu *Polygonum convolvulus* (powojowego) połączono z Polygonum persicaria (plamistym).

Joanna Piątkowska-Małecka, Alicja Lasota-Moskalewska,
Stanisław Serwatka

Gospodarowanie zwierzętami na osadzie w Osowej, gm. Suwałki, woj. podlaskie

Wstęp

Badania archeologiczne na stanowisku nr II w Osowej przeprowadził Jan Jaskanis w latach 1962–1965 oraz w 1971 r. W wyniku prac wykopaliskowych odkryto pozostałości osady z okresu późnorzymskiego, której chronologię ustalono na koniec II-IV w. n.e. Należała do zespołu osad zamieszkiwanych przez ludność kultury sudowskiej (D. Jaskanis i J. Jaskanis 1966). Na stanowisku, wśród różnorodnych artefaktów znaleziono zespół zwierzęcych szczątków kostnych, które zostały poddane analizie archeozoologicznej. Celem niniejszego artykułu jest prezentacja wyników przeprowadzonych badań i próba odtworzenia na ich podstawie diety mięsnej mieszkańców osady[1].

Materiał i metody

Materiał kostny znaleziony na osadzie w Osowej liczył ogółem 5527 zwierzęcych fragmentów kostnych i zębów, z czego pod względem gatunkowym i anatomicznym oznaczono 2263 sztuki, co stanowi 40,9%. Stosunkowo niski odsetek zidentyfikowanych szczątków wskazuje na zły stan ich zachowania. Kości były zachowane we fragmentach o małych rozmiarach, często bez cech umożliwiających ich identyfikację. Ponadto na ich powierzchniach prawie nie były widoczne ślady związane z dzieleniem i przygotowywaniem mięsa do konsumpcji, takie jak: rąbanie, cięcie, rozbijanie i filetowanie. Z tego względu trudno jest jednoznacznie stwierdzić, czy zniszczenie kości spowodowane było w większym stopniu działalnością człowieka i czynnościami związanymi z przygotowywaniem mięsa do konsumpcji, czy niekorzystnymi warunkami w miejscu ich zdeponowania. Najprawdopodobniej oba czynniki miały istotny wpływ na stan zachowania materiału

1 Wyniki analizy szczątków pochodzących z niektórych obiektów zostały już opublikowane (J. Piątkowska-Małecka 2006), niniejsza praca dotyczy całego zespołu pozostałości kostnych wydobytych na terenie osady.

kostnego. Charakterystyka gleby w bezpośrednim sąsiedztwie osady nie jest poznana ze względu na brak badań paleopedologicznych zachowanych reliktów gleby kopalnej z pierwszego tysiąclecia n.e. na tym i innych stanowiskach kultury sudowskiej, a także bogaczewskiej i grupy olszyńskiej. Osady tych społeczności lokowane były z reguły na terenach zbudowanych z utworów piaszczystych i żwirowych, niekiedy z występującymi między nimi płatami gliny. Obszary te pokrywają przede wszystkim gleby brunatne (utwory morenowe) i bielicowe (utwory piaszczyste) oraz gleby typu bagiennego (utwory deluwialne; H. Uggla 1956, s. 18 –24; A. Jutrzenka-Trzebiatowski 1999, s. 24–26). Nie sprzyjają one dobremu zachowaniu się pozostałości kostnych.

Szczątki zwierzęce pozyskano przede wszystkim z obiektów o charakterze jam (5106 sztuk), niewielka ich część znajdowała się poza nimi, w warstwie kulturowej (421 sztuk). Wyodrębniono łącznie 93 obiekty zawierające materiał kostny (tabela 1). Liczba szczątków w poszczególnych obiektach była zróżnicowana - od pojedynczych fragmentów do kilkuset. Poza pozostałościami kości i zębów na terenie osady znaleziono kilka fragmentów skamieniałości, pochodzących najprawdopodobniej z ery paleozoicznej. Znajdowały się one w czterech obiektach (nr 35, 67, 69, 109). Nie można wykluczyć, że dostały się na tereny północno-wschodniej Polski wraz ze skałami naniesionymi przez lodowiec i w efekcie naturalnego lub celowego kruszenia skał trafiły do warstwy kulturowej. Jako element dodatkowy, nieodzwierciedlający bezpośrednio zachowań związanych z użytkowaniem zwierząt przez ludność kultury sudowskiej zostały pominięte w dalszych rozważaniach.

Szczątki kostne zostały zidentyfikowane pod względem gatunkowym i anatomicznym (tabela 1, 2). W większości przypadków oznaczeń dokonała prof. dr hab. A. Lasota-Moskalewska (1985; 1987), część została wykonana przez dr. S. Serwatkę. Dotyczyło to materiałów pochodzących z jam o numerach od 1 do 15, 148 i 150 oraz materiałów z warstwy kulturowej z arów od 1 do 8. Dane dotyczące składu gatunkowego oceniono liczbowo. Obliczono, po pierwsze, udziały kości poszczególnych gromad kręgowców (ssaki, ptaki, płazy i ryby), po drugie – w grupie ssaków – udziały szczątków zwierząt udomowionych i dzikich, i po trzecie – wśród zwierząt udomowionych – udziały resztek kostnych poszczególnych gatunków. Pozwoliło to ocenić preferencje ludności w zakresie sposobów zdobywania pożywienia mięsnego i wykorzystywania zwierząt. Porównano składy gatunkowe szczątków kostnych wydobytych z obiektów i warstwy kulturowej. Dodatkowo wybrano jamy wyróżniające się wyraźną przewagą szczątków zwierząt przeżuwających nad świnią, wskazujące na gospodarkę o charakterze pasterskim, a następnie obliczono dla nich łączny rozkład gatunkowy (tabela 3).

W przypadku szczątków zwierząt udomowionych, których łączna liczba wynosiła ponad 100 fragmentów (bydło, świnia, owca i koza), wykonano analizę rozkładów anatomicznych. W tym celu wyodrębniono odcinki ciała o większych i mniejszych walorach konsumpcyjnych. Do wartościowych części tuszy zalicza się tułów (kręgi, mostek, żebra i kość krzyżowa), koniec bliższy kończyny piersiowej (łopatka, kość ramienna, kość promieniowa z łokciową) i miednicznej (miednica, kość udowa, rzepka, kość piszczelowa i strzałkowa). Do małowartościowych części zalicza się kości głowy (czaszka, żuchwa, a także zęby nie należące do szkieletu), dalsze odcinki obu kończyn (kości nadgarstka, śródręcza, stępu i śródstopia) oraz człony palcowe. Dla każdej grupy i gatunku obliczono udziały procentowe poszczególnych części w stosunku do globalnej liczby szczątków każdego gatunku. Uzyskane wyniki porównano z rozkładami modelowymi stworzonymi dla przeżuwaczy i świni (A. Lasota-Moskalewska 2008, s. 258).

Dokonano analizy wieku i płci zwierząt. Wiek oznaczono na podstawie oceny stopnia zrośnięcia się nasad kości długich z trzonami (J. Kolda 1936). Wśród szczątków poszczególnych

gatunków wyodrębniono fragmenty kostne należące do osobników zabitych w młodym wieku. Obliczono udziały procentowe szczątków młodych zwierząt w stosunku do ogólnej ich liczby w odniesieniu do kości bydła, świni, owcy i kozy. Płeć oceniono na podstawie cech dymorfizmu płciowego. Możliwe było to jedynie w przypadku konia, którego płeć ustalono kierując się obecnością kła występującego u samców.

Dokonano pomiarów kości według metod zunifikowanych przez A. Driesch (1976). Część z nich wykorzystano do oceny morfologii bydła, świni i konia. Zastosowano przy tym skale punktowe stworzone dla tych gatunków (A. Lasota-Moskalewska 1980; A. Lasota-Moskalewska i in. 1987; H. Kobryń 1989). Wymiary kości przetransponowano na punkty i na tej podstawie dokonano odtworzenia morfologii tych zwierząt i oszacowania rozmiarów ich ciała. Opisano ślady o zróżnicowanym charakterze zaobserwowane na powierzchniach kości.

Wyniki

Na osadzie w Osowej wydobyto ogółem 5527 fragmentów kostnych i zębów zwierzęcych. Pod względem gatunkowym i anatomicznym oznaczono 2263 sztuki (40,9%). W zdecydowanej większości należały one do ssaków (91,0%), następnie ryb (8,5%). Nieliczne fragmenty przyporządkowano do bliższej nieokreślonych pod względem gatunkowym ptaków (0,5%), a jeden fragment znaleziony w jamie nr 1 reprezentował przedstawiciela płazów-żabę (0,1%). Pozostałości kostne ptaków i ryb zostały wydobyte wyłącznie z obiektów. Kości ptaków wystąpiły w pięciu obiektach (nr 18, 20, 45, 101, 130), a ryb w 15, przy czym w dwóch (nr 46 i 67) stwierdzono znaczne nagromadzenie ich szczątków, przekraczające 50 fragmentów (tabela 1).

W grupie ssaków dominowały szczątki zwierząt udomowionych (93,5%), mniej licznie występowały kości ssaków dzikich (6,5%). Wśród tych ostatnich odnotowano obecność fragmentów kostnych głównie tura, jelenia, sarny, bobra i zająca, w mniejszym stopniu łosia oraz gatunków z grupy mięsożernych i owadożernych, a także zróżnicowanych wielkościowo gryzoni (w tym nornika i karczownika). Dominacja pozostałości tura wynika z koncentracji szczątków w jamie nr 30, gdzie znaleziono 62 fragmenty czaszki i możdżenia. Nie można wykluczyć, że pochodziły od jednego osobnika.

Ssaki udomowione reprezentowane były głównie przez pozostałości owcy i kozy (z przewagą owcy), stanowiących prawie połowę szczątków kostnych tej grupy (45,9%). Na drugim miejscu znajdowały się kości bydła (33,1%), następnie świni (19,3%). Najmniej było resztek kostnych konia (1,2%), a pojedyncze fragmenty należały do psa (0,5%). W 18 obiektach odnotowano szczególnie mało pozostałości kostnych świni w porównaniu z liczbą kości dużych i małych przeżuwaczy. Rozkład gatunkowy szczątków w tych obiektach przedstawiał się następująco: najwięcej było kości owcy i kozy (52,9%), następnie zaś bydła (32,1%), a najmniej świni (15,0%; tabela 3).

Z porównania składu gatunkowego szczątków kostnych ssaków pochodzących z jam i warstw wynika, że fragmenty kostne ssaków udomowionych i dzikich odnotowano zarówno w obiektach, jak i warstwie kulturowej. Szczątki ssaków dzikich znalezione w obiektach wyróżniały się większym udziałem procentowym (7,5% w stosunku do 1,0% poza obiektami; tabela 4) i zróżnicowaniem gatunkowym. Na wynik ten wpływ ma jednakże koncentracja dużej liczby pozostałości czaszki i możdżenia tura w obiekcie nr 30.

Skład gatunkowy szczątków zwierząt udomowionych odkrytych w obiektach i warstwach był dość zbliżony. Wszędzie dominowały pozostałości małych przeżuwaczy, na drugim miejscu znajdo-

wały się kości bydła, na trzecim zaś świni. Najmniej było fragmentów kostnych konia i psa, którego pojedyncze szczątki znaleziono jedynie w siedmiu obiektach. Różnice w udziałach dominujących gatunków hodowlanych nie przekraczały 10%. W 18 obiektach wyróżniających się pod względem przewagi ilościowej kości zwierząt przeżuwających w stosunku do małej liczby kości świni zwraca uwagę fakt, że łączny rozkład gatunkowy szczątków w tej grupie niewiele różnił się od rozkładu materiału osteologicznego z całej osady, mimo wyraźniej zaznaczonych różnic między tymi wiodącymi gatunkami. Najważniejszą pozycję zajmowały resztki kostne małych przeżuwaczy, którym towarzyszyły szczątki bydła. Pozostałe gatunki reprezentowane były w mniejszej ilości. Gospodarka zwierzętami prowadzona na osadzie miała jednorodny charakter.

Analiza rozkładu anatomicznego szczątków bydła wykazała, że na osadzie najwięcej było kości głowy (38,6%), następnie bliższych odcinków obu kończyn (17,0% kończyna piersiowa i 20,9% kończyna miedniczna). Pozostałe części: tułów i końce dalsze obu kończyn stanowiły poniżej 8% (tabela 5). Porównanie z rozkładem wzorcowym wykazało niedobór kości tułowia i niewielką nadwyżkę kości bliższych odcinków obu kończyn. W przypadku szczątków owcy i kozy sytuacja była podobna, z tą różnicą, że więcej odnotowano kości tułowia (15,5%) i nieco większa była dysproporcja w udziałach bliższych części kończyny piersiowej (10,1%) i miednicznej (18,8%). Inna sytuacja dotyczyła szczątków świni. W przypadku fragmentów kostnych tego gatunku zdecydowanie dominowały małowartościowe kości głowy, stanowiące prawie 60% wszystkich szczątków tego gatunku. Na dalszych miejscach znajdowały się wartościowe części bliższych odcinków obu kończyn (11,3% kończyna piersiowa i 10,5% kończyna miedniczna) oraz tułowia (9,2%). Pozostałe odcinki reprezentowane były w niewielkich udziałach, poniżej 5%. W porównaniu ze wzorcem stwierdzono nadwyżkę kości głowy, niewielką nadwyżkę kości bliższych odcinków obu kończyn i znaczy niedobór kości tułowia.

Odsetek kości osobników zabitych w młodym wieku w przypadku bydła wynosił tylko 1,0%, a dla owcy i kozy równy był 7,7%. Najwyższy odsetek zarejestrowano dla szczątków świni – 21,3%. Kości młodych zwierząt innych gatunków udomowionych i dzikich nie zarejestrowano. Płeć określono tylko w jednym przypadku. Kieł konia należał do samca.

Zmierzono 10 fragmentów kostnych bydła (tabela 6). Część wymiarów przetransponowano na skalę 100-punktową. Otrzymano siedem punktów mieszczących się na skali od 25 do 48 punktów. Szacunkowa wysokość w kłębie tych osobników wahała się od 102 do 120 cm. Dla świni otrzymano pięć wymiarów, wartości wszystkich przełożono na skalę 100-punktową, mieściły się one w zakresie od 24 do 40 punktów. Wszystkie należały do formy udomowionej świni, nie stwierdzono obecności kości należących do tzw. formy dziczej. Zwierzęta te cechowały się średnimi rozmiarami ciała i wzrostem około 70–80 cm. Dla konia zmierzono jedynie szerokość nasady dalszej kości promieniowej. Wartość pomiaru odpowiada 42 punktom na skali 100-punktowej, co oznacza, że osobnik ten należał do koni o średnich rozmiarach ciała.

Na nielicznych fragmentach kostnych odnotowano ślady o zróżnicowanym charakterze (tabela 7). Najwięcej śladów dotyczyło opalenia i przepalenia fragmentów kostnych na kolor czarny i szary. Były one efektem zabiegów przygotowywania mięsa do konsumpcji i poddawania go wraz z kością obróbce termicznej, polegającej na pieczeniu. Ślady te zarejestrowano na różnych elementach anatomicznych, głównie kościach długich pochodzących z wartościowych odcinków kończyn bydła, owcy i kozy, w mniejszym stopniu świni. Z obróbką kuchenną związany był także pojedynczy ślad krojenia odnotowany na fragmencie kręgu lędźwiowego bydła. Inny typ śladów, najprawdopodobniej związany z wytwórczością, dotyczył fragmentu poroża jelenia znalezionego w jamie nr 18. Został on odrąbany od czaszki, a następnie lekko wygładzony i wyświecony.

Omówienie wyników

Podstawowym źródłem mięsa społeczności kultury sudowskiej zamieszkującej osadę w Osowej były zwierzęta udomowione, w dalszej kolejności ssaki dzikie oraz ryby. Zajęcia gospodarcze związane z pozyskiwaniem i użytkowaniem zwierząt koncentrowały się więc na hodowli, łowiectwie i rybołówstwie. Ostatnia gałąź gospodarowania zwierzętami jest poświadczona przez dość liczne pozostałości ichtiologiczne. Pozyskiwanie ryb uzasadnione jest położeniem osady w dolinie rzeki Czarnej Hańczy i w pobliżu licznie występujących na Pojezierzu Suwalskim jezior. Podkreślić należy także, że podczas eksploracji archeologicznej stosowany był zabieg przesiewania i szlamowania ziemi. W istotny sposób wpłynęło to na możliwości pozyskania szczątków kostnych o małych rozmiarach, w tym również ryb. Wszystkie zostały odnalezione w obiektach, przy czym dwie z nich (jama nr 46 i 67) wyróżniały się wyjątkowym nagromadzeniem pozostałości kostnych tych zwierząt. Nieznany pozostaje jednak ich skład gatunkowy. Brak stosowania zabiegu przesiewania materiałów na innych podobnie datowanych stanowiskach położonych na Pojezierzu Suwalskim nie pozwala na ogólną ocenę roli i znaczenia rybołówstwa wśród ludności kultury sudowskiej. Wydaje się, że między innymi z powodu braku analiz archeoichtiologicznych ta gałąź gospodarowania zwierzętami pozostaje w znacznym stopniu niedoszacowana (D. Makowiecki 2003). O powszechności zdobywania pożywienia w ten sposób świadczą nie tylko znaleziska łusek i kości ryb, ale również narzędzia stosowane do ich połowu. Przykładem jest żelazny haczyk znaleziony na osadzie w Osowej (D. Jaskanis i J. Jaskanis 1966, tabl. VII: 7). Kształt i rozmiary sugerują, że mógł on być używany do połowu dużych ryb. Inny sposób połowu, z użyciem sieci, potwierdzają znaleziska glinianych i kamiennych grzęzideł. Fragment glinianego grzęzidła znaleziono na osadzie w Osinkach (st. Ia) funkcjonującej w okresie wędrówek ludów (J. Okulicz 1961, s. 87).

Obok rybołówstwa także łowiectwo stanowiło rolę uzupełniającą korzyści wynikające z hodowli zwierząt. Udział kości zwierząt dzikich wynosił 6,5% i tym samym mieści się w średnim zakresie określającym znaczenie łowiectwa na stanowiskach z ziem polskich (J. Piątkowska-Małecka 2013, s. 30). Wynik ten jest nieco zawyżony z powodu znalezienia w jamie nr 30 znacznej liczby szczątków tura pochodzących najprawdopodobniej z jednej czaszki z możdżeniami. Odsetek kości ssaków dzikich może być zawyżony także z powodu wystąpienia kości gryzoni i zwierząt owadożernych, wśród których część mogła stanowić przypadkową domieszkę. Nie musiały być one celowo odławiane przez ludzi. Niektóre gatunki tej grupy zwierząt mają charakter synantropijny i przebywają w pobliżu siedlisk ludzkich. Z tych powodów liczyć się należy z faktem niższego udziału łowiectwa niż wynika to z obliczenia udziału kości ssaków dzikich. Z drugiej jednak strony mogły one być przedmiotem pozyskiwania, najprawdopodobniej na drodze zbieractwa, i konsumpcji przez dawne społeczności.

Ludność zamieszkująca osadę w Osowej, poza turem, polowała głównie na jelenie i sarny, rzadziej na bobry i zające, sporadycznie zaś na łosie. Gatunki te najprawdopodobniej zaspokajały zapotrzebowanie ludności w zakresie pozyskania mięsa do konsumpcji, a w przypadku bobra także tłuszczu i skór oraz substancji leczniczej w postaci *castoreum*. Była to wydzielina gruczołów prepucjalnych tych zwierząt, wyróżniająca się silnym zapachem. Używano go przede wszystkim jako środka leczniczego, a także surowca do wyrobu pachnideł i jako przyprawę. Pojawia się on w opisach już u autorów starożytnych, po raz pierwszy wymieniony został u Hipokratesa w 500 r. p.n.e. (R. Dzięciołowski 1996, s. 42). Poza ssakami łownymi o dużych i średnich rozmiarach ciała, nieliczne fragmenty należały do zwierząt małych reprezentujących gryzonie i zwierzęta owadożerne.

Skład gatunkowy szczątków ssaków łownych pozwala w pewnym, ograniczonym stopniu na rekonstrukcję dawnego środowiska. Niektóre gatunki są wyznacznikiem określonych stref ekologicznych. Jeleń związany jest głównie z terenami leśnymi, sarna zaś bytuje w przybrzeżnych partiach lasów, graniczących z otwartymi przestrzeniami, na których żeruje. Łąki i pola uprawne są również typowym środowiskiem, w którym przebywają zające. Tury bytowały w zróżnicowanych środowiskach, zarówno w lasach, jak i terenach bardziej otwartych. Dla łosi i bobrów typowe były obszary podmokłe znajdujące się w lasach liściastych z dużym udziałem brzozy, topoli, wierzby, olchy i osiki. Wyniki badań palinologicznych jednoznacznie potwierdzają dominację różnych zespołów leśnych, które pokrywały ponad 90% powierzchni terenów Pojezierza Suwalskiego i Mazurskiego w okresach wpływów rzymskich i wędrówek ludów (M. Karczewski 2011, s. 84).

W gospodarowaniu zwierzętami w Osowej pierwszoplanową rolę odgrywała hodowla. Podstawowym źródłem mięsa były dwa gatunki małych przeżuwaczy-owce i kozy. Dominacja szczątków małych przeżuwaczy wskazuje na niesprzyjające warunki ekologiczne w rejonie zasiedlonego obszaru. Najczęściej związane są one z kwaśnymi glebami, małą ilością opadów atmosferycznych i krótkim okresem wegetacyjnym roślin. Warunki takie ograniczają możliwości uprawy ziemi, co może wpływać na rozwijanie gospodarki o charakterze pasterskim, w której podstawą są zwierzęta przeżuwające. Gatunki te, ze względu na małe wymagania paszowe, najlepiej nadają się do hodowli w takich warunkach. Na stanowiskach archeologicznych rzadko zdarza się wiodąca pozycja małych przeżuwaczy. Najczęściej, niezależnie od chronologii i położenia stanowiska, najwięcej jest szczątków bydła. Jednakże na osadach zlokalizowanych na ziemiach północno-wschodniej Polski, wyróżniających się mniej korzystnymi warunkami środowiska w porównaniu z pozostałymi obszarami ziem polskich, kości małych przeżuwaczy są liczniej reprezentowane. Dotyczy to stanowisk opracowanych pod względem analiz archeozoologicznych z wczesnej epoki żelaza, okresu wpływów rzymskich i wędrówek ludów (J. Piątkowska-Małecka 2003). Na większości z nich pozostałości owcy i kozy znajdowały się na drugim miejscu, za bydłem. Na nielicznych, podobnie jak w Osowej, znajdowały się na pierwszym miejscu. Przykładem jest osada w Wyszemborku (st. V) położna w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich (J. Piątkowska-Małecka 2003). Główne cechy klimatu czynią ten region jednym z najzimniejszych w strefie nizinnej ziem polskich (J. Kondracki 1972). Jest to klimat kontynentalny kształtowany przez masy powietrza arktycznego i polarno-kontynentalnego. Chłodne powietrze powoduje, że okres wegetacyjny jest stosunkowo krótki i wynosi około 180–190 dni w roku. Około przełomu er miało miejsce krótkotrwałe ocieplenie klimatu, ale już nieco później tendencja ta uległa odwróceniu i klimat ponownie stał się chłodniejszy i bardziej wilgotny, a sytuacja taka utrzymała się do około 800 r. n.e. (J. Stasiak 1965, s. 22n; 1971, s. 100). W takich warunkach hodowla owcy i kozy wydaje się najbardziej ekonomiczna, gdyż zwierzęta te nie wymagają dobrych jakościowo terenów wypasowych, a jednocześnie dość szybko przystosowują się do zmiennych warunków środowiska.

Wydaje się że owce i kozy trzymane były jako źródło mięsa. Wskazuje na to odsetek kości tych zwierząt należących do osobników zabitych w młodym wieku, przed osiągnięciem dojrzałości morfologicznej. Wynosił on prawie 8% i tym samym mieści się w górnej granicy występującego na zdecydowanej większości stanowisk archeologicznych (A. Lasota-Moskalewska 2008, s. 250). Ubój odbywał się na zasiedlonym terenie. Świadczy o tym obecność wszystkich elementów kostnych tego gatunku, łącznie z członami palcowymi. Analiza rozkładu anatomicznego wskazuje ponadto na niedobór kości tułowia i niewielką nadwyżkę kości bliższych odcinków obu kończyn oraz dodatkowo nieznaczną dysproporcję w udziale bliższych odcinków kończyny piersiowej i miednicznej. Nadwyżka spowodowana jest najprawdopodobniej dzieleniem mięsa

na mniejsze fragmenty podczas obróbki kulinarnej. Trudno jest natomiast wyjaśnić powody niedoboru kości tułowia. Stan zachowania materiałów kostnych nie pozwala na wnioskowanie na temat typu morfologicznego i wielkości małych przeżuwaczy.

Drugim gatunkiem chętnie hodowanym przez ludność z osady w Osowej było bydło. Wydaje się, że hodowla tego gatunku nastawiona była przede wszystkim na użytkowanie przyżyciowe zwierząt. Wskazuje na to niski odsetek kości osobników zabitych w młodym wieku, który wynosił jedynie 1,0% i tym samym był niższy w porównaniu z występującym na innych stanowiskach, gdzie waha się od 5% do 8% (A. Lasota-Moskalewska 2008). Wśród możliwości przyżyciowego użytkowania wymienić można eksploatację mleczną osobników płci żeńskiej czy używanie bydła w pracach związanych z uprawą ziemi, jako siły pociągowej i/lub dostarczyciela nawozu. Na materiale kostnym z terenu osady w Osowej nie zachowały się żadne ślady i dowody wskazujące na takie możliwości użytkowania bydła. Brak jest fragmentów z zachowanymi cechami umożliwiającymi identyfikację płci czy śladami oprzęgania.

Podobnie jak w przypadku małych przeżuwaczy, ubój i rozbiór tuszy bydła odbywały się na terenie osady. Stwierdzono nadwyżkę kości bliższych odcinków kończyn, wynikającą zapewne z dzielenia tych części na mniejsze fragmenty podczas obróbki kuchennej. Odnotowano ponadto niedobór kości tułowia, która to część być może była wynoszona poza zamieszkiwany obszar, ale powody tego działania pozostają nieznane. Bydło reprezentowało typ *Bos taurus brachyceros* (bydło krótkorogie). Zarejestrowano obecność osobników nisko i średniorosłych, o wysokości w kłębie mieszczącej się między 100 a 120 cm. Bydło tego typu było powszechne w epoce żelaza na ziemiach polskich i w Europie Środkowej (A. Lasota-Moskalewska 1980).

Kolejnym, obok owcy, kozy i bydła, gatunkiem hodowanym na osadzie w Osowej były świnie. Odsetek kości zwierząt zabitych w młodym wieku wynosił około 20% i był niższy w porównaniu z innymi stanowiskami, gdzie na ogół wynosi około 30% (A. Lasota-Moskalewska 2008, s. 250). Oznacza to, że zwierzęta te były trzymane dość długo, a powodem tego była najprawdopodobniej chęć uzyskania obok mięsa także tłuszczu w postaci słoniny. Świnie reprezentowane były głównie przez kości głowy, mało było zaś tułowia. Kości kończyny piersiowej i miednicznej występowały w równowadze, a ich udziały były zbliżone do modelu wzorcowego. Taki schemat (A. Lasota-Moskalewska, nie publ.) wskazuje na ludność niezbyt zamożną, która intensywnie rąbała i konsumowała małowartościowe części głowy. Tułów mógł być oddawany lub wynoszony poza osadę. Podobna sytuację odnotowano także w Osinkach (A. Lasota-Moskalewska, J. Piątkowska-Małecka 2000).

Ludność zamieszkująca osadę w Osowej w niewielkim stopniu użytkowała także konie. Wśród szczątków tego gatunku nie wyodrębniono kości zwierząt zabitych w młodym wieku, co może sugerować, że zwierzęta te trzymano długo i wykorzystywano ich walory przyżyciowe, na przykład w transporcie. Konie były średniorosłe.

Podsumowując można stwierdzić, że podstawą konsumpcji mięsa mieszkańców osady w Osowej były gatunki udomowione i ryby, natomiast uzupełnienie stanowiło mięso zwierząt dzikich. Zajęcia gospodarcze koncentrowały się raczej na hodowli pasterskiej niż uprawie ziemi, co związane było najprawdopodobniej z niekorzystnymi warunkami ekologicznymi Pojezierza Suwalskiego. Na hodowlę pasterską wskazuje przewaga szczątków owcy i kozy nad bydłem i świnią. Małe przeżuwacze hodowane były na mięso, bydło w celu użytkowania przyżyciowego, a świnie jako źródło mięsa i tłuszczu. Ubój tych zwierząt odbywał się na terenie osady.

Dotychczas wyniki analiz archeozoologicznych ze stanowisk położonych na Pojezierzu Suwalskim i datowanych od wczesnej epoki żelaza do początków wczesnego średniowiecza znane

są dla trzech stanowisk, położonych w Żubronajciach (J. Piątkowska-Małecka 1999), Osinkach (A. Lasota-Moskalewska,, J. Piątkowska-Małecka 2000) oraz Szurpiłach (A. Miłkowski 1994). Cechą wszystkich materiałów, podobnie jak zbioru szczątków z Osowej, był zły ich stan zachowania (A. Gręzak i J. Piątkowska-Małecka 2009). Pod względem składu gatunkowego wyróżnia je mała liczba kości ryb i ptaków oraz dominująca pozycja ssaków. Łowiectwo odgrywało rolę uzupełniającą w stosunku do hodowli, a skład gatunkowy zwierząt był podobny. Polowano głównie na zwierzęta dużych i średnich rozmiarów ciała, takie jak: jelenie, sarny i łosie oraz zwierzęta futerkowe: bobry i zające. Podstawą gospodarki była hodowla, w której największą rolę miały gatunki zwierząt przeżuwających wskazujące na gospodarkę o charakterze pasterskim.

Bibliografia

Driesch Anagela, von den

1976 *A guide to the measurement of animal bones from archaeological sites as developed by the Institut für Palaeoanatomie, Domestikationsforschung und Geschichte der Tiermedizin of the University of Munich*, Peabody Museum Bulletin 1, Harvard.

Dzięciołowski Ryszard

1996 *Bóbr. Monografie przyrodniczo-łowieckie*, Warszawa.

Gręzak Anna, Piątkowska-Małecka Joanna

2009 *Stan badań nad zwierzęcymi szczątkami kostnymi ze stanowisk badanych przez Kompleksową Ekspedycję Jaćwieską*, [w:] A. Bitner-Wróblewska, G. Iwanowska (red.) *Bałtowie i ich sąsiedzi. Marian Kaczyński in memoriam*, Warszawa, s. 155–174.

Jaskanis Danuta, Jaskanis Jan

1966 *Sudauisches Siedlungskomplex aus der spätromischen Periode und Völkerwanderungszeit in Osowa, Kreis Suwałki*, „Acta Baltico-Slavica", s. 109–150.

Jutrzenka-Trzebiatowski Antoni

1999 *Wpływ człowieka na szatę leśną Polski północno-wschodniej w ciągu dziejó*w, Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie, nr 184, Olsztyn.

Karczewski Maciej

2011 *Archeologia środowiska zachodniobałtyjskiego kręgu kulturowego na pojezierzach*, Poznań-Białystok.

Kobryń Henryk

1989 *Zastosowanie metody punktowej w badaniach wykopaliskowych szczątków kostnych konia (Equus przewalski f. caballus)*, „Archeologia Polski", t. 34 /1, s. 7–12.

Kolda Jan

1936 *Srovnávaci anatomie zvířat domácich se zřetelem k anatomii člověka*, Brno.

Kondracki Jerzy

1972 *Polska północno-wschodnia*, Warszawa.

Lasota-Moskalewska Alicja

1980 *Morphotic changes of domestic cattle skeleton from the Neolithic Age to the beginning of the Iron Age*, "Wiadomości Archeologiczne", t. LXV /2, s. 119–163.

1985 *Osowa, gm. Bród Nowy, woj. Suwalskie, osada II. Opracowanie archeozoologiczne szczątków zwierzęcych*, maszynopis w IA UW, Warszawa.

1987 *Osowa, gm. Bród Nowy, woj. Suwalskie. Szczątki zwierzęce w osadzie z II-IV w. n.e.*, maszynopis w IA UW, Warszawa.
2008 *Archeozoologia. Ssaki*, Warszawa.
nie publ. *Przydatność rozkładu anatomicznego szczątków zwierzęcych do badań konsumpcji i rytuału pogrzebowego*, maszynopis w IA UW, Warszawa.

Lasota-Moskalewska Alicja, Kobryń Henryk, Świeżyński Krzysztof
1987 *Changes in the Size of the Domestic and Wild Pig in the Territory of Poland from the Neolithic to the Middle Ages*, "Acta Theriologica", t. 32, s. 51–81.

Lasota-Moskalewska Alicja, Piątkowska-Małecka Joanna
2000 *Szczątki zwierzęce ze stanowiska w Osinkach, woj. suwalskie*, „Światowit", t. II(XLIII) /B, s. 147–152.

Makowiecki Daniel
2003 *Historia ryb i rybołówstwa w holocenie na Niżu Polskim w świetle badań archeoichtiologicznych*, Poznań.

Miłkowski Adam
1994 *Opracowanie szczątków zwierzęcych z III w. p.n.e. - XI w. n.e. z grodziska w Szurpiłach*, maszynopis pracy magisterskiej w IA UW, Warszawa.

Okulicz Jerzy
1961 *Sprawozdanie z badań prowadzonych w 1958 r. na osadzie pod „Zamczyskiem" w miejscowości Osinki pow. Suwałki*, „Wiadomości Archeologiczne", t. XXVII /1, s. 82–88.

Piątkowska-Małecka Joanna
1999 *Zwierzęce szczątki kostne z osady w Żubronajciach (wstępne wyniki analizy)*, Światowit, t. I(XLII) /B, s. 186–192.
2003 *Zwierzęta w gospodarce ludności zamieszkującej ziemie Polski północno-wschodniej we wczesnej epoce żelaza*, Olsztyn.
2006 *Zwierzęce szczątki kostne ze stanowiska Osowa na Pojezierzu Suwalskim*, [w:] E. Cnotliwy, A. Janowski, K. Kowalski, S. Słowiński (red.) *Nie tylko archeologia. Księga poświęcona pamięci Eugeniusza „Gwidona" Wilgockiego*, Szczecin, s. 141–148.
2013 *Łowiectwo ssaków na ziemiach polskich: od neolitu do okresu wędrówek ludów*, Warszawa.

Stasiak Jadwiga
1965 *Badania nad starożytnym krajobrazem Pojezierza Suwalskiego w rejonie Szwajcarii*, Prace Białostockiego Towarzystwa Naukowego, nr 7, Białystok, s. 5–42.
1971 *Holocen Polski północno-wschodniej,* Warszawa.

Uggla Hjalmar
1956 *Ogólna charakterystyka gleb Pojezierza Mazurskiego*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Rolniczej w Olsztynie, t. 23, s. 15–55.

Tabela 1. Zestawienie szczątków zwierzęcych znalezionych w jamach na osadzie w Osowej, st. II

Table 1. Animal remains found in pits at the settlement at Osowa, Site II

Jama nr	1	2	3	5	6	7	8	9	13	15	18	19	20	21	24	25	28	30	31	33	35A, B,C	36	37	43	44	45	46A	47	48	50	51	52	53
Nieoznaczone	21	18	8	13	12			5		11	90	80	280	106	105	70	30		6	41	164			89	170	171	387	275	30	26	21	15	6
Bydło	23	21	7	21	4		7	8	4	8	7	10	13	9	7	5			1	4	13	1		5	32	12	25	24		4	3		
Świnia	13	4	5	7	2		21			5	10	12	27	8	9	5					2			7	25	14	43	12	4	4	7		
Owca/koza	18	11	17	6	6	8	2	1	1	12	17	13	48	17	17	4	4			4	20	1	1	7	20	26	76	80	6	6	1	1	
Owca																																	
Koza																											1						
Koń	5			1																					1								
Pies												2		1																			
Tur																		62								1						
Jeleń							1				3								1						1					1			
Sarna				1											1					2							1						
Łoś																																	
Bóbr															1																		
Zając													4	1	1																		
Gryzoń (mały)																					1						5		1	2			
Mięsożerny													2		1	1																	
Mikrossak																1																	
Karczownik		1																															
Nornik	3																																
Owadożerny																											1						
Żaba	1																																
Ryba											4		10	1	2	10	3							1		4	76		3				
Ptak											3		3													1							

Uwaga: kości zwierzęce z jam 35 A,B,C podano sumarycznie.

Tabela 1. cd.

Jama nr	54	56	65	66	67	68	69	72	73	74	75	76	77	78	80	83	88	89A	90A	91	92	94	96	97	99	100	101	102	103	105	106	108	109
Nieoznaczone	45	10	40	3	5	24	10	1	6	1					30	10	26	30	20		4	10	70	10	20	15	100	80	80	50	11	23	8
Bydło	4	1	7		2	3			2	9	1		1	6	9			4		9			6		1	3	10	11	15	3	7	7	
Świnia	4	1	4		4	8	1		1	4		1			7		1								4		2	3	8	1	4	2	
Owca/koza	11	1	6	2	1	3	3		2	10		2		2	3		2	7	1	2		3	13	1	1		37	15	10	4	3	8	
Owca																																	
Koza																																	
Koń																																	
Pies																		1											1	2			
Tur																																	
Jeleń			2																				1										
Sarna														1			3													1			
Łoś																																	
Bóbr		1																				1	6			2							
Zając										2																							
Gryzoń (mały)				1																									1				
Mięsożerny																																	
Mikrossak																																	
Karczownik																																	
Nornik																																	
Owadożerny																																	
Żaba																																	
Ryba	1				60				1																				8				
Ptak																											3						

Tabela 1. cd.

Jama nr	111	113	115	116	118	119	121	122	125	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	141	143	144	148	151
Nieznaczone	1	10	30	40			12								10		15			30						3	5
Bydło		6	2	5	11	2	7	2	1	5	5	2		2		4		1	2	6			2	9	1	16	22
Świnia		3	3	3	2		3	2										1		2	3	1				2	3
Owca/koza		6	6	25	13	2	10	4	1		4	3	2	3		1	5		3	6		5		8		9	20
Owca					1																						
Koza																				2				1			
Koń					1													2						1			7
Pies							1										1										
Tur																											
Jeleń							1										1			1				1			
Sarna	3																										
Łoś																											
Bóbr																											1
Zając																											
Gryzoń (mały)																											
Mięsożerny																											
Mikrossak																											
Karczownik																											
Nornik																											
Owadożerny																											
Żaba																											
Ryba				8																							
Ptak													1														

Tabela 2. Identyfikacja anatomiczna szczątków zwierzęcych z osady w Osowej, stan II

Table 2. Anatomical identification of animal remains from the settlement at Osowa, Site II

Gatunek	Bydło		Świnia		Owca/koza		Koń		Pies	Tur	Jeleń	Sarna	Łoś	Bóbr	Zając	Mięsożerny	Owadożerny
Element anatomiczny	jamy	poza	jamy	poza	jamy	poza	jamy	poza	jamy	jamy	jamy i poza	jamy	poza	jamy i poza	jamy	jamy	jamy
Możdżeń	14					1				22	2						
Czaszka	40	1	16	3	19					40							
Żuchwa	38	1	37		41									4			
Zęby	89	63	156	9	221	110	8	5	3	1	11	8		8		2	
Kręgi	24	1	8		32	1											
Żebra	19	1	14	12	99	5									8		
Łopatka	21	4	7		17	3							1				
K. ramienna	26	4	11	6	23	1											
K. promieniowa	29	12	4	2	36	2	6										
K. łokciowa	6	2	9	2	7		1							1			
K. przedramienia	3	1	1		0												1
K. nadgarstka	7	1	2		9												
K. śródręcza	15	5	9		7	1		1				2					
Miednica	3	2	1		5												
K. udowa	50	2	10		77	4											
Rzepka	0		1		4												
K. piszczelowa	64	12	17	1	72	4	3					2					
K. strzałkowa	0		9		0				1								
K. stępu	4	1	1		4												
K. skokowa	3	3	0	1	3												
K. piętowa	1	2	2		3												
K. śródstopia	25	1	3		28	2						1					

Tabela 2. cd.

Gatunek	Bydło		Świnia		Owca/koza		Koń		Pies	Tur	Jeleń	Sarna	Łoś	Bóbr	Zając	Mięsożerny	Owadożerny
Element anatomiczny	jamy	poza	jamy	poza	jamy	poza	jamy	poza	jamy	jamy	jamy i poza	jamy	poza	jamy i poza	jamy	jamy	jamy
Metapodium	7	2	1		10												
Człon palcowy I	11	2	4	1	20		1									2	
Człon palcowy II	8	2	3		5												
Człon palcowy III	5		0		8						2						
Człon palcowy ?	0		8						5								
Razem	512	125	334	37	750	134	18	6	9	63	15	13	1	13	8	4	1

Tabela 3. Skład gatunkowy szczątków w jamach z wyraźną przewagą szczątków zwierząt przeżuwających wskazujących na gospodarkę pasterską)

Table 3. Species profiles of animal remains from pits with a marked predominance of ruminants (suggestive of pastoral economy)

Jama nr	1	3	5	20	21	24	35	47	54	74	96	101	102	103	118	148	151	Suma	%
Bydło	21	7	21	13	9	7	13	24	4	9	6	10	11	15	11	16	22	224	32,1
Świnia	4	5	7	27	8	9	2	12	4	4		2	3	8	2	2	3	105	15,0
Owca/koza	11	17	6	48	17	17	20	80	11	10	13	37	15	10	14	9	20	370	52,9

Tabela 4. Rozkład gatunkowy szczątków zwierzęcych z osady w Osowej, st. II

Table 4. Species distribution based on animal remains from the settlement at Osowa, Site II

Identyfikacja zoologiczna	Jamy		Poza jamami		Razem	
	n	%	n	%	n	%
Bydło	512	31,5	125	41,4	637	33,1
Świnia	334	20,6	37	12,3	371	19,3
Owca/koza	740	45,6	134	44,4	874	45,4
Owca	6	0,4		0,0	6	0,3

Tabela 4. cd.

Identyfikacja zoologiczna	Jamy		Poza jamami		Razem	
	n	%	n	%	n	%
Koza	4	0,2		0,0	4	0,2
Koń	18	1,1	6	2,0	24	1,2
Pies	9	0,6		0,0	9	0,5
Razem ssaki udomowione	1623	100,0	302	100,0	1925	100,0
Tur	63				63	
Jeleń	14		1		15	
Sarna	13				13	
Łoś			1		1	
Bóbr	12		1		13	
Zając	8				8	
Mięsożerny	4				4	
Owadożerny	1				1	
Gryzoń (mały)	11				11	
Mikrossak	1				1	
Karczownik	1				1	
Nornik	3				3	
Razem ssaki dzikie	131		3		134	
Płaz (żaba)	1					
Ryba	192					
Ptak	11					
Niezidentyfikowane	3148		116			

Tabela 5. Rozkład anatomiczny szczątków bydła, owcy, kozy i świni z osady w Osowej, st. II

Table 5. Anatomical distribution of remains of cattle, sheep, goat and pig from the settlement at Osowa, Site II

Część ciała	Bydło		Owca/Koza		MODEL	Świnia		MODEL
	n	%	n	%	%	n	%	%
Głowa	246	38,6	392	44,3	20	221	59,6	20
Tułów	45	7,1	137	15,5	43	34	9,2	34
Odcinek bliższy kończyny piersiowej	108	17,0	89	10,1	5	42	11,3	4
Odcinek dalszy kończyny piersiowej	33	5,2	22	2,5	8	11	3,0	10
odcinek bliższy kończyny miednicznej	133	20,9	166	18,8	3	39	10,5	3
Odcinek dalszy kończyny miednicznej	44	6,9	45	5,1	7	8	2,2	9
Człony palcowe	28	4,4	33	3,7	14	16	4,3	20
Razem	637	100,0	884	100,0	100	371	100,0	100,0

Tabela 6. Wymiary szczątków kostnych z osady w Osowej, st. II

Table 6. Measurements of animal remains from the settlement at Osowa, Site II

(wykaz użytych skrótów: Bd-największa szerokość końca dalszego, GLI-długość największa części bocznej, GLm-długość największa części przyśrodkowej, GL-długość największa, Bp-największa szerokość końca bliższego, SD-największa szerokość trzonu, Dł.-długość, Szer.-szerokość, DLS-największa długość podeszwowa, Ld-długość powierzchni grzbietowej, H-wysokość)

Gatunek	Element anatomiczny	Rodzaj pomiaru	wymiar (mm)	Liczba punktów
Bydło	K. piszczelowa	Bd	59	48
	K. skokowa	GLI-GLm-Bd	57-52-35, 56-51-38	27, 25
	K. śródstopia	Bd	48	30
	Człon palcowy I	GL-Bp-Bd-SD	52-24-23, 58-27-28, 57-36-34	30, 45, 42
	Człon palcowy II	GL	36, 37, 38	
Świnia	K. promieniowa	Bp	33	40
	K. piszczelowa	Bd	30, 33	24, 36
	K. skokowa	GLI	39	26
	K. piętowa	GL	84	38

Tabela 6. cd.

Gatunek	Element anatomiczny	Rodzaj pomiaru	wymiar (mm)	Liczba punktów
Koń	K. promieniowa	Bd	72	42
Tur	Ząb (sieczny I)	Dł./szer. korony-szer. szyjki	23,2/15,8-7,9	
Jeleń	Człon palcowy III	DLS-Ld-H	70-57-34, 78-58-34	
Bóbr	Żuchwa	Dł. szeregu zębowego	37, 38	

Tabela 7. Ślady na kościach z osady w Osowej, st. II

Table 7. Marks on bones from the settlement at Osowa, Site II

Gatunek	Element anatomiczny	Charakterystyka	Liczba fragmentów
Bydło	Człon palcowy II	Opalony	1 fr.
Bydło	Fr. kręgu lędźwiowego	Ślady krojenia	1 fr.
Bydło	K. piszczelowa	Opalony	2 fr.
Bydło	K. piszczelowa	Przepalony	1 fr.
Bydło	K. promieniowa	Opalony	1 fr.
Bydło	K. promieniowa	Przepalony	2 fr.
Bydło	K. śródręcza	Przepalony	5 fr
Bydło	K. udowa	Opalony	1 fr.
Bydło	K. udowa	Opalony	6 fr.
Bydło	Metapodium	Spalone	2 fr.
Jeleń	Poroże	Ślady obróbki, odcięty od czaszki	1 fr.
Koń	K. promieniowa	Opalony	1 fr.
Owca/koza	K. piszczelowa	Opalony	2 fr.
Owca/koza	K. promieniowa	Opalony	1 fr.
Owca/koza	K. promieniowa	Przepalony	1 fr.
Owca/koza	K. ramienna	Przepalony	1 fr.
Owca/koza	Żuchwa	Przepalony	5 fr.
Świnia	Ząb	Przepalony	1 fr.

XIII. Aneksy

Danuta Jaskanis

Materiały z badań rozpoznawczych przeprowadzonych w 1957 roku na cmentarzysku kurhanowym w Osowej, stan. III

Drugie cmentarzysko kurhanowe położone na gruntach wsi Osowa, oznaczone jako stan. III[1], zostało zlokalizowane w 1957 r. na pastwisku należącym do Franciszka Bujkowskiego (obecnie stanowi własność Pani Orłowskiej). W lokalnej tradycji miejsce to, nazywane „Kamienica", położone było na znacznym wyniesieniu otoczonym od północy torfowiskiem, od południa zaś podnóżem dużego garbu morenowego, na którym rozlokowała się wieś (tabl. 1). Przestrzeń wyniesienia, na którym zarejestrowano obecność kopców kurhanowych, liczyła ok. 100-120 x 45-50 m; osią dłuższą usytuowana była ze wschodu na zachód.

Na podstawie warunków topograficznych można było przypuszczać, że pierwotnie cmentarzysko mogło tworzyć ok. 25 kurhanów. Tylko niewielka część z nich, zlokalizowana w trakcie inspekcji, wyróżniała się w terenie wyraźniejszymi śladami po zniwelowanych nasypach, zdewastowanych głównie przez wybieranie kamieni. Obecność niektórych konstrukcji sygnalizowały dostrzegane w trawie pozostałości po fragmentach kręgów kamiennych, podstaw nasypów ze śladami głębokich wkopów współczesnych lub krótkie odcinki lekko wypukłych bruków kamiennych. Według relacji właściciela działki, przed II wojną światową teren ten był pokryty kopcami i wyglądał analogicznie jak cmentarzysko kurhanowe w Osowej, stan. I posadowione na terenie zwanym „Pusta", zbadane w latach 1956-1961 przez Jana Jaskanisa (por. D. Jaskanis, J. Jaskanis 1966). W rezultacie inspekcji stwierdzono, że ze względu na silnie zniwelowany teren cmentarzyska, do ratowniczych badań konserwatorskich kwalifikuje się zaledwie kilka pozostałości konstrukcji kurhanów. Pracom rozpoznawczo-wykopaliskowym poddano cztery

1 Brak studiów nad archiwaliami i zbiorami Muzeum Podlaskiego (wcześniej Okręgowego) spowodowało, że stanowisko to nie zostało uwzględnione w dokumentacji z badań inwentaryzacyjnych metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski przeprowadzonych w 1982 r.

konstrukcje, trzy z nich położone były blisko siebie, czwarta w pewnym oddaleniu od nich w kierunku wschodnim.

Kurhan 1

Pierwotną wielkość kurhanu określały relikty dolnej warstwy kamiennego płaszcza liczącego ok. 7 m średnicy odkrywane już przy zdejmowaniu humusu współczesnego grub. 0,30 m (tabl. 2). Zasięg kolistego w planie nasypu wyznaczały skupiska otoczaków oraz nieco większych kamieni rozproszone w warstwie ciemnoszarej ziemi podpróchniczej o miąższości 0,20-0,40 m, graniczącej ze żwirowym calcem. Miejscami rozdzielone były pustymi przestrzeniami pozbawionymi budulca. Środek kurhanu tworzyły zwarcie zalegające w dwóch-trzech warstwach kamienie. W profilu W-E rysowały się na powierzchni terenu nieznaczne wyniesienia, które mogły wskazywać w przybliżeniu na pierwotną wysokość kopca. Nie stwierdzono obecności jamy grobowej, ani elementów wyposażenia, natomiast między kamieniami nasypu wystąpiło kilka drobnych, mało charakterystycznych ułamków ceramiki ręcznej roboty.

Kurhan 2

Kurhan położony był najbliżej wschodniej krawędzi wyniesienia terenowego, dlatego jego połowa wschodnia była usytuowana na stoku, ok. ok. 0,5 m niżej w stosunku do pozostałej części kopca. Konstrukcja kurhanu średnicy ok. 7 m zachowała się szczątkowo, z dużymi ubytkami w dennej warstwie płaszcza kamiennego (tabl. 3). Warstwę tę tworzyły otoczaki bezładnie zalegające w ciemnoszarej ziemi podpróchniczej grub. do 0,40 m. Zewnętrzny układ kamieni stanowił krawędź konstrukcji kolistej u podstawy. Pomiędzy kamieniami krawędzi nasypu od strony północno-wschodniej (ćw. 2, głęb. 0,4 m od powierzchni terenu) oraz od strony południowo-zachodniej (ćw. 4, głęb. 0,20 m) zlokalizowano dwa skupiska spalenizny z węglami drzewnymi. Nie zawierały spalonych szczątków kostnych.

W partii centralnej kopca zalegał zniszczony bruk o średnicy ok. 2 m utworzony z kamieni polnych, zwarty, zwłaszcza w jego części wschodniej. W jego obrębie w rozproszeniu wystąpiło kilka ułamków ceramiki. Nie stwierdzono śladów wkopu grobowego, ani inwentarza.

Kurhan 3

Kurhan silnie zniszczony, usytuowany w pobliżu krawędzi wysoczyzny, i swą połową wschodnią sięgał stoku. Środek nasypu oraz wierzchnia warstwa kopca zostały w dużym stopniu zniszczone eksploatacją kamieni. Zachowane w warstwie podpróchniczej relikty jednowarstwowego płaszcza kamiennego wyznaczały średnicę kurhanu wielkości 6,80 m (tabl. 4). Wschodnią połowę pokrywały z rzadka rozmieszczone pojedyncze drobne kamienie, które nie wyznaczały w całości okrężnego, zniszczonego obrzeżenia nasypu. Centralnie posadowiony kilkuwarstwowy bruk średnicy ok. 2,4 m tworzyły zwarcie zalegające kamienie różnych rozmiarów.

W części południowo-wschodniej (ćw. 3) poza obrzeżem centralnie usytuowanego zwartego bruku kamiennego znajdowały się na głęb. 0,15-0,25 m fragmenty ceramiki. Jamy grobowej nie stwierdzono.

Inwentarz (MB/A/97- tabl. 6:1-6): ok. 20 ułamków ceramiki ręcznej roboty, w tym: 1) fragment przykrawędny naczynia cienkościennego, z lekko wygiętą na zewnątrz szyjką, krawędź

spłaszczona, barwa jasnobrunatna; 2) fragment przykrawędny naczynia, szyjka lekko wygięta na zewnątrz, krawędź zaokrąglona zdobiona szeroko rozstawionymi nakłuciami, barwa jasnobrunatno-ceglasta, powierzchnia z zewnątrz gładka, ze śladami poziomego wygładzania, lekko spękana, od wewnątrz ślady ugniatania gliny (tłustej), z widocznymi ziarnami domieszki; 3) fragment przykrawędny naczynia z szyjką prawie cylindryczną, krawędź ścieniona, powierzchnia obustronnie szorstka, z widocznymi ziarnami domieszki, lekko spękana, barwa ceglasta; 4) ułamek barku naczynia gładkościennego, powierzchnia zewnętrzna silnie wygładzona, śliska, barwy ciemno-szarej, wewnątrz złuszczona z widocznymi ziarnami domieszki; 5) fragment barku naczynia z wypukłą listwą u nasady szyjki, powierzchnia gładka, lekko szorstka, barwa brunatno-szara; 6) mały ułamek z części brzuścowej ze śladami zaszczypywań palcowych, barwa brunatna.

Kurhan 4

Konstrukcja kurhanu o pierwotnej średnicy przypuszczalnie ok. 6 m, silnie zdewastowana, ograniczała się tylko do zwartego w części południowej kilkuwarstwowego bruku z polnych kamieni, stanowiącego pierwotnie środek kopca (tabl. 5). Część północna bruku, zwłaszcza od strony północno-wschodniej, została silnie zdewastowana, miejscami pozbawiona kamieni. Kamienie bruku widoczne były już w obrębie humusu współczesnego, niżej zalegały w pasie ciemnoszarej ziemi grub. ok. 0,40 m. W profilu W-E widoczne były na powierzchni terenu dwa lekkie wyniesienia wskazujące na pierwotne zaklęśnięcia środka kurhanu. Między kamieniami bruku występowały drobne ułamki ceramiki. O obecności płaszcza kamiennego świadczył tylko łukowaty układ pojedynczych kamieni od strony zachodniej. Przy jednym z nich w części południowo zachodniej (ćw. 4) na głęb. 0,5 m (od powierzchni terenu w centrum bruku) znajdowało się skupisko przepalonych, czystych kości. Nie zaobserwowano wokół nich regularnej obstawy kamiennej. Przypuszczalnie pochówek ciałopalny był grobem wstawkowym ulokowanym między kamieniami płaszcza kurhanu. Obok w rozproszeniu wystąpiły fragmenty ceramiki, w tym barwy ceglastej o powierzchni chropowatej.

Przy krańcach kurhanu zachowały się ślady wkopów współczesnych, wypełnionych ziemią podpróchniczą oraz jasnobrunatnym calcowym żwirem.

Inwentarz (MB/A/97 – tabl. 6:7-11): około 70 fragmentów ceramiki ręcznej roboty w tym: 7) zniszczony fragment z górnej części brzuśca o powierzchni jasnobeżowej obrzucanej płynną glinką, silnie spękanej (baranek), być może zdobiony poziomym rowkiem, powierzchnia wewnętrzna barwy czarnej, domieszka gruboziarnista; 8) fragment z załomu brzuśca zdobionego rzędem zaszczypywań palcowych, barwa obustronnie brunatno-ceglasta, na powierzchni widoczne ziarna domieszki; 9) fragment przykrawędny z szyjką cylindryczną, u jej nasady ślady zaszczypywań palcowych, krawędź zaokrąglona, „falująca" powierzchnie obustronnie szorstkie barwy ceglastej; 10) fragment płaskiego dna z zachowaną częścią ścianki bocznej z zewnątrz ze śladami ugniatania na styku z dnem, powierzchnie szorstkie, widoczne ziarna domieszki, barwa jasnobeżowa, śr. dna 15 cm; 11) fragment przydenny naczynia, dno płaskie wyodrębnione przez ugniatanie, powierzchnia obustronnie szorstka barwy jasnobeżowo-ceglastej, z widocznymi ziarnami domieszki.

Analiza

Cmentarzysko w bardzo dużym stopniu zostało zniszczone, według relacji mieszkańców najintensywniej w okresie powojennym, kiedy aktywna rozbudowa i utwardzanie dróg lokal-

nych stwarzały duże zapotrzebowanie na surowiec kamienny. Na Suwalszczyźnie uległo wtedy dewastacji wiele stanowisk sepulkralnych z pierwszej połowy I tys. n.e., których cechą kulturową były kamienne konstrukcje wznoszone na powierzchni terenu. Niszczeniu uległy nie tylko nasypy widoczne w krajobrazie, ale także wnętrza grobowców z pochówkami centralnie usytuowanymi, którym często towarzyszyły kamienne obudowy.

Przebadane kopce osowskie na stan. III nie przyniosły wielu informacji. Można przypuszczać, na podstawie analogii z innymi cmentarzyskami kurhanowymi zbadanymi w okolicy Suwałk, że konstrukcyjnie reprezentowały kopce średniej wielkości o pierwotnych średnicach dochodzących do 7-8 m. Być może średnice ich były nieco większe na co wskazywałby zasięg nie zachowanych w całości dolnych warstw płaszczy kamiennych oraz stwierdzony brak starannego obłożenia większymi kamieniami zewnętrznych krawędzi dennych warstw każdego z kopców.

Kurhany budowane były na poziomie pierwotnego gruntu i w żadnej ze zbadanych mogił nie stwierdzono jam grobowych umieszczonych pod kopcem. Trudno stwierdzić, czy jamy zostały zniszczone, czy też kurhany ich nie zawierały. Niemniej, na cmentarzyskach suwalskich spotyka się niekiedy kurhany bez pochówka pod nasypem, taką sytuację zaobserwowano np. w Jemielistem, kurhan 1, gdzie grób, który można określić jako „centralny" (najstarszy w kopcu) umieszczono w nasypie (J. Jaskanis 1967, 135-136, 146-147, ryc. 3-5).

Kamienie nasypu nie tworzyły regularnego układu. Pierwotnie konstrukcje kurhanów składały się zapewne z dwóch lub trzech warstw drobnych i średniej wielkości kamieni polnych koncentrycznie układanych, tworzących soczewkowate wysklepienie nasypów. Środek kurhanów zajmował zwarty bruk średnicy do ok. 2,5 m posadowiony na poziomie gruntu.

Zniwelowane silnie nasypy kamienno-ziemne nie pozwalają na prawidłową ocenę ich wysokości, choć należy przypuszczać, że kopce pierwotnie były płaskie, niezbyt wysoko wysklepione do 0,4-0,5 m ponad poziom gruntu.

Podobnie trudno w świetle nikłych materiałów mówić o cechach obrządku pogrzebowego. W ograniczonym zakresie na pewne spostrzeżenia pozwoliły jedynie obserwacje kurhanów 2 oraz 4.

Kurhan 2 dostarczył informacji z zakresu obrzędowości towarzyszącej pochówkom w postaci skupisk spalenizny z bryłkami węgli drzewnych usytuowanych po dwóch przeciwległych sobie stronach obrzeża nasypu. Skupiska wskazywałyby na stosowanie zabiegów obrzędowych towarzyszących pochówkowi przypuszczalnie centralnemu. W żadnym nie stwierdzono występowania kości.

Natomiast zlokalizowany w kurhanie 4 grób ciałopalny, wkopany między kamienie płaszcza kamiennego (Tabl. 5), wskazywałby na jedną z powszechnych form w obrządku pogrzebowym, jakim był pochówek spalonych szczątków kostnych bezpośrednio między kamieniami nasypu. Był to pochówek bezpopielnicowy, wziemny, zawierający czyste kości.

Sam materiał zabytkowy, na który składała się wyłącznie silnie rozdrobniona ceramika nie pozwala na jednoznaczne określenie chronologii, brak tu bowiem elementów ściśle diagnostycznych. Fragmenty wylewów i brzuśców o powierzchni gładzonej (tabl. 6:1,2,4,5) mogą pochodzić zarówno z okresu wpływów rzymskich jak i okresu wędrówek ludów. Warto tu jednak zwrócić uwagę na fragmenty zdobione zaszczypywaniem (tabl. 5:6,8). Ten sposób ornamentyki charakterystyczny jest raczej dla naczyń z osad (często spotykany jest na osiedlu w Osowej) a na nekropolach pojawia się najczęściej dopiero w okresie wędrówek ludów, w okresie rozwoju fazy prudziskiej (por. P. Szymański 2009, s. 77, 79). Na tej podstawie można sugerować, że mamy do czynienia z nekropolą nieco późniejszą niż cmentarzysko i osada w Osowej na stanowisku I i II.

Na podstawie wyżej opisanych, nikłych przesłanek opartych na konstrukcji pochówków, można przypuszczać, że cmentarzysko reprezentowało typ obiektów z kamiennymi kurhanami

wielopochówkowymi i mieściło się w grupie cmentarzysk z obrządkiem pogrzebowym, jakim było ciałopalenie i wtórne umieszczanie spalonych szczątków kostnych bezpośrednio między kamieniami. Być może towarzyszyły im pochówki popielnicowe, choć stosunkowo mała liczba fragmentów ceramiki raczej nie powala na potwierdzenie tej tezy.

Jeśli spostrzeżenia takie są uzasadnione, można by kurhany zakwalifikować do grupy mogił typu „rodzinnego" (por. np. M. Kaczyński 1976, 263, 266, 270), które na Suwalszczyźnie pojawiły się w V i w VI w. n.e., w okresie rozwoju fazy prudziskiej, a chronologię taką może niezbyt pewnie potwierdzać analiza ceramiki. Cmentarzyska takie, w przeciwieństwie do wcześniejszych nekropoli użytkowanych w młodszym okresie wpływów rzymskich, składały się z kurhanów zawierających więcej pochówków ciałopalnych wtórnie dostawionych.

Groby bezpopielnicowe, podobne do odkrytego w Osowej, na cmentarzyskach suwalskich z okresu wędrówek ludów wieku są dużo rzadsze niż popielnicowe, niemniej spotykane, np. w Bachanowie (D. Jaskanis 1998, 264-265), Jemielistem (J. Jaskanis 1967, 146) czy Krzywólce (D. Jaskanis 1963, 302-302). W każdym razie odkrycie między kamieniami nasypu grobu bezpopielnicowego pozwala uznać go za jeden zachowany pochówek wstawkowy.

Opisane tu pozostałości cmentarzyska w Osowej nie dostarczyły wielu nowych danych, wpisują się jednak dobrze w mapę osadniczą grupy suwalskiej w okresie wędrówek ludów, zarówno w okolicach Osowej jak i na Suwalszczyźnie.

Literatura

Jaskanis Danuta

1963 *Cmentarzysko kurhanowe z miejscowości Krzywólka, pow. Suwałki*, Rocznik Białostocki, t. IV, s. 279-308.

1998 *Relikty kurhanowego cmentarzyska w Bachanowie w województwie suwalskim*, [w:] S. Kukawka (red.) *Szkice prahistoryczne. Źródła-metody-interpretacje*, Toruń, s. 249-275.

Jaskanis Danuta, Jaskanis Jan

1966 *Sudauisches Siedlungskomplex aus der spätrömischen Periode und Völkerwanderungszeit in Osowa, Kreis Suwałki*, Acta Baltico-Slavica, t. IV, s. 109-150.

Jaskanis Jan

1967 *Materiały z kurhanów z drugiej połowy I tysiąclecia n.e. w Jemielistem i Wólce, pow. suwalski*, Rocznik Białostocki, t. VII s. 132-152.

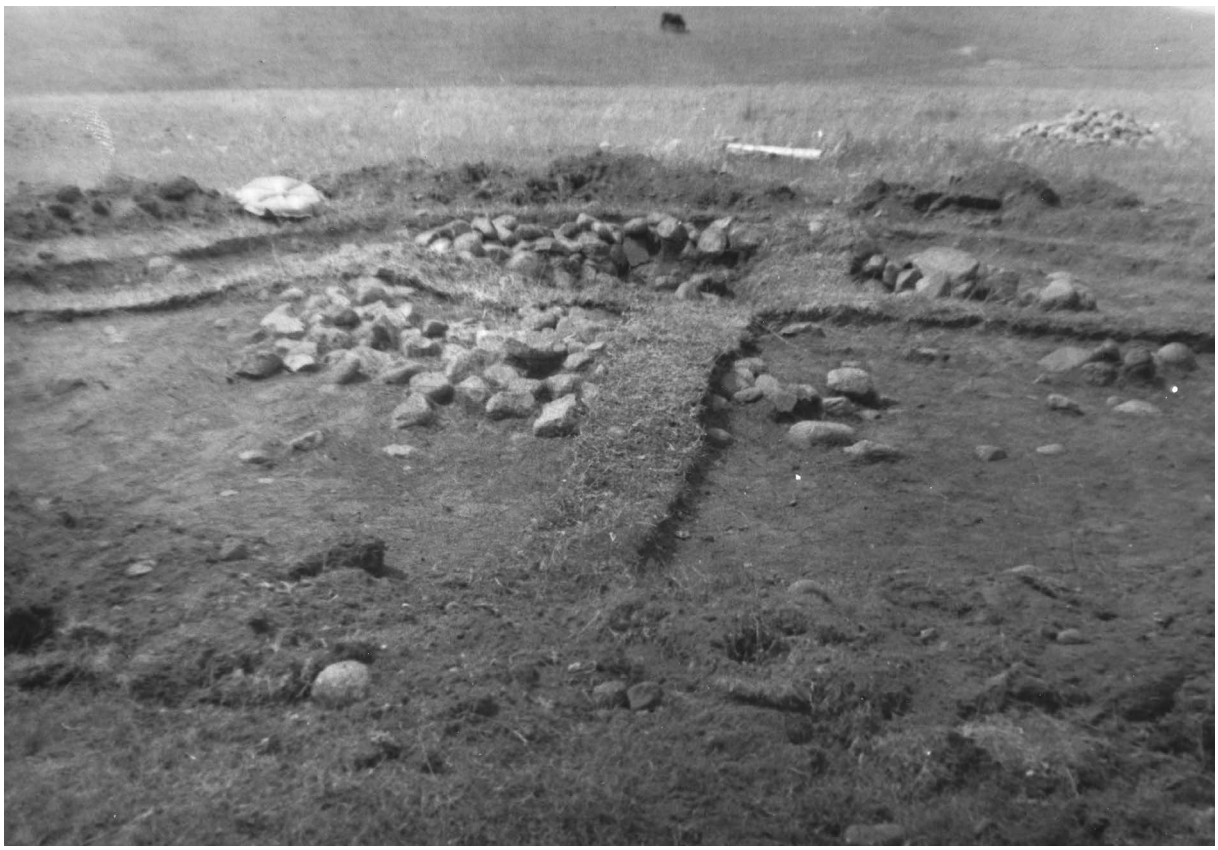
Kaczyński Marian

1976 *Problem zróżnicowania wewnętrznego „kultury sudowskiej" w późnym podokresie wpływów rzymskich i okresie wędrówek ludów*, [w:] K. Godłowski (red.), *Kultury archeologiczne i strefy kulturowe w Europie Środkowej w okresie wpływów rzymskich. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Polskie Towarzystwo Archeologiczne, Oddział w Nowej Hucie i Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w dniach 20–22 września 1972 roku w Nowej Hucie i Krakowie*, Zeszyty Naukowe UJ CCCCXXII, Prace Archeologiczne 22, Kraków, s. 253-286.

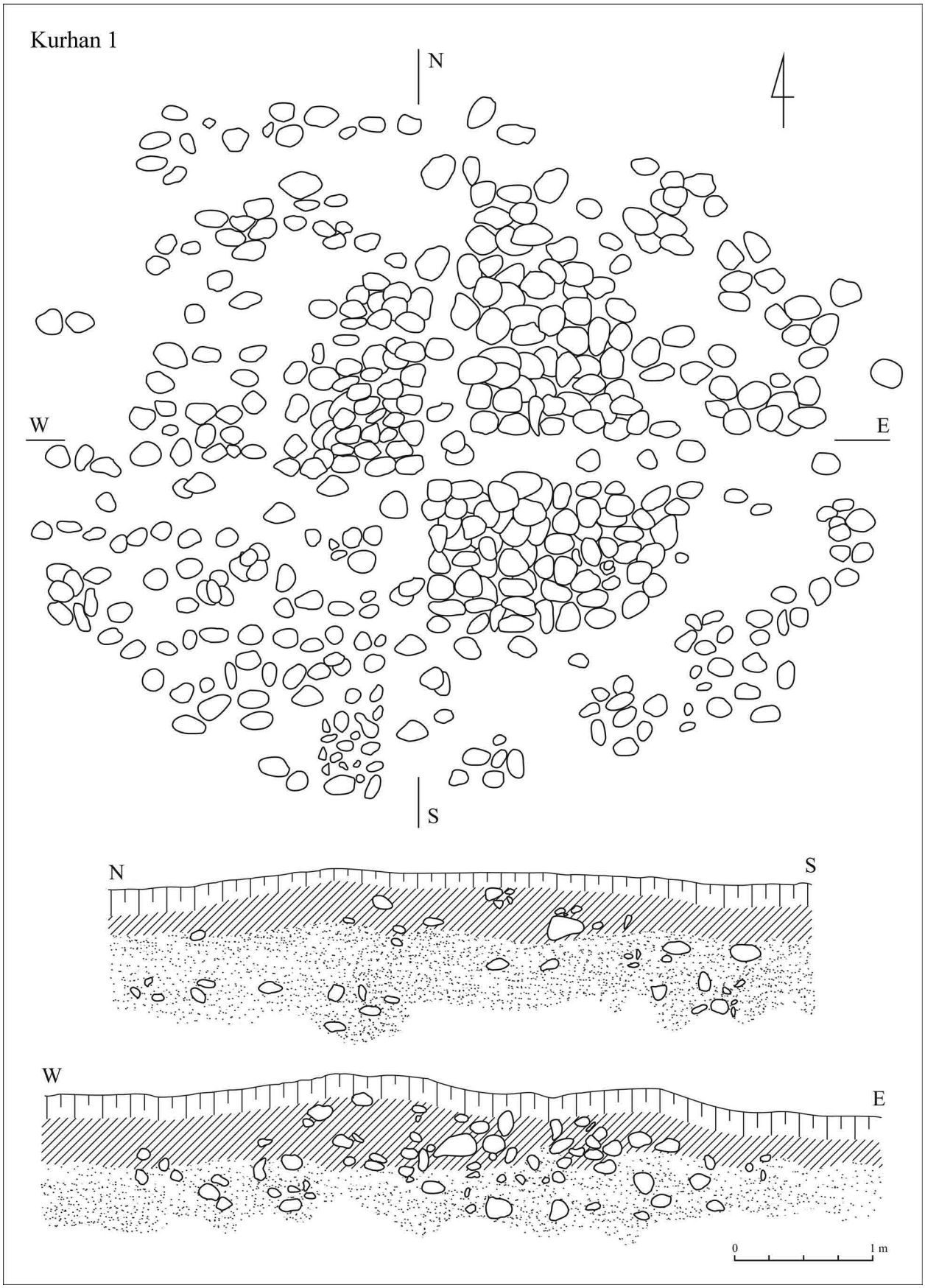
Szymański Paweł

2009 *Ceramika z cmentarzysk tzw. skupienia gołdapskiego kultury sudowskiej. Wstęp do badań*, [w:] M. i M. Karczewscy (red.) *Ceramika bałtyjska. Tradycje i wpływy. Materiały z konferencji, Białystok 21-23 września 2005*, Białystok, s. 71-95.

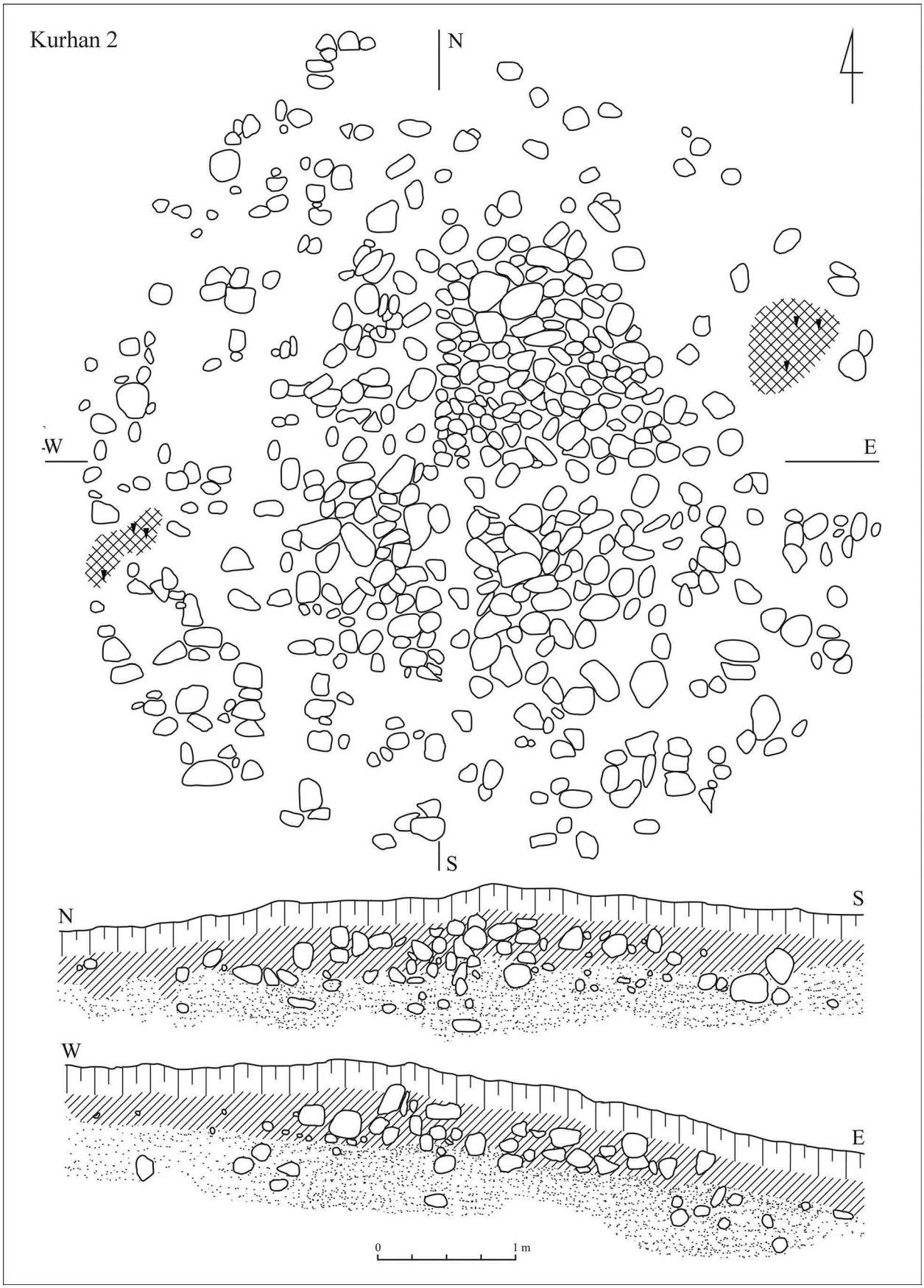

Tablica 1. Osowa, gm. Suwałki, stan III „Kamienica". Widok na zniszczone cmentarzysko kurhanowe
Plate 1. Osowa, Suwałki Commune. Barrow cemetery, Site III „Kamienica". View of the destroyed Barrow cemetery

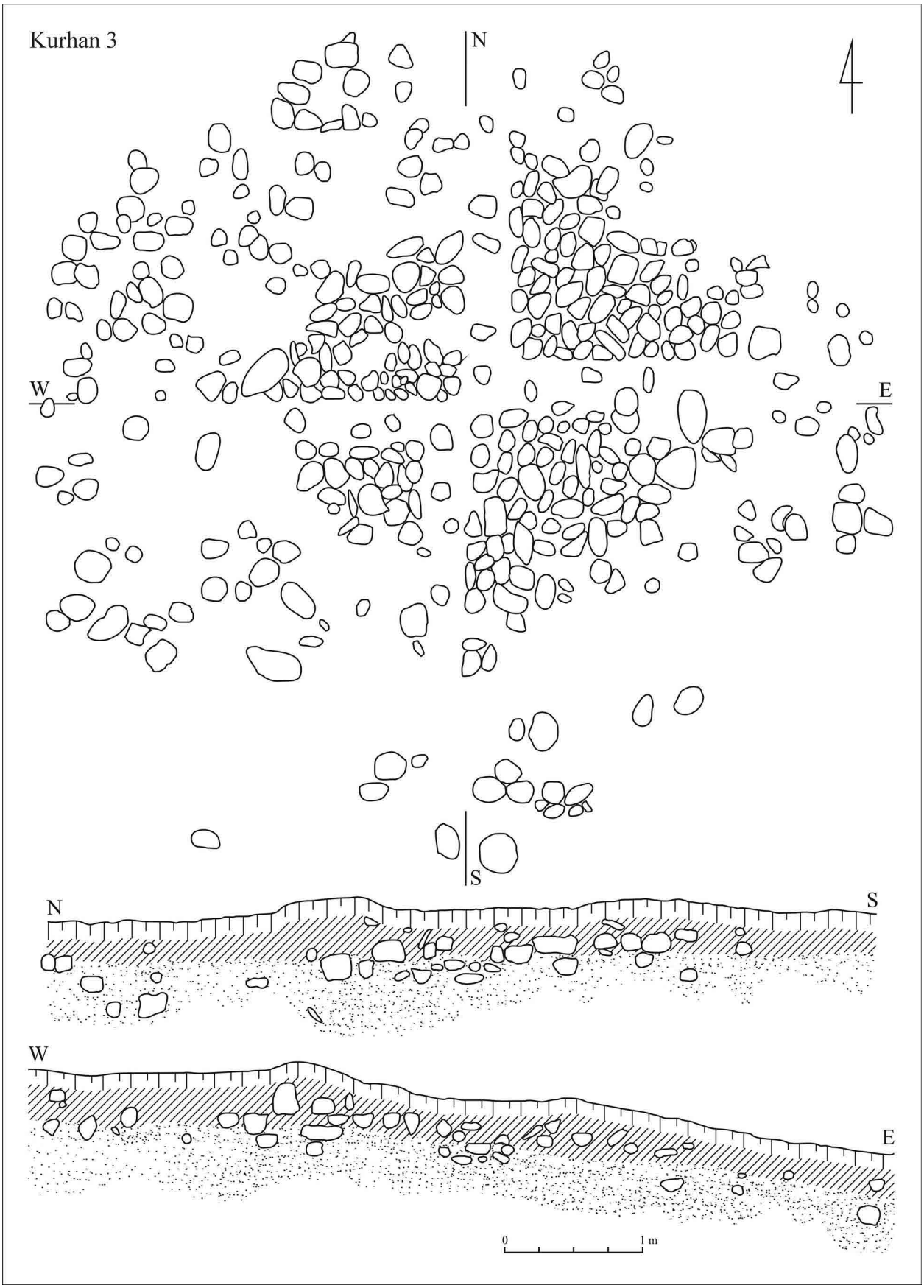
Tablica 2. Osowa, gm. Suwałki. Cmentarzysko kurhanowe stan III „Kamienica". Relikty kurhanu 1

Plate 2sowa, Suwałki Commune. Barrow cemetery, Site III „Kamienica". Relics of Barrow 1

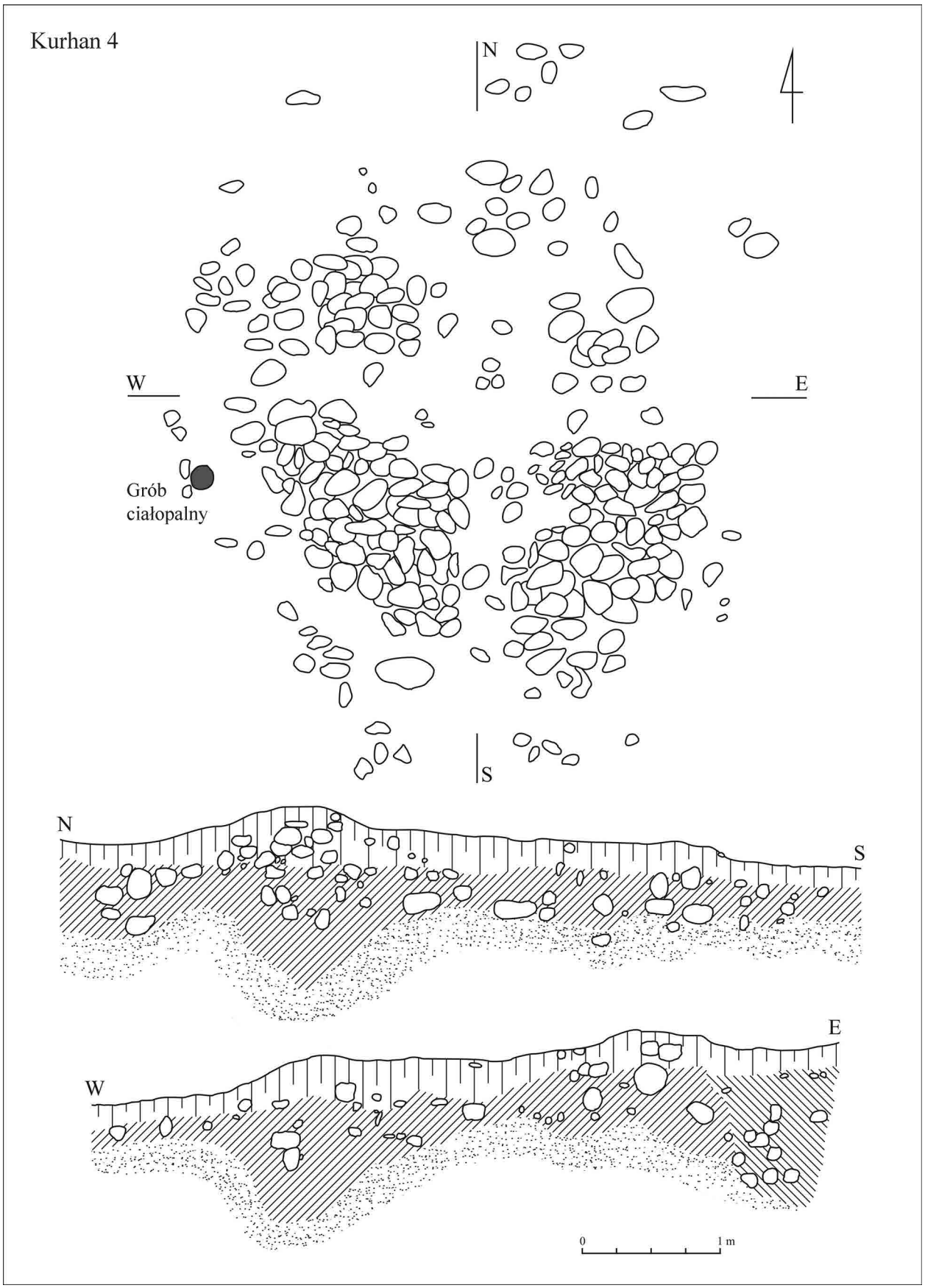
Tablica 3. Osowa, gm. Suwałki. Cmentarzysko kurhanowe stan. III „Kamienica". Relikty kurhanu 2

Plate 3. Osowa, Suwałki Commune. Barrow cemetery, Site III „Kamienica". Relics of Barrow 2

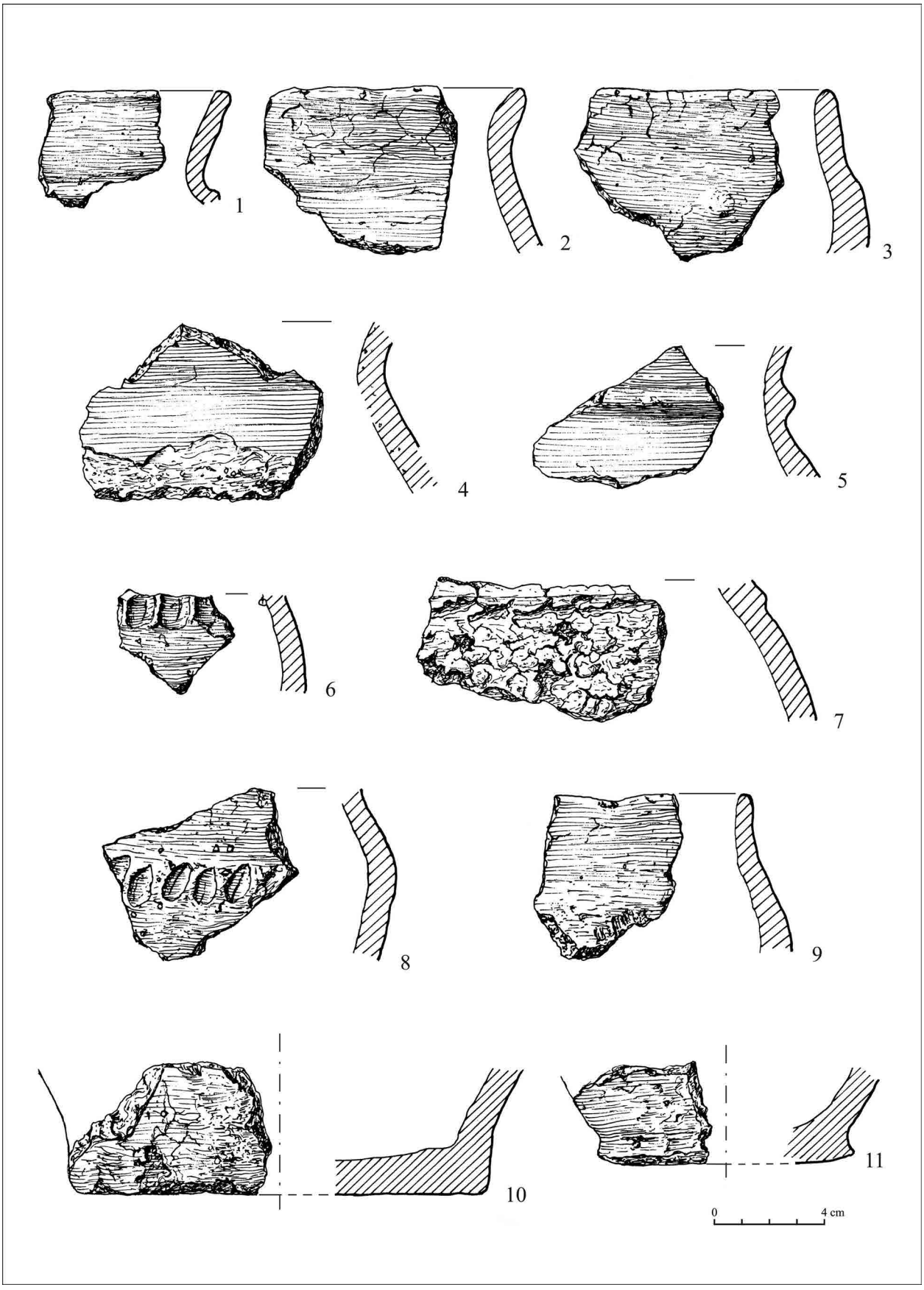
Tablica 4. Osowa, gm. Suwałki. Cmentarzysko kurhanowe stan III „Kamienica". Relikty kurhanu 3

Plate 4. Osowa, Suwałki Commune. Barrow cemetery, Site III „Kamienica". Relics of Barrow 3

Tablica 5. Osowa, gm. Suwałki. Cmentarzysko kurhanowe stan III „Kamienica". Relikty kurhanu 4

Plate 5. Osowa, Suwałki Commune. Barrow cemetery, Site III „Kamienica". Relics of Barrow 4

Tablica 6. Osowa, gm. Suwałki. Cmentarzysko kurhanowe stan III „Kamienica". Ceramika 1–6 z kurhanu 3; 7–11 z kurhanu 4
Plate 6. Osowa, Suwałki Commune. Barrow cemetery, Site III "Kamienica". Pottery: 1-6 from Barrow 3; 7–11 from Barrow 4

Paweł Szymański, Wiesław Kapla

Nowe znaleziska z cmentarzyska w Osowej, stan. I, pozyskane w 2019 roku

W trakcie przygotowywania wyników badań na osadzie z młodszego okresu rzymskiego w Osowej (stan. II), współautor niniejszego tekstu, Paweł Szymański, przeprowadził w sierpniu 2019 r. wizytację stanowiska. Na miejscu okazało się, że cały obszar rozległego płaskowyżu, na którym położony był kompleks osadniczy (cmentarzysko na stanowisku I i osada na stanowisku II), jest pokryty polem ornym (obecnie rżyskiem) oraz łąkami, na których wypasane jest bydło. Na powierzchni ziemi nie zarejestrowano śladów świadczących o tym, że mamy do czynienia ze stanowiskami pradziejowymi.

Już w trakcie dawnych badań zachodnia część płaskowyżu na której położone było cmentarzysko, przecięta była polną drogą gruntową biegnącą z południowego zachodu i zachodu ze wsi Osowa, w kierunku północno-wschodnim i dalej wschodnim przez bród na Czarnej Hańczy. Jakiś czas temu droga ta została zmodernizowana: wyrównana i poszerzona oraz zaopatrzona w most. W trakcie tej modernizacji przecięto niewielkie wzgórze, długości około 50 m w centrum cmentarzyska, pozostawiając wzdłuż obu stron drogi dwa stoki o wysokości dochodzącej do 1 m. W połowie długości zachodniego stoku zaobserwowano położone obok siebie dwa ciałopalne pochówki bezpopielnicowe przecięte w pionie (ryc. 1). Ich wypełnisko obsunęło się częściowo w dół po powierzchni stoku. Podczas podjętych prac ratowniczych zadokumentowano i wyeksplorowano oba obiekty[1], określone wstępnie jako A i B.

Oba groby wkopane zostały w jasnożółty żwir calcowy, który zalegał na stanowisku. W strefie obiektów miąższość humusu wynosiła około 20-25 cm.

1 W pracach przeprowadzonych w dniu 18 sierpnia 2019 r. uczestniczyła mgr Anetta Eidulis (Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Białymstoku, Delegatura w Suwałkach), dr Elżbieta Jaskulska (Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego), studentki IAUW: Zofia Arcab i Agata Grzędzielska oraz Paweł Szymański. Na mocy decyzji kierownika delegatury WKZ w Suwałkach z dnia 04.11.2019 r. mgr Anetty Eidulis, wyposażenie obu pochówków zostało przekazane w depozyt Muzeum Okręgowemu w Suwałkach.

Ryc. 1. Osowa, stanowisko I. Widok od strony SW na wzgórze przecięte drogą. W połowie długości lewego (zachodniego) stoku widoczne ciemniejsze przebarwienie: grób A (fot. P. Szymański)

Fig. 1. Osowa, Suwałki Commune, Site I. Southeast view of the hill crossed by a road. Darker detail in the mid-length of the left (western) slope: Grave A (Photo: P. Szymański)

Opis znalezisk

Obiekt A

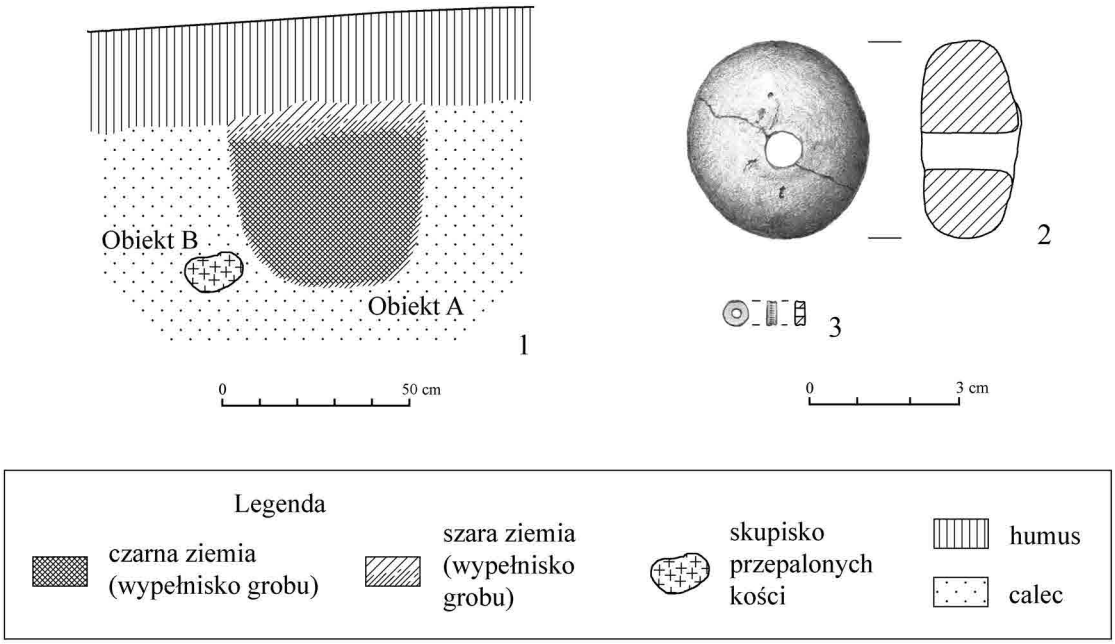
Regularna półkolista w profilu jama, w planie w zachowanej części półkolista, pierwotnie zapewne kolista, zalegała tuż pod humusem; średnica obiektu wynosiła ok. 40 cm, miąższość ok. 45 cm. Jego wypełnisko w stropie stanowiła szara ziemia, niżej czarna z drobinami węgli drzewnych (ryc. 2.1). W wypełnisku, w czarnej ziemi znaleziono rozproszone przepalone kości ludzkie oraz przęślik gliniany.

Przęślik gliniany był przełamany na pół, został niestarannie niesymetrycznie ukształtowany, choć dokładnie wygładzony, był barwy szarobrunatnej, o śr. 3,6-4 cm i grub. 2 cm (ryc. 2.2).

Obiekt B

Około 5 cm na SW od obiektu A, na poziomie jego dolnych partii zalegał obiekt B. Było to niewielkie, zwarte skupisko przepalonych czystych kości, śr. ok. 12-15 cm, miąższości ok. 10 cm. Jego strop zalegał ok. 35 cm poniżej spągu humusu w żwirze calcowym. Dookoła niego i ponad nim brak było czytelnych zarysów jamy (ryc. 2.1). Kilka centymetrów poniżej, na powierzchni stoku, zalegało drugie, podobne skupisko, zapewne część obiektu B wtórnie obsunięta w dół. Pomiędzy kośćmi znaleziono paciorek.

Jako paciorek uznano niewielki przedmiot barwy jasnożółtej, płaski z drobnymi kreskami na krawędzi i z otworkiem w centrum. Jest to zapewne skamielina. Średnica przedmiotu wynosiła 0,5 cm, grub. 0,2 cm (ryc. 2:3).

Ryc. 2. Osowa, stanowisko I.
1. profil obiektów A i B; 2. przęślik z obiektu A; 3. paciorek z obiektu B (rys. P. Szymański)

Fig. 2. Osowa, Suwałki Commune, Site I.
1. Sections of Features A and B; 2. Spindle whorl from Feature A; 3. Bead from Feature B (Drawing P. Szymański)

Analiza materiału kostnego

Obiekt A – mała ilość kości (42 g).

Stan zachowania kości czaszki: 12 fragmentów kości płaskich (w tym 3 z fragmentami szwów), 2 fragmenty korzeni zębów stałych.

Opis morfologiczny kości czaszki: mierna budowa, kości sklepienia średniej grubości.

Stan zachowania szkieletu postkranialnego: 2 fragmenty żeber, 17 fragmentów trzonów kości długich, fragment kości palca dłoni.

Budowa szkieletu postkranialnego: kości są miernej budowy i miernych rozmiarów.

Stopień zaawansowania kostnienia: brak obliteracji zachowanych odcinków szwów czaszki; nasada kości palca dłoni była połączone z trzonem.

Wiek: dorosły (*adultus-maturus*).

Płeć: żeńska ?

Obiekt B – mała ilość kości (138 g).

Stan zachowania kości czaszki: 16 fragmentów kości płaskich (w tym 4 z fragmentami szwów), 2 fragmenty kości wielokształtnych z podstawy czaszki, 2 korzenie zębów stałych (kła i zęba przedtrzonowego).

Opis morfologiczny kości czaszki: średnia budowa, kości sklepienia średniej grubości.

Stan zachowania szkieletu postkranialnego: 2 drobne fragmenty wyrostków kręgów, 8 drobnych fragmentów żeber, 65 fragmentów trzonów kości długich różnej wielkości, drobny fragment nasady kości długiej (fragment głowy kości ramiennej lub udowej), 3 drobne fragmenty kości paliczków.

Budowa szkieletu postkranialnego: kości są miernej budowy i miernych rozmiarów.
Stopień zaawansowania kostnienia: brak obliteracji zachowanych odcinków szwów czaszki.
Wiek: dorosły (*adultus-maturus*).
Płeć: żeńska ?

Analiza znalezisk

Jednym z dwóch zabytków odkrytym w pochówkach był przęślik gliniany. Niestety, przedmioty takie nie są wyróżnikiem chronologicznym i nie pozwalają na określenie datowania obiektów, z których pochodzą. Uwagę zwraca niestaranność wykonania zabytku: jest on asymetryczny, lekko owalny z otworkiem wykonanym bliżej jednej z krawędzi.

Drugim odkrytym przedmiotem znalezionym pomiędzy kośćmi jest niewielki paciorek wykonany z jasnożółtego materiału. Należy sądzić, że jest to skamielina, co nie jest dziwne, zważywszy na żwirzasty charakter podłoża. Trudno jednak stwierdzić, czy jest to przedmiot, który przypadkowo dostał się do pochówka. Nie można wykluczyć, że mimo swojego naturalnego pochodzenia był w rzeczywistości używany jako paciorek. Z podobną sytuacją mamy, być może, do czynienia na cmentarzysku w Paprotkach Kolonii, grób 171a, gdzie wśród paciorków bursztynowych znaleziono nieco przypominający je belemnit z otworkiem naturalnego pochodzenia, zapewne również używany jako ozdoba (A. Bitner-Wróblewska, M. Karczewska, M. Karczewski 2007, s. 341, 347).

Grób A to pochówek bezpopielnicowy obsypany szczątkami stosu pogrzebowego. Z kolei pochówek B to skupisko przepalonych, czystych kości określane w literaturze niemieckiej jako *Knochenhäufchen*. Obiekty o takim charakterze spotykane są licznie na cmentarzyskach bałtyjskich (por. np. P. Szymański 2005, s. 89) i znaleziono je także w Osowej. Skupiska czystych kości pochodzą np. z grobów w kurhanach 9 i 11, grobu 1 w kurhanie 12 oraz grobów 1 i 3 w kurhanie 37 (J. Jaskanis 1958, s. 86-87, 90; D. Jaskanis, J. Jaskanis 1961, s. 38). Z kolei do kategorii jam z czarną ziemią zaliczyć można np. grób 3 w kurhanie 12 i grób 2 w kurhanie 36 (J. Jaskanis 1958, s. 90; D. Jaskanis, J. Jaskanis 1961, s. 37).

Oba pochówki z Osowej zalegały w obrębie badanego w latach 1956 – 1961 cmentarzyska kurhanowego (por. J. Jaskanis 1977, s. 308-308 – tam dalsza literatura). Niestety, z powodu niemożności dowiązania się do punktów pomiarowych, lokalizacja obu grobów w obrębie przebadanych kurhanów, może być dokonana tylko orientacyjnie. Kopce na nekropoli rozmieszczone były w trzech skupiskach: południowym, centralnym i północnym. Odkryte obecnie obiekty położone były w obrębie skupiska centralnego, które datowane jest ogólnie na młodszy okres wpływów rzymskich i początek okresu wędrówek ludów, podobnie jak całe cmentarzysko. Nie pozwala to w żaden sposób na uściślenie chronologii odkrytych w 2019 r. obiektów: należy je zatem datować ogólnie na czas funkcjonowania nekropoli.

Podczas dotychczasowych badań na cmentarzysku w Osowej wszystkie pochówki interpretowano jako związane z kurhanami, co było o tyle niepewne, że duża część nasypów została wcześniej silnie zniszczona. Należy jednak stwierdzić, że na innych nekropolach suwalskich z tego czasu, przede wszystkim na nekropoli w Szwajcarii, mamy do czynienia również z pochówkami płaskimi (J. Jaskanis 2013, s. 239-240). Nie można zatem wykluczyć, że i oba odkryte współcześnie groby nie były związane bezpośrednio z kurhanami a zalegały pomiędzy nimi.

Omówione w tekście dwa nowo odkryte pochówki pokazują, że nawet cmentarzyska uznane za w pełni przebadane mogą dostarczyć nowych znalezisk. Można przypuszczać, że nowe bada-

nia w Osowej mogłyby dostarczyć kolejnych pojedynczych odkryć i uzupełnić naszą wiedzę o tej interesującej, najważniejszej obok Szwajcarii suwalskiej nekropoli, jednej z zaledwie kilku datowanych na młodszy okres wpływów rzymskich i początek okresu wędrówek ludów.

Literatura

Bitner-Wróblewska Anna, Karczewska Małgorzata, Karczewski Maciej

2007 *Grób 171A z cmentarzyska w Paprotkach-Kolonii, stan. I*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji, Warszawa, 26-27 marca 2003*, Seminarium Bałtyjskie I, Warszawa, s. 339-352.

Jaskanis Jan

1958 *Sprawozdanie z badań w 1956 r. na cmentarzysku kurhanowym w miejscowości Osowa, pow. Suwałki*, „Wiadomości Archeologiczne" XXIV, s. 75-97.

1977 *Cmentarzyska kultury zachodniobałtyjskiej z okresu rzymskiego. Materiały do badań nad obrządkiem pogrzebowym*, Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne IV, Warszawa, s. 239-349.

2013 *Szwajcaria. Cmentarzysko bałtyjskie kultury sudowskiej w północno-wschodniej Polsce*, Warszawa.

Jaskanis Danuta, Jaskanis Jan

1961 *Sprawozdanie z badan w 1957 r. na cmentarzysku kurhanowym w miejscowości Osowa pow. Suwałki*, „Wiadomości Archeologiczne" XXVII, s. 27-47.

Szymański Paweł

2005 *Mikroregion z okresu wpływów rzymskich w rejonie jeziora Salęt na Pojezierzu Mazurskim*, Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages XI, Warszawa.

XIV. Indeksy

Indeks nazwisk

Almgren Oscar 109
Antoniewicz Jerzy 8, 14, 25, 85, 90, 98, 173
Arcichowska Ewa 8

Beckmann Christamaria 34, 110, 175
Bitner-Wróblewska Anna 7, 23, 31, 43, 51, 54, 65, 104, 173, 208, 234, 235
Bliujienė Audronė 28, 104
Brzozowski Jerzy 52
Bucholc Anna 24, 173
Budziński Alfons 9
Bujkowski Franciszek 217
Butkus Donatas 28

Chilińska-Drapella Agata 32, 103
Cnotliwy Eugeniusz 207
Czarnecka Katarzyna 35
Czeczuga Bazyli 77, 86, 91, 194

Driesch Angela, von dem 201, 206
Dymowski Arkadiusz 25
Dzierżykray-Rogalski Tadeusz 11
Dzięciołowski Ryszard 203, 206

Eidulis Aneta 231
Engel Marcin 9, 23, 80, 173

Gan Paweł 27, 28
Gawrysiak-Leszczyńska Wiesława 8, 33
Gierasimow Maria 91
Ginalski Jerzy 35, 110
Godłowski Kazimierz 88, 104, 221
Gralak Tomasz 96
Gręzak Anna 206
Grzędzielska Agata 229

Hipokrates 203
Hoffmann Mirosław Janusz 50

Iwanicki Piotr 23, 36, 43, 46–48, 51, 52, 173
Iwanowska Grażyna 206

Jankuhn Herbert 28
Janowski Andrzej 207
Jaskanis Danuta 7, 9, 18, 31, 58, 95, 96, 103, 104, 107, 108, 171, 191, 194, 199, 203, 206, 217, 221, 232, 233
Jaskanis Jan 7–9, 11, 12, 14, 15, 20, 31, 32, 35, 42, 43, 46, 47, 49, 52, 53, 57, 58, 90, 95, 96, 98, 103–105, 107, 108, 171, 181, 191, 194, 199, 203, 206, 217, 220, 221, 232, 233
Jaskulska Elżbieta 229

Jończyk Ludwika 28
Juga-Szymańska Anna 28–32, 35, 109, 174
Jutrzenka-Trzebiatowski Antoni 200, 206

Kaczyński Marian 7, 25, 43, 48, 100, 173, 221
Kapla Wiesław 229
Karczewska Małgorzata 25, 28, 42, 65, 173, 232, 233
Karczewski Maciej 25, 42, 54, 65, 87, 91, 95, 173, 204, 206, 232, 233
Karwowska Halina 8
Klewek Mariusz 52
Kłyszejko Edward 91
Kobryń Henryk 201, 206, 207
Kobyliński Zbigniew 61, 95
Kokowski Andrzej 35
Kolda Jan 201, 206
Kondracki Jerzy 204, 206
Kontny Bartosz 35, 103
Kossacka Wiesława 77, 86, 191, 194
Krzysztof Kowalski 207
Kukawka Stanisław 221

Lasota-Moskalewska Alicja 199, 200, 204, 205, 206, 207
Lewoc Iwona 23, 35, 49, 173
Lityńska-Zając Maria Teresa 87

Łapo Jerzy Marek 24, 25, 173

Mackiewicz Adam 25, 50
Madyda Renata 31, 103, 110
Madyda-Legutko Renata 31, 32, 103, 109
Makowiecki Daniel 203, 207
Marciniak Józef 52
Mellin-Wyczółkowska Izabela 25, 76, 173
Michałowski Andrzej 61, 63, 65, 96
Miłkowski Adam 206, 207
Mogielnicka-Urban Małgorzata 50
Moszyński Kazimierz 97

Nowakowska Magdalena 25
Nowakowski Wojciech 24, 25, 27–29, 51, 66, 76, 80, 86, 87, 103, 104, 173

Okulicz Jerzy 7, 14, 23, 48, 65, 76, 96, 97, 103, 173, 203, 207
Orłowska, mieszkanka Osowej 217
Orzechowska Mariola 25

Piątkowska-Małecka Joanna 25, 83, 88, 90, 173, 199, 203, 204, 205, 206, 207
Pirożnikow Ewa 25, 173
Promińska Elżbieta 11

Raddatz Klaus 32
Rek Anita 23, 36, 48–50, 52, 76, 173
Rek Ireneusz 23, 36, 38, 43, 48, 53, 173
Rogala Izabela 25, 28, 173
Rudnicki Mirosław 25
Rzeszotarska-Nowakiewicz Aleksandra 23

Schmiedehelm Marta 28, 51, 52
Schulze-Dörrlamm Mechthild 104
Schuster Jan 97
Serwatka Stanisław 199, 200
Słowiński Sławomir 207
Sobczak Cezary 23, 38, 43, 46, 48–50, 53–56, 59, 63, 97, 98, 172, 175, 177
Stasiak Jadwiga 11, 21, 63, 65, 86, 90, 91, 183, 194, 204, 207
Szafran Bronisław 183, 187
Szter Izabela 28, 34, 35
Szymański Paweł 7, 24, 25, 28, 31, 32, 34–36, 39–43, 46–53, 56–59, 63, 100, 104, 105, 173, 220, 221, 229–231

Świeżyński Krzysztof 207

Tempelmann-Mączyńska Magdalena 32, 34, 109, 175
Tłoczek Ignacy 97

Uggla Hjarmal 200, 207
Urban Joanna 50

Voss Gerhard 28

Wasylikowa Krystyna 185
Wiśniewski Jerzy 9

Woźny Jacek 95

Zielonka Marcin 23, 173
Ziemlińska-Odojowa Włodzimiera 34
Zimmermann Wolf Haio 96

Żołędziowski Karol 27
Żurowski Tadeusz 4, 49

Indeks miejscowości

Babięta (d. Babienten), pow. mrągowski 51, 52
Bachanowo, pow. suwalski 221
Bałowo, pow. mrągowski 24, 25, 173
Barbaricum, obszary poza rzymskim limesem 27, 31, 32, 35, 96, 174, 175
Bargłów Dworny, pow. augustowski 24, 25, 48, 91, 173
Berlin 28
Białystok, pow. loco 8, 21, 191, 229

Czarna Hańcza, rzeka 11, 14, 18, 21, 23, 63, 86, 90, 95, 171, 172, 180, 183, 186, 191, 203, 229
Czarnakowizna, pow. suwalski 20, 91, 183, 184, 186–188
Czerwony Dwór, pow. olecki 51

Dręstwo, pow. augustowski 52, 53

Europa Środkowa 205

Gąsior (d. Gonschor, Jaskowska-See), pow. piski 52
Gołdap, pow. loco 23
Grodzisko, pow. gołdapski 23, 24, 52
Grunajki (d. Gruneiken, Gruneyken), pow. gołdapski 28

Jemieliste, pow. suwalski 220, 221
Juchnajcie, pow. gołdapski 23, 24, 173
Judziki, pow. augustowski 52

Kamieńskie, pow. piski 24, 25, 173
Kazimierówka, pow. suwalski 23, 24, 173
Konarzewo, pow. poznański 97
Konikowo (d. Rostek), pow. gołdapski 23, 24, 80, 173
Korkliny, pow. suwalski 9
Kośmidry, pow. gołdapski 53
Krzywólka, pow. suwalski 9, 14, 23, 24, 43, 46, 48–50, 54, 55, 63, 65, 97, 98, 107, 108, 172, 181, 221

Litwa 30, 31, 104
Ławny Lasek, nazwa części wsi, zob. Stare Kiełbonki
Łotwa 30

Machary (d. Macharren), pow. mrągowski 52
Marycha, rzeka 9
Mazury, kraina geograficzna 7, 24, 34, 58, 171, 173
Mikołajki, pow. mrągowski 25, 173
Muntowo, pow. mrągowski 24, 25, 28, 173

Netta, pow. augustowski 31, 90
Niedrzwica, pow. gołdapski 23, 24, 48, 49, 52, 173
Nikutowo (d. Nikutowen), pow. mrągowski 52

Okmin, jezioro 11, 90, 171, 179, 186
Osinki, pow. suwalski 9, 21, 23, 24, 43, 48–50, 52, 55, 65, 66, 76, 87, 90, 96–98, 107, 108, 173, 177, 181, 203, 205, 206
Osowa, pow. suwalski, *passim*

Paprotki Kolonia, pow. giżycki 24, 25, 28, 51, 65, 87, 91, 173, 232
Pojezierze Mazurskie, 66, 87, 184, 185, 204
Pojezierze Mrągowskie 25
Pojezierze Suwalskie 86, 87, 91, 184, 194, 203, 204, 205
Polska 9, 183, 184, 192, 200, 204, 217
Polska południowa 88

Polska północna 31
Polska północno-wschodnia 7, 25, 29–32, 35, 50, 105, 107, 108, 171, 200
Polska środkowa 88, 185
Polska wschodnia 97
Praga (Czechy) 7, 171
Przebród, pow. suwalski 52, 53

Rajgród, pow. grajewski 52
Rospuda, rzeka 9
Rybczyzna, pow. grajewski 24, 173

Salęt, jezioro 25, 173
Stare Kiełbonki (Ławny Lasek) pow. mrągowski 24, 25 76, 87, 173
Sterławki Małe (d. Klein Stürlack), pow. giżycki 51, 52
Stręgiel (d. Gross Strengeln), pow. węgorzewski 51
suwalski powiat 9
Suwalszczyzna, kraina 7, 14, 24, 29, 31, 32, 34, 35, 43, 46, 48, 50, 52–56, 59, 66, 100, 104, 105, 171, 173, 177, 181, 184, 185, 186, 222, 223
Suwałki, pow. loco 8, 220, 229
Szestno – Ptasia Wyspa, pow. mrągowski 24, 25, 173
Szurpiły, pow. suwalski 34, 49, 87, 90, 20
Szurpiły – Góra Zamkowa 87
Szurpiły – „Targowisko" 28
Szwajcaria, pow. suwalski 8, 9, 14, 21, 31, 32, 35, 43, 46, 49, 52, 53, 57, 58, 85, 90, 103, 232

Tałty, pow. mrągowski 24, 25, 173
Toruń, pow. loco 20
Turwągi (d. Gross Thurwangen), pow. kętrzyński 28
Tworki Skrodzkie, pow. grajewski 24, 108, 173

Warszawa 8, 20
Wielkie Jeziora Mazurskie 184
Wyszembork, pow. mrągowski 24, 25, 48, 51–53, 66, 76, 86, 87, 91, 173

Żubronajcie, pow. sejneński 208
Żywa Woda, pow. suwalski 9, 34, 90, 103

XV. Bibliografia*

Wykaz skrótów

AB-S	–	Acta Baltico-Slavica.
Bałtowie i ich sąsiedzi…	–	A. Bitner-Wróblewska, G. Iwanowska (red.), *Bałtowie i ich sąsiedzi. Marian Kaczyński in memoriam*, Seminarium Bałtyjskie II, Warszawa 2009.
Ceramika bałtyjska…	–	M. i M. Karczewscy (red.), *Ceramika bałtyjska. Tradycje i wpływy. Materiały z konferencji, Białystok 21–23 września 2005*, Białystok 2009.
Ceramika zachodniobałtyjska…	–	M. Karczewski (red.), *Ceramika zachodniobałtyjska od wczesnej epoki żelaza do początku ery nowożytnej. Materiały z konferencji – Białystok, 14–16 maja 1997 roku*, Białystok 1998.
KHKM	–	Kwartalnik Historii Kultury Materialnej.
KM-W	–	Komunikaty Mazursko-Warmińskie.
Kultura bogaczewska…	–	A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji, Warszawa, 26–27 marca 2003*, Seminarium Bałtyjskie I, Warszawa 2007.
Kultury archeologiczne…	–	K. Godłowski (red.), *Kultury archeologiczne i strefy kulturowe w Europie Środkowej w okresie wpływów rzymskich. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Polskie Towarzystwo Archeologiczne, Oddział w Nowej Hucie i Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w dniach 20–22 września 1972 roku w Nowej Hucie i Krakowie*, Zeszyty Naukowe UJ CCCCXXII, Prace Archeologiczne 22, Kraków 1976.
MSiW	–	Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne.
Officina archaeologica optima…	–	W. Nowakowski, A. Szela (red.), *Officina archaeologica optima. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages VII, Warszawa 2001.
Orbis Barbarorum…	–	J. Andrzejowski, C. von Carnap-Bornheim, A. Cieśliński, B. Kontny (red.), *Orbis Barbarorum. Studia. Studia ad archaeologiam Germanorum et Baltorum temporibus Imperii Romani pertinentia Adalberto Nowakowski dedicata*, Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina VI, Warszawa–Schleswig 2017.

* Bibliografia dotyczy rozdziałów I–XI.

PA	– Przegląd Archeologiczny.
RB	– Rocznik Białostocki.
SAS	– Studia Archaeologica Sudauica.
WA	– Wiadomości Archeologiczne.
ZOW	– Z Otchłani Wieków.

Źródła archiwalne

Schmiedehelm, archiwum – spuścizna Marty Schmiedehelm, przechowywana w *Tallinna Ülikooli Arheoloogiline Teaduskogu* (nr AI. F.25, n. 315, s. 7), Tallinn, Estonia.

Literatura

Antoniewicz Jerzy

1962a *Odkrycie grobu rolnika jaćwieskiego z narzędziami produkcji z okresu rzymskiego*, RB III, 205–223.

1962b *Radlica łopatkowa okresu rzymskiego z północnej Polski*, KHKM 10 / 3–4, 595–599.

1968 *Niektóre dane do dziejów rolnictwa w pierwszych wiekach n.e. na obszarze Prus i Jaćwieży*, KM-W 2, 179–189.

1977 *Wyniki badań na osadzie (stanowisko 1) z okresu wpływów rzymskich w Wyszemborku, woj. olsztyńskie*, WA LXII, 213–224.

1979 *Bałtowie Zachodni w V w. p.n.e – V w. n.e. Terytorium, podstawy gospodarcze i społeczne plemion prusko-jaćwieskich i letto-litewskich*, Olsztyn–Białystok.

Beckmann Christamaria

1969 *Metallfingerringe der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*, Saalburg Jahrbuch XXVI, 5–106.

Bitner-Wróblewska Anna

1991 *Zachodniobałtyjska osada w Kazimierówce gm. Jeleniewo, woj. suwalskie*, RB XVII, 365–372.

1994 *Z badań nad ceramiką zachodniobałtyjską w okresie wędrówek ludów. Problem tzw. kultury sudowskiej*, Barbaricum 3, Warszawa, 219–241.

2005 *Suwalscy „pacyfiści". Wpływ Gotów na obrządek pogrzebowy mieszkańców Suwalszczyzny w okresie wędrówek ludów?*, [w:] A. Kokowski (red.), *Europa Barbarica. Ćwierć wieku archeologii w Masłomęczu*, Lublin, 33–42.

2007 *Netta. A Balt Cemetery in Northeastern Poland*, Monumenta Archaelogica Barbarica VII, Warszawa.

Bitner-Wróblewska Anna, Iwanicki Piotr

2002 *Cmentarzysko w Podliszewie, woj. podlaskie. Między kulturą bogaczewską a sudowską*, [w:] J. Andrzejowski, R. Prochowicz, A. Żórawska (red.), *Varia Barbarica. Zenoni Woźniak ab amicis dicata, Monumenta Archaeologica Barbarica*, Series Gemina I, Warszawa–Lublin, 105–183.

Bitner-Wróblewska Anna, Karczewska Małgorzata, Karczewski Maciej

2001 *Nowa odmiana uzdy z wodzami łańcuchowymi z cmentarzyska kultury bogaczewskiej w Paprotkach Kolonii, stan. 1, woj. warmińsko-mazurskie*, WA LV (1999–2001), 65–85.

Bliujienė Audronė

2002 *The Main Stylistic Features of the Baltic Crossbow Brooches in the Migration Period*, Archaeologia Baltica 5, 145–161.

Bliujienė Audronė, Butkus Donatas

2017 *Heralds of the Late Roman Period or Some Remarks About the Balt Fibulae Type Almgren 133*, Orbis Barbarorum…, 97–111.

Brzozowski Jerzy, Szymański Paweł
1999 *Nowe zabytki z cmentarzyska z okresu wpływów rzymskich w miejscowości Dręstwo stanowisko 1, gm. Bargłów Kościelny*, pow. Augustów, Światowit XLII/B, 26–31.

Bucholc Anna
2019 *Osada z okresu rzymskiego i średniowiecza w Tworkach Skrodzkich nad jeziorem Rajgrodzkim*, tekst niepublikowanej pracy magisterskiej znajdujący się w archiwum Wydziału Archeologii UW.

Budziński Alfons
1871 *Poszukiwania archeologiczne w b. guberni augustowskiej*, Biblioteka Warszawska 1 (121), 230–243.

Chilińska-Drapella Agata
2010 *Próba nowego spojrzenia na pasy sambijskie*, WA LXI (2009–2010), 3–79.

Czarnecka Katarzyna
2017 *Odźwierna czy dama z kasetką? Znaleziska części zamków i kluczy u ludów bałtyjskich*, Orbis Barbarorum..., 141–150.

Czeczuga Bazyli, Kłyszejko Edward
1981 *Drzewostan obszaru jaćwieskiego u schyłku starożytności*, RB XIV, 209–215.

Czeczuga Bazyli, Kossacka Wiesława
1971 *Nasiona prosa (Panicum miliaceum L.) i owsa (Avena sativa L.) z osad jaćwieskich w pow. suwalskim*, RB X, 386–387.
1973 *Nasiona roślin uprawnych i chwastów z osady jaćwieskiej z Osowej, pow. Suwałk (III-IV w.n.e.)*, AB-S VIII, 151–164.
1974 *Szczątki roślinne z osady protojaćwieskiej z okresu rzymskiego z Osowej, pow. Suwałki*, RB XII, 427–429.
1981 *Rośliny uprawne z obszaru kultury zachodniobałtyjskiej okresu rzymskiego w dorzeczu Czarnej Hańczy*, RB XIV, 217–222.

Dymowski Arkadiusz, Orzechowska Mariola, Rudnicki Mirosław
2012 *Eine frühbyzantinische Münze aus der multikulturellen Siedlung von Tałty, Fundstelle II in den Masuren (Nordostpolen)*, Acta Archaeologica Carpathica XLVII, 61–79.

Dzierżykraj-Rogalski Tadeusz
1958 *Materiały kostne z kurhanów z okresu rzymskiego na Suwalszczyźnie, wydobyte w 1956 r.*, WA XXV/1-2, 131–139.
1962 *Analiza szczątków kostnych znalezionych w latach 1958/59 w grobach ciałopalnych z V-VI wieku n.e. w miejscowości Osowa, pow. Suwałki*, RB III, 299–336.
1963 *Badania szczątków kostnych znalezionych w 1956 r. w grobach szkieletowych z III-IV wieku n.e. na cmentarzysku kurhanowym w Osowej, pow. Suwałki*, RB IV, 309–321.
1965 *Badania antropologiczne prowadzone w latach 1950–1963 na obszarze Białostocczyzny*, RB V, 127–135.

Dzierżykraj-Rogalski Tadeusz, Promińska Elżbieta
1961 *Badania szczątków kostnych wydobytych w 1957 r. z grobów ciałopalnych z V-VI wieku n.e. w Osowej, pow. Suwałki*, RB II, 281–308.
1962 *Szczątki kostne Jaćwingów z grobów ciałopalnych na cmentarzysku kurhanowym w Osowej, pow. Suwałki*, Materiały i Prace Antropologiczne 61, 47–64.

Engel Marcin
2001 *„Wielkie pole do zbierania plonów" — krótka historia poszukiwań i badań archeologicznych na Suwalszczyźnie do wybuchu II wojny* światowej, ZOW 56/4, 77–84.
2002 *Piec wapienniczy z osady w Konikowie (Rostku). Wyniki badań wykopaliskowych w sezonach 1999–2000*, [w:] M. Karczewska i M. Karczewski (red.), *Badania archeologiczne w Polsce północno-wschodniej i na zachodniej Białorusi w latach 2000 – 2001. Materiały z konferencji, Białystok 6–7 grudnia 2001 roku*, Białystok, 321– 330.

Engel Marcin, Iwanicki Piotr
2001 *Zagadkowe naczynie w obstawie kamiennej z osady jaćwieskiej w Konikowie (Rostku) pod Gołdapią*, Officina archaeologica optima…, 69–75.

Gierasimow Maria
1963 *Szczątki drewna z osady i grodziska w Osinkach, pow. Suwałki*, WA XXIX/2, 214–215.

Ginalski Jerzy
1991 *Ostrogi kabłąkowe kultury przeworskiej. Klasyfikacja typologiczna*, PA 38, 53–84.

Godłowski Kazimierz
1974 *Chronologia okresu późnorzymskiego i wczesnego okresu wędrówek ludów w Polsce północno-wschodniej*, RB XII, 9–100.
1985 *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim,* Prace Komisji Archeologicznej 23, Kraków.

Gralak Tomasz
2009 *O możliwościach poznania pradziejowych jednostek miary długości*, PA 57, 73–97.

Hoffmann Mirosław Janusz
1998 *Ceramika z obszaru południowo-wschodniego pobrzeża Bałtyku w I tysiącleciu p.n.e. – próba typologii i periodyzacji*, Ceramika zachodniobałtyjska…, 11–38.

Iwanicki Piotr
2001 *Materiały z okresu rzymskiego ze stanowiska I w Woźnej Wsi, gmina Rajgród, województwo podlaskie*, Officina archaeologica optima…, 89–97.
2004 *„Bogaczewskie" czy „sudowskie". Uwagi o genezie kubków typu „Szwajcaria"*, [w:] M. Karczewska i M. Karczewski (red.), *Ceramika zachodniobałtyjska. Nowe źródła i interpretacje. Materiały z konferencji, Białystok 23 – 24 września 2002 roku*, Białystok, 19–35.
2009a *Kubek dla mańkuta, czyli jeszcze raz o typie „Szwajcaria"*, Bałtowie i ich sąsiedzi…, 353–362.
2009b *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych, przeprowadzonych w 2008 r. w Grodzisku, stan. I, pow. gołdapski, woj. warmińsko-mazurskie*, Studia Angerburica 15, 130–133.
2015 *Kształtowanie się osadnictwa kultury bogaczewskiej w dolinie Gołdapy, na podstawie badań z lat 2008–2011*, [w:] S. Wadyl, M. Karczewski, M.J. Hoffmann (red.), *Materiały do Archeologii Warmii i Mazur* I, Warszawa–Białystok, 111–119.
2019 *Wielofazowe stanowisko w Niedrzwicy pow. Gołdap. Wybrane aspekty kulturowe*, SAS II, 191–211.

Iwanicki Piotr, Szymański Paweł
2007 *Badania w 2002 roku cmentarzyska kultury bogaczewskiej w Czerwonym Dworze (stanowisko XV) w Puszczy Boreckiej*, Kultura bogaczewska…, 369–381.

Jaskanis Danuta
1974 *Wstępne wyniki badań osady z okresu rzymskiego przeprowadzonych w Osowej, pow. suwalski w 1971 r.*, RB XII, 421–427.

Jaskanis Danuta, Jaskanis Jan
1961 *Sprawozdanie z badań w 1957 r. na cmentarzysku kurhanowym w miejscowości Osowa pow. Suwałki*, WA XXVII/1, 27–47.
1966 *Sudauisches Siedlungskomplex aus der Spätromischen Periode und Völkerwanderungszeit in Osowa, Kreis Suwałki*, AB-S IV, 109–150.

Jaskanis Jan
1958a *Sprawozdanie z badań w 1956 r. na cmentarzysku kurhanowym w miejscowości Osowa, pow. Suwałki*, WA XXIV/1–2, 75–97.

1958b *Osada z wczesnego okresu żelaza w miejscowości 0sowa, pow. Suwałki*, WA XXV/1–2, 152.
1960 *Badania wykopaliskowe w r. 1960 na cmentarzysku kurhanowym w Osowej, pow. suwalski*, [w:] *II Sprawozdanie z badań polowych polsko- szwedzkiej Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej na Suwalszczyźnie* (do użytku wewnętrznego dla celów służbowych), Białystok, 5–6.
1961a *Wyniki badań przeprowadzonych na cmentarzysku kurhanowym w miejscowości Osowa, pow. Suwałki w latach 1958–1959*, RB I, 131–190.
1961b *Badania wykopaliskowe w r. 1961 na cmentarzysku kurhanowym w Osowej, pow. suwalski*, [w:] *III Sprawozdanie z badań terenowych sekcji: archeologicznej, antropologicznej, językoznawczej i historycznej w 1061 r na Suwalszczyźnie, Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska* (do użytku wewnętrznego dla celów służbowych), Białystok, 5.
1962 *Wyniki badań cmentarzyska kurhanowego we wsi Osowa, pow. Suwałki w latach 1960–1961*, RB III, 233–297.
1964 *Z problematyki dotychczasowych badań archeologicznych nad Jaćwieżą w I tys. n. ery na obszarze górnego dorzecza Czarnej Hańczy*, Pamiętnik Pierwszej Konferencji Nauk Historycznych poświęconej badaniom ziem północno-wschodniej Polski w Białymstoku, AB-S I, 49–63.
1965 *Badania archeologiczne w woj. białostockim w latach 1945–1963*, RB V, 97–125.
1966 *Human Burials with Horses in Prussia and Sudovia in the First Millennium of Our Era*, AB-S IV, 29–65.
1968 *Pochówki z końmi na cmentarzyskach protojaćwieskich z okresu rzymskiego i wędrówek ludów*, RB VIII, 77–109.
1974 *Obrządek pogrzebowy zachodnich Bałtów u schyłku starożytności* (I-V w. *n.e.)*, Biblioteka Archeologiczna 23, *Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk*.
1977 *Cmentarzyska kultury zachodniobałtyjskiej z okresu rzymskiego. Materiały do badań nad obrządkiem pogrzebowym*, MSiW IV, 239–349.
2012 *Wodzowskie kurhany kultury wielbarskiej na Podlasiu*, Białystok.
2013 *Szwajcaria. Cmentarzysko bałtyjskie kultury sudowskiej w północno-wschodniej Polsce*, Warszawa.

Jaskanis Jan, Okulicz Jerzy

1981 *Kultura zachodniobałtyjska*, [w:] J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria Ziem Polskich*, t. 5, *Późny okres lateński i okres rzymski*, Wrocław– Warszawa– Kraków– Gdańsk, 216–248.

Juga-Szymańska Anna

2004 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Tałtach na Pojezierzu Mazurskim*, Światowit Supplement Series B: Barbaricum 7, Warszawa, 91–145.
2014 *Kontakty Pojezierza Mazurskiego ze wschodnia strefą Bałtyku w okresie wpływów rzymskich na przykładzie szpil*, Seminarium Bałtyjskie III, Warszawa.

Juga-Szymańska Anna, Szymański Paweł

2014 *Metalowe haczyki do połowu ryb na terenie osadnictwa bałtyjskiego w północno-wschodniej Polsce, od wczesnej epoki żelaza do okresu wędrówek ludów*, [w:] M. Karczewski, E. Smolska (red.), *Środowisko przyrodnicze, gospodarka, osadnictwo i kultura symboliczna w V w. p.n.e. – VII w. n.e. w dorzeczach Odry i Wisły*, Środowisko – Człowiek – Cywilizacja, t. 3, Białystok–Warszawa–Kielce, 101–109.

Kaczyński Marian

1958 *Dwa cmentarzyska kurhanowe z V-VI wieku we wsi Prudziszki, pow. Suwałki*, Materiały Starożytne III, Warszawa, 115–153.
1976 *Problem zróżnicowania wewnętrznego „kultury sudowskiej" w późnym podokresie wpływów rzymskich i okresie wędrówek ludów*, Kultury archeologiczne…, 253–289.
1998 *Ceramika z osady późnorzymskiej /stanowisko II/ w Bargłowie Dwornym, gm. Bargłów Kościelny, woj. suwalskie*, Ceramika zachodniobałtyjska..., 167–179.

Karczewska Małgorzata, Karczewski Maciej

1998 *Uwagi o chronologii i funkcji naczyń kultury bogaczewskiej i grupy olsztyńskiej (?) odkrytych na osadzie w Paprotkach Kolonii, stan. 41 w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich*, Ceramika zachodniobałtyjska..., 245–276.

2002 *Osada z okresu wpływów rzymskich i okresu wędrówek ludów w Paprotkach Kolonii stanowisko 41 w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich*, t. 1, *Badania Archeologiczne*, Białystok.

Karczewska Małgorzata, Karczewski Maciej, Pirożnikow Ewa (red.)

2002 *Osada z okresu wpływów rzymskich i okresu wędrówek ludów w Paprotkach Kolonii stanowisko 41 w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich*, t. 2, *Analizy Paleoekologiczne*, Białystok.

Karczewski Maciej

1998 *Ceramika kultury kurhanów zachodniobałtyjskich z osady w Paprotkach Kolonii, stan. 41 w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich*, Ceramika zachodniobałtyjska…, 95–116.

2000 *„Dwustożkowate naczynia zdobione zaszczypywaniem". Głos w dyskusji nad ceramiką zachodniobałtyjską*, Światowit II(XLIII), 91–96.

2011 *Archeologia środowiska zachodniobałtyjskiego kręgu kulturowego na pojezierzach*, Poznań–Białystok.

Klewek Mariusz

2017 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich i okresu wędrówek ludów w Przebrodzie, pow. suwalski*, SAS I, 55–131.

Kobyliński Zbigniew

1988 *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

2005 *Zagadnienie struktur osadniczych na ziemiach polskich w końcu starożytności i na początku średniowiecza*, [w:] P. Kaczanowski, M. Parczewski (red.), *Archeologia o początkach Słowian. Materiały z konferencji, Kraków, 19–21 listopada 2001*, Kraków, 293–305.

Kokowski Andrzej

1997 *Schlossbeschläge und Schlüssel im Barbaricum in der Römischen Kaiserzeit und der Frühen Völkerwanderungszeit. Klassifizierung. Verbreitung. Chronologie*, Klasyfikacja Zabytków Archeologicznych II, Lublin.

Kontny Bartosz

2019 *Archeologia wojny. Studia nad uzbrojeniem barbarzyńskiej Europy okresów wpływów rzymskich i wędrówek ludów*, Oświęcim.

Kontny Bartosz, Lewoc Iwona

2018 *Pierwsza ostroga zdobiona polami emalii z ziem polskich albo o radości płynącej z bycia archeologiem*, [w:] B. Niezabitowska-Wiśniewska, P. Łuczkiewicz, S. Sadowski, M. Stasiak-Cyran, M. Erdrich (red.), *Studia Barbarica. Profesorowi Andrzejowi Kokowskiemu w 65. rocznicę urodzin*, t. I, Lublin, 332–353.

Lewoc Iwona

2019 *Analiza ceramiki z wybranych obiektów z okresu wpływów rzymskich i wędrówek ludów pochodzących z osady w Niedrzwicy, koło Gołdapi*, SAS II, 213–242.

Lityńska-Zając Maria

1997 *Roślinność i gospodarka rolna w okresie rzymskim. Studium archeobotaniczne*, Kraków.

Łapo Jerzy Marek

2004 *Wandale poszukiwani, czyli kto uszkodził kurhan w Kamieńskich, stan. 1, gm. Orzysz, pow. piski, woj. warmińsko - mazurskie?*, [w:] M. Karczewska, M. Karczewski (red.), *Ceramika zachodniobałtyjska. Nowe źródła i interpretacje. Materiały z konferencji, Białystok 23–24 września 2002 roku*, Białystok, 153–166.

2007 *Materiały ceramiczne z połowy I tysiąclecia n.e. z osady w Rybczyźnie, stan. 6 „Dworczysko", gm. Rajgród, woj. podlaskie*, Kultura bogaczewska…, 421–436.

Madyda Renata (patrz Madyda-Legutko Renata)

1977 *Sprzączki i okucia pasa na ziemiach polskich w okresie rzymskim*, MSiW IV, 351–408.

Madyda-Legutko Renata (patrz Madyda Renata)

1987 *Die Gürtelschnallen der römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, B.A.R. International Series 360 (1986), Oxford.

2009 *Uwagi o ornamentyce ażurowej w kręgu zachodniobałtyjskim*, Bałtowie i ich sąsiedzi…, 773–786.

2011 *Studia nad zróżnicowaniem metalowych części pasów w kulturze przeworskiej. Okucia końca pasa*, Kraków.

Marciniak Józef

1950 *Dwa cmentarzyska ciałopalne z okresu rzymskiego w Judzikach i Bargłowie Dwornym w pow. Augustowskim*, WA XVII, 47–75.

Mellin-Wyczółkowska Izabela

2007 *Osada kultury bogaczewskiej w Starych Kiełbonkach (Ławnym Lasku), stan. III, gm. Piecki*, Kultura bogaczewska…, 437–446.

Michałowski Andrzej

2011 *Budownictwo kultury przeworskiej*, Poznań.

Mogielnicka-Urban Małgorzata, Urban Joanna

2013 *„Naczynia sitowate" w kulturze łużyckiej – jednorodność nazewnictwa a zróżnicowanie formy*, [w:] J. Kolenda, A. Mierzwiński, S. Moździoch, L. Żygadło (red.), *Z badań nad kulturą społeczeństw pradziejowych i wczesnośredniowiecznych. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Gedidze w osiemdziesiątą rocznicę urodzin przez przyjaciół, kolegów i uczniów*, Wrocław, 501–525.

Moszyński Kazimierz

1967 *Kultura ludowa Słowian*, t. I, *Kultura materialna*, Warszawa.

Nowakowska Magdalena

2004 *Przypadek czy ofiara? Obiekt 166 z Ptasiej Wyspy, Szestno, stanowisko II*, Światowit Supplement Series B: Barbaricum 7, Warszawa, 313–316.

Nowakowski Wojciech

1991 *Osiedla kultury bogaczewskiej – Próba podsumowania stanu badań*, WA LI (1986–1990), 31–45.

1994 *Osada z okresu wpływów rzymskich i V-VII wieku w Wyszemborku, stanowisko I, gm. Mrągowo, woj. olsztyńskie*, Światowit XXXVII, 77–112.

1995a *Od Galindai do Galinditae. Z badań nad pradziejami bałtyjskiego ludu z Pojezierza Mazurskiego*, Barbaricum 4, Warszawa, 5–126.

1995b *Osada z okresu wpływów rzymskich i z wczesnego średniowiecza w Bałowie, woj. olsztyńskie, stan. 2*, WA LIII (1993–1994), 139–143.

1998 *Die Funde der römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit in Masuren*, Bestandkataloge des Museums für Vor- und Frühgeschichte 6, Berlin, 7–186.

Okulicz Jerzy

1955 *Osada z wczesnej epoki żelaza w miejscowości Krzywólka, pow. Suwałki*, WA XXII/3–4, 366–367.

1961 *Sprawozdanie z badań prowadzonych w 1958 r. na osadzie pod „Zamczyskiem" w miejscowości Osinki pow. Suwałki*, WA XXVII/1, 82–89.

1963 *Sprawozdanie z badań prowadzonych w 1959 r. na osadzie i grodzisku w Osinkach, pow. Suwałki*, WA XXIX/3, 193–209.

1968 *Osinki, pow. Suwałki*, Informator Archeologiczny. Badania 1967, 178–179.

1976 *Powiązania pobrzeża wschodniego Bałtyku i centrum sambijskiego z południem w podokresie wczesnorzymskim*, Kultury archeologiczne…, 181–209.

Piątkowska-Małecka Joanna

2003 *Zwierzęce szczątki kostne z osady w Wyszemborku, stan. V, pow. Mrągowo*, Studia Galindzkie I, Warszawa, 127–138.

2006 *Zwierzęce szczątki kostne ze stanowiska Osowa na Pojezierzu Suwalskim*, [w:] E. Cnotliwy, A. Janowski, K. Kowalski, S. Słowiński (red.), *Nie tylko archeologia. Księga poświęcona pamięci Eugeniusza „Gwidona" Wilgockiego*, Szczecin, 141–148.

Raddatz Klaus

1957 *Der Thorsberger Moorfund, Gürtelteile und Köperschmuck*, Offa-Bücher 13, Neumünster.

Rek Anita

1998 *Uwagi o morfologii ceramiki kultury sudowskiej na przykładzie materiałów z obiektów 39, 48 oraz wybranego materiału ze skupiska 70 ze stanowiska 1a w Osinkach, woj. suwalskie*, Ceramika zachodniobałtyjska..., 195–212.

Rek Ireneusz

1998 *Ceramika z chaty (obiekt 14) na stanowisku 2 w Osinkach w woj. suwalskim*, Ceramika zachodniobałtyjska..., 319–337.

1999 *Osada z okresu wpływów rzymskich i wędrówek ludów w Osinkach, st. 2, pow. Suwałki, woj. podlaskie*, tekst niepublikowanej pracy magisterskiej znajdujący się w archiwum Wydziału Archeologii UW.

Rogala Izabela

2000 *Muntowo, stan. XIX, pow. Mrągowo, woj. warmińsko-mazurskie – nowe źródła do badań nad osadnictwem galindzkim na Mazurach*, tekst niepublikowanej pracy magisterskiej znajdujący się w archiwum Wydziału Archeologii UW.

Schmiedehelm Marta

2011 *Das Gräberfeld am Jaskowska-See in Masuren. Studien zur westmasurischen Kultur der römischen Eisenzeit*, Warszawa.

Schulze-Dörrlamm Mechthild

1986 *Romanisch oder germanisch? Untersuchungen zu den Armbrust- und Bügelknopffibeln des 5. Und 6. Jahrhunderts n.Chr. aus den Gebieten westlich des Rheins und südlich der Donau*, Jahrbuch des Römisch- Germanischen Zentralmuseums Mainz 33/2, 593–720.

Schuster Jan

2012 *Długie domy na późnorzymskiej osadzie w Konarzewie koło Poznania. Przyczynek do badań nad budownictwem kultury przeworskiej w okresie rzymskim*, [w:] A. Janiszewska (red.), *Z najdawniejszych dziejów. Grzegorzowi Domańskiemu w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, Zielona Góra, 427–460.

Sobczak Cezary

2017 *Osada w Krzywólce, pow. suwalski. Nowe materiały do badań nad osadnictwem Suwalszczyzny*, SAS I, 151–297.

Stasiak Jadwiga

1964 *Wyniki badań palinologicznych w Osowej pow. Suwałki*, Materiały w Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Podlaskiego w Białymstoku.

1965 *Badania nad starożytnym krajobrazem Pojezierza Suwalskiego w rejonie Szwajcarii*, Prace Białostockiego Towarzystwa Naukowego 7, Białystok.

1971 *Holocen Polski Północno-Wschodniej*, Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego 47, Warszawa.

Szter Izabela

2010 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich i wędrówek ludów w Kamieniu na Pojezierzu Mazurskim*, WA LXI (2009–2010), 201–331.

Szymański Paweł

2000 *Ceramika z cmentarzysk kultury bogaczewskiej. Próba analizy na podstawie wybranych materiałów*, Barbaricum 6, Warszawa, 109–201.

2001 *Nietypowy grób (?) z cmentarzyska w Wyszemborku. Wstępne uwagi na temat ceramiki stołowej i kuchennej kultury bogaczewskiej*, Officina archaeologica optima..., 185–194.

2003 *Wielokulturowa osada w Wyszemborku, stan. V, pow. Mrągowo*, Studia Galindzkie I, Warszawa, 63–125.
2005 *Mikroregion z okresu wpływów rzymskich w rejonie jeziora Salęt na Pojezierzu Mazurskim*, Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages XI, Warszawa.
2007 *Stan badań nad osadami kultury bogaczewskiej*, Kultura bogaczewska…, 167–187.
2009a *Misy na nóżkach. Nowoodkryty typ naczyń kultury bogaczewskiej*, Ceramika bałtyjska…, 58–69.
2009b *Ceramika z cmentarzysk tzw. skupienia gołdapskiego kultury sudowskiej. Wstęp do badań*, Ceramika bałtyjska…, 71–95.
2009c *Grób 1 z Nowej Boćwinki. Kilka uwag i dygresji na temat niektórych cech późnorzymskich zapinek bałtyjskich*, Bałtowie i ich sąsiedzi…, 463–478.
2013 *Z badań nad chronologią i zróżnicowaniem kulturowym społeczności Mazur w późnej starożytności i u progu wczesnego średniowiecza*, Światowit Supplement Series B: Barbaricum 9, Warszawa.
2018 *Chronologia gołdapskiej grupy kulturowej w okresie wędrówek ludów*, Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages XX, Warszawa, 9–210.

Tempelmann-Mączyńska Magdalena
1985 *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, Römisch-Germanische Forschungen 43, Mainz am Rhein.

Tłoczek Ignacy
1971 *Traditionelle Formen der ländlichen Bauten in Ostpolen*, [w:] *Proceedings of the Hungarian Agricultural Museum 1971–1972*, A Magyar Mezőgazdasági Múzeum évkönyve 7 (1971–1972), Budapest, 139–146.

Wiśniewski Jerzy
1965 *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV wieku do połowy XVII wieku*, [w:] J. Antoniewicz (red.), *Studia i Materiały do dziejów Suwalszczyzny*, Prace Białostockiego Towarzystwa Naukowego 4, Białystok, 51–138.

Woźny Jacek
1999 *Wstęp do hermeneutyki przestrzeni w archeologii*, [w:] S. Kukawka (red.), *Szkice Prahistoryczne. Źródła-Metody-Interpretacje*, Toruń, 43–64.

Voss Gerhard
1886 *Ein Gräberfeld der ersten Jahrhunderte nach Christi Geburt in Gr. Thurwangen, Kr. Rastenburg*, Prussia 11 (1884–1885), 55–65.

Zielonka Marcin
2019 *Ceramika z obiektów 449 i 449a ze stanowiska XVII w Niedrzwicy, gm. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie*, SAS II, 242–263.

Ziemlińska-Odojowa Włodzimiera
1961 *Badania wykopaliskowe w 1959 r. na cmentarzysku kurhanowym w miejsc. Żywa Woda, pow. Suwałki*, RB I, 193–220.

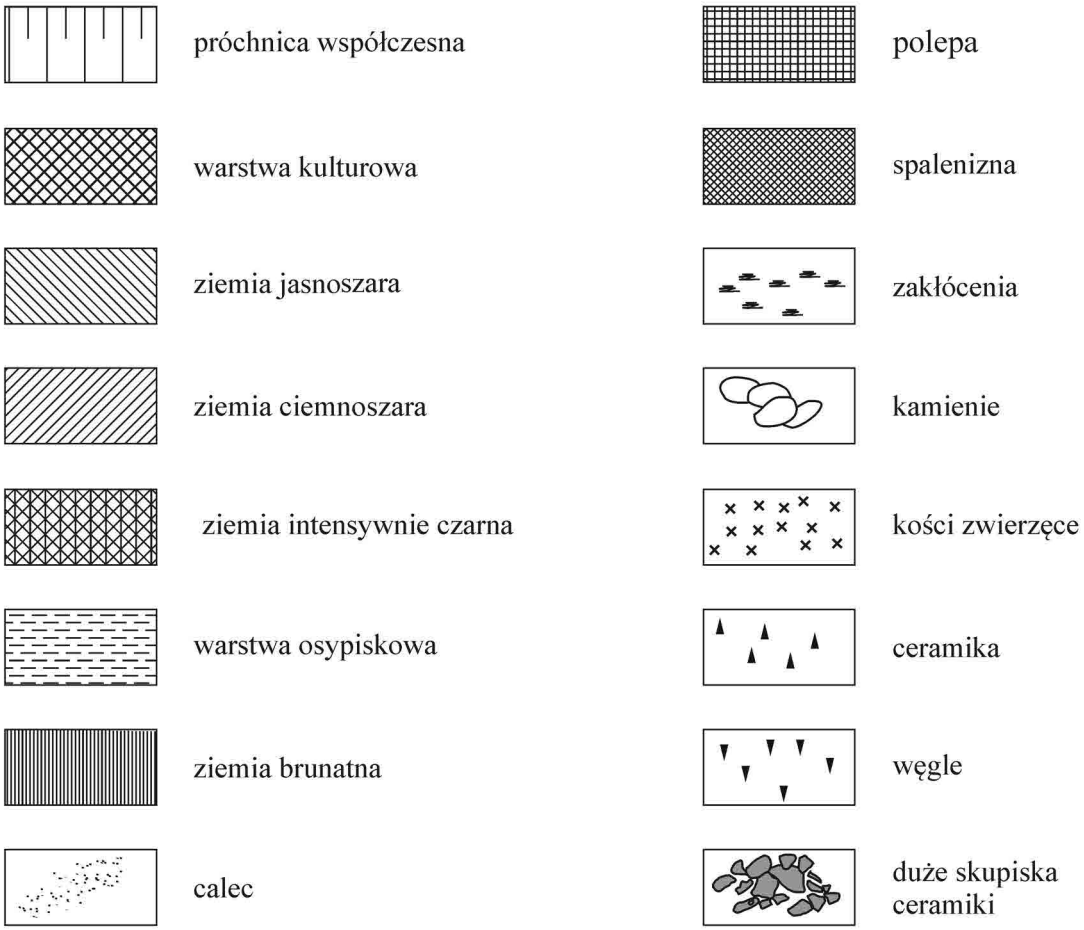
Zimmermann Wolf Haio
1992 *Die Siedlungen des 1. bis 6. Jahrhunderts nach Christus von Flögeln-Eekhöltjen, Niedersachsen: Die Bauformen und ihre Funktionen*, Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet 19, Hindelsheim.

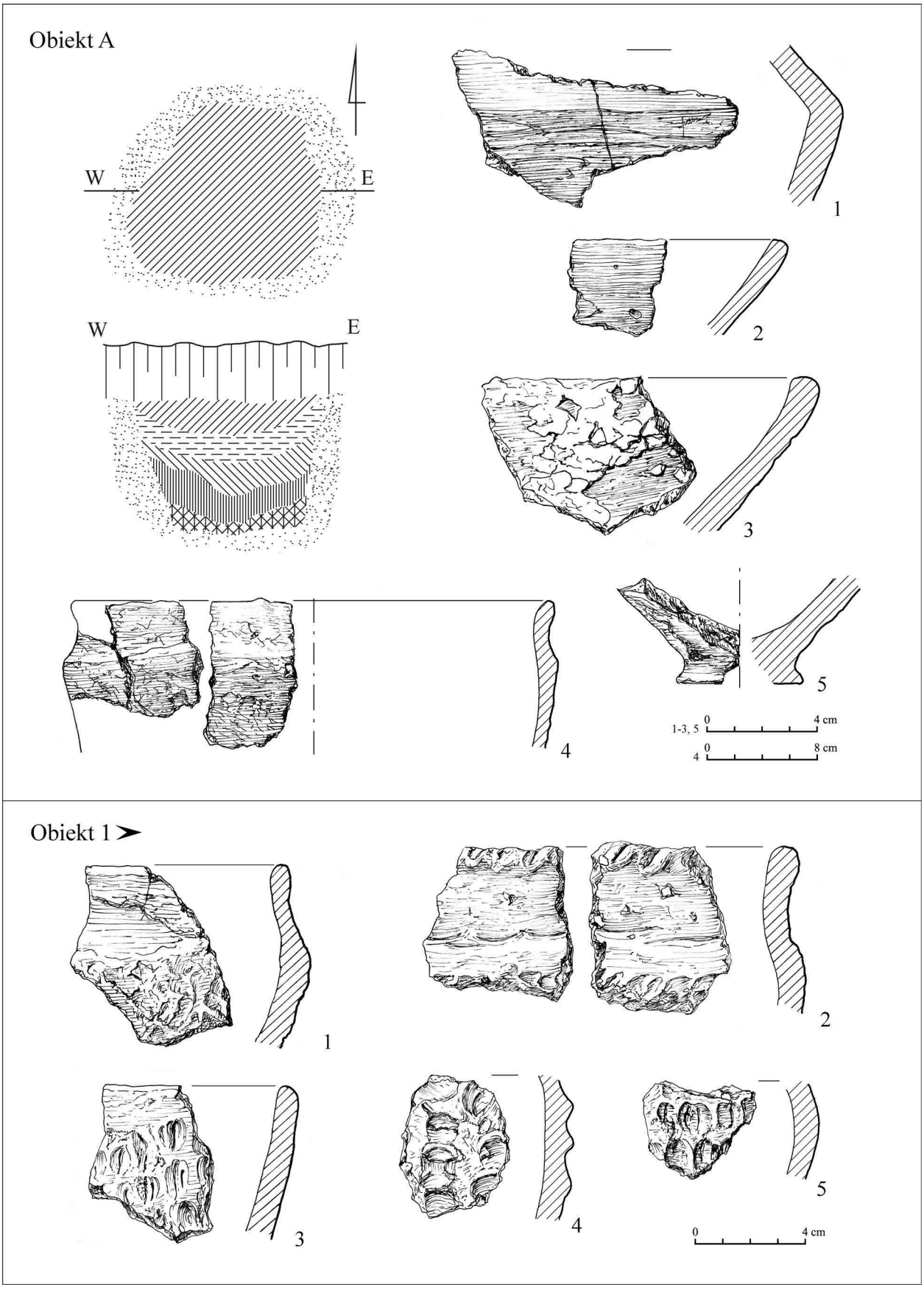
Żołędziowski Karol
2015 *Techniki produkcji biżuterii ze stopów miedzi na cmentarzysku grupy olsztyńskiej w Kosewie st. 2* (*Kossewen III*), [w:] A. Jaremek (red.) *Kosewo archiwalne cmentarzysko z okresu wędrówek ludów Kossewen III. Badania w roku 2014*, Warszawa, 49–58.

Żurowski Tadeusz
1961 *Sprawozdanie z badań w 1957 r. cmentarzyska kurhanowego na stanowisku 2 we wsi Szurpiły pow. Suwałki*, WA XXVII, 58–81.

XVI. Tablice

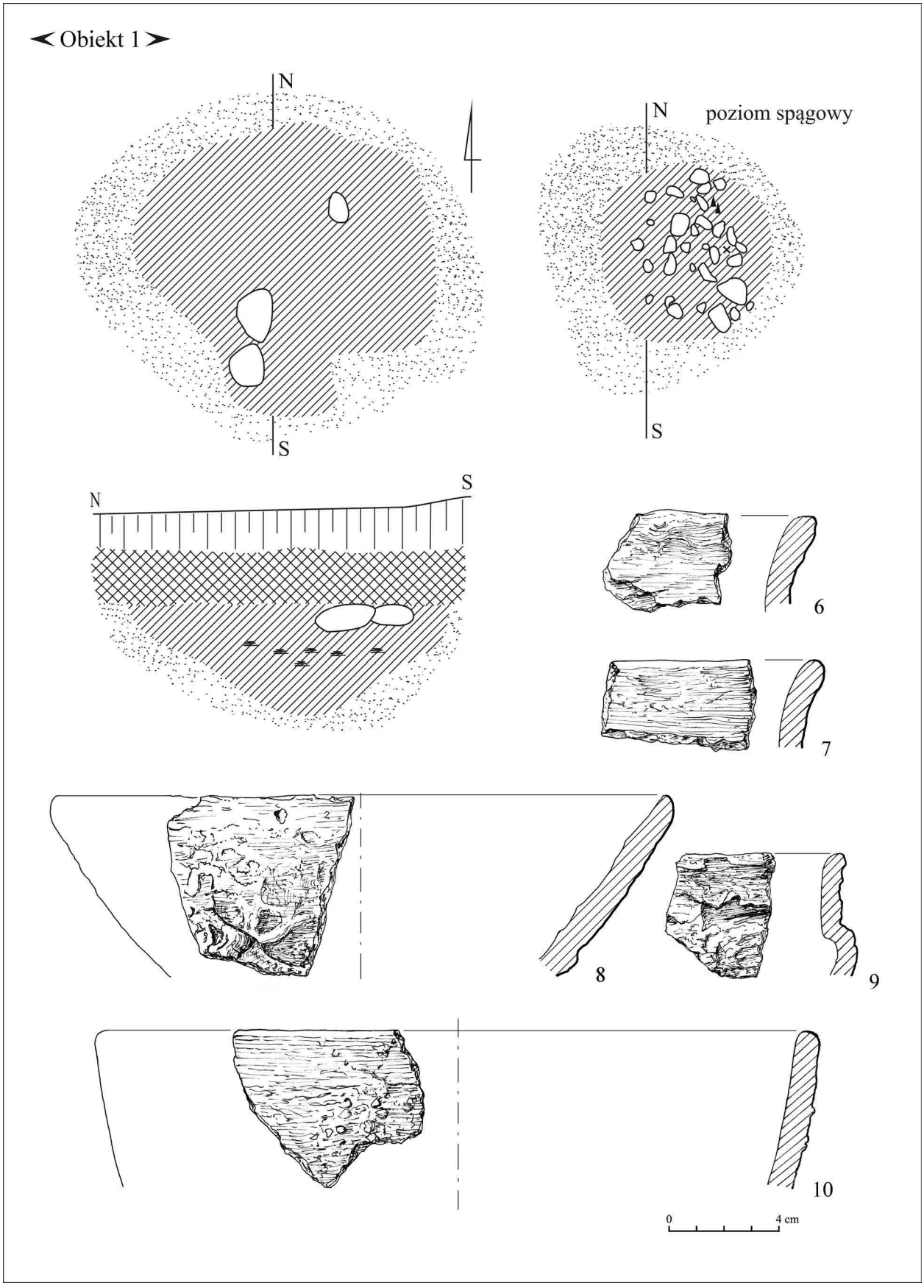
Legenda

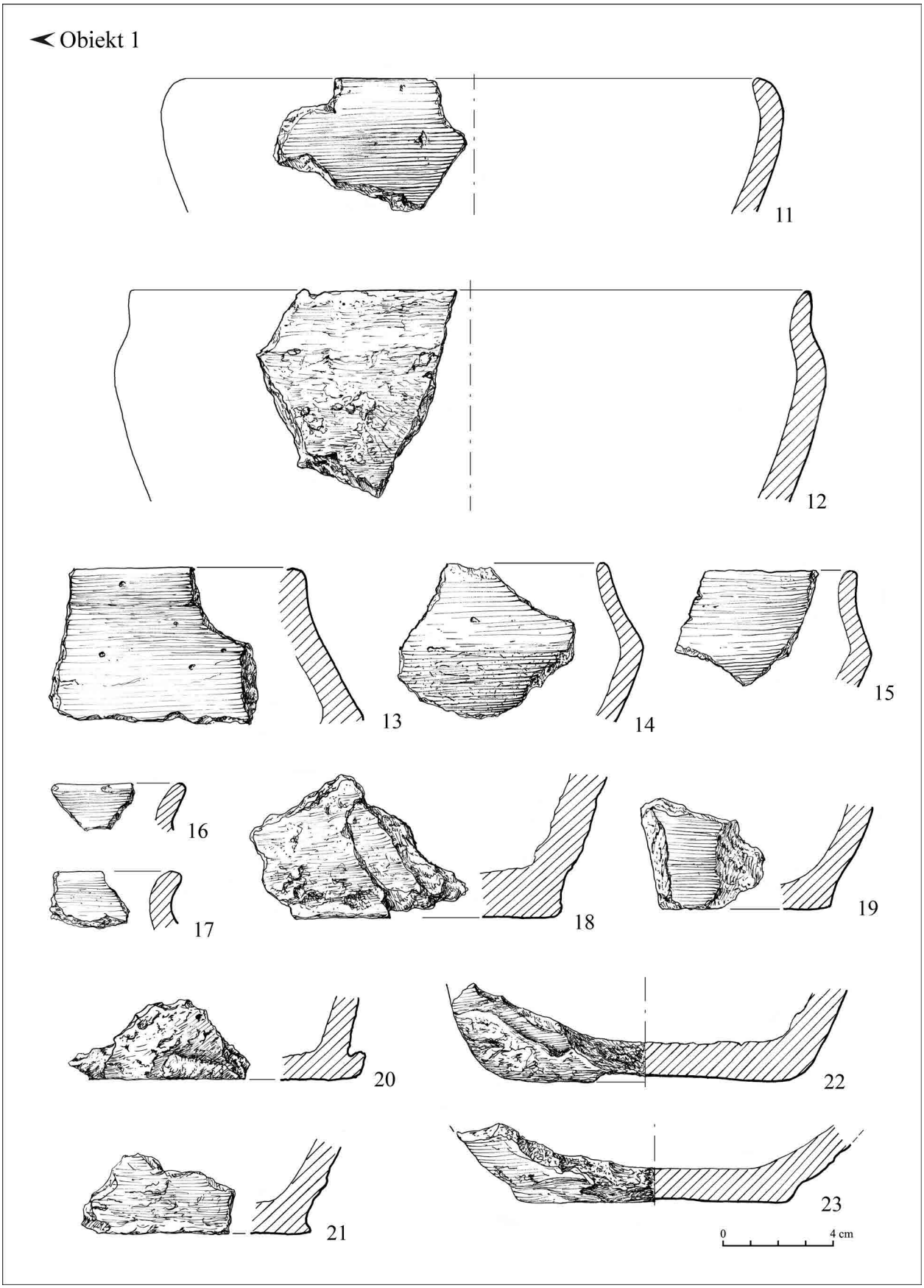
Tablica 1. Obiekt A: 1-5 – glina; obiekt 1: 1-5 – glina

Plate 1. Feature A: 1-5 – clay; Feature 1: 1-5 – clay

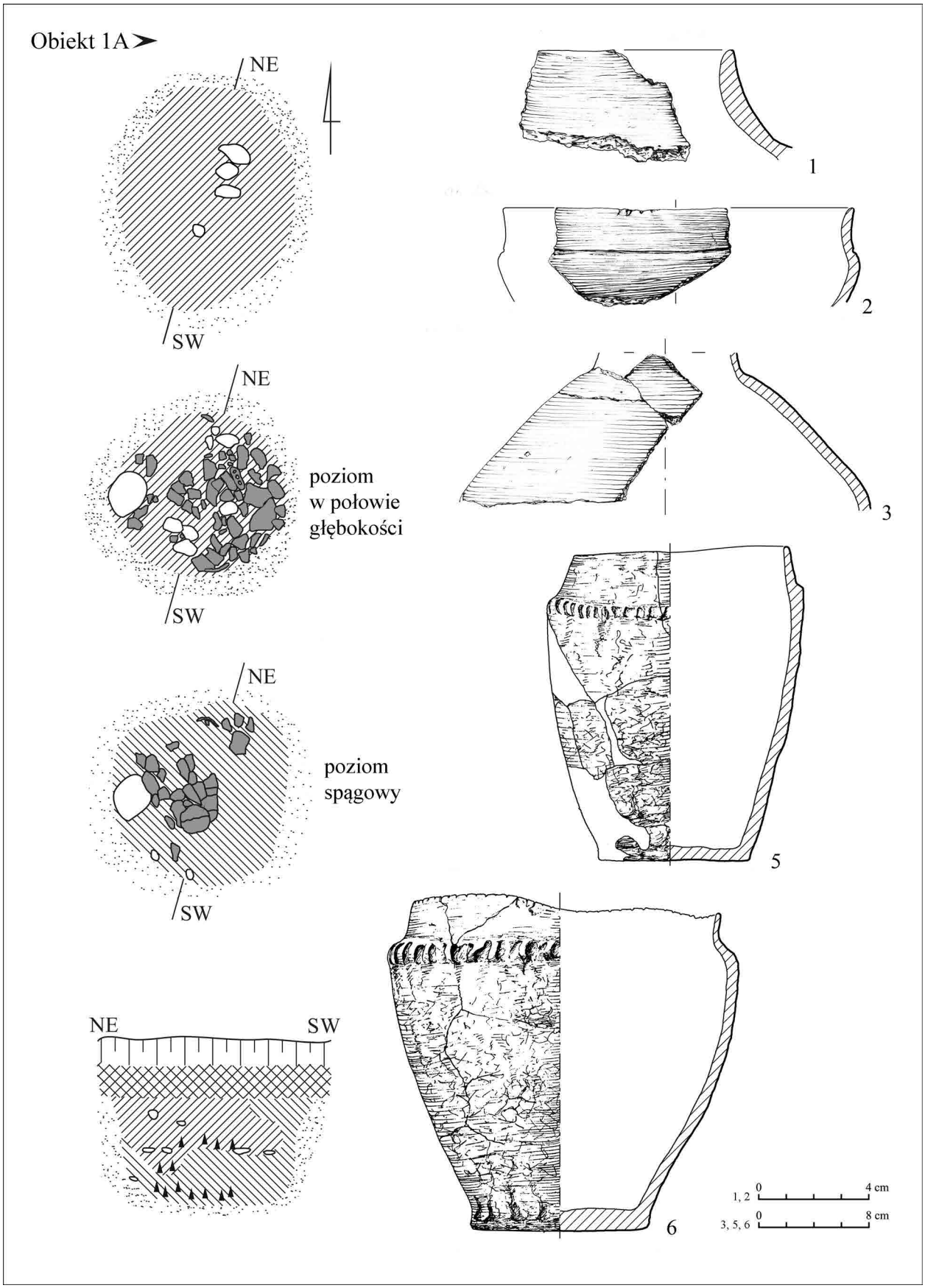
Tablica 2. Obiekt 1: 6-10 – glina

Plate 2. Feature 1: 6-10 – clay

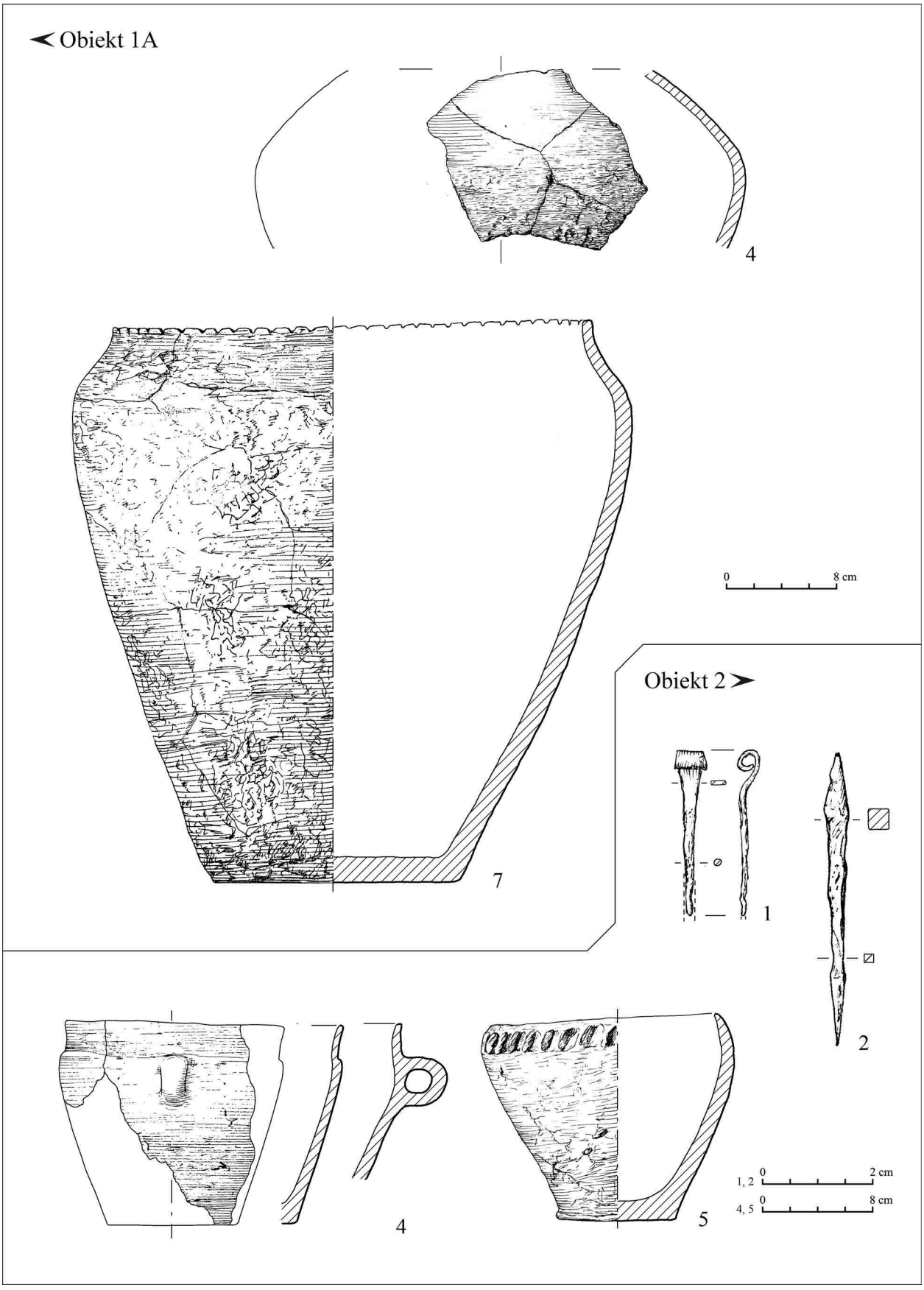
Tablica 3. Obiekt 1: 11-23 – glina

Plate 3. Feature 1: 11-23 – clay

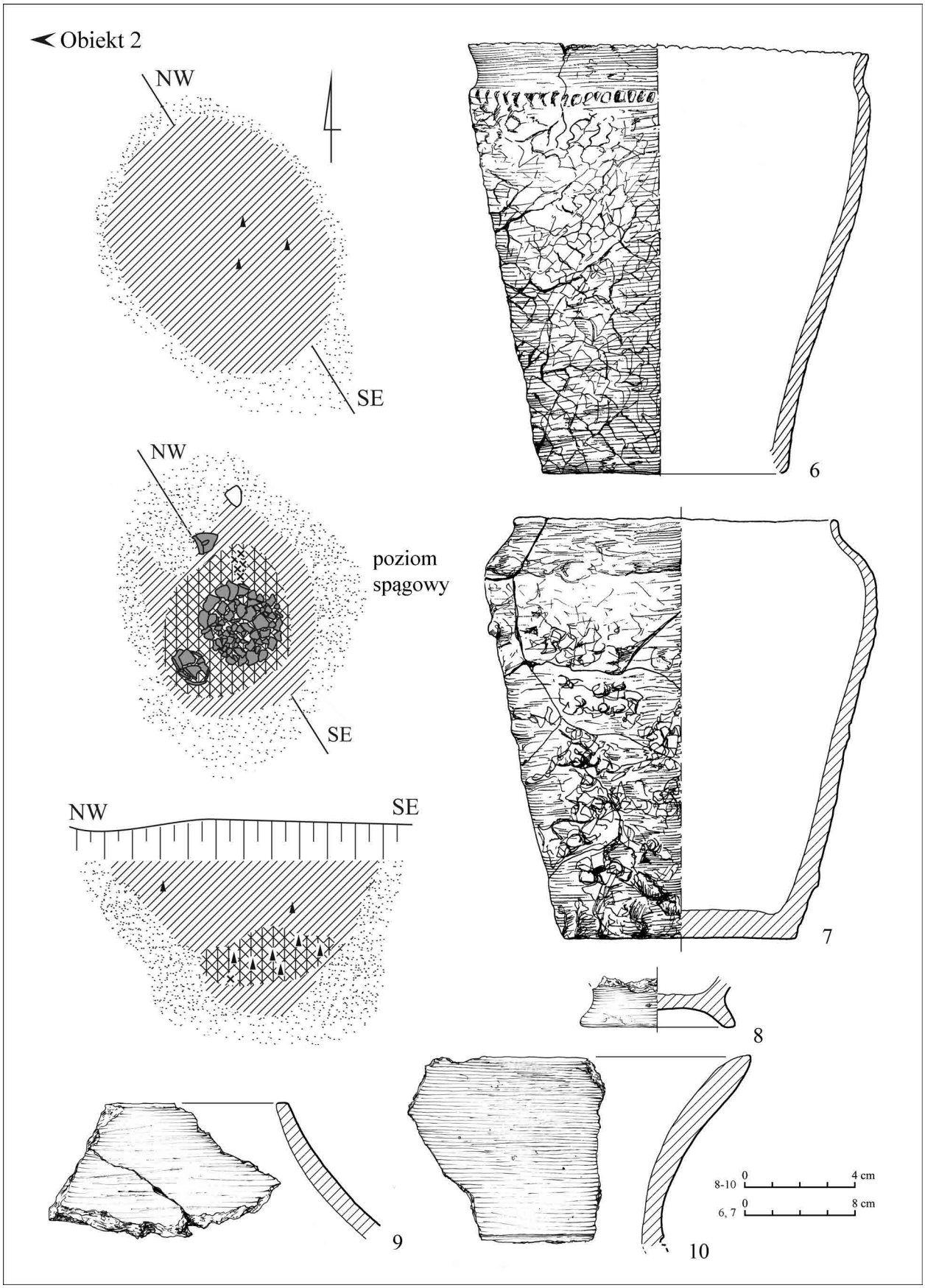
Tablica 4. Obiekt 1A: 1-3,5,6 – glina

Plate 4. Feature 1A: 1-3,5,6 – clay

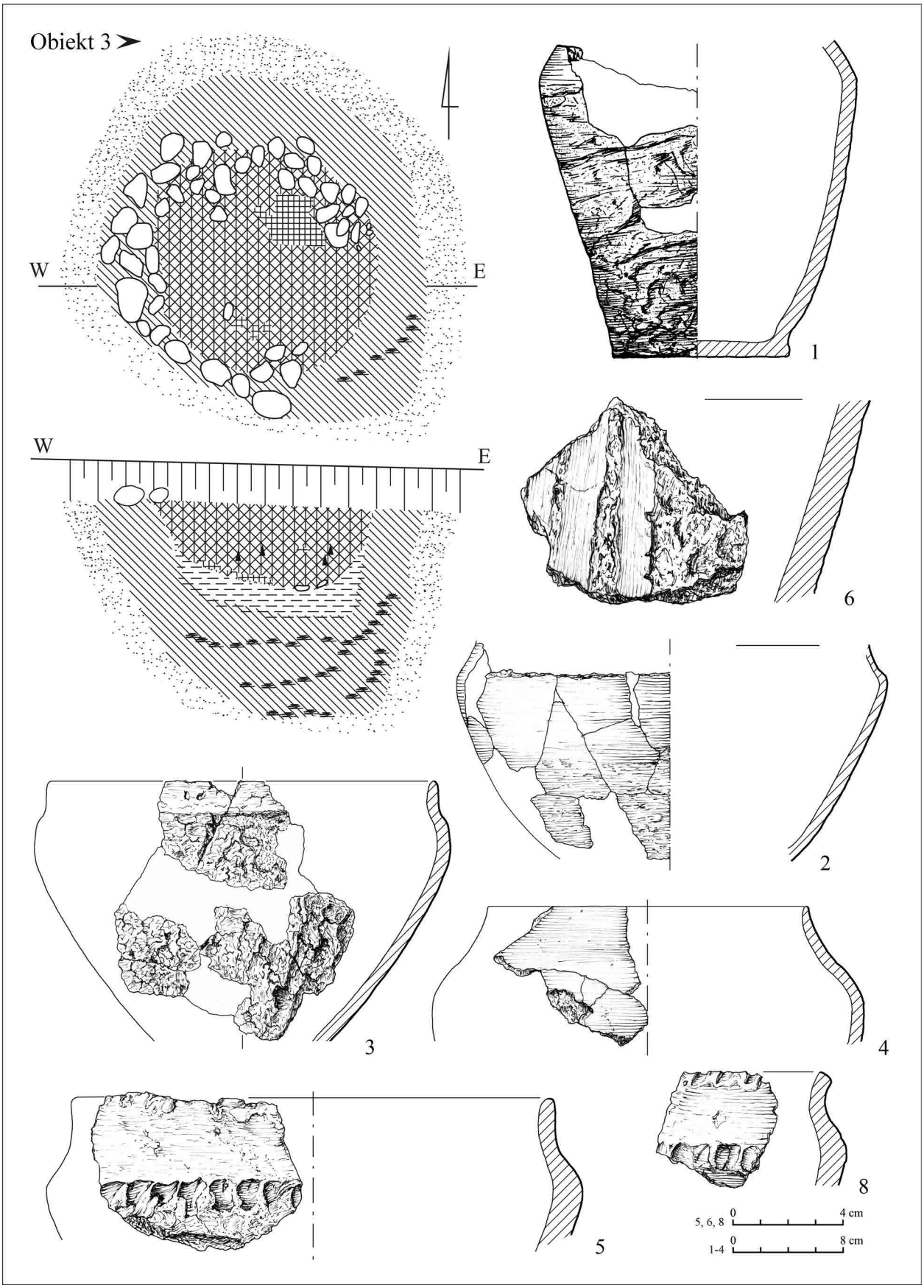
Tablica 5. Obiekt 1A: 4,7 – glina; obiekt 2: 1,2 – żelazo, 4,5 – glina

Plate 5. Feature 1A: 4,7 – clay; Feature 2: 1,2 – iron, 4,5 – clay

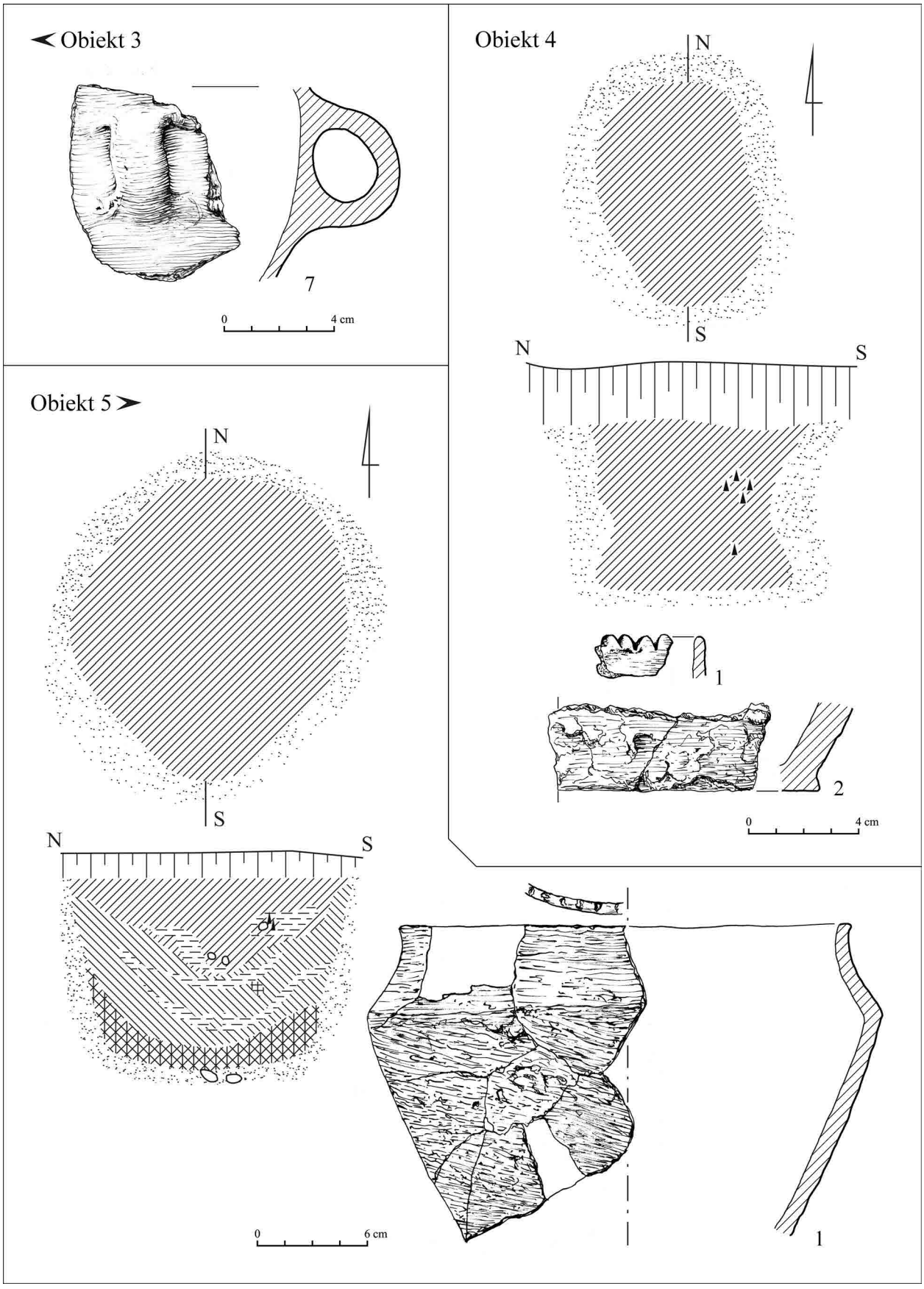
Tablica 6. Obiekt 2: 6-10 – glina

Plate 6. Feature 2: 6-10 – clay

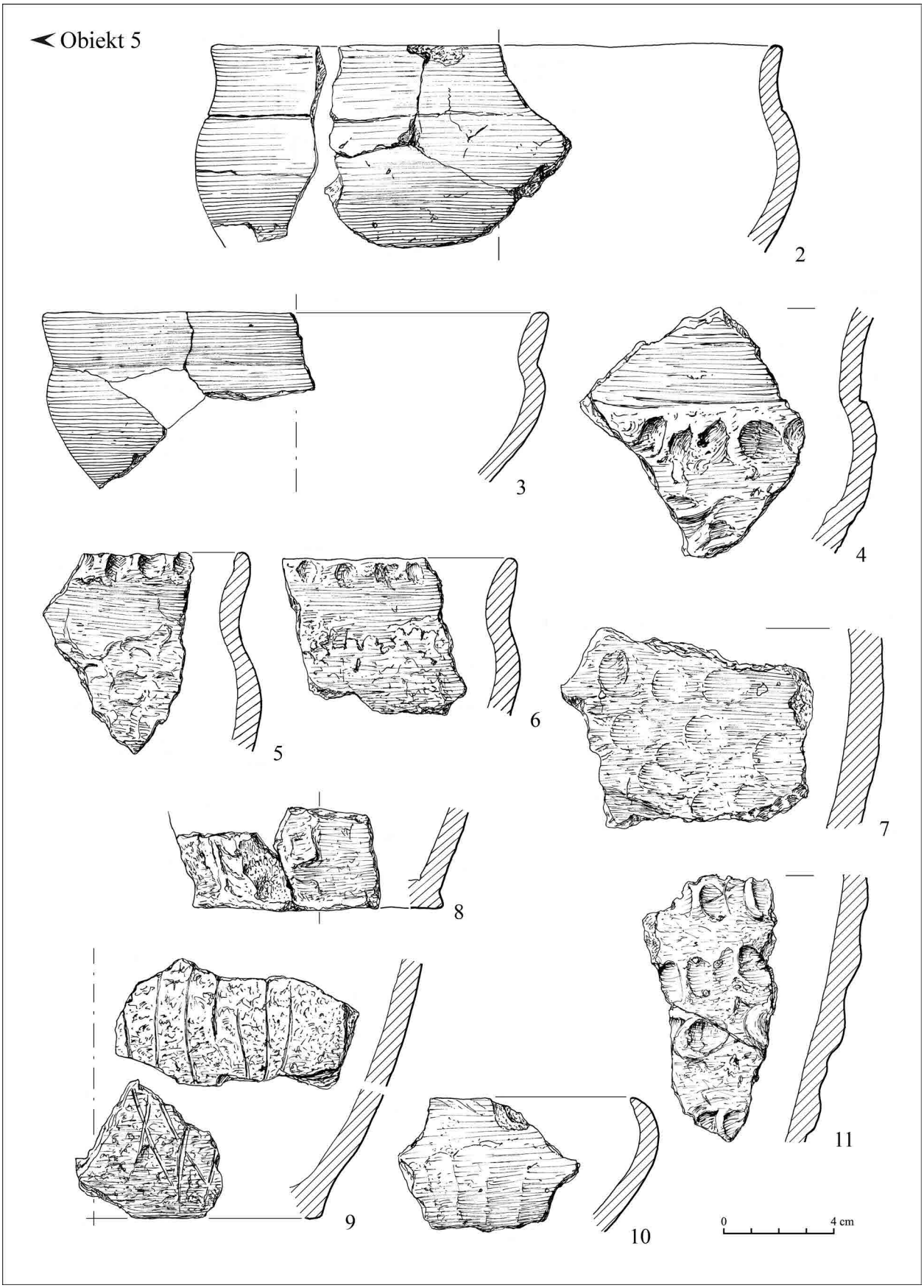
Tablica 7. Obiekt 3: 1-6,8 – glina

Plate 7. Feature 3: 1-6,8 – clay

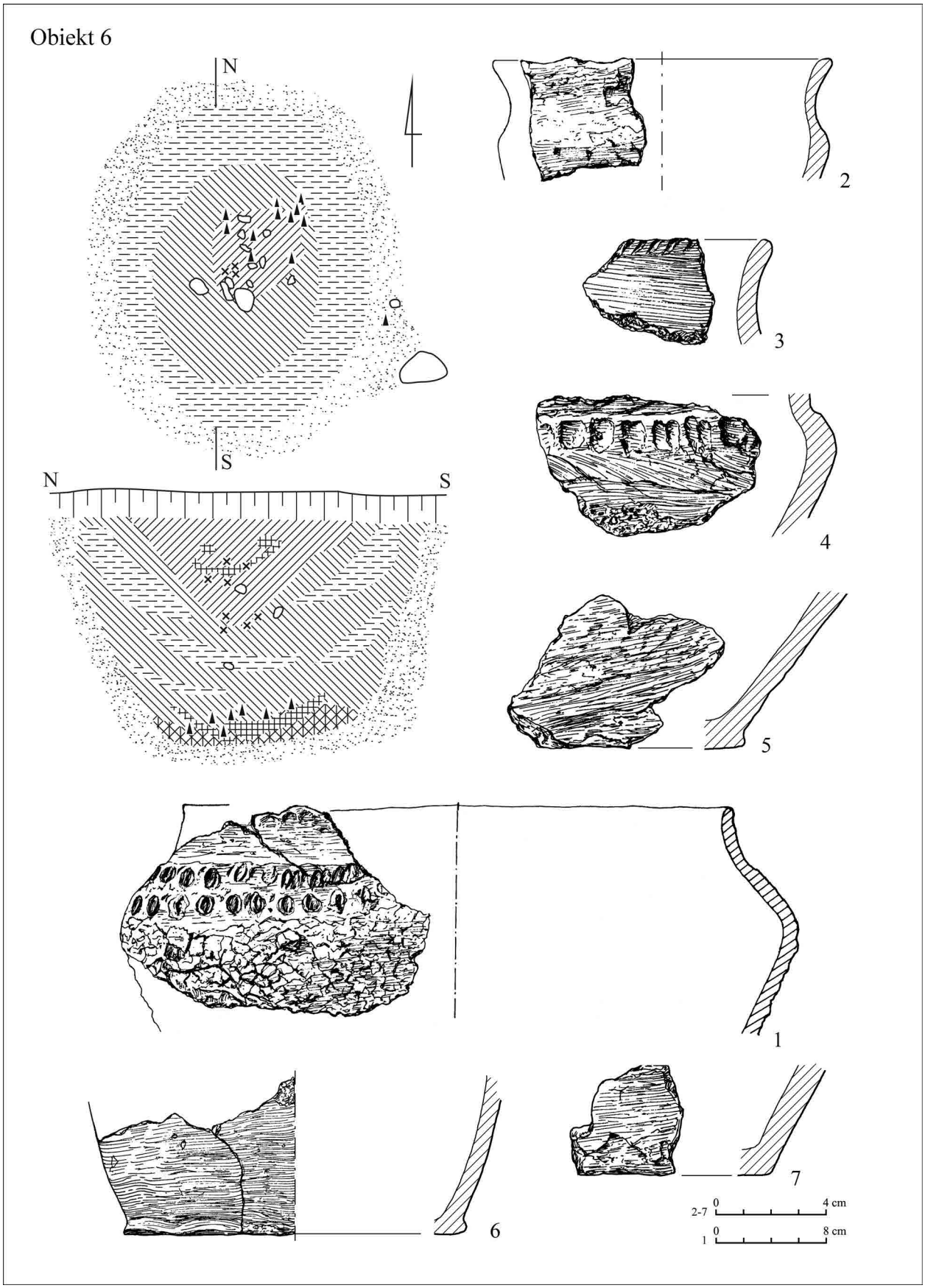
Tablica 8. Obiekt 3: 7 – glina; obiekt 4: 1,2 – glina; obiekt 5: 1 – glina

Plate 8. Feature 3: 7 – clay; Feature 4: 1,2 – clay; Feature 5: 1 – clay

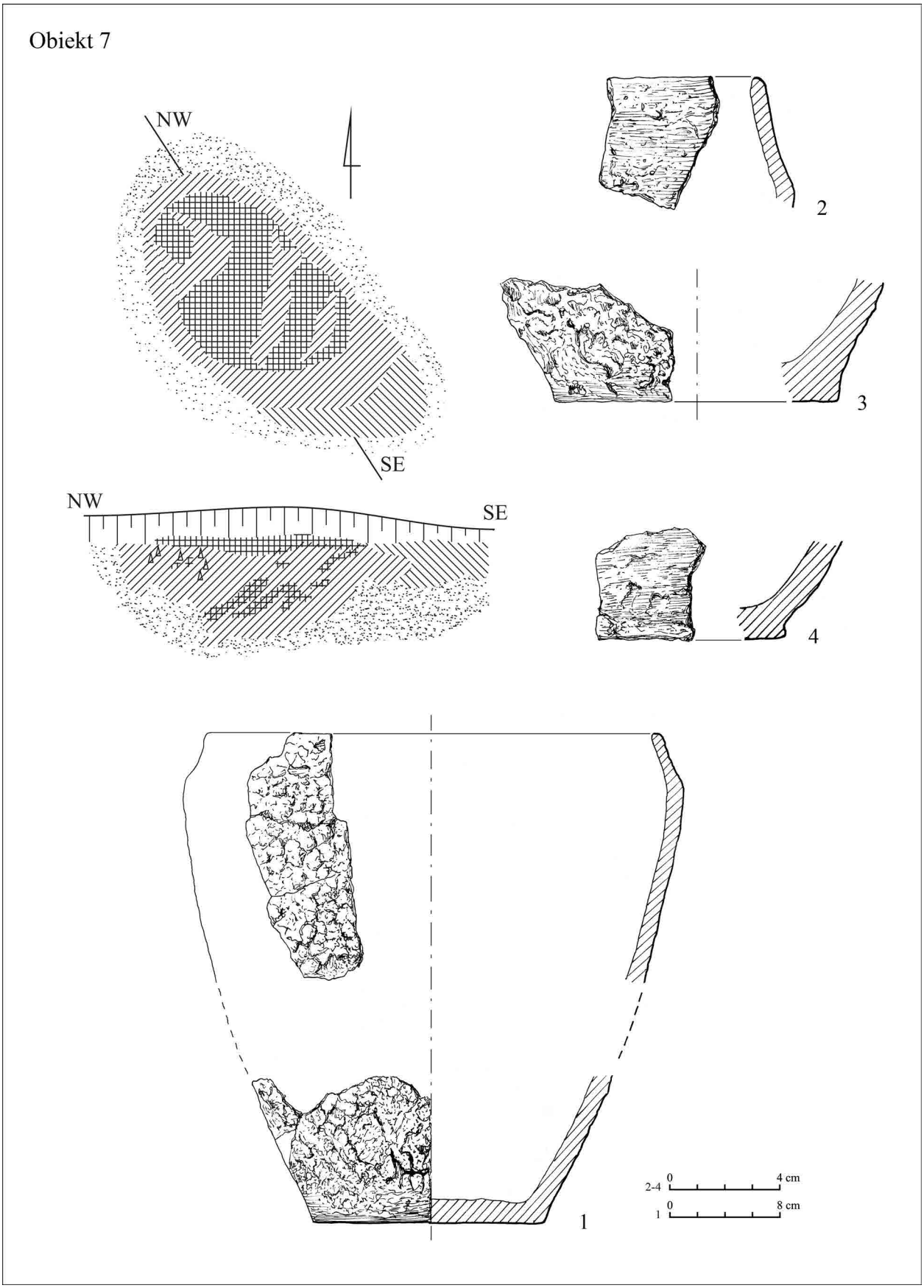

Tablica 9. Obiekt 5: 2-11 – glina

Plate 9. Feature 5: 2-11 – clay

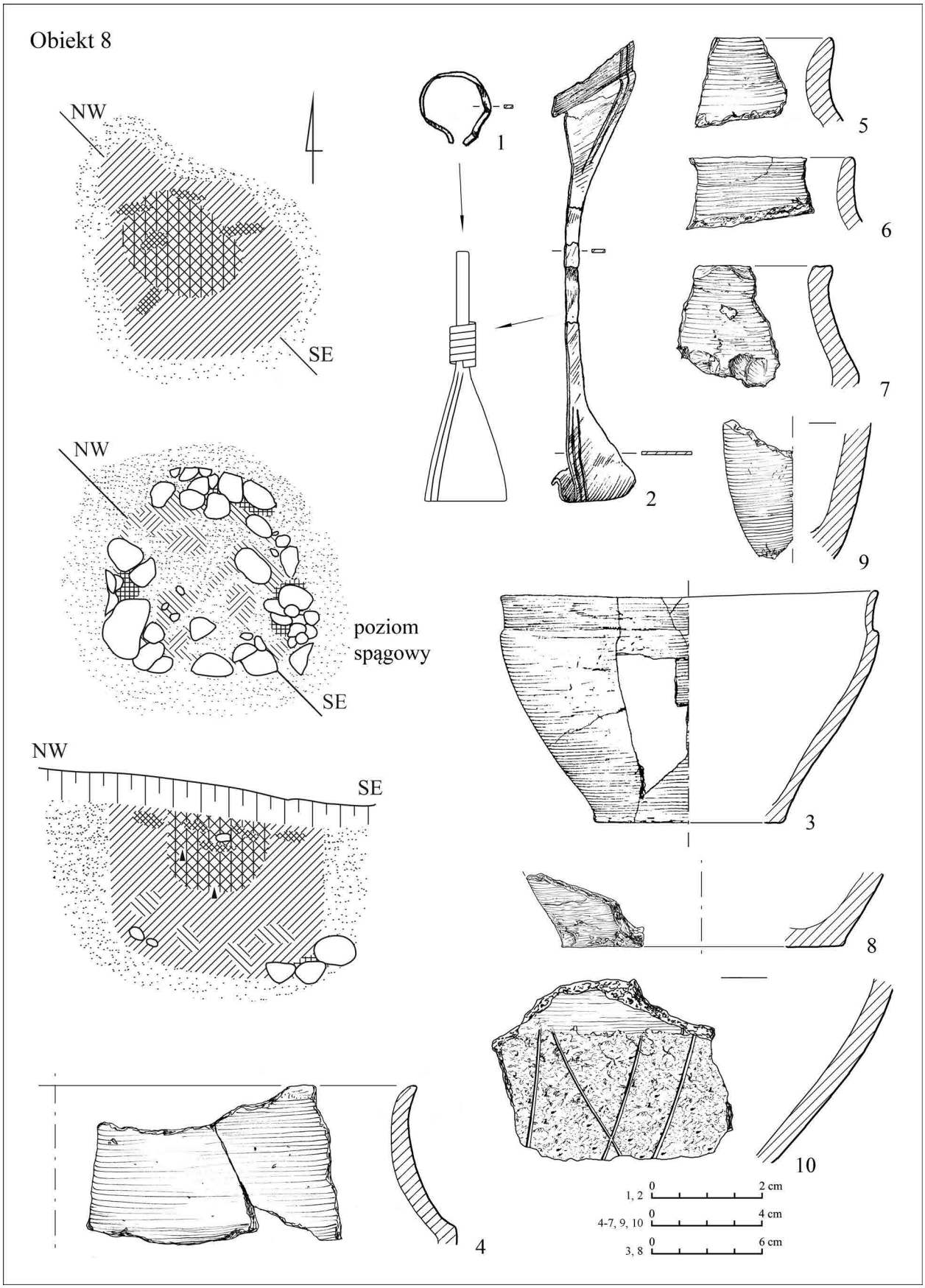

Tablica 10. Obiekt 6: 1-7 – glina
Plate 10. Feature 6: 1-7 – clay

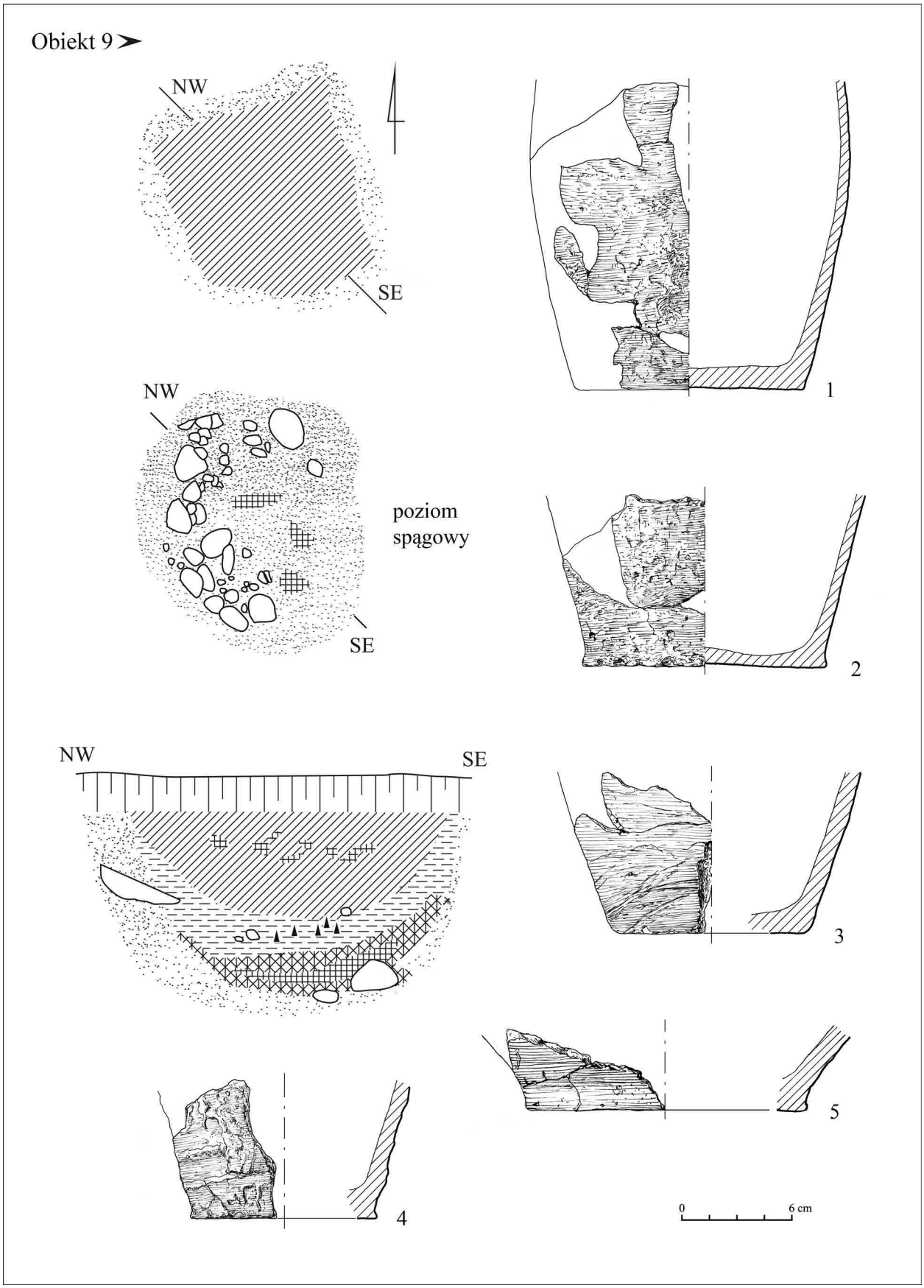
Tablica 11. Obiekt 7: 1-4 – glina

Plate 11. Feature 7: 1-4 – clay

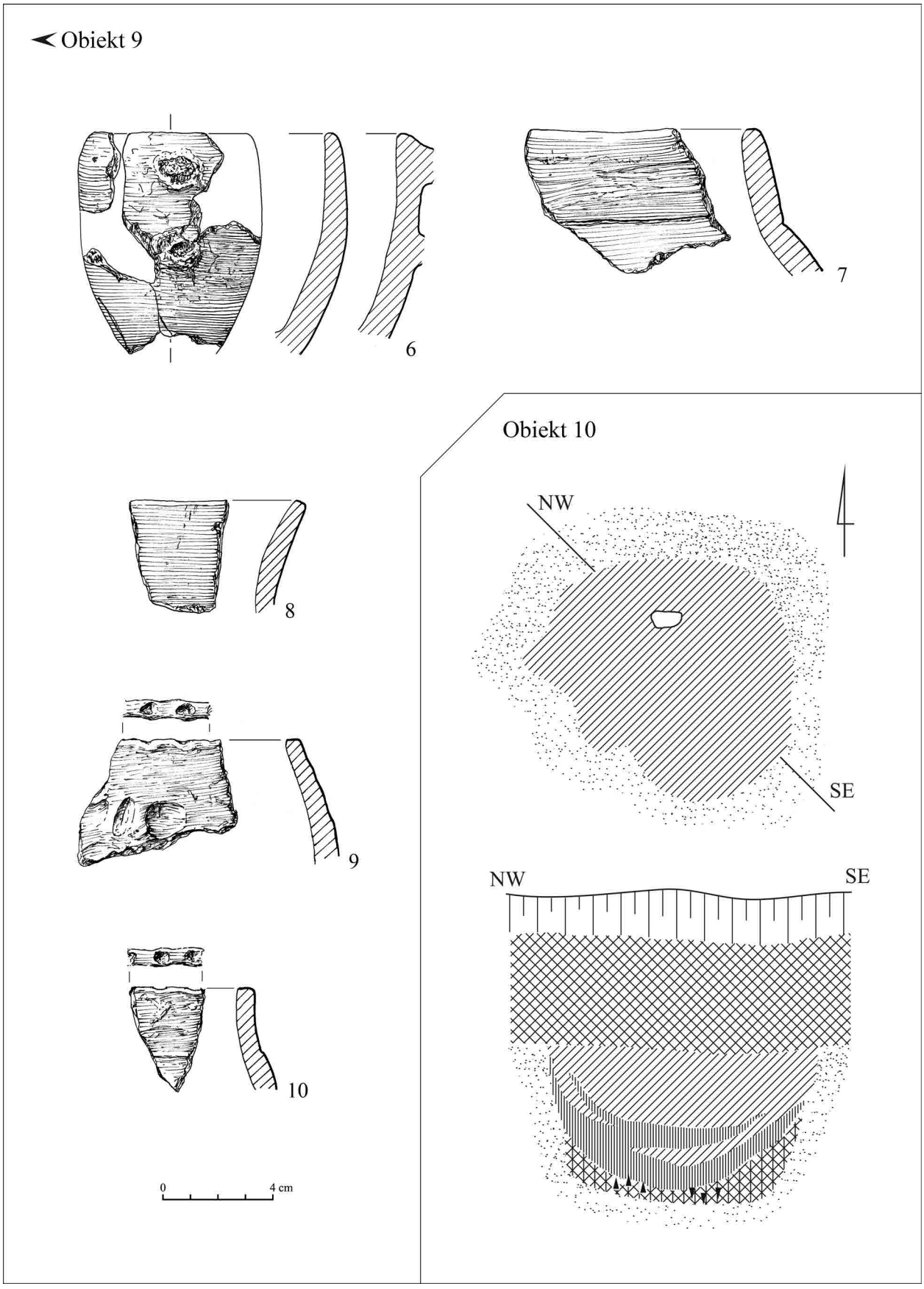
Tablica 12. Obiekt 8: 1,2 – brąz, 3-10 – glina

Plate 12. Feature 8: 1,2 – bronze, 3-10 – clay

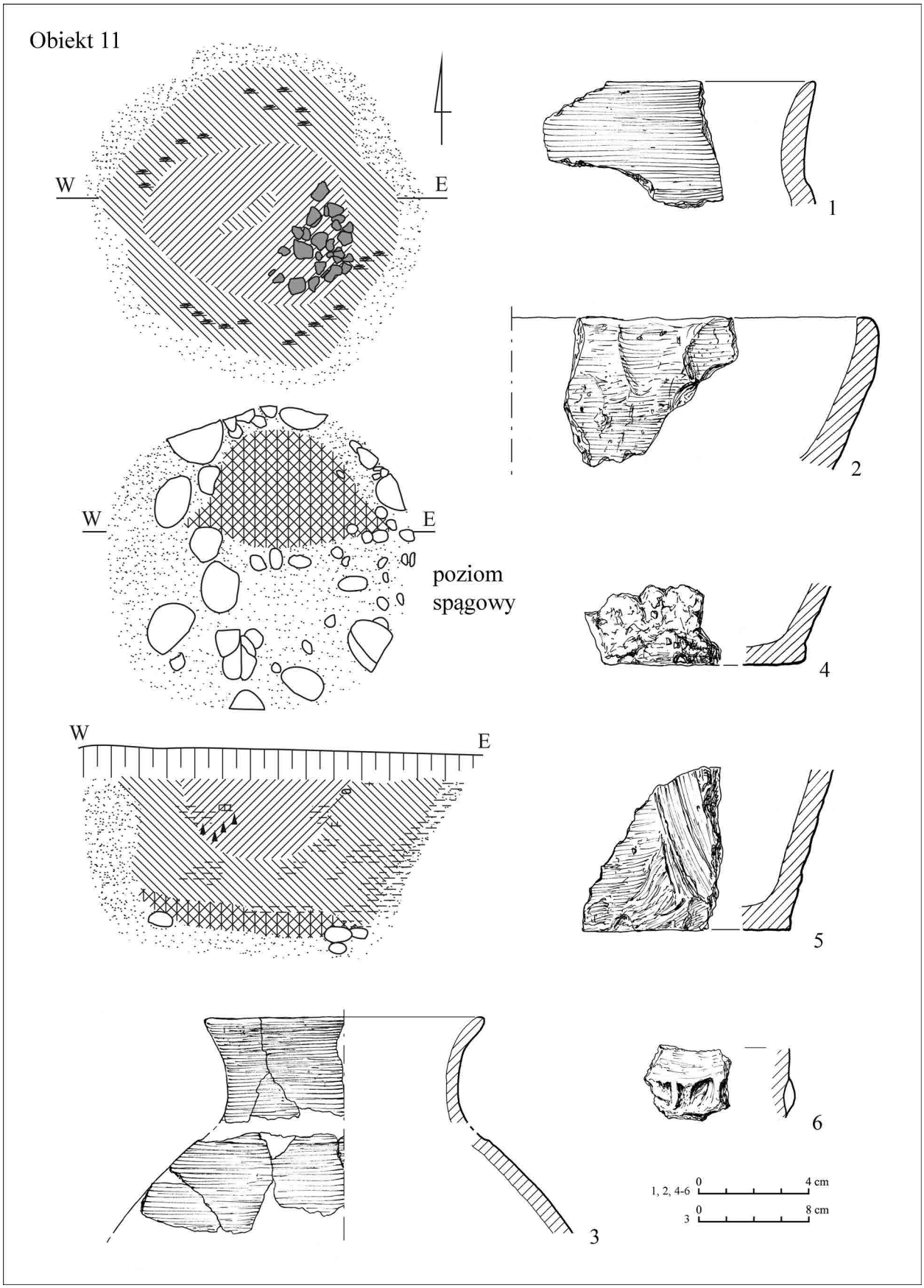
Tablica 13. Obiekt 9: 1-5 – glina

Plate 13. Feature 9: 1-5 – clay

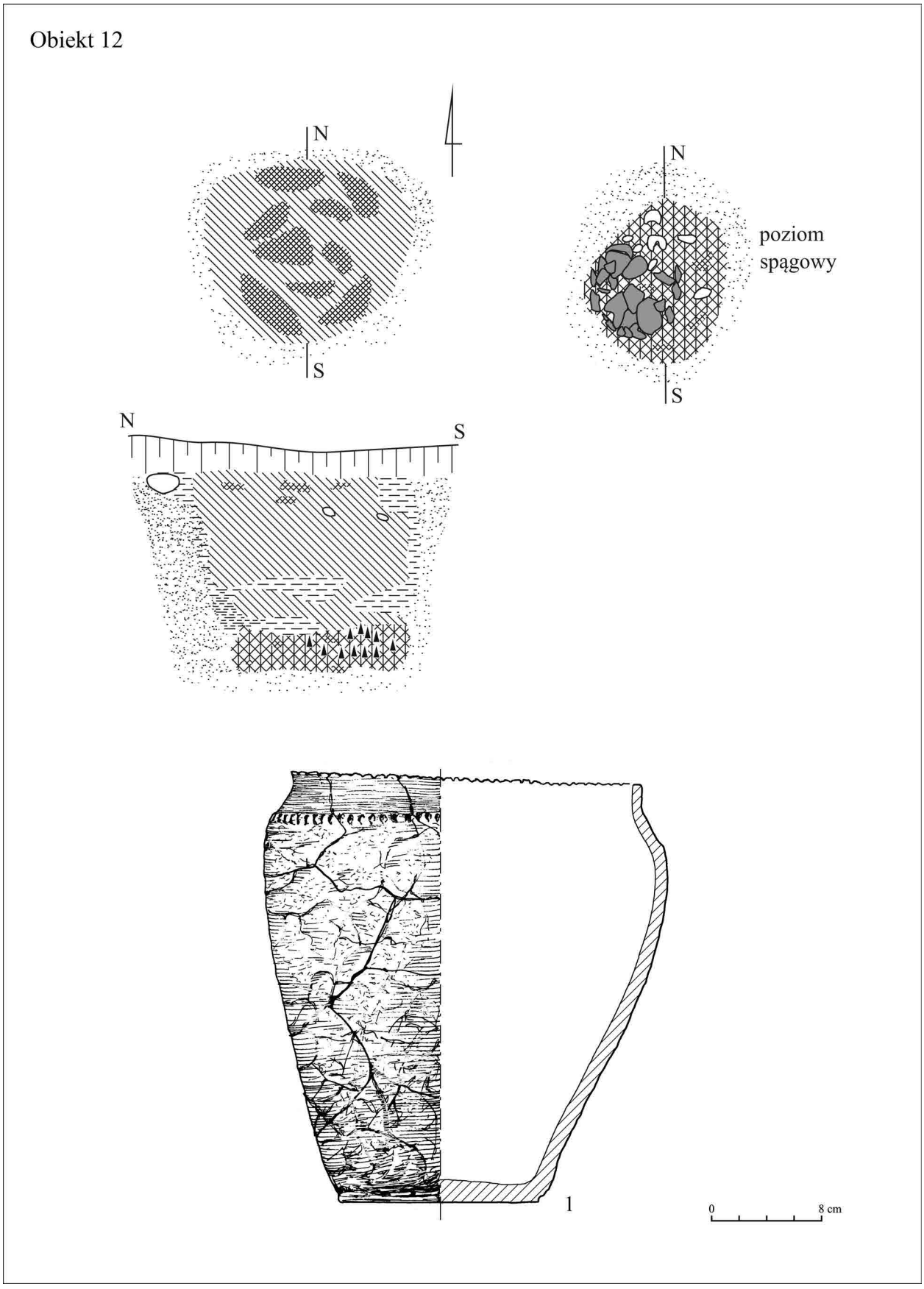
Tablica 14. Obiekt 9: 6-10 – glina; obiekt 10

Plate 14. Feature 9: 6-10 – clay; Feature 10

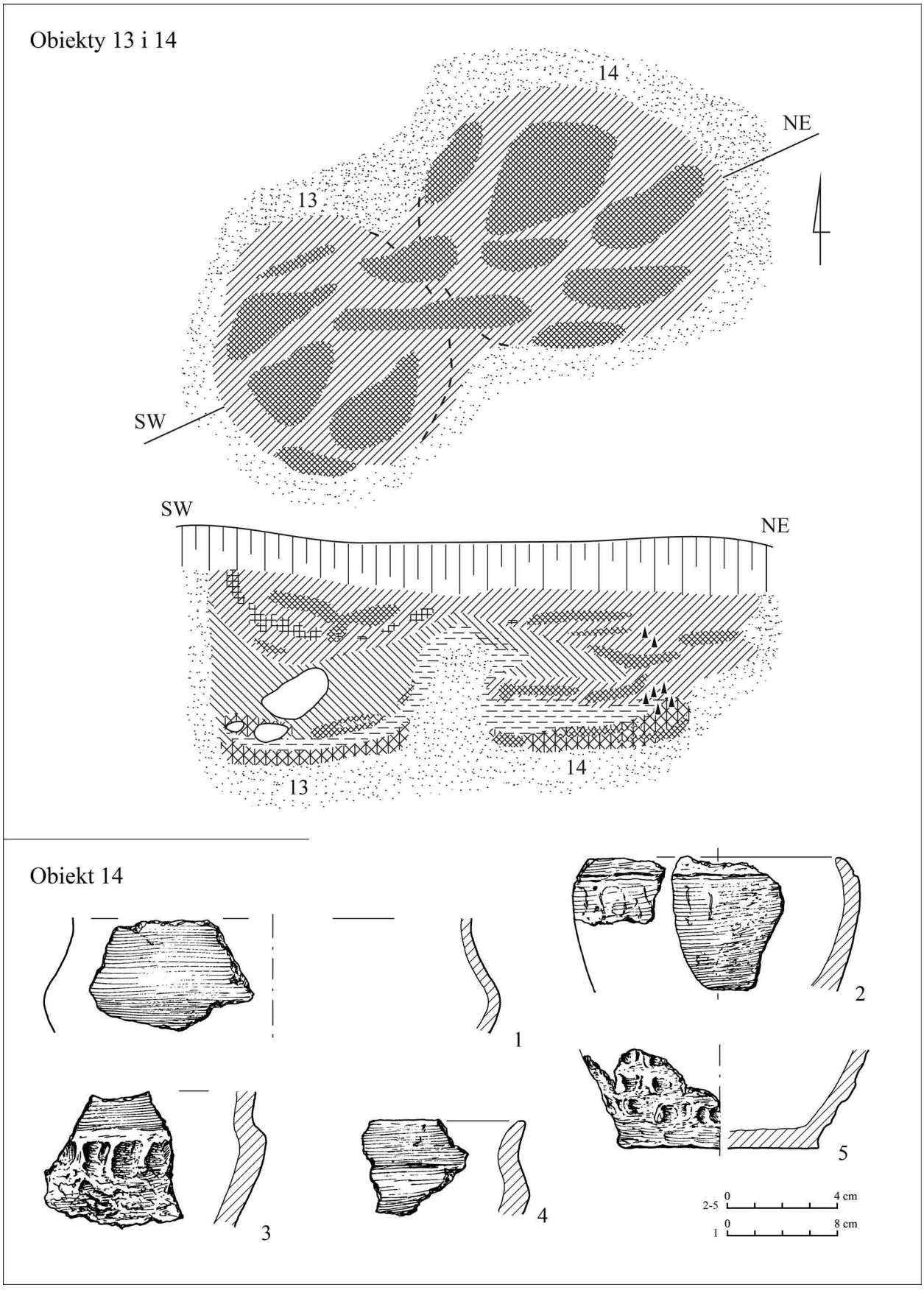
Tablica 15. Obiekt 11: 1-6 – glina

Plate 15. Feature 11: 1-6 – clay

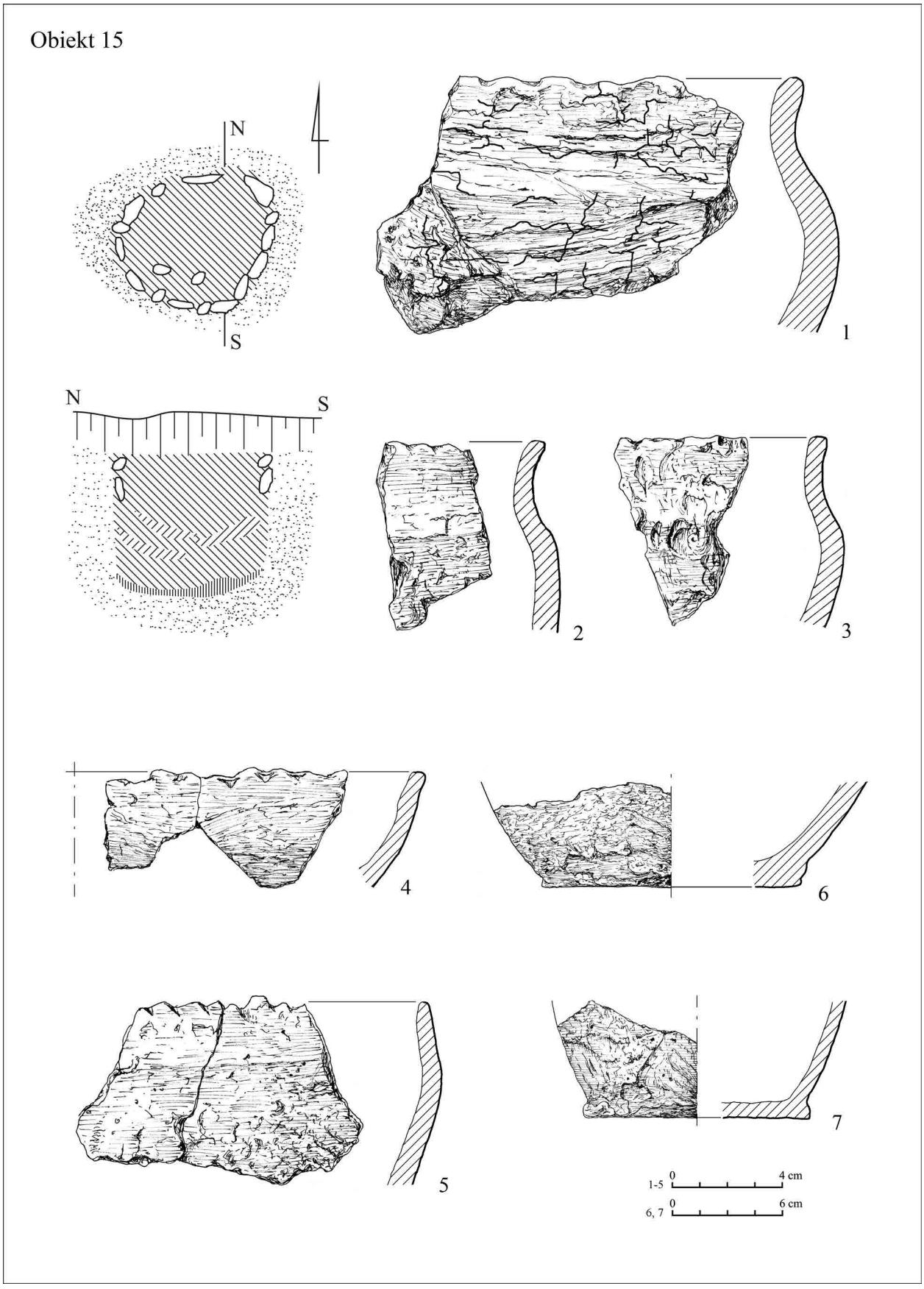
Tablica 16. Obiekt 12: 1 – glina

Plate 16. Feature 12: 1 – clay

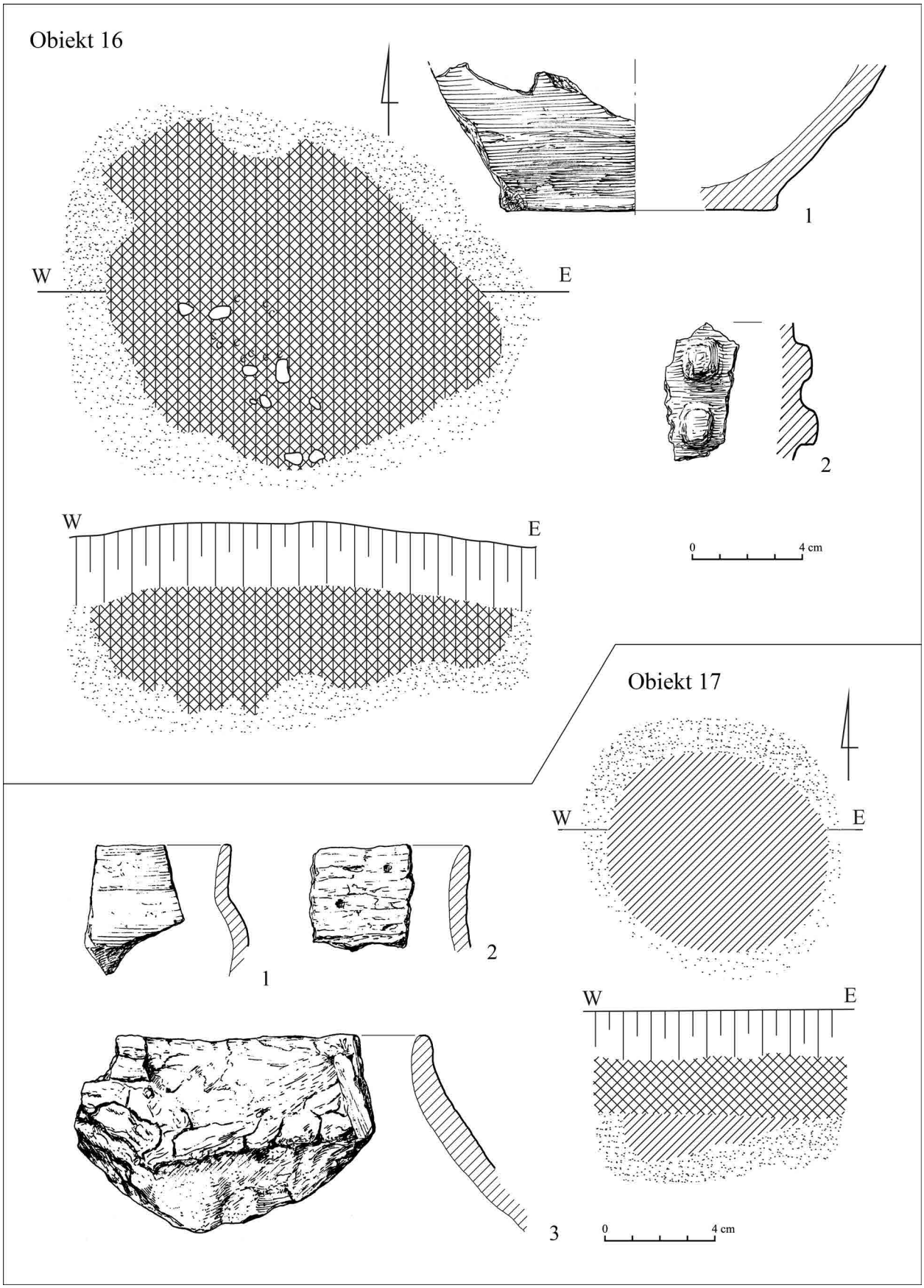

Tablica 17. Obiekty 13, 14; obiekt 14: 1-5 – glina

Plate 17. Feature 13, 14; Feature 14: 1-5 – clay

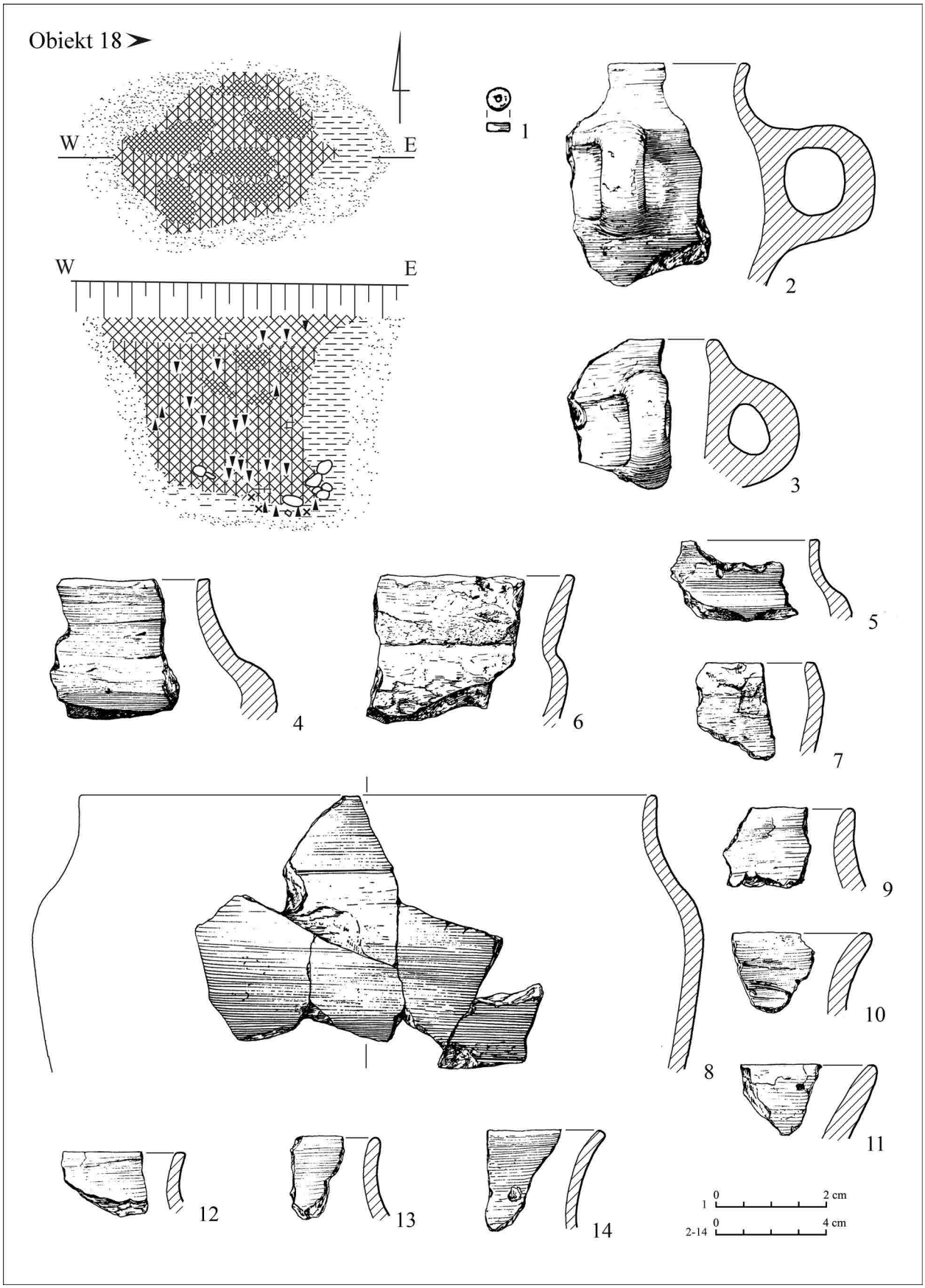

Tablica 18. Obiekt 15: 1-7 – glina
Plate 18. Feature 15: 1-7 – clay

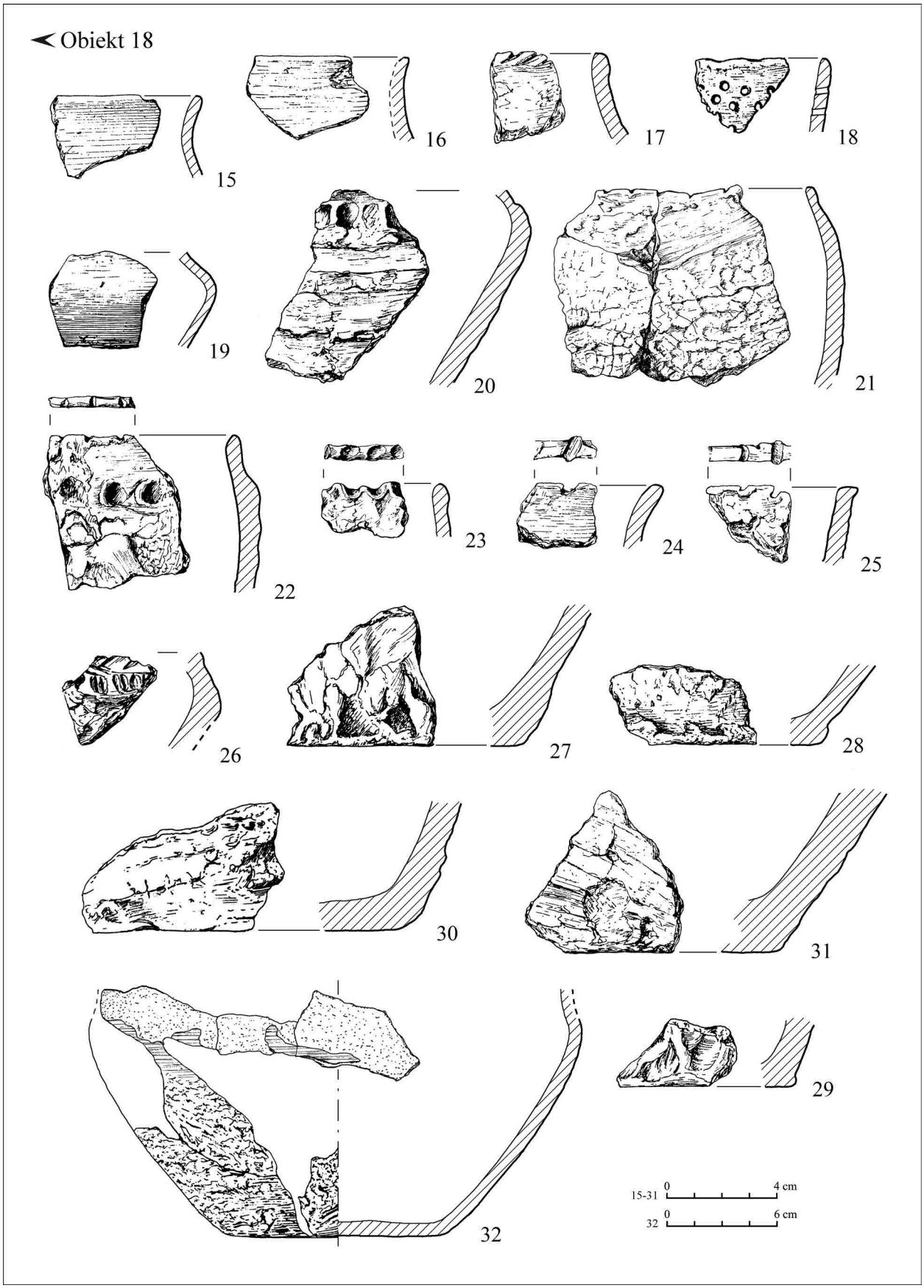
Tablica 19. Obiekt 16: 1,2 – glina; obiekt 17: 1-3 – glina

Plate 19. Feature 16: 1,2 – clay; Feature 17: 1-3 – clay

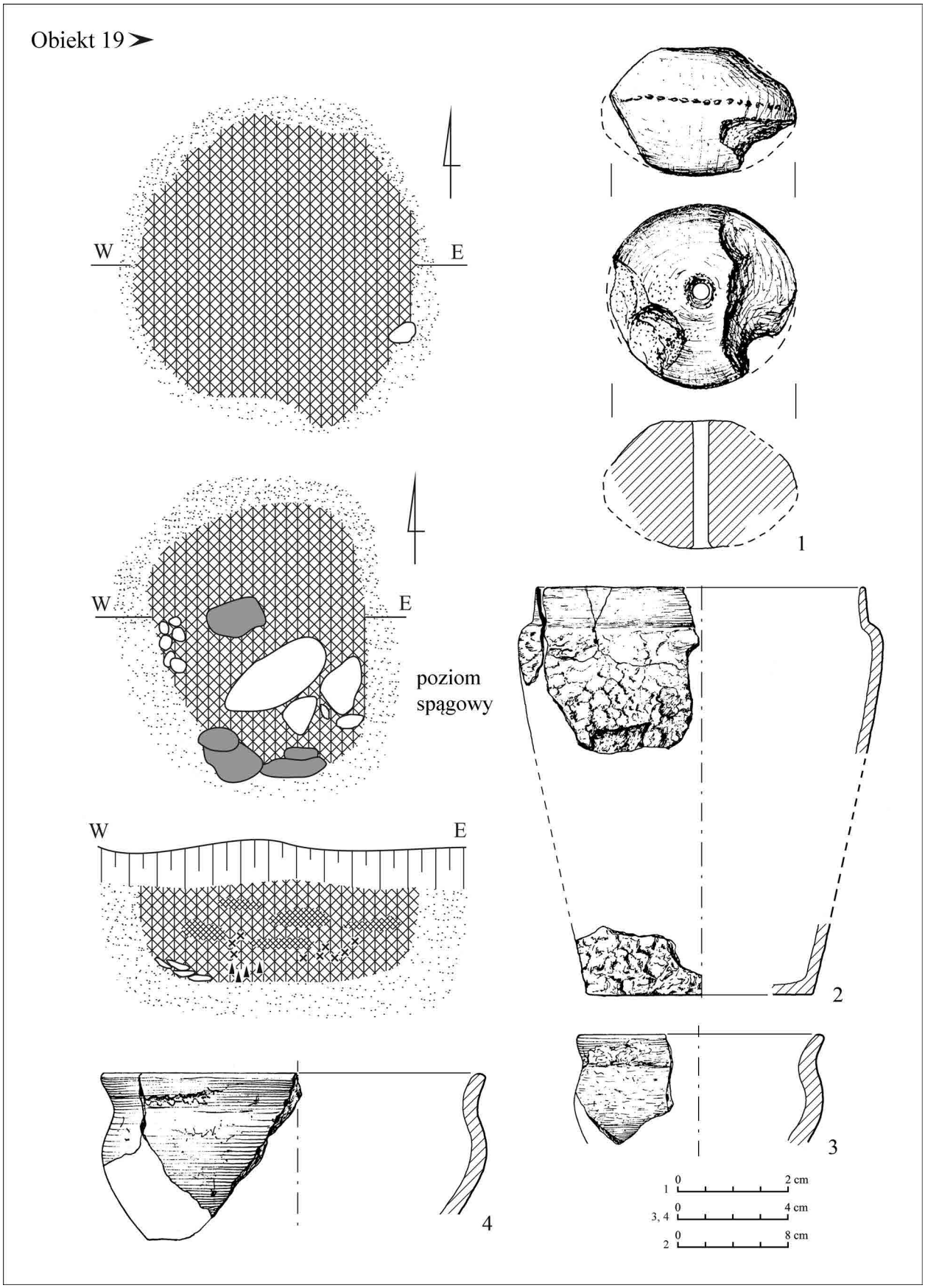
Tablica 20. Obiekt 18: 1 – szkło, 2-14 – glina

Plate 20. Feature 18: 1 – glass, 2-14 – clay

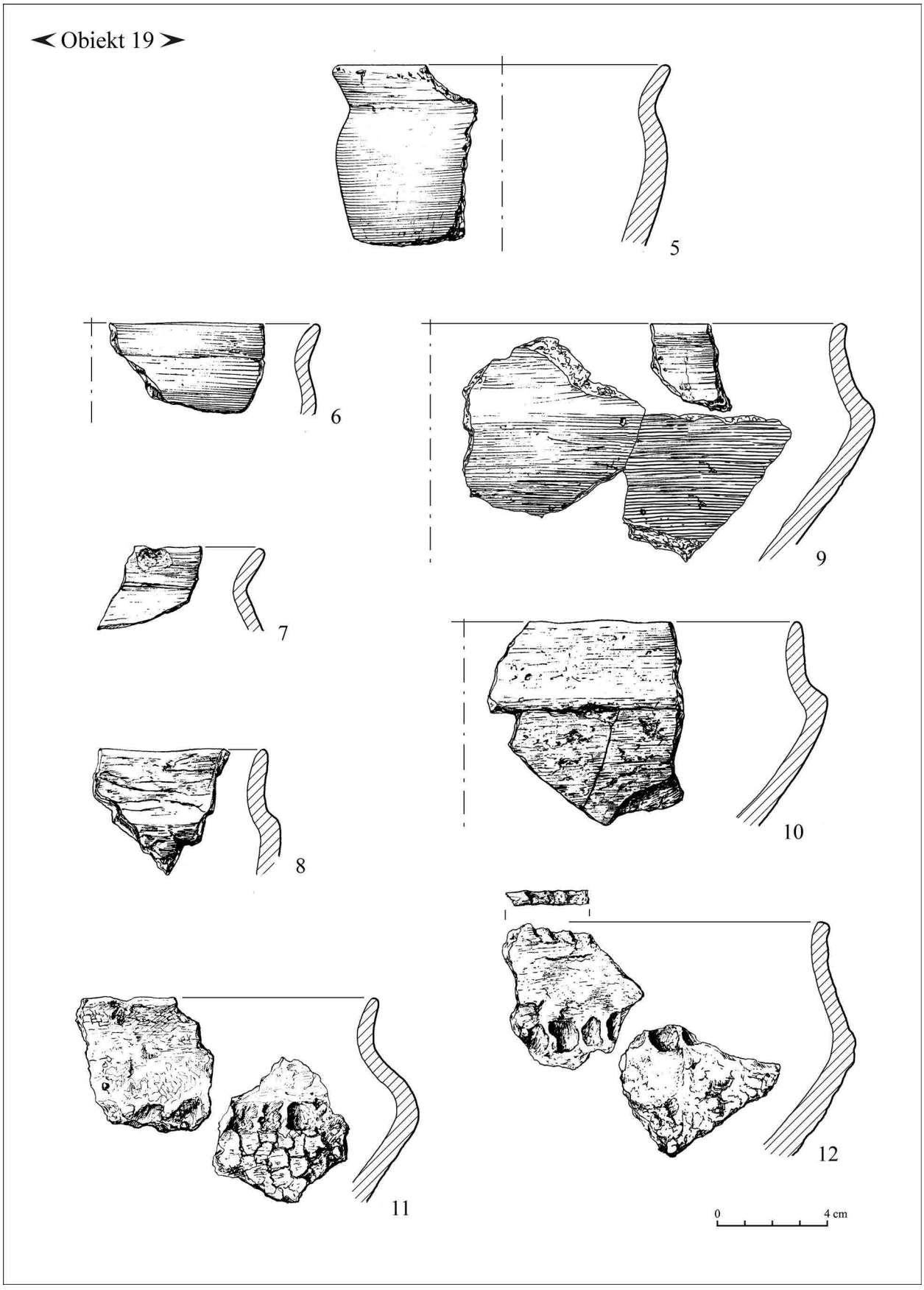
Tablica 21. Obiekt 18: 15-32 – glina

Plate 21. Feature 18: 15-32 – clay

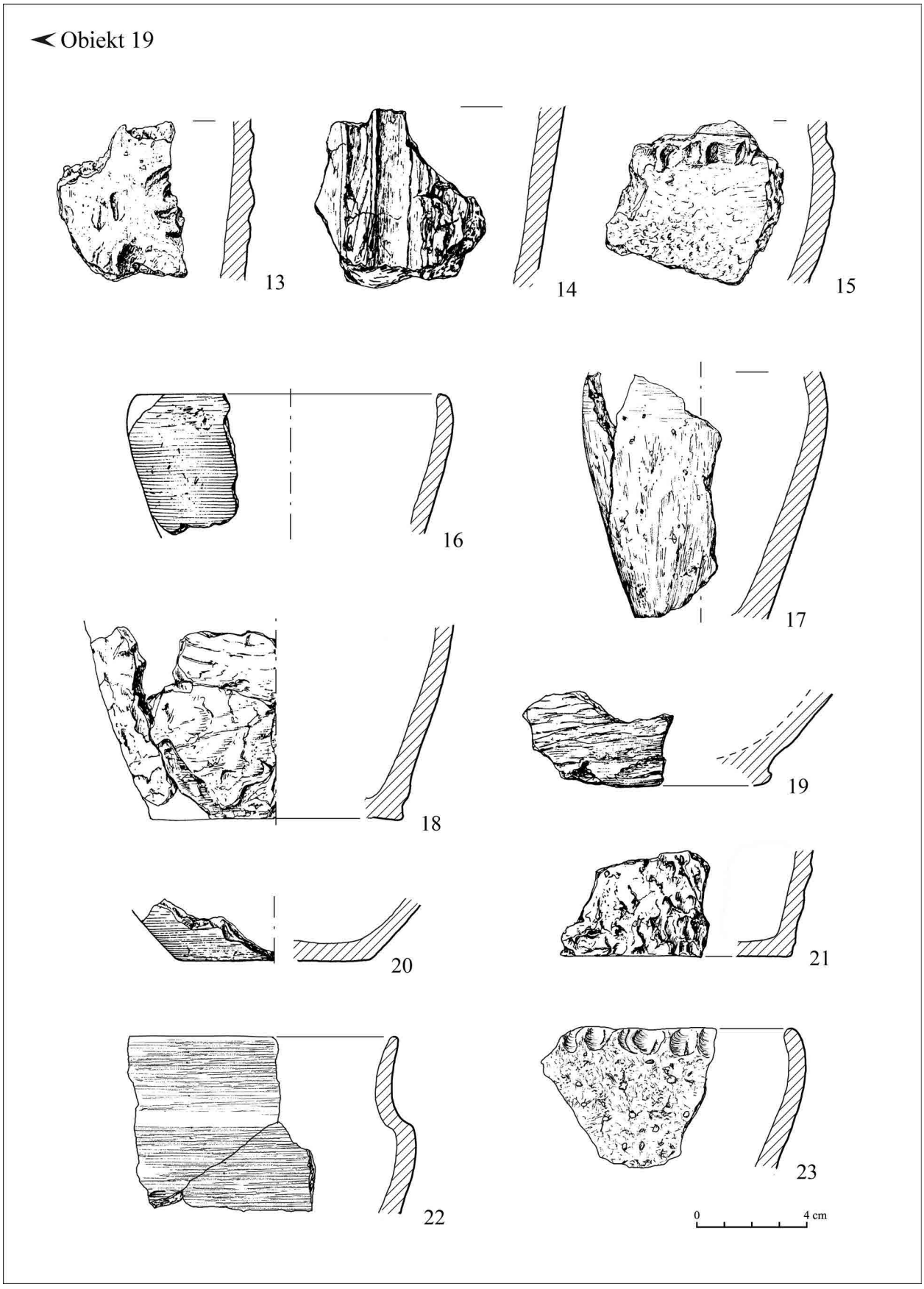
Tablica 22. Obiekt 19: 1-4 – glina

Plate 22. Feature 19: 1-4 – clay

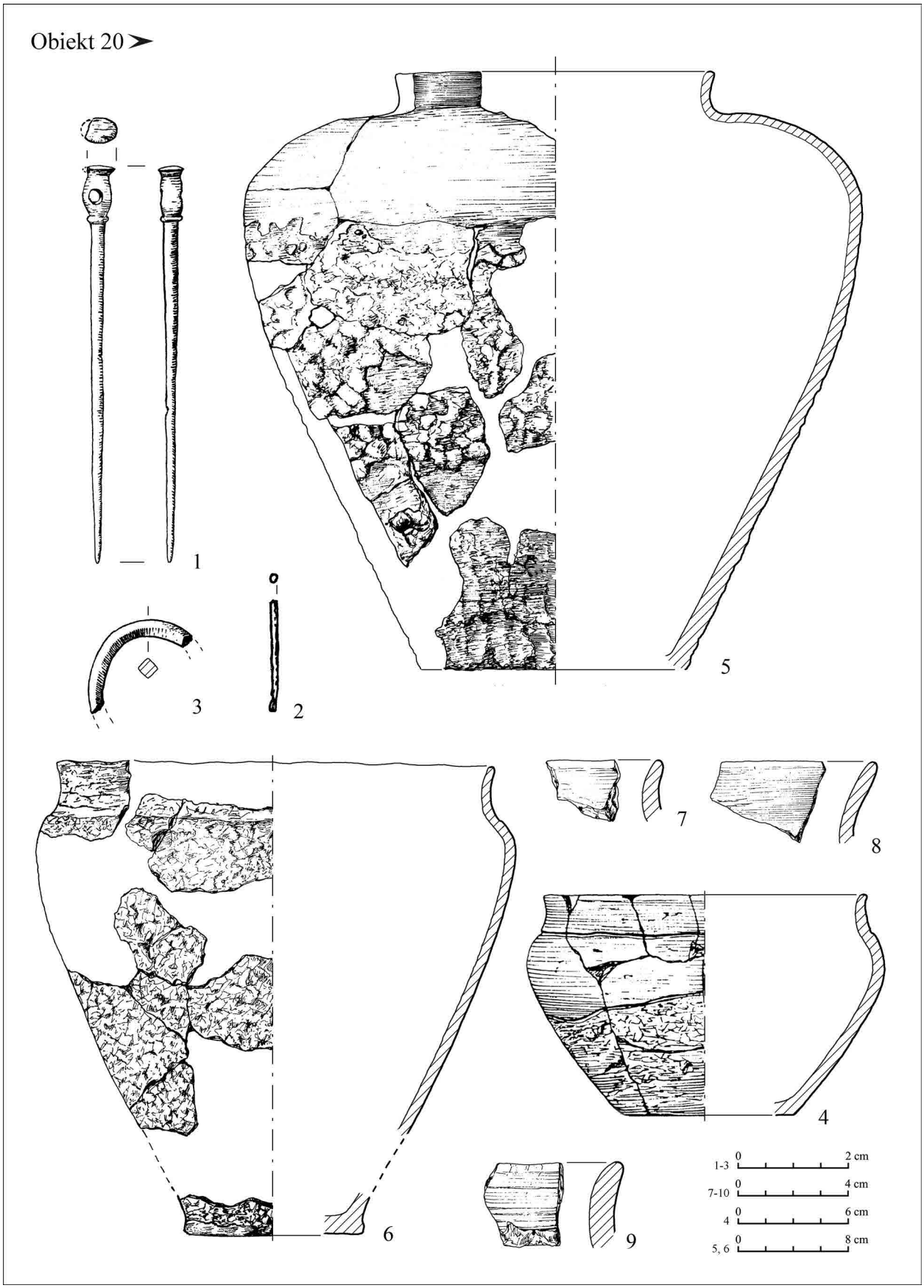

Tablica 23. Obiekt 19: 5-12 – glina

Plate 23. Feature 19: 5-12 – clay

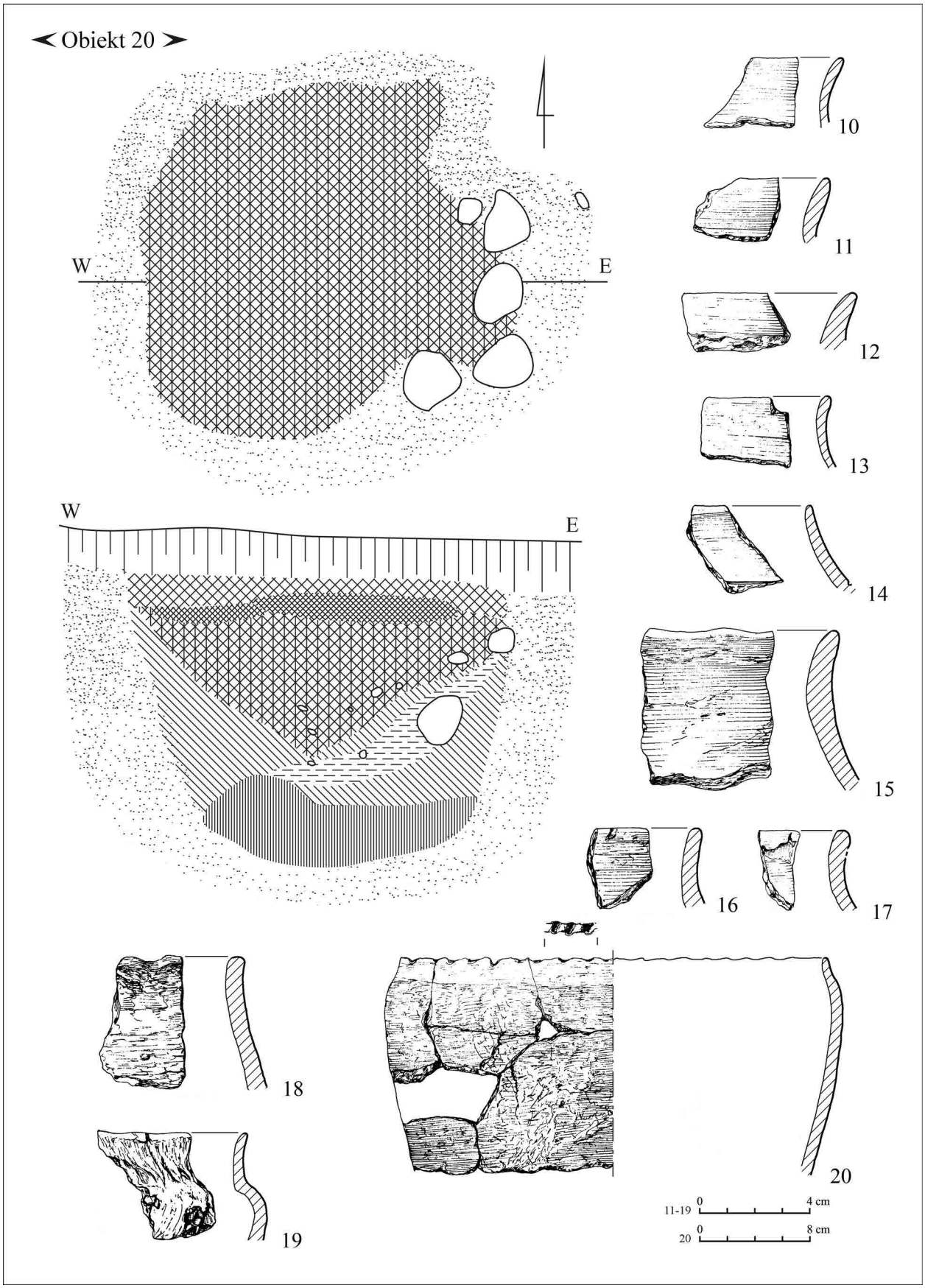

Tablica 24. Obiekt 19: 13-23 – glina
Plate 24. Feature 19: 13-23 – clay

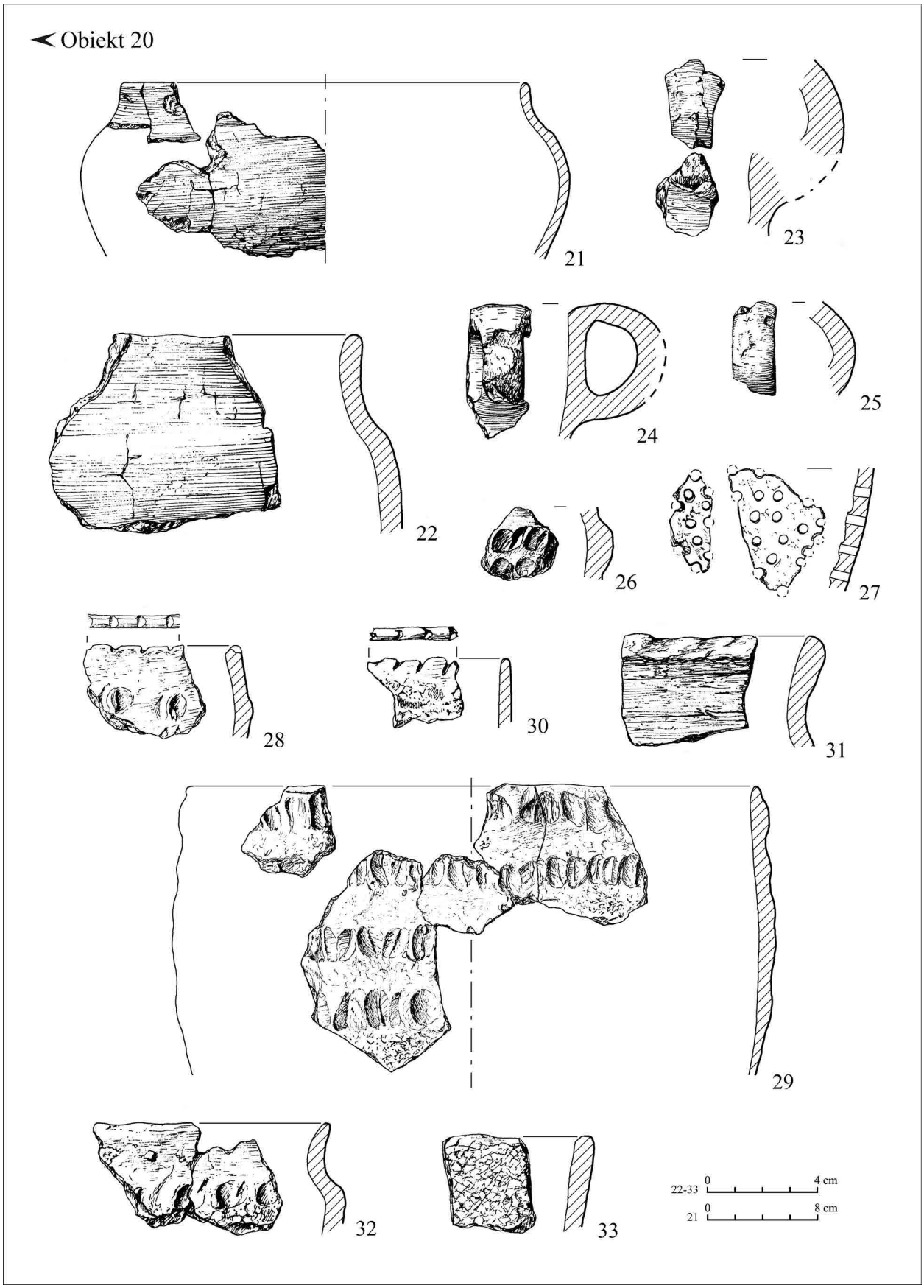
Tablica 25. Obiekt 20: 1,3 – brąz, 2 – żelazo, 4-9 – glina

Plate 25. Feature 20: 1,3 – bronze, 2 – iron, 4-9 – clay

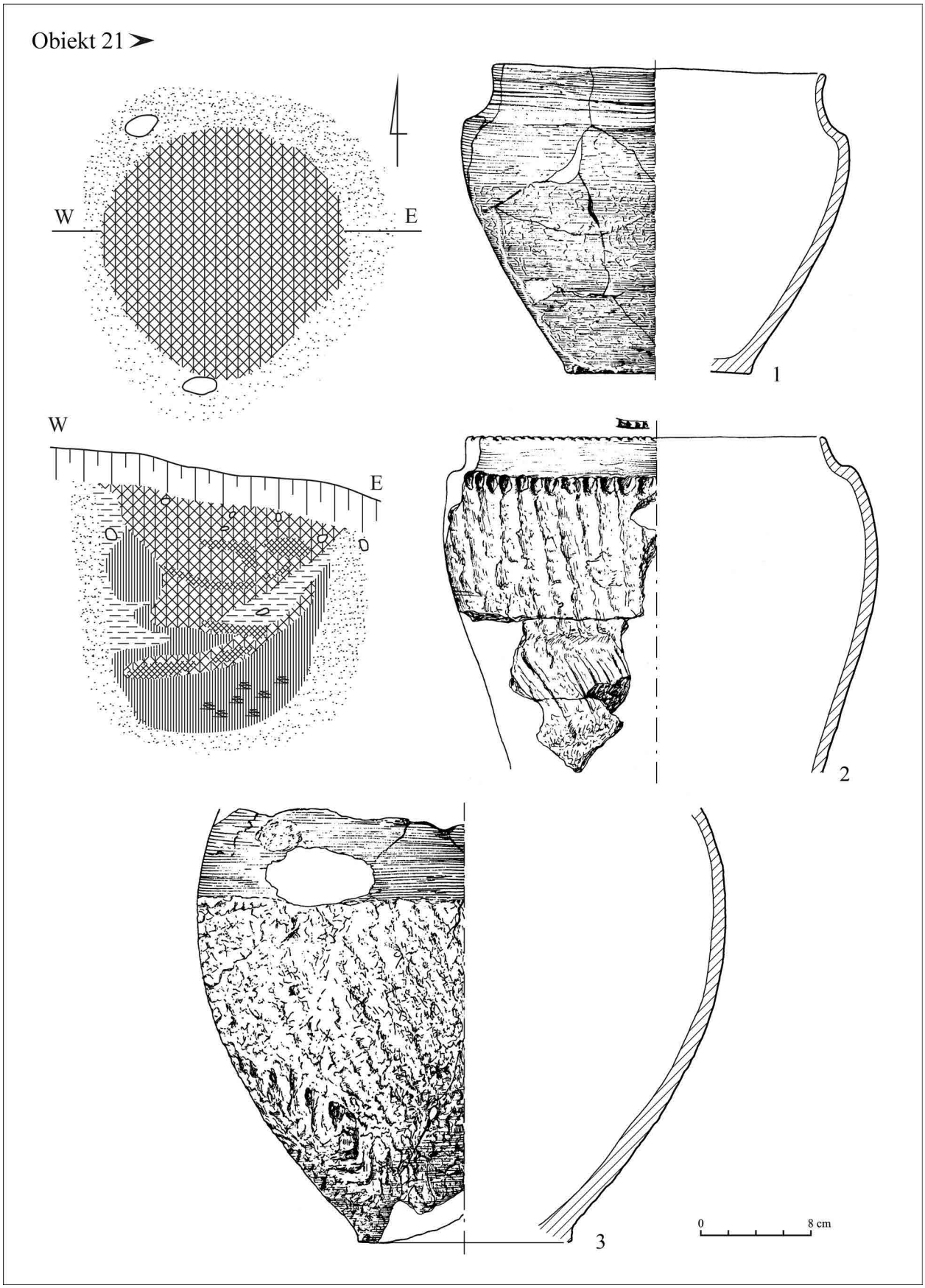
Tablica 26. Obiekt 20: 10-20 – glina

Plate 26. Feature 20: 10-20 – clay

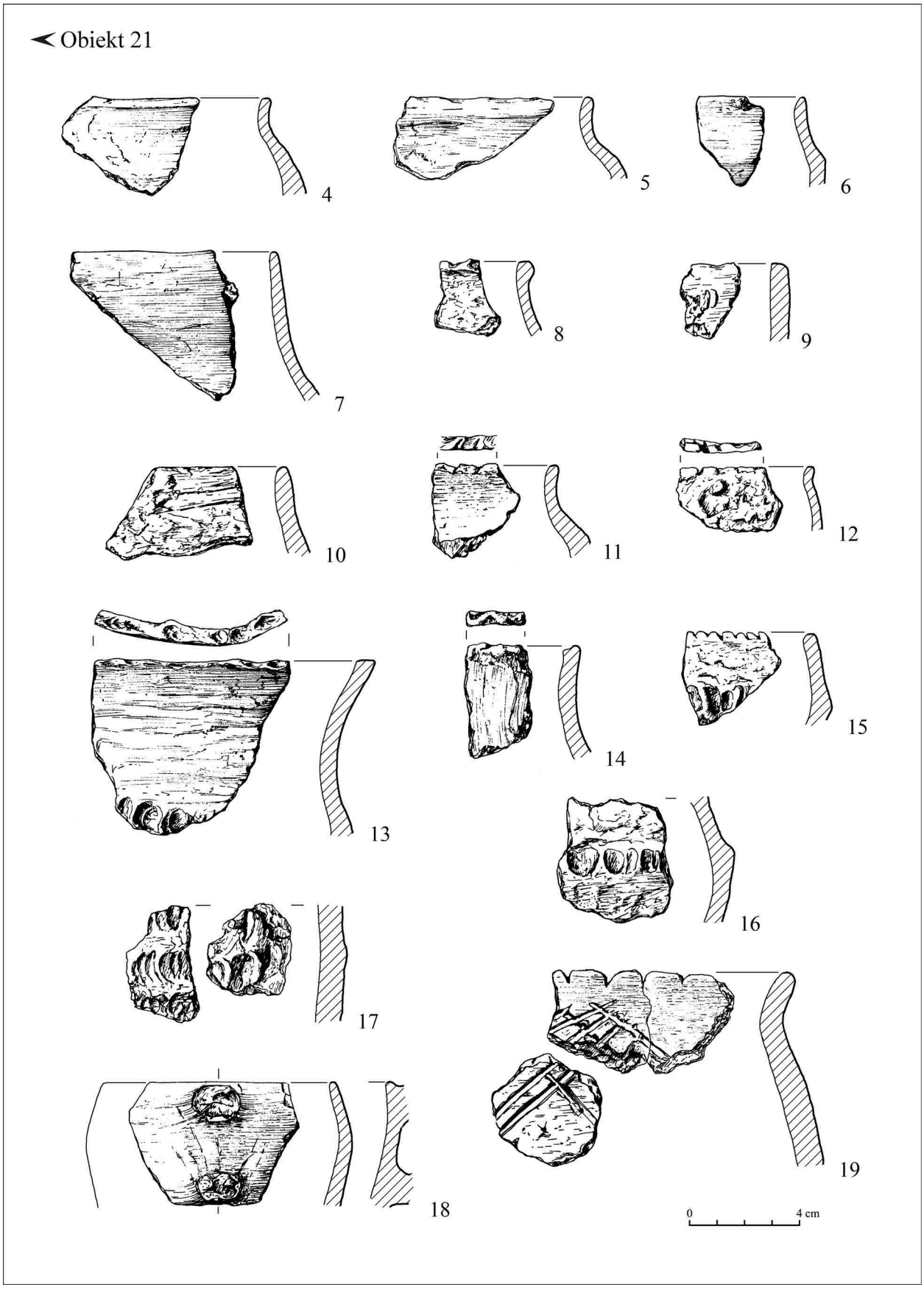
Tablica 27. Obiekt 20: 21-33 – glina

Plate 27. Feature 20: 21-33 – glina

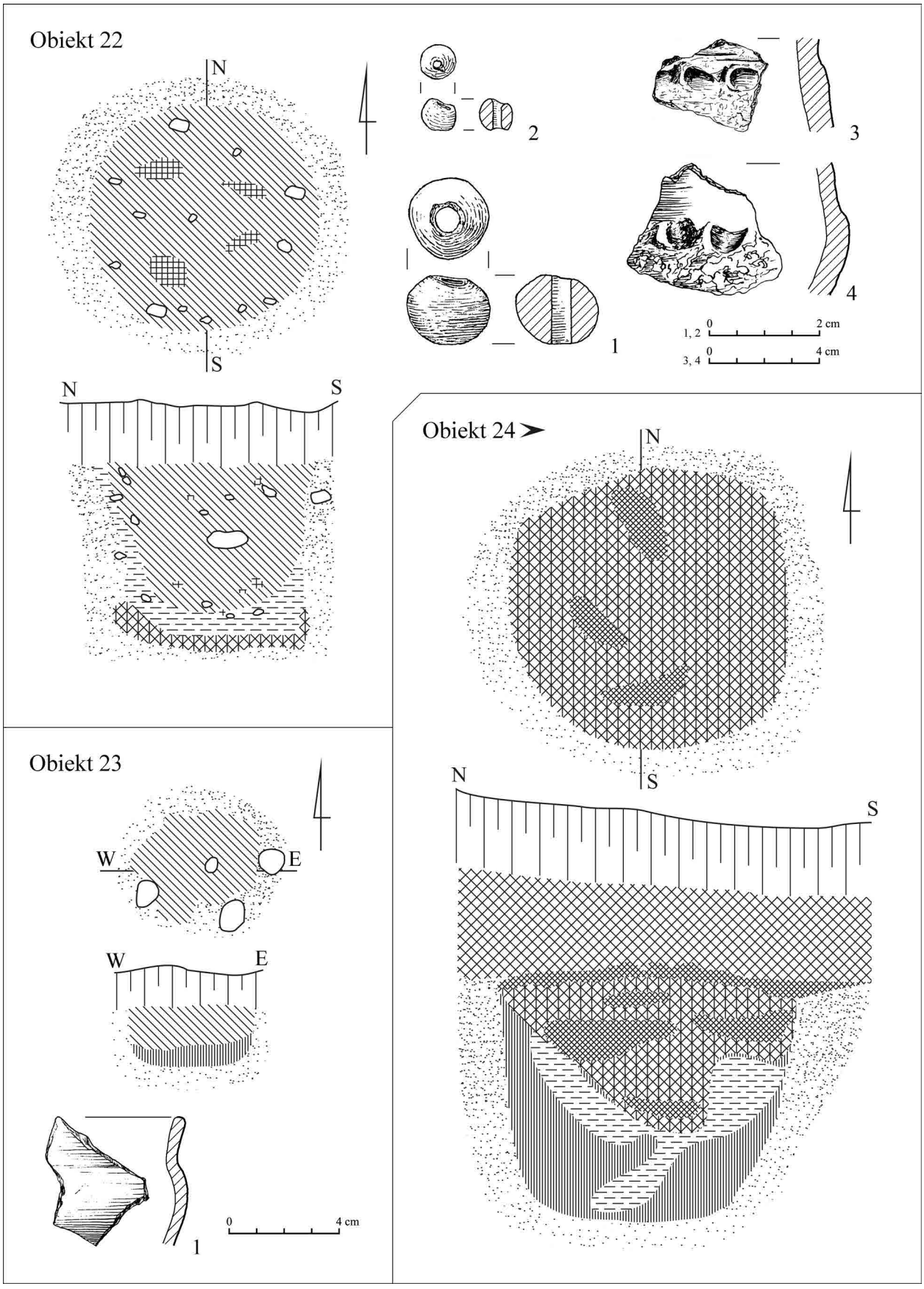
Tablica 28. Obiekt 21: 1-3 – glina

Plate 28. Feature 21: 1-3 – clay

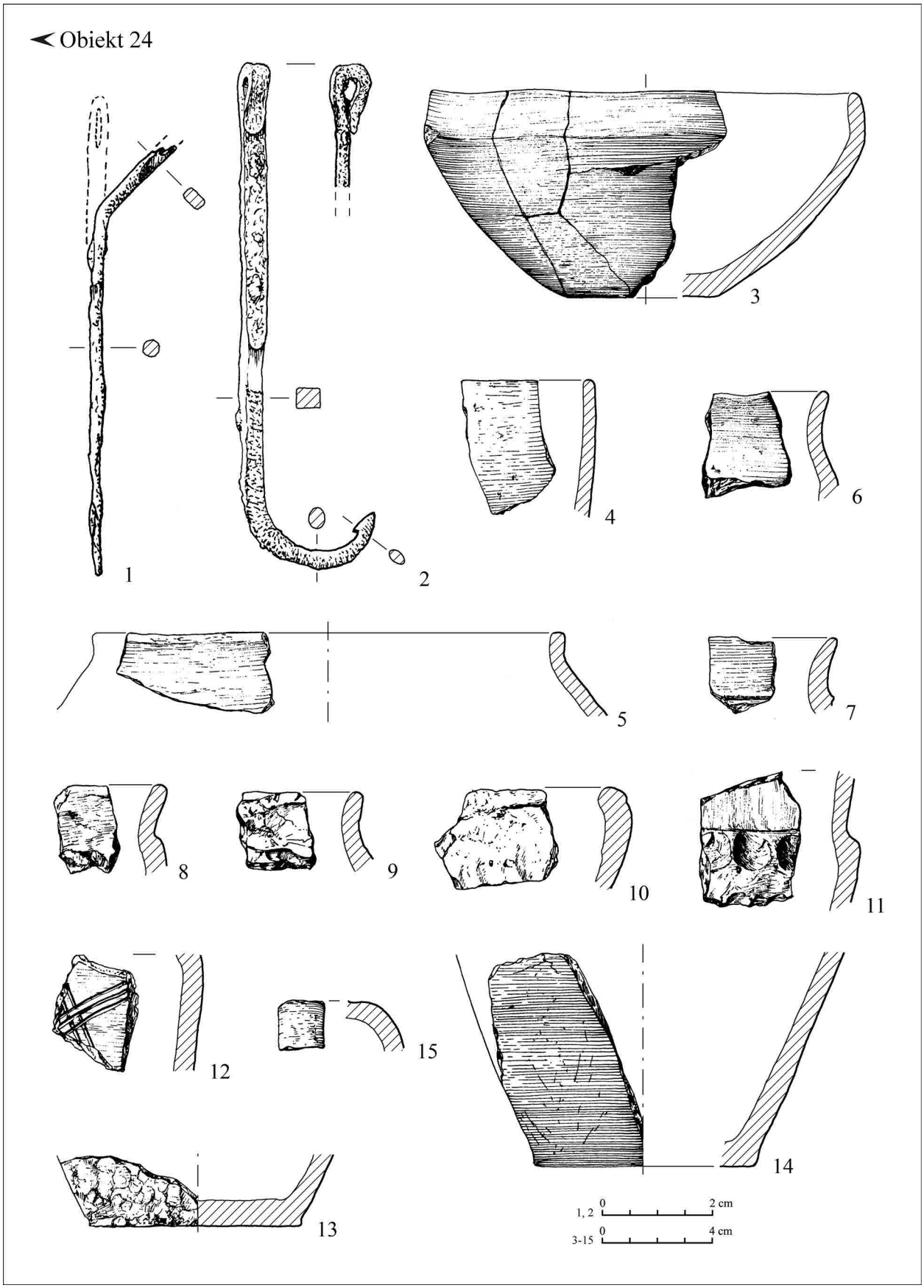
Tablica 29. Obiekt 21: 4-19 – glina

Plate 29. Feature 21: 4-19 – clay

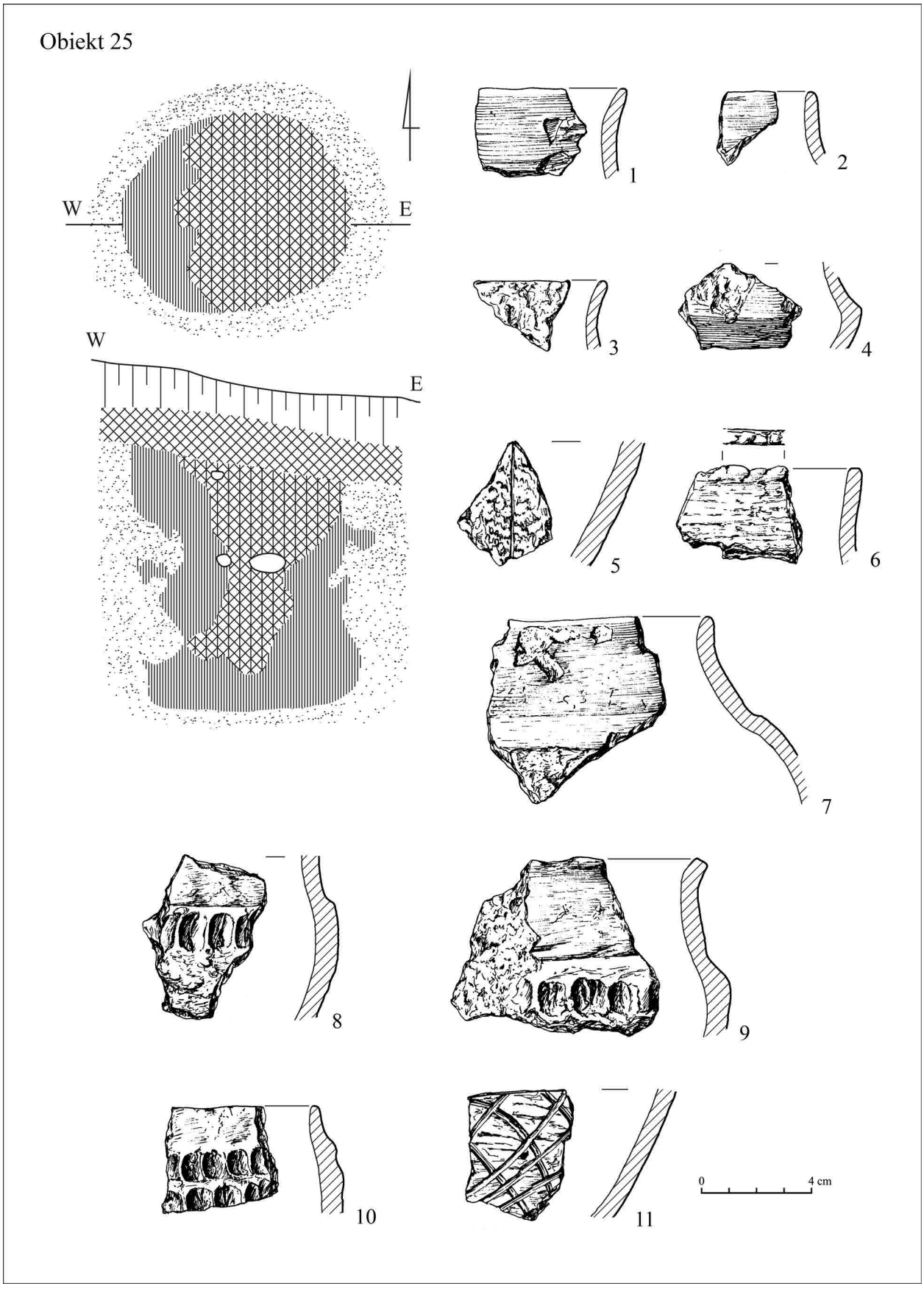
Tablica 30. Obiekt 22: 1,2 – szkło, 3,4 – glina; obiekt 23: 1 – glina; obiekt 24

Plate 30. Feature 22: 1,2 – glass, 3,4 – clay; Feature 23: 1 – clay; Feature 24

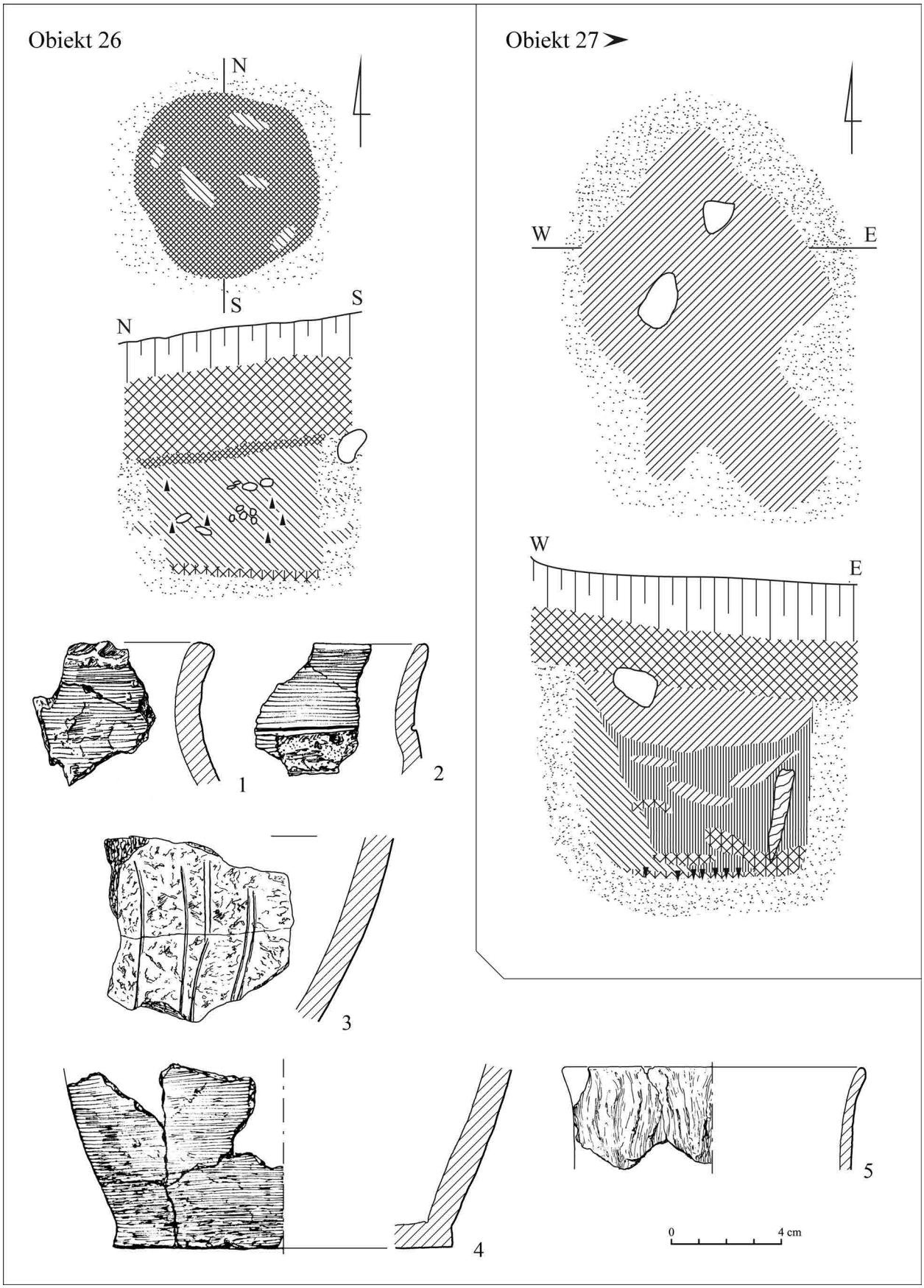

Tablica 31. Obiekt 24: 1,2 – żelazo, 3-15 – glina

Plate 31. Feature 24: 1,2 – iron, 3-15 – clay

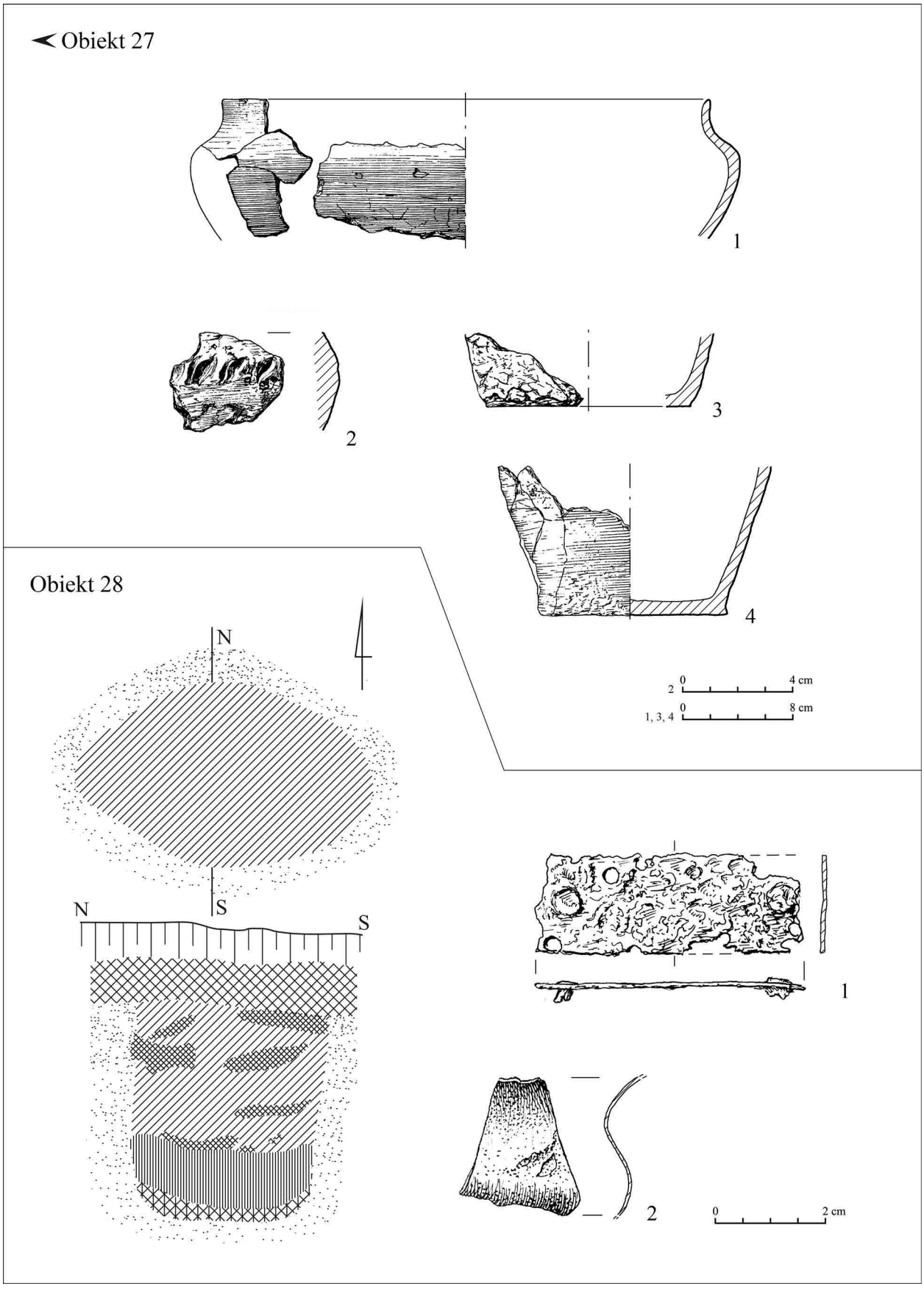

Tablica 32. Obiekt 25: 1-11 – glina
Plate 32. Feature 25: 1-11 – clay

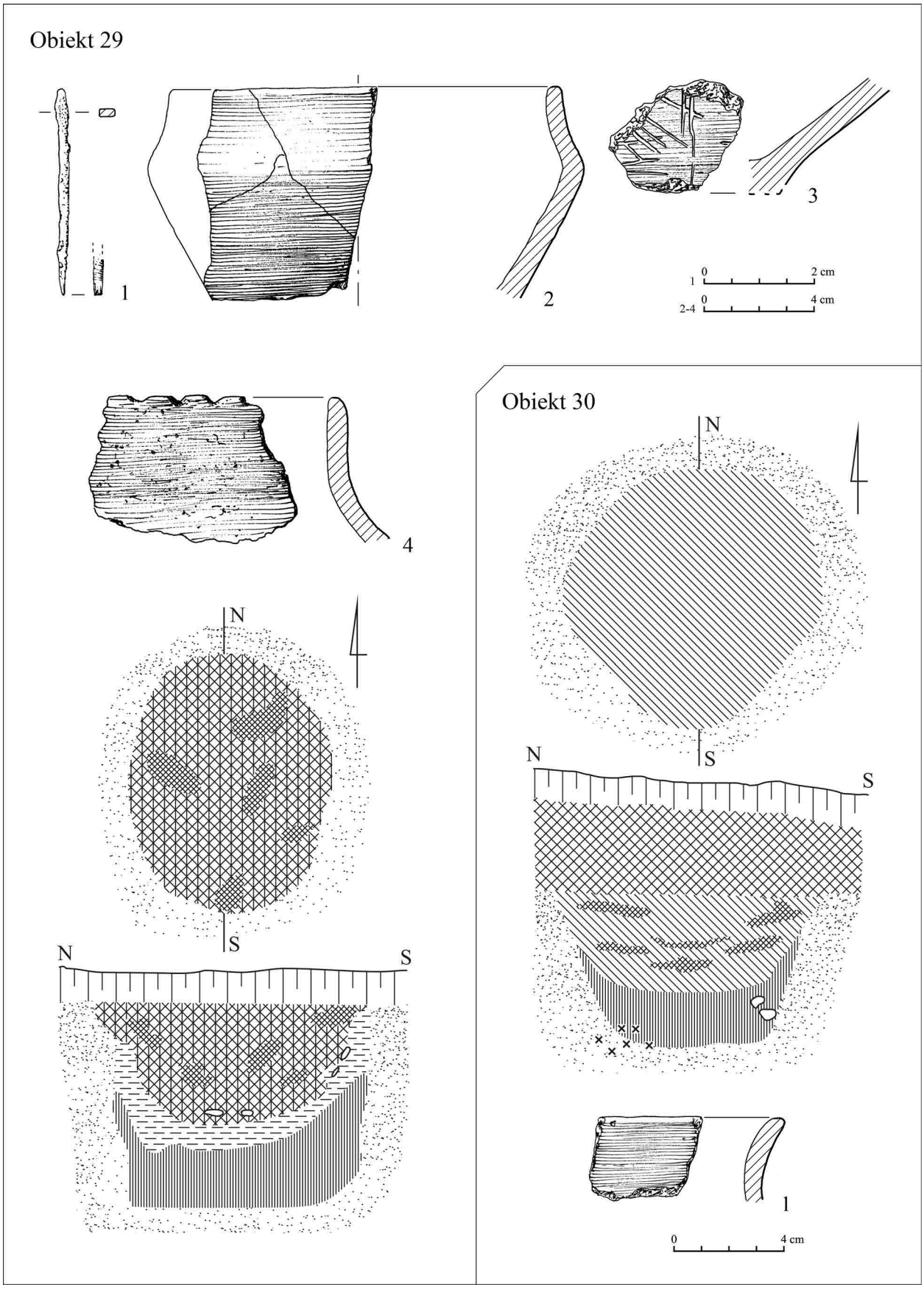
Tablica 33. Obiekt 26: 1-5 – glina; obiekt 27

Plate 33. Feature 26: 1-5 – clay; Feature 27

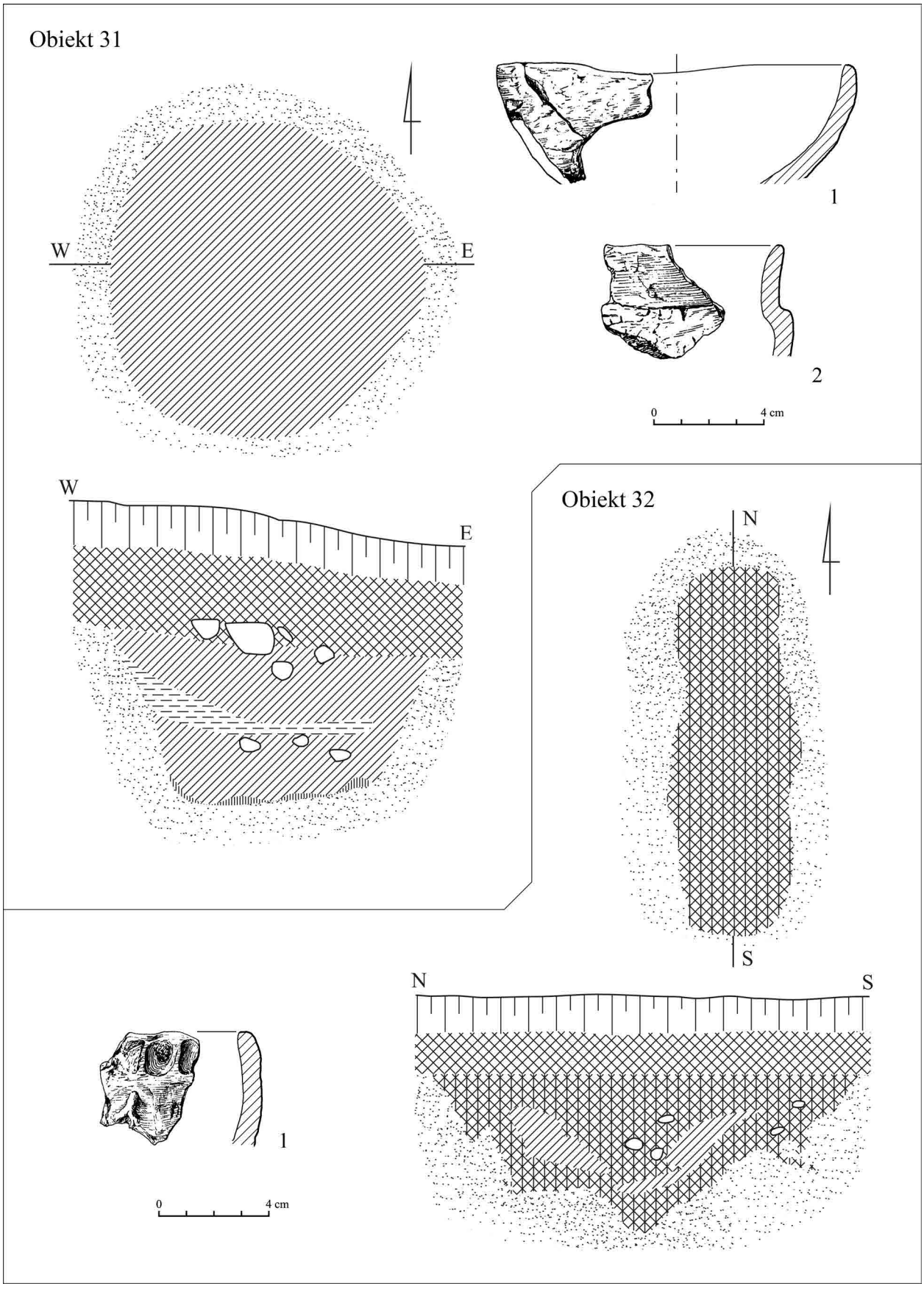
Tablica 34. Obiekt 27: 1-4 – glina; obiekt 28: 1,2 – żelazo

Plate 34. Feature 27: 1-4 – clay; Feature 28: 1,2 – iron

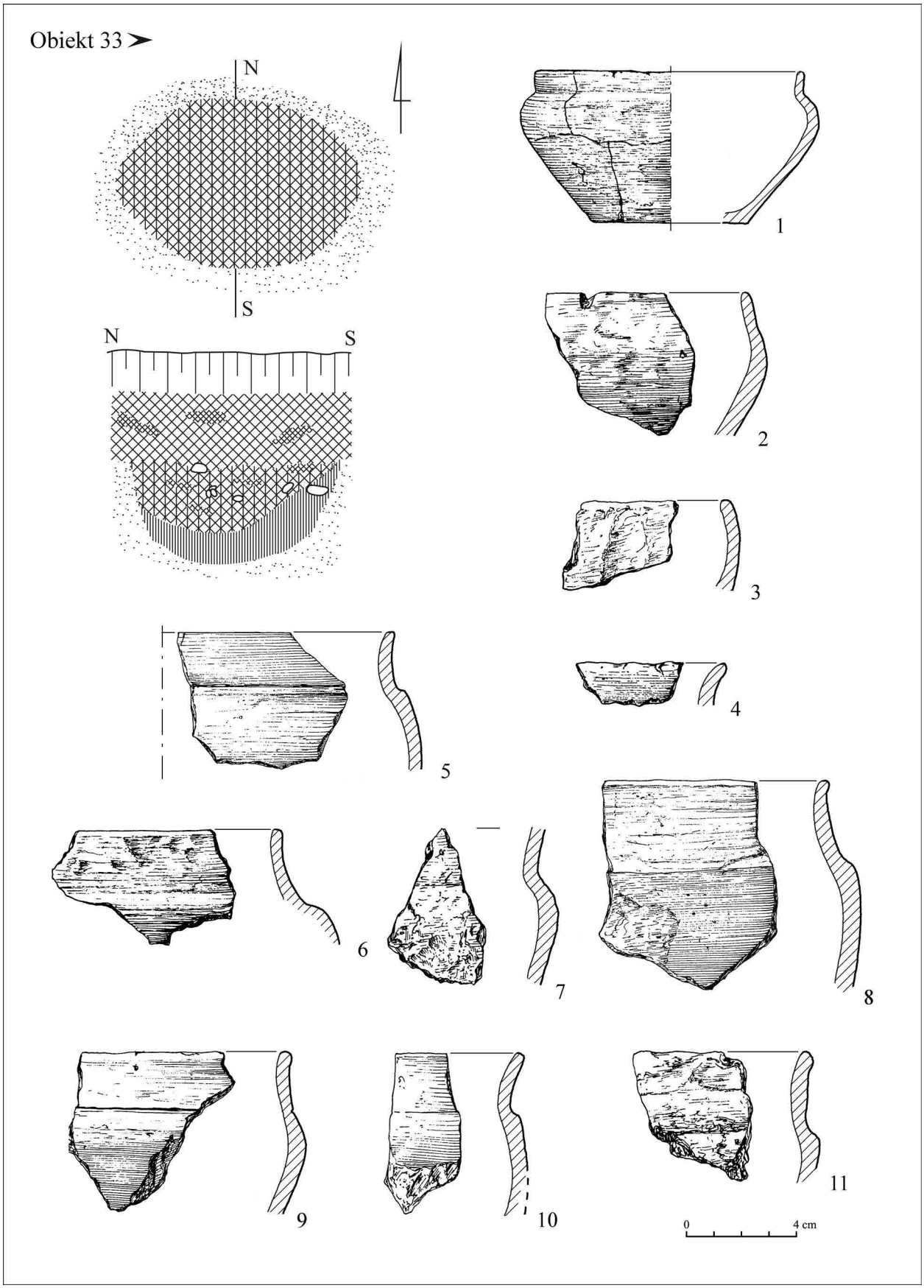
Tablica 35. Obiekt 29: 1 – żelazo, 2-4 – glina; obiekt 30: 1 – glina

Plate 35. Feature 29: 1 – iron, 2-4 – clay; Feature 30: 1 – clay

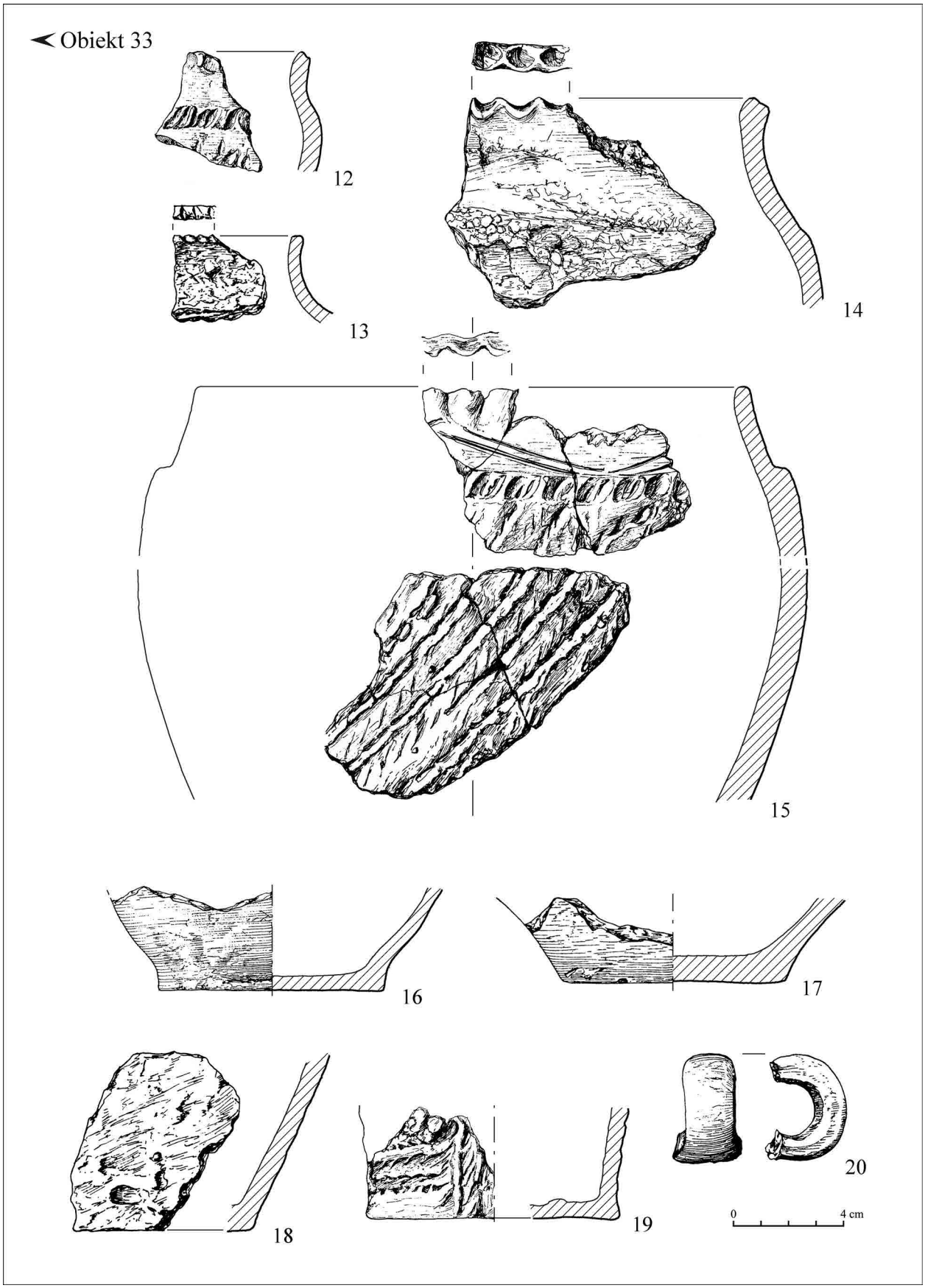
Tablica 36. Obiekt 31: 1,2 – glina; obiekt 32: 1 – glina

Plate 36. Feature 31: 1,2 – clay; Feature 32: 1 – clay

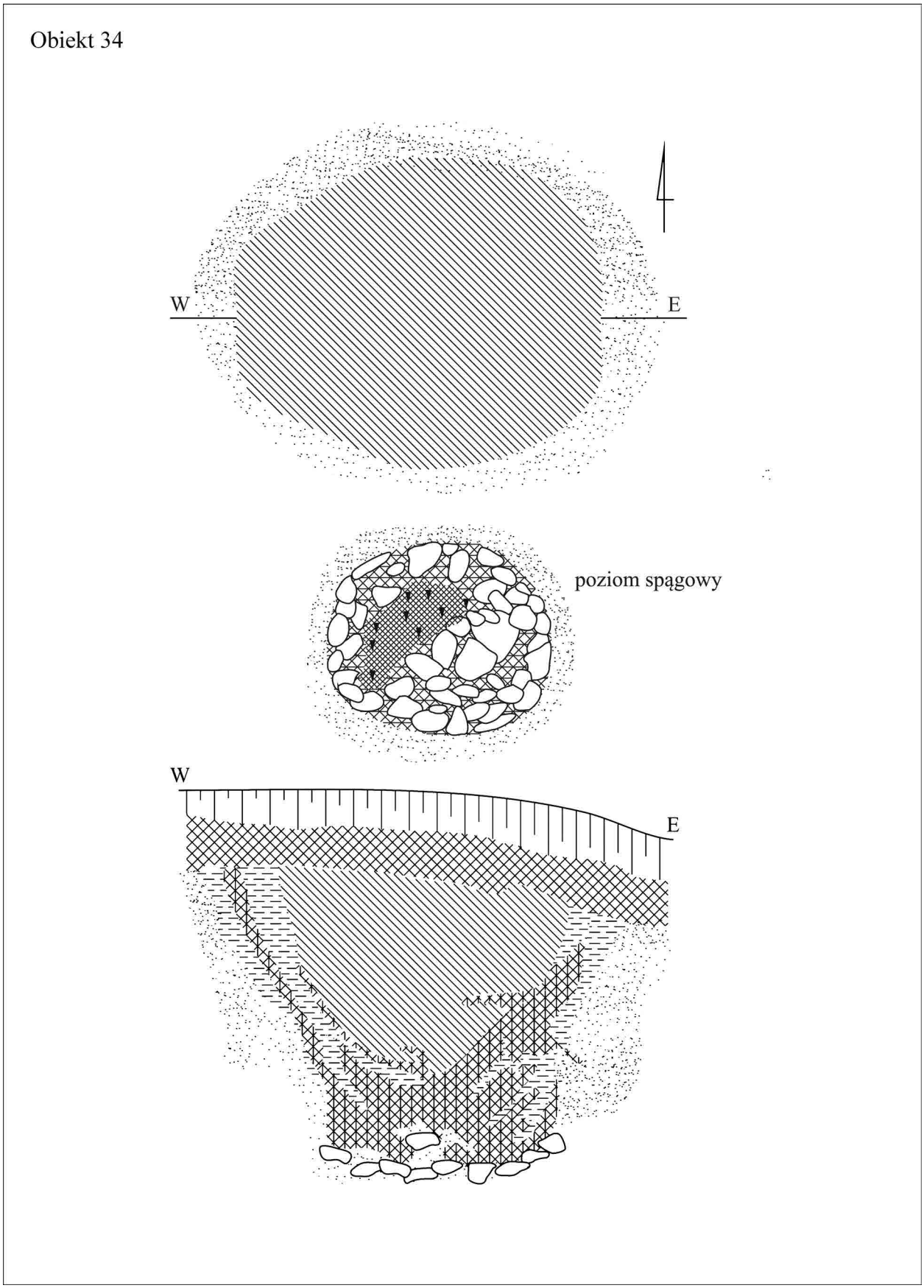
Tablica 37. Obiekt 33: 1-11 – glina

Plate 37. Feature 33: 1-11 – clay

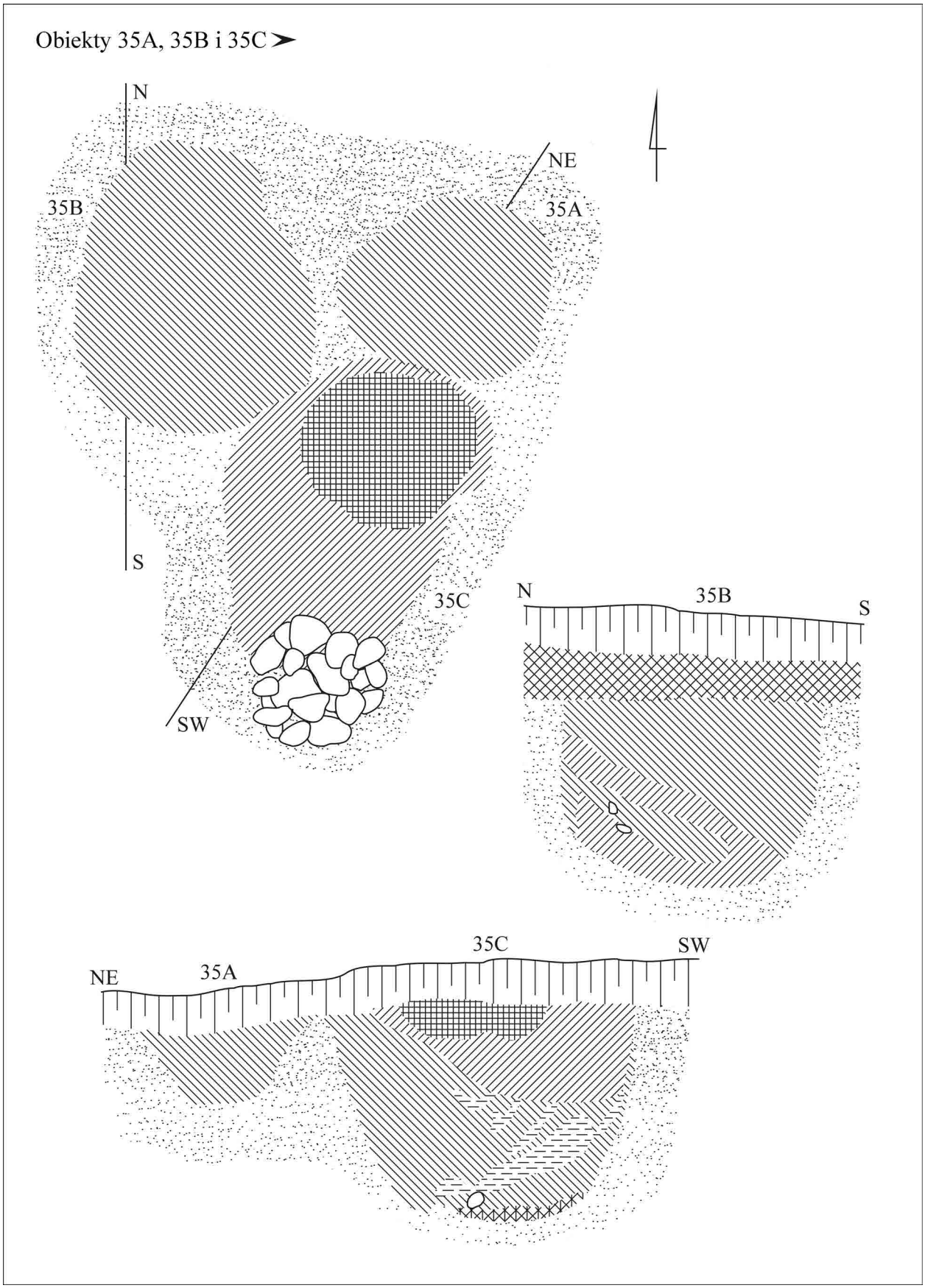

Tablica 38. Obiekt 33: 12-20 – glina

Plate 38. Feature 33: 12-20 – clay

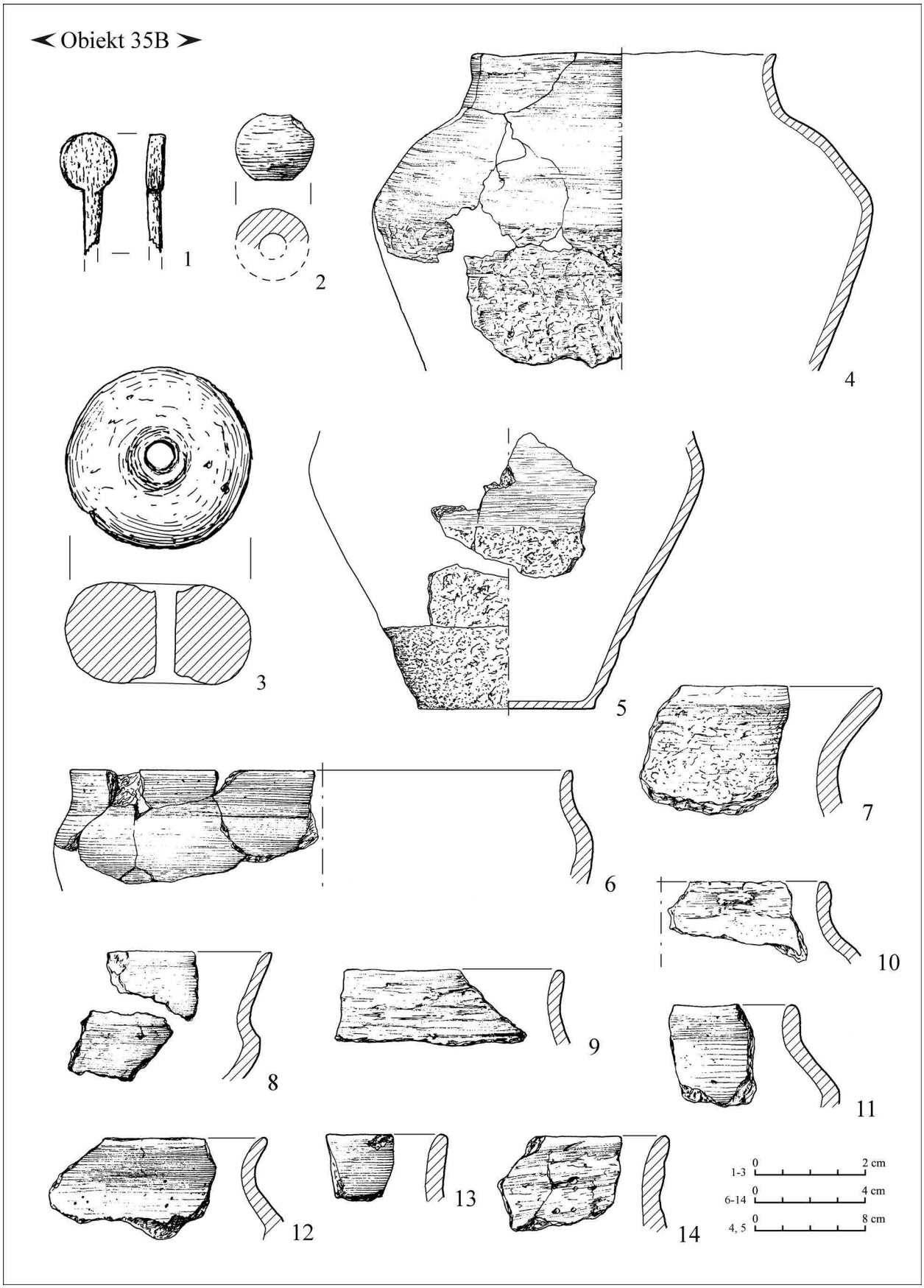

Tablica 39. Obiekt 34
Plate 39. Feature 34

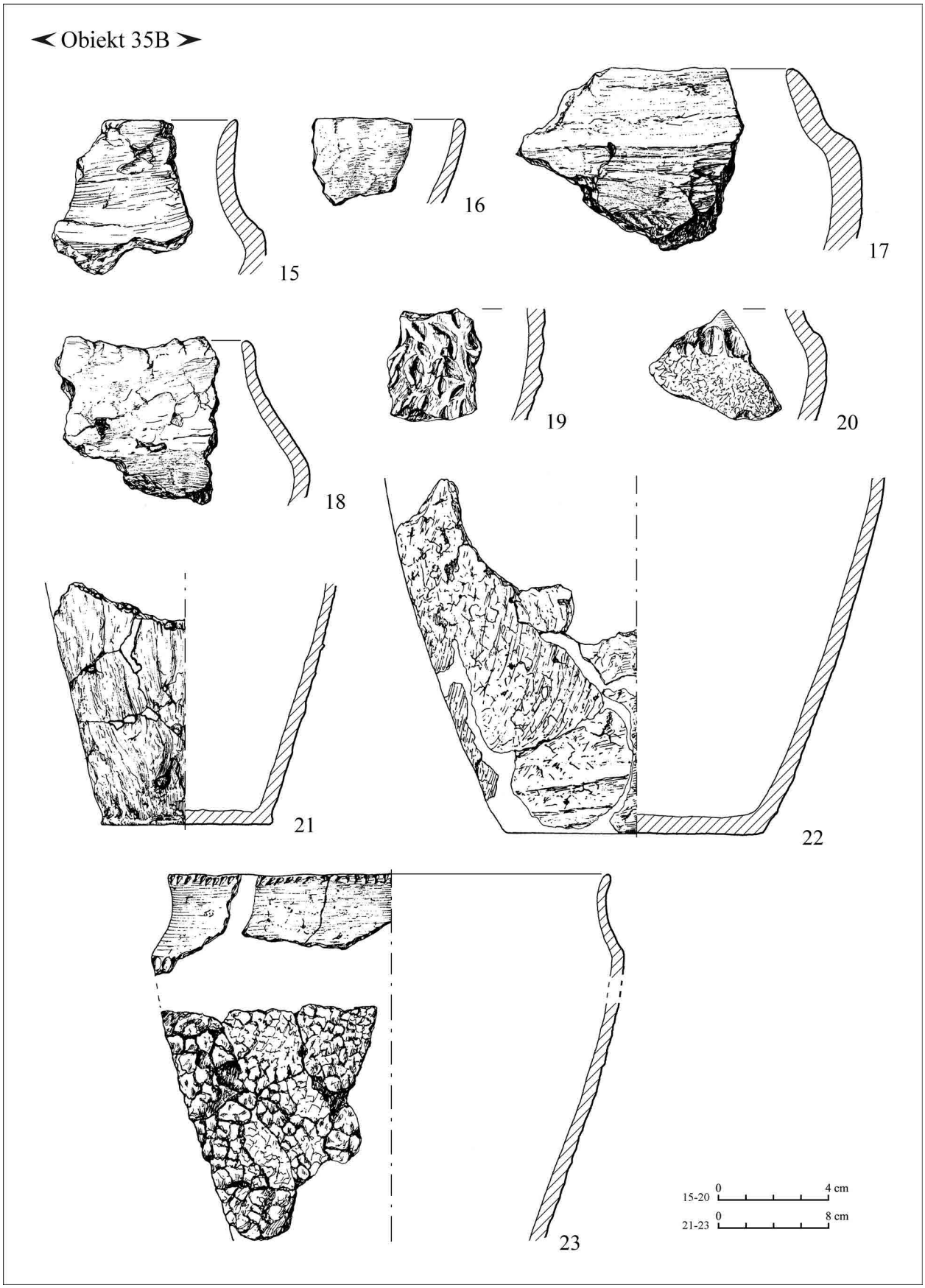
Tablica 40. Obiekty 35A, 35B, 35C

Plate 40. Feature 35A, 35B, 35C

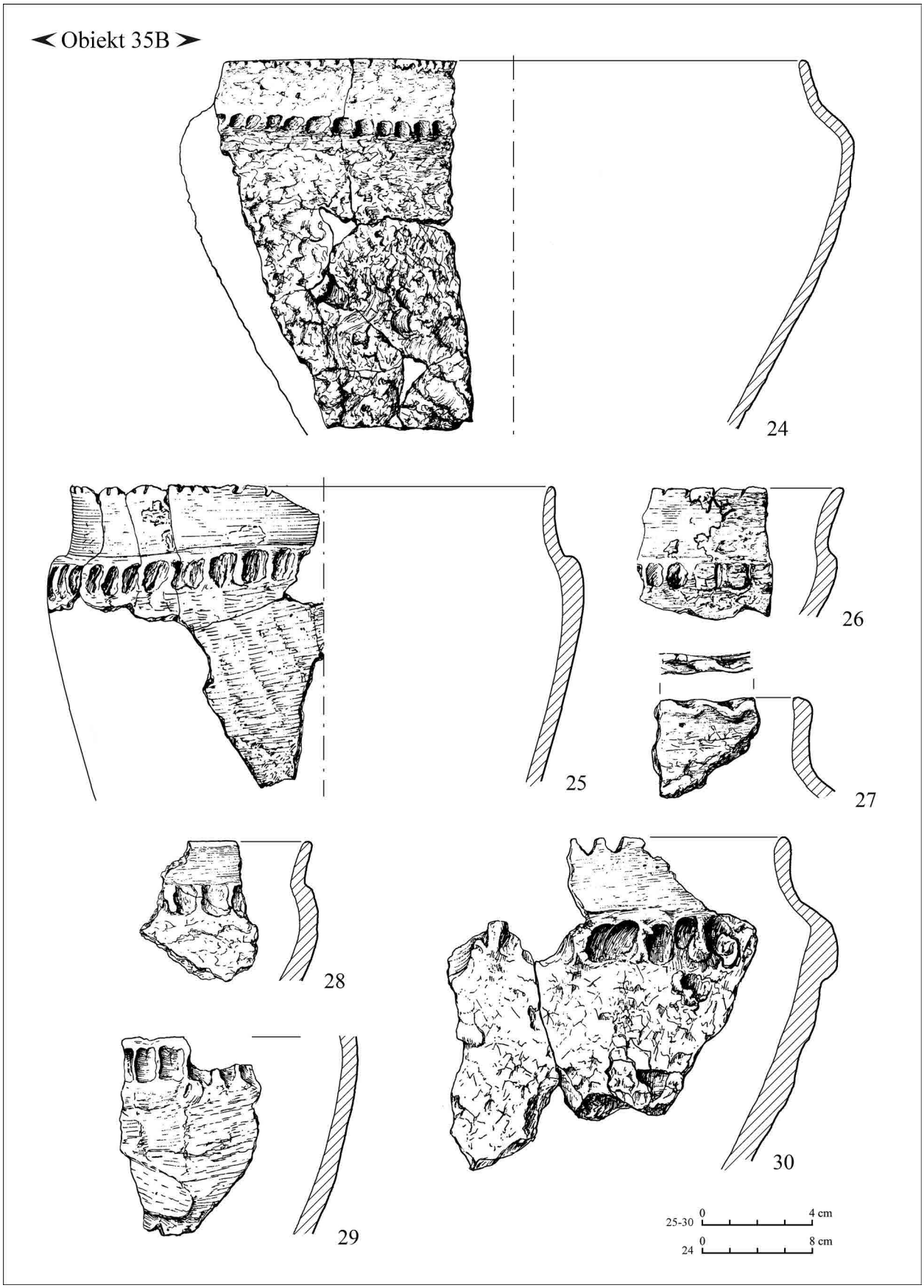
Tablica 41. Obiekt 35B: 1 – kość, 2 – szkło, 3-14 – glina

Plate 41. Feature 35B: 1 – bone, 2 – glass, 3-14 – clay

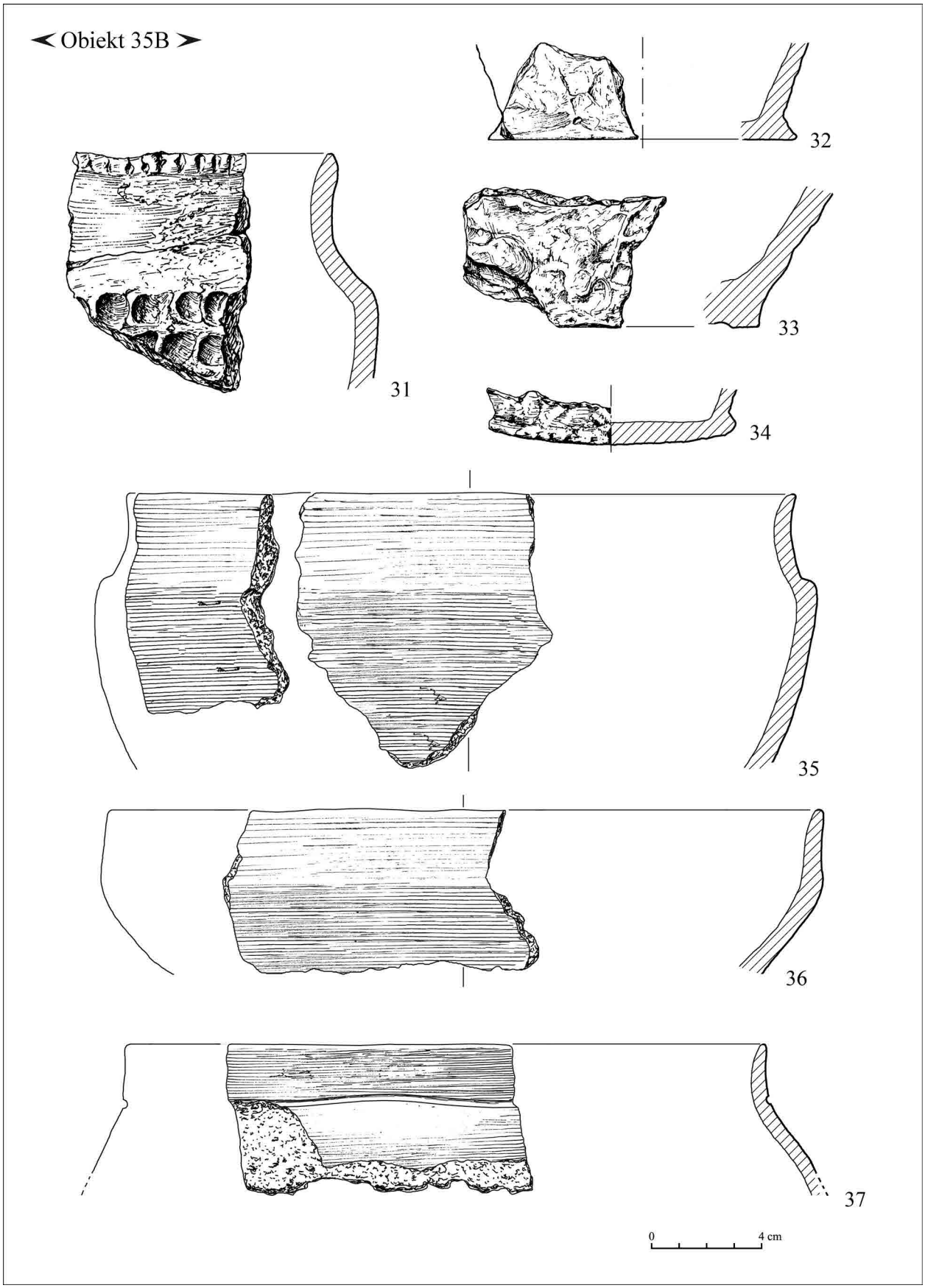
Tablica 42. Obiekt 35B: 15-23 – glina

Plate 42. Feature 35B: 15-23 – clay

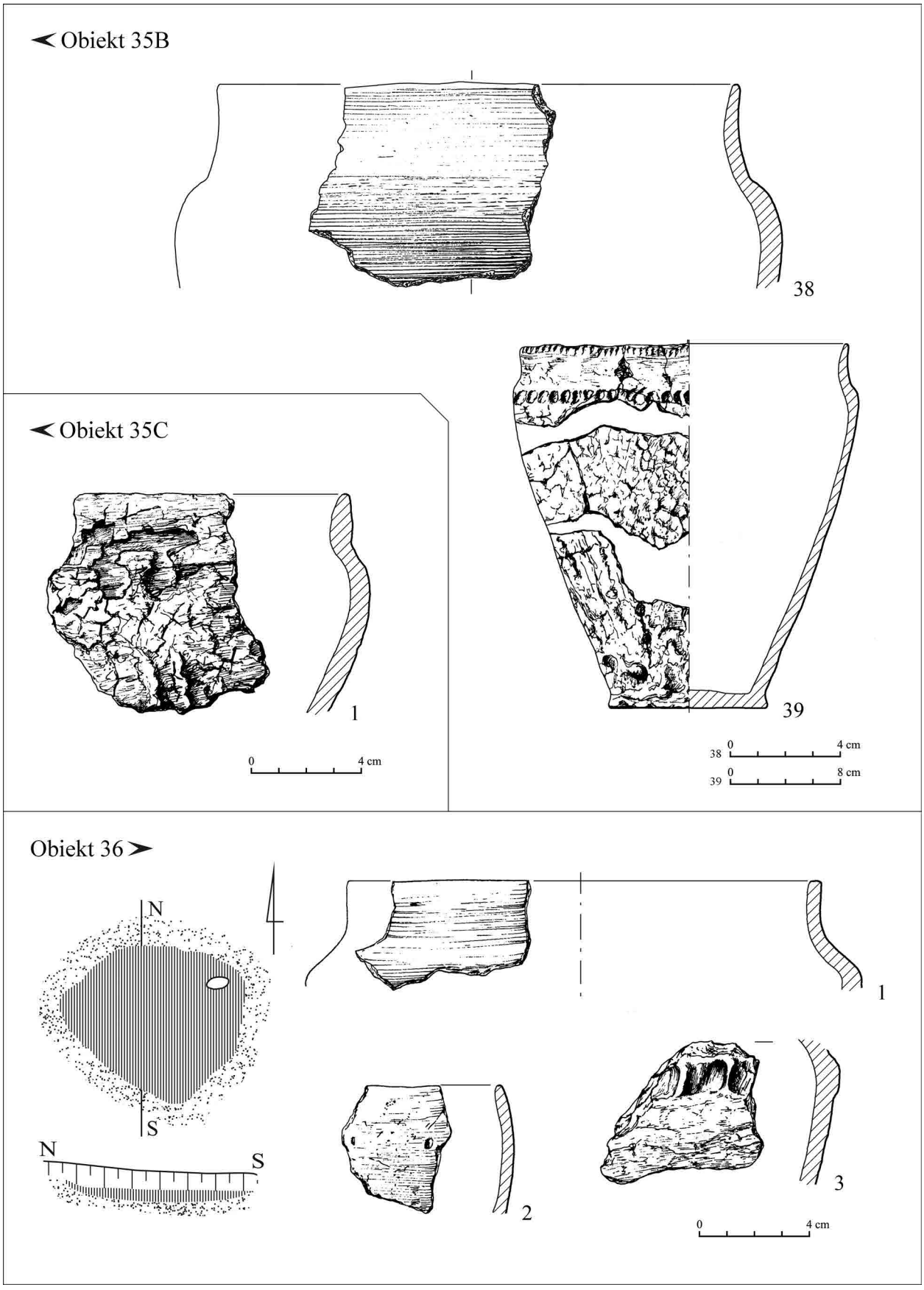
Tablica 43. Obiekt 35B: 24-30 – glina

Plate 43. Feature 35B: 24-30 – clay

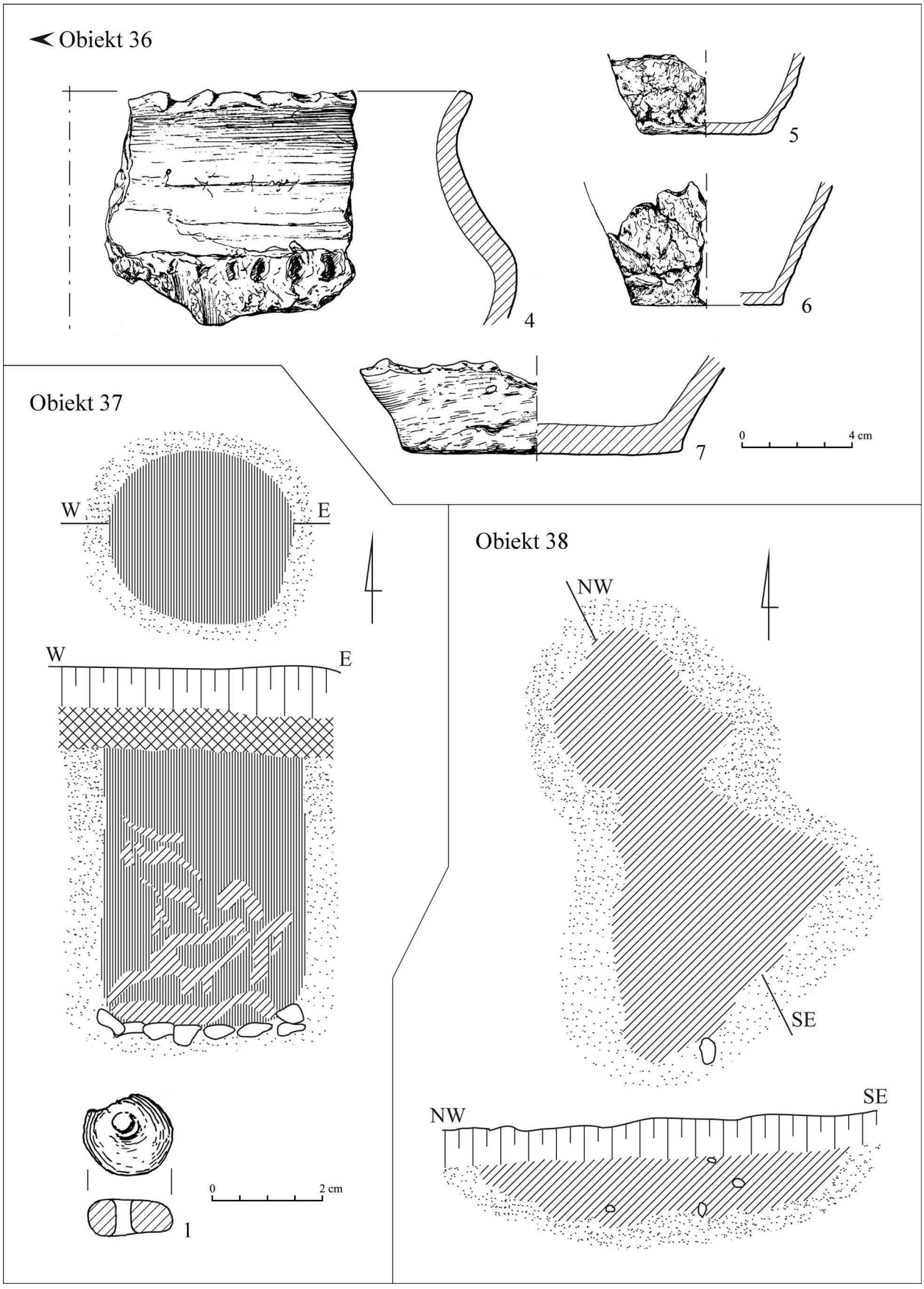
Tablica 44. Obiekt 35B: 31-37 – glina

Plate 44. Feature 35B: 31-37 – clay

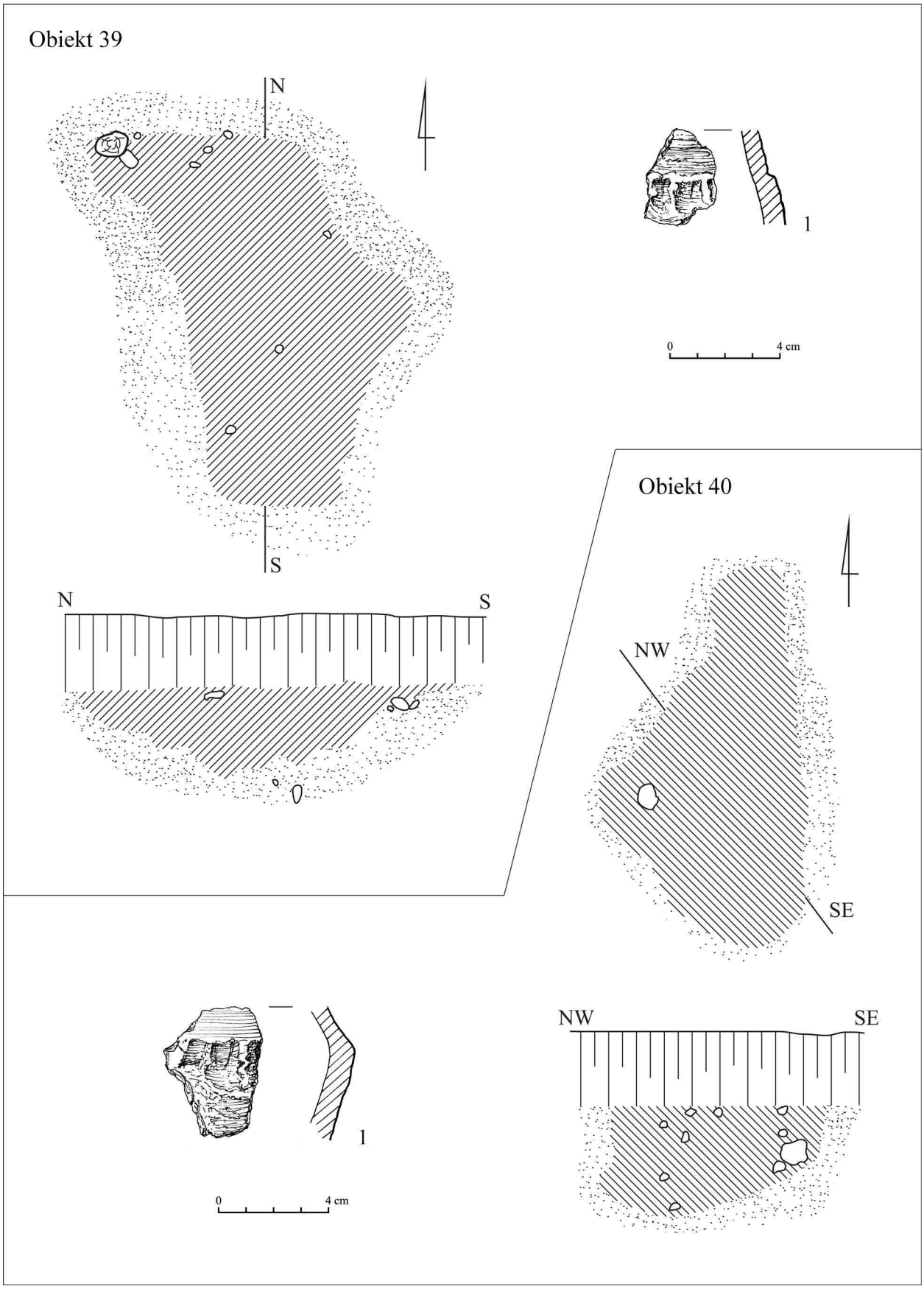
Tablica 45. Obiekt 35B: 38-39 – glina; obiekt 35C: 1 – glina; obiekt 36: 1-3 – glina

Plate 45. Feature 35B: 38-39 – clay; Feature 35C: 1 – clay; Feature 36: 1-3 – clay

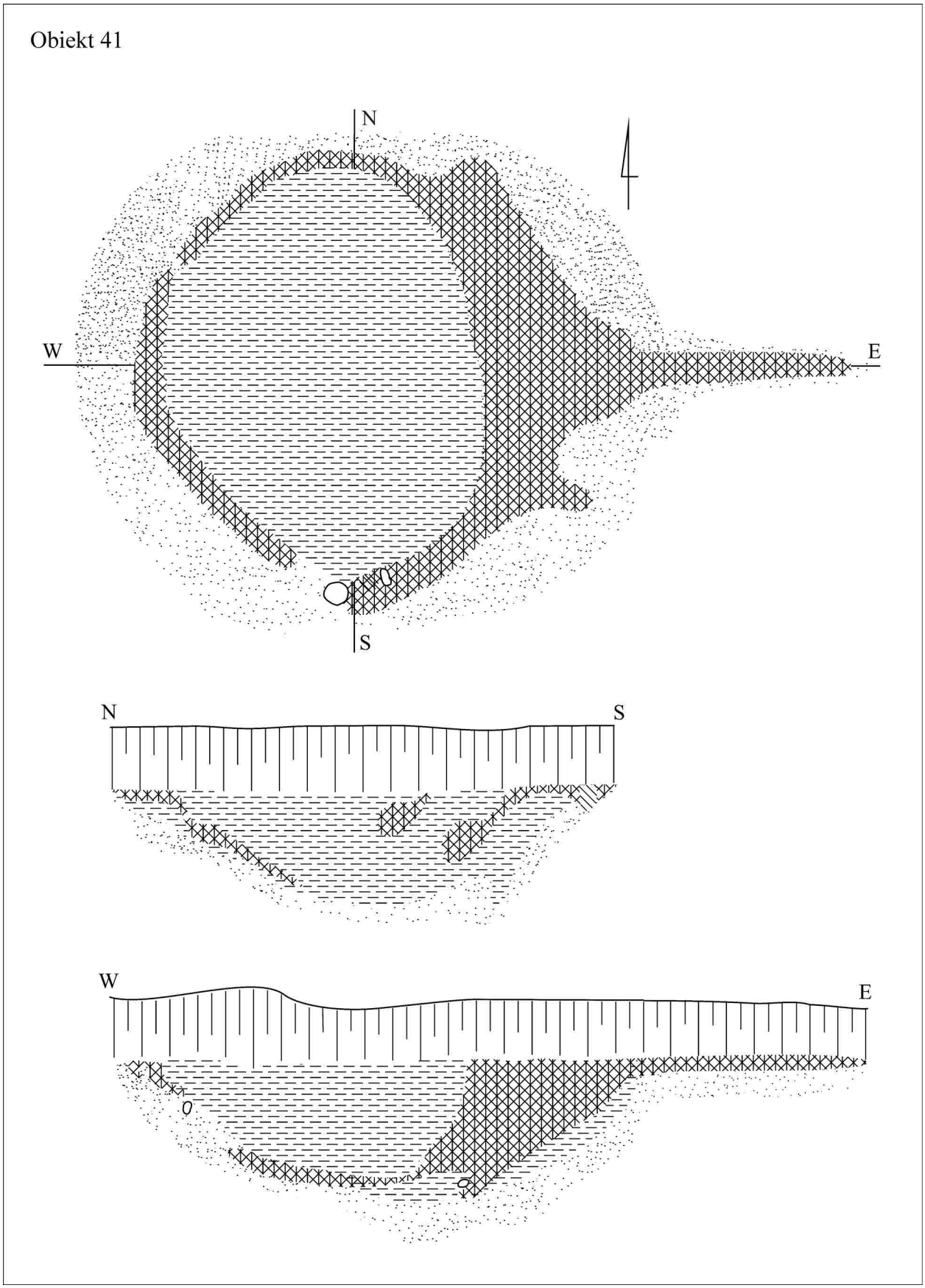
Tablica 46. Obiekt 36: 4-7 – glina; obiekt 37: 1 – szkło? glina?; obiekt 38

Plate 46. Feature 36: 4-7 – clay; Feature 37: 1 – glass? clay?; Feature 38

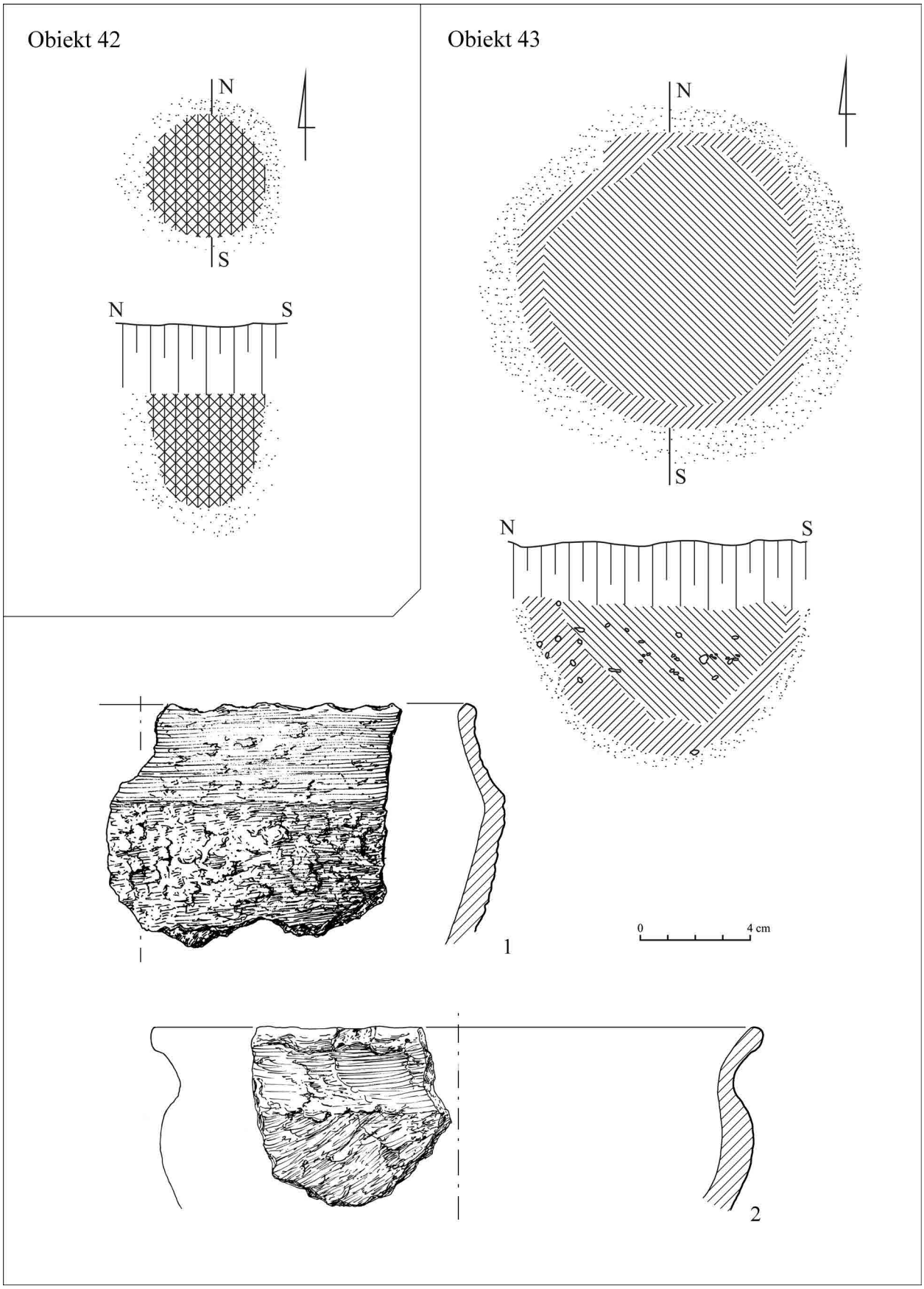

Tablica 47. Obiekt 39: 1 – glina; obiekt 40: 1 – glina

Plate 47. Feature 39: 1 – clay; Feature 40: 1 – clay

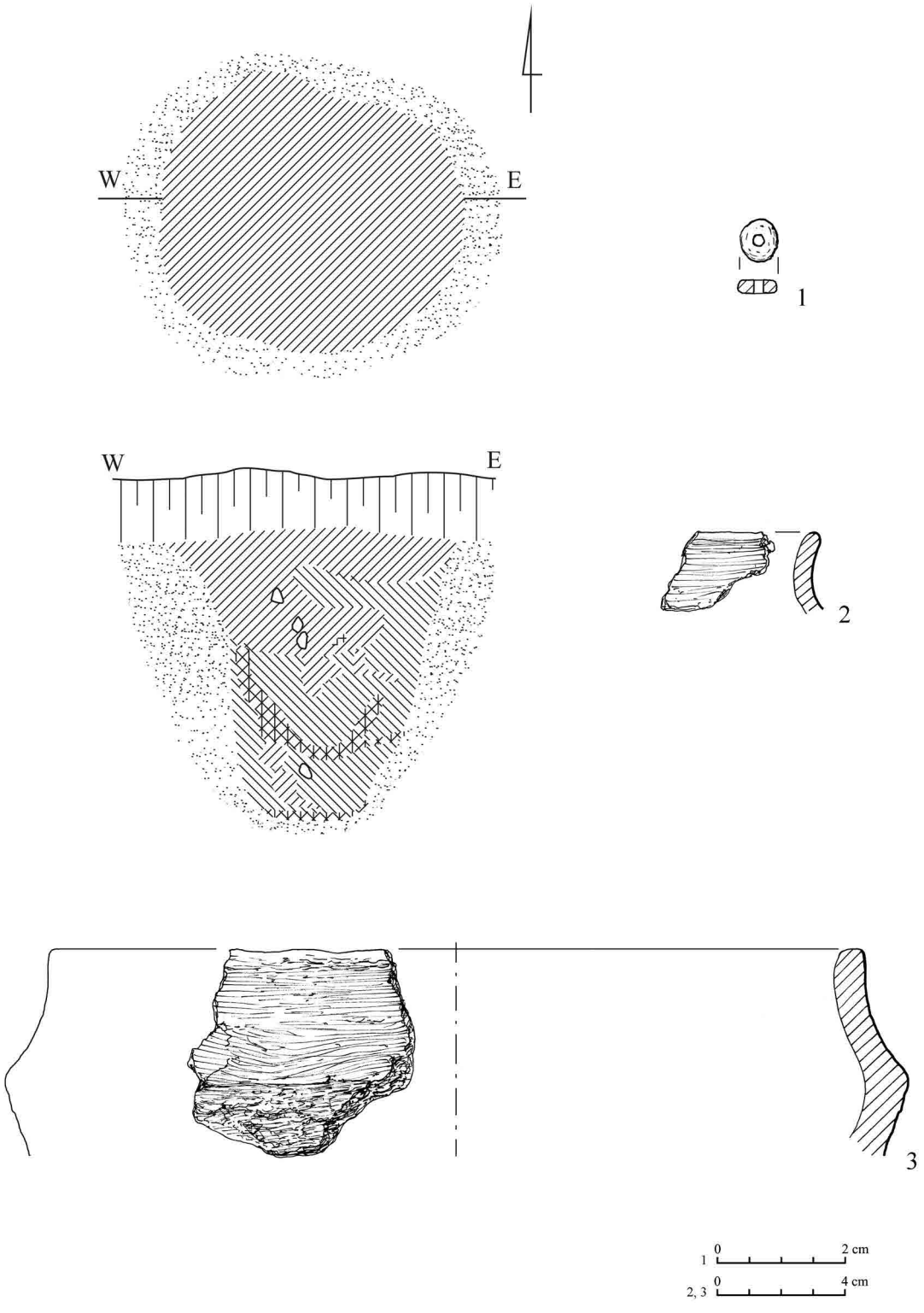
Tablica 48. Obiekt 41
Plate 48. Feature 41

Tablica 49. Obiekt 42; obiekt 43: 1,2 – glina

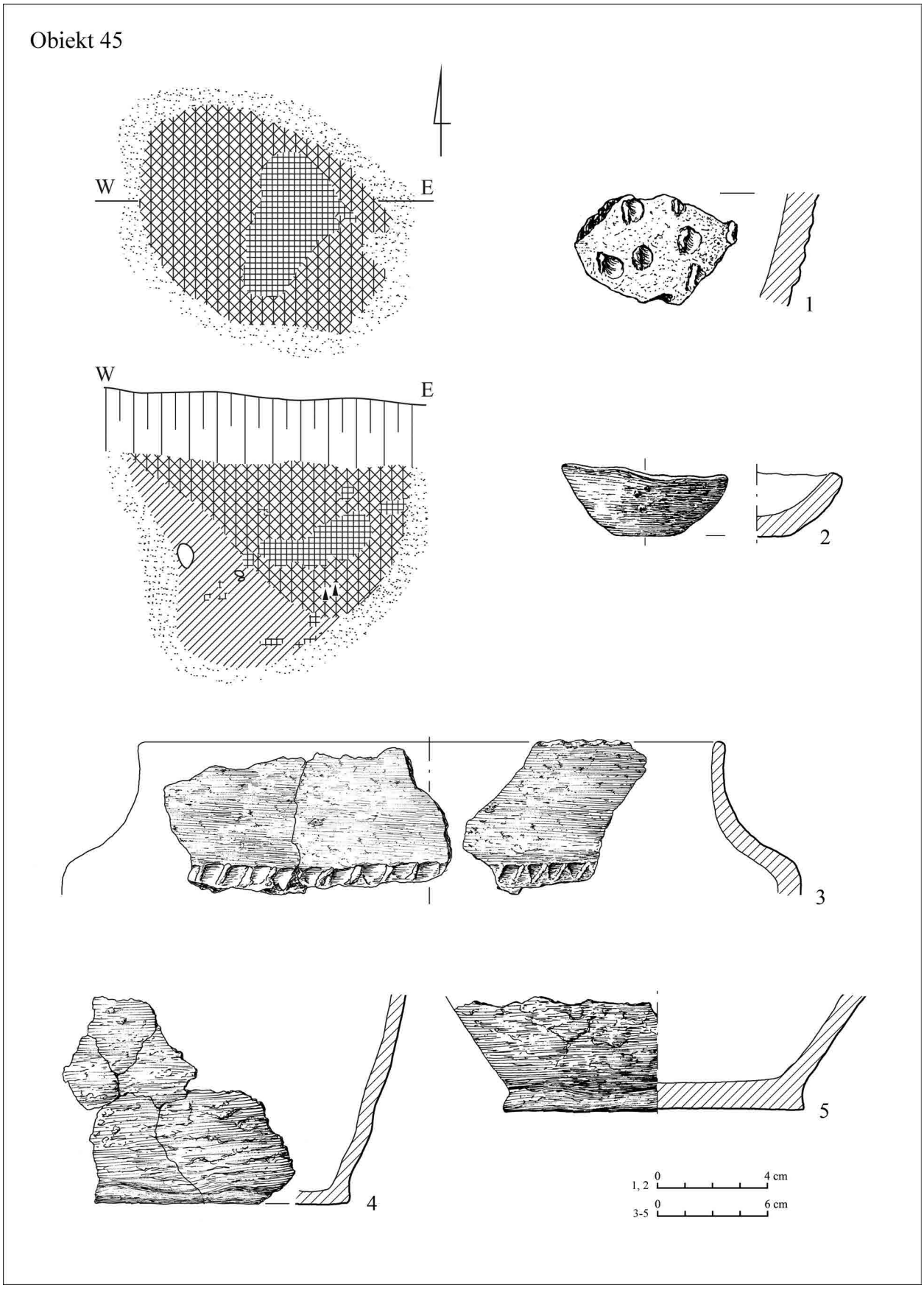
Plate 49. Feature 42; Feature 43: 1,2 – clay

Obiekt 44

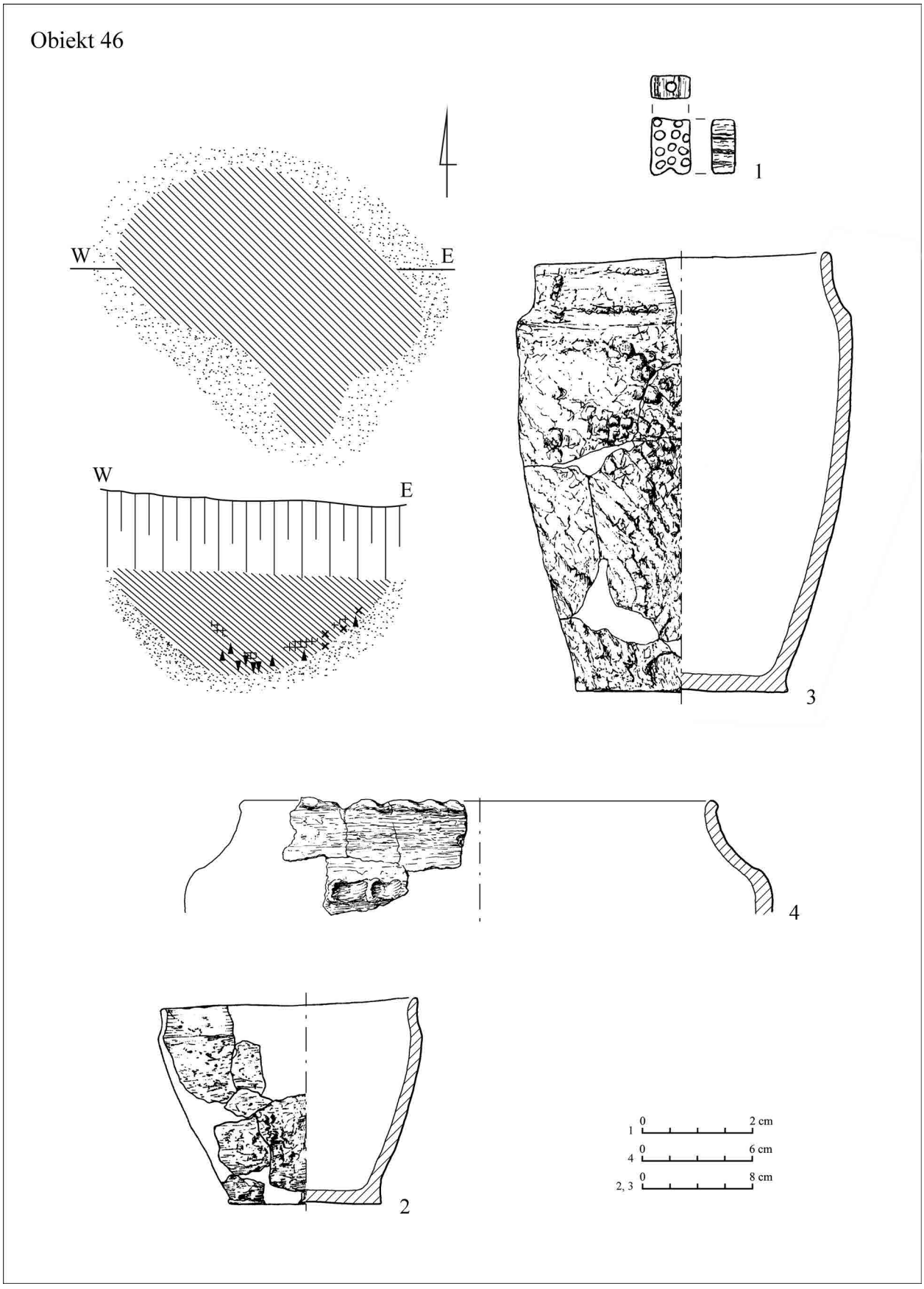
Tablica 50. Obiekt 44: 1 – szkło, 2,3 – glina

Plate 50. Feature 44: 1 – glass, 2,3 – clay

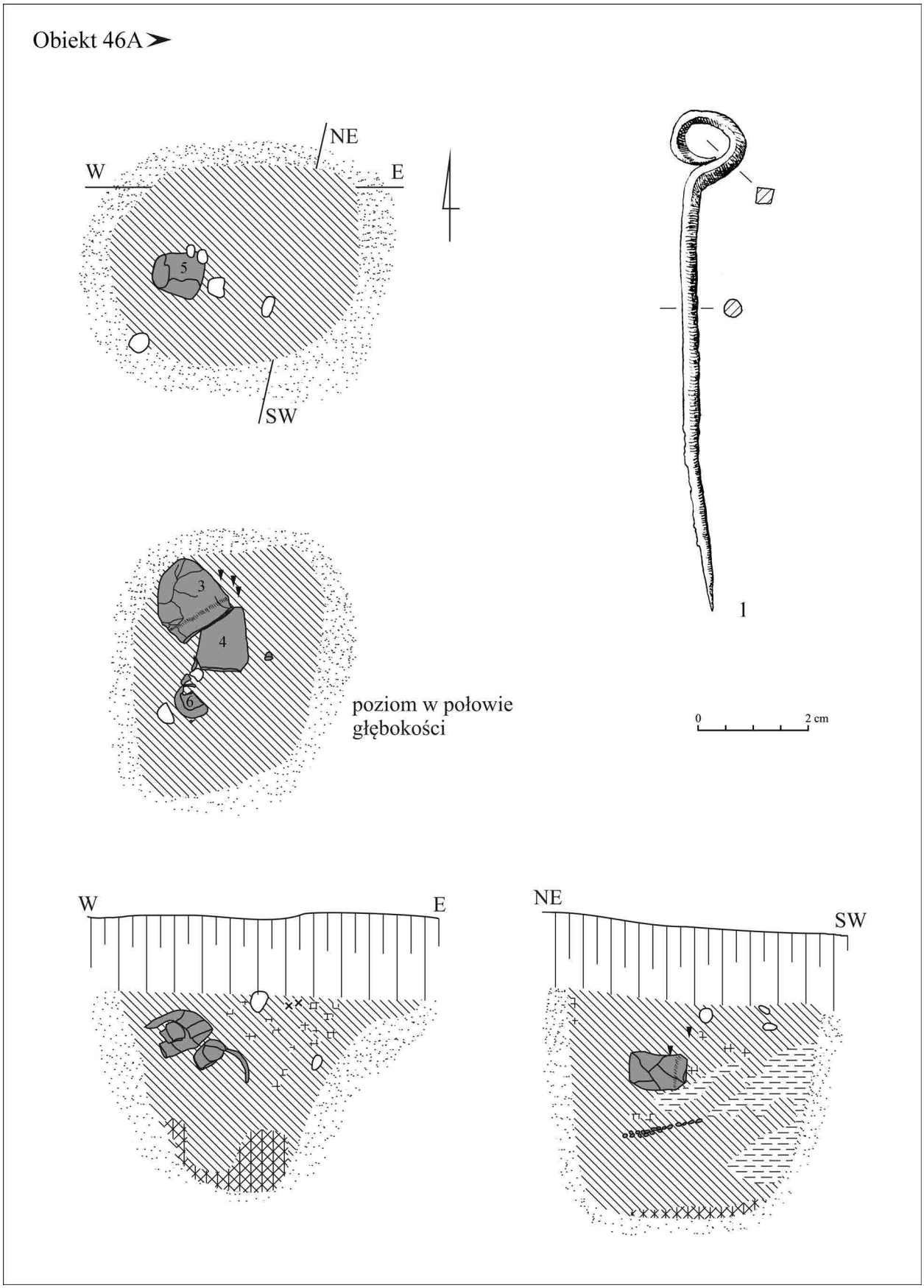
Tablica 51. Obiekt 45: 1-5 – glina

Plate 51. Feature 45: 1-5 – clay

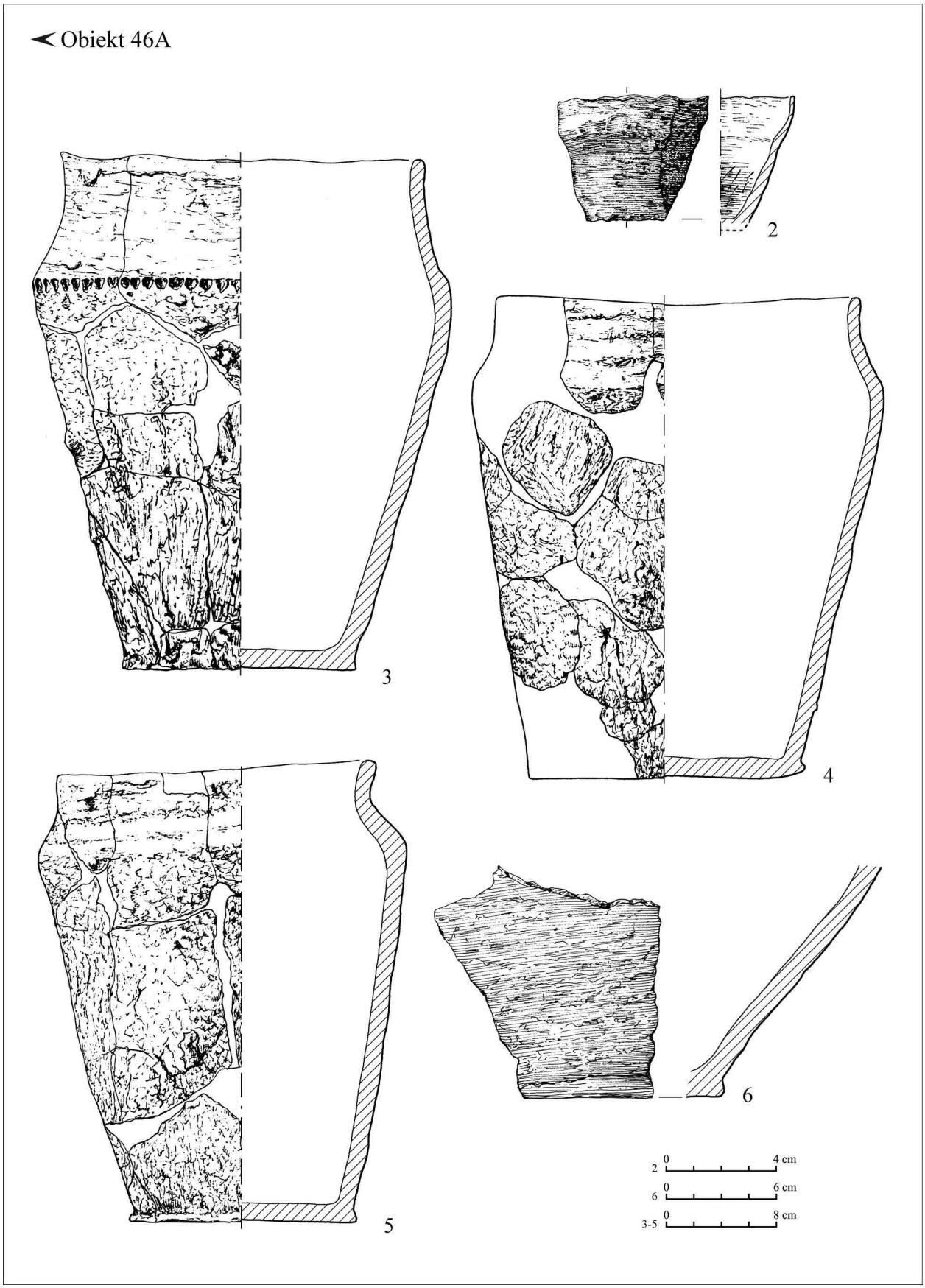
Tablica 52. Obiekt 46: 1 – szkło, 2-4 – glina

Plate 52. Feature 46: 1 – glass, 2-4 – clay

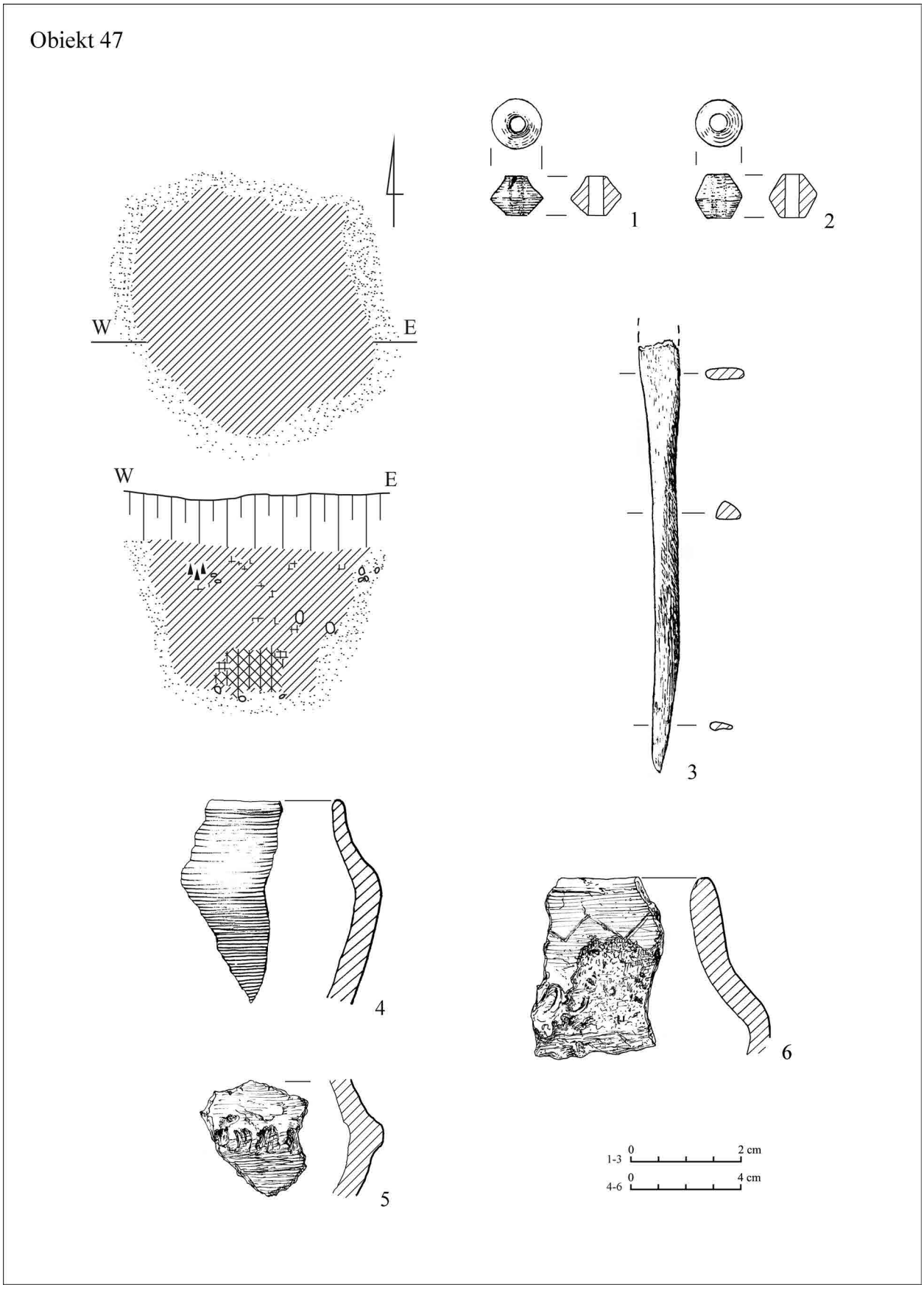

Tablica 53. Obiekt 46A: 1 – żelazo

Plate 53. Feature 46A: 1 – iron

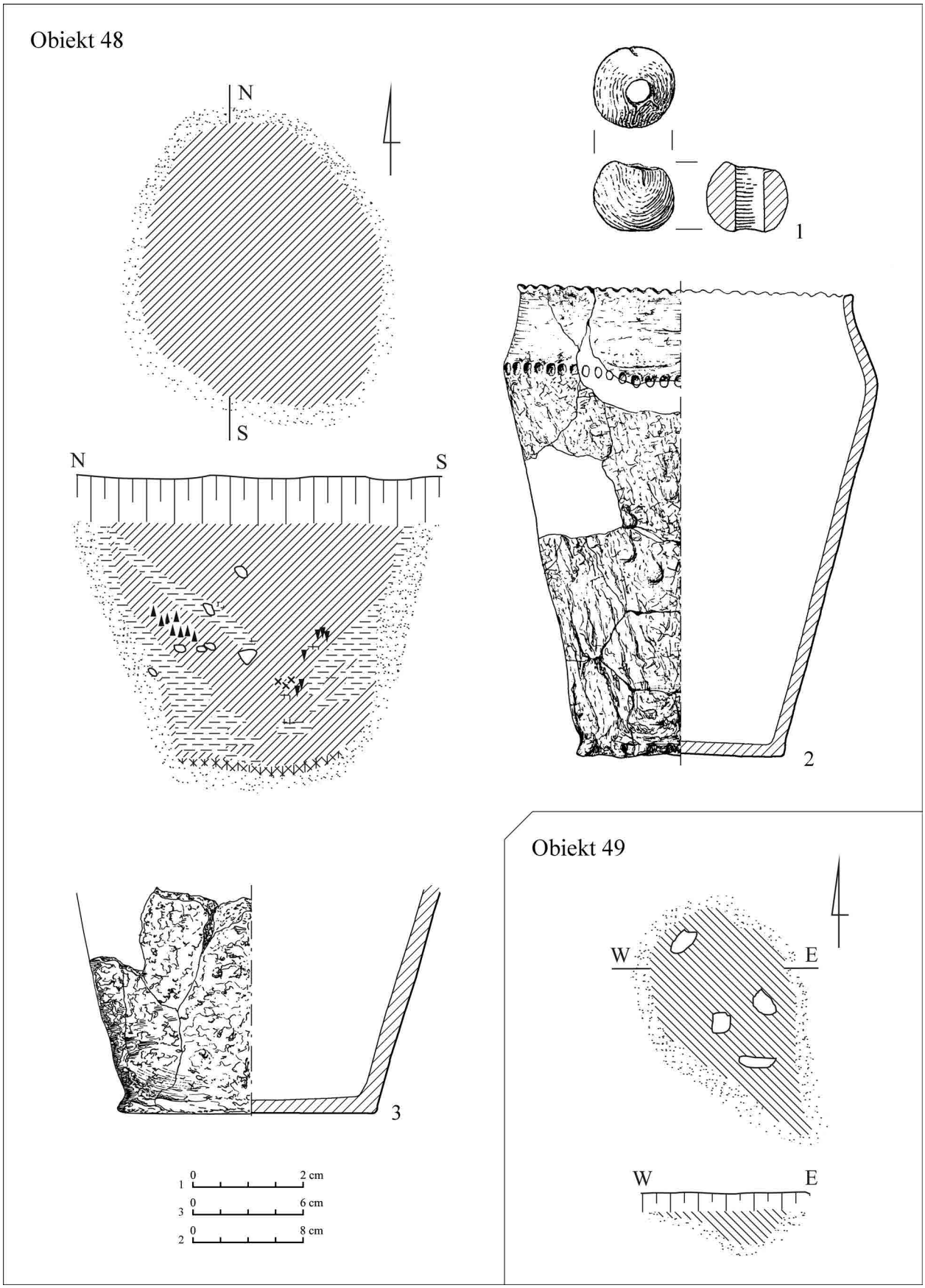

Tablica 54. Obiekt 46A: 2-6 – glina
Plate 54. Feature 46A: 2-6 – clay

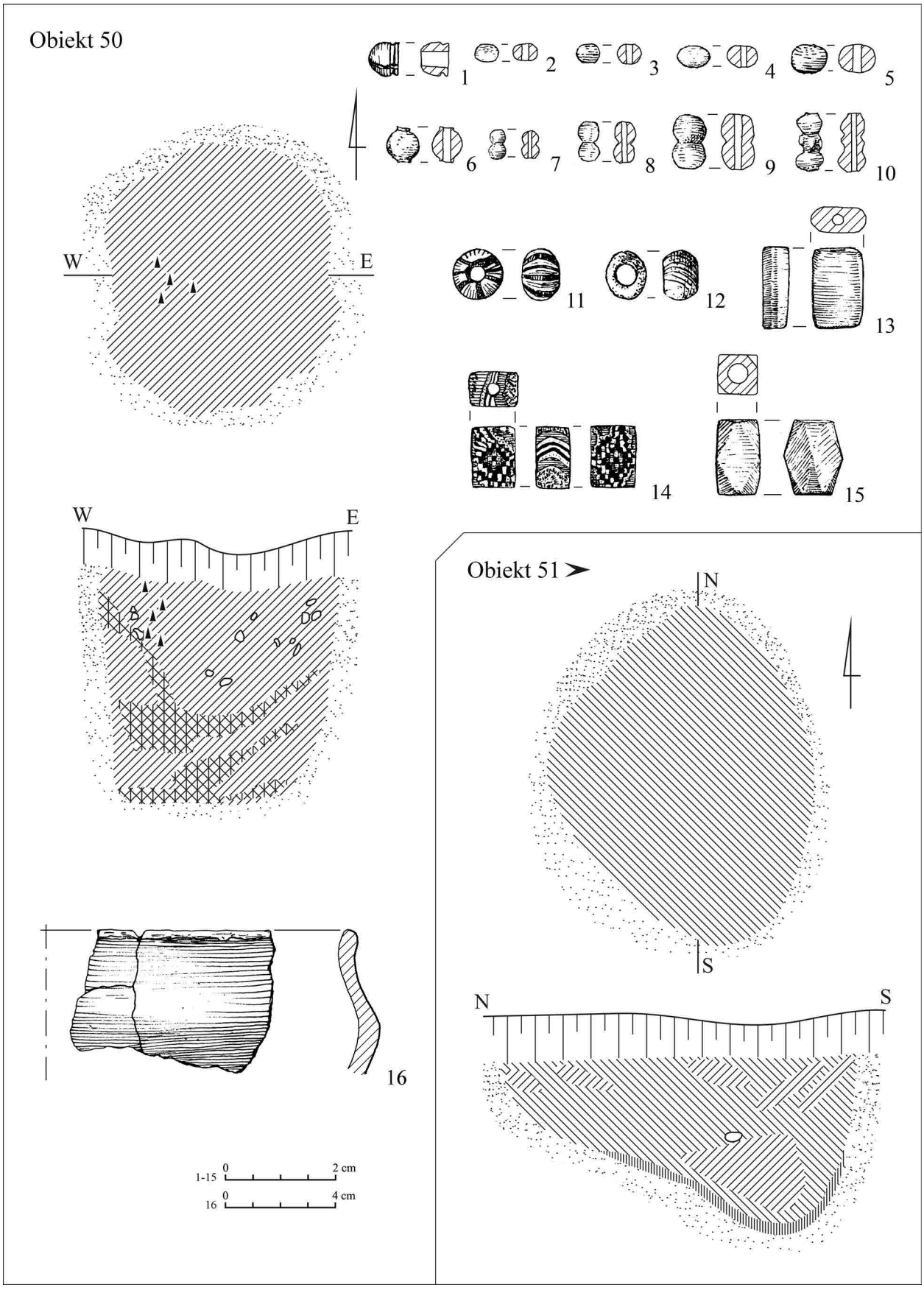
Tablica 55. Obiekt 47: 1,2 – szkło, 3 – kość, 4-6 – glina

Plate 55. Feature 47: 1,2 – glass, 3 – bone, 4-6 – clay

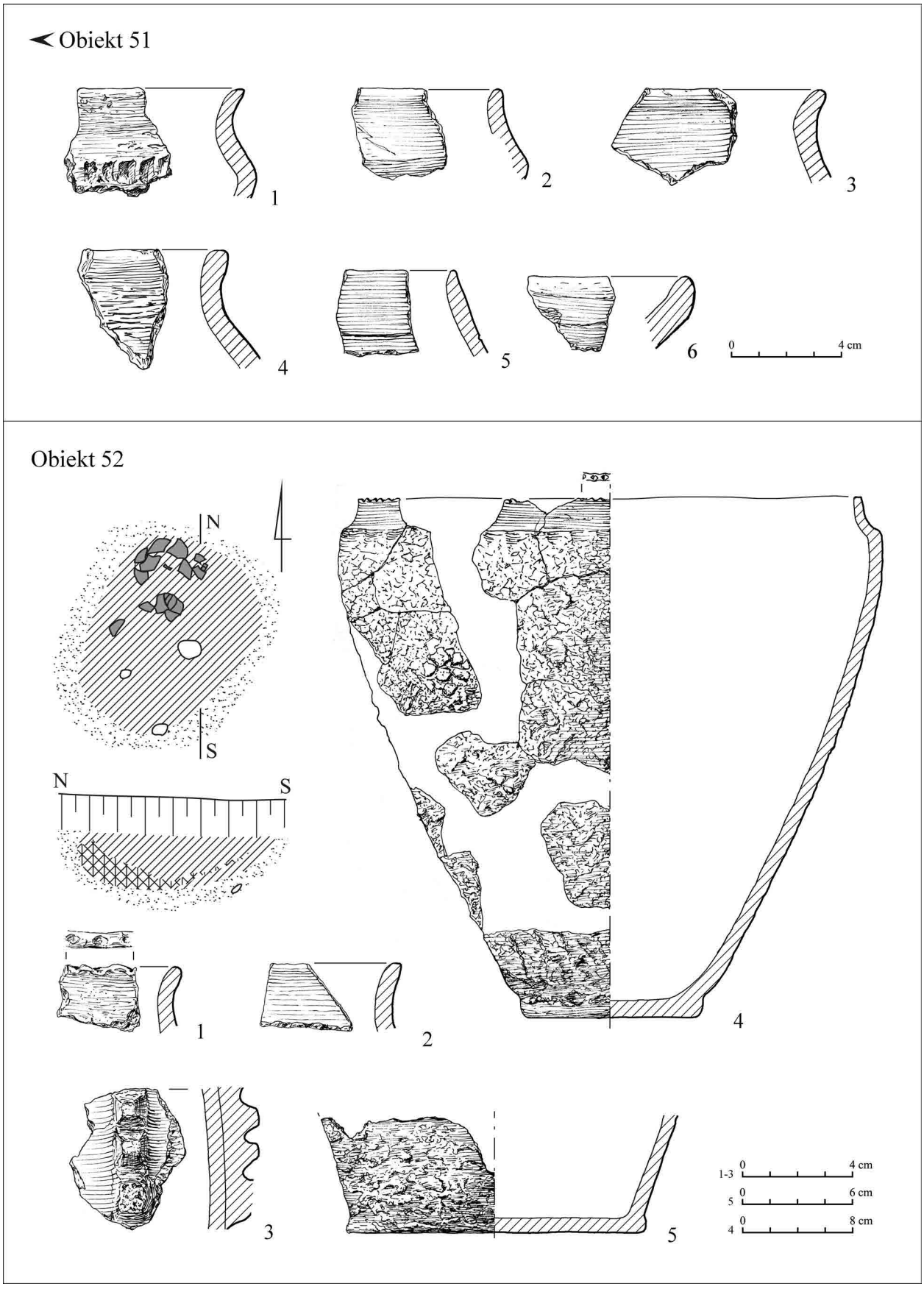
Tablica 56. Obiekt 48: 1 – szkło, 2,3 – glina; obiekt 49

Plate 56. Feature 48: 1 – glass, 2,3 – clay; Feature 49

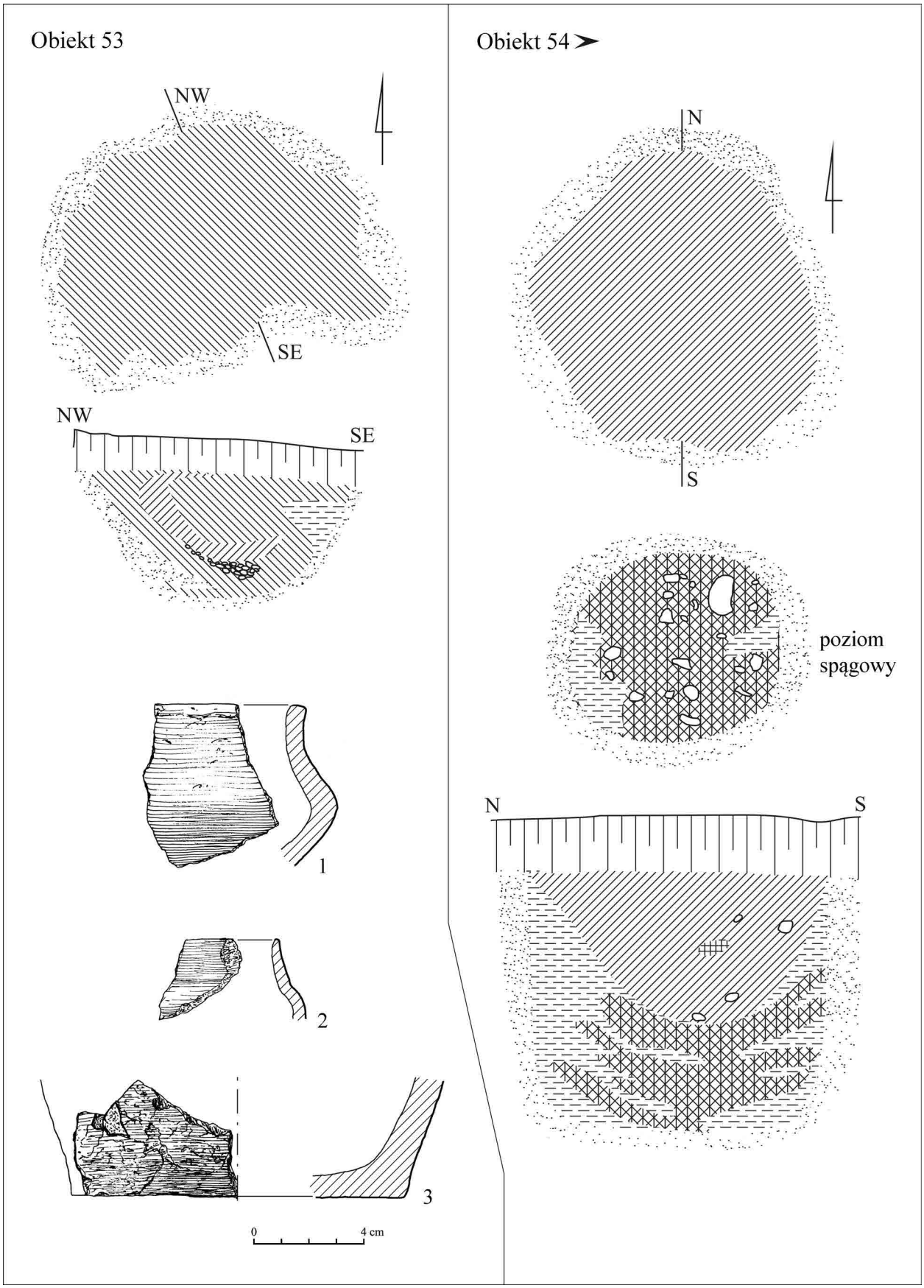
Tablica 57. Obiekt 50: 1 – brąz, 2-15 – szkło, 16 – glina; obiekt 51

Plate 57. Feature 50: 1 – bronze, 2-15 – glass, 16 – clay; Feature 51

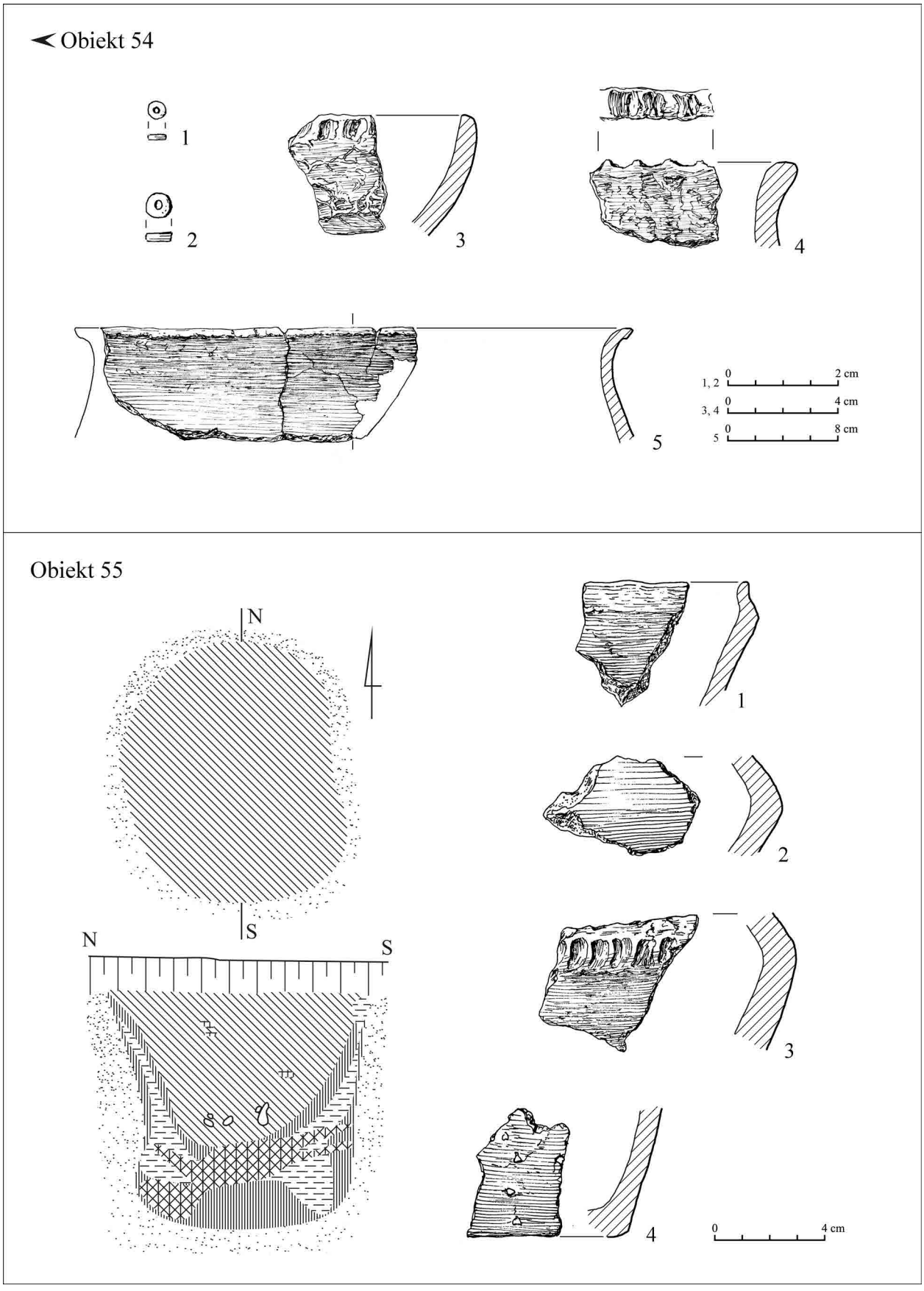
Tablica 58. Obiekt 51: 1-6 – glina; obiekt 52: 1-5 – glina

Plate 58. Feature 51: 1-6 – clay; Feature 52: 1-5 – clay

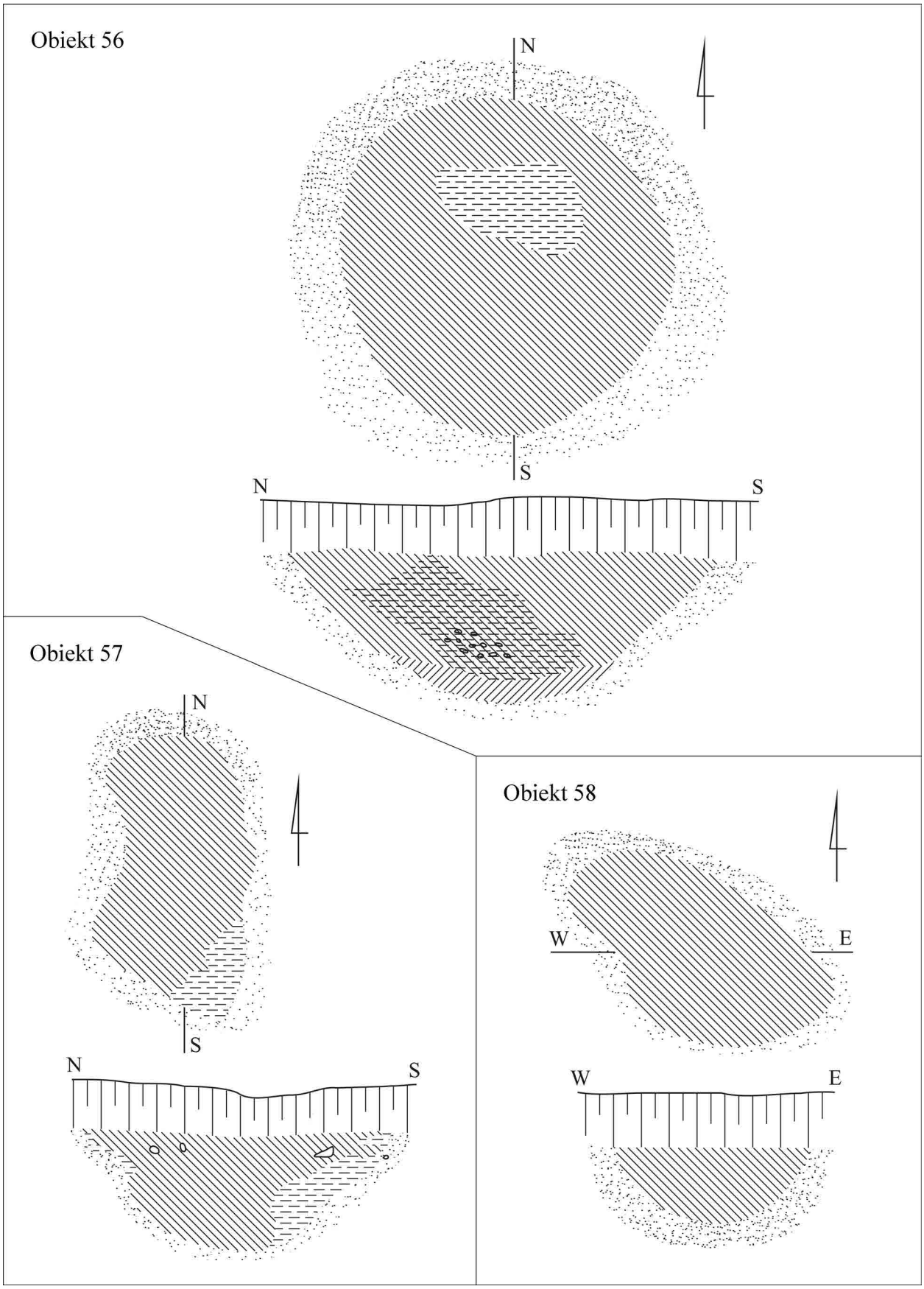
Tablica 59. Obiekt 53: 1-3 – glina; obiekt 54

Plate 59. Feature 53: 1-3 – clay; Feature 54

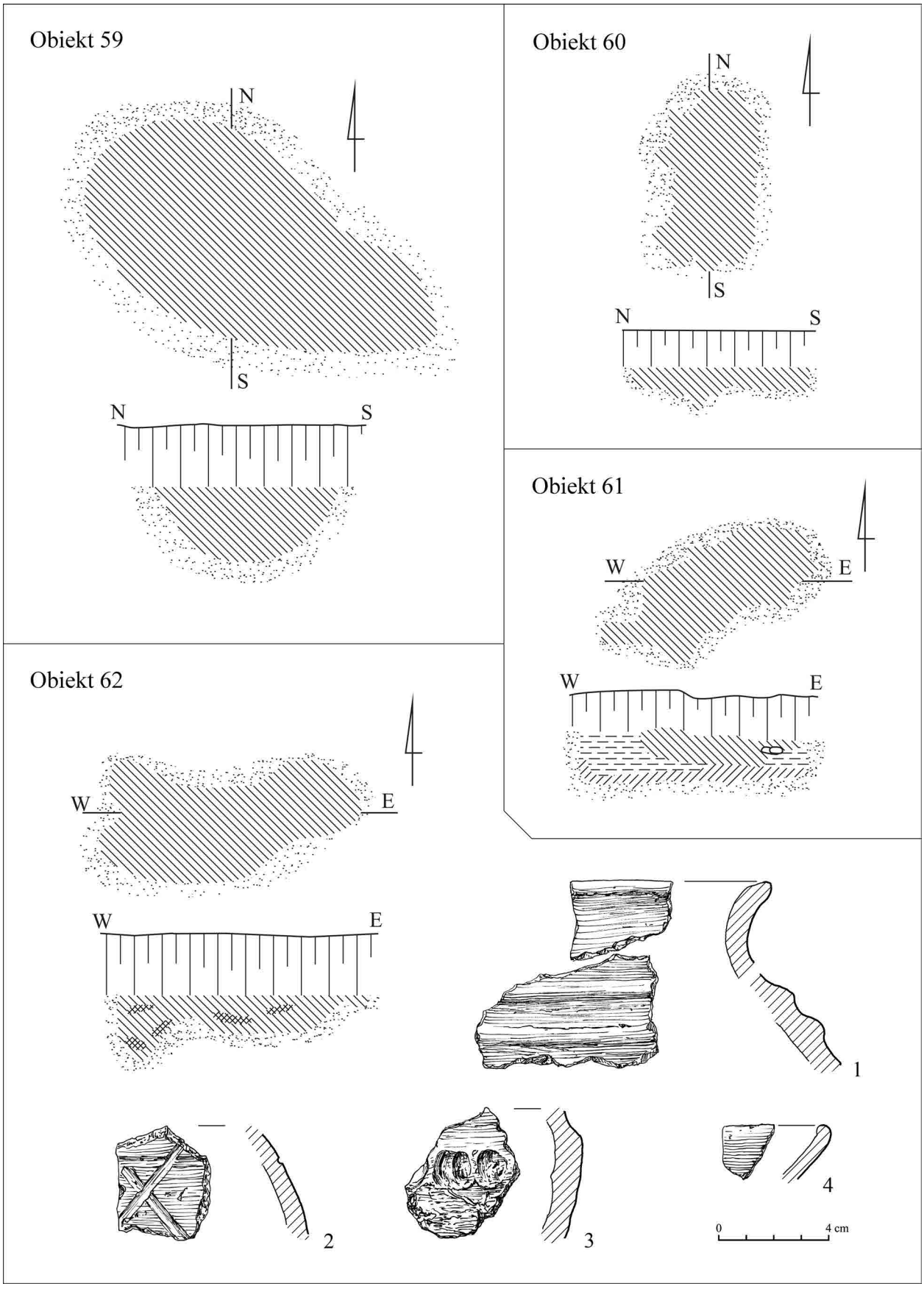
Tablica 60. Obiekt 54: 1,2 – szkło, 3-5 – glina; obiekt 55: 1-4 – glina

Plate 60. Feature 54: 1,2 – glass, 3-5 – clay; Feature 55: 1-4 – clay

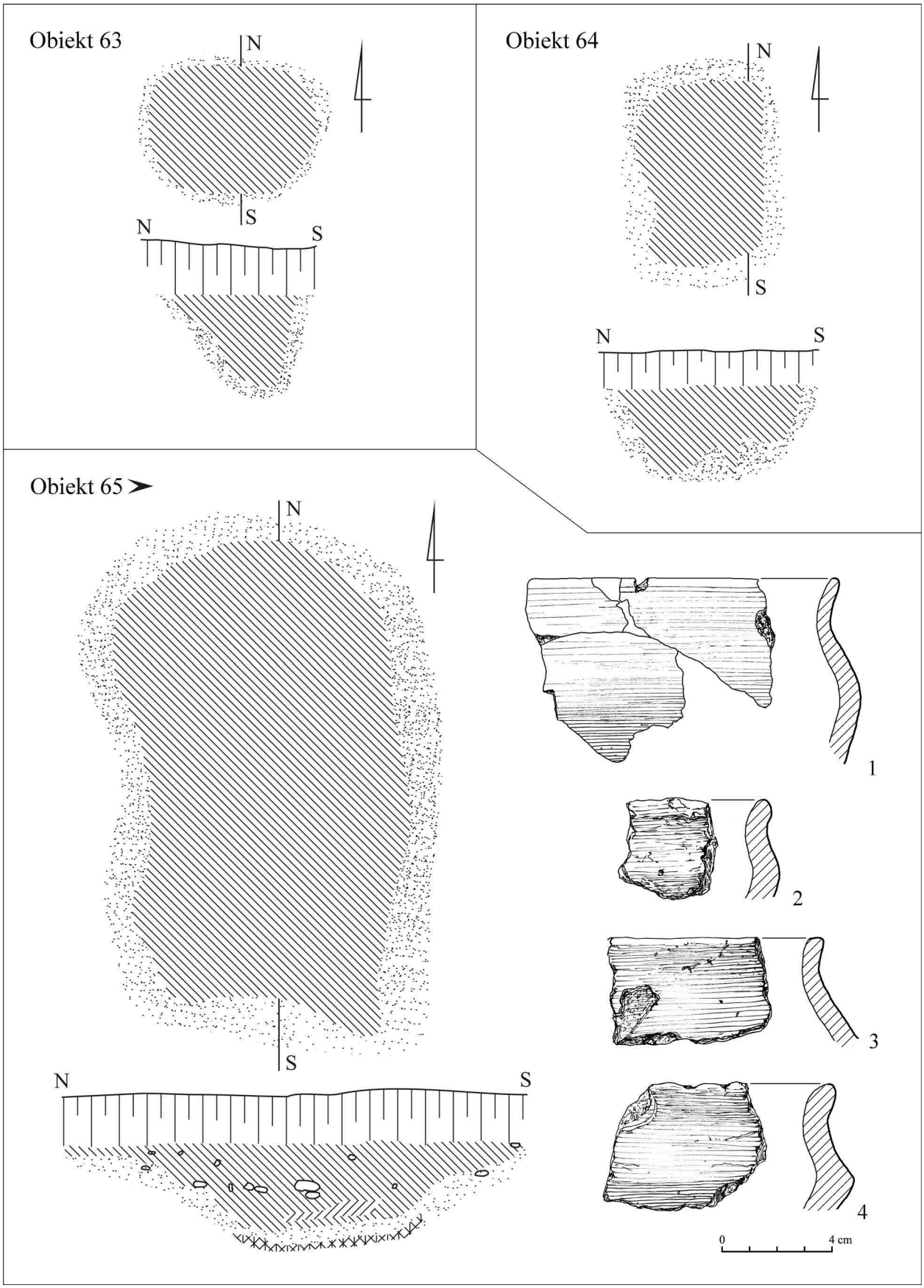
Tablica 61. Obiekt 56; obiekt 57; obiekt 58

Plate 61. Feature 56; Feature 57; Feature 58

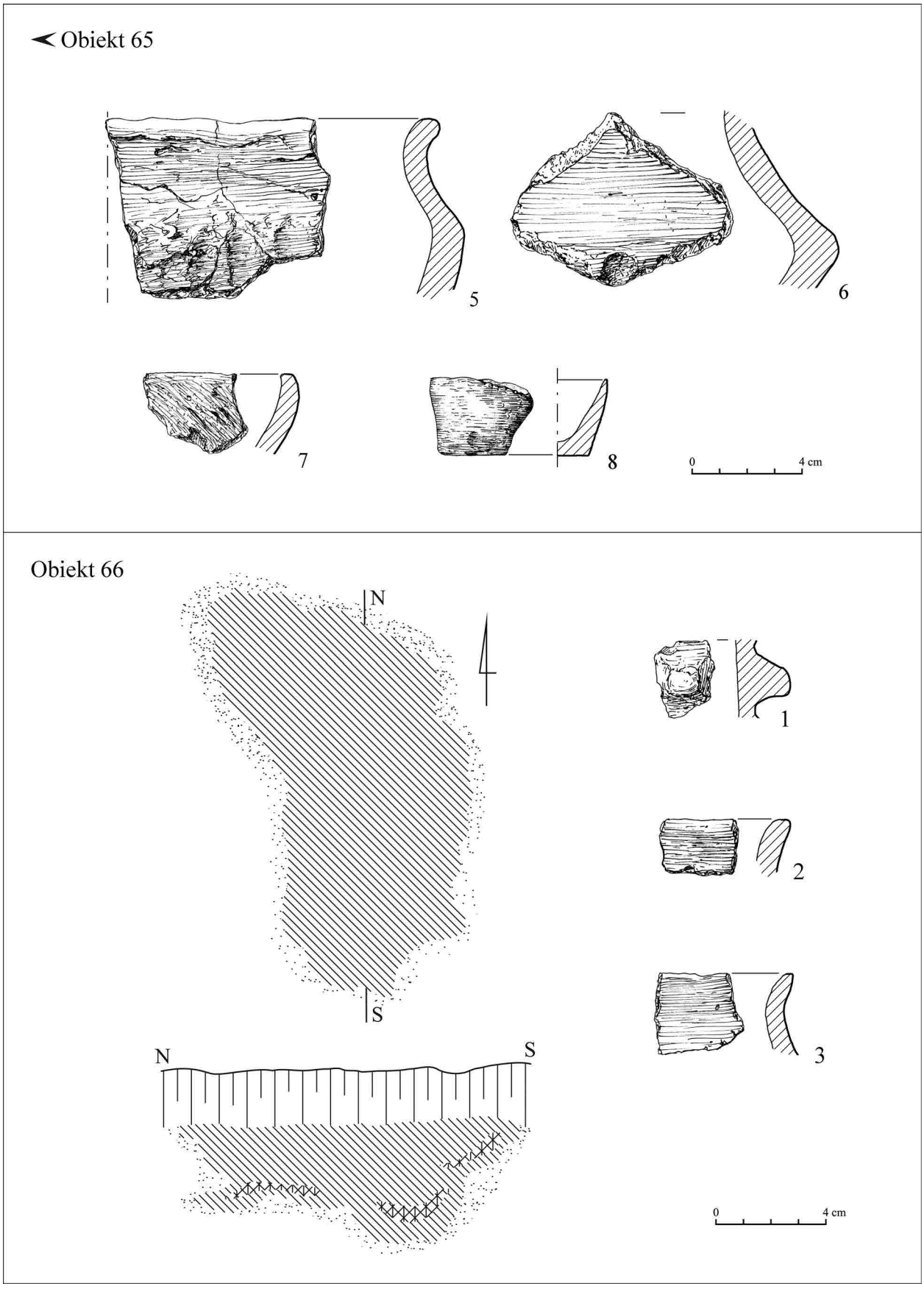
Tablica 62. Obiekt 59; obiekt 60; obiekt 61; obiekt 62: 1-4 – glina

Plate 62. Feature 59; Feature 60; Feature 61; Feature 62: 1-4 – clay

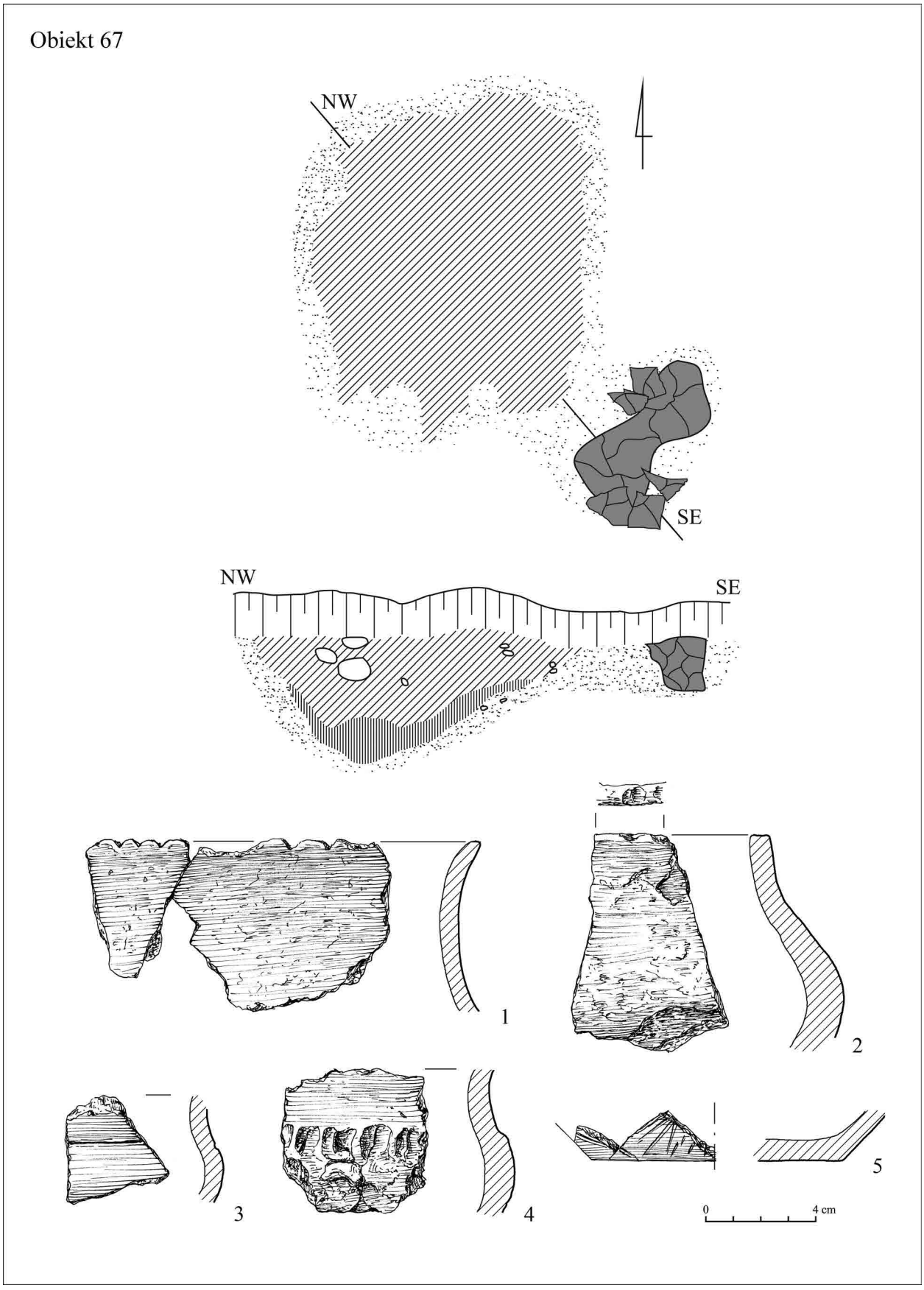
Tablica 63. Obiekt 63; obiekt 64; obiekt 65: 1-4 – glina

Plate 63. Feature 63; Feature 64; Feature 65: 1-4 – clay

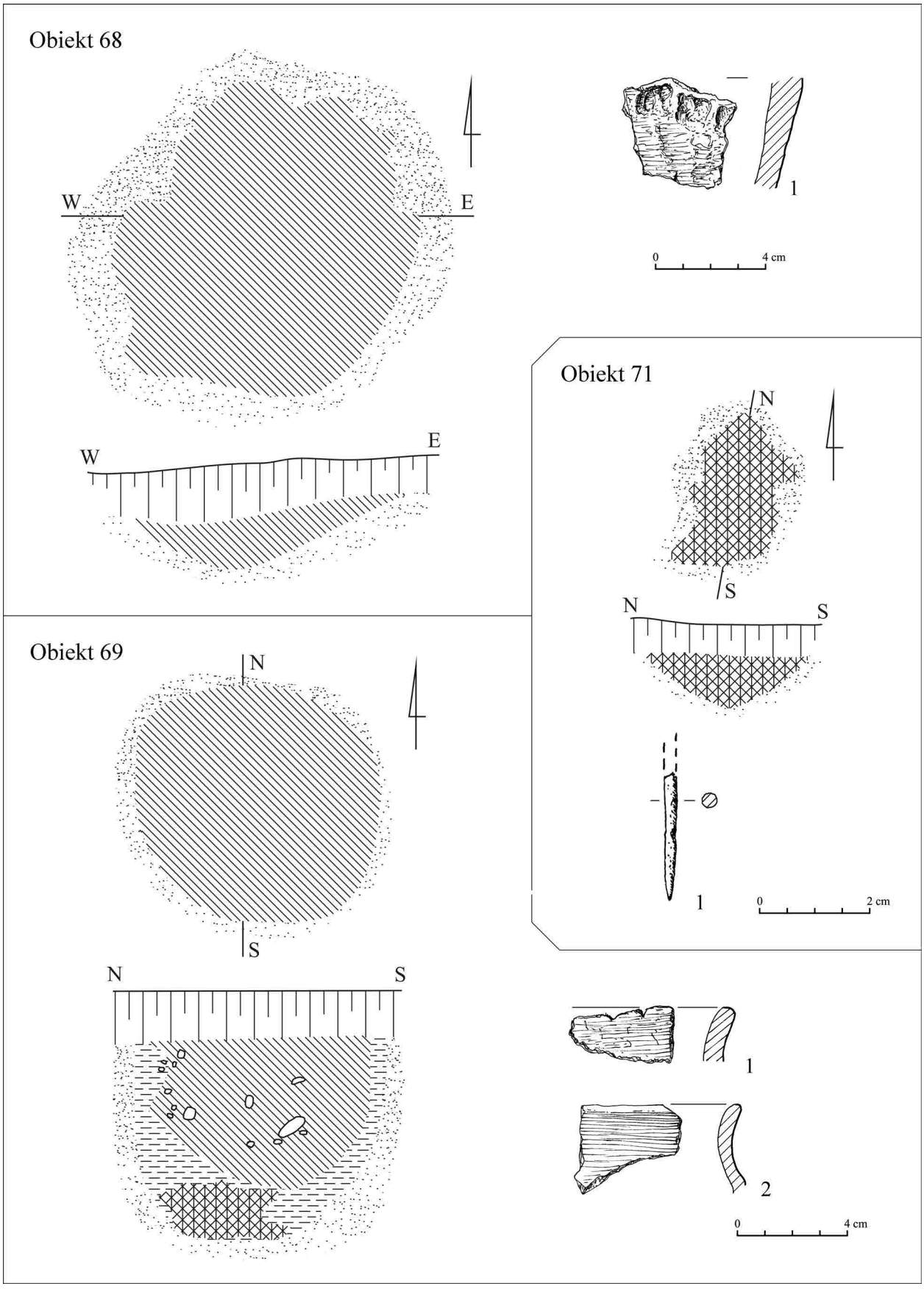
Tablica 64. Obiekt 65: 5-8 – glina; obiekt 66: 1-3 – glina

Plate 64. Feature 65: 1-8 – clay; Feature 66: 1-3 – clay

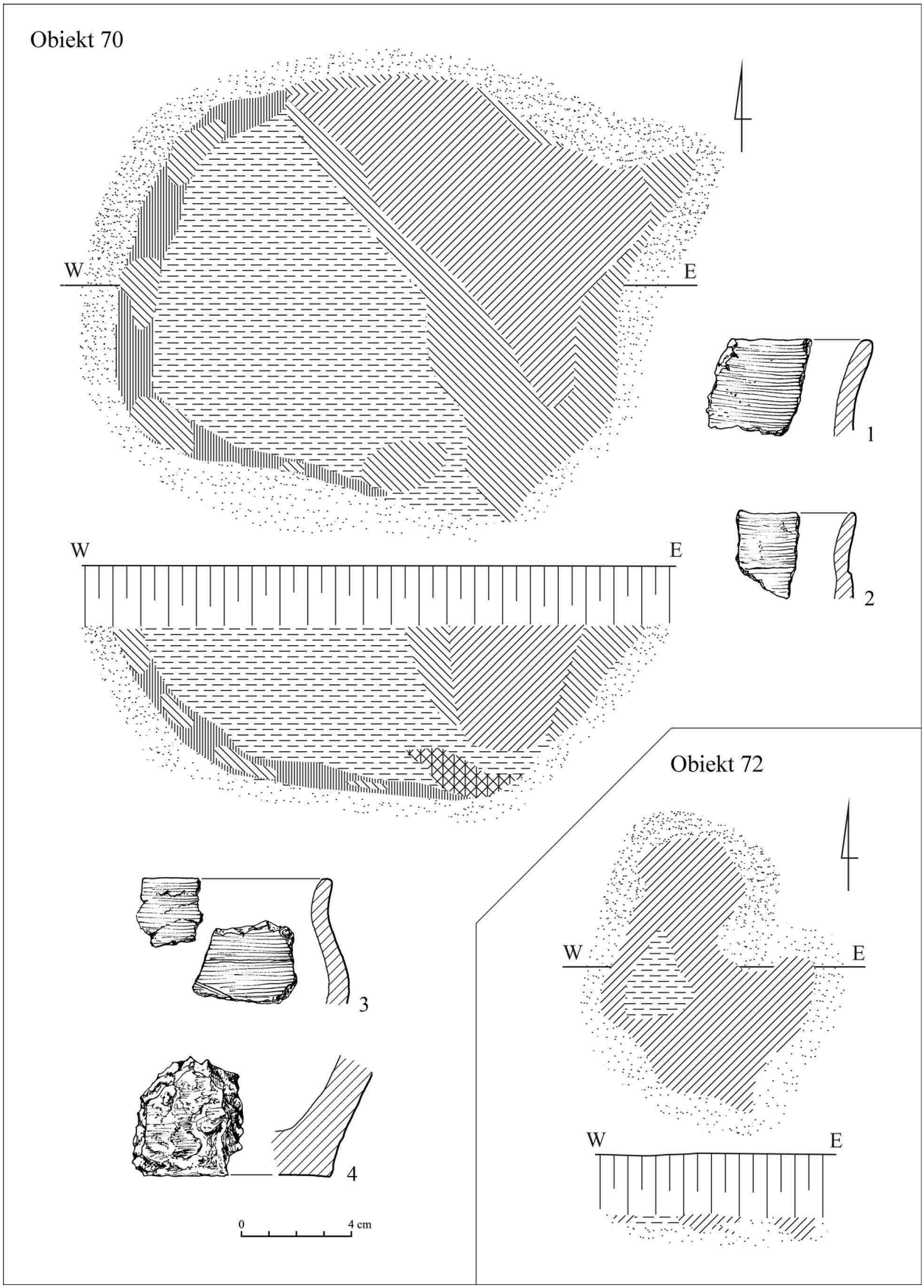
Tablica 65. Obiekt 67: 1-5 – glina

Plate 65. Feature 67: 1-5 – clay

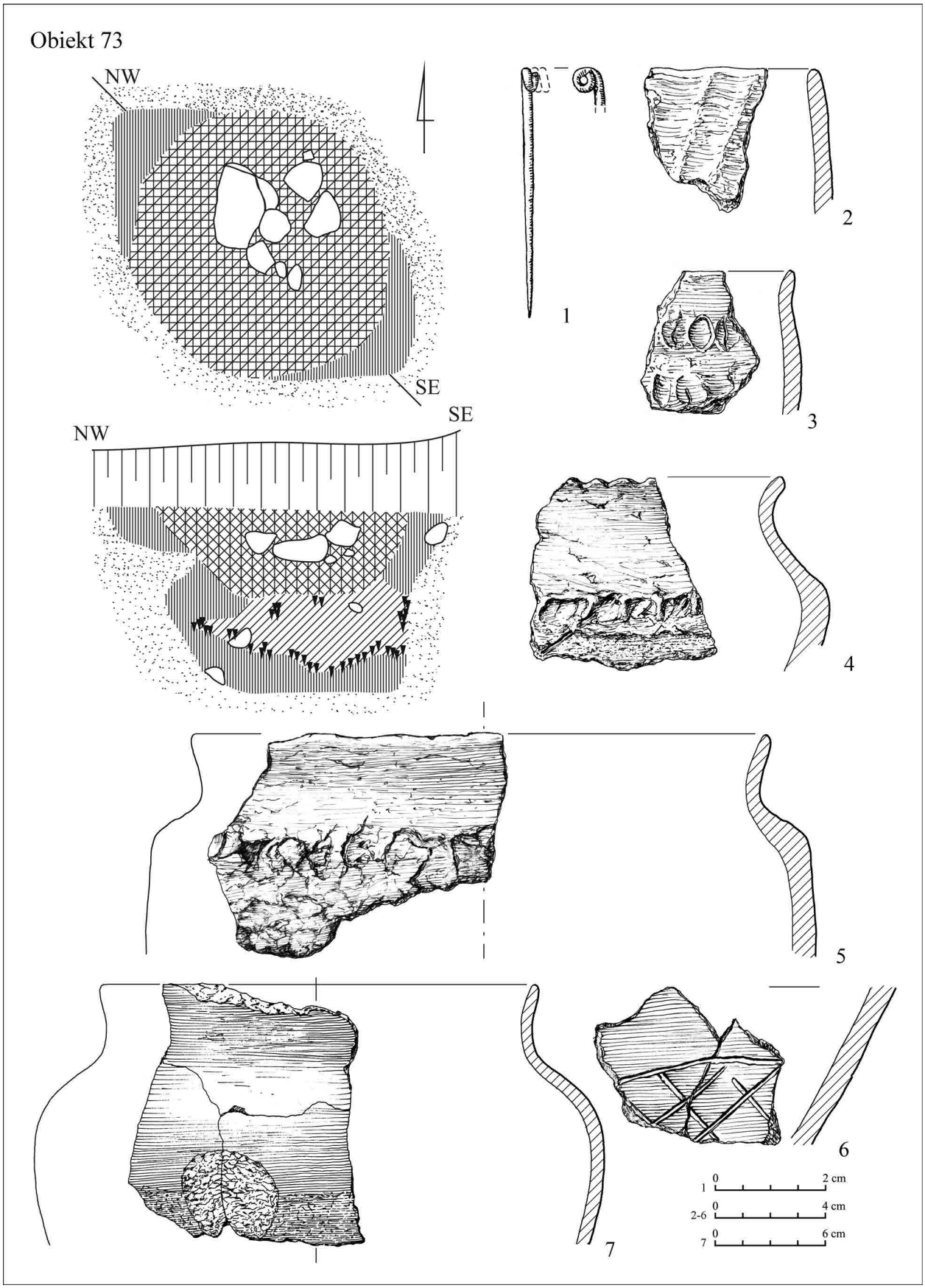
Tablica 66. Obiekt 68: 1 – glina; obiekt 69: 1,2 – glina; obiekt 71 – żelazo

Plate 66. Feature 68: 1 – clay; Feature 69: 1,2 – clay; Feature 71 – iron

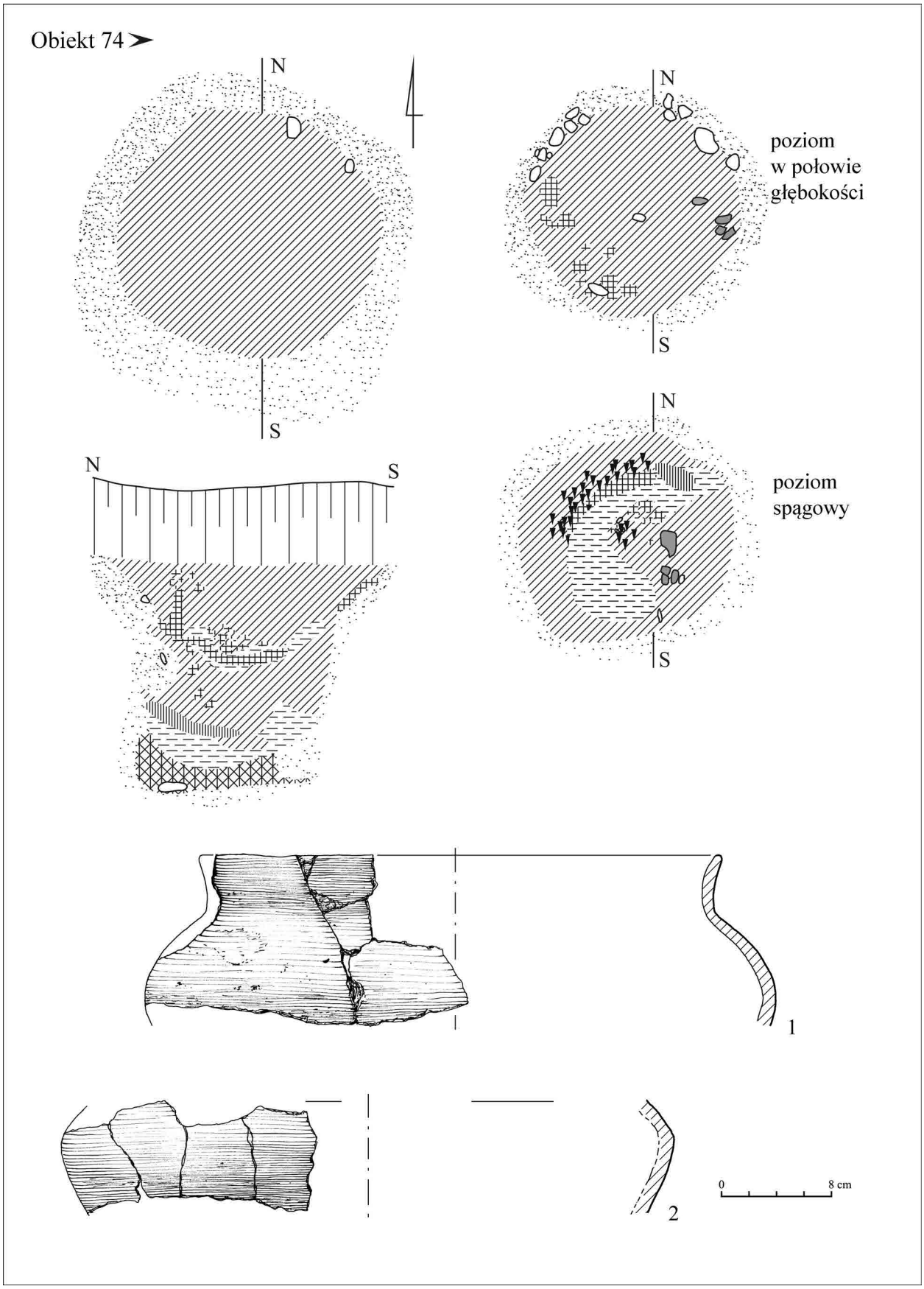
Tablica 67. Obiekt 70: 1-4 – glina; obiekt 72

Plate 67. Feature 70: 1-4 – clay; Feature 72

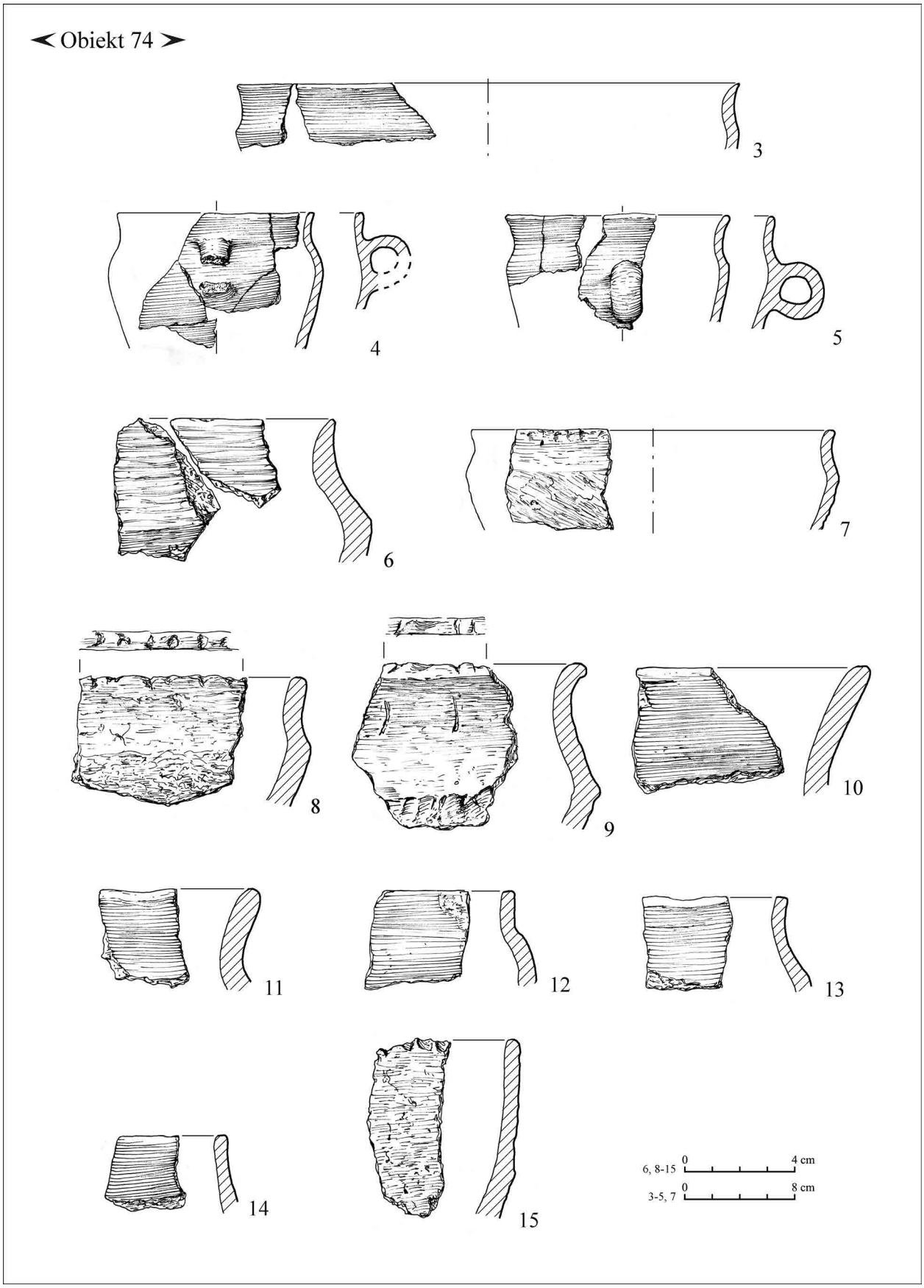
Tablica 68. Obiekt 73: 1 – brąz, 2-7 – glina

Plate 68. Feature 73: 1 – bronze, 2-7 – clay

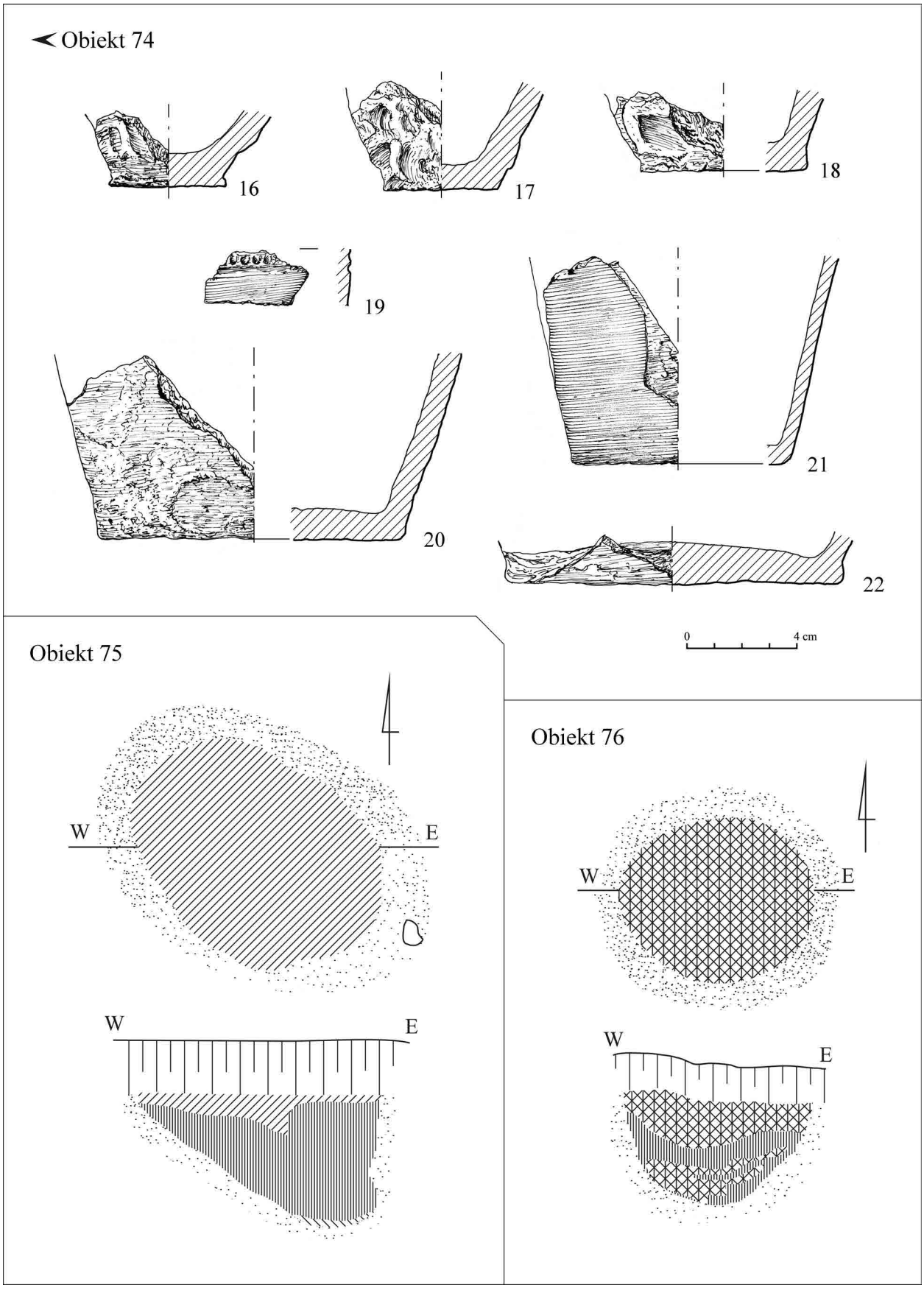

Tablica 69. Obiekt 74: 1,2 – glina

Plate 69. Feature 74: 1,2 – glina

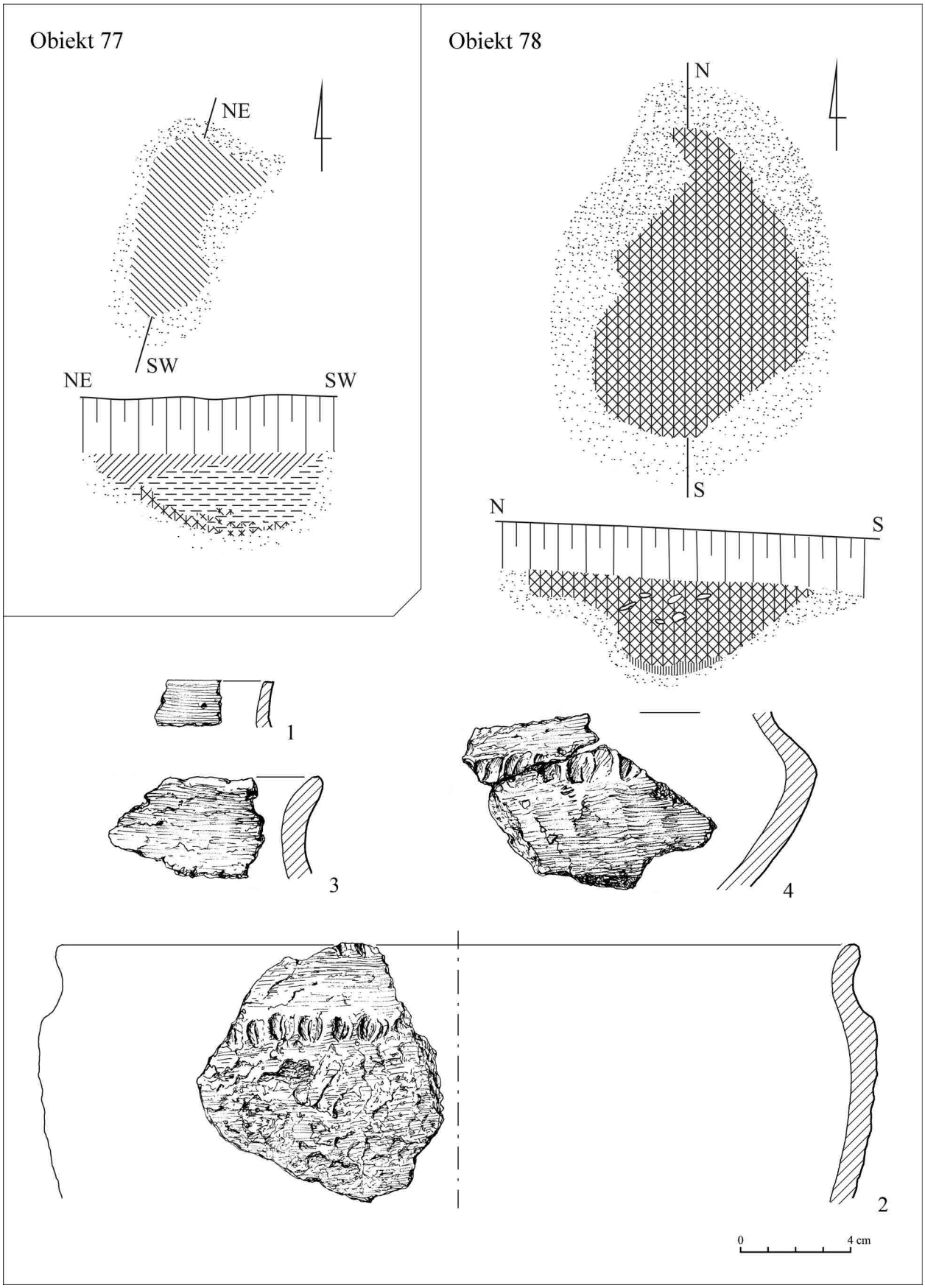

Tablica 70. Obiekt 74: 3-15 – glina
Plate 70. Feature 74: 3-15 – clay

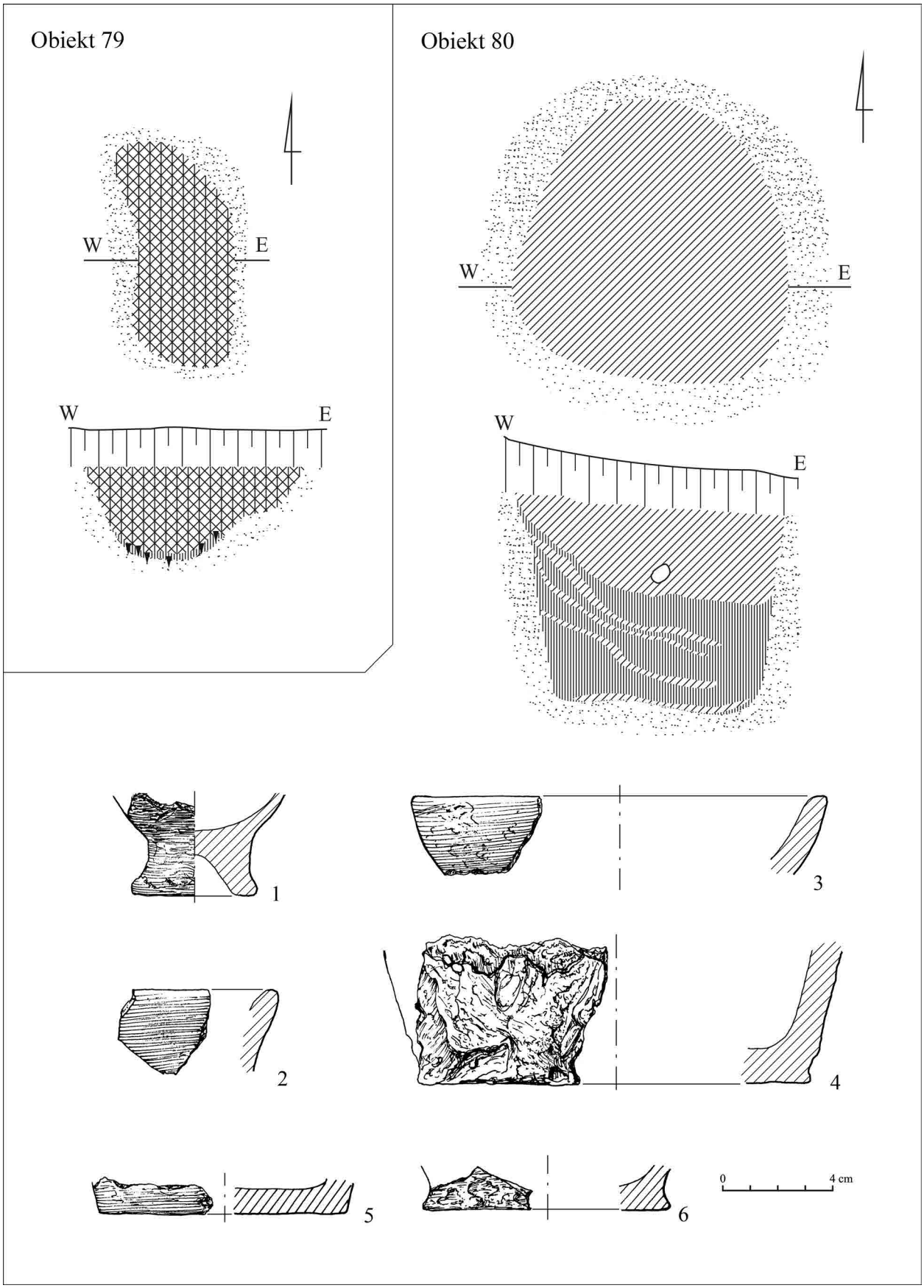
Tablica 71. Obiekt 74: 16-22 – glina; obiekt 75; obiekt 76

Plate 71. Feature 74: 16-22 – clay; Feature 75; Feature 76

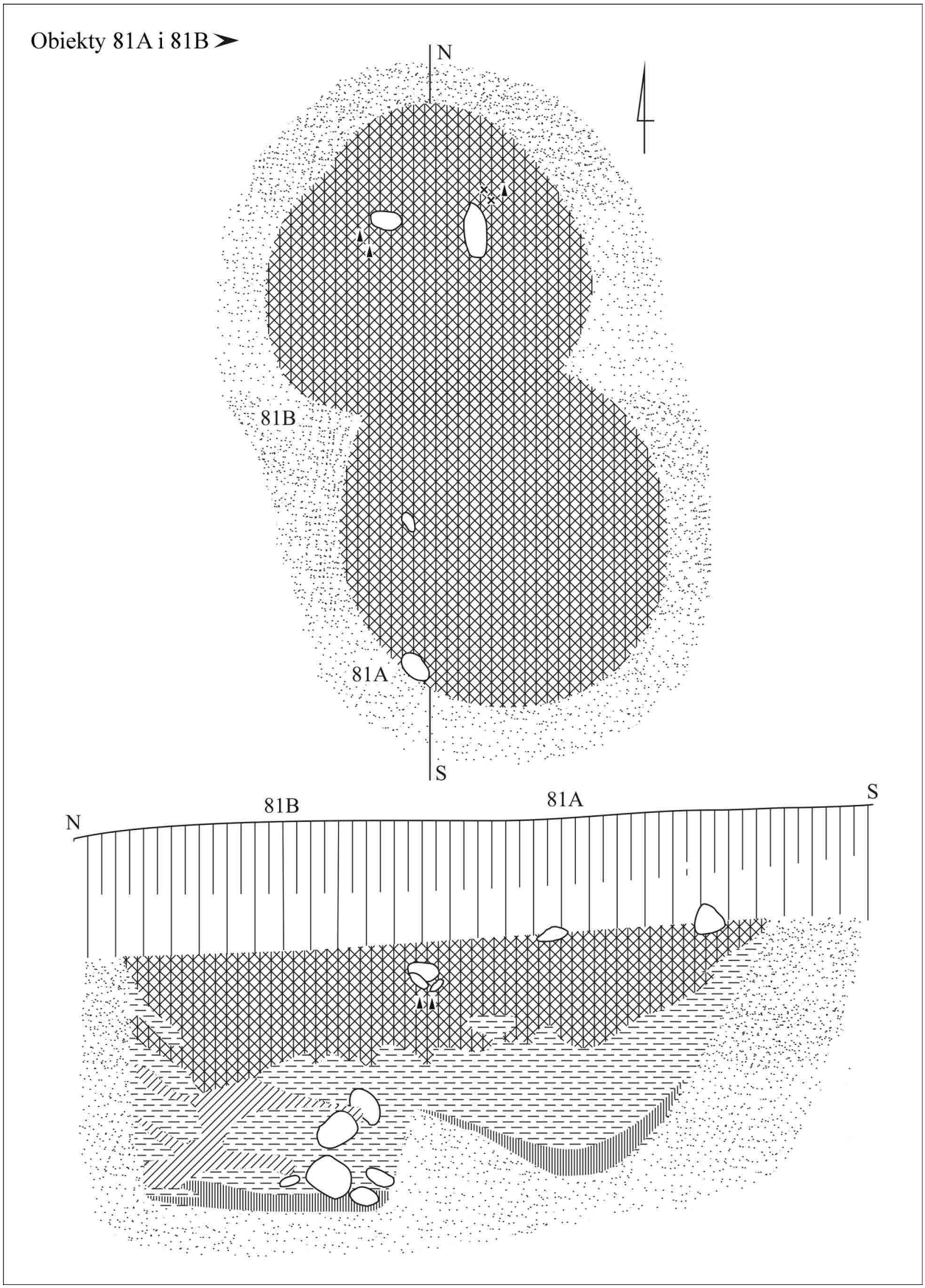
Tablica 72. Obiekt 77; obiekt 78: 1-4 – glina

Plate 72. Feature 77; Feature 78: 1-4 – clay

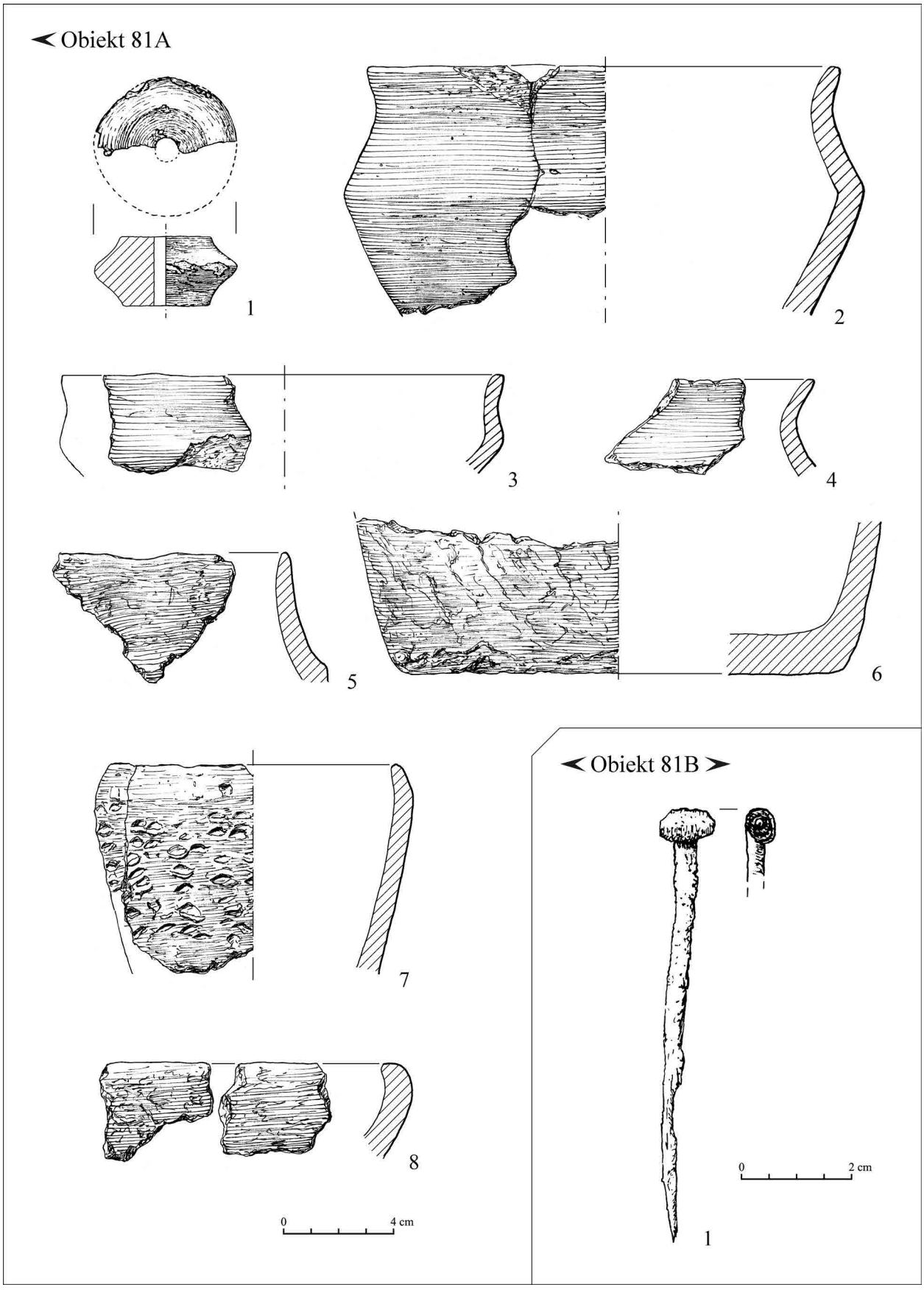
Tablica 73. Obiekt 79; obiekt 80: 1-6 – glina

Plate 73. Feature 79; Feature 80: 1-4 – clay

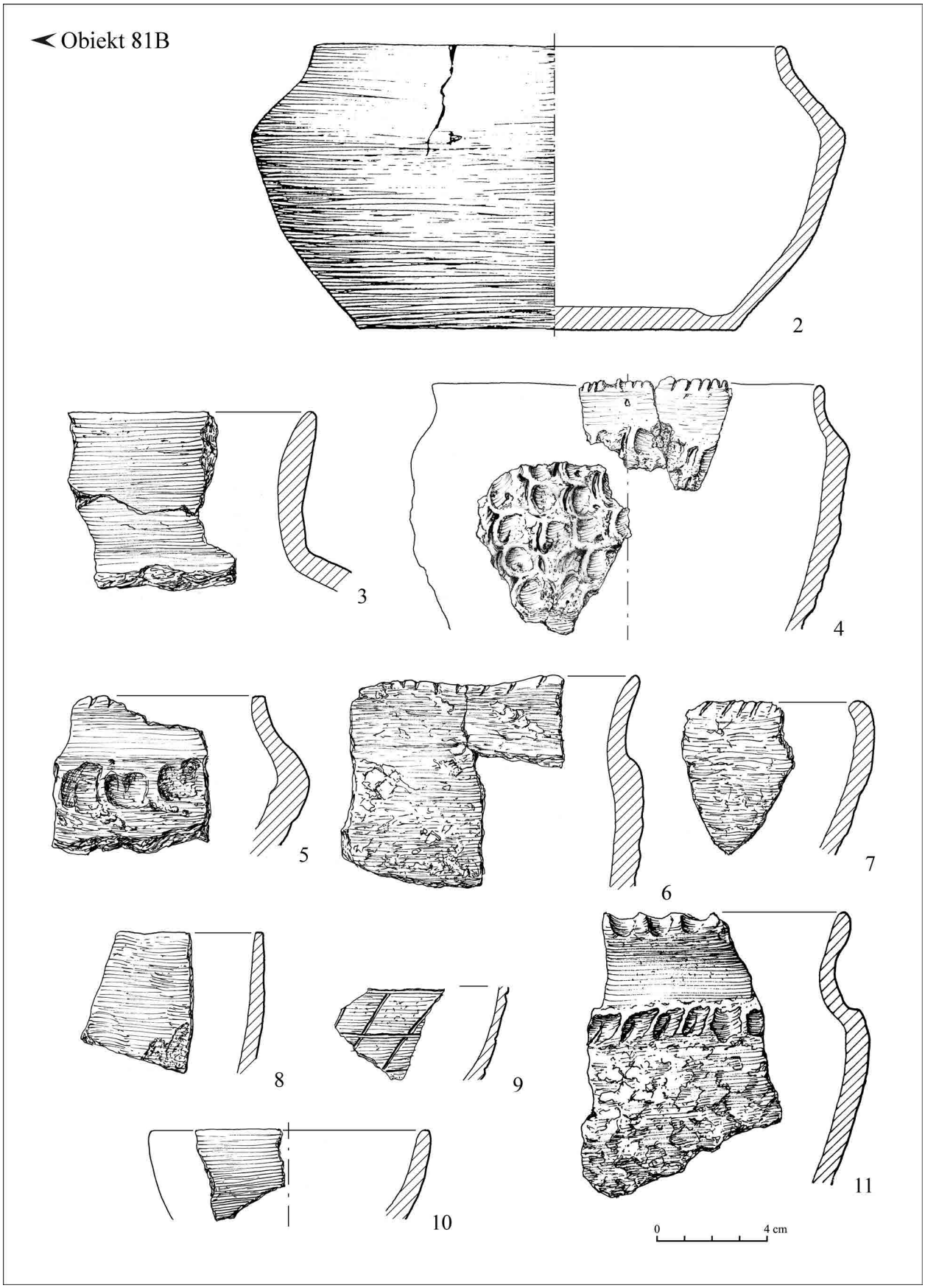
Tablica 74. Obiekty 81A, 81B

Plate 74. Features 81A, 81B

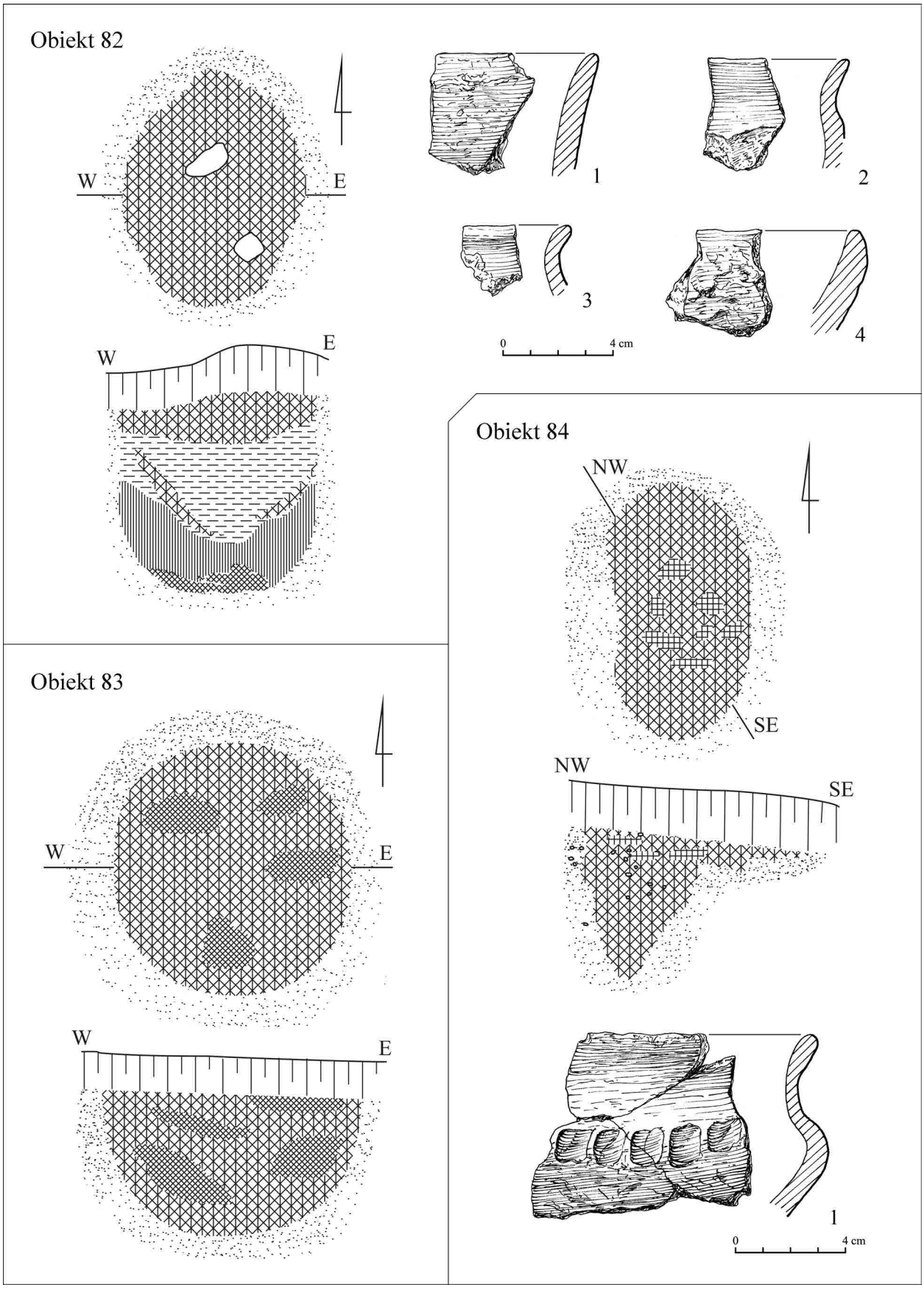

Tablica 75. Obiekt 81A: 1-8 – glina; obiekt 81B: 1 – żelazo

Plate 75. Feature 81A: 1-8 – clay; Feature 81B: 1 – iron

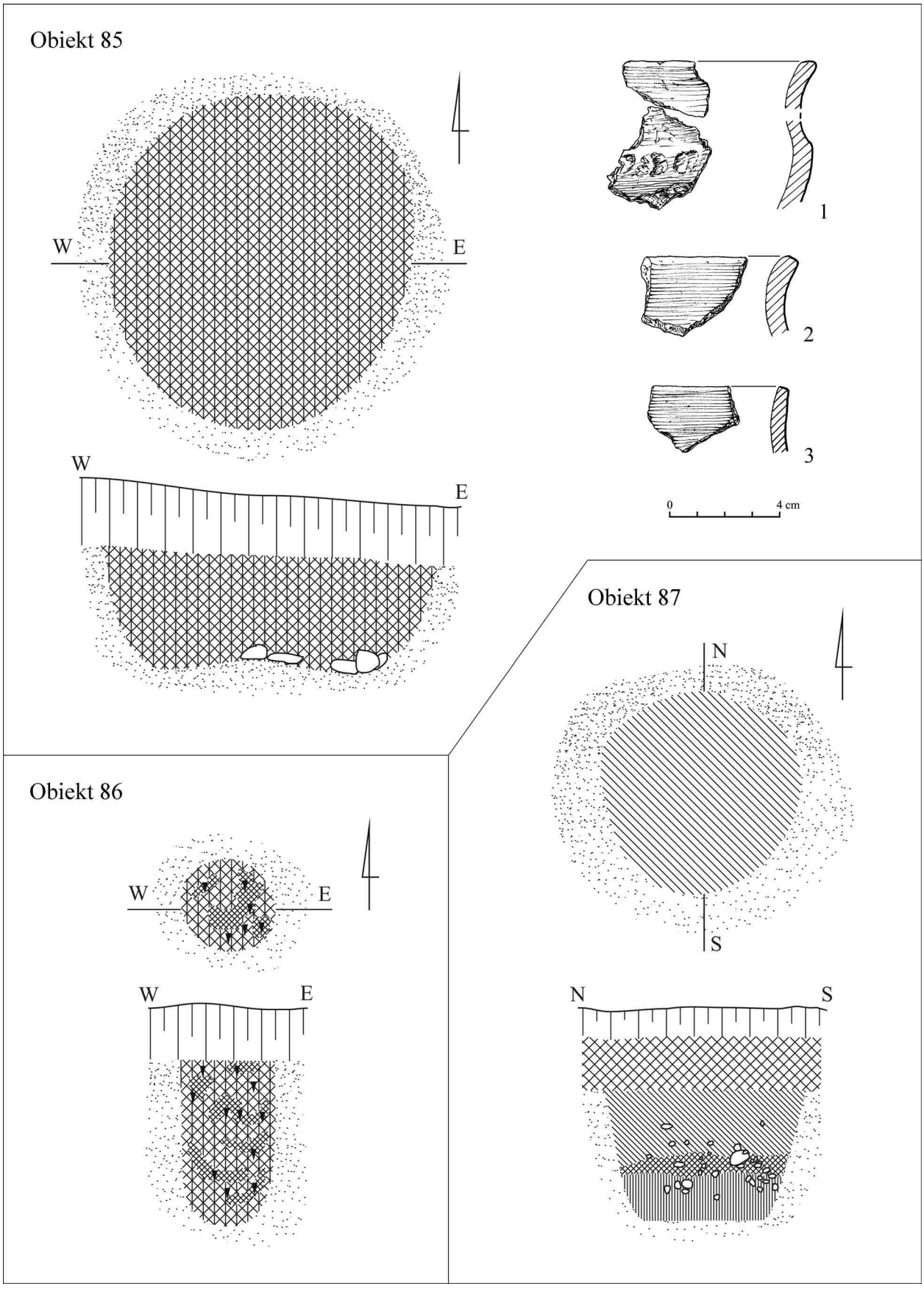

Tablica 76. Obiekt 81B: 2-11 – glina
Plate 76. Feature 81B: 2-11 – clay

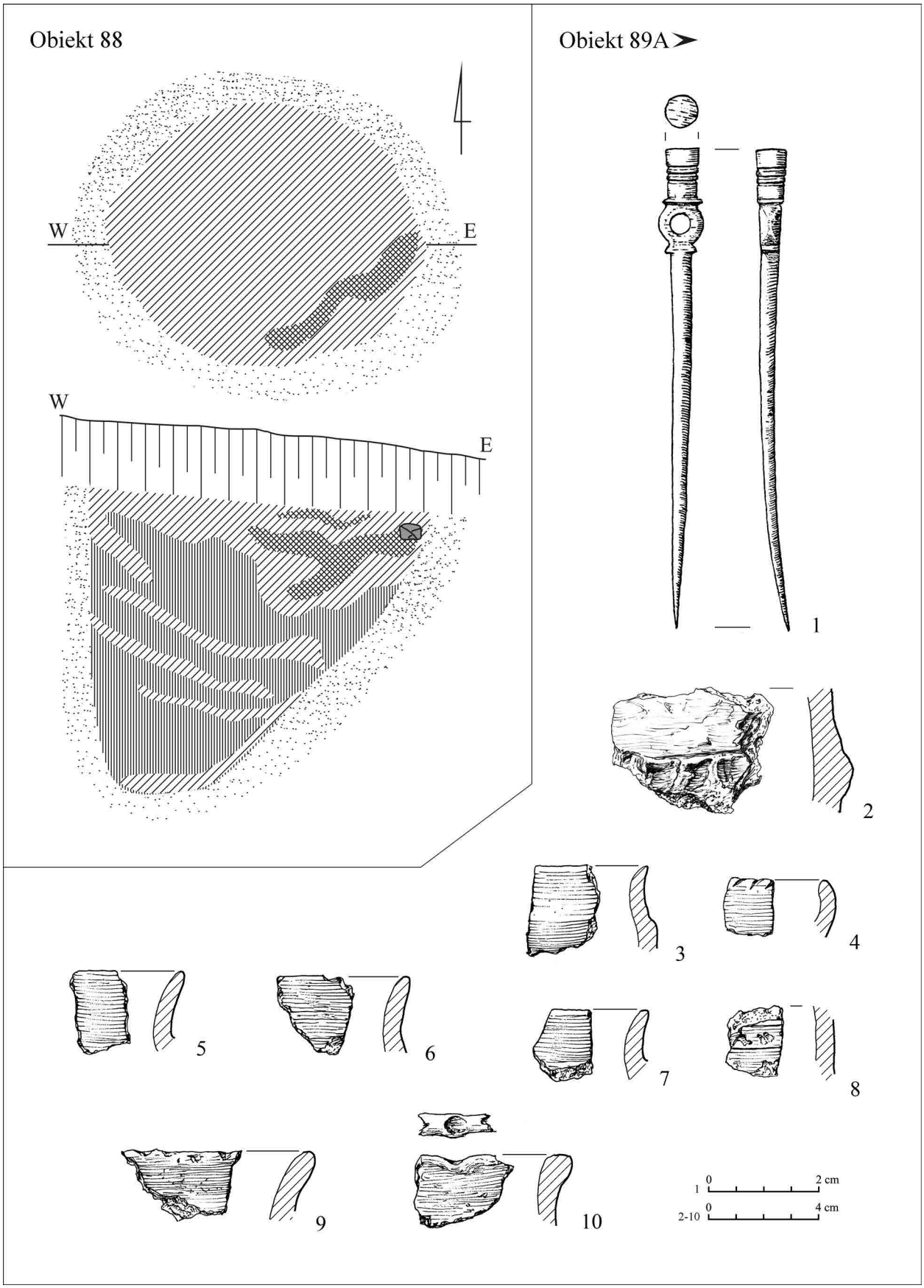
Tablica 77. Obiekt 82: 1-4 – glina; obiekt 83; obiekt 84: 1 – glina

Plate 77. Feature 82: 1-4 – clay; Feature 83; Feature 84: 1 – clay

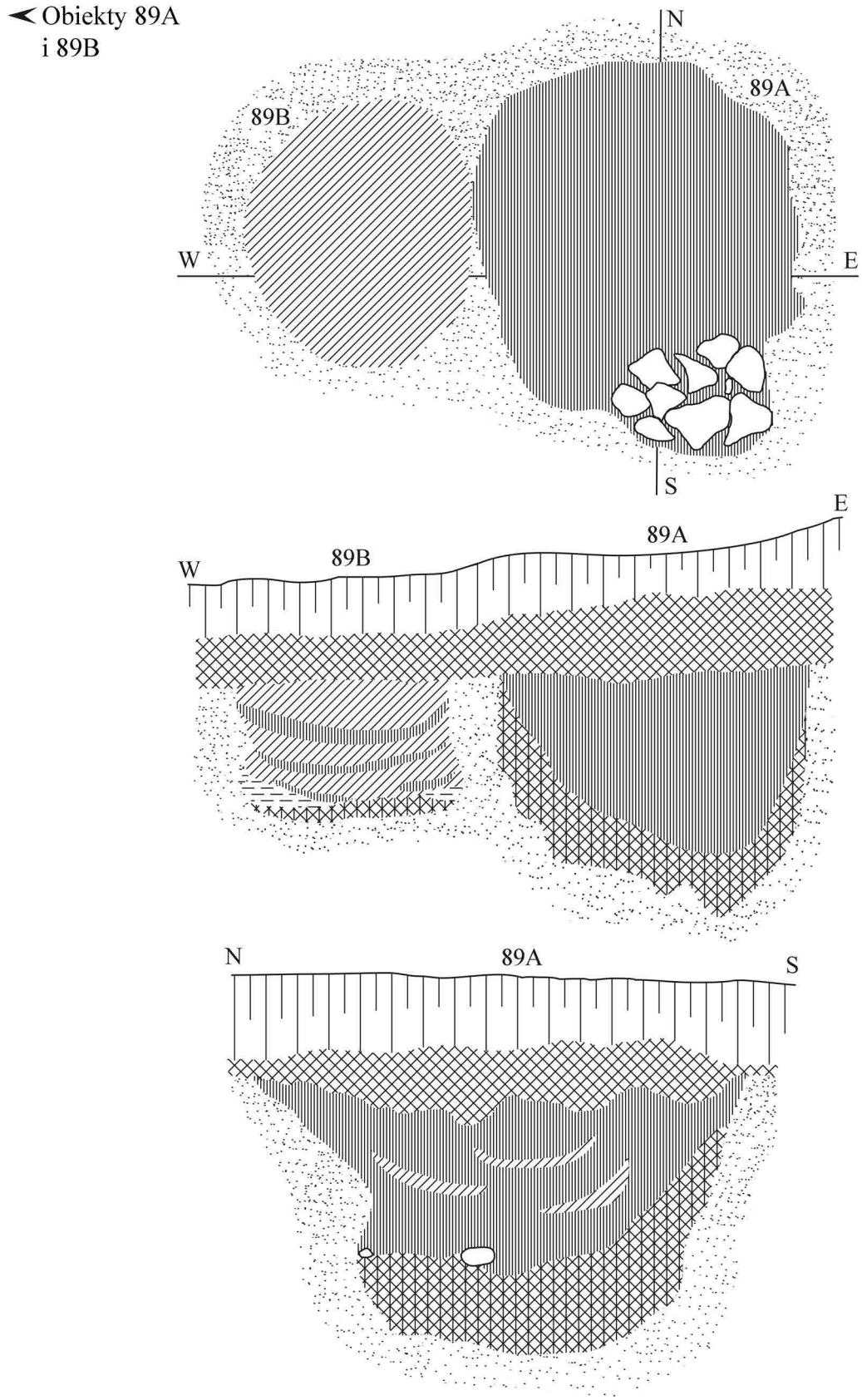
Tablica 78. Obiekt 85: 1-3 – glina; obiekt 86; obiekt 87

Plate 78. Feature 85: 1-3 – clay; Feature 86; Object 87

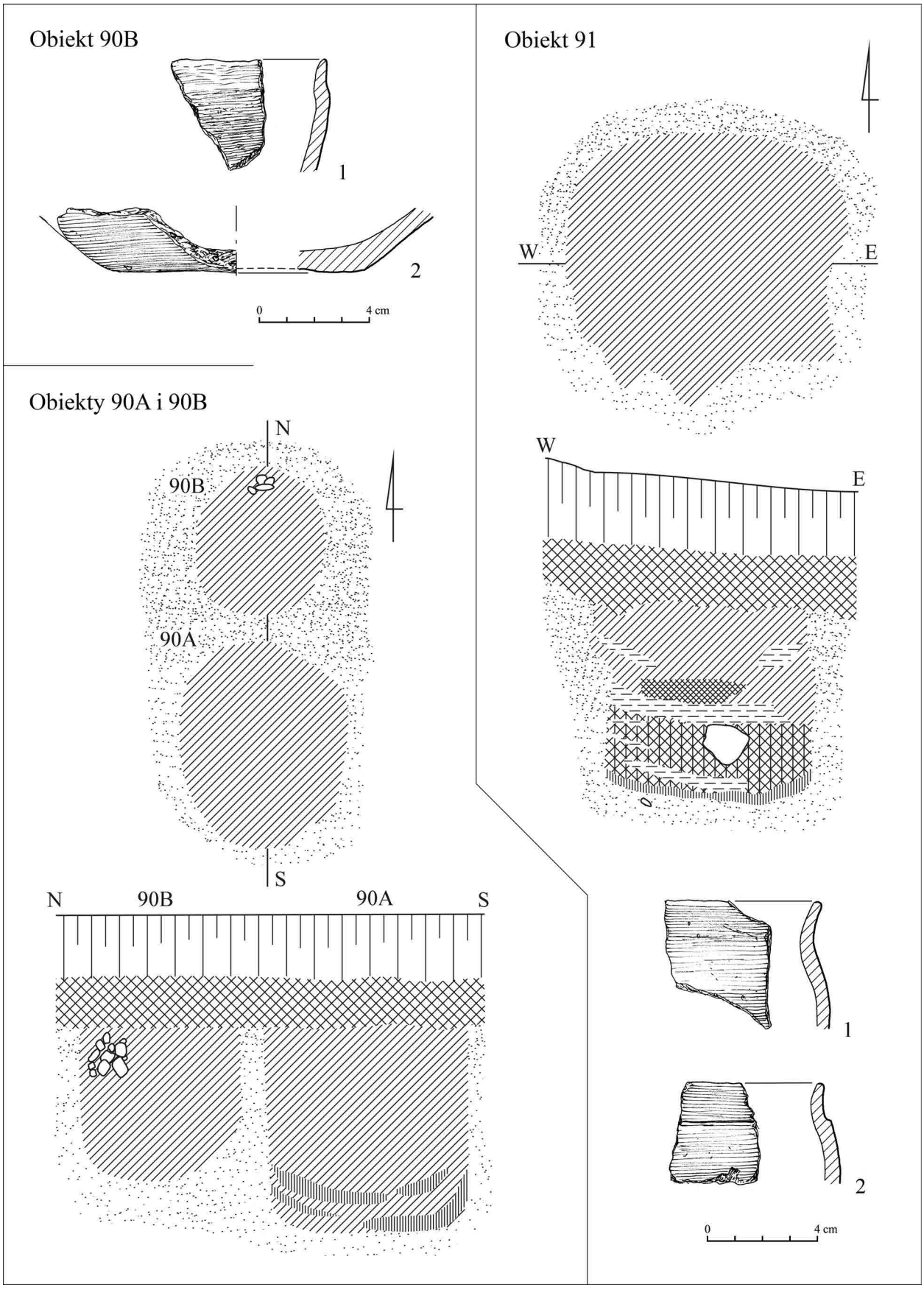
Tablica 79. Obiekt 88; obiekt 89A: 1 – brąz, 2-10 – glina

Plate 79. Feature 88; Feature 89A: 1 – bronze, 2-10 – clay

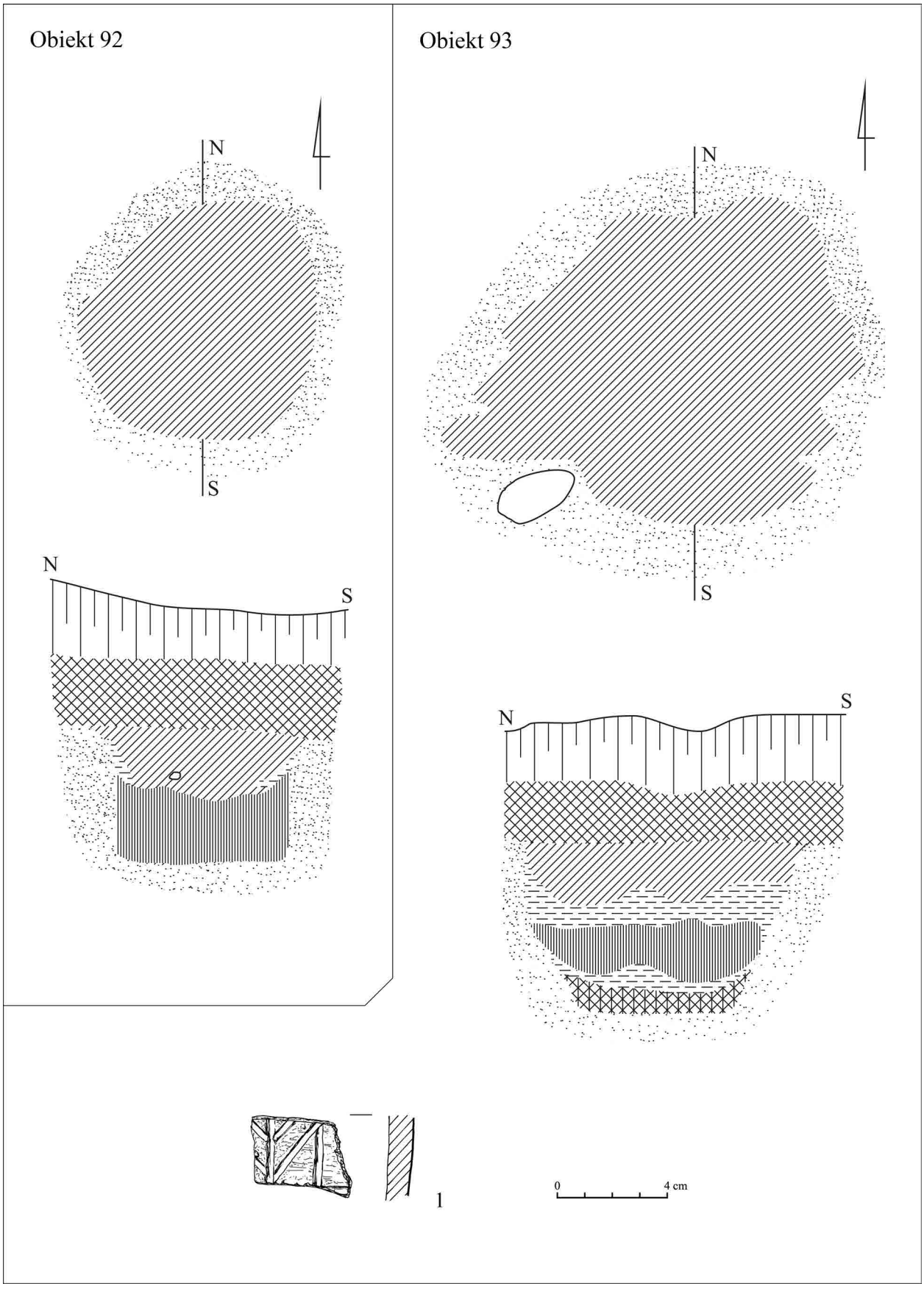
Tablica 80. Obiekty 89A, 89B

Plate 80. Features 89A, 89B

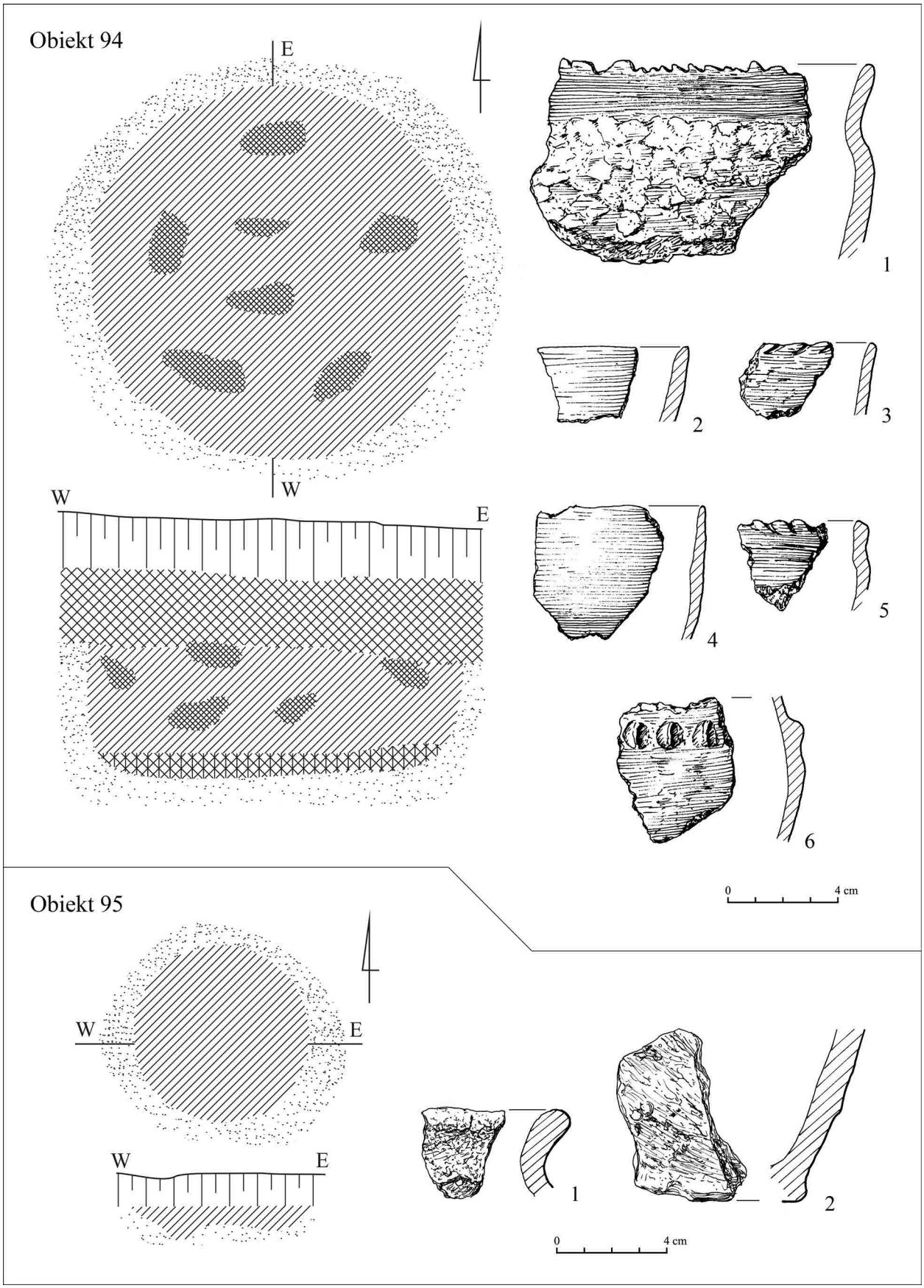
Tablica 81. Obiekt 90B: 1,2 – glina; obiekty 90A, 90B; obiekt 91: 1,2 – glina

Plate 81. Feature 90B: 1,2 – clay; Features 90A, 90B; Feature 91: 1,2 – clay

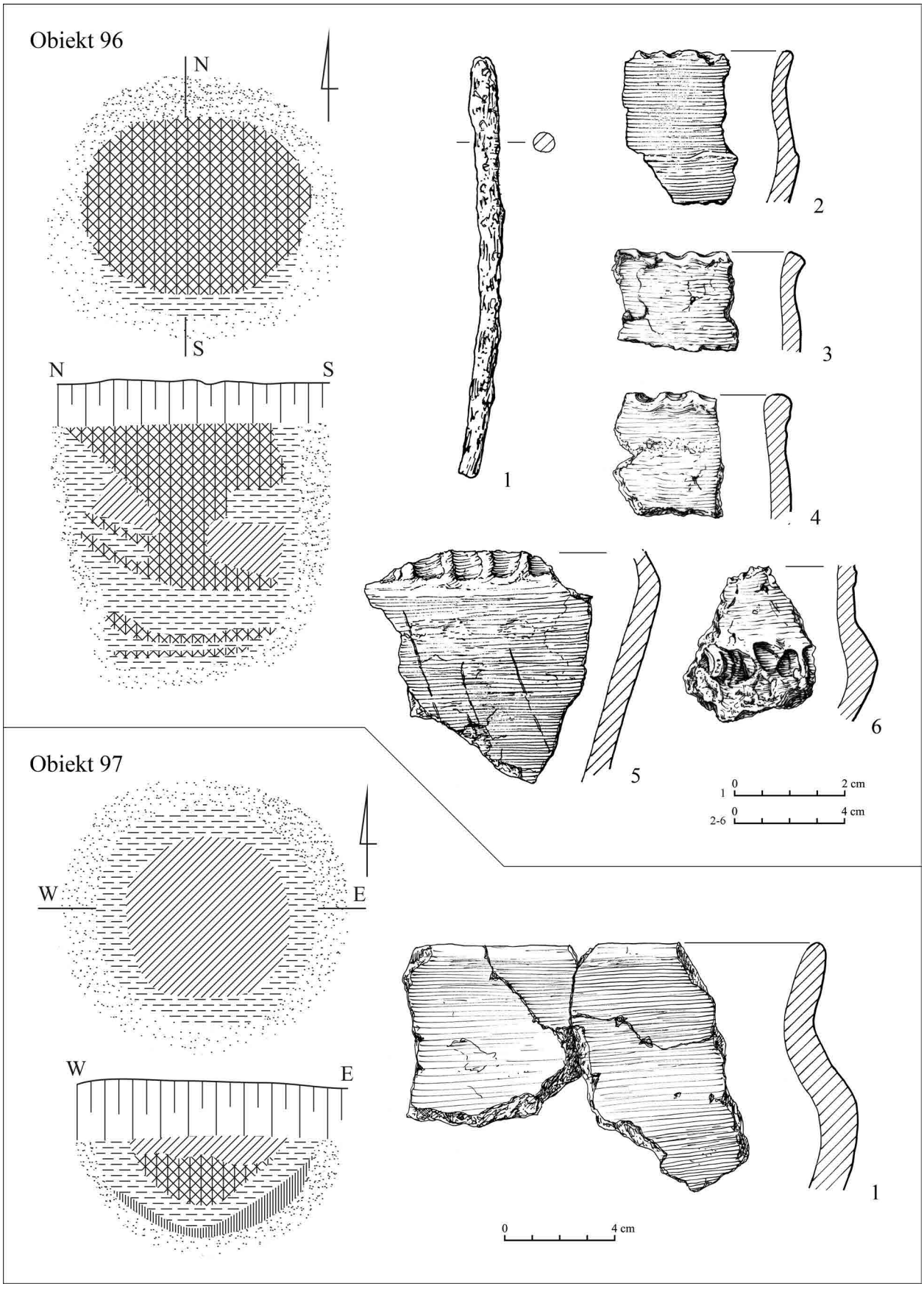
Tablica 82. Obiekt 92; obiekt 93: 1 – glina

Plate 82. Feature 92; Feature 93: 1 – clay

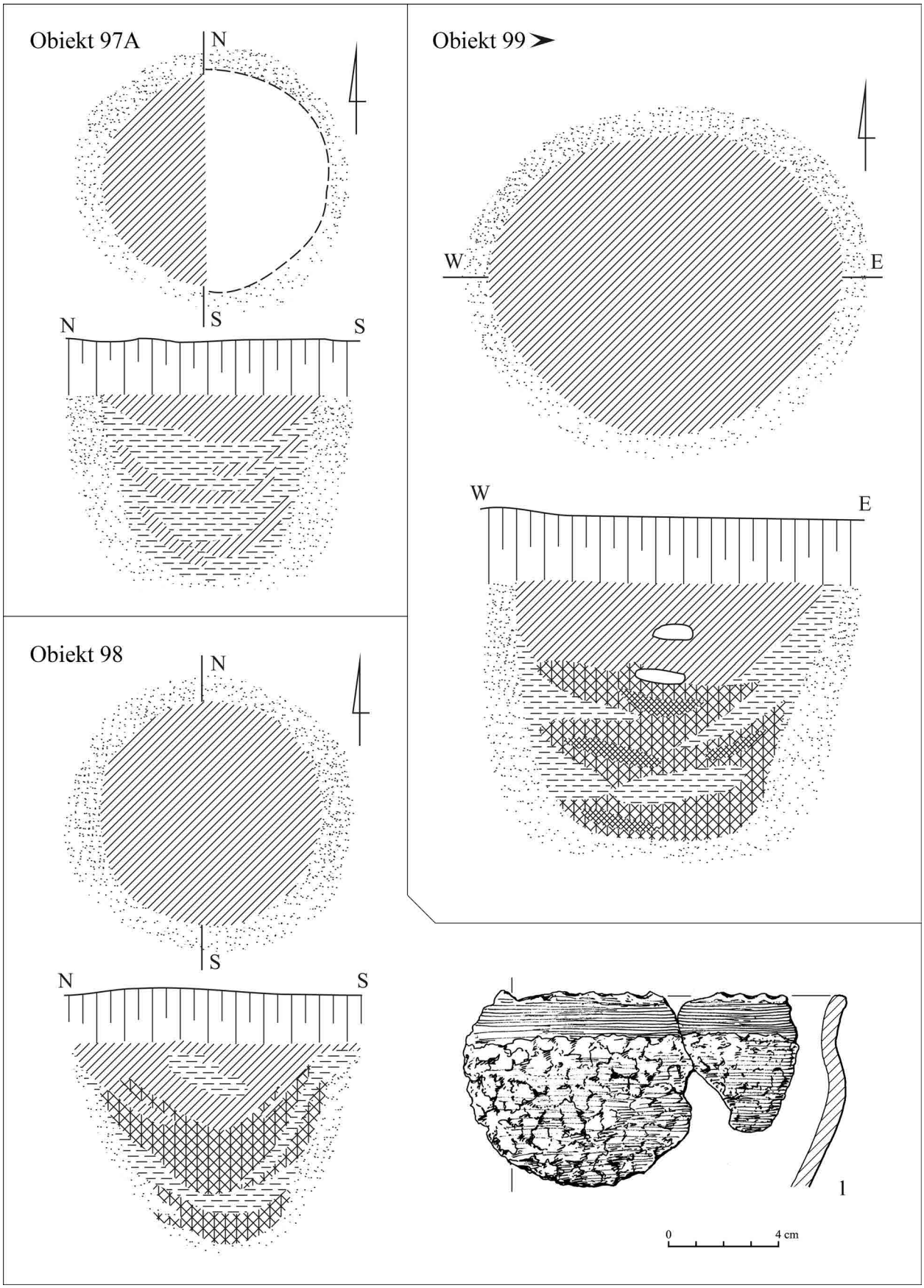
Tablica 83. Obiekt 94: 1-6 – glina; obiekt 95: 1,2 – glina

Plate 83. Feature 94: 1-6 – clay; Feature 95: 1,2 – clay

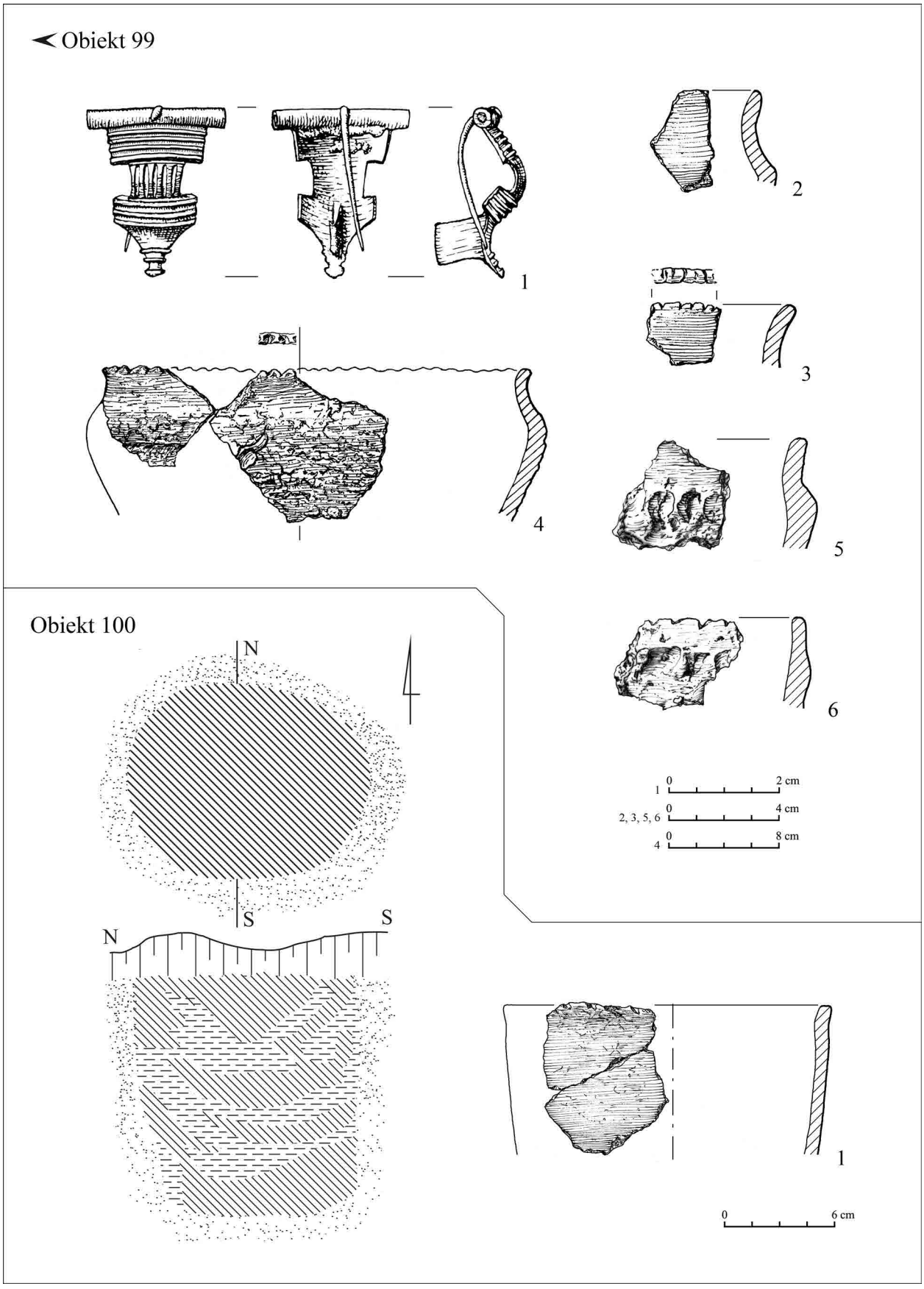
Tablica 84. Obiekt 96: 1 żelazo, 2-6 – glina; obiekt 97: 1 – glina

Plate 84. Feature 96: 1 – iron, 2-6 – clay; Feature 97: 1 – clay

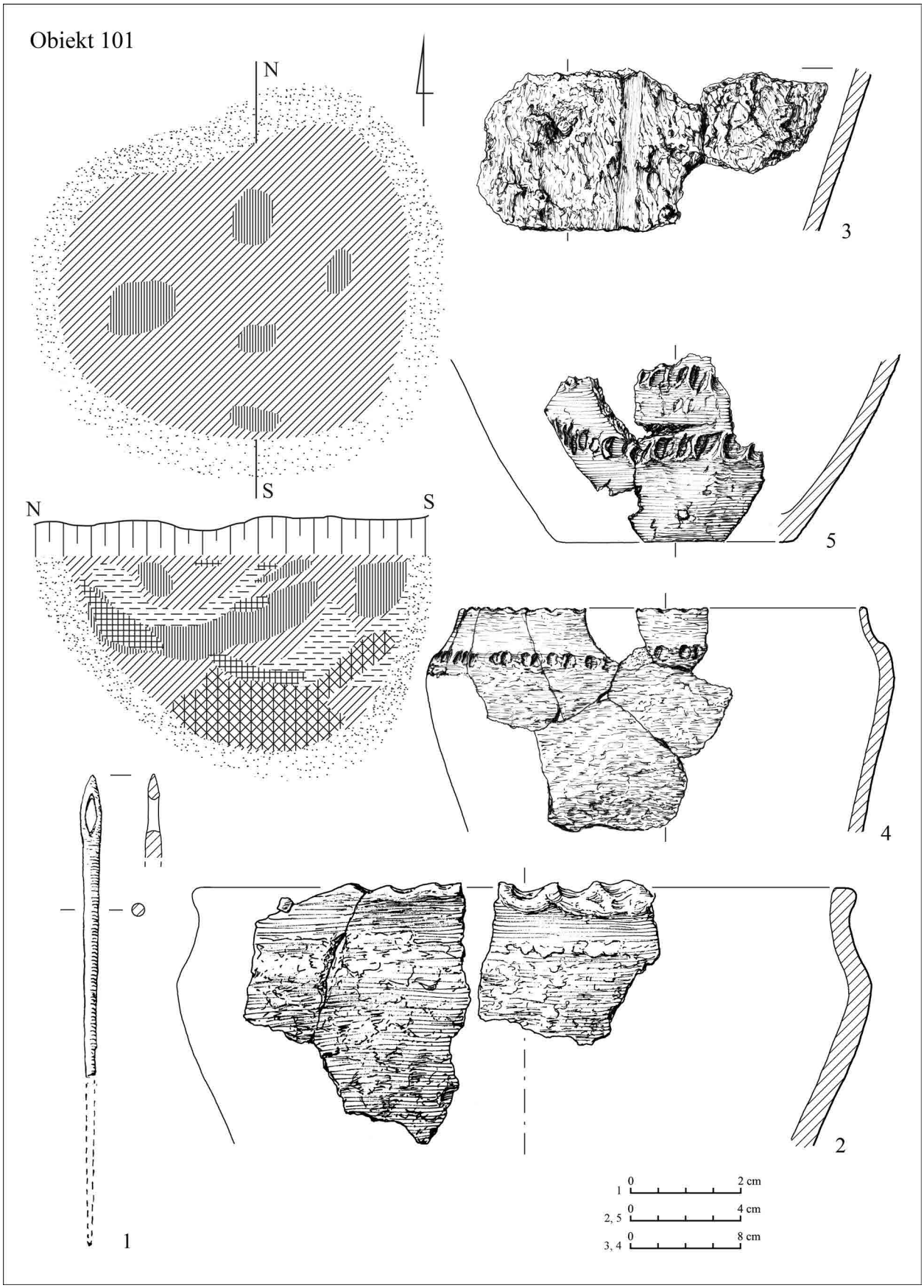
Tablica 85. Obiekt 97A; obiekt 98: 1 – glina; obiekt 99

Plate 85. Feature 97A; Feature 98: 1 – clay; Feature 99

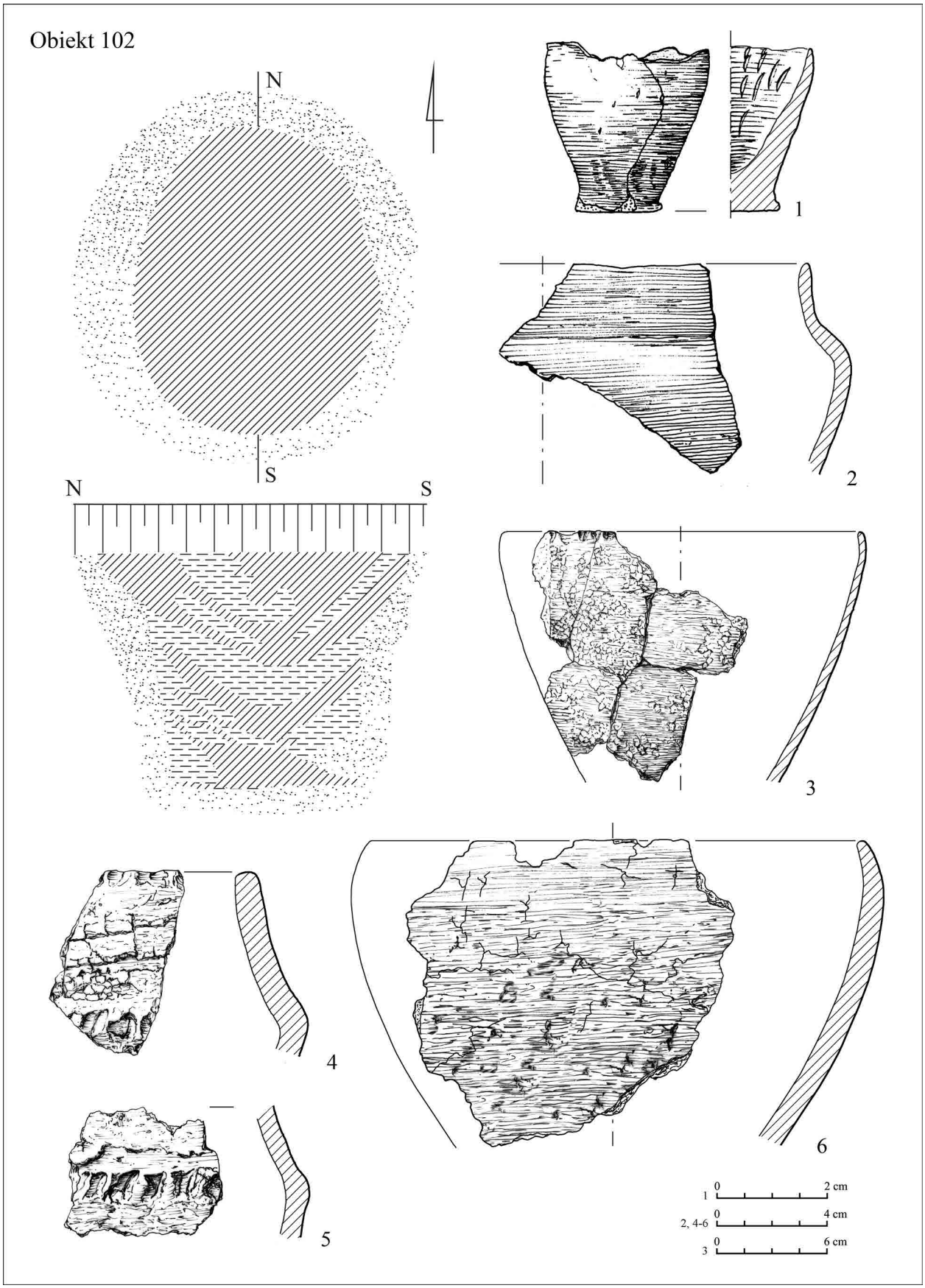
Tablica 86. Obiekt 99: 1 – brąz, cyna, 2-6 – glina; obiekt 100: 1 – glina

Plate 86. Feature 99: 1 – bronze, tin, 2-6 – clay; Feature 100: 1 – clay

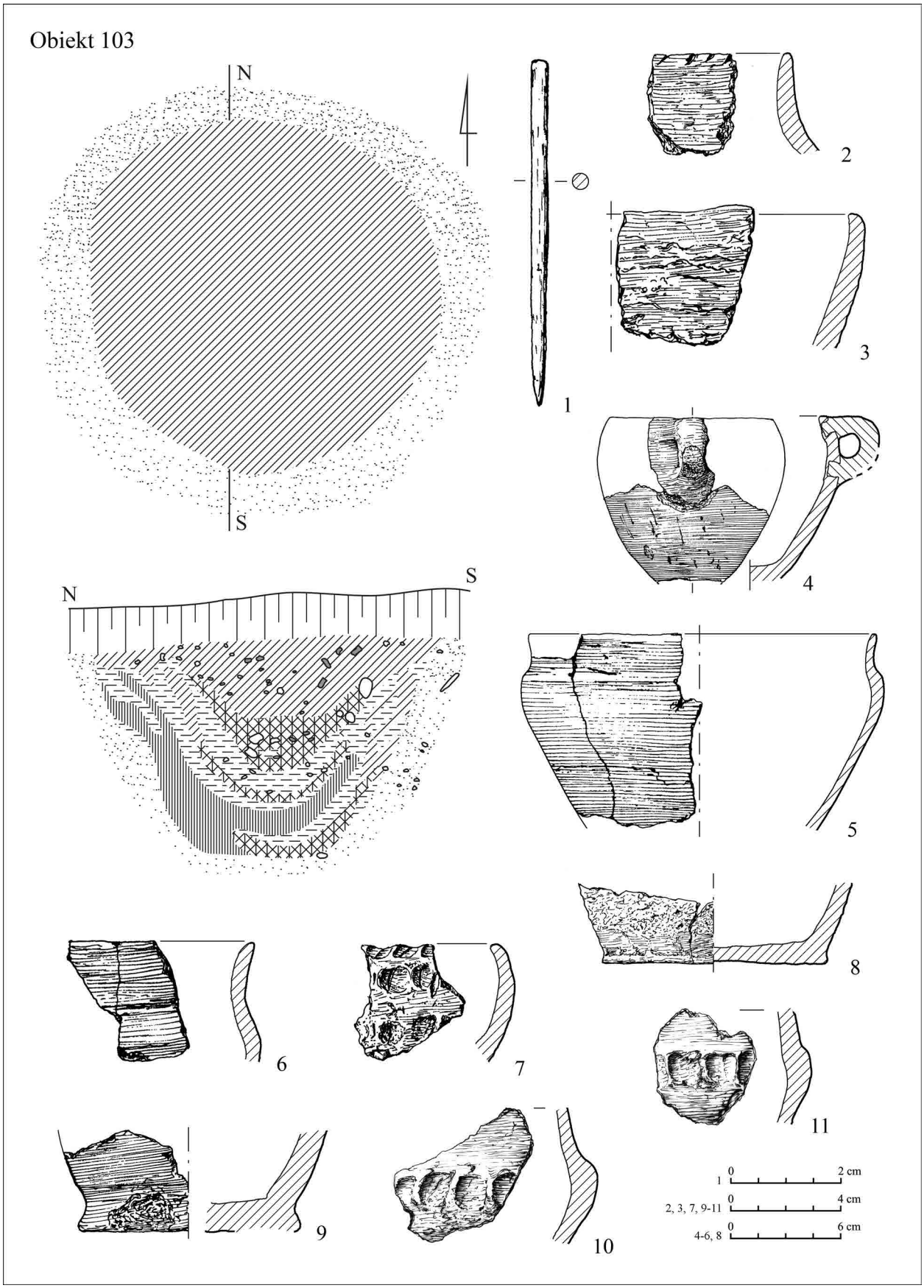
Tablica 87. Obiekt 101: 1 – żelazo, 2-5 – glina

Plate 87. Feature 101: 1 – iron, 2-5 – clay

Tablica 88. Obiekt 102: 1-6 – glina

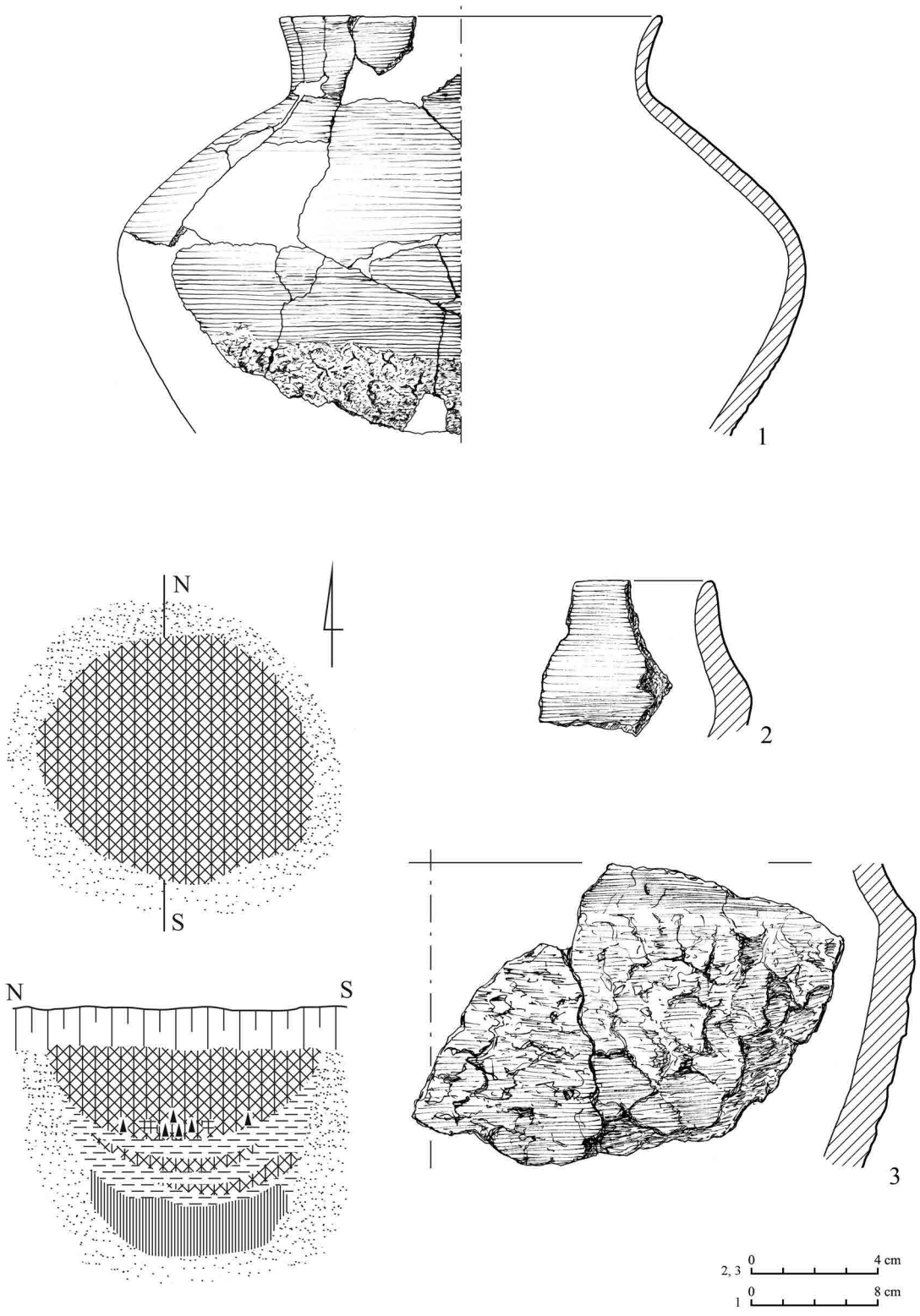
Plate 88. Feature 102: 1-6 – clay

Tablica 89. Obiekt 103: 1 – żelazo, 2-11 – glina

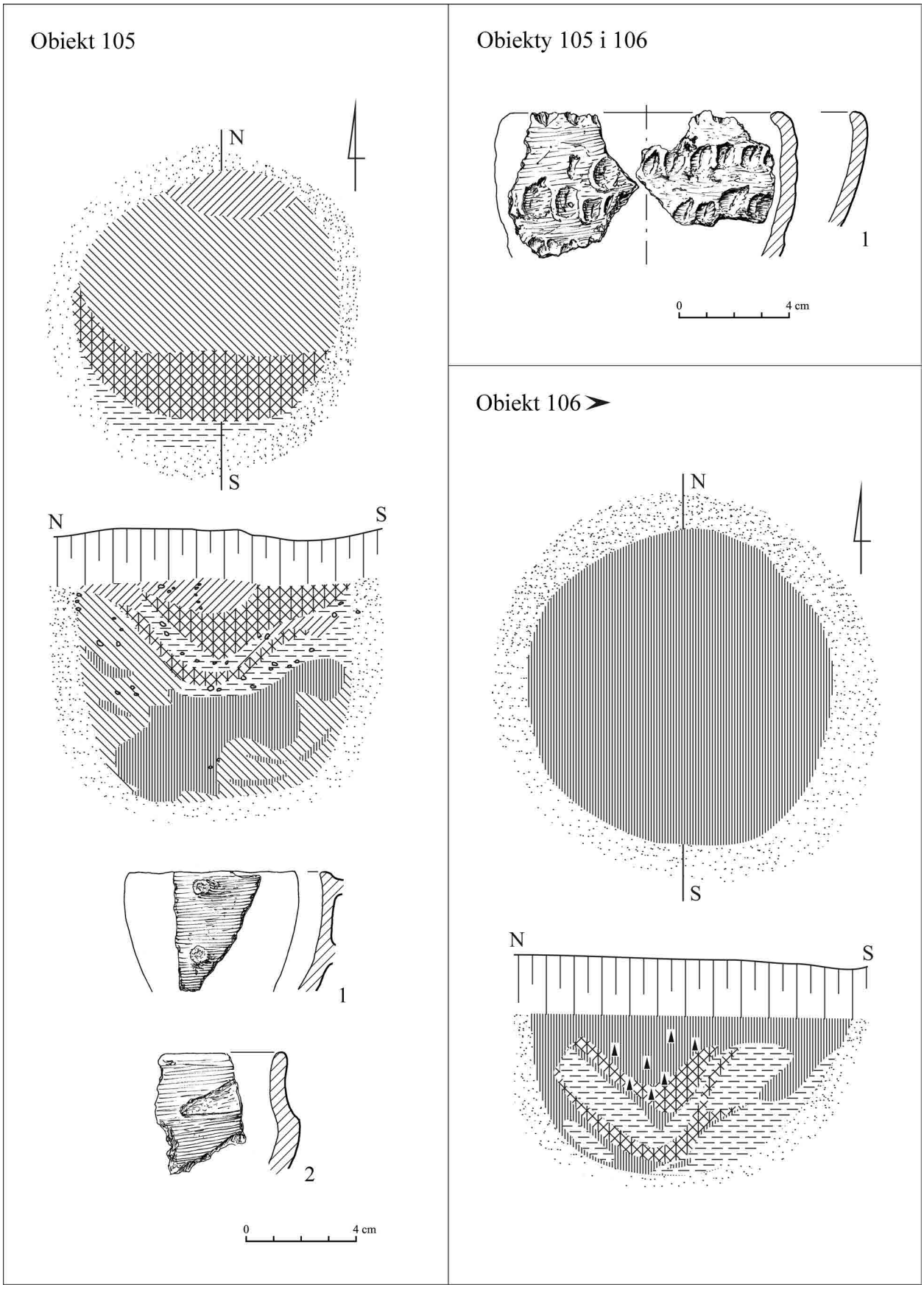
Plate 89. Feature 103: 1 – iron, 2-11 – clay

Obiekt 104

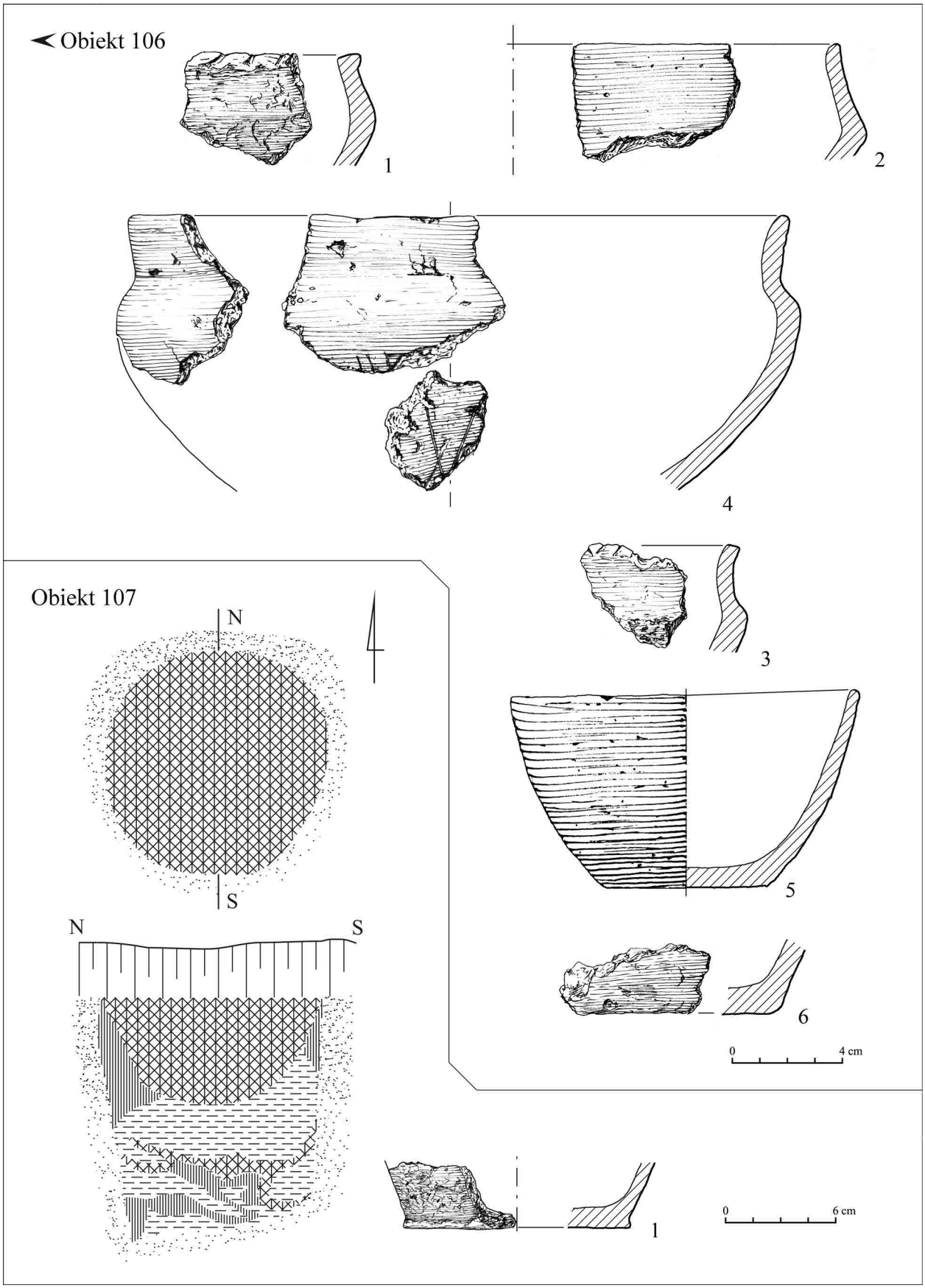
Tablica 90. Obiekt 104: 1-3 – glina

Plate 90. Feature 104: 1-3 – clay

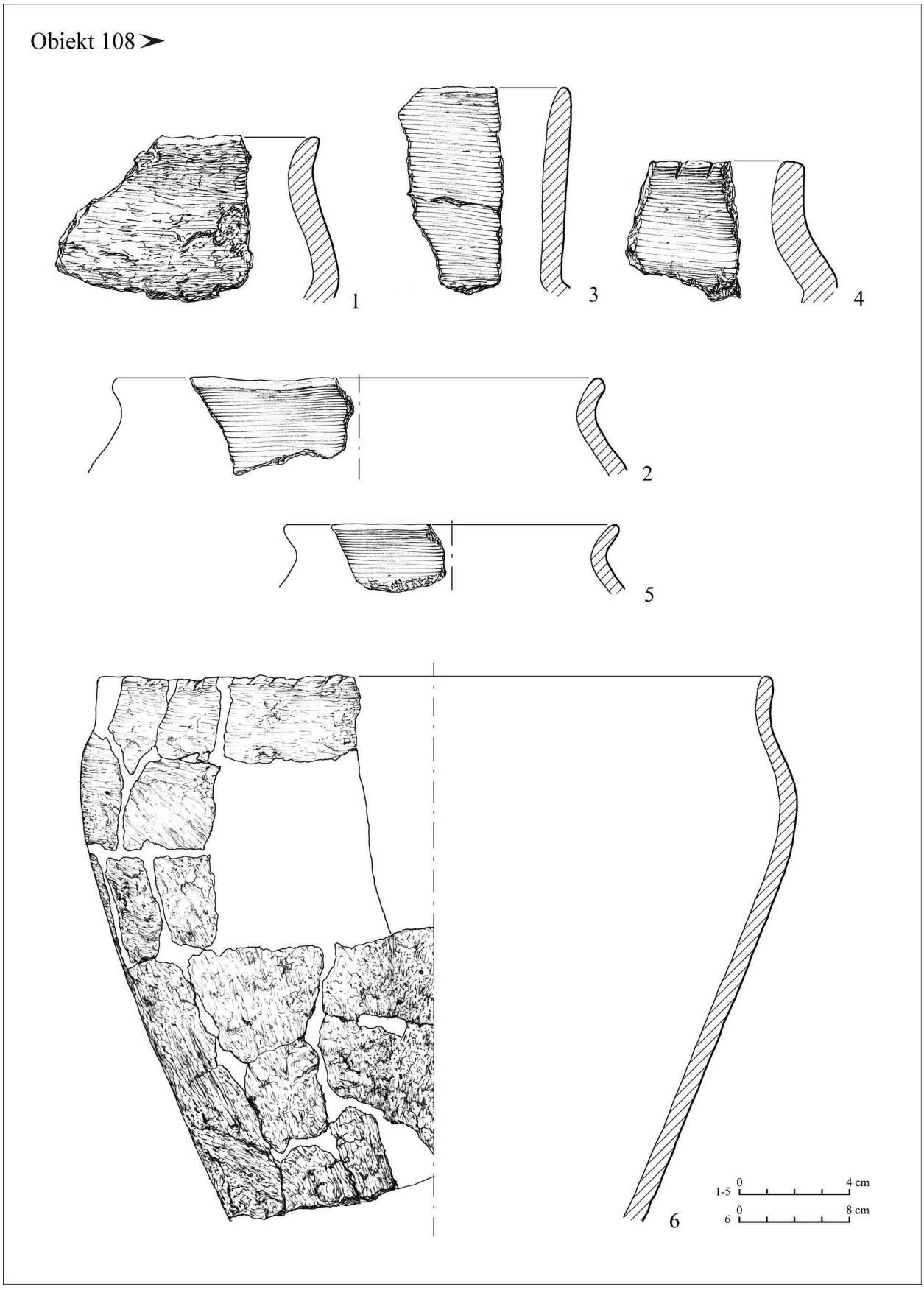
Tablica 91. Obiekt 105: 1,2 – glina; obiekty 105 i 106: 1 – glina; obiekt 106

Plate 91. Feature 105: 1,2 – clay; Features 105 and 106 – clay; Feature 106

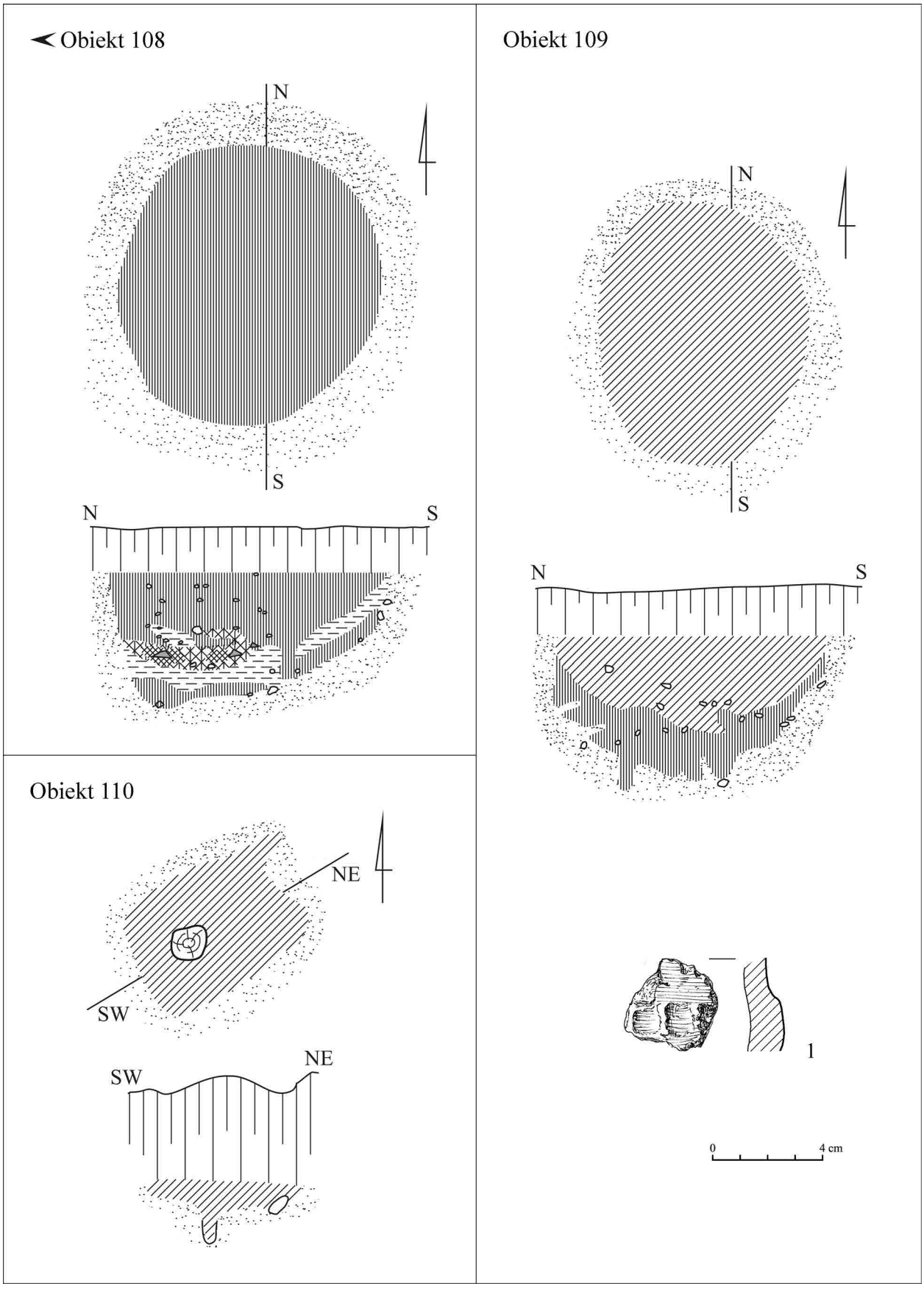
Tablica 92. Obiekt 106: 1-6 – glina; obiekt 107: 1 – glina

Plate 92. Feature 106: 1-6 – clay; Feature 107: 1 – clay

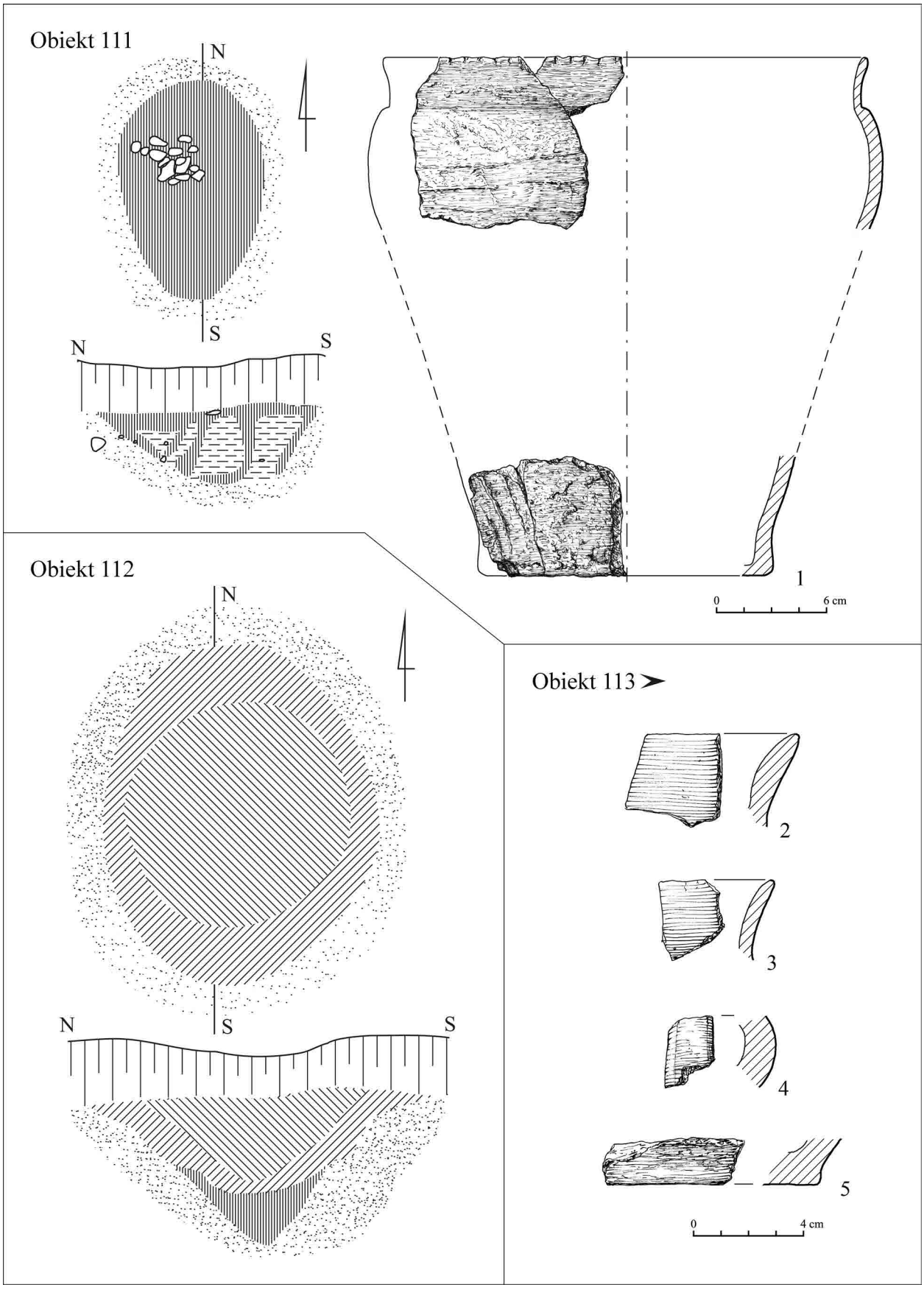
Tablica 93. Obiekt 108: 1-6 – glina

Plate 93. Feature 108: 1-6 – clay

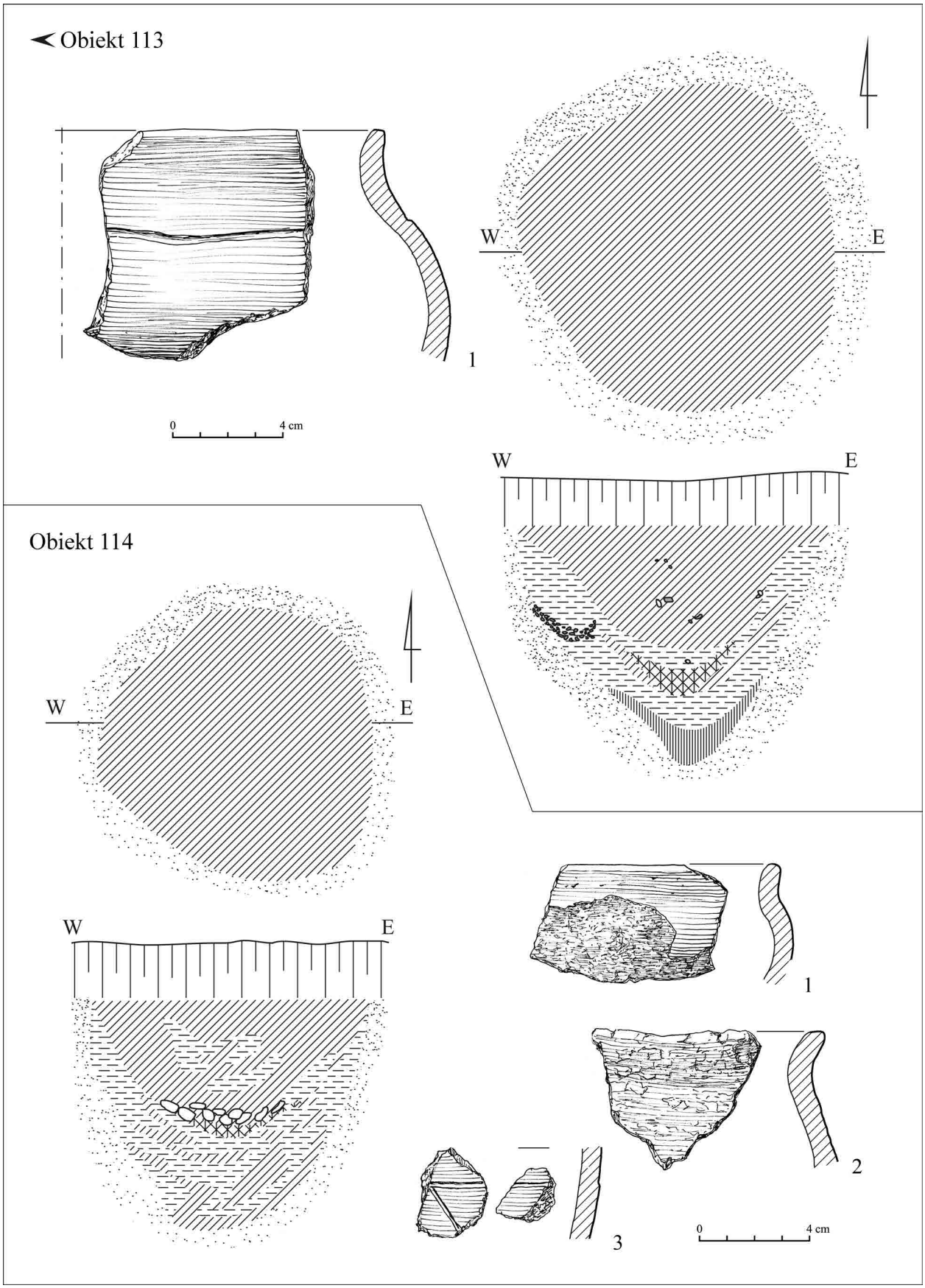
Tablica 94. Obiekt 108; obiekt 109: 1 – glina; obiekt 110

Plate 94. Feature 108; Feature 109: 1 – clay; Feature 110

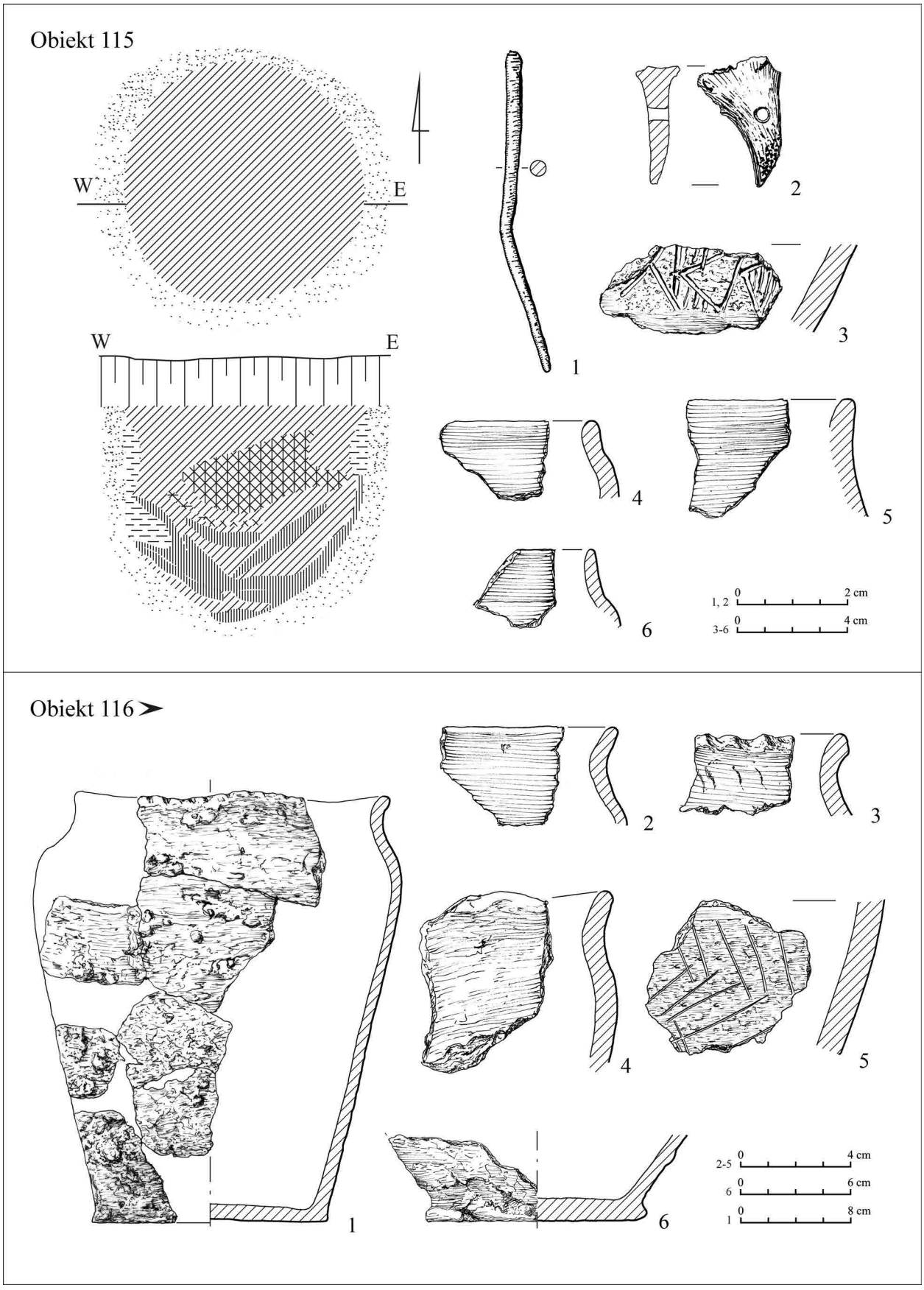
Tablica 95. Obiekt 111: 1 – glina; obiekt 112; obiekt 113: 2-5 – glina

Plate 95. Feature 111: 1 – clay; Features 112; Feature 113: 2-5 – clay

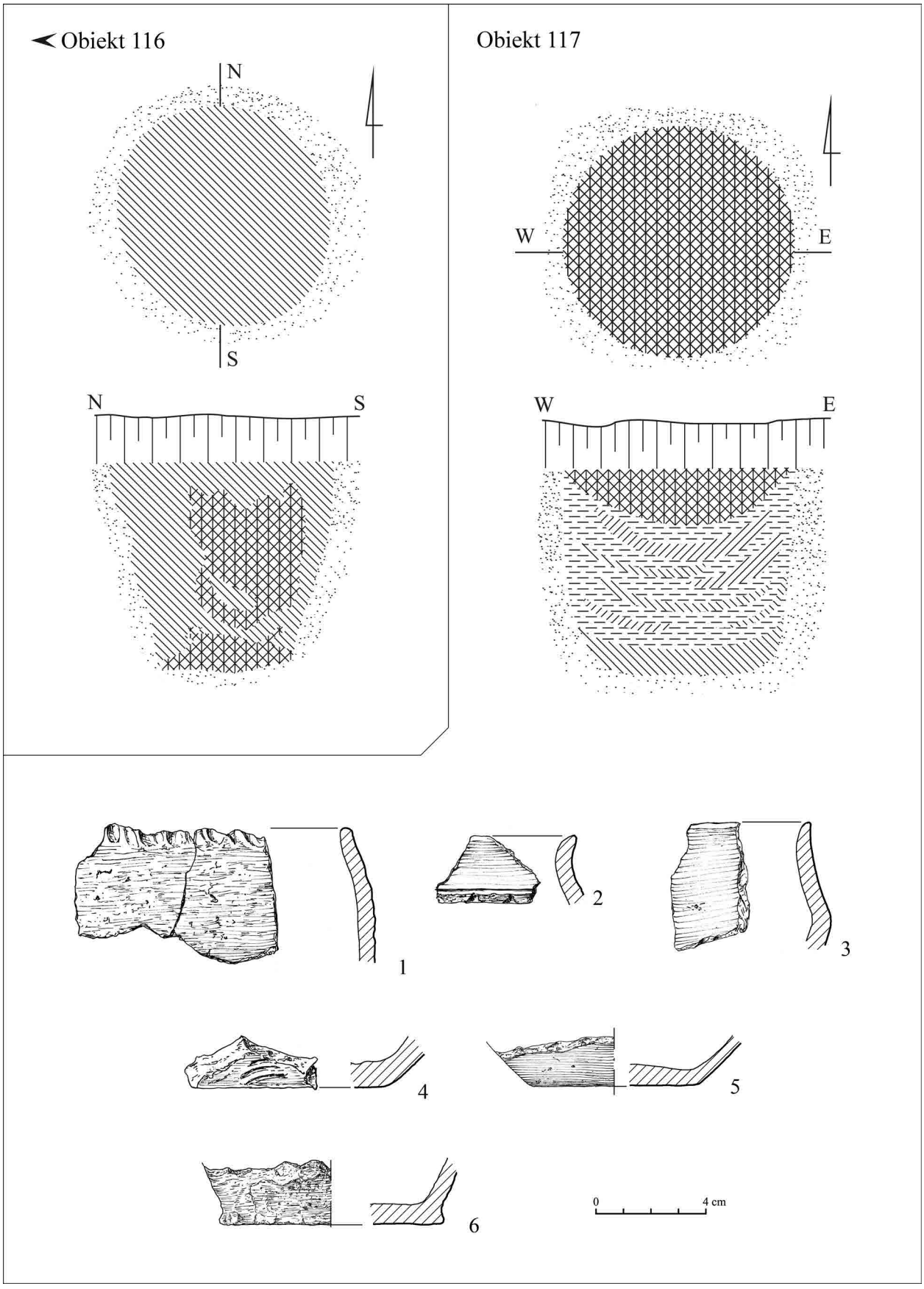
Tablica 96. Obiekt 113: 1 – glina; obiekt 114: 1-3 – glina

Plate 96. Feature 113: 1 – clay; Feature 114: 1-3 – clay

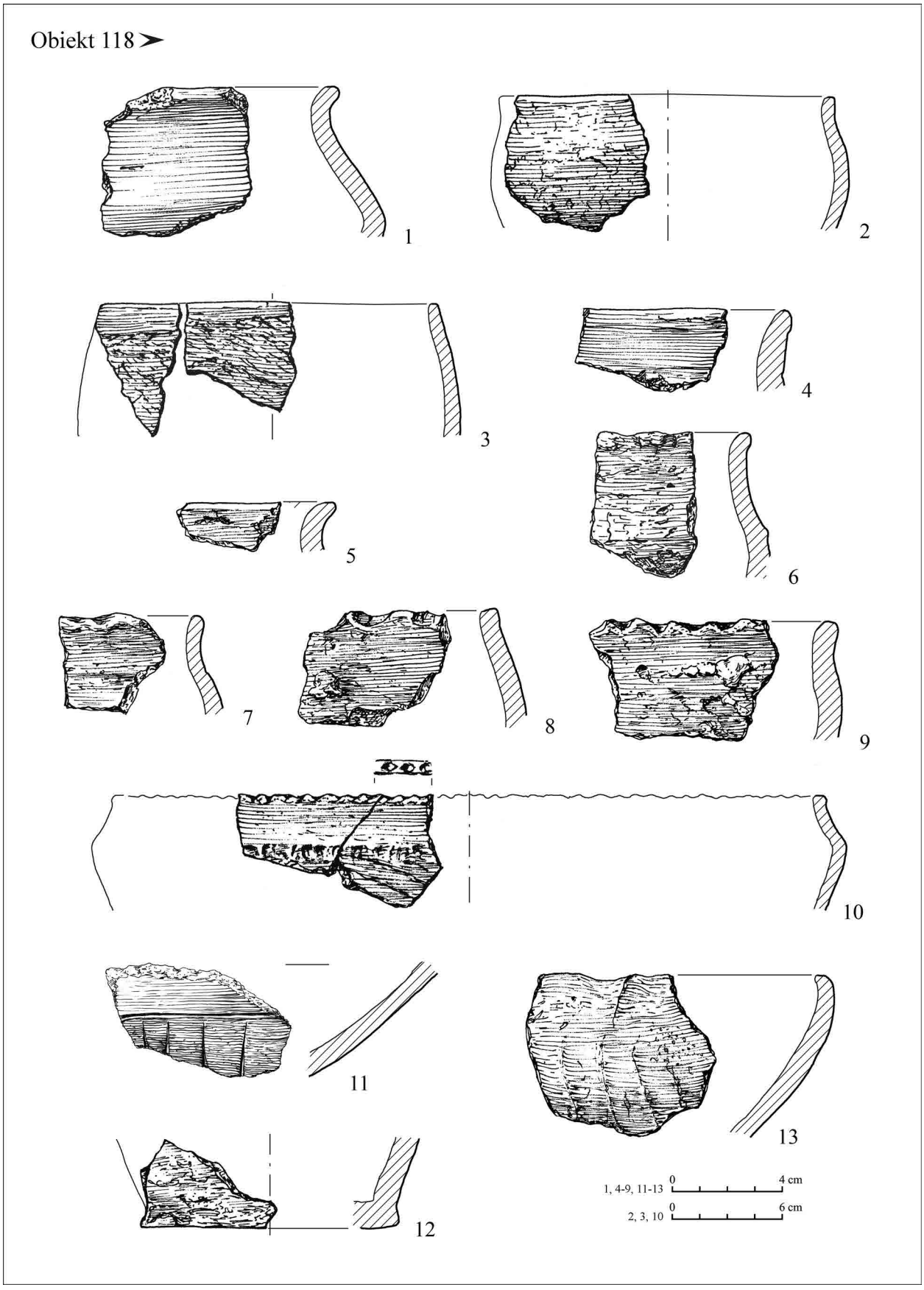
Tablica 97. Obiekt 115: 1 – żelazo, 2 – kość, 3-6 – glina; obiekt 116: 1-6 – glina

Plate 97. Feature 115: 1 – iron, 2 – bone, 3-6 – clay; Feature 116: 1-6 – clay

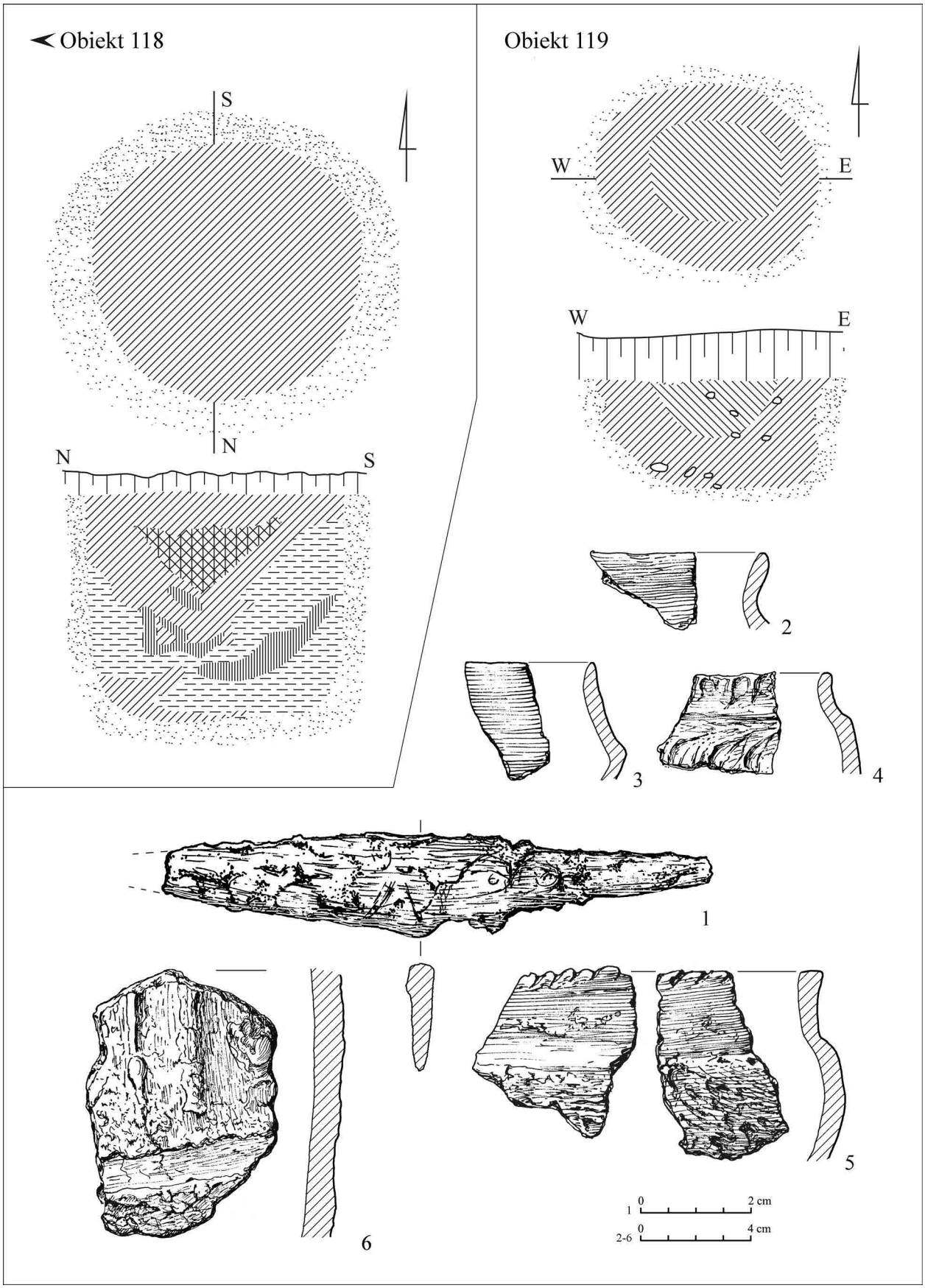
Tablica 98. Obiekt 116; obiekt 117: 1-6 – glina

Plate 98. Feature 116; Feature 117: 1-6 – clay

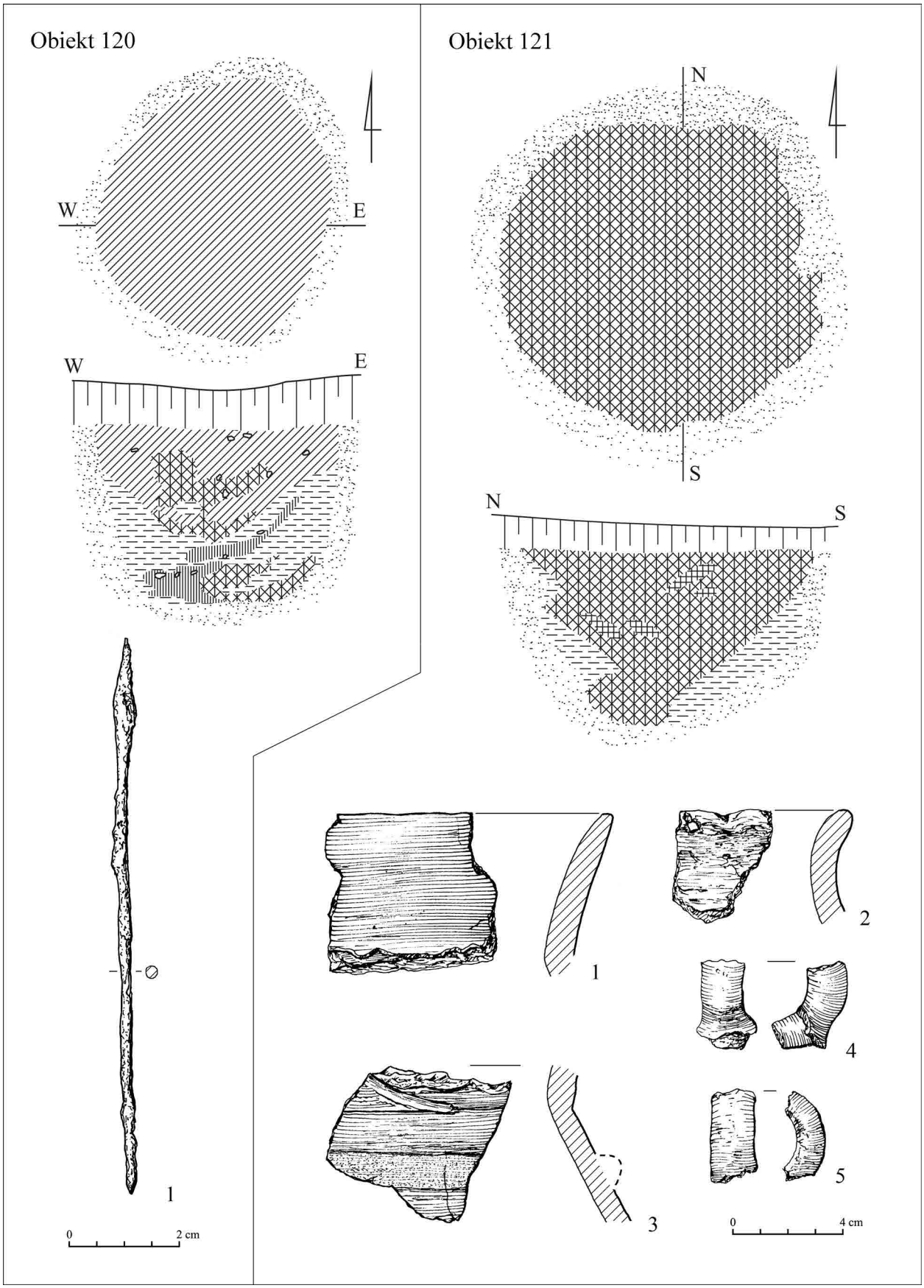
Tablica 99 Obiekt 118: 1-13 – glina

Plate 99. Feature 118: 1-13 – clay

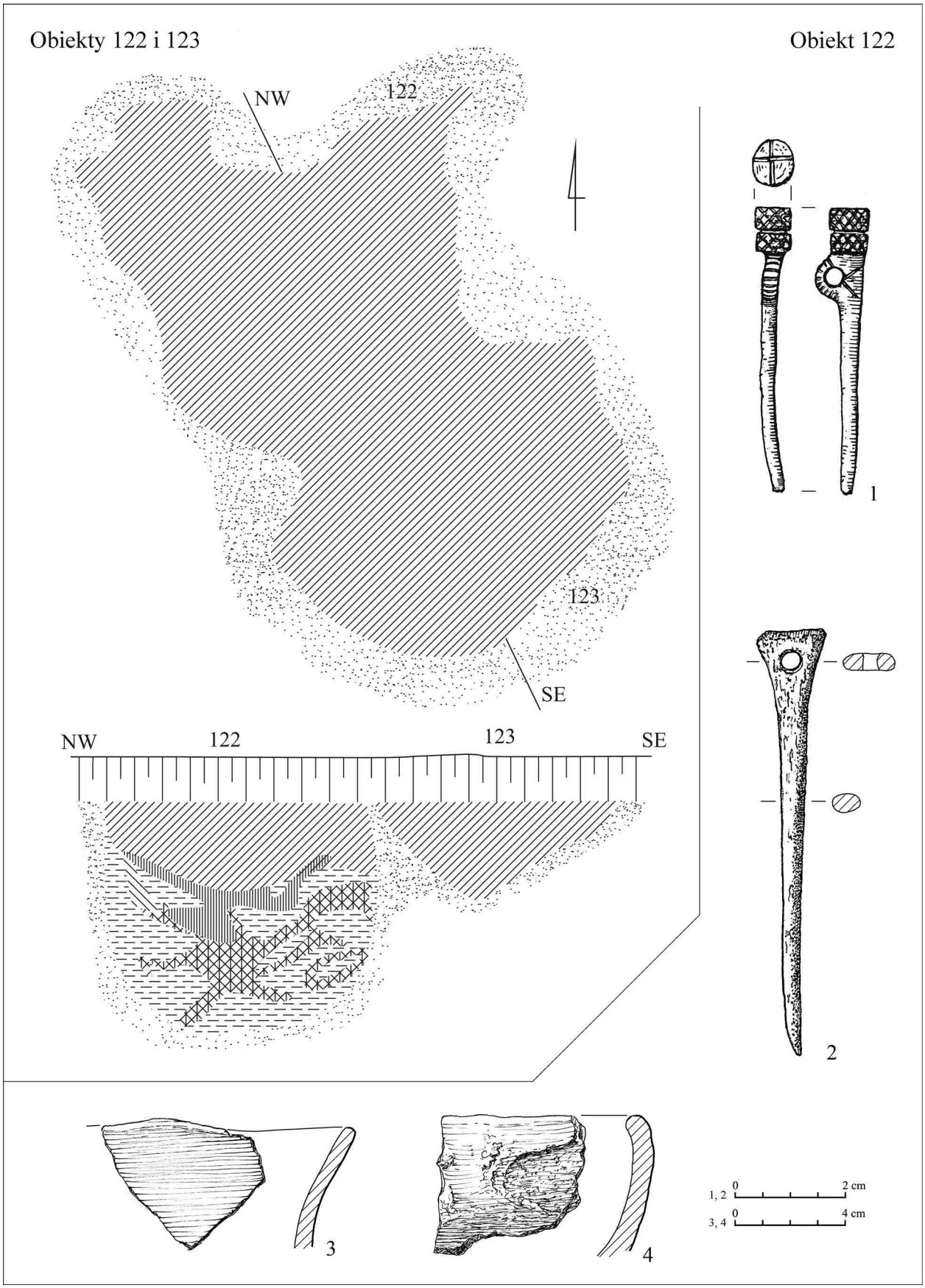
Tablica 100. Obiekt 118; obiekt 119: 1 – żelazo, 2-6 – glina

Plate 100. Feature 118; Feature 119: 1 – iron, 2-6 – clay

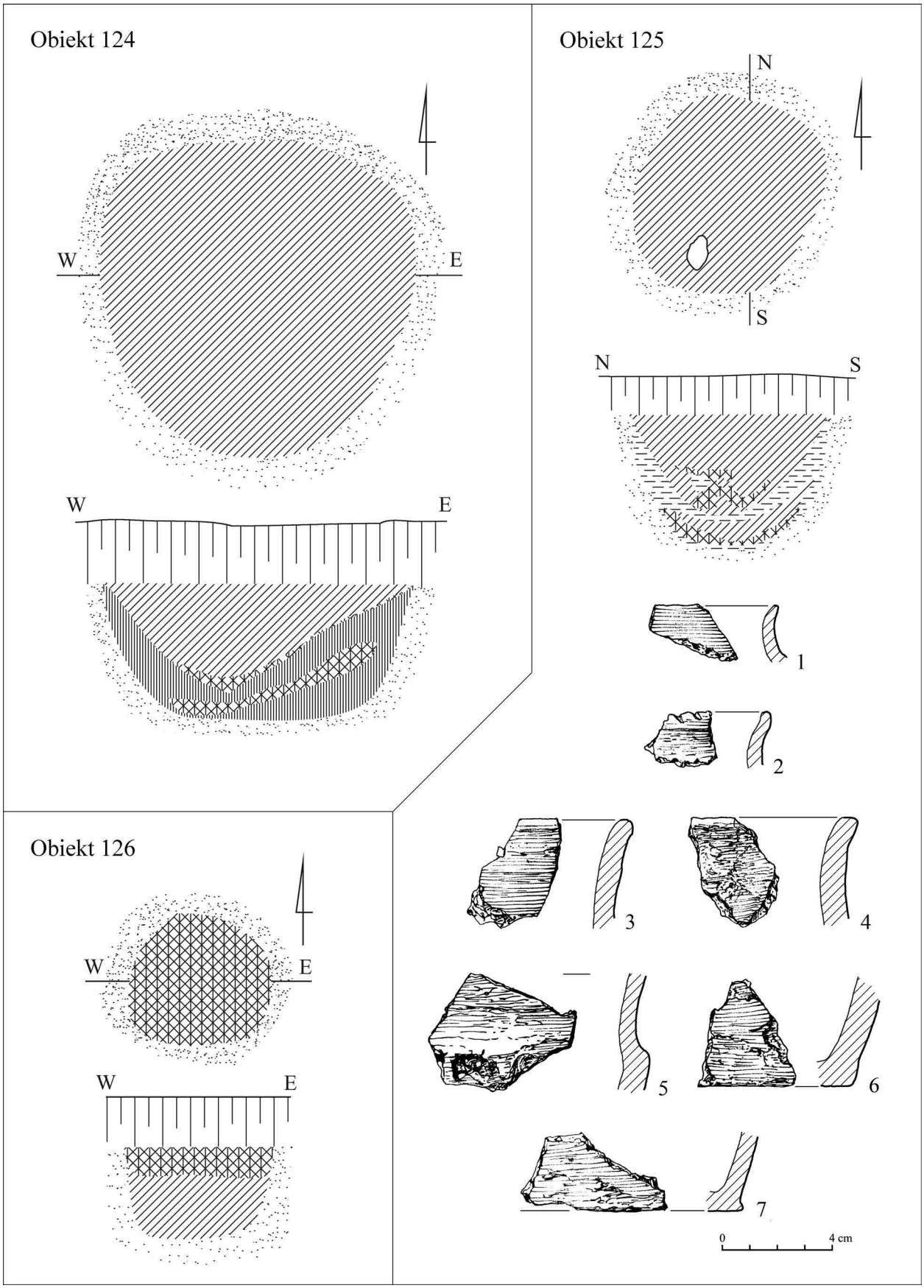
Tablica 101. Obiekt 120: 1 – żelazo; obiekt 121: 1-5 – glina

Plate 101. Feature 120: 1 – iron; Feature 121: 1-5 – clay

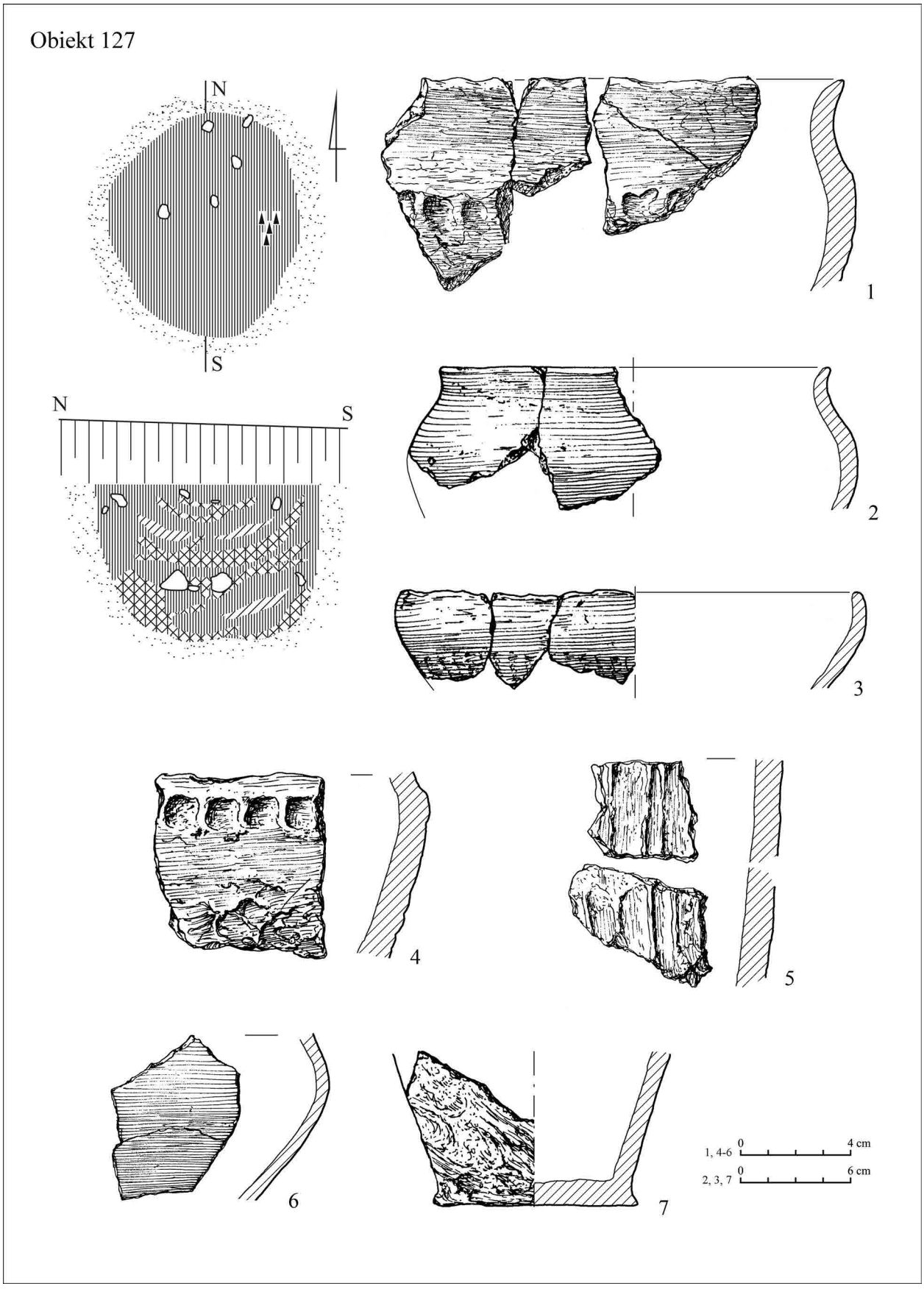
Tablica 102. Obiekty 122,123; obiekt 122: 1 – brąz, 2 – kość, 3,4 – glina

Plate 102. Features 122,123; Feature 122: 1 – bronze, 2 – bone, 3,4 – clay

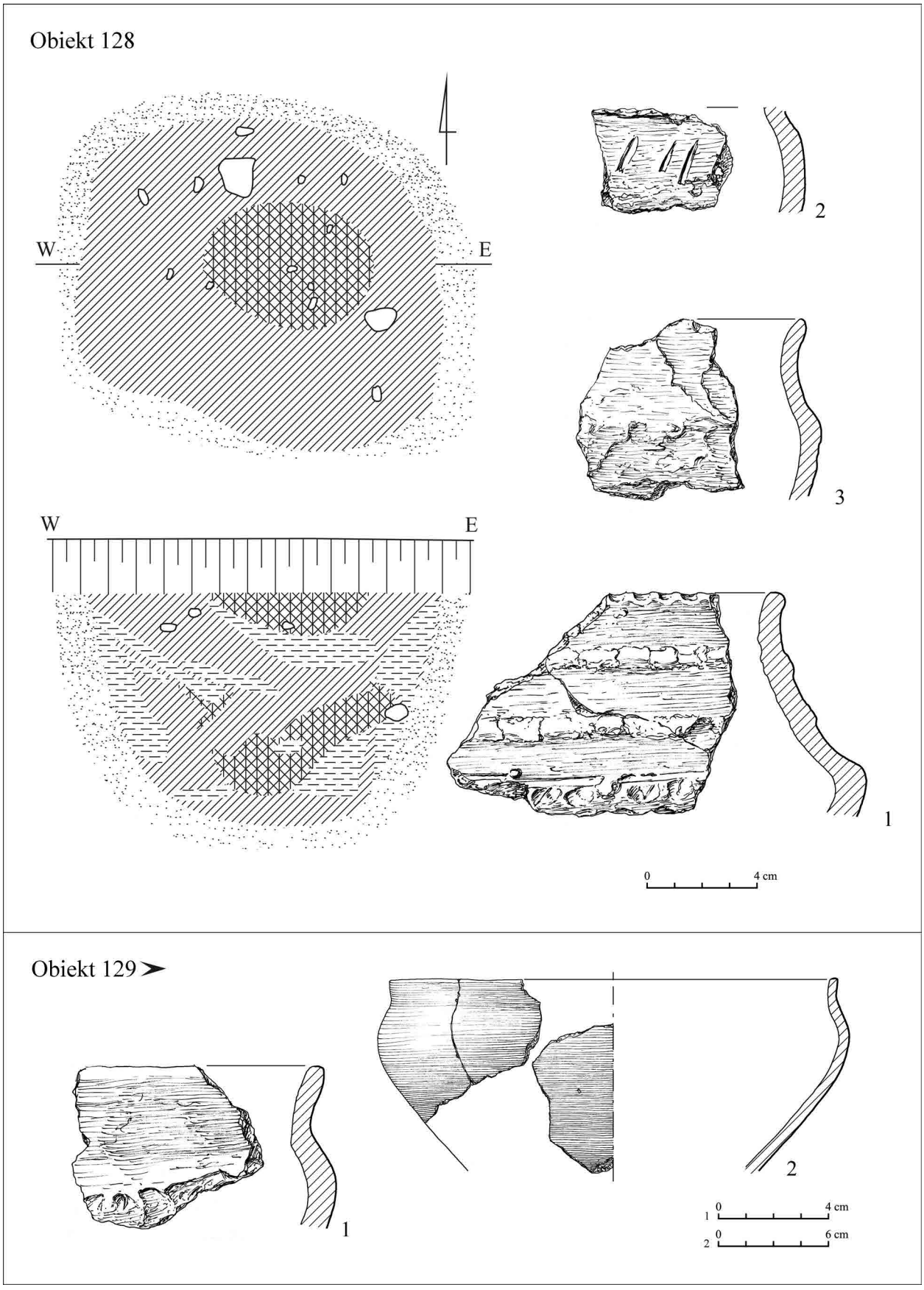

Tablica 103. Obiekt 124; obiekt 125: 1-7 – glina, obiekt 126

Plate 103. Feature 124; Feature 125: 1-7 – clay; Feature 126

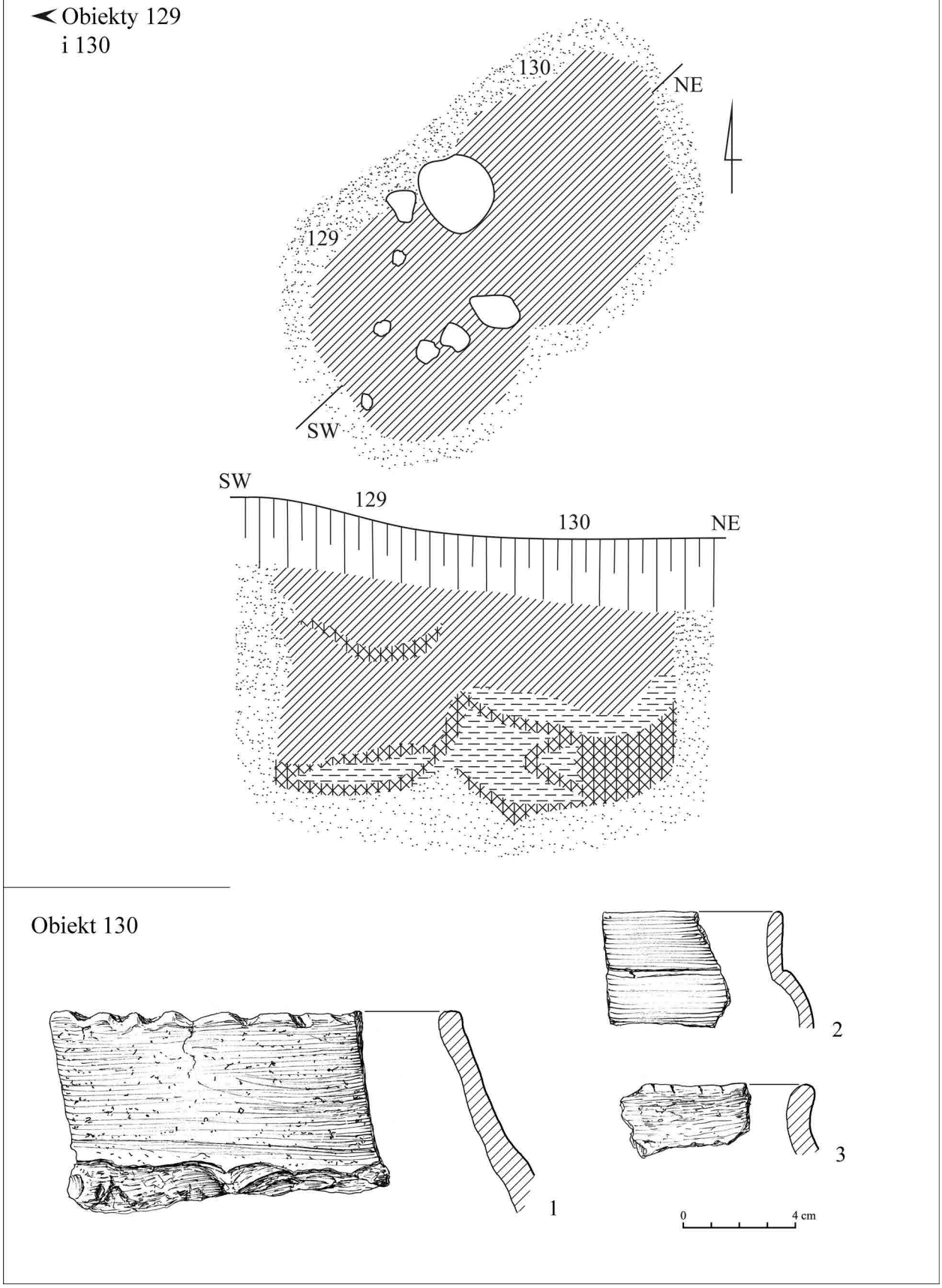

Tablica 104. Obiekt 127: 1-7 – glina
Plate 104. Feature 127: 1-7 – clay

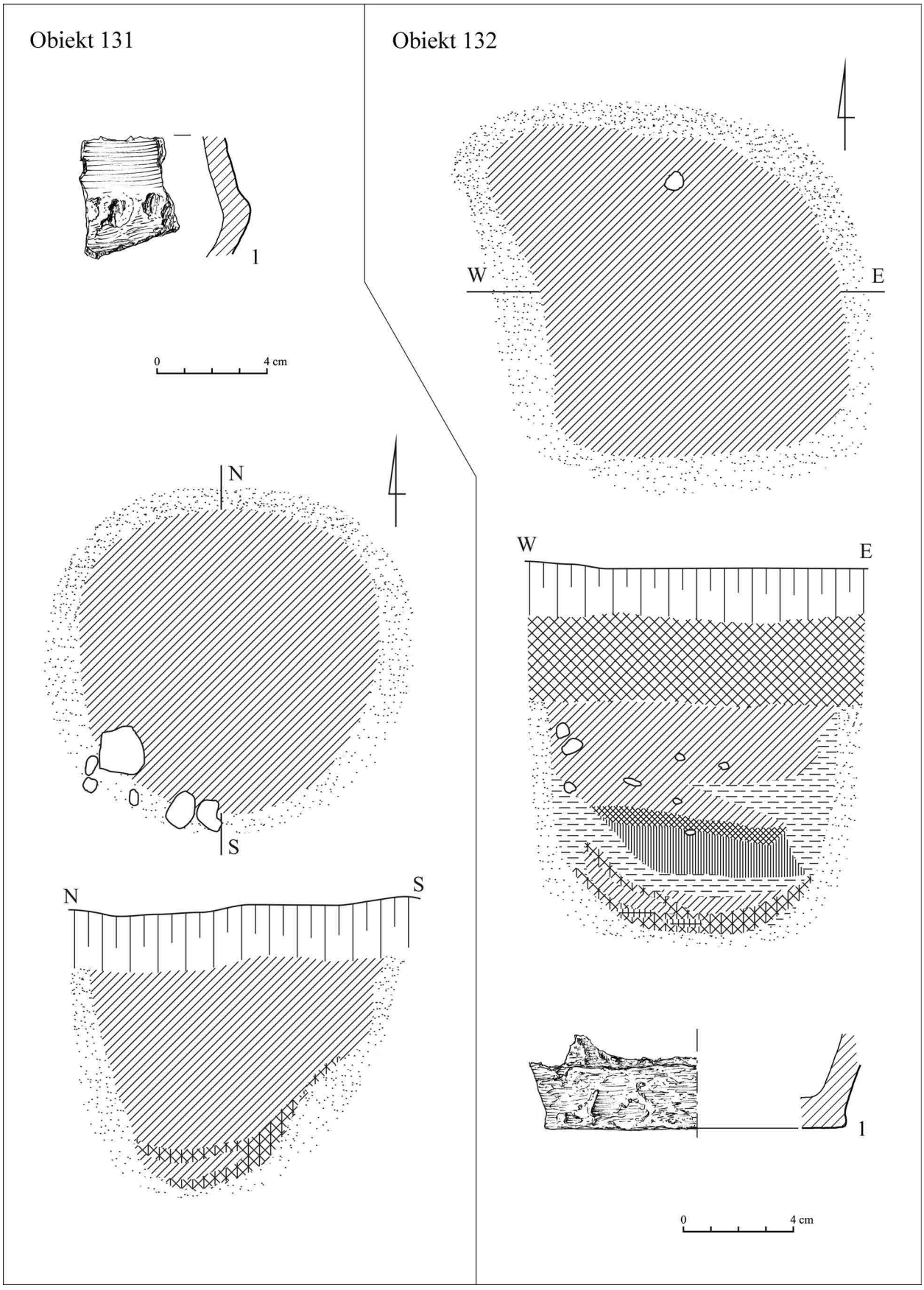
Tablica 105. Obiekt 128: 1-3 – glina; obiekt 129: 1,2 – glina

Plate 105. Feature 128: 1-3 – clay; Feature 129: 1,2 – clay

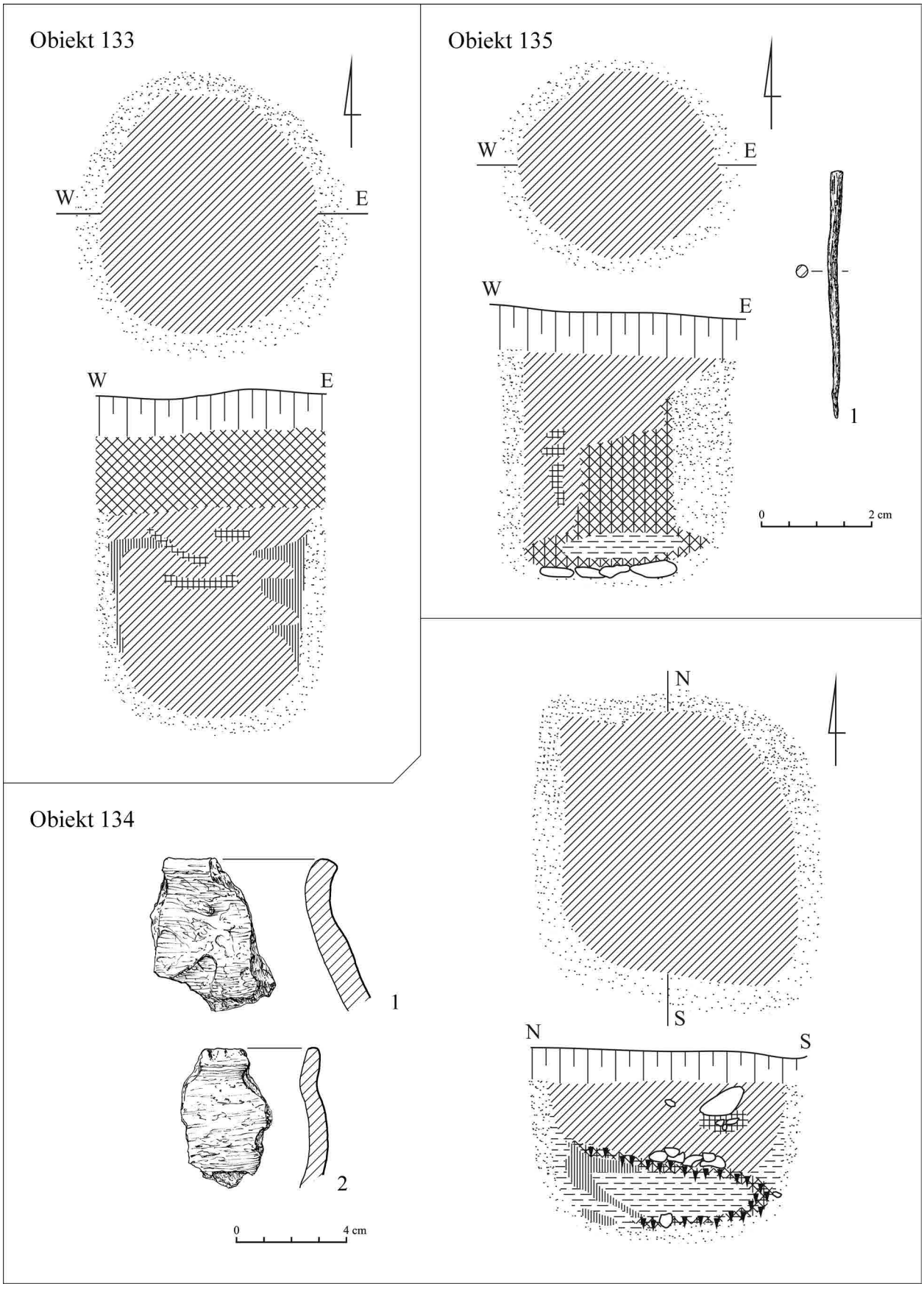
Tablica 106. Obiekty 129, 130; obiekt 130: 1-3 – glina

Plate 106. Features 129, 130; Feature 130: 1-3 – clay

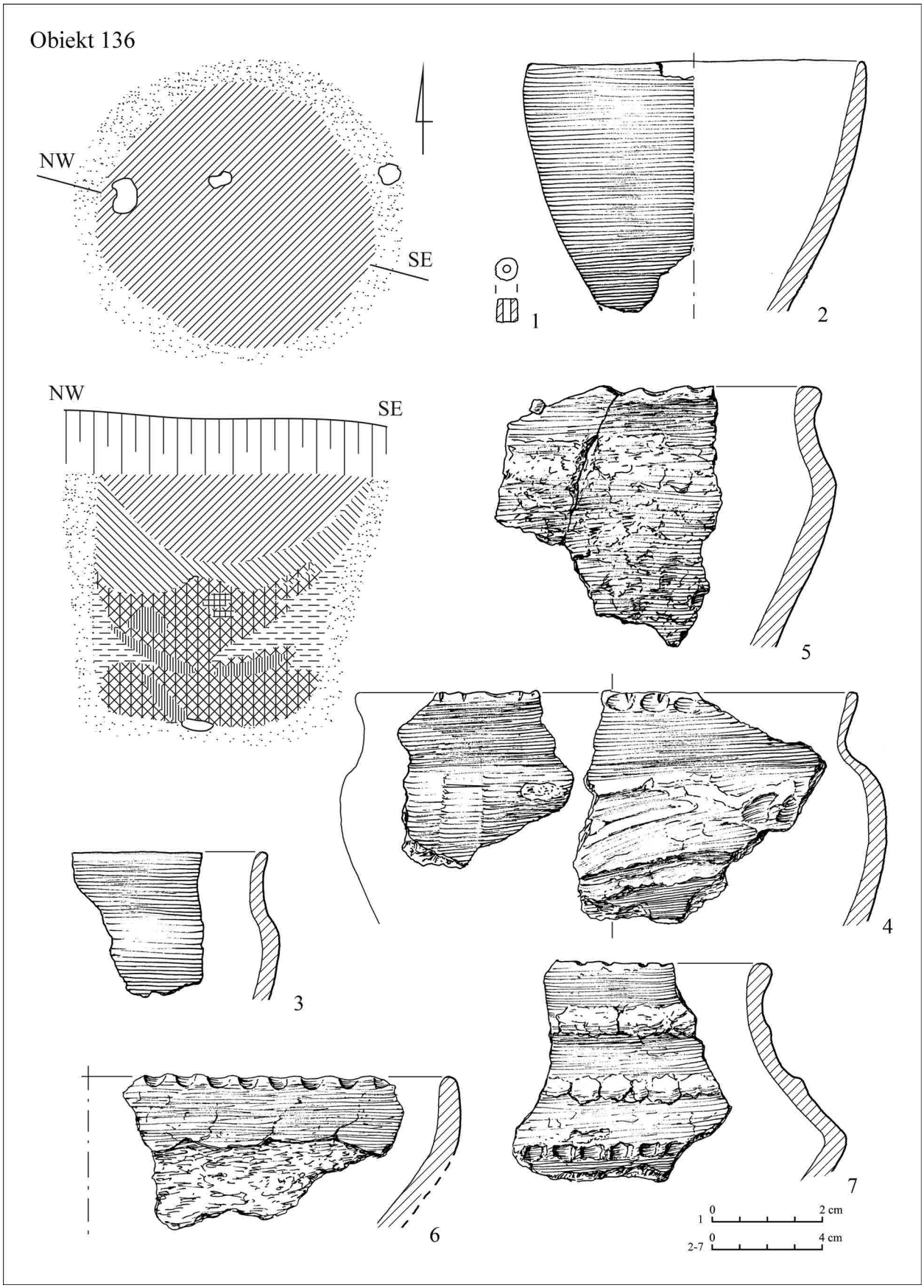
Tablica 107. Obiekt 131: 1 – glina; obiekt 132: 1 – glina

Plate 107. Feature 131: 1 – clay; Feature 132: 1 – clay

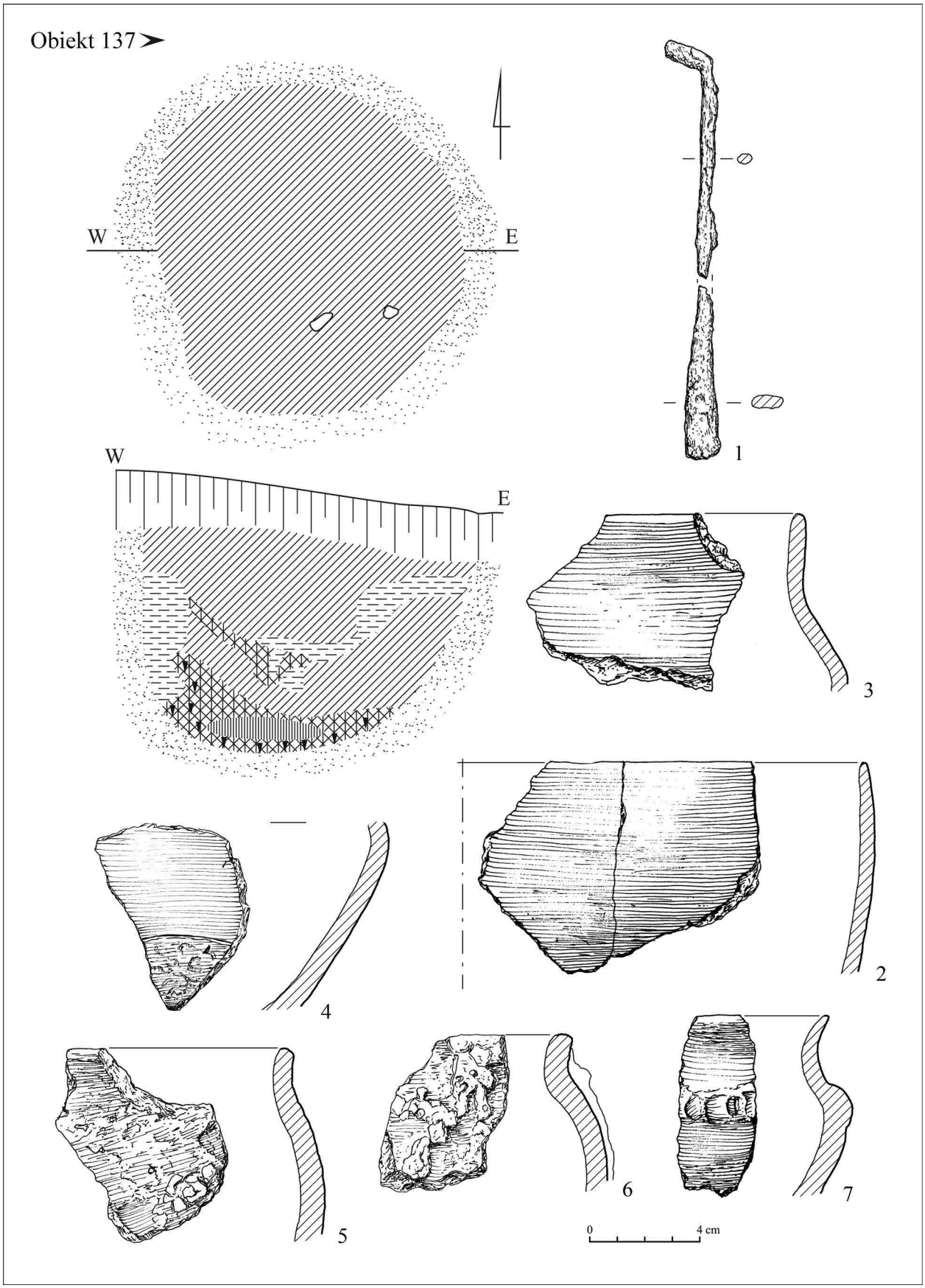
Tablica 108. Obiekt 133; Obiekt 134: 1,2 – glina; Obiekt 135: 1 – żelazo

Plate 108. Feature 133; Feature 134: 1,2 – clay; Feature 135: 1 – iron

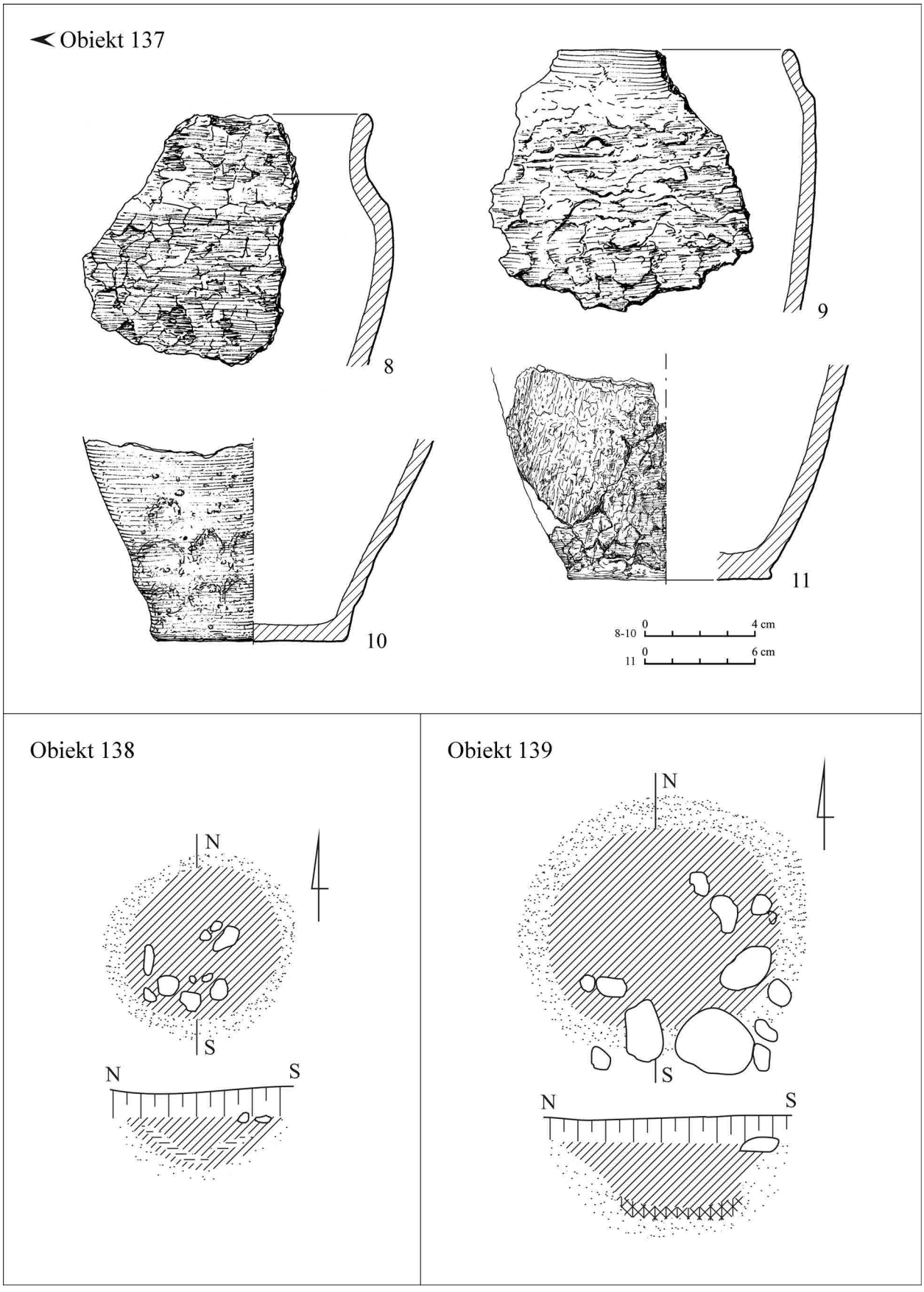
Tablica 109. Obiekt 136: 1 – szkło, 2-7 – glina

Plate 109. Feature 136: 1 glass, 2-7 – clay

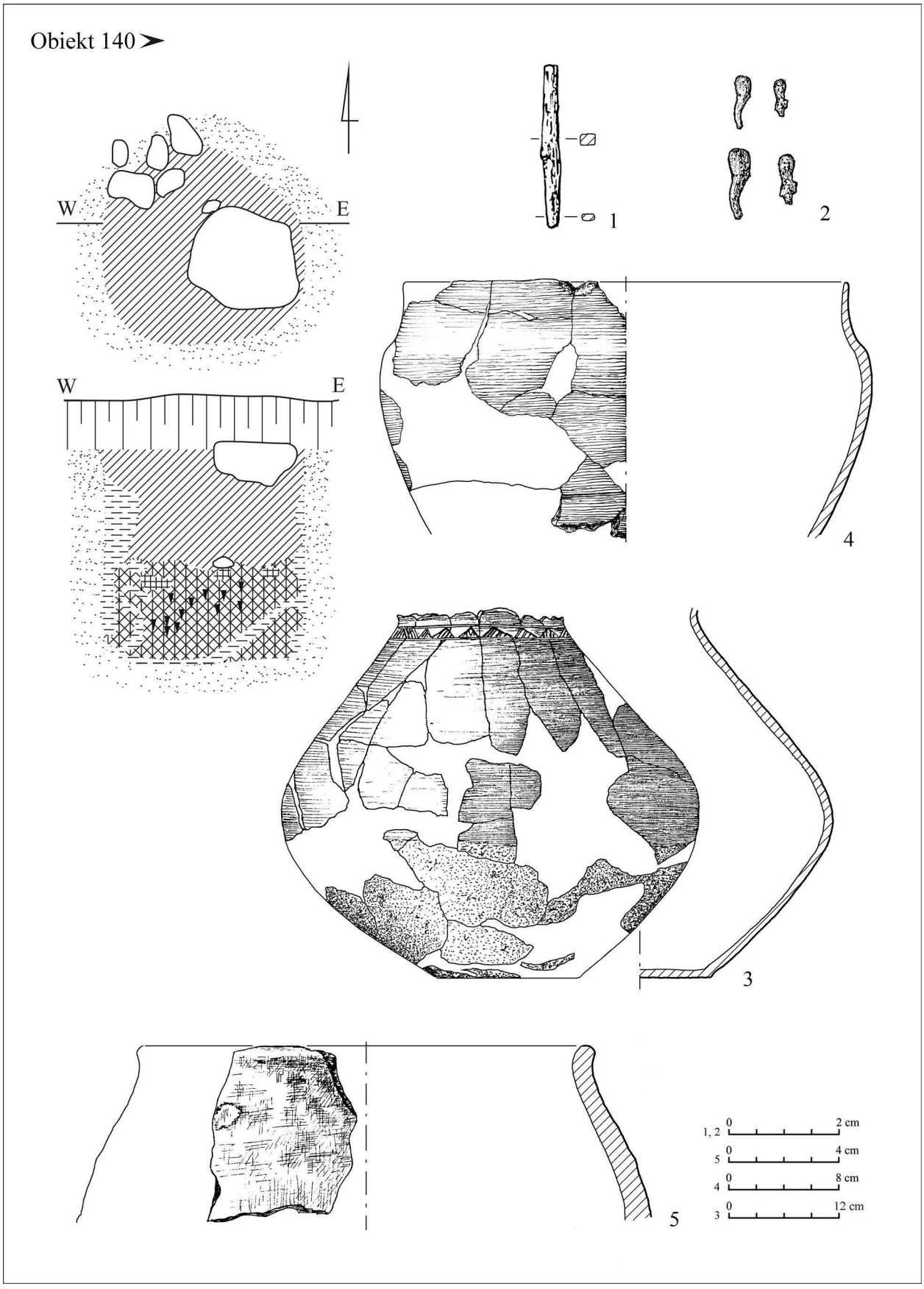
Tablica 110. Obiekt 137: 1 – żelazo, 2-7 – glina

Plate 110. Feature 137: 1 – iron, 2 – 7 clay

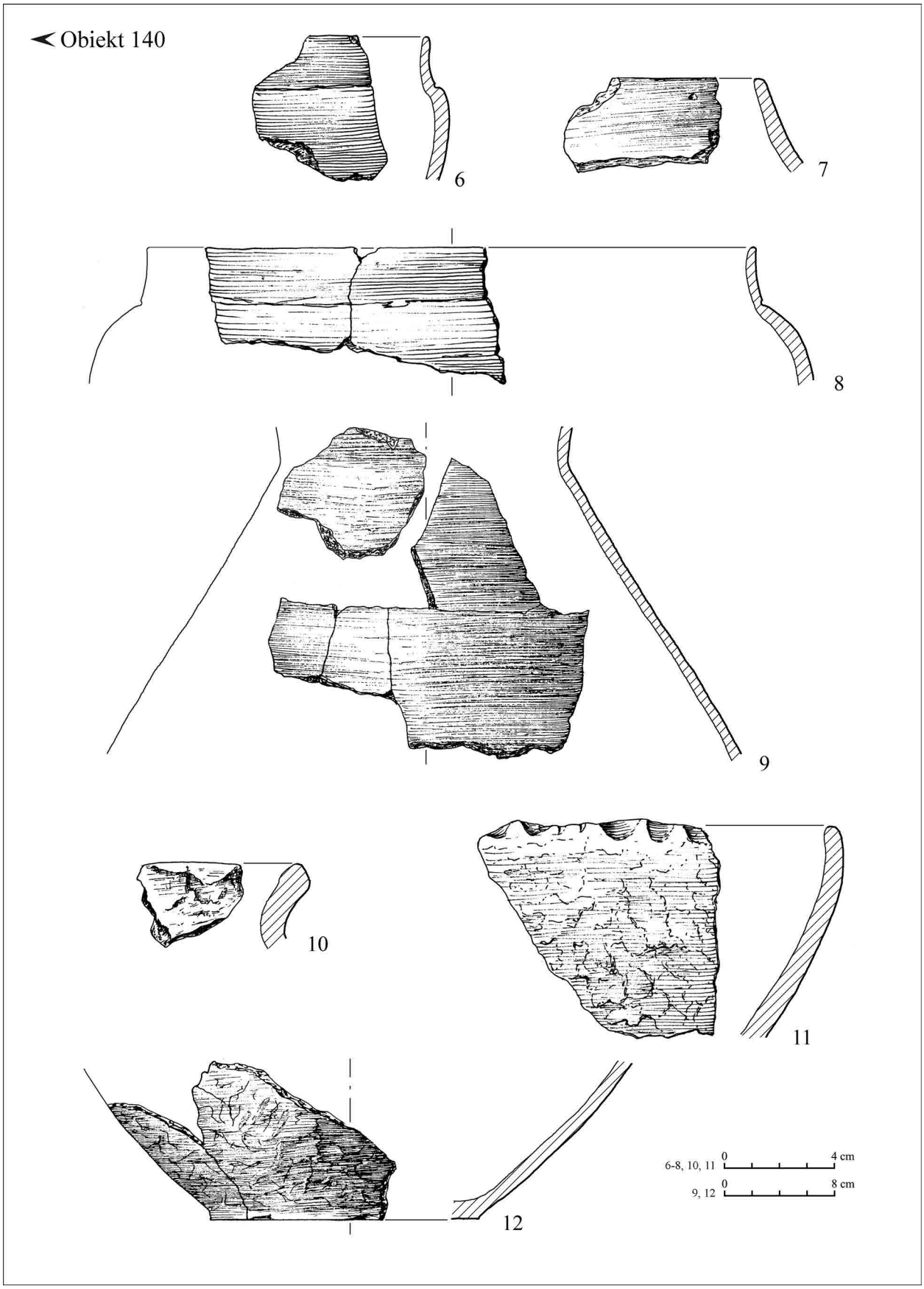
Tablica 111. Obiekt 137: 8-11 – glina; obiekt 138; obiekt 139

Plate 111. Feature 137: 8-11 – clay; Feature 138; Feature 139

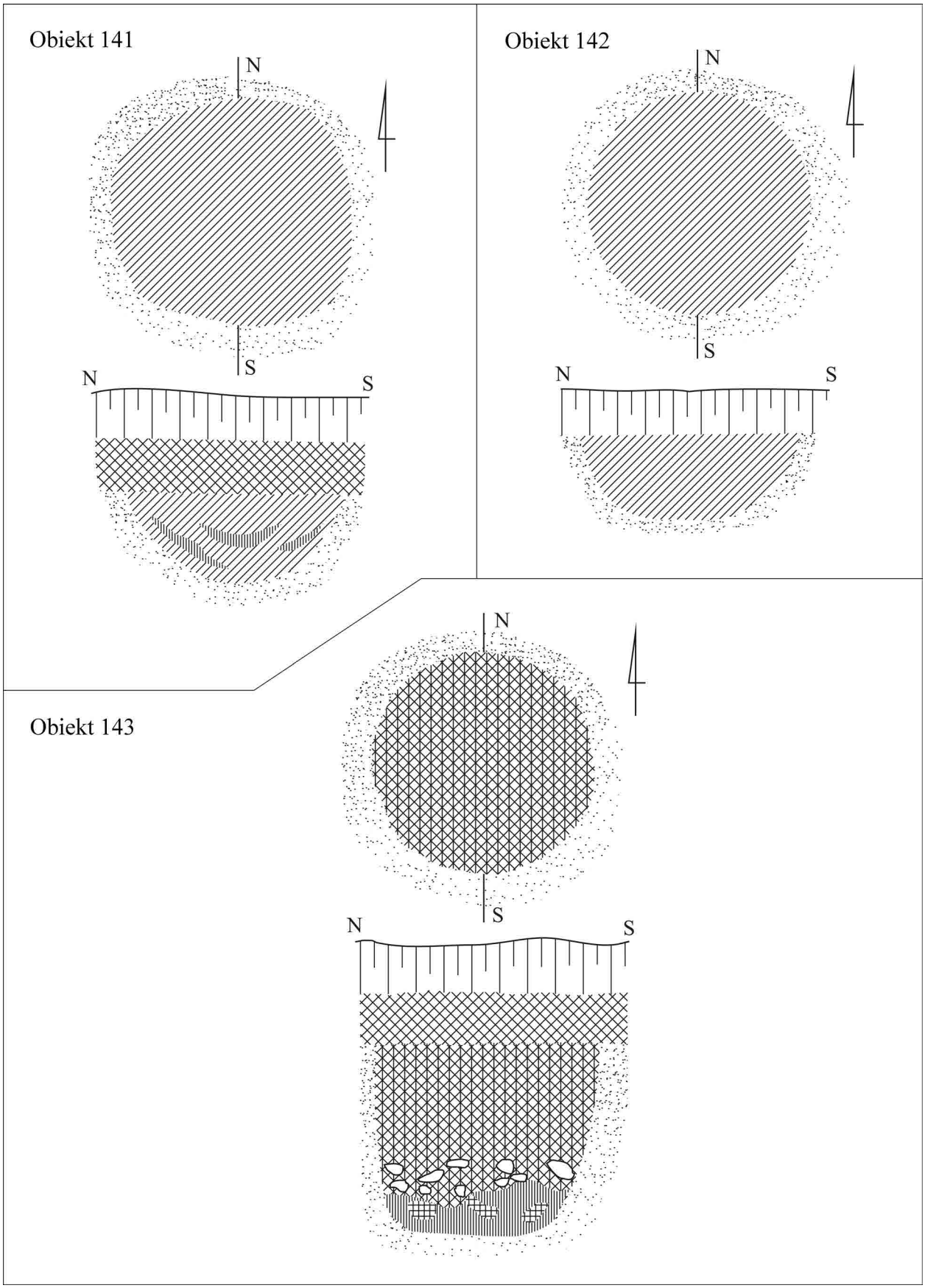

Tablica 112. Obiekt 140: 1 – żelazo, 2 – brąz, 3-5 – glina

Plate 112. Feature 140: 1 – iron, 2 – bronze, 3-5 – clay

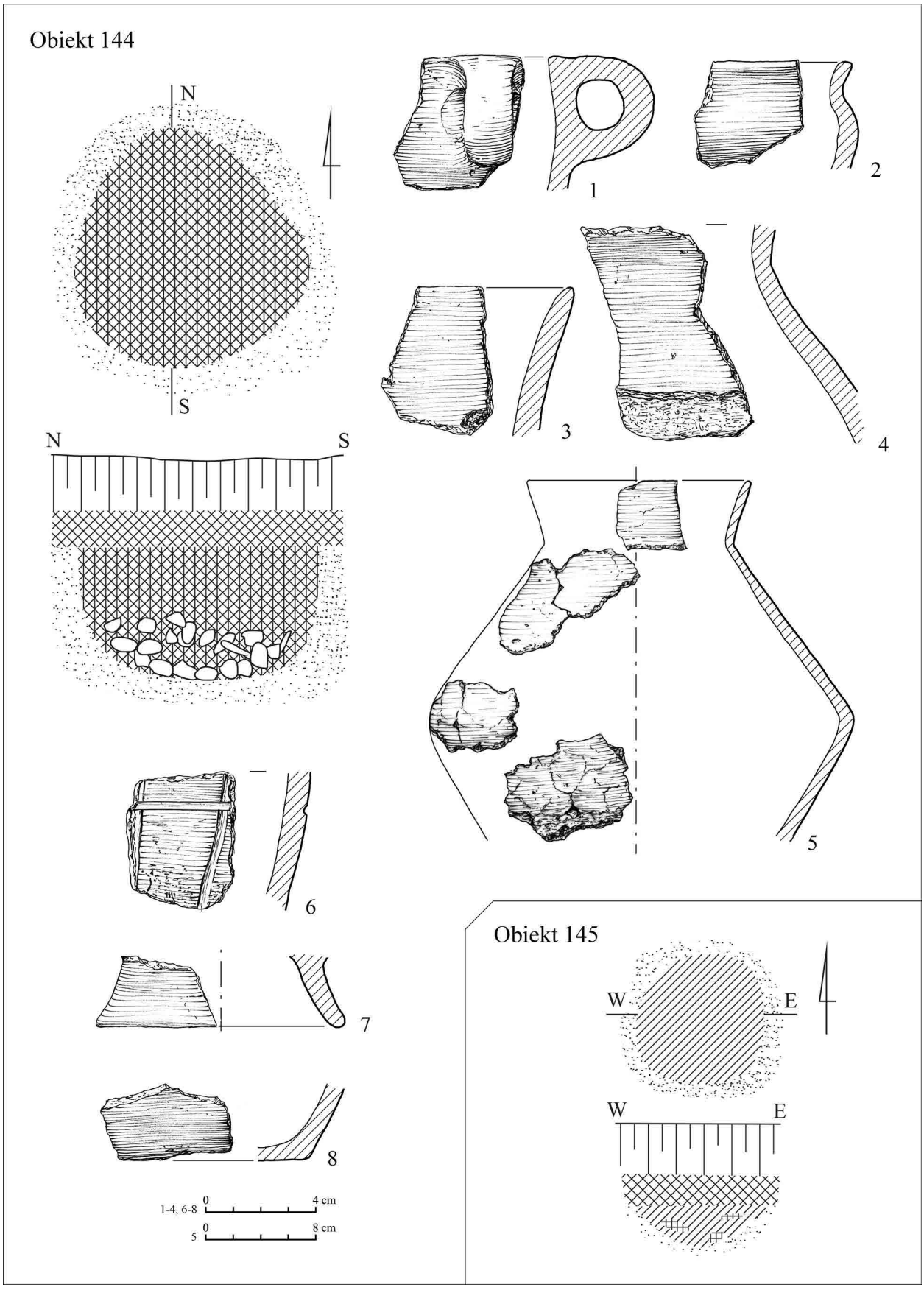

Tablica 113. Obiekt 140: 6-12 – glina
Plate 113. Feature 140: 6-12 – clay

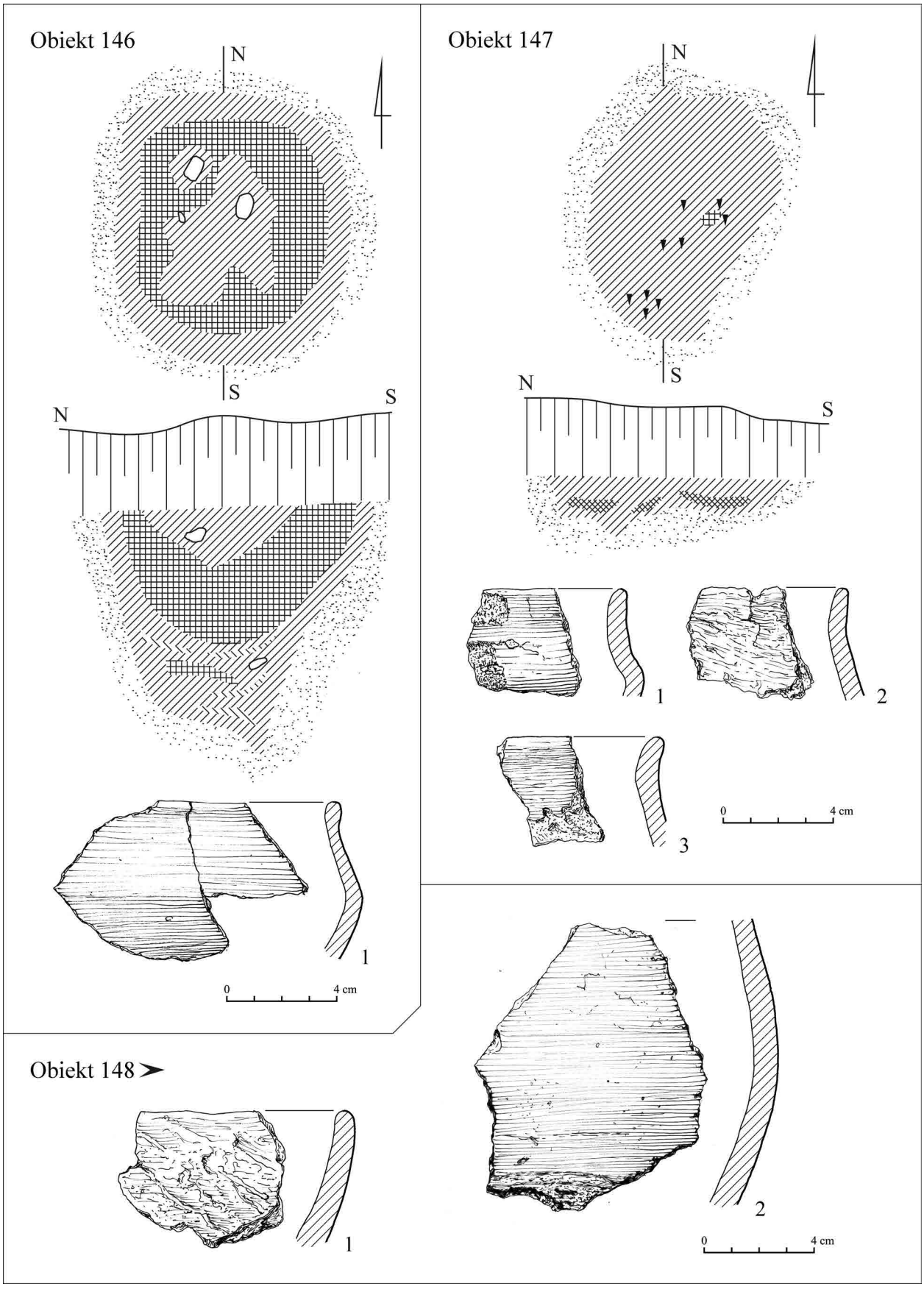
Tablica 114. Obiekt 141; obiekt 142; obiekt 143

Plate 114. Feature 141; Feature 142; Feature 143

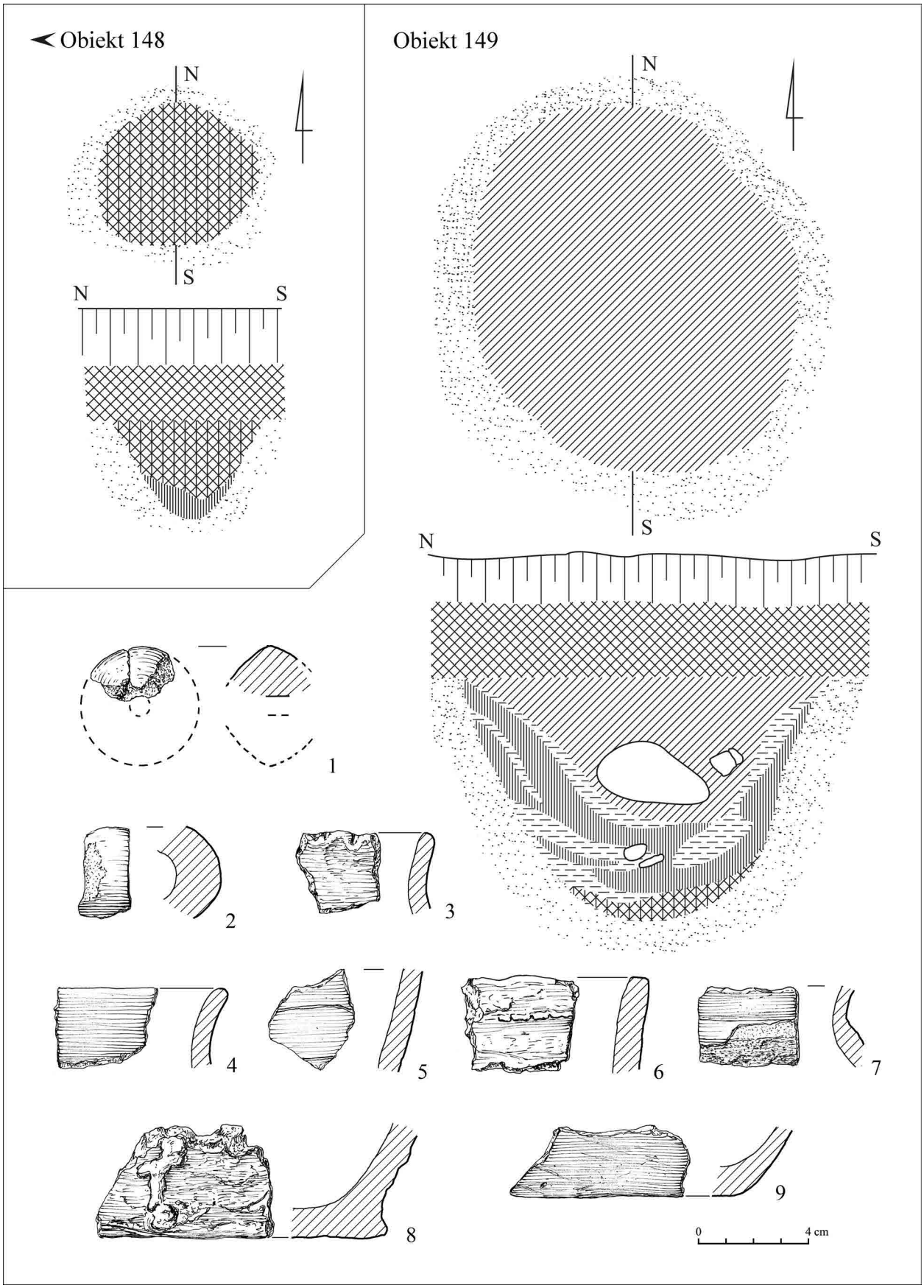
Tablica 115. Obiekt 144: 1-8 – glina; obiekt 145

Plate 115. Feature 144: 1-8 – clay; Feature 145

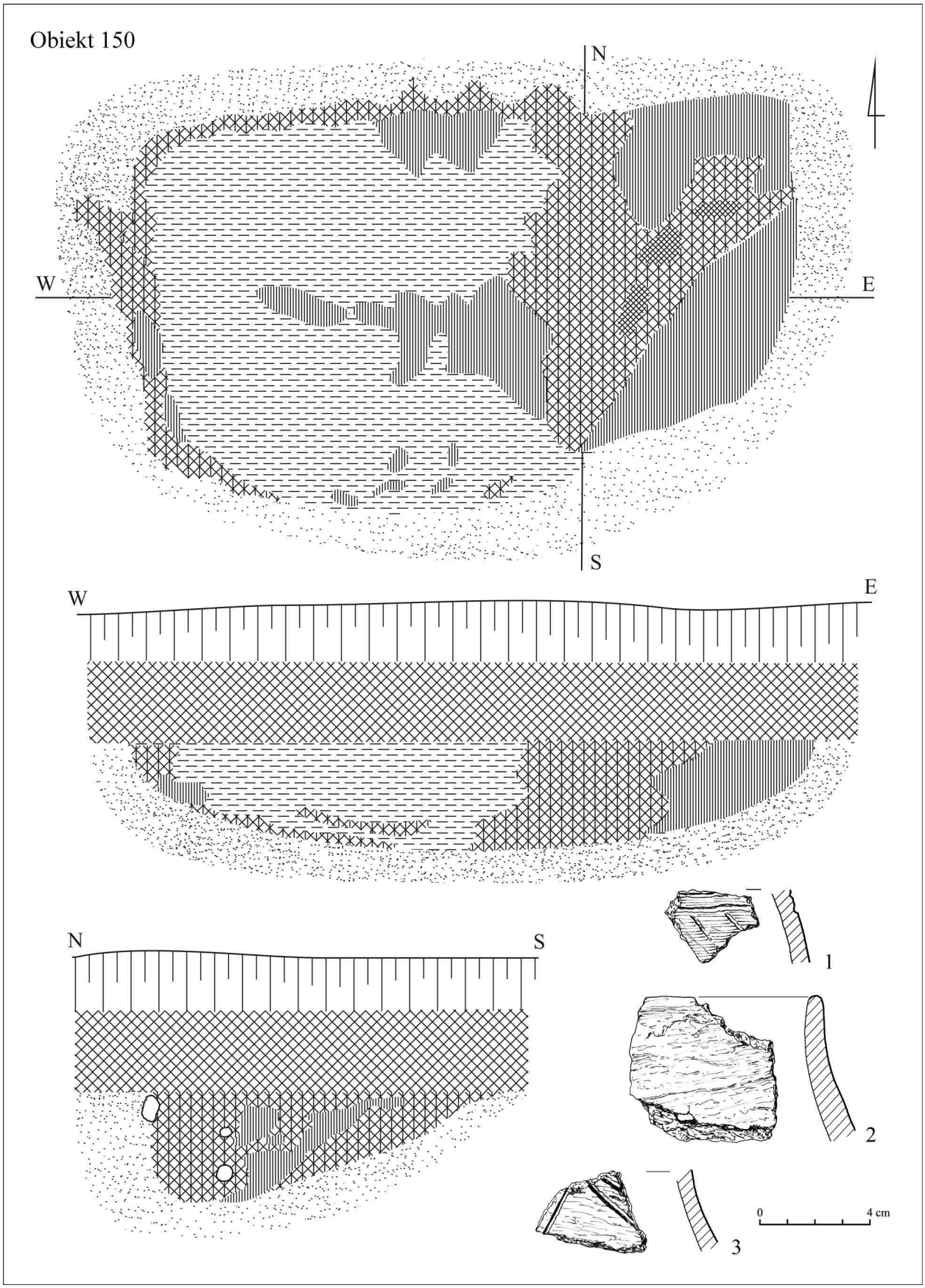
Tablica 116. Obiekt 146: 1 – glina; obiekt 147: 1-3 – glina; obiekt 148: 1,2 – glina

Plate 116. Feature 146: 1 – clay; Feature 147: 1-3 – clay; Feature 148: 1,2 – clay

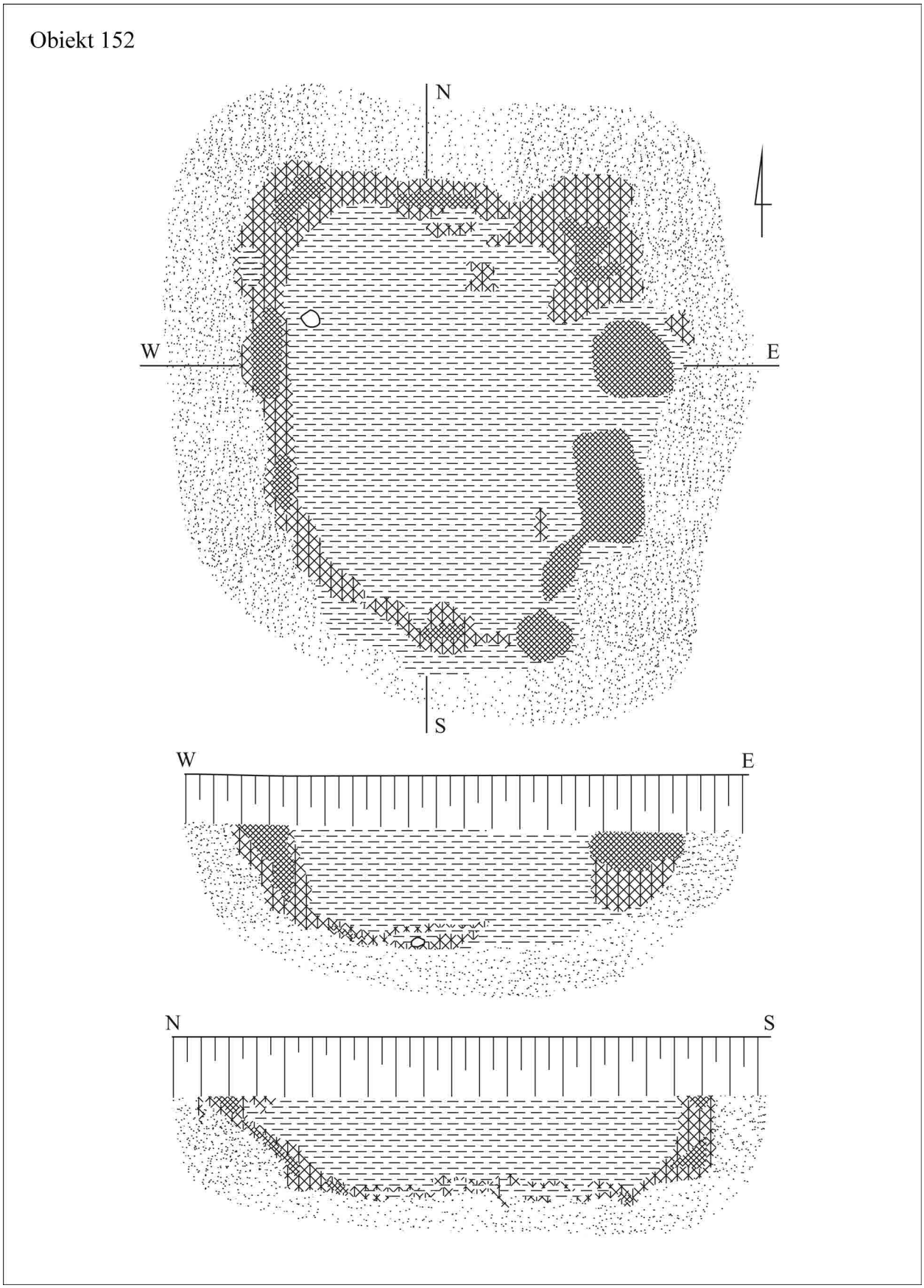
Tablica 117. Obiekt 148; obiekt 149: 1-9 – glina

Plate 117. Feature 148; Feature 149: 1-9 – clay

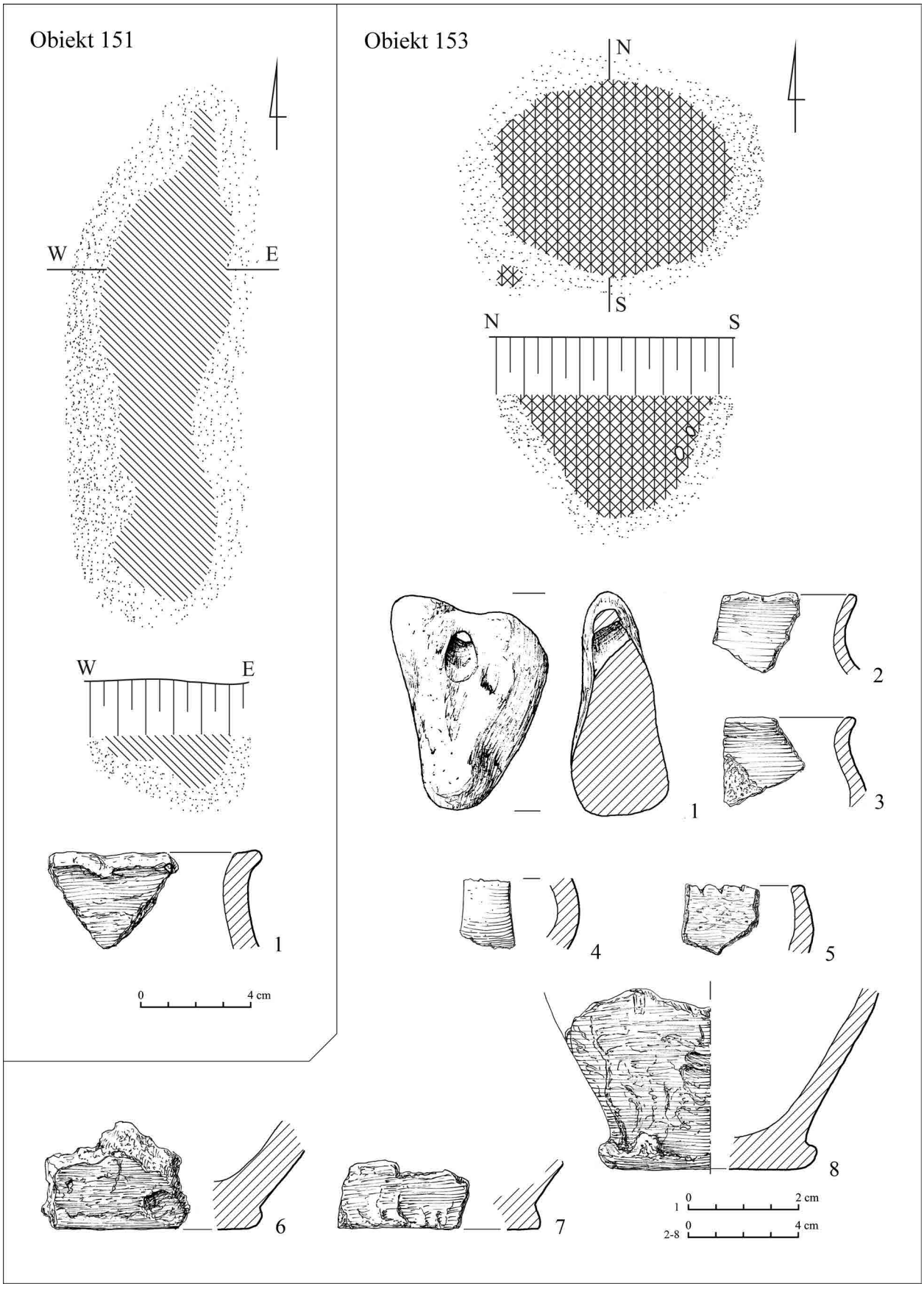

Tablica 118. Obiekt 150: 1-3 – glina

Plate 118. Feature 150: 1-3 – clay

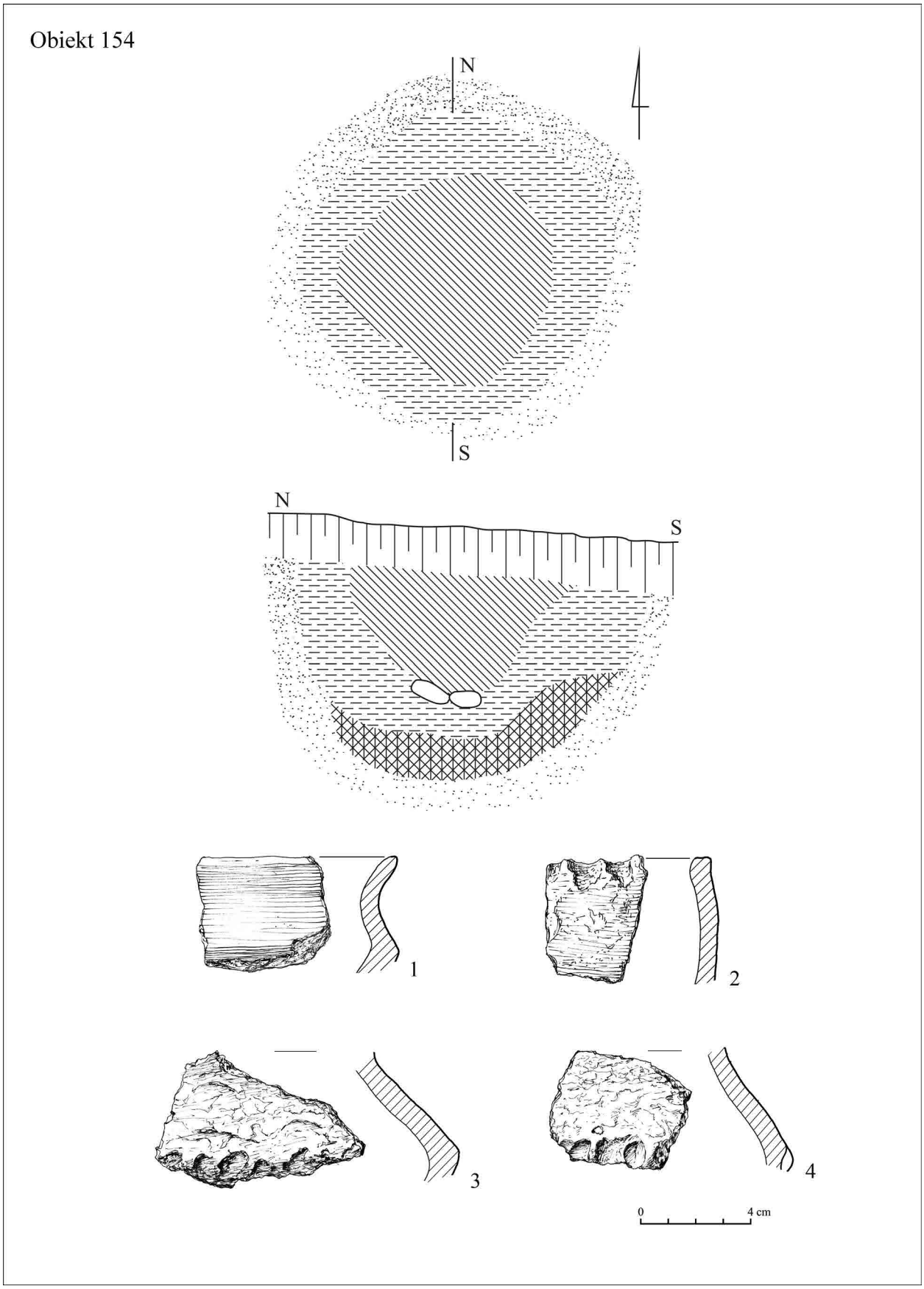

Tablica 119. Obiekt 152
Plate 119. Feature 152

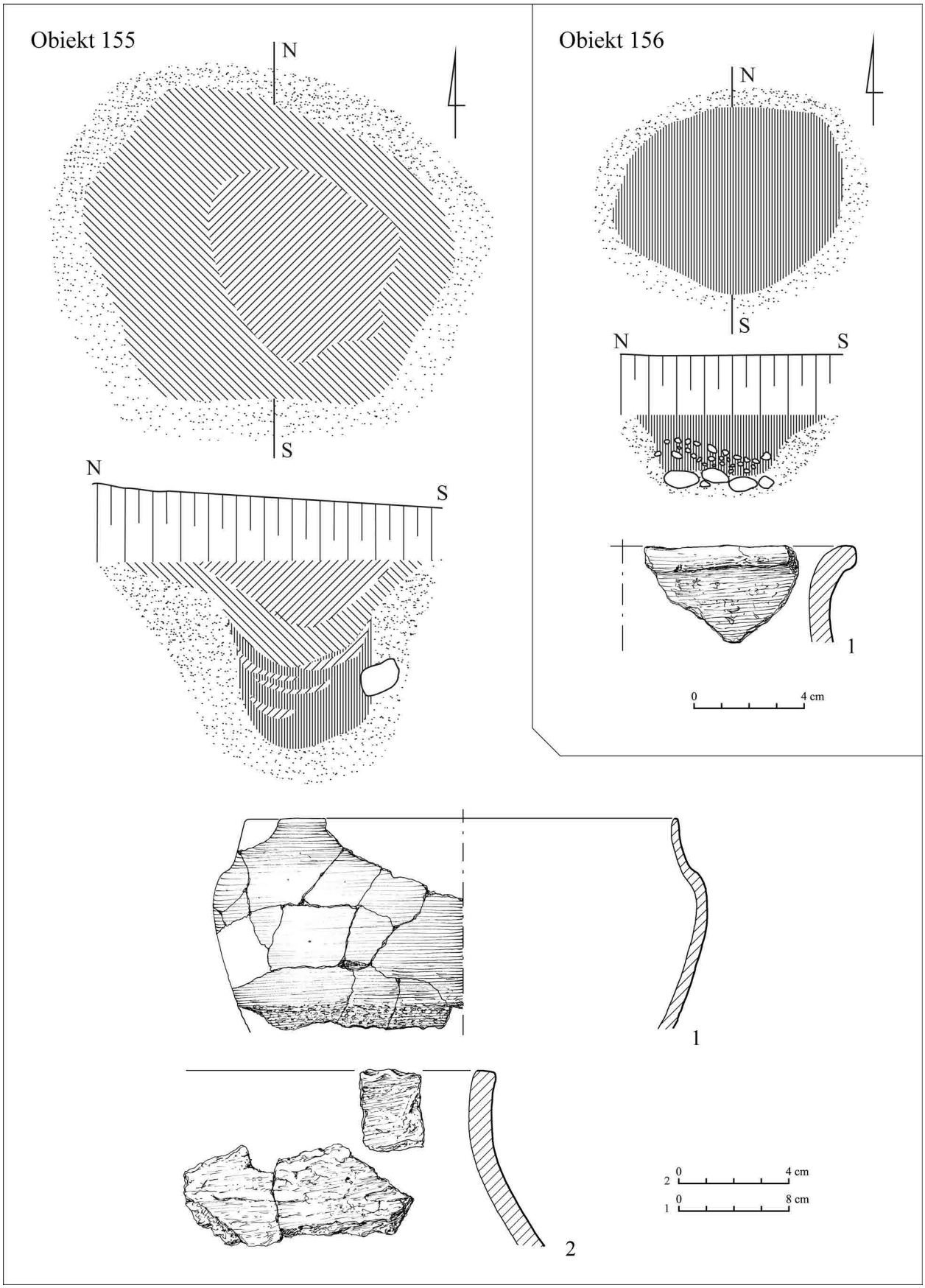
Tablica 120. Obiekt 151: 1 – glina; obiekt 153: 1 – kamień, 2-8 – glina

Plate 120. Feature 151: 1 – clay; Feature 153: 1 – stone, 2-8 – clay

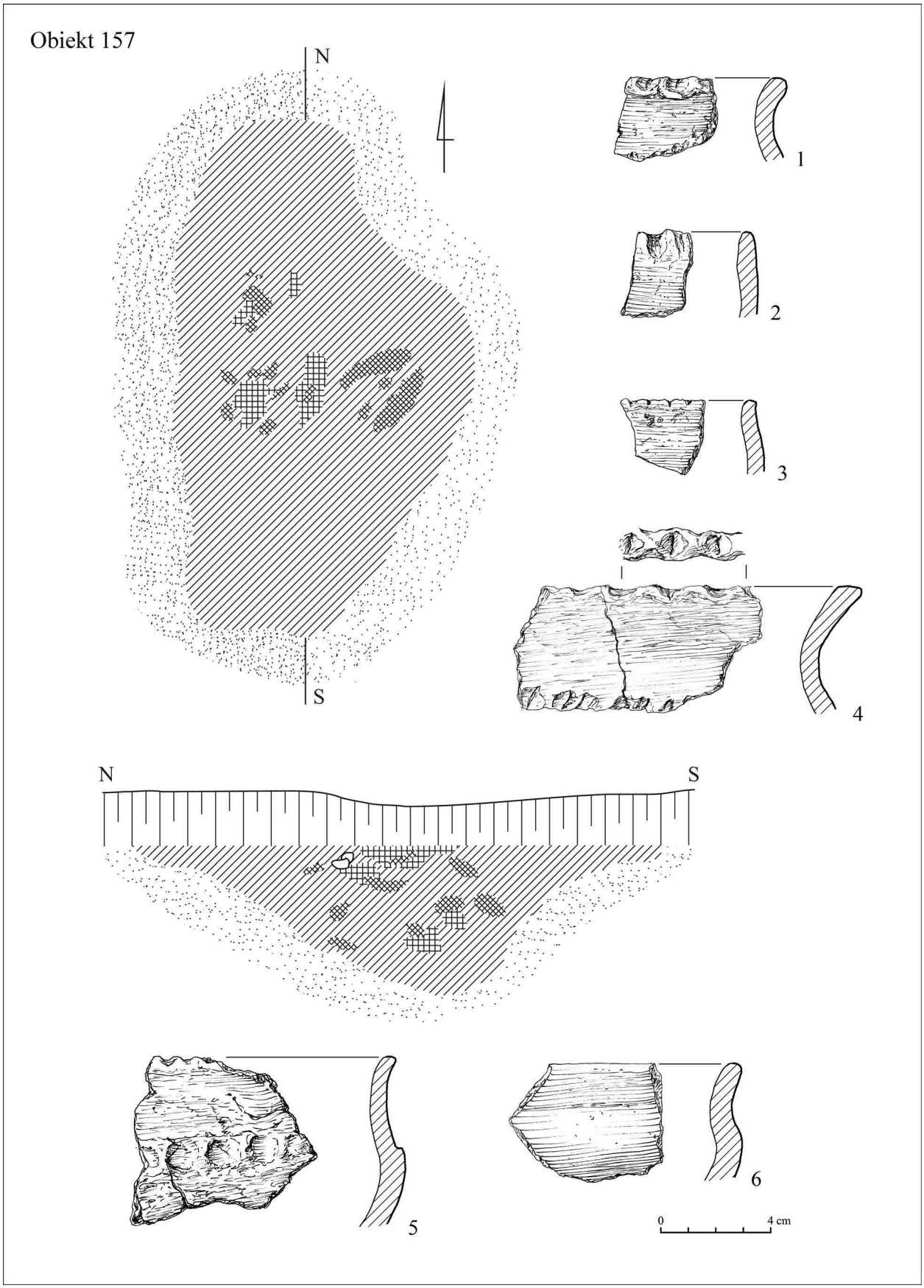
Tablica 121. Obiekt 154: 1-4 – glina

Plate 121. Feature 154: 1-4 – clay

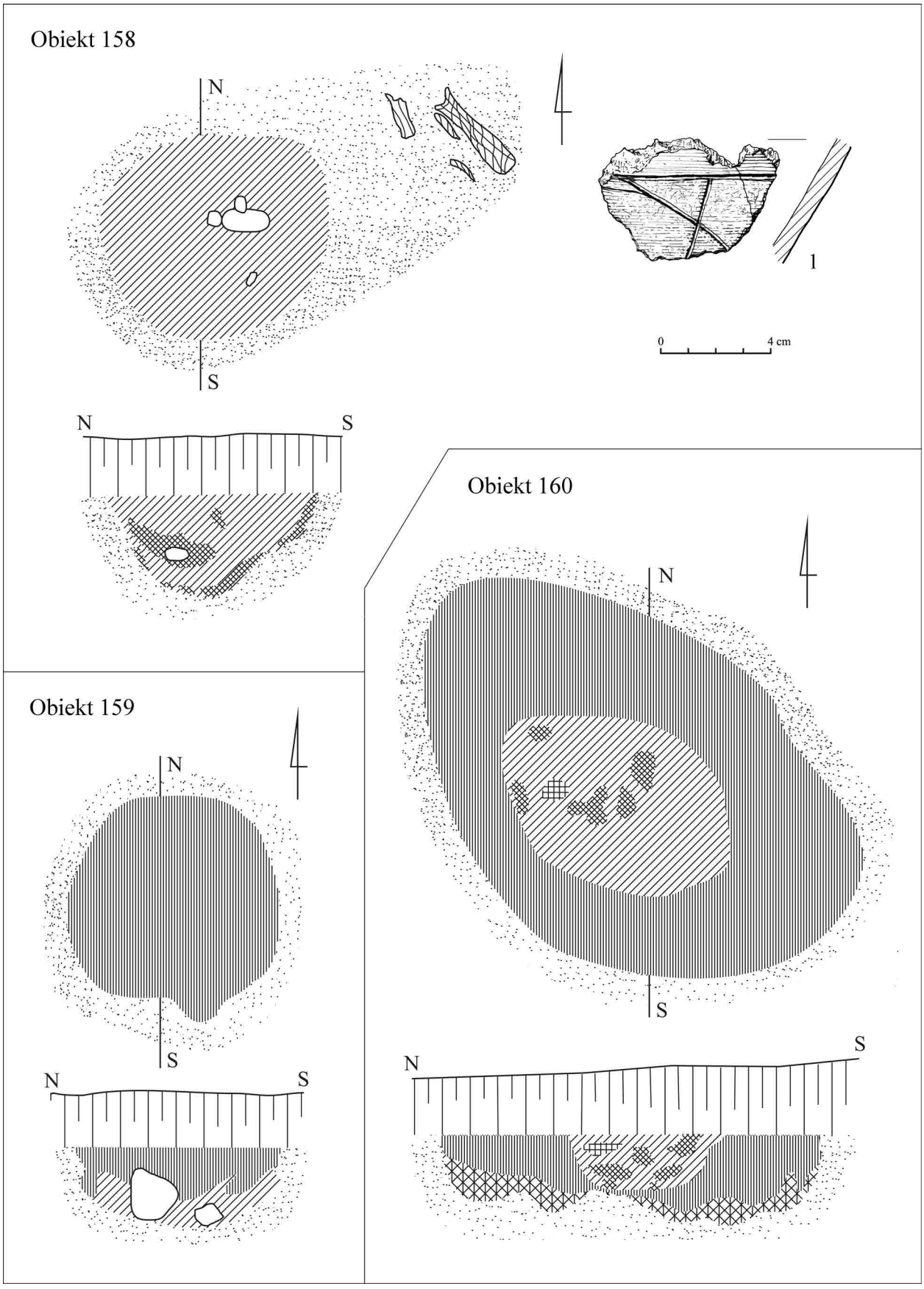
Tablica 122. Obiekt 155: 1,2 – glina; obiekt 156: 1 – glina

Plate 122. Feature 155: 1,2 – clay; Feature 156: 1 – clay

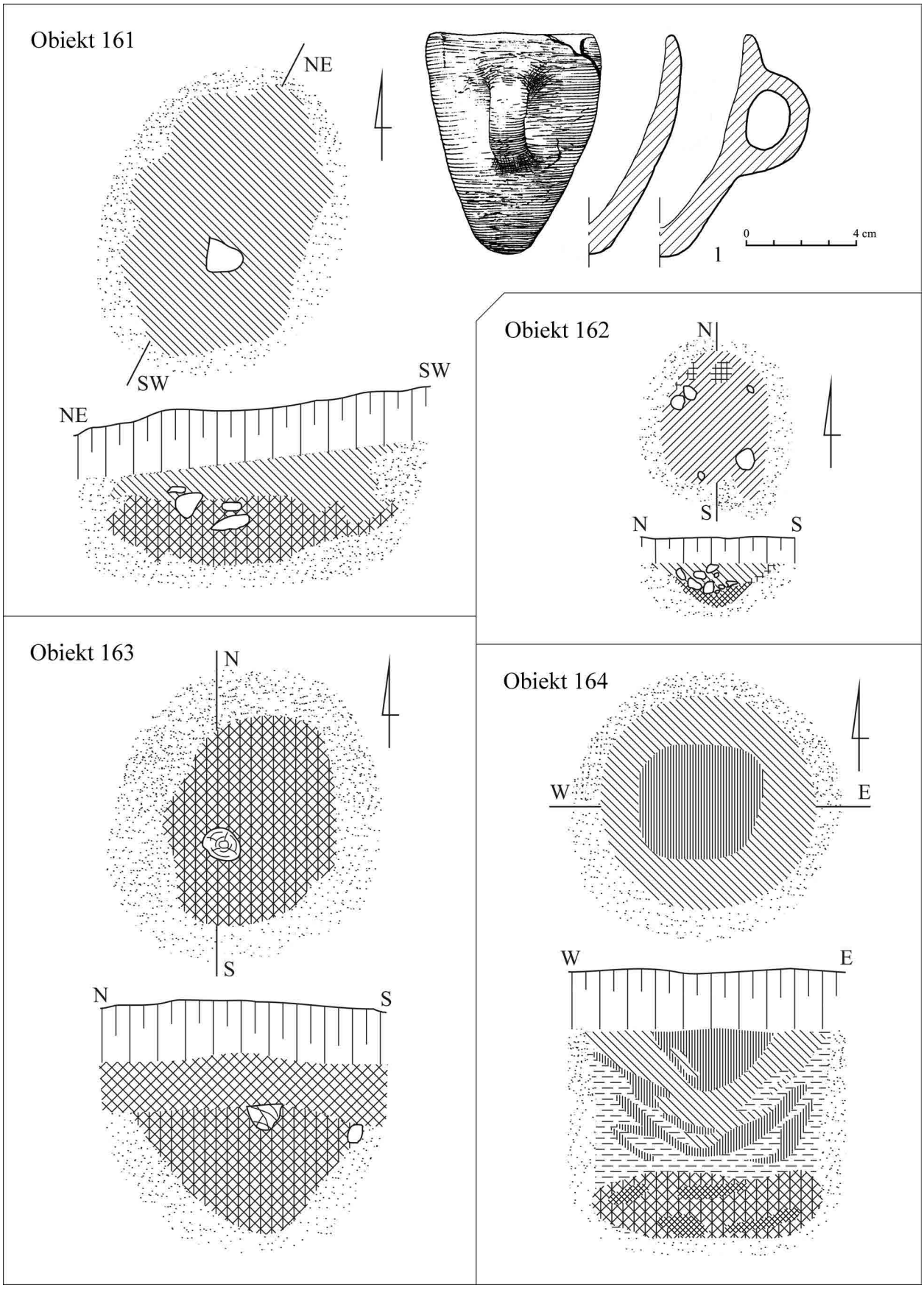
Tablica 123. Obiekt 157: 1-6 – glina

Plate 123. Feature 157: 1-6 – clay

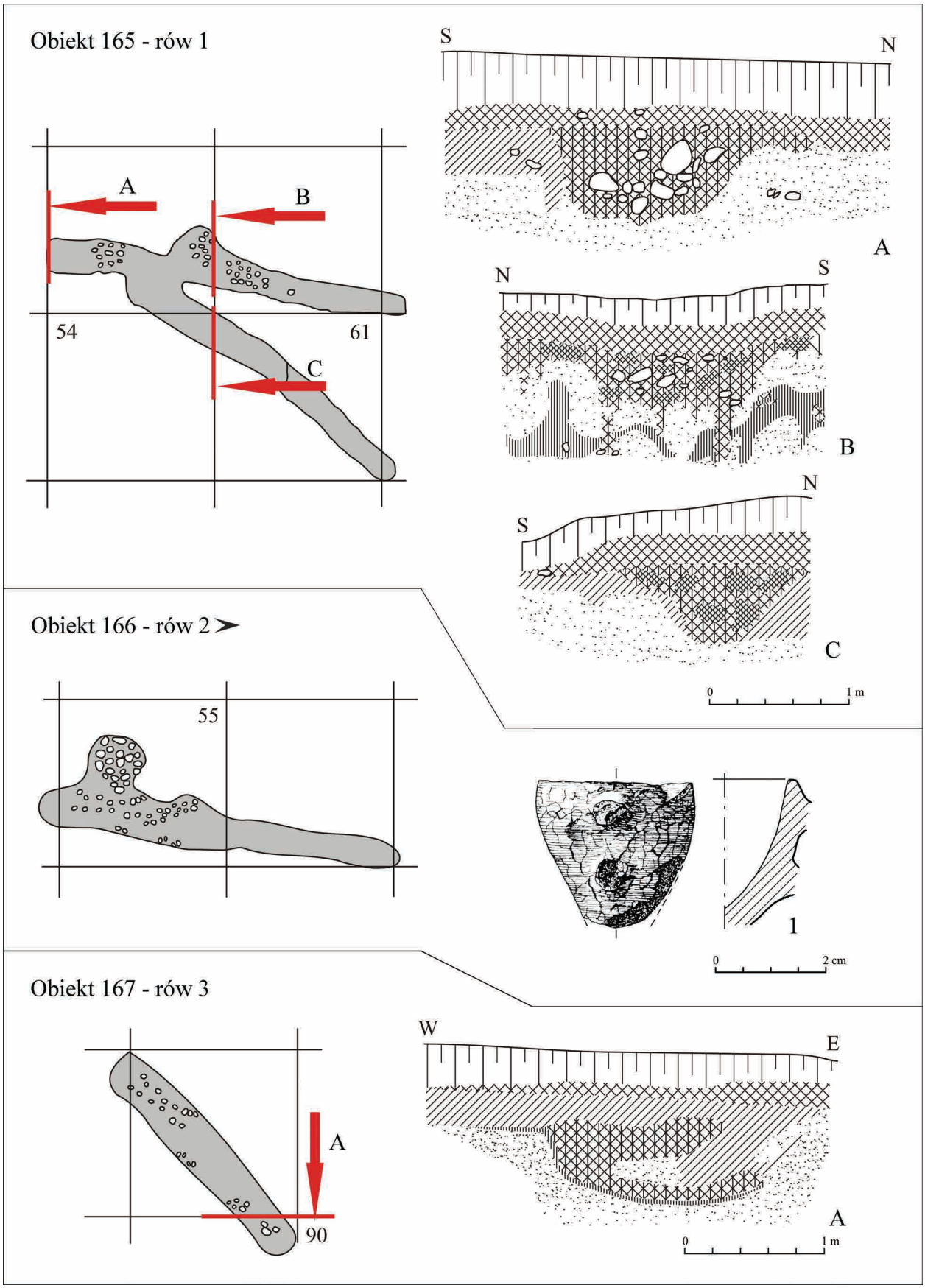
Tablica 124. Obiekt 158: 1 – glina; obiekt 159; obiekt 160

Plate 124. Feature 158: 1 – clay; Feature 159; Feature 160

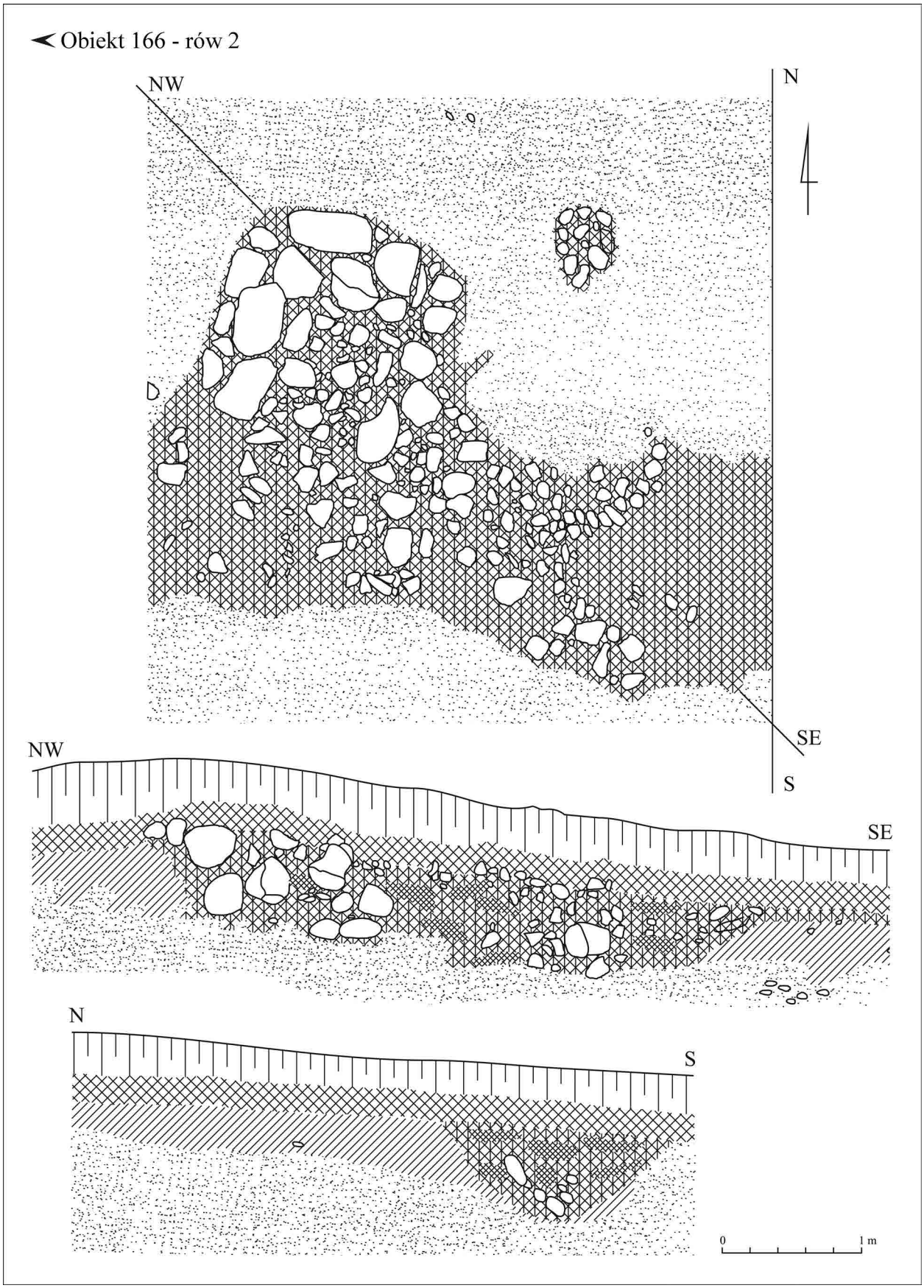
Tablica 125. Obiekt 161: 1 – glina; obiekt 162; obiekt 163; obiekt 164

Plate 125. Feature 161: 1 – clay; Feature 162; Feature 163; Feature 164

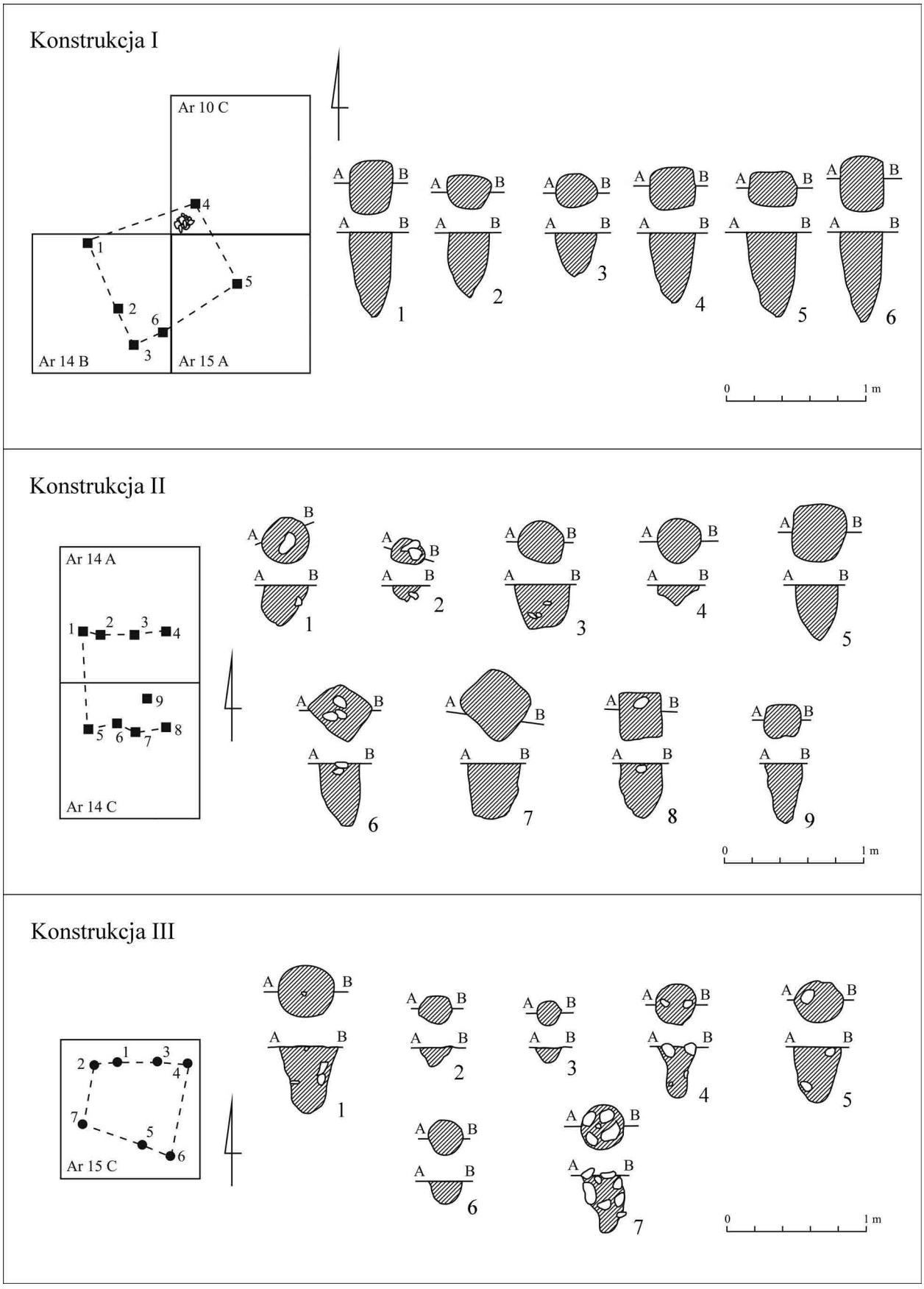
Tablica 126. Obiekt 165: schemat położenia rowu 1 i jego trzy poprzeczne przekroje (A, B, C); obiekt 166: schemat położenia rowu 2, 1 – glina; obiekt 167: schemat położenia rowu 3 i jego przekrój poprzeczny (A)

Plate 126. Feature 165: location of Ditch 1 and its three cross sections (A, B, C); Feature 166: location of Ditch 2, 1 – clay; Feature 167: location of Ditch 3 and its cross section (A)

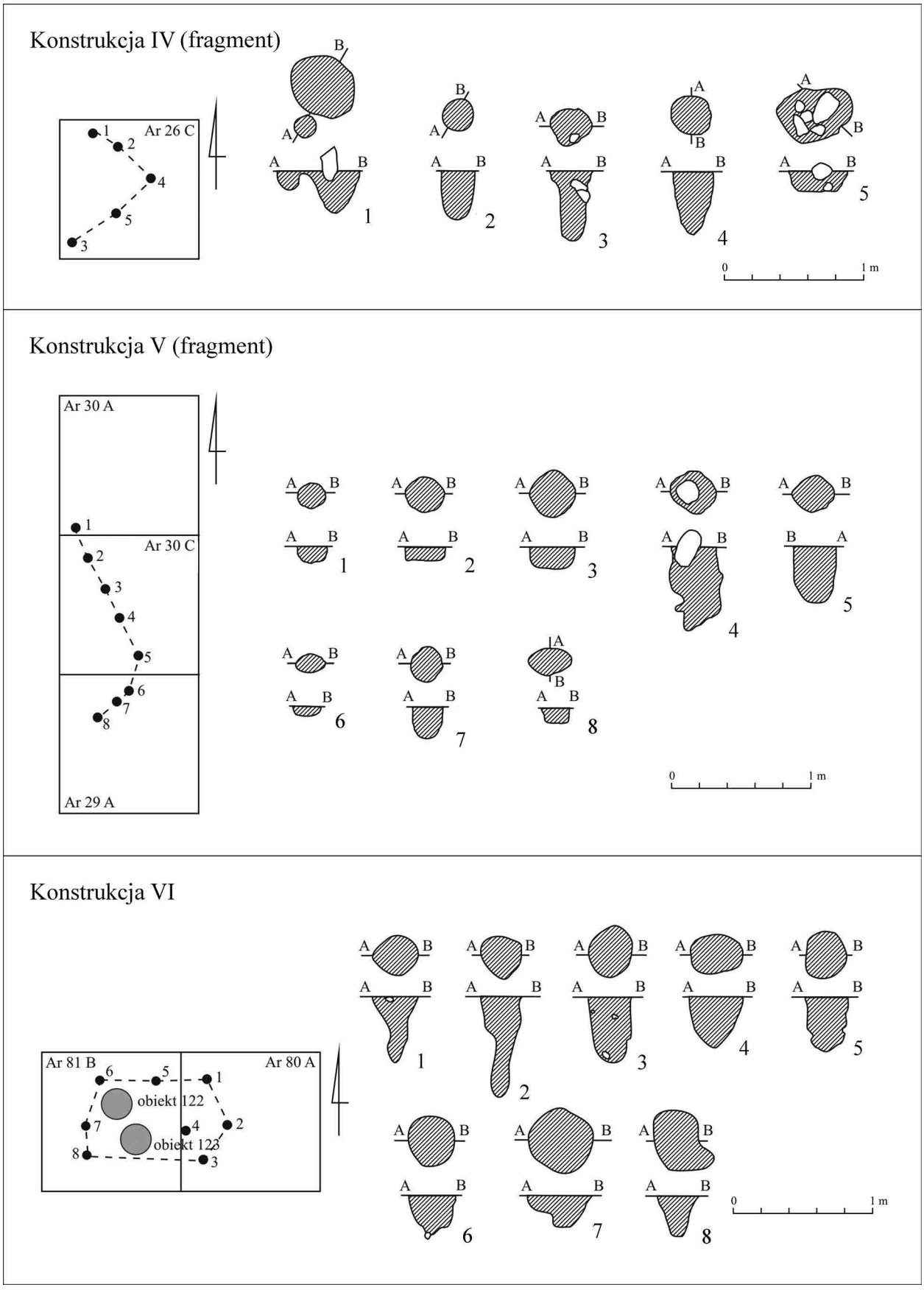
Tablica 127. Obiekt 166: rzut poziomy fragmentu rowu 2 i jego dwa przekroje

Plate 127. Feature 166: horizontal projection of Ditch 2 and its two sections

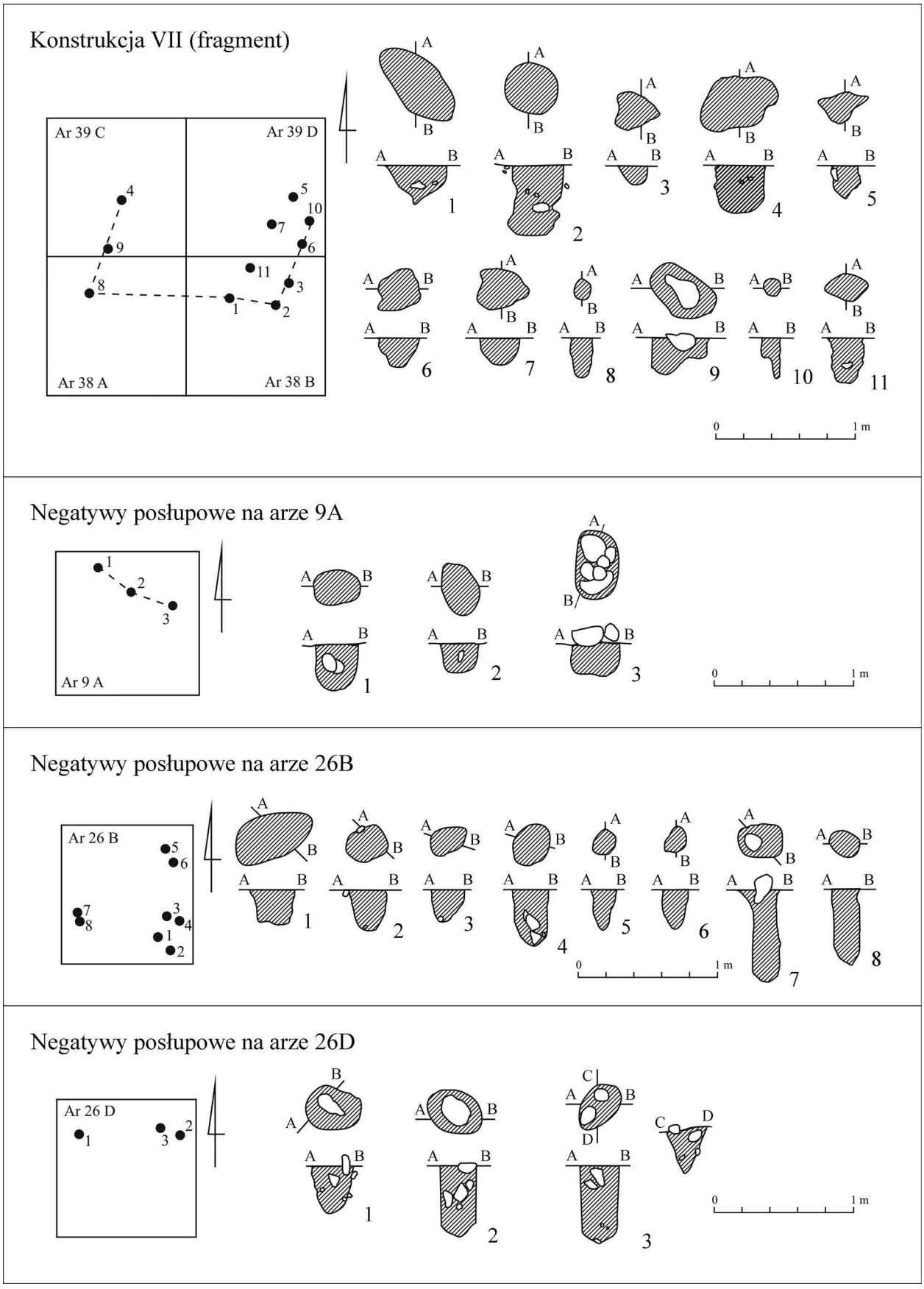
Tablica 128. Pozostałości konstrukcji słupowych obiektów naziemnych (konstrukcje I-III)

Plate 128. Remains of pole structures of above-ground features (Structures I-III)

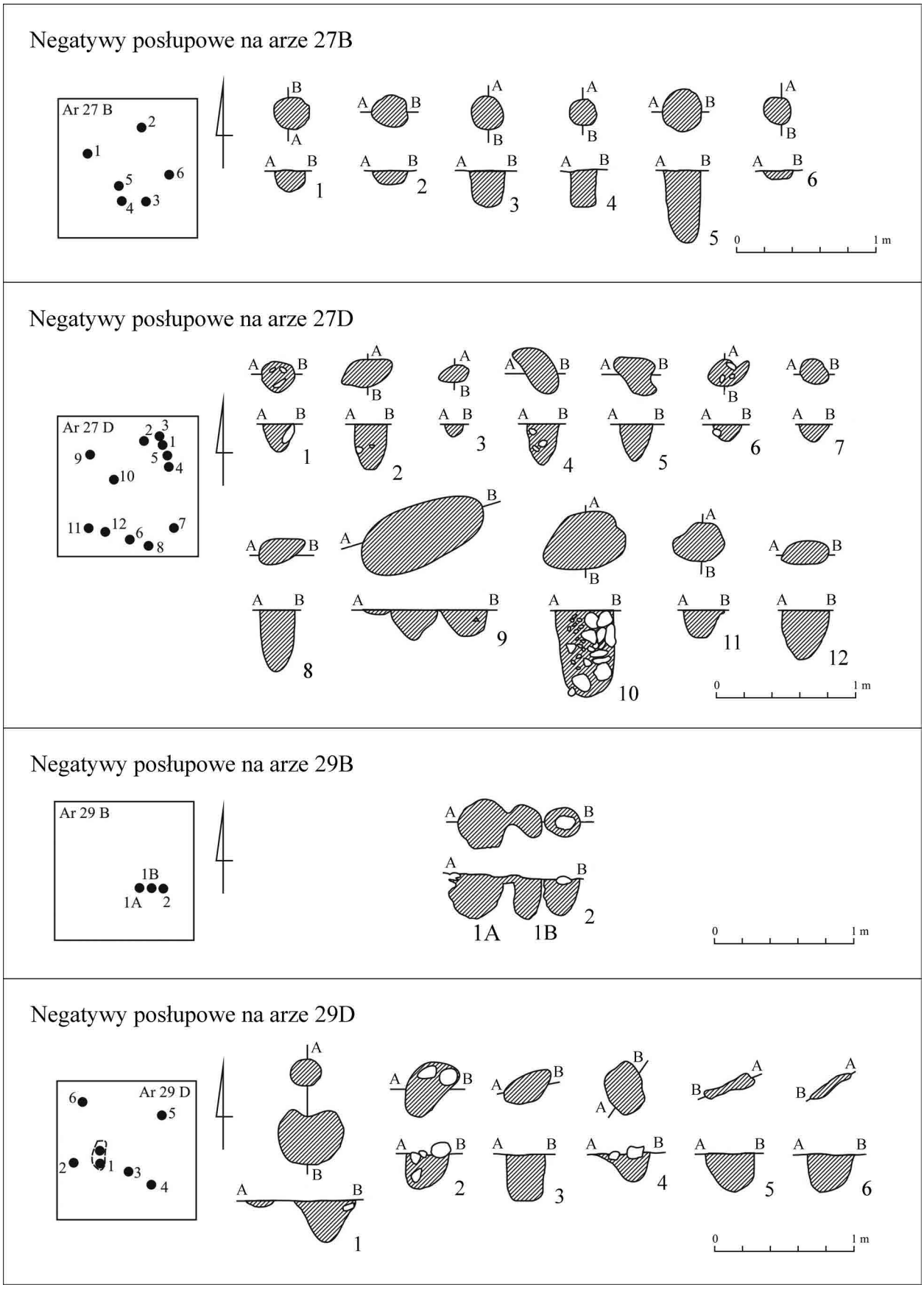

Tablica 129. Pozostałości konstrukcji słupowych obiektów naziemnych (konstrukcje IV-VI)

Plate 129. Remains of pole structures of above-ground features (Structures IV-VI)

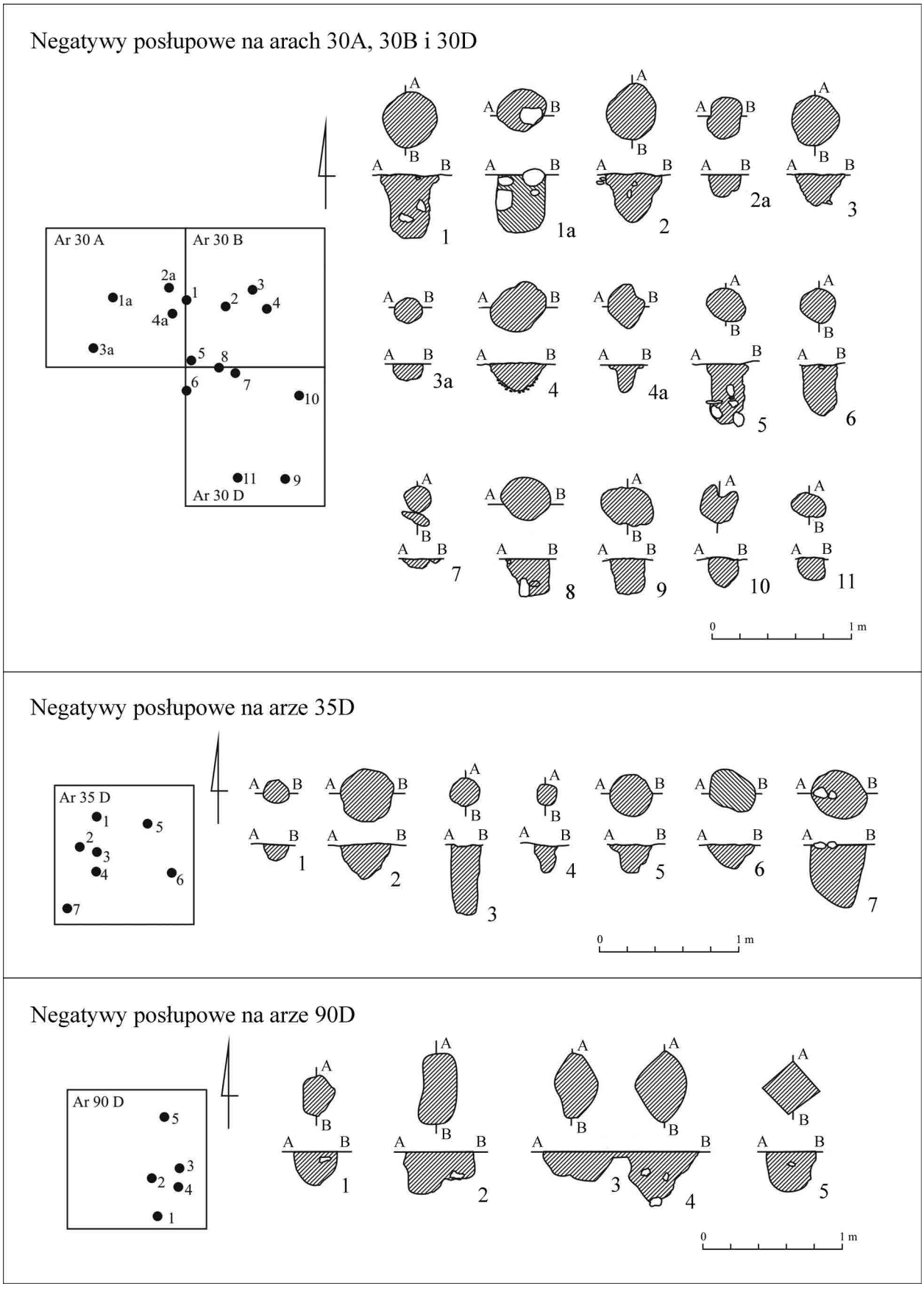

Tablica 130. Pozostałości obiektu naziemnego VII o konstrukcji słupowej oraz przykłady negatywów posłupowych
Plate 130. Remains of above-ground feature VII of post structure and examples of post negative impressions

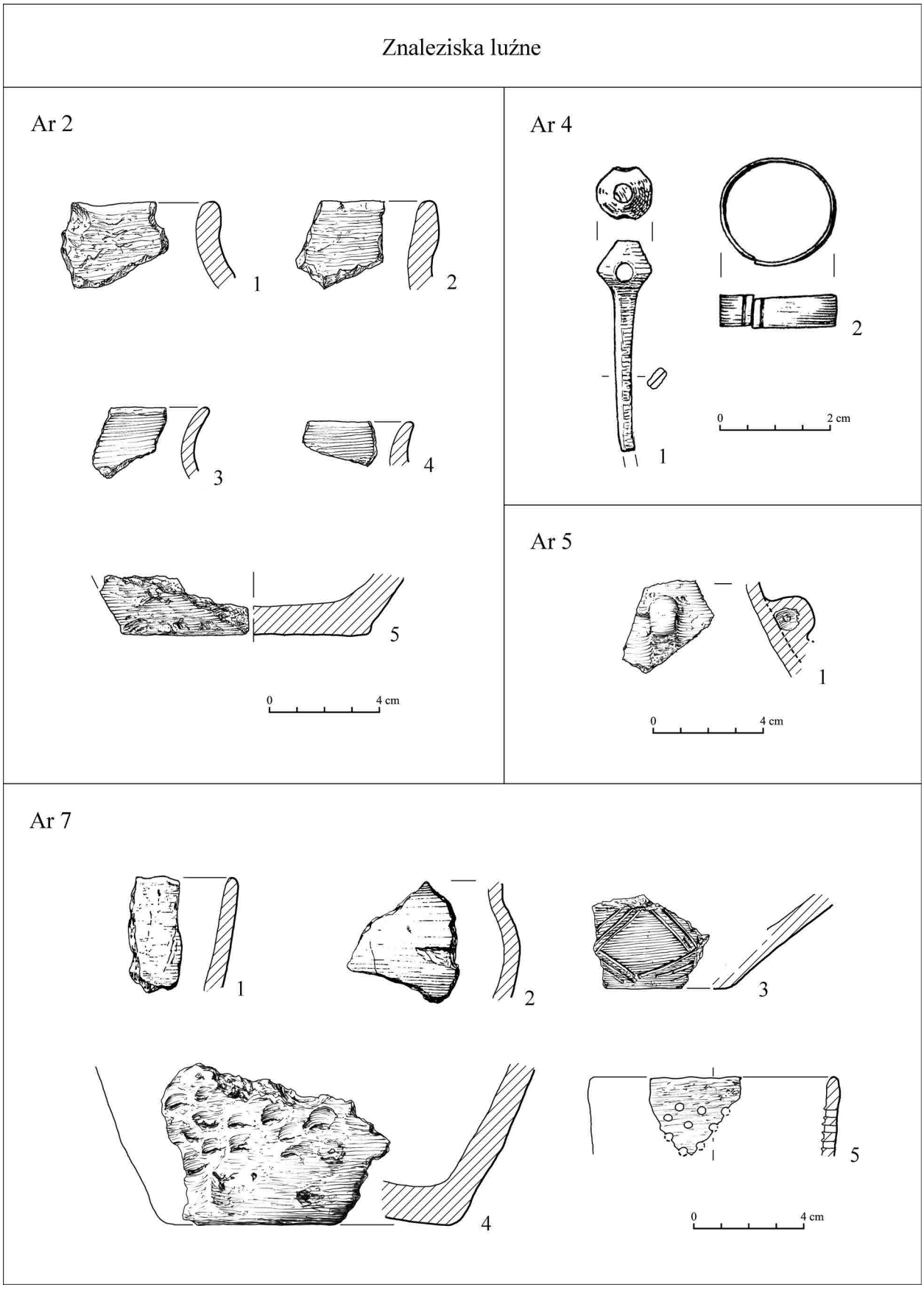
Tablica 131. Dokumentacja przykładowo wybranych negatywów posłupowych

Plate 131. Documentation of selected post negative impressions

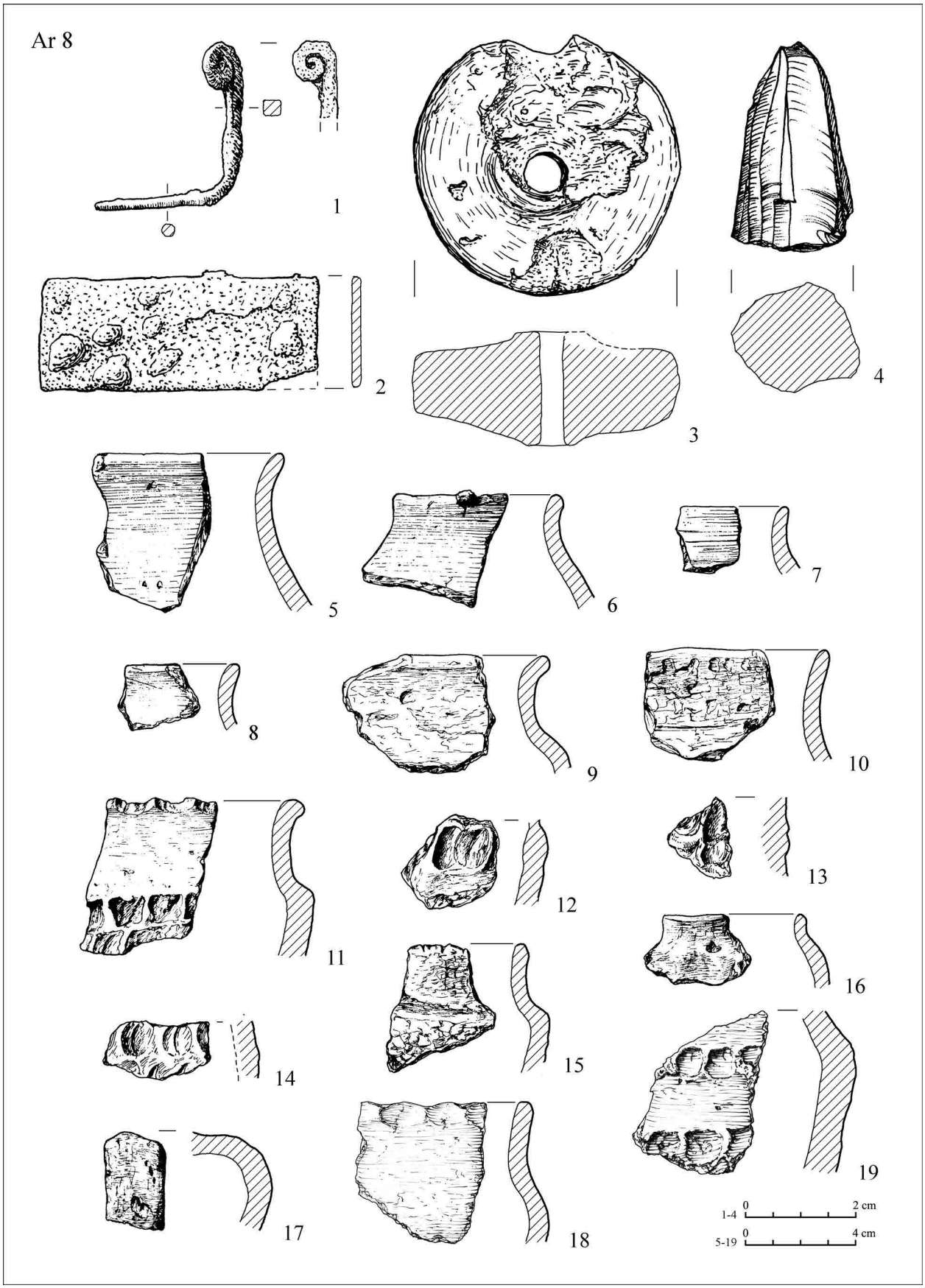
Tablica 132. Dokumentacja przykładowo wybranych negatywów posłupowych

Plate 132.Documentation of selected post negative impressions

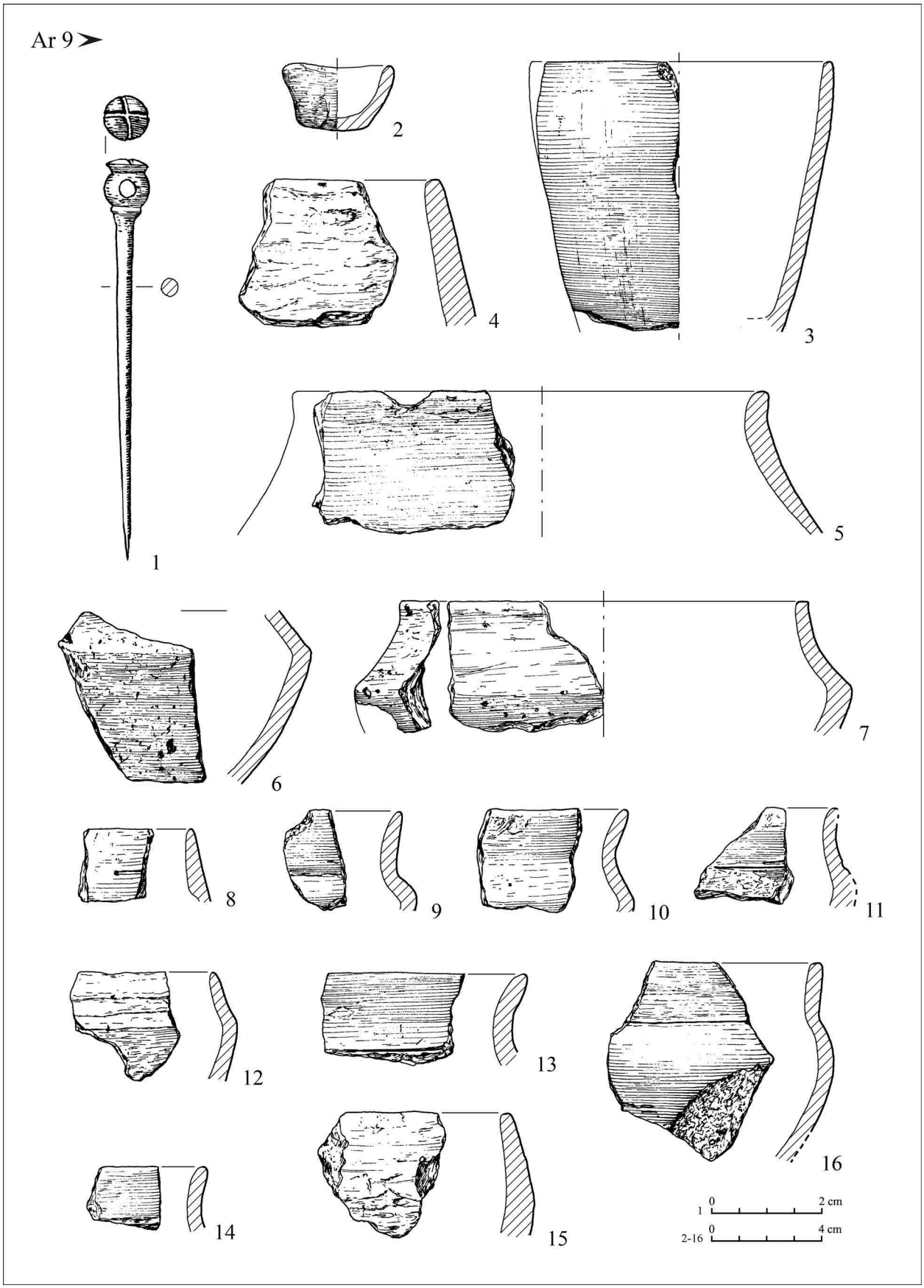
Tablica 133. Ar 2: 1-5 – glina; ar 4: 1,2 – brąz; ar 5: 1 – glina; ar 7: 1-5 – glina

Plate 133. Are 2:1-5 – clay; Are 4:1,2 – bronze; Are 5: 1 – clay; Are 7:1-5 – clay

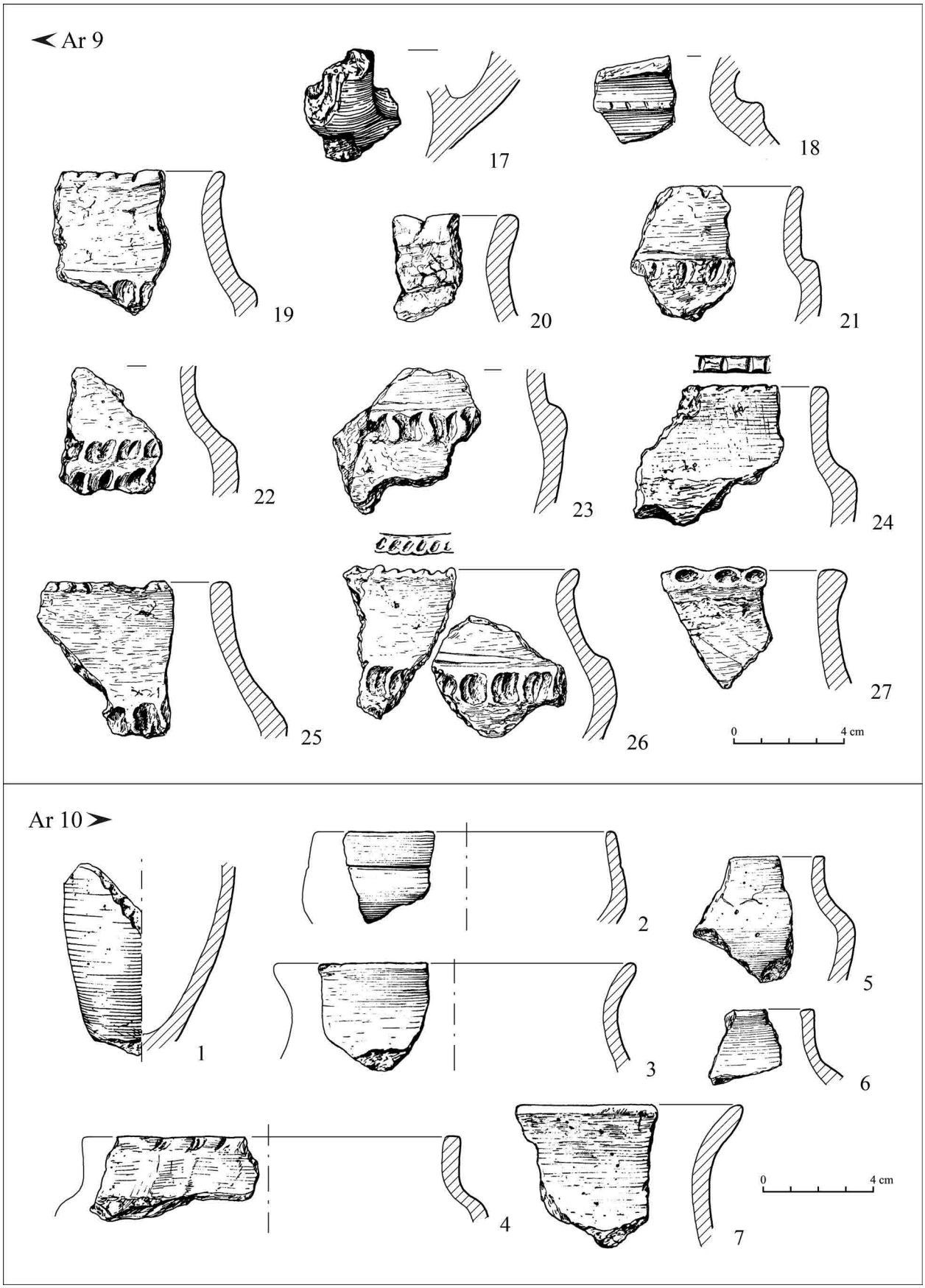
Tablica 134. Ar 8: 1,2 – żelazo, 4 – krzemień, 3,5-19 – glina

Plate 134. Are 8: 1,2 – iron, 4 – flint, 3,5-19 – clay

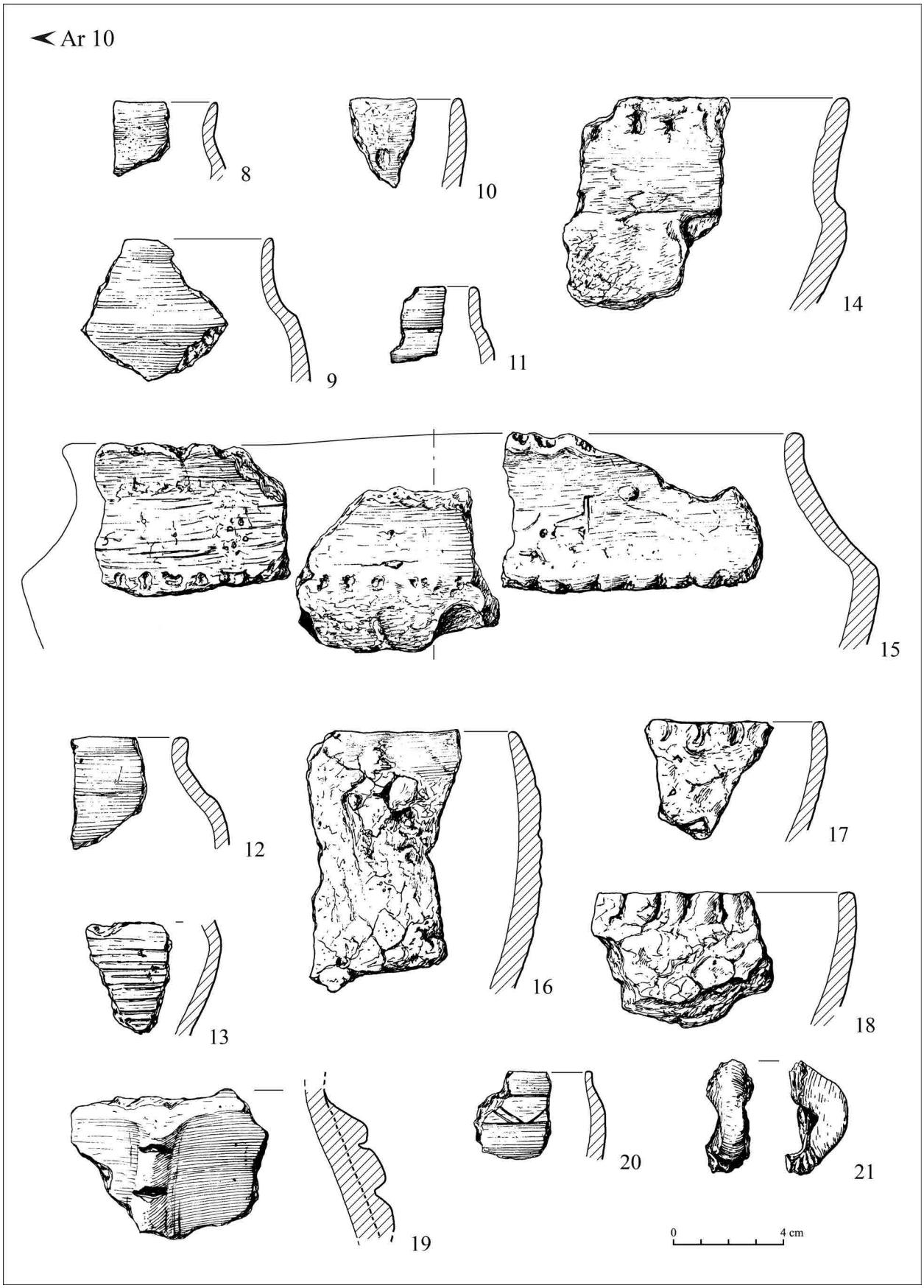
Tablica 135. Ar 9: 1 – brąz; 2-16 glina

Plate 135. Are 9: 1 – bronze, 2-16 – clay

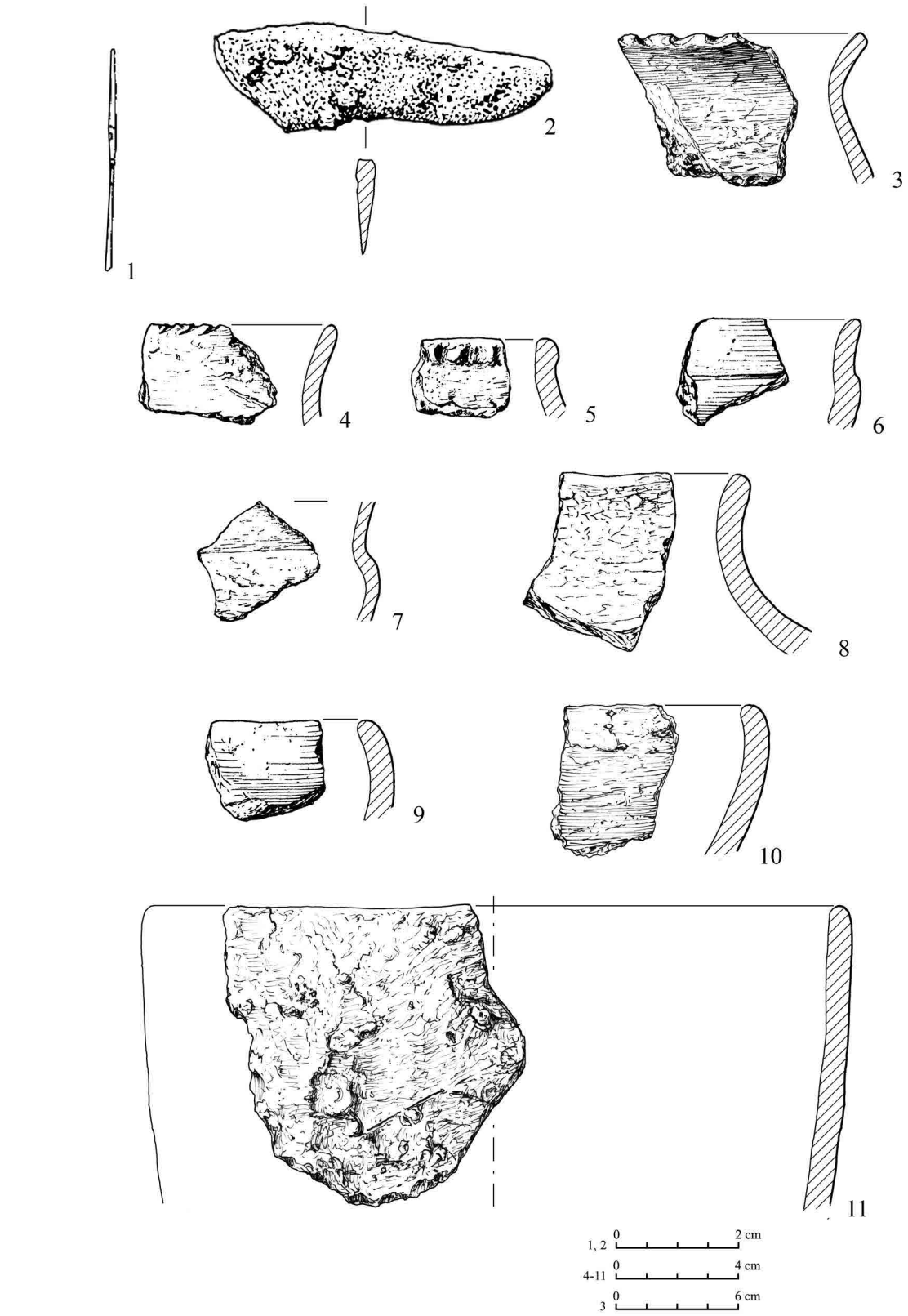

Tablica 136. Ar 9: 17-27 – glina; ar 10: 1-7 – glina

Plate 136. Are 9: 17-27 – clay; Are 10: 1-7 – clay

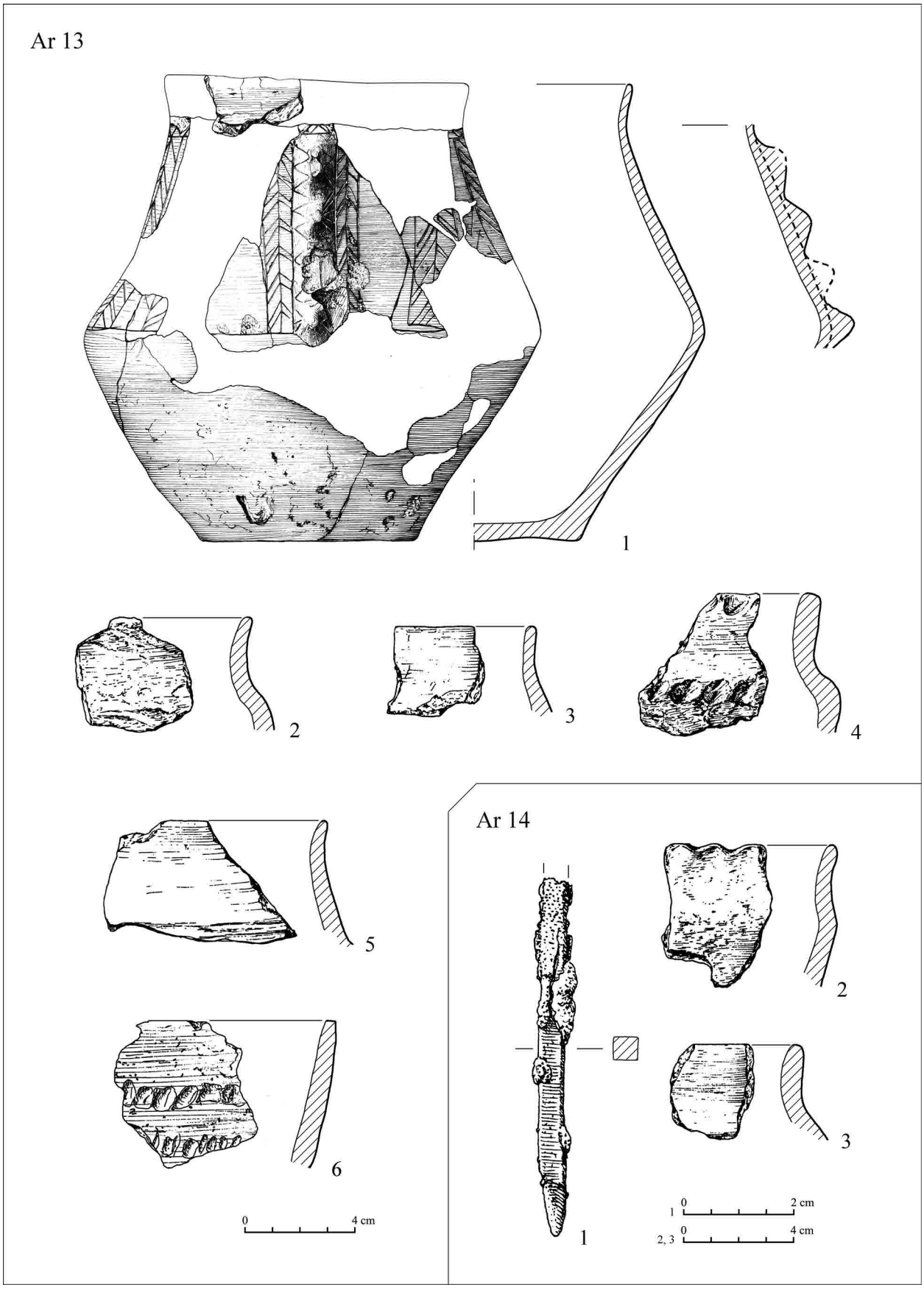

Tablica 137. Ar 10: 8-21 – glina
Plate 137. Are 10: 8-21 – clay

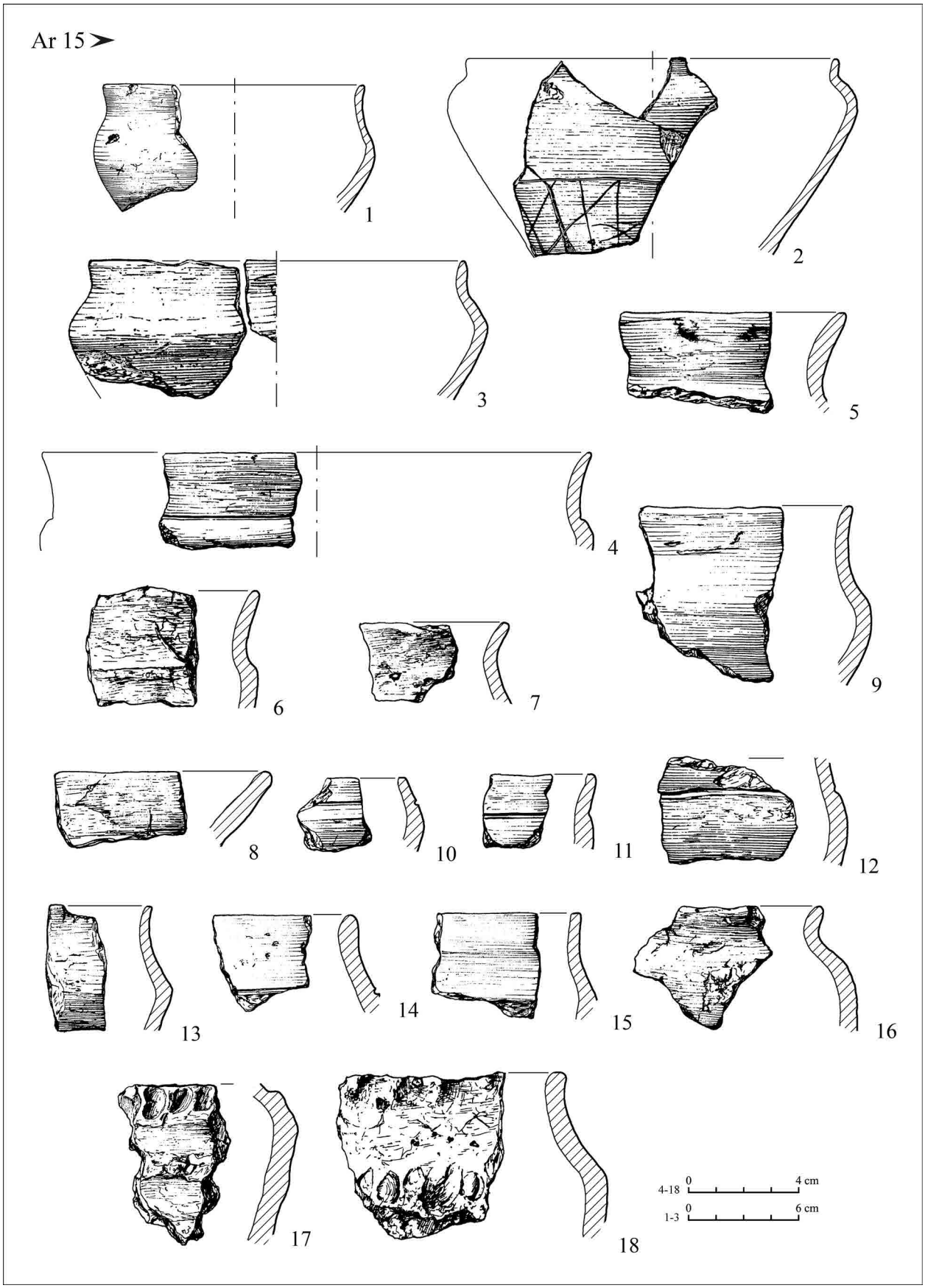
Tablica 138. Ar 12: 1,2 – żelazo, 3-11 – glina

Plate 138. Are 12: 1,2 – iron, 3-11 – clay

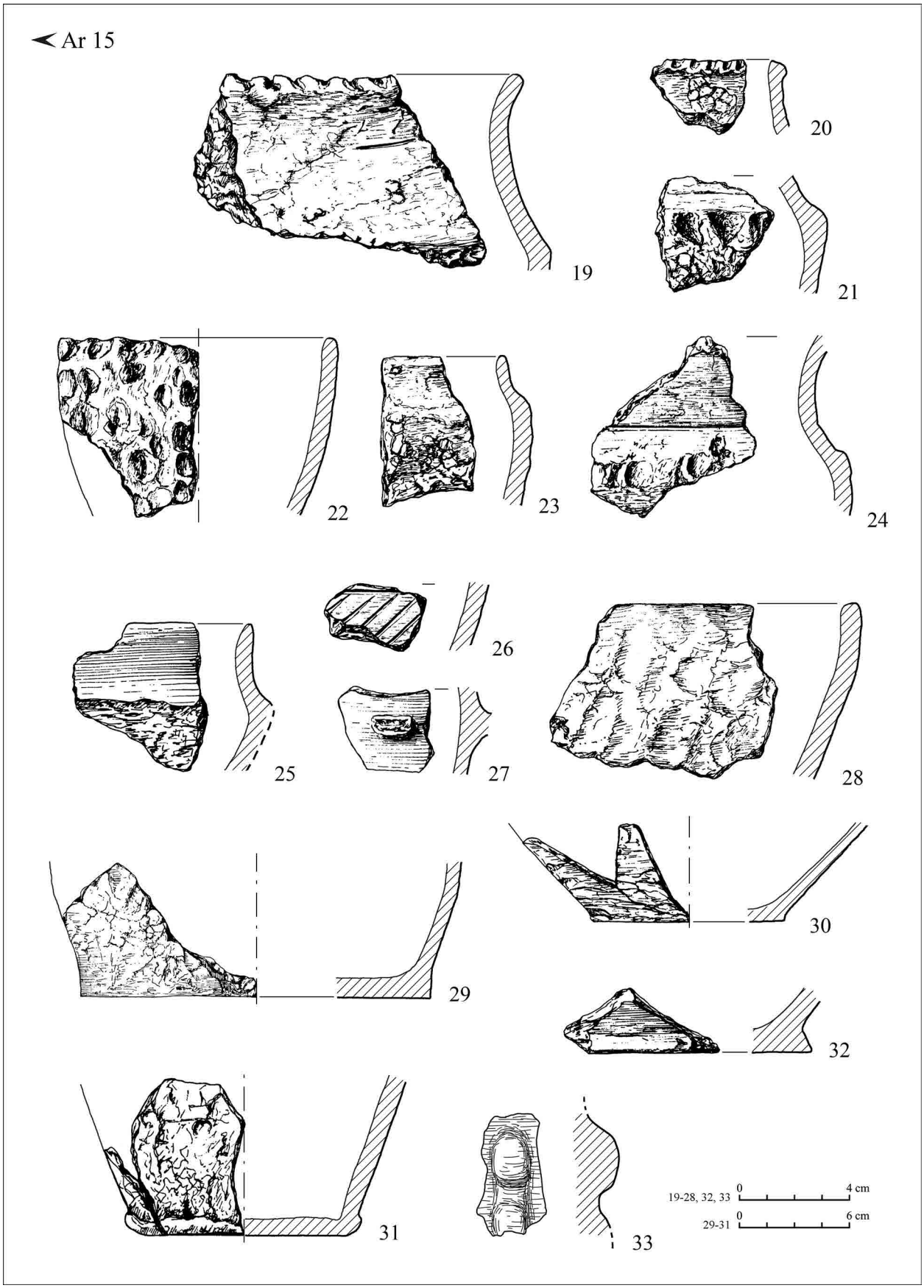
Tablica 139. Ar 13: 1-6 – glina; ar 14: 1 – żelazo, 2,3 – glina

Plate 139. Are 13: 1-6 – clay; Are 14: 1 – iron, 2,3 – clay

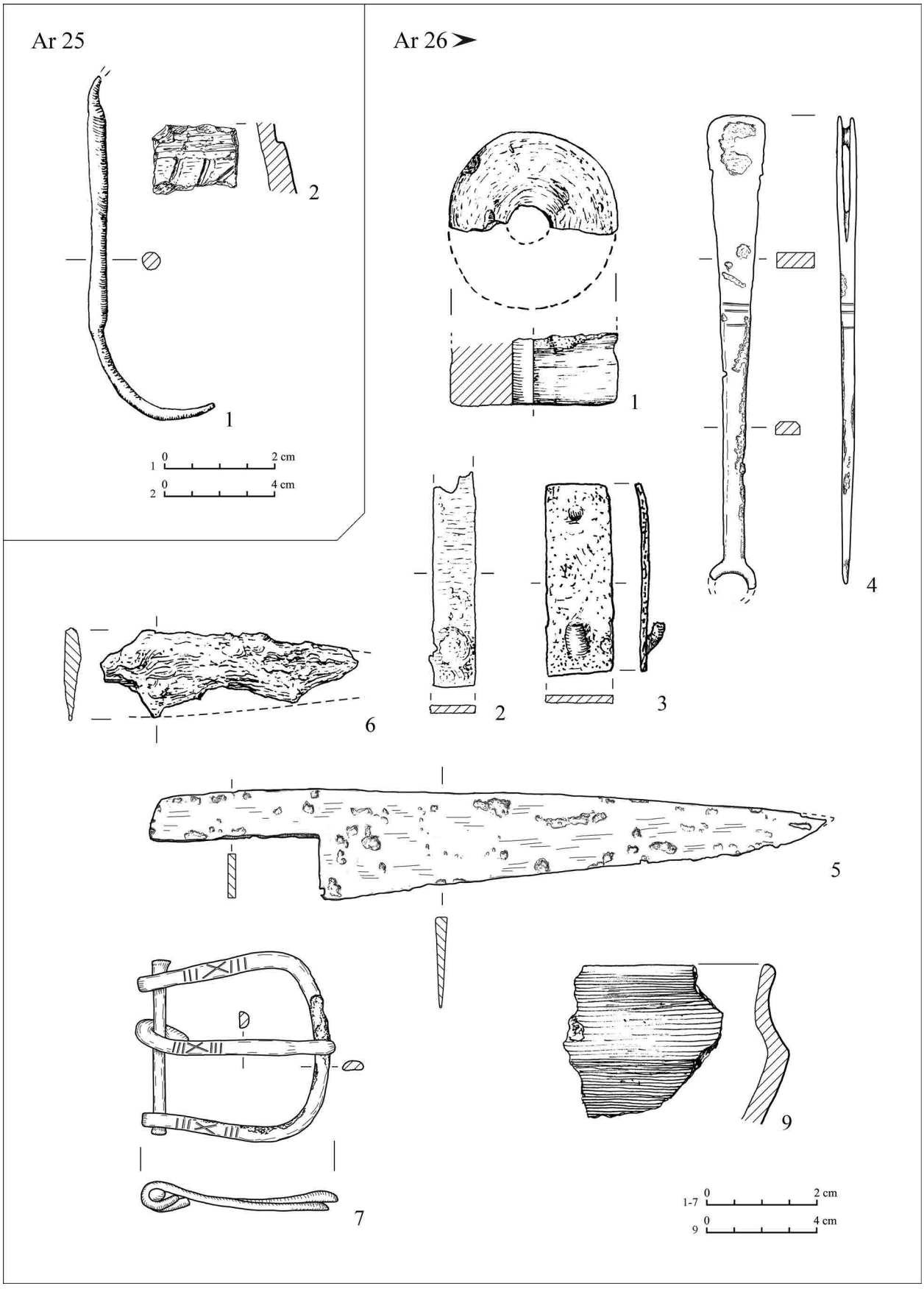
Tablica 140. Ar 15: 1-18 – glina

Plate 140. Are 15: 1-18 – clay

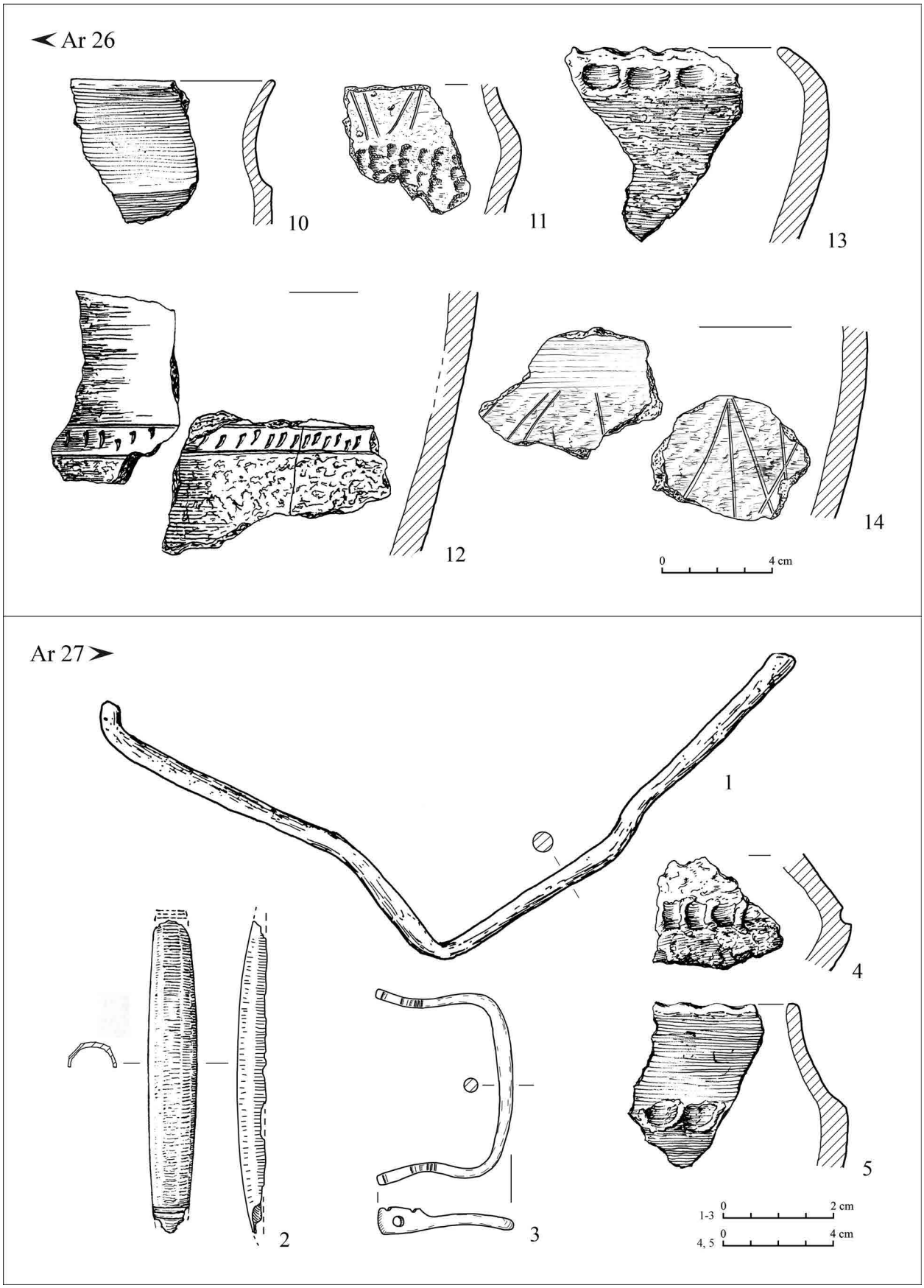
Tablica 141. Ar 15: 19-33 – glina

Plate 141. Are 15: 19-33 – clay

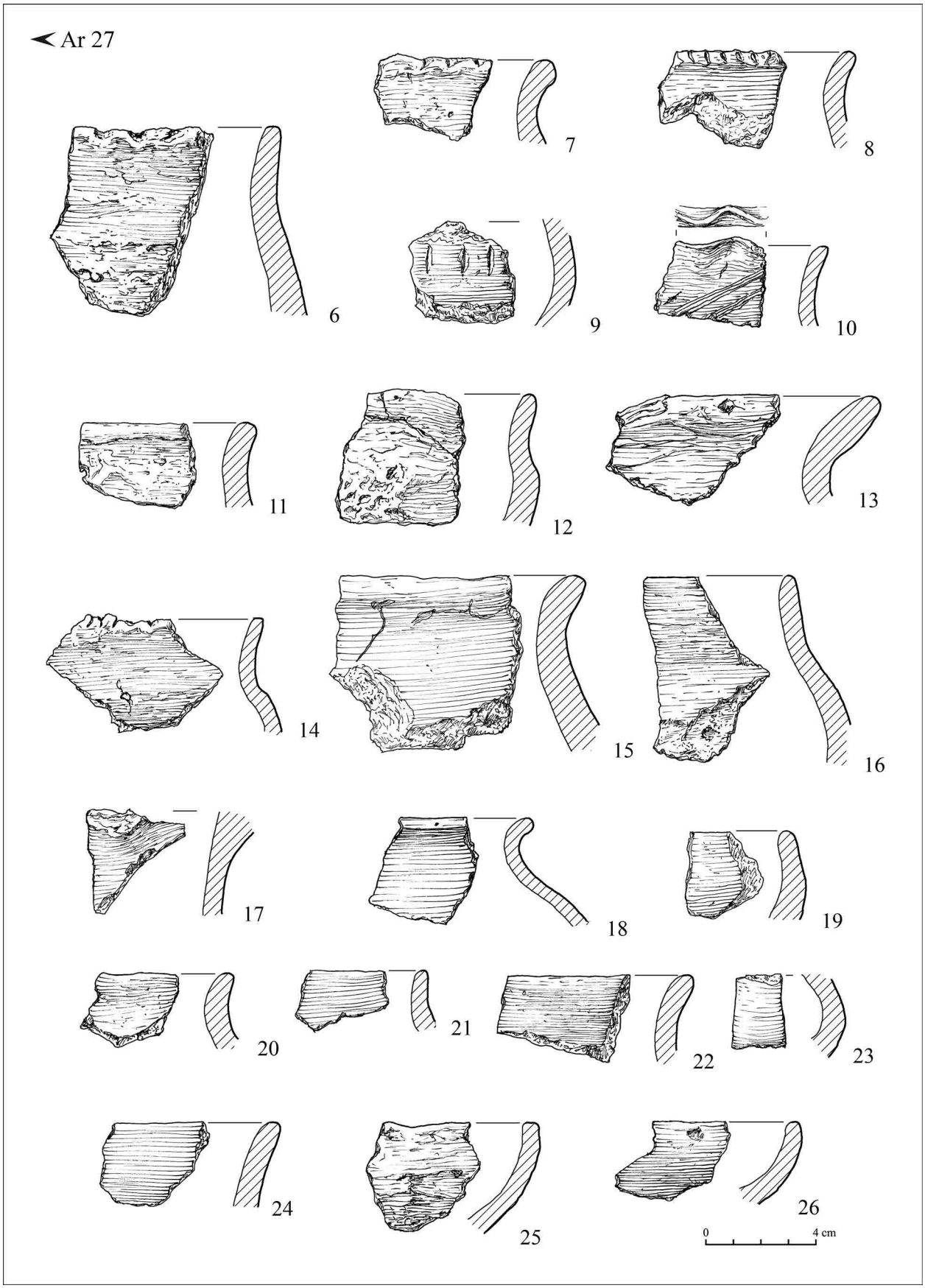

Tablica 142. Ar 25: 1 – brąz, 2 – glina; ar 26: 1,8,9 – glina, 2-7 – żelazo

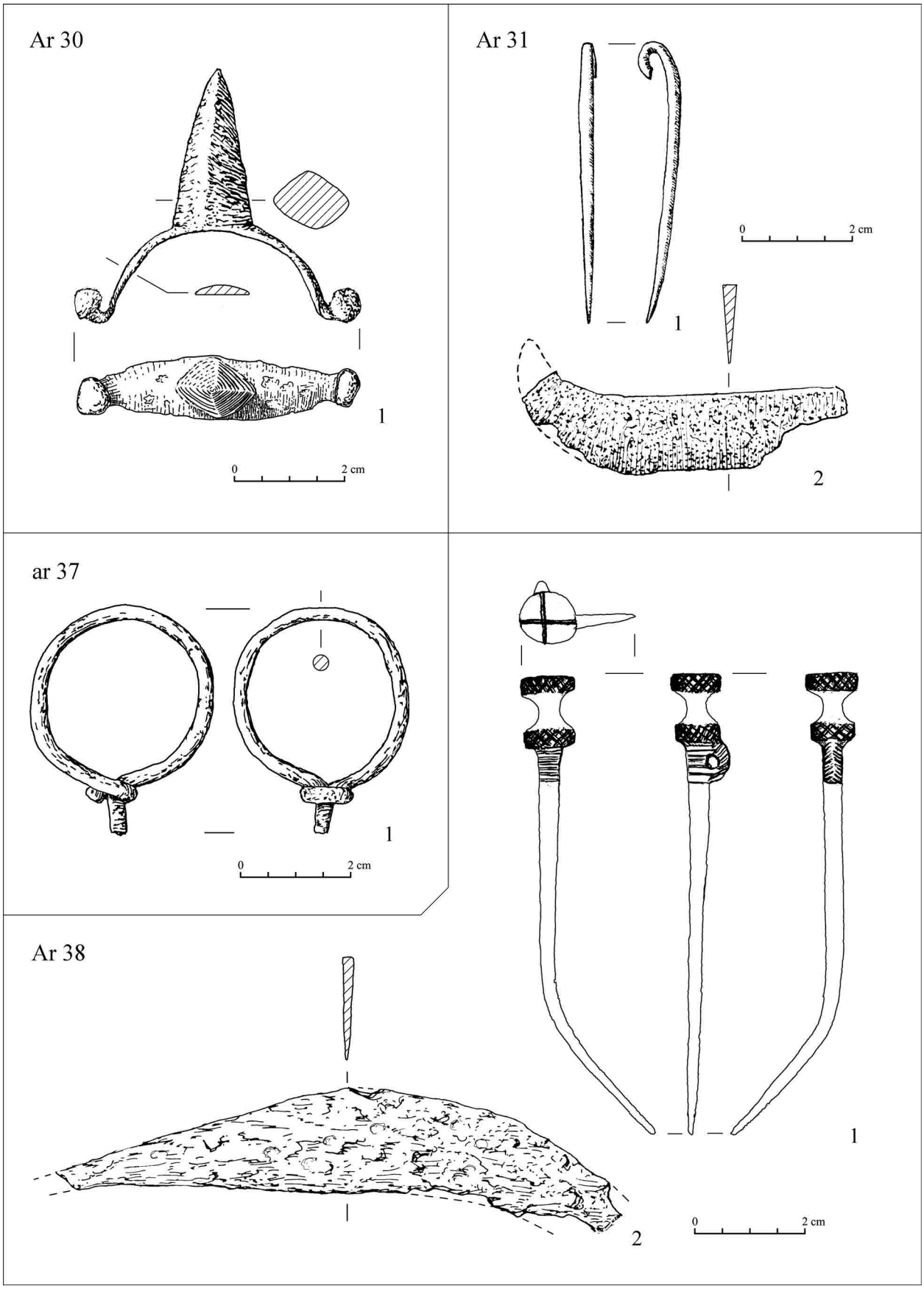
Plate 142. Are 25: 1 – bronze, 2 – clay; Are 26: 1,8,9 – clay, 2-7 – iron

Tablica 143. Ar 26: 10-14 – glina; ar 27: 1-3 brąz, 4,5 – glina
Plate 143. Are 26: 10-14 – clay; Are 27:1-3 – bronze, 4,5 – clay

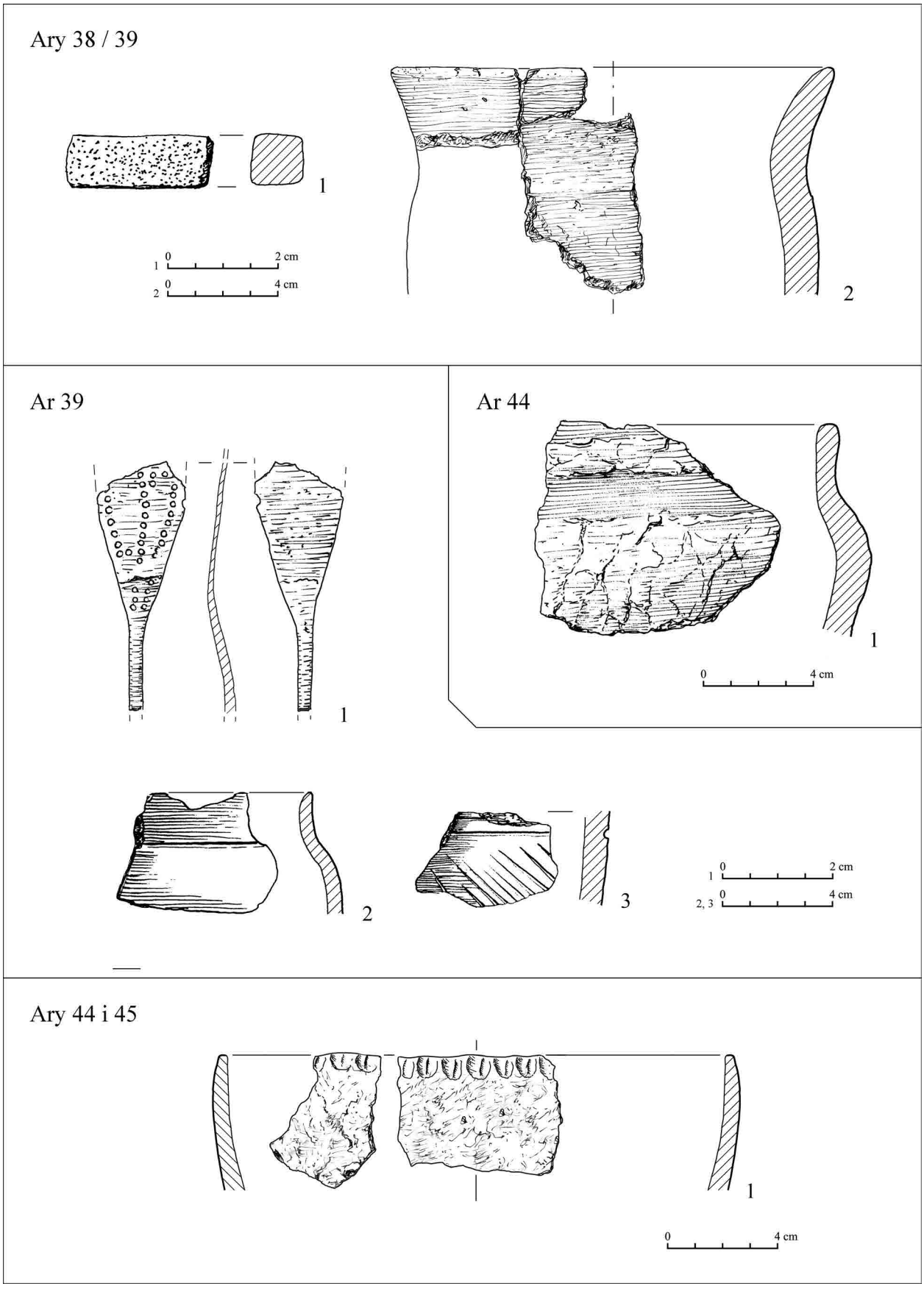

Tablica 144. Ar 27: 6-26 – glina
Plate 144. Are 27: 6-26 – clay

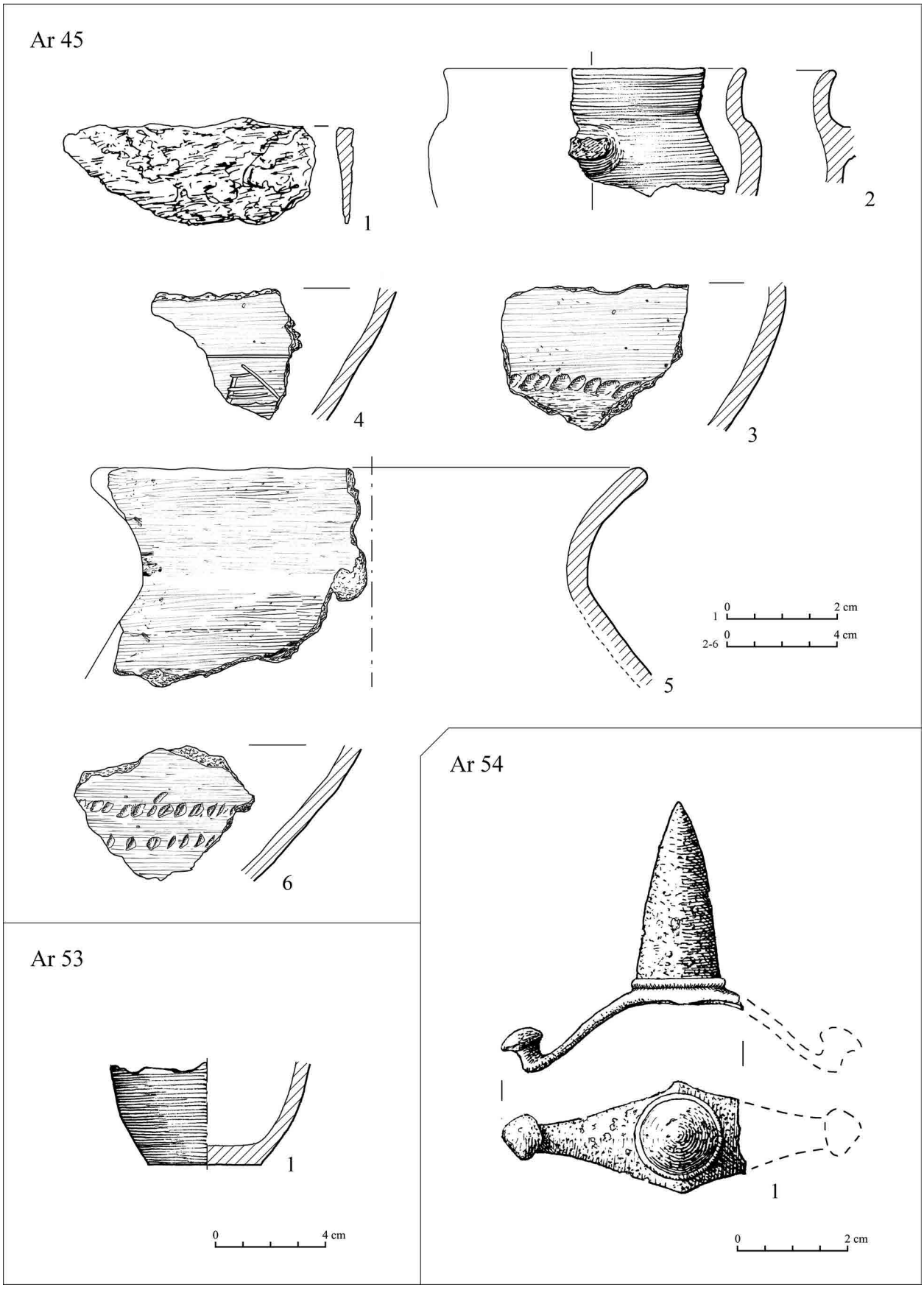

Tablica 145. Ar 30: 1 – żelazo; Ar 31: 1,2 – żelazo; ar 37: 1 – żelazo; ar 38: 1 – brąz, 2 – żelazo

Plate 145. Are 30: 1 – iron; Are 31: 1,2 – iron; Are 37: 1 – iron; Are 38:1 – bronze, 2 – iron

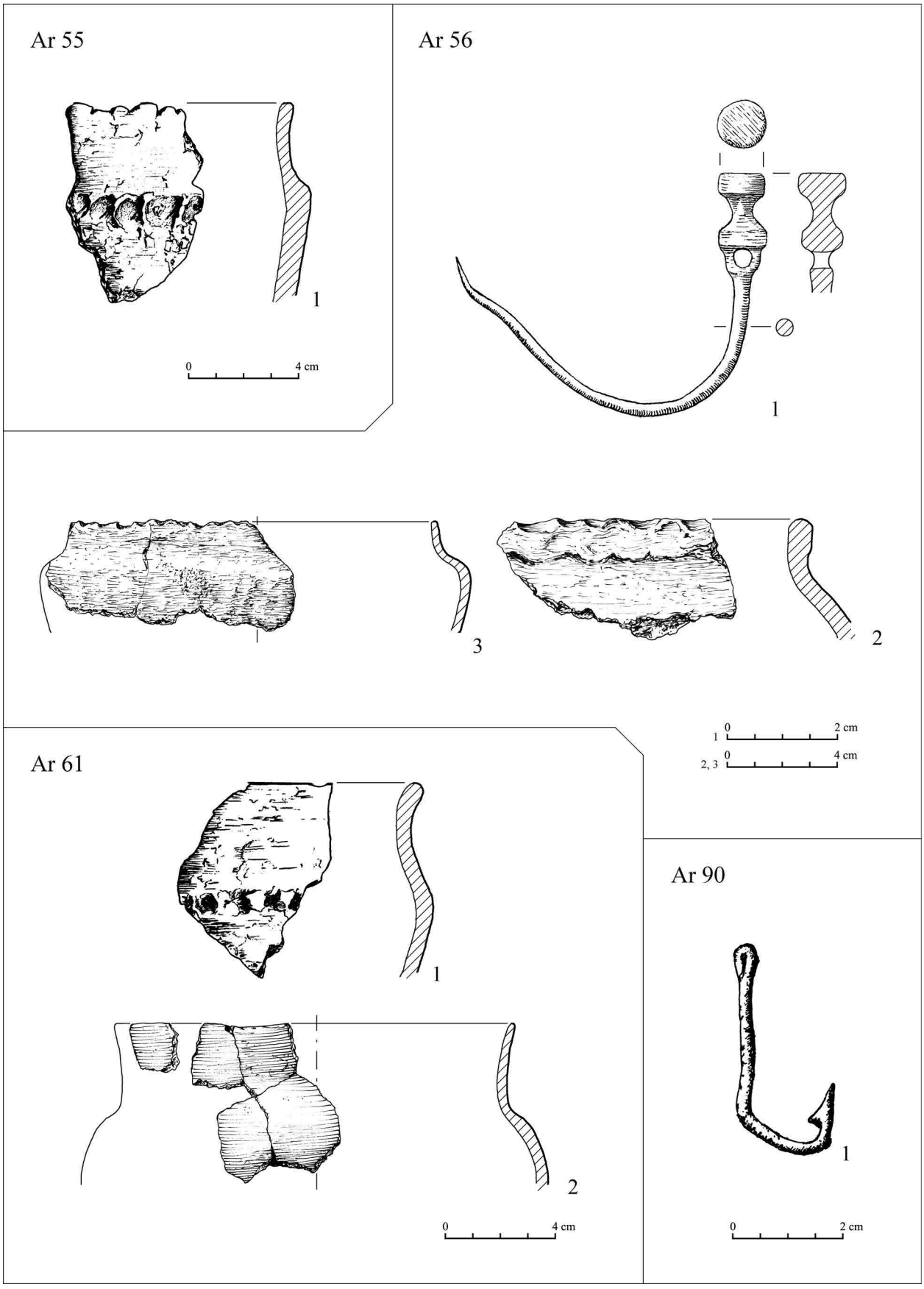

Tablica 146. Ary 38/39: 1 – piaskowiec, 2 – glina; ar 39: 1 – brąz, 2,3 – glina; ar 44: 1 – glina; ary 44/45: 1 – glina
Plate 146. Ares 38/39: 1 – sandstone, 2 – clay; Are 39: 1 – bronze, 2,3 – clay; Are 44: 1 – clay; Ares 44/45: 1 – clay

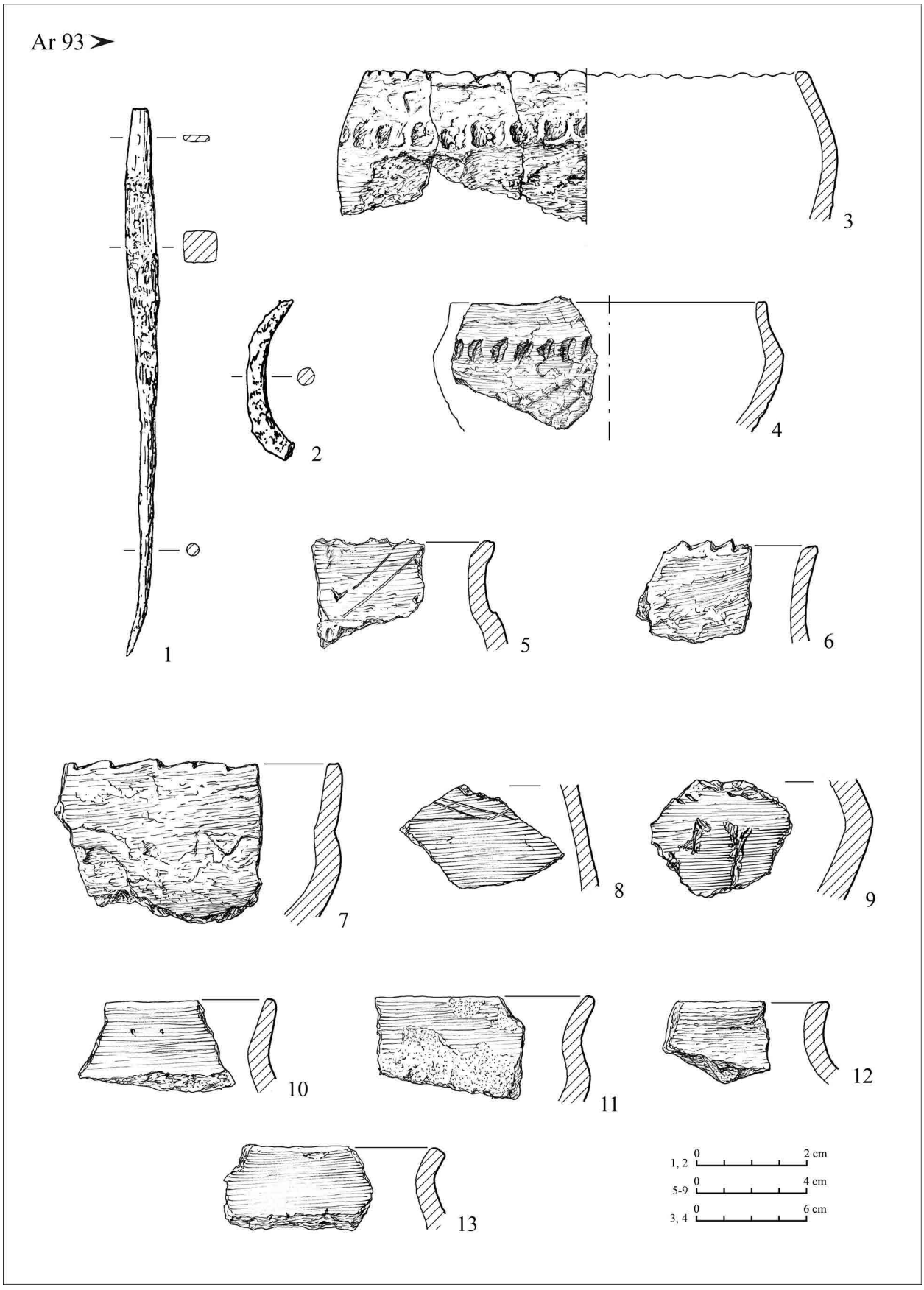
Tablica 147. Ar 45: 1 – żelazo, 2-6 – glina; Ar 53: 1 – glina; Ar 54: 1 – żelazo

Plate 147. Are 45: 1-iron; 2-6 – clay; Are 53: 1 – clay; Are 54: 1 – iron

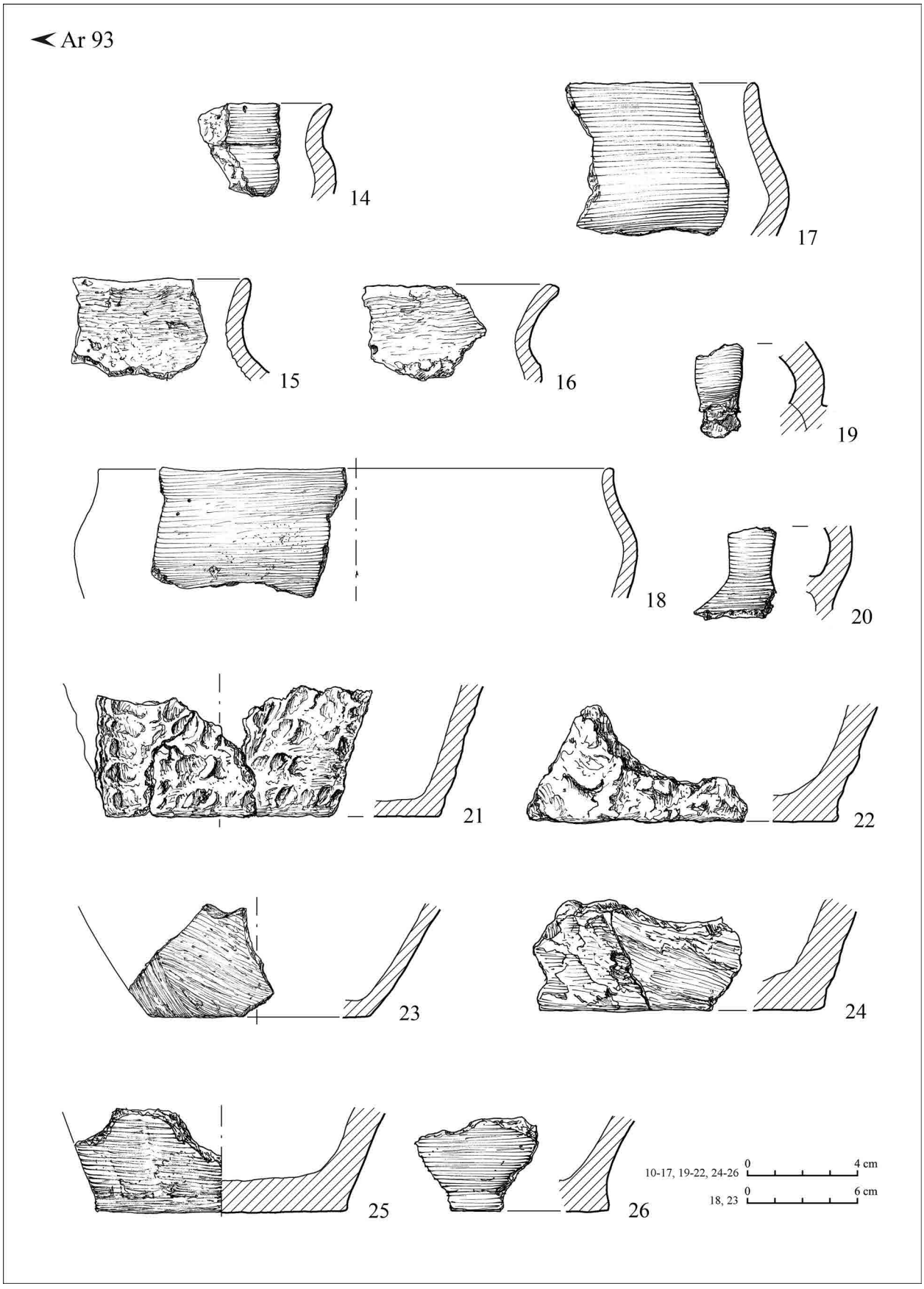
Tablica 148. Ar 55: 1 – glina; ar 56:1 – brąz, 2,3 – glina; ar 61: 1,2 – glina; ar 90: 1 – żelazo

Plate 148. Are 55:1 – clay; Are 56:1 – bronze, 2,3 – clay; Are 61:1,2 – clay; Are 90: 1– iron

Tablica 149. Ar 93: 1,2 – żelazo, 3-13 glina

Plate 149. Are 93:1,2 – iron, 3-13 – clay

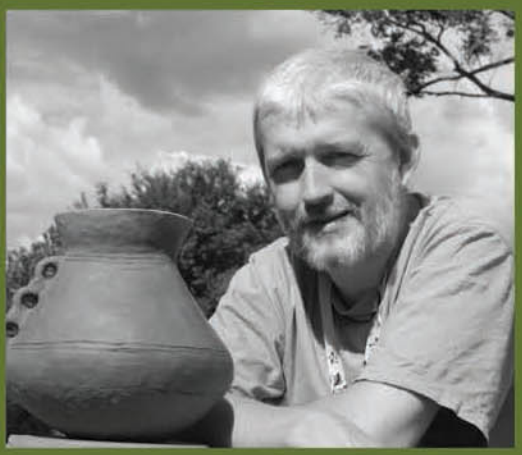

Tablica 150. Ar 93: 14-26 – glina
Plate 150. Are 93: 14-26 – clay

Danuta Jaskanis. Absolwentka archeologii uniwersytetów Warszawskiego i Poznańskiego, od 1956 roku zajmuje się badaniami osadnictwa starożytnego i wczesnośredniowiecznego w Polsce północno-wschodniej, zwłaszcza związanego z kulturą sudowską oraz pograniczem bałto-słowiańskim. W jej dorobku zawodowym obok problematyki badawczej, ważne miejsce zajmuje muzealnictwo archeologiczne (autorstwo stałych wystaw w Muzeum Okręgowym w Białymstoku i Muzeum Regionalnym w Suwałkach, wielu ekspozycji czasowych, w tym współautorstwo wystawy „Bałtowie-północni sąsiedzi Słowian") oraz praktyczne i metodyczne wdrażanie zasad ochrony dziedzictwa archeologicznego. Od 1981 roku jako kurator w Ośrodku Dokumentacji Zabytków w Warszawie pełniła funkcję koordynatora ogólnopolskiego programu badawczego Archeologicznego Zdjęcia Polski oraz organizatora Studium Konserwatorstwa Archeologicznego dokształcającego terenową służbę ochrony dziedzictwa w kraju. W tych trzech dziedzinach trwale zaznaczyła swój udział w licznych publikacjach problemowych i przyczynkarskich.

Paweł Szymański. Archeolog, absolwent Uniwersytetu Warszawskiego. Po ukończeniu studiów związany był najpierw z Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie, a następnie z Instytutem Archeologii UW (obecnie Wydziałem Archeologii). Od lat zajmuje się badaniem kultur bałtyjskich począwszy od wczesnej epoki żelaza po schyłek okresu wędrówek ludów, przede wszystkim w Polsce północno-wschodniej. Jego zainteresowanie wzbudza głównie ceramika naczyniowa, zarówno w świetle opracowań materiałów z poszczególnych stanowisk, jak i poprzez pryzmat tła kulturowego i aspektów chronologicznych. Pasjonuje go także odtwarzanie starożytnych technik garncarskich. Jest autorem trzech książek i ponad sześćdziesięciu artykułów naukowych.

Autorzy przedstawiają wielce udaną propozycję rekonstrukcji gospodarki prowadzonej przez osadników zasiedlających stanowisko II w Osowej, a uzyskane wnioski doskonale korespondują z wynikami badań archeobotanicznych i archeozoologicznych.
[…] podkreślić zechcę świetne koncepcyjne przygotowanie układu merytorycznego […] monografii. Elementem ułatwiającym jej odbiór jest bardzo bogaty i odpowiednio dobrany materiał ilustracyjny, który przybliży przyszłym czytelnikom problematykę okresu wpływów rzymskich na Suwalszczyźnie.

z recenzji dr. hab. Mirosława J. Hoffmanna

[…] przedstawiona analiza będzie przez najbliższych kilkanaście lat stanowiła podręcznik do opracowania ceramiki z osad z całego kręgu zachodniobałtyjskiego (przynajmniej!), a tym samym zmorę części studentów w Warszawie, Olsztynie i Białymstoku, a niewykluczone, że także w Wilnie i w Mińsku.
Zaprezentowana publikacja […], dla której podstawą stały się dokładne obserwacje, poczynione w trakcie zaskakująco nowoczesnych badań, oraz dokładnie udokumentowane znaleziska wraz z szerokim spektrum materiałów przyrodniczych, stanowi kolejne potwierdzenie wysokich kompetencji badawczych i szerokich horyzontów naukowych Jana Jaskanisa, uczonego, który odegrał ogromną rolę w rozwoju – całej, a nie tylko bałtyjskiej! – polskiej archeologii.

z recenzji prof. dr. hab. Wojciecha Nowakowskiego

ISBN 978-83-954471-6-7
ISBN 978-83-66210-09-7